1284

Per. 3977 e. 184
1796(1)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

LETTER-OEFENINGEN,

VOOR

1796.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

EERSTE STUK.

VOOR

1796.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1796.

Digitized by Google

BIBLIOTHECA BODLEIANA

Digitized by Google

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Het boek Job, naar het Hebreeuwsch. —— *Korte Aanmerkingen over het boek Job voor ongeleerden,* —— *door* YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Te Amſteldam, by* M. de Bruyn, 123 *en* 112 *bl. in gr.* 8vo.

Wy hebben in een paar vorige Recenſiën den arbeid van VAN HAMELSVELD over het O. T. met dien van MICHAËLIS in eenige byzonderheden in vergelyking gebragt. Doch de overzetting, welke MICHAËLIS van het boek *Job* gegeven heeft, maakt het eerſte deel van zyne Bybel-vertaaling uit, is reeds in 1776 in het Nederduitsch vertaald uitgegeven, en toen ook door ons aangekondigd en beoordeeld (*). Wy zullen dus onze Lezers in ſtaat ſtellen, om het werk van HAMELSVELD over *Job* met eene andere en laater uitgekomen vertaaling in vergelyking te brengen; en hebben ten dien einde voorgenomen, zyn gevoelen omtrent dezelfde byzonderheden en plaatzen op te geven, waaromtrent wy de gedachten van SCHULTENS en MUNTINGHE, onlangs, by de aankondiging hunner vertaaling, hebben medegedeeld (†).

HAMELSVELD is zoo wel als SCHULTENS zeer geneigd, om het boek *Job* voor het oudſte van den Bybel te houden, maar hy is het ook met hem eens, dat men niet weet, door wien het geſchreven zy. Hy ſchynt echter niet te vermoeden, dat de Voor- en Nareden, Hoofdſt. I en II, en XLII: 7-17, byvoegzels van eene laatere hand zyn. Omtrent de vraag, of het boek eene fabel of eene waare geſchiedenis behelze, laat hy zich op deze wyze uit: „ Dat 'er waarlyk een JOB geleefd heeft, een aanzienlyk man, vermaard door zyne deugd en

(*) *Hedend. Vaderl. Letteroef.* Deel V. No. 11, bl. 469 en verv.

(†) *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, No. 9, bl. 357 en verv.

Digitized by Google

en geluk, wiens deugd beproefd is geworden door rampen, doch die, na deze beproeving, weder gezond geworden, in zyn vorig, ja grooter geluk herſteld is, kan met alle reden beweerd worden. Hy wordt Ezech. XIV: 14 naast NOACH en DANIEL, geene verdichte perſoonen, geſteld, enz. Maar elk, die ſmaak heeft, oordeelt terſtond by het lezen van dit boek, dat deze man JOB en zyne geſchiedenis wel tot een' grondſlag gelegd, maar vervolgends dichtkundig uitgebreid en behandeld wordt. Niemand toch ontkent, dat het verhaal van het voorgevallene in den hemel, in de eerſte hoofdſtukken, eene Allegorie of leenſpreuk zy, en wat men ook zegge van de gave der Arabieren, om verzen voor de vuist te maaken, zulke verheven gebonde redenen, als JOB en zyne vrienden hier houden, worden niet voor de vuist, en vooral niet van eenen lyder, gelyk JOB, in zyne grievendſte ellenden gemaakt, om niet te ſpreken van de redenen, die de Godheid ſpreekt in de laatſte hoofdſtukken van dit boek, enz." —— Op de vraag, welke de bedoeling van het boek zy, antwoordt hy: „ Zekerlyk niet eene volledige oplosſing van de handelwyze der Voorzienigheid in het beſtuur dezer benedenwereld; dan moest de Godheid ſprekende ingevoerd ons den ſleutel daar toe opgeven, het welk nu geenszins geſchied. —— Neen, dit boek is geene *Theodicee*, in dien zin, welken men aan dit woord doorgaands hecht, het is geene beſpiegelende verdediging der Godlyke Voorzienigheid. —— Maar eene *praktikale* of beöefenende onderrichting, hoe de menſchen behooren te denken en te handelen omtrent lydende onſchuld en deugd, zoo van zich zelven als van anderen. —— De inhoud is *de gelasterde en verdachte onſchuld beproefd, en haare eere gered*; of: *de deugd gelasterd, beproefd, verdacht, gered;* en het oogmerk is, ons te leeren, die waare wysheid ſtandvastig te behouden, dat wy God dienen, en de deugd beoefenen, zoo wel in voor- als in tegenſpoed, en ons zorgvuldig wachten, om de deugd te lasteren of te verdenken."

De vertaaling van HAMELSVELD verſchilt van die van SCHULTENS daar in, dat de eerſte in eene bepaalde voetmaat gebragt is. Wy kiezen tot proeven van dezelve, en van de daar by gevoegde aanmerkingen, ook juist die plaatzen, die wy te voren naar SCHULTENS en MUNTINGHE hebben opgegeven.

Hoofdſt.

Hoofdſt. XIX: 21—28 vertaalt HAMELSVELD:

Ontfermt u over my, ontfermt u, myne vrienden!
Het is de hand van God, die my geſlagen heeft!
Ach waaröm wilt gy my, gelyk God doet, vervolgen?
Zyt gy, helaas! nog niet verzadigd van myn vleesch?
Ach! werden toch myn reên zorgvuldig opgeſchreven!
Ach! ter gedachtenis verzameld in een boek!
Ach! werden zy in 't lood met een yzren griffie,
Tot eeuw'ge duurzaamheid gehouwen in een' rots!
Myn eereredder leeft, daar van ben ik verzekerd;
Die zal ten laatſten eens voor my in 't ſtrydperk ſtaan;
Alſchoon ook na myn huid zelfs dit doorknaagd mogt wezen,
Nog zal ik eenmaal God uit dit myn lichaam zien!
Ik zal hem tot myn' hulp nog zien; en deez' myn' oogen
Hem, niet meer vreemd voor my, aanſchouwen van naby!
't Verlangen naar dat heil verteert myn ingewand!

„ Waarom hem zo vervolgd?" dit zult gy dan erkennen;
„ Daar ons nu blykt, dat hy gelyk hadt in zyn zaak!"

Omtrent de vraag, of hier op eene redding in of na dit leven gedoeld worde, laat HAMELSVELD de keuze tusſchen de verſchillende meeningen der Uitleggers aan den Leezer over. Hy doet echter genoeg zien, dat hy zelf neigt, om, even als SCHULTENS, de plaats alleen tot eene uitredding in dit leven betrekkelyk te maaken.

Hoofdſt: XIV: 13—15 luidt in deze vertaaling aldus:

Ach! wildet gy, myn God! m' in 't ſchimmenryk verbergen,
My daar bedekken, tot uw gramſchap was geſtild!
My dan op nieuw een perk weêr ſtellende, aan my denken!
Maar waar herleeft een mensch, die eens geſtorven is?
Gebeurde dit, hoe lang dan ook myn ſtryd mogt duuren,
Zou 'k echter hoopen, tot dat deez' verandring kwam!
Tot dat gy riept, en ik u antwoord zoude geven,
Tot gy verlangend naar uw eigen maakzel wierdt.

„ Indien (zegt HAMELSVELD in de aantekeningen) God hem zoo lang in het ryk der dooden wilde verbergen, tot zyn toorn geſtild was, dan wilde JOB nog hoopen; maar nu heeft hy op herſtel geene hoop, dewyl zyne kwaal ongeneeslyk is."

De bekende plaats Hoofdſt. XXXIII: 23, 24 wordt 2 dus vertaald:

Doch is 'er dan by hem een Engel, één uit duizend,
Een Hemeltolk, die aan den mensch zyn pligten leert:
Dan zal God zyner zich ontfermen; hy zal ſpreken:
„ Ga, red hem van 't verderf; ik ben, ik ben voldaan."

De aantekeningen op deze plaats zyn de volgende:
„ vs. 23. Men vergelyke de geſchiedenis. Gen. XX: 1—8.
„ *Zyn pligten*] Wat hy hadt behooren te doen, en waar in hy gefeild, en Gods ongenoegen zich op den hals gehaald heeft. —— Wanneer de mensch dit, in zyne ziekte, ter harte neemt, en zich daar over voor God verootmoedigt, dan ontfermt zich God weêr over hem.
„ vs. 24. *Ik ben voldaan*] Ik heb het losgeld ontvangen. —— Myn oogmerk is bereikt."

Gedachten over de rechte behandeling, van eenige voornaame Leerſtukken; van de Gereformeerde Kerk, en derzelver aanwending in het Gemoedsbeſtuur. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1795. *In gr.* 8*vo.* 270 *bl.*

Eer wy onzen Leezeren dit Werk nader leeren kennen, oordeelen wy geraaden, het hoofdzaaklyke van de Voorrede des Schryvers hun onder 't oog te brengen. Dit zal het oogmerk van dit Geſchrift doen openbaar worden. In het Gereformeerd Kerkgenootſchap beſpeurt men eene zekere maate van Verlichtinge, zo by Leeraars als by Leden; doch het meerendeel blyft de begrippen der Voorvaderen nog hardnekkig aankleeven. Dit blykt uit het ongunſtig oordeel omtrent de zelfdenkende Predikers; deeze, wanneer zy aan de leere van hun Kerkgenootſchap een meer redelyk aanzien tragten te geeven, ontvangen tot loon, dat hunne Regtzinnigheid, hoewel te onregt, verdagt wordt. Dit is voor hun zelven eene groote onaangenaamheid, en maakt hen verdagt, en daar door hunnen dienst onnut. *Van Brakel* en *van der Kemp*, *Smytegeld* en *Comrie*, zyn, by veele Leden, de eenige bronnen van Godsdienstkennisſe; al wat daar mede niet over-

overeenſtemt, verdenken en veroordeelen zy. Misverſtand en te weinig beſchaafde begrippen van de Leere der Gereformeerde Kerk zyn de hoofdbronnen deezer verdenkinge. Veelen, die over Onregtzinnigheid zo geweldig klaagen, zyn zelven niet regtzinnig. Deeze wil onze Schryver op den regten weg helpen; als mede nog eene andere ſoort, die wel de voorheen aangekleefde ſteile begrippen beginnen te verlaaten, maar evenwel, uit beſchroomdheid voor afwyking, hun verſtand niet onbelemmerd durven laaten werken. „ Zy beginnen te zien, „ dat *die wereld van uitverkorenen*, welke men hun in „ den Bybel plagt te toonen, het licht van gezond ver„ ſtand niet kan verdragen. Hun eigen gevoel doet hen „ van Gods genegenheid ruimer denken. Zy beginnen „ ſmaak te krygen in een Euangeliesch voorſtel; —— „ maar hunne ſysthematiſche begrippen houden hen „ nog te rug van de toeſtemming van zulke dingen, die „ het Euangelie zo duidelyk leert." Voorts bepaalt zich de Schryver tot de zulken, die de Leere der Gereformeerde Kerk in een ongunſtig licht beſchouwen, als niet ſlegts van grond ontbloot, maar ook nadeelig voor 's menſchen waare belangen. Zulke ongunſtige gedagten huisvesten niet ſlegts by leden van andere Genootſchappen, maar ook vooral by jonge Predikers; regtzinnigheid en bekrompenheid van verſtand zyn by hen gelykluidende. Deezen wil de Schryver beduiden, dat de grond van hun vooroordeel niet in de Leerſtukken zelve, maar in eene verkeerde behandeling, moet gezogt worden. Door dit alles, meent hy, zou „ een voornaame hinderpaal tegen „ de Volksverlichting, in onze Kerk, worden uit den „ weg geruimt. — Verſcheidene Leeraars, welker dienst „ nu meerendeels nutteloos is, door den blaam van on„ regtzinnigheid, die hun wordt aangewreven, zouden „ achting en vertrouwen krygen, by zulken, die hen „ nu zo liefdeloos veroordelen en verdenken. —— De „ keurmeesters, die de Kerken rondgaande, door hunne „ onverſtandige uitſpraken, den goeden naam van zo veele „ achtenswaardige Predikers bederven, zouden dan, by „ eenigzins denkende menſchen, zo veel ingang niet meer „ vinden."

Ziet daar het hoofdbeloop der *Voorrede*. Hierop volgen *Voorafgaande Aanmerkingen*, waarin de Schryver erkent, veel overgenomen te hebben uit eene Verhandeling, getiteld: *Gedachten over het Predikampt*,

gevloeid, naar men ons berigt, uit de pen van een geweezen Luthersch Leeraar. Hoewel de Schryver erkent, een voorſtander te zyn van de Leere der Gereformeerde Kerke, zal ieder uit 's Mans opgave gereedlyk bemerken, indien hy aldaar het Predikampt bekleede, hoe zeer het zyn belang zy, om met genoegen dien post te bekleeden, dat zyne aangeprezene begrippen van gematigdheid meer en meer veld winnen. Nog duidelyker zou dit blyken, indien wy voor eene ontleedende opgave van het Werk zelve, in ons Tydſchrift, genoegzaame plaats konden inruimen. Over 't algemeen zullen wy aanmerken, dat zyn Geſchrift eene in 't oogloopende ſtrekking heeft, om te doen zien, dat eenige Leerſtellingen, welke gemeenlyk als grondzuilen van het gebouw der Hervormde Kerk beſchouwd worden, geenzins die hooge waarde bezitten; dat ze geen noodzaaklyk inmengzel van het onderwys van den grooten hoop der Christenen uitmaaken, maar op zyn meest voor de Geleerden of meer geoeffenden zyn berekend; gevolglyk, dat ze wel eene plaats in het Theologisch Systhema of de Schoolſche Godgeleerdheid, maar niet in de Godsdienstleere, kunnen beſlaan; als moetende deeze beiden zorgvuldig van elkander onderſcheiden worden.

Te weeten, eer de Schryver ter zaake treedt, zendt hy vooraf eenige *Aanmerkingen*, welker overweeging den Leeraaren in 't algemeen, en voorts allen, die hun werk maaken van het behandelen van Godgeleerde Geſchilſtukken, niet genoeg kan worden aangepreezen. Behalven het onderſcheid tusſchen *Godgeleerdheid* en *Godsdienstleere*, doet hy aldaar den Leezer opmerken den tyd, in welken het ſtelzel der Gereformeerde Kerk wierdt vastgeſteld —— een tyd van driftigen twist, waarin men bykans onvermydelyk verviel tot uitdrukkingen en bepaalingen, voor welke men in meer bedaarde tyden zich zou gewagt hebben; voorts de meerdere verlichting van onze boven de vroegere dagen; de hulpmiddelen tot het recht Verſtand der H. S. die wy bezitten boven onze Voorvaders, uit kragt waarvan deeze „ de zaaken niet zo kon„ den beſchouwen en voordraagen, als of zy het onder„ wys en de voorlichting der merſchen van den volgen„ den tyd genooten hadden;" eindelyk, het onderſcheid tusſchen waarheden, die, hoewel allen even gegrond, nogthans niet van even veel gewigts zyn.

De voornaame Leerſtukken der Hervormde Kerke, op wel-

welke de Schryver bepaaldelyk ſtilſtaat, en die, naar zyne meening, veelal, gantsch verkeerd worden behandeld, zyn de Predestinatie; de leere der Verzoening; de inhoud —— voorwerpen —— volle kragt —— het oogmerk van de prediking —— en de regte behandeling van het Euangelie; en eindelyk de Regtvaardigmaaking. Omtrent deeze onderſcheidene Onderwerpen, zullen wy kortlyk 't een en ander van des Schryvers Gedachten voordraagen.

De waarheid van het Gereformeerd gevoelen omtrent de Predestinatie onderſtellende, beklaagt hy zich, nogthans, dat deeze Leere niet alleen geteld wordt onder de Waarheden van den Godsdienst, die ter Zaligheid gekend en betragt moeten worden; maar ook dat men onder dezelve aan die Leere eene zeer hooge plaats geeft; dezelve voordraagende als eene der eerſte waarheden, als een grondartikel, als een leerſtuk, het welk by de optelling van de waarheden van den Godsdienst voor alle andere moet genoemd worden. Daartegen is onze Schryver van oordeel, dat de leere der Predestinatie niet behoort onder de waarheden van den Godsdienst, maar eene plaats moet bekleeden in het Godgeleerd Systhema, als zynde een voorwerp van beſpiegelinge voor diepdenkende geleerden, en geenen invloed hebbende op den troost der ziele in leeven en in ſterven; en waarvan, op zyn best, ſlegts hier of daar in de H. S. wordt geſproken. Ook zyn de hooge beſpiegelingen, in welke de voorſtanders deezer Leere zich verdiepen, en die zy ook aan de gemeene Christenen willen opdringen, niet berekend voor ſchepzelen, welker verſtand zo bekrompen is. Ook kan deeze Leere van ſchadelyke uitwerkzels zyn. „ Zyn de „ menſchen daar door gewent, om by de minſte herin„ nering, welke zy van hun eeuwige belangens krygen, „ aan Gods eeuwig beſluit te denken; hoe natuurlyk is „ het, dat zy daar door van het zoeken en werken wor„ den afgetrokken? —— Zy ontfangen de raadgeevingen, „ zy erkennen het gewigt der beweegredenen hun voor„ geſtelt: maar zo ras hun de predestinatie wederom te „ binnen koomt, is hun hart onvatbaar, om van het een „ of ander iets te gevoelen." Om dit alles is onze Schryver van oordeel, dat de Predestinatie uit het gemeene volksonderwys weggelaaten, ten minſte daarin niet voor, maar agter, aan geplaatst, en zeer kort moest behandeld worden.

In de tweede Afdeeling, hebbende tot opſchrift, *over den inhoud van het Euangelie en deszelfs regte behandeling*, handelt onze Schryver, in de eerſte plaats, over de leere der Verzoeninge; waaromtrent hy aanmerkt, dat het Leerſtuk van de byzondere Voldoening tot de Godgeleerdheid behoort, en dat de texten, welke men gemeenlyk aanvoert, dezelve niet bewyzen; zynde de grond daarvan eene Wysgeerige gevolgtrekking uit de Predestinatie. Naar de leerwyze van Jezus en de Apostelen, moet de Verzoening onbepaald worden voorgeſteld; als zynde het regte denkbeeld van Voldoeninge niet zo klaar als zommigen zich verbeelden. Het denkbeeld van eene evenredige betaaling rust op ongegronde onderſtellingen, en op verkeerde uitleggingen van den Bybel, en kan niet overeengebragt worden met de algenoegzaamheid van Jezus verdienſten, door de Dortſche Vaders erkend; zynde daarenboven de wyze, op welke de daadelyke gehoorzaamheid van Christus in het plan eener geregtelyke Voldoeninge wordt geplaatst, niet op de H. S., maar op ſysthematiſche onderſtellingen gegrond. Aangaande de Voldoening meent dan onze Schryver zal men zich een allerredelykst denkbeeld vormen, wanneer men dezelve beſchouwt „ als eene betooning van Gods regtveerdigheid „ en ontzachlyk ongenoegen tegen de zonde, als eene „ opluistering van Gods verdonkerde volmaaktheden, ter „ handhaaving van zyne geſchondene wetten." Diensvolgens, gelyk onze Schryver elders ſpreekt, „ droeg Gods „ Zoon niet alleen de ſmerten van dit aardſche leven, „ maar hy wierd tot eene betooning van Gods regtveer„ digheid geſtelt. De zonde, door welke Gods vol„ maaktheden verdonkerd waren, wierd in zynen Perſoon „ geſtraft." Dit alles moet onbepaald worden voorgedraagen, als raakende het Euangelie alle menſchen zonder onderſcheid, omdat het anders geen voorregt kan zyn, onder het Euangelie te leeven, en de verſmaading van hetzelve de verantwoording niet kan verklaaren. Overeenkomſtig hier mede beweert onze Schryver, dat de kragt van het Euangelie daarin is gelegen, dat God het heil van alle menſchen welmeenend wil, en dat de prediking van het Euangelie daar toe ſtrekt, opdat allen, die het hooren, gelooven zouden en zalig worden; zynde het gevoelen hard, en ſtrydig met Gods volmaaktheden, dat dit oogmerk zyn zoude, om de meeste menſchen daar door verantwoordelyk te ſtellen. Van hier dat de

pre-

predikwyze, welke het Euangelie tot bekommerden bepaalt, ſtrydig is met die van Jezus, en, in meer dan één opzigt, als hoogſtſchadelyk moet beſchouwd worden.

In de derde Afdeeling wordt het Leerſtuk der Regtvaardigmaakinge behandeld, met aantooning, hoe dit geheele zamenſtelzel niet op den Bybel, maar op onderſtellingen en ſysthematiſche gronden, is gebouwd: waarom de Schryver met den voor veele volksonderwyzers, in het Genootſchap der Gereformeerden, vreemd luidenden voorſlag eindigt, om het geheele Hoofdſtuk over de Regtvaardigmaaking uit de leere van den Godsdienst weg te laaten. „ In het ſamenſtel, zegt hy, dat tot een leidraad „ voor meer geleerde oefeningen is geſchikt, kan men „ het behouden: vooral, om kennis te verkrygen van „ de begrippen der menſchen in vroegere tyden; van „ de geſteldheid van het menſchelyk verſtand, in de „ dagen der hervorming: maar in het Godsdienſtig onder„ wys, dat voor het hart is, en voor ieder Christen „ is geſchikt, moet het zelve geen plaats meer hebben." „ — Alles, gelyk hy zich elders uitdrukt, wat tot den „ Godsdienst behoort, is voor het hart geen voorwerp „ van nieuwsgierig onderzoek, of ledige verſtandsbeſpie„ geling, maar waarheid, die van zelve opleid ter betrag„ ting, welker regte bevatting natuurlyk geſchikt is, om „ invloed te hebben op het hart en leven. Maar (zegt „ hy) zodanig vinde ik den geheelen inhoud van dit „ Hoofdſtuk over de Regtveerdigmaking niet."

Met alle mogelyke bekorting hebben wy dus het doorgaande beloop, nevens de bedoeling deezes Werks, voorgedraagen. Daar wy in de hoofdzaak met den Schryver inſtemmen, kunnen wy onze goedkeuring aan zyn ſchryven niet onthouden. Met voordagt hebben wy ons berigt eenigzins breed doen uitdyen, in de hoop dat het leezen en onderzoeken van 's Mans *Gedachten* daar door moge bevorderd worden. De leere des Euangeliums is ons dierbaar, en als eene Openbaaring van God der aanneeming overwaardig. Maar wy beſchouwen haar in zulk een licht, zo als zy zich in de Gewyde Schriften vertoont in haare beminnelyke eenvoudigheid, ontheven van alle fyngeſponnene, overnatuurkundige, Schoolſche ſpitsvondigheden; in welke, onzes oordeels, de hoofdreden moet gezogt worden, om welke, vroeg en laat, en nog heden, door veelen aan dit voortreffelyk geſchenk des weldaadigen Scheppers geen beter hart wordt toegedraagen. Van hier

dat wy met een waar genoegen verneemen, hoe by veele Gereformeerde Leeraars, vooral van het aankoomende geſlagt, gemaatigder begrippen worden aangenomen, en zy zich meer en meer beginnen toe te leggen, om hunne Gemeenten meer te onderhouden over kundigheden, die het hart verbeteren en vertroosten, dan welke voornaamlyk zyn ingerigt om het geheugen noodloos te bezwaaren, zomtyds ook haat, angst en vreeze, de plaats doen vervangen van die liefde, blydſchap en vrede, welke de eigenaartige vrugten zyn van den Geest des Euangeliums. —— Tot ſlot moeten wy ons leedweezen betuigen, dat onze Schryver zich niet heeft toegelegd, om zyne *Gedachten* in een bevalliger ſtyl voor te draagen. Zeer dikmaals is hy verveelend langwylig, en vervalt niet zelden in herzeggingen.

Redevoering ten betooge, dat JEZUS *de Leeraar is van die Godsdienſtige Verlichting, welke thans in Europa doordringt. Uitgeſproken in eene byeenkomst van vryc Christenen.* By verſcheiden Boekverkoopers. *In gr.* 8*vo*, 38 *bl.*

Aan het hoofd deezer leezenswaardige Redevoeringe ſtaan de woorden van JEZUS: *Ik ben het licht der Weereld. Die my volgt, zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben.* Naar aanleiding van deeze woorden, doet de Redenaar, in de eerſte plaats, den besten Leeraar JEZUS als den grooten Verlichter kennen; ſchetzende zyne Leere, in de meest belangryke byzonderheden, in volkomene overeenſtemming met de begrippen, welke zich de waare Wysbegeerte omtrent den redelyken, Gode en den menſchen waardigen, Godsdienst vormt. Vervolgens ontvouwt hy, breedvoerig, hoe reeds zints de vroegſte tyden, de redelyke leeringen en heilzaame bedoelingen wierden tegengewerkt, door de voorſtanders van eene verkeerde Wysbegeerte, van eene Godlooze Staatkunde, en door baatzuchtige en onwaardige Leeraaren van den Godsdienst. Op rekening der Grooten en Magtigen ſtelt de Redenaar voornaamlyk de verbastering van het echte Christendom. „ Uit Staatkunde, „ ſchryft hy, werd dat verſchrikkelyk wangedrogt, de „ zoogenaamde *heerſchende* Kerk, geboren. —— Staat„ kunde deed de Synoden en Kerkelyke Vergaderingen „ by-

„ byeenkomen, zy zat in dezelve voor, zy deed aldaar „ beſluiten: Alle eeuwen zedert den tyde van Keizer „ CONSTANTINUS leveren hier van onwraakbaare bewy- „ zen, en Nederland werd 'er in zynen boezem van „ overtuigd, toen laage, heerschzugtige bedienaaren „ van den Godsdienst, ten gevalle van MAURITS dwin- „ gelandy, te *Dordrecht* kluisters ſmeedden voor het ge- „ weten van den vryen Mensch." In de laatſte plaats onderzoekt de Redenaar, wat de Verlichting, in onze dagen, in de zaak van den Godsdienst, hebbe uitgewerkt; toonende, hoe dezelve den weg gebaand heeft om het menſchelyk verſtand te doen te rug keeren tot die begrippen, welke hy voorheen hadt opgenoemd, als uit de beginzels, door Christus gepredikt, eigenaartig voortvloeiende. De Redenaar is een man van oordeel en ſmaak; nadruk en kragt geevende aan zyne bedenkingen door den mannelyken ſtyl, in welken hy dezelve voordraagt.

Uitgeleezene Verhandelingen, over de Wysgeerte en Fraaje Letteren, getrokken uit de Werken der Koninglyke Akademie der Wetenſchappen te Berlyn, en uit het Fransch vertaald. VIde Deel. Met Byvoegſels vermeerderd door JOH. FRED. HENNERT, *Hoogleeraar in de Wiskunde. Te Utrecht, by* W. van IJzerworst, 1795. *In gr.* 8*vo.* 282 *bl.*

„ Het valt my thans moeijelyk," ſchryft HENNERT in de Voorrede, „ iets meer dan myn gewoonen „ arbeid te doen. Ik weet niet wat my ſcheelt. — Ik voel „ niet die leevendigheid van geest om iets op te ſtellen; „ is het, (vraagt hy) wegens den aannaderenden Ouder- „ dom — of verval van kragten — verval van de beurs „ — of wegens de inkwartiering?" Hier mede tragt de Hoogleeraar HENNERT zich te verontſchuldigen, dat dit Deel niet voldoet aan den Titel, op welken *Byvoegſels* van zyn opſtel beloofd worden. Eene ſchets der Wysbegeerte van KANT, welke, volgens 's Mans plan, dit Deel zou verrykt hebben, zou voor veelen, dier Wysbegeerte toegedaan, of die aangaande dezelve nadere inlichting verlangen, een aangenaam geſchenk geweest zyn. Hartlyk wenſchen wy *dat de Vryheid* ſpoedig *in zyne ſtudeerkamer*

zal

zal herſteld, en hem daardoor de gelegenheid geboren worden, om *aan* zyne *belofte te* kunnen *voldoen*.

Over de natuur en uitvoering deezer Verzamelinge, van welke het thans afgegeeven *zesde Deel* het laatſte zyn zal, met welks uitgave de Utrechtſche Hoogleeraar verklaart, zich te zullen bemoeien, hebben wy, meer dan eens, ons gevoelen gemeld. Wy verheugen ons, dat Jongelingen van ſmaak, by aanhoudenheid, zich opgewekt hebben gevonden, om hun hoofdwerk en gewigtiger bezigheden by wylen te verpoozen, door het vertaalen van Verhandelingen; welke, hoewel niet van even belangryken inhoud, allen, egter, eene gewigtige ſtrekking hebben, 't zy ter verlichtinge van het Verſtand, of ter verbeteringe van het Hart. Van de zes Verhandelingen, in dit Deel geplaatst, zullen wy de Opſchriften melden. De eerſte is eene *Verhandeling over de overeenkomst tusſchen de uitgebreidheid en de duuring*, gevolgd wordende van eene tweede, loopende *over de Algemeenheid der Franſche Taale*, en eene derde, *over de Metaphyſica*. Thans volgen eenige *Aanmerkingen over de Genoegens en Verdrietlykheden van het leven, met elkander vergeleeken ten opzichte van hun getal, hunne meenigvuldige verwisſelingen en de meenigte hunner ſoorten*. De Vyfde is eene *Verhandeling over het grondbeginzel der ſchoone Kunſten; of Antwoord op de Vraag: welke is de oorzaak van het vermaak, het welk de ſchoone Kunſten en byzonder de Digtkunst in ons verwekken*. Met eene *Proeve eener ontleeding onzer Zielvermogens* wordt dit Deel beſlooten. Uit de tweede Verhandeling, die een reeks van byzonderheden en fraaije aanmerkingen bevat, in de ontleding van welke wy evenwel den Schryver niet kunnen volgen, zullen wy, ginds en elders, iets ter proeve opzamelen. Drie Vraagen ſtelt zich de Heer SCHWAB, de Hoogduitſche Opſteller deezer Verhandelinge, voor. „ Welke oorzaaken," vraagt hy, in de eerſte plaats, „ hebben de Franſche Taal de Algemeene Taal van Eu„ ropa doen worden?" Ter beantwoordinge van deeze Vraage, wyst hy, vooreerst, aan, de oorzaaken, welke aan eenige Taale Algemeenheid kunnen geeven. Deeze zyn, een aanmerkelyk gewigt in het ſtaatsgeſtel —— het doen van veroveringen, en het bezitten van eene meerderheid van magt, aanzien en aangelegenheid. Eene algemeene taal, intuſſchen, was niet noodzaaklyk, voor dat

de

de onderſcheidene Staaten van Europa met elkander Verbintenisſen aangingen; en deeze aangelegenheid wierdt grooter, naar maate deeze Verbintenisſen vermenigvuldigden. Een onderzoek, langs welke trappen het Politiek Syſtema van het hedendaagsch Europa zyne tegenwoordige hoogte bereikt hebbe, wordt hierom een gewigtig onderwerp. Den gang der Geſchiedenisſen volgende, ontwikkelt onze Schryver dit onderzoek, tot dat hy gevorderd zy aan het tydſtip, in 't welk de Franſche overmagt zich voornaamlyk kenbaar maakte. Dit tydſtip ſtelt hy in het begin der Zeventiende Eeuwe, wanneer de politieke magt van Frankryk meer en meer vastheid kreeg, en by aanhoudendheid grooter wierdt. „ De we„ zenlyke grootheid van Italien (ſchryft hy) was met „ het Romeinſche Keizerryk verdweenen, en de Hervor„ ming benam Romen zelfs die gemaakte grootheid, die „ het te dier tyd nog vertoonde. Die van Spanje had „ reeds haar toppunt bereikt, en was oogenſchynlyk aan „ het daalen. Frankryk daarentegen begon te ryzen, en „ weldra zag men deszelfs invloed zich overal verſpreiden. By den Westfaalſchen Vrede ſchreef het aan het „ Huis van Oostenryk, en de helft van Europa, de Wet„ ten voor. Onder de regeering van LODEWYK DEN XIV, „ was het zoo geducht, dat alle de andere Mogendheden „ genoodzaakt werden zich tegens het zelve te verbinden. Dan, na dat het over dezen had gezegepraald, ver„ toonde het zich by den Nymeegſchen Vrede op zynen „ hoogſten trap van luister en roem.

„ Zyne taal (gaat hy voort) volgde hetzelve langs „ alle de trappen van zyne grootheid. Op het West„ faalsch Congres had zy reeds eenen beſlisſenden voor„ rang boven haare mededingſters. Maar op dat van „ Nymegen was zy het middel van gemeenſchap tus„ ſchen de afgevaardigden der onderſcheidene Mogendhe„ den; de Memorien, die haare belangens vereffenden, wa„ ren in deze taal opgeſteld; men bediende zich zelden „ van eene andere in haare byeenkomſten en vergaderingen. „ Dit (zegt SCHWAB) is het tydſtip, waarop zy haaren „ beſtendigen roem vestigde aan de Hoven van Europa, „ in de groote en in de beſchaafde Waereld."

Onze Schryver gaat voort in zyne redengeeving van den algemeenen opgang der Franſche taale. „ Geene „ legging, ſchryft hy, dan die van Frankryk, is zoo „ gelukkig om haaren invloed en taal overal uit te brei-

„ den.

„ den. Deszelfs grenzen raaken de aanmerklykſte landen „ van dat gedeelte der aarde, dat wy bewoonen; en de „ Zeeën, waardoor het beſpoeld wordt, openen hetzelve „ den toegang tot de afgelegenſte gewesten.

„ Het is het rykſte en meest bevolkte land; en, zo „ men de veroverde gewesten en aangrenzende landen, „ daar het Fransch word gelproken, als Franſchen wil „ aanmerken, is het, na de Hoogduitſche en Slavoniſche, „ de talrykſte Natie van geheel Europa."

In den eigen aart der Franſche taale zoekt vervolgens SCHWAB eene reden van haaren algemeenen opgang. „ De „ Franſche taal levert uit haaren aart zelfs eene reden „ op om zich bemind en boven de anderen gezocht te „ maaken. Haare wezenlyke natuur is de grootſte regel- „ maatigheid, waar door zy gemaklyk kan worden ver- „ ſtaan. Wanneer wy ons op eene vreemde taal toeleg- „ gen, trekken de ſtukken van welſpreekendheid en „ dichtkunde het eerst onze aandacht. Dan hier veroor- „ zaaken het Spaansch en Italiaansch zeer veele moei- „ lykheden door hunne maar weinig natuurlyke ſamen- „ ſtellingen en ſtoutheid van omzettingen: de Italiaan- „ ſche Poëſie vooral door vryheden van allerlei ſoort, die „ dezelve byna tot eene byzondere, tot eene nieuwe, „ taal maaken. By de Franſchen daarentegen vind men „ weinig onderſcheid tusſchen de Poëſie en het Proza: „ zo men PASCAL verſtaat, zal men ook de Oden van „ ROUSSEAU kunnen begrypen. Hunne Dichters bedie- „ nen zich maar zeer ſchaars van omzettingen, en het „ gebruik derzelve is, naar maate de taal volkomener „ is geworden, binnen zeer enge paalen beſlooten ge- „ weest."

Breedvoerig weidt vervolgens onze Schryver uit in den lof der verfyninge, beſchaafdheid, bevalligheid, en al wat verder eene taal, of de Werken, in dezelve geſchreeven, kan veraangenaamen, ter oplosſinge van het meergemelde verſchynzel. Doch ons beſtek gedoogt niet, hem in dit alles te volgen.

Om welke reden de Franſche verdiene de Algemeene taal te wezen? is eene tweede Vraag, door SCHWAB geopperd, en met het eenvoudig „ door de hoedanigheden „ zelve, die haar tot het verkrygen van dezen voorrang „ hebben geholpen," beantwoord. „ Men hoort zom- „ tyds zeggen (is zyn woord,) dat wy deze taal hebben „ aangenoomen, even als men de Modes der Franſchen

„ aan-

„ aanneemt. Dit is in zeker opzicht ook waar. Maar „ waarom neemt gy deze modes aan, en maakt u tot in „ de beuzelachtigſte dingen van Frankryk afhanglyk? „ wat is de reden, dat gy u op de wyze der Franſchen „ kleedt, opſchikt, en uw huisraad naar dezelven inricht? „ Is het niet, om dat gy 'er bevalligheid en ſmaak in „ vindt?"

Is het te denken, vraagt SCHWAB, in de derde plaats, *dat de Franſche taal haaren voorrang zal behouden, en de Algemeene taal blyven?* Niet dan by gisſing meent hy hier op te kunnen antwoorden, en door het opperen van waarſchynlykheden; en deze dunken hem voor het ſtandhoudend gezag der Franſche taale te pleiten. „ Is het waarſchynlyk, vraagt hy, dat de drie „ oorzaaken (boven vermeld,) die de Franſche taal tot „ dezen voorrang hebben verheven, zich ten haaren na„ deele zullen omkeeren en ſaamenſpannen om haar van „ dezelven te berooven?" Voor zulk eene omwenteling vindt hy geene reden. Om dezelve te doen ſtand grypen, zouden de gemelde oorzaaken zich moeten vereenigen in eene andere taal, „ met een' hoogeren graad van magt, „ en met omſtandigheden, die geſchikt waren om deze „ taal te verbreiden, en die aan deze taal eene bui„ tengewoone kracht byzetteden, die bekwaam was de „ grootſte zwaarigheden te boven te komen."

Hoogstgewigtige zwaarigheden verzetten zich daar tegen: deels, om dat de Franſche taal „ de rechten van „ eerſten overwinnaar en van de uitdruklyke of ingewik„ kelde goedkeuring der andere Natien geniet;" deels om dat 'er zich geen uitzigt vertoont voor eenige der andere meest gebruiklyke taalen van Europa, om immer zulk eenen opgang te kunnen maaken. Met opzigt tot de Engelſche en de Hoogduitſche taal, behalven de Franſche, de meest bekende in ons Waerelddeel, wordt dit opzettelyk ontvouwd, door aanwyzing van de redenen, in den aart dier beide taalen voorhanden, om welke haar de kans tot den bedoelden opgang voor altoos afgeſneeden ſchynt te worden.

Het hoofdzaakelyk Beſluit, welk onze Schryver, uit alle zyne redeneeringen, afleidt, koomt hier op neder: „ Het „ is buiten alle waarſchynlykheid, dat de Hoogduitſche „ of eenige andere taal de plaats der Franſche, in haare „ hoedanigheid van de Algemeene te zyn, zal vertreden. „ Dit zou zulke vreemde en met den tegenwoordigen

„ toe-

„ toeſtand der zaaken ſtrydige omwentelingen vooronder-
„ ſtellen, dat, alhoewel deze niet volſtrekt onmooglyk zyn,
„ 'er echter niet een eenige wettige beweegreden om dit
„ te vermoeden voorhanden is."

Met genoegen lazen wy de Verhandeling van MERIAN, over de *Metaphyſica*. Gaarne wilden wy die ontleeden. Het vooruitzigt van te groote uitvoerigheid doet ons onzen lust beteugelen; onze Leezers, met belofte van loon voor hunne moeite, na deeze en de overige Verhandelingen wyzende.

Huishoudkundige Stukken. Behelzende eene Verzameling van allerhande Waarneemingen, Raadgeevingen, Ontdekkingen, Uitvindingen van Werktuigen en Gereedſchappen, betreklyk tot verſchillende Konſten en Wetenſchappen. Te Rotterdam, by C. van den Dries, 1796. *In gr.* 8vo. 70 *bl.*

De Stukken, welke in dit klein Boekdeeltje voorkomen, zyn vooral tot den Land- en Veebouw betreklyk. —— Dezelve zyn meestal uit verſchillende Franſche Tydſchriften overgenomen en vertaald, en het uitgeeven van zodanig eene Verzameling zou daadelyk van veel nuttigheid kunnen zyn, en verdere aanmoediging verdienen, indien men met de vereischte kieschheid, by het uitzoeken der Waarneemingen, te werk ging. — Dat de Verzamelaar dezer Stukken dit altoos in het oog zou hebben gehouden, kunnen wy niet getuigen, vermits 'er verſchillende onbeduidende, of min belangryke en zelfs onwaarſchynlyke, berichten in voorkomen, die liever behoorden agterwege te zyn gelaaten. —— Een Verhaal wegens de wyze, waarop de Indiaanen de Slangen tam maaken, en op het geluid der Speeltuigen zelfs doen danſen, is zeer kwalyk onder deze Huishoudkundige Stukken geplaatst. —— De geneeskundige Verhaalen en Waarneemingen zyn van geen beter ſtempel, dan die wel eens achter de Almanakken, of in Koksboeken, gevonden worden, en ſomtyds de duidlykſte kenmerken van lompheid en leugen draagen: zo als b. v. een zeer omſlagtig geval, van een Meisje, 't welk van een dertien-jaarige verlamming aan de dyen en beenen, in den korten tyd van zeven dagen, genezen werd, door het wryven met een ſmeerzel van

on-

ongezouten boter en wyn, of brandewyn; en meer andere van dien aart.

Dat evenwel niet alles, wat in deze Verzameling voorkomt, even onbeduidend of verwerplyk zy, kan uit het volgend Stuk, wegens de bewaaring van het Graan, die in Poolen gebruiklyk is, overgenomen uit een geſchreeven Reisbeſchryving, genoegzaam blyken.

„ Het Poolſche Ryk is de Koornſchuur van het Noorden, en gewisſelyk een van de vruchtbaarſte van Europa, voornaamlyk in Graanen, en deszelfs bewooners zyn tevens Landbouwers en Krygslieden. Hoewel het 'er ver af zy, dat zy den Landbouw zo wel zouden verſtaan als de Duitſchers en Engelſchen, hebben zy echter deeze en geene gebruiken, welken een nieuwsgierig Reiziger niet moet veronachtzaamen, en waarvan de eenvoudigheid de grootſte deugd is. Van dien aart is de wys, op welke zy hunne Graanen bewaaren, dat is te zeggen die geenen, welken zy voor zich zelven houden; en ten deezen opzichte maaken zy onderſcheid tusſchen Vrede en Oorlogstyd.

„ Wanneer het Vrede is, maaken zy eene ſoort van ongedraaide koorden, of touwen van ſtroo, waarvan zy tonnen maaken, in welken zy hun Graan doen. Die touwen, die omtrent twee duimen middellyn hebben, worden op deeze wyze vervaardigd. Men neemt een handvol ſtroo, van het langſte en droogſte dat 'er te vinden is; en wind 'er een touwtje zodanig om, dat het ſtroo deszelfs buigzaamheid niet verlieze. Naar maate zulk een koord eene zekere lengte verkrygt, maakt men 'er gebruik van. Zy rollen dezelven, om ze rond te krygen, even als waschkaarſen, en onderhouden dezelven in die geſteldheid, door het aanéénnaaijen van de omgewondene touwtjes, als of men 'er een mat van maaken wilde. 't Is ligt te begrypen, dat men zorgen moet, om eene nieuwe handvol ſtroo te neemen, eer de voorige afgewerkt zy, en dezelven zodanig inëen te werken en te vlechten, dat zy niet van elkanderen ſcheiden. Dit is niet moeilyk; men behoeft ſlechts de nieuwe ſtroohalmen te vlechten, wanneer men het voorgaande handvol op drie vierden bewerkt heeft, en de touwtjes wat dichter om te winden, ter plaatſe waar de handvollen aan elkanderen gelast worden. De tonnen, welken men doorgaans vier voet hoog, op drie voet middelyn, maakt, afge-

maakt zynde, vult men dezelven met Graan, het welk, by droog weder, wel gewand is; men bedekt het met een weinig ſtroo, en legt 'er het dekzel op, het welk men aan de boorden van den ton vastnaait.

„ In die tonnen, leert de ondervinding, dat het Graan goed blyft, mits dezelven tegen den regen en de nattigheid beveiligd zyn. De verſlindende bloedlooze diertjes vreezen den reuk van het ſtroo, en zullen bezwaarlyk het Graan aantasten, het welk in zulke tonnen bewaard wordt.

„ Men gebruikt nog bovendien de voorzorg, om die tonnen van tyd tot tyd om te rollen, ten einde daar door het Graan te verplaatzen, waardoor men omtrent het zelfde uitwerkzel heeft als dat van het verſchieten met een ſchop; en, wanneer men vermoed dat een ton vochtig geworden is, giet men het Graan over in een anderen, en, daar de Schuuren in dat Land altemaal van hout, en doorgaans niet zeer digt, zyn, bedekt men de tonnen nog met ſtroo.

„ Dit is het middel, waarvan dit Volk zich bedient, in plaatſe van die ſtooven en andere nieuwe uitvindingen, waarvan de kostbaarheid het gebruik niet aan iedereen vergunt, en die ook in Poolen niet uitvoerlyk zyn zouden. De boeren beſteeden de winterdagen tot het maaken van die tonnen, die lang duuren, en niet veel van onderhoud kosten.

„ In Oorlogstyden, wanneer 'er weinige Steden zyn waar de arme Landman zyne Graanen veiliglyk bergen kan, maakt hy een kuil in het bosch, belegt denzelven met ſtroo, giet 'er zyn Graan in, legt 'er wederom ſtroo, en vervolgens aarde, boven op. Door de vochtigheid komt 'er eene ſoort van korst rondom deezen Graanhoop; maar het binnenſte blyft gaaf. By geval heeft men zulke voorraad van Schuuren ontdekt, die 'er jaaren lang gelegen hadden, zonder dat het Koorn eenigzins bedorven ware, behalven dat gedeelte, welk het naaste by den grond lag."

Natuur- en Zedekundige Beſchouwing der Aarde en van haare Bewooneren. Gevolgd naar het Hoogduitsch van J. F. ZÖLLNER *en* J. S. LANGE. VIIde *Deel. Te Campen, by* J. A. de Chalmot, *en te Amſterdam, by* M. de Bruyn. *In gr.* 8*vo.* 338 *bl.*

Het ontvangen van het laatſte of het XIde Deel dezes Werks, het Regiſterſtuk, herinnert ons kragtdaadig aan onze agterlykheid in de Berigtgeevingen van 't zelve, waar over wy reeds verſchooning verzogt hebben by de *Recenſie* van het Vde Deel; ook beyverden wy ons om welhaast het VIde te doen kennen (*), en zetten ons thans tot Berigtgeeving van het VIIde. Berigtgeeving, ſchryf ik; want het geen wy te zeggen hebben is meer van dien aart dan eene Beoordeeling; deeze heeft dit Werk, van den aanvange af tot nu toe, geſtadig gunſtig mogen wegdraagen, en is dit Deel wederom daartoe ten vollen geregtigd.

't Zelve, op dat wy den Inhoud vermelden, bevat vier Afdeelingen, in het Werk het XVIII tot het XXI Hoofdſtuk ingeſlooten. Het eerſte deezer Hoofdſtukken betreft het GEHEUGEN, en ſtaat ſtil op deeze vier Byzonderheden: *Algemeene bedenkingen wegens het Geheugen, en over de Zitplaats van 't zelve* —— *Wetten van het Geheugen* —— *Regelen tot verbetering en verſterking van het Geheugen* —— en *de oplosſing der Vraage, kan een goed Geheugen met een groot Verſtand gepaard gaan?* —— Het tweede behandelt de VERBEELDINGSKRAGT — ſchetst *de Eigenſchappen en Werkingen der Verbeeldingskragt* — geeft *de Wetten der Verbeeldingskragt* op —— handel over *het Vernuft* —— *de Luim* —— *het Dichterlyk Vermogen* —— *de Geestdrift (Enthuſiasmus) en Dweepery* —— *de nuttigheid der Verbeeldingskragt*, —— *ingebeeld Genoegen en Misnoegen* —— *Droomen, Voorgevoel, Zwaarmoedigheid en Krankzinnigheid.* —— Het derde voert ten ten Opſchrift *het Verſtand*, en het vierde *de Beſtemming der Menſchen tot Gezelligheid.*

Alle deeze zeer weetenswaardige en hoogstnutte onderwer-

(*) Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 153 en 330.

werpen behandelen de Schryvers op den hun gewoonen trant; en heeft de *Nederduitſche* Vertaaler, gelyk voorheen, hier en daar 'er eene aantekening aan toegevoegd, en ſoms vry breede ontleend uit het hoogſchatbaar Werk, de *Wysgeerige en Zedekundige Verhandelingen* van J. BEATTIE; een Schryver, wiens opgeklaarde denkbeelden over diepzinnige onderwerpen veelal een klaaren dag verſpreiden. —— Gepast dunkt het ons, onze Leezers te onderrigten van iets, 't geen de Schryvers in den aanvang hunne Leezers onder 't oog brengen, als zeer geſchikt om hun te verwittigen wat zy hier al, wat zy niet, te wagten hebben.

„ Voor ik," dus leezen wy, by den aanvange, „ voor ik tot eene nadere Beſchouwing van het *Geheugen* overgaa, moet ik den Leezer alvoorens verwittigen, dat, hoewel ik hem een tyd lang denk te onderhouden over de onderſcheiden bekwaamheden der Ziele, myn voorneemen egter geenzins is, om, nopens den aart van ieder Zielsvermogen, zulk eene volkomene uitlegging te geeven als in de ſchoolen der Wysbegeerte geſchiedt; maar alleenlyk zodanige omſtandigheden en waarneemingen wegens dezelve aan te haalen, welke aan allerlei Leezers verſtaanbaar kunnen voorgeſteld worden. Het eerſte naamlyk zou niet alleen een eigen afzonderlyk boekdeel vereiſchen; maar ook aan de meeſte Leezers even nutloos toeſchynen, als over 't algemeen onverſtaanbaar zyn; maar wie zal daar tegen eene aanwyzing en duidelyke kennis der vruchtbaarſte en belangrykſte deezer bekwaamheden niet zeer noodzaaklyk achten; naardien immers de Ziel ons eigenlyk IK uitmaakt, en eene volſlaagene onkunde haarer eigenſchappen eene weezenlyke gaaping in onze kundigheden zou overlaaten? Hierom zal ik, zo kort my doenlyk is, telkens tragten aan te wyzen, welke nuttigheid uit de kennis van eenig zielsvermogen onmiddelbaar kan voortvloeijen, en, zonder in het veld der beſpiegelingen om te dwaalen, de begrippen deswegens in zoo verre ontleden, dat ieder opmerkzaam Leezer, ſchoon hy ook geene gronden daar toe in de Wysbegeerte moge gelegd hebben, zich nogthans in de mooglykheid zal bevinden, om my overal te kunnen volgen.

„ Naa deeze eens vooral gedaane verklaaring, zouden geoefende Wysgeeren my onrecht aandoen, wanneer zy my met gebrek van diepzinnige geleerdheid, en van volle-

ledigheid ten aanziene van deeze Verhandelingen, voor het hoofd wilden werpen. Het is toch geenzins myn oogmerk om alles wat daar toe betrekking heeft naauwkeurig uit te pluizen; dewyl de Geleerde myn Onderwys niet behoeft, zoo zouden alle diepzinnige redeneeringen hier ter plaatze overtollig weezen, en tegen het my voorgeſtelde oogmerk aandruiſchen. —— Ik zal derhalven by de behandeling van myn onderwerp alles vermyden, wat enkel dient om ydele nieuwsgierigheid te voldoen, en my hoofdzaaklyk tot dat geene bepaalen, 't welk geſchikt is om vermaak en leerzaame onderrigting op te leveren. Myn wensch zal derhalven geheel en al vervuld worden, wanneer ik ſlechts min geoefende Leezers op eene nuttige wyze onderrigten kan, als voor welken dit geheele Werk eigentlyk geſchreeven is."

Dat de Schryvers hierin hun woord geſtand doen, zouden wy met voorbeeld by voorbeeld kunnen bewyzen. Dan hebbe men deeze betuiging niet in dien zin op te vatten, als of men hier niets, dan algemeen bekende zaaken, op eene gewoone wyze behandeld, aantreft; dit verſchilt hemelsbreedte, en zou ons even ligt vallen met een aantal bewyzen te ſtaaven. Hoe veele Volksdwaalingen en Vooroordeelen vindt men hier beſtreeden! Hoe veele Wanbegrippen van groote en vermaarde Mannen met kragt tegengegaan! Wy kunnen ons tot geene optelling van dit ſtaavende ſtukken inlaaten. Wy verkiezen liever, om iets uit dit Deel te ontleenen, alles af te ſchryven wat wy van de *Luim* vermeld vinden, als eene der kortſte Afdeelingen, en een ſtuk niet zelden verkeerd begreepen.

„ Door *Luim* verſtaat men de eigenaartige manier, op welke een mensch getroffen wordt van zaaken en omſtandigheden, voor zo verre iets ongemeens daar mede vergezeld gaat. De meeste menſchen ondervinden menigerlei afwisſelingen in derzelver gemoedsgeſteldheid; naardemaal hunne ſtemming van ziel telkens, ingevolge van dien toeſtand, verandert, waar in zy hun zelven op dat oogenblik bevinden; en wy drukken ons ten hunnen opzichte aldus uit, dat zy zich in eene *goede* of in eene *kwaade Luim* bevinden. De grond hier voor ligt ten deele in het gebrek aan een vast karakter; het zy dat het deezen menſchen, over 't algemeen, ontbreekt aan vaste grondſtellingen, of aan de vaardigheid om zich aan

dezelve te houden; en ook gedeeltlyk in de byzondere geſteldheid hunner verbeelding (*).

„ Wy kunnen byna nooit, of ten minſten maar voor eenen korten tyd, de eene of andere gewaarwording of gedachte hebben, zonder dat zekere ten minſten duistere voorſtellingen der verbeelding zich daar mede vermengen. Deeze voorſtellingen brengen te weeg, dat eene zelfde gewaarwording, of eene zelfde gedachte, nu eens deeze, dan wederom eene andere, indruk op ons gemoed maakt. Heeft iemand eenig verdriet gehad, en hy bezit geen machts genoeg over zichzelven, dan neemt het denkbeeld van het onaangenaame, 't welk hem is aangedaan, de overhand, en beſtuurt alle zyne daaden, zoo lang dat denkbeeld by hem huisvest. Een ſcherts van zyn vriend, die hy, op andere tyden, met een vrolyke ſcherts zou beantwoord hebben, zal thans niet alleen geen vrolyken indruk op hem maaken, maar hem zelfs beledigen kunnen; aangezien, onder alle mogelyke uitleggingen van zoodanigen ſcherts, voorzeker die, welke met zyn tegenwoordige *Luim* meest overeenkomſtig is, eerst van allen by hem opkomen, en zyne verbeelding op de leevendigſte wyze treffen zal.

„ Wie zich daar tegen in eene vrolyke *Luim* bevindt, zal zich niet ligt beledigd achten. Al is het ook dat hem in die geſteldheid iets onaangenaams bejegent, brengt nogthans zyne verbeelding hem terſtond wat lustigs voor den geest; en, geſchiedt zulks niet, dan zal zy ten minſten, door veelerhande vrolyke beelden, dien onaangenaamen in-

(*) Het ſchynt my toe, dat de *Luim* eigentlyk haaren oorſprong neemt uit de verſchillende Temperamenten, en daar uit voortkomende Gemoeds-neigingen. Eenige Menſchen blyven genoegzaam altoos in een zelfde *Luim*, en men heeft veele moeite hen daar uit te brengen; andere daarentegen veranderen zeer dikwils hunne *Luim*, waar toe de minſte onpaſſelykheid, gemoedsbeweeging of toevallige omſtandigheid, aanleiding geeft, en dit geſchied zelfs by ſommigen niet zelden zonder ſchynbaare oirzaak, 't welk genoegzaam aanwyst, dat ook de Verbeelding tot de *Luim* medewerken kan, en, in de daad, medewerkt. Haar uitwerkzel is eene byzondere wyze van iets te zeggen, of iets te doen, welke aan iemand byzonder eigen is, en waar door zyne geſprekken, daaden, *enz.* zich van die van alle andere menſchen zichtbaar onderſcheiden. *Vert.*

indruk verzwakken, en meer of min uitwisſchen, welke voor eene korte poos by hem was opgekomen. Ik heb een man gekend, die deeze vrolyke *Luim* by uitneemenheid bezat, en by alle omſtandigheden iets ontmoette, waar mede hy zich vermaaken kon. Eens had men hem zyne geldbeurs uit den zak gehaald, welks verlies voor deezen man geenzins van weinig aanbelang was. Maar toen hy zulks gewaar wierd riep hy enkel uit: *Nu is de duivel los! daar heeft iemand myn zak ſchoon geveegd!* en nu hield zyne verbeelding zich ook niet langer bezig met het denkbeeld van 't verlooren geld, maar hy ſtelde zichzelven voor, welke grappige vertooning het zou gegeeven hebben, indien hy de hand des diefs in zynen zak betrapt hadt, hoe verlegen de zakkeroller als dan zou geweest zyn, hoe deeze wonderlyk zou opgekeeken, en zich verontſchuldigd hebben, dat het enkel eene vergisſing was geweest. Dit alles ſtelde hy zich zoo leevendig voor, en maakte 'er zulk eene kluchtige beſchryving van, dat men zich niet anders kon verbeelden, of hy veinsde alleenlyk als ware zyne beurs geſtoolen, ten einde zyne Vrienden met deeze koddige invallen te vermaaken.

„ 'Er zyn menſchen, op welken alles, wat hun overkomt, eenen ongewoonen indruk maakt; by welken alle derzelver denkbeelden eene eigenaartige richting neemen, en die zich aangewend hebben, om 't geen inwendig by hun omgaat op eene aan hun byzonder eigene manier aan den dag te leggen. Dit zyn de zodanigen aan welken men by uitſteekenheid *Luim* toeſchryft. Wie denkt hier niet aan den bekenden STERNE, die onder den naam van YORIK heeft geſchreeven? Zyne leevendige verbeelding ſchilderde hem, by elke gelegenheid, de waereld, niet zoodanig als hy dezelve zag, maar zoo als hy haar begeerde te zien. Zy ſtelde de meest verwyderde voorwerpen naast elkander, liet hem het contrast tusſchen dezelve als met een enkelen opſlag van het oog waarneemen, en vertoonde hem daar tegen ook gelykvormigheden, waar alles verſcheidenheid ſcheen te weezen. Het is volſtrekt onmogelyk zich in zodanige *Luim* te brengen, indien men haar van de natuur niet heeft verkreegen: by gevolg is het ook niet mogelyk zodanig Schryver na te bootzen. In een brein gelyk dat van YORIK zyn alle beelden, die zich diepst in zyne verbeelding indrukken, alle grondſtellingen, die aan hem gemeenzaam worden, alle wendingen,

die hy in zyne manier van uitdrukken neemt, naauwkeurig voor elkander gepast; naardien zy alle, als ongezogt, van zelve by hem opkomen, en het eigenaartige, waar door zy zich kenbaar maaken, uit maar *ééne* bron voortvloeit. Hy behoeft, onder verſcheide waarneemingen, die hy maakt, en onder verſcheide gewaarwordingen, welke hy heeft, nimmer de zoodanigen uit te zoeken, die voor zyne gemoedsgeſteldheid paſſen; maar alles zet zich in zyn brein van zelve ter plaatze waar het behoort. Hy zoekt eene gedachte niet daar door ſnaaks en lachverwekkende te maaken, dat hy haar met zekere denkbeelden verbindt; maar deeze gedachte verkrygt van zelve die eigenſchap, doordien zy met geene mogelykheid in eene andere rei van denkbeelden past. Hierom is ook deeze oirſpronglyke *Luim* overal en ten allen tyde aan zichzelve gelyk; en een Autheur, aan wien zy natuurlyk eigen is, kan, op alles wat hy ſchryft, zyn eigenaartig ſtempel drukken. Het eenige, waar voor hy zich in acht te neemen heeft, is, de pen nimmer op te vatten, wanneer hy, door eenigerhande toeval, op eenen anderen dan zyn natuurlyken toon geſtemd is.

„ Het is geheel anders by den nabootzer. Deeze is genoodzaakt, onder de beelden, welke hem zyne verbeeldingskragt aanbiedt, telkens de zodanige te verkiezen, die hem bekwaam toeſchynen op eenen vrolyken trant behandeld te worden. Dewyl hy niets zegt wat hy weezenlyk gevoelt, zoo moet hy zich zelven geduurig vraagen, of dat geen, wat hy ſchryven wil, zich by die gelegenheid wel laat gevoelen? Hier uit ontſtaat een gebrek aan harmonie, welke zich aan ieder Leezer, by de minſte opmerkzaamheid, verraadt. Dewyl de nabootzer, indien hy geen volſtrekte ongerymdheden voortbrengen wil, telkens met zyne beoirdeelingskragt moet raadpleegen, of het geen hy op 't papier denkt te brengen wel met den toon harmonieert, dien hy eenmaal aangenomen heeft; zoo moet hy alle zyne denkbeelden tot zekere klaarheid ontleeden, en het is juist die ontleding, welke zyne denkbeelden van dat vuur berooft, die in het origineel, enkel uit de zamendringing van beſchouwelyke denkbeelden, en onontwikkelde gewaarwordingen, ontſtaat."

De

De Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, behelzende de Inleiding der Beſchryving van het Landſchap Drenthe. Met een Kaart en Plaaten. Te Amſterdam, Leyden, Dord en Harlingen, by J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blusſé *en* V. van der Plaats, *In gr.* 8vo. 120 *bl. behalven het Register.*

Geen volkomen genoegen namen wy, by de Aankundiging van het *Eerſte Stuk* deezer Beſchryving van *Drenthe* (*). Over het *Tweede Stuk* betoonden wy ons nog min voldaan (†), en beſlooten onze Aankundiging met de betuiging, waar toe de uitweidingen, van *Drenthe* geheel vreemd, ons aanleiding gaven: „ Wat wy meer „ van *Drenthe* te wagten hebben, of wat de Schryver, „ van dit Landſchap handelende, ons zal gelieven mede „ te deelen, weeten wy niet. Maakt hy dusdanige *Aan-* „ *hangzels* op het geen 'er in het *Dieren-* en *Plantenryk* „ voorkomt, dan is het Werk by lange na nog niet af." Thans zien wy ons uit die onzekerheid verlost, en van de moeite om veel tot *Drenthe* geheel niet behoorende te leezen, als wy onze weetgraagte ten opzigte van dat Landſchap wilden voldoen, bevryd. Ons komt ter hand de *Inleiding*, de *Historie* en het *Regiſter*, nevens de Kaart en twee Plaaten, met de verzekering dat de *Tegenwoordige Staat van Drenthe* compleet is.

De *Inleiding* gaat over de *Naams-Oorſprong*, *Gelegenheid*, *Grootte*, *Bevolking*, *Lands- en Lugtsgeſteldheid*, *Rivieren*, *Middelen van Beſtaan*, *Aart en Zeden der Inwoonderen van 't Landſchap*. Veel reeds van de meeste deezer aangeduide Hoofdzaaken troffen wy aan in het Eerſte Stuk, en mag dus deeze *Inleiding*, die 52 bl. beſlaat, goeddeels als een ſchets aangemerkt worden. Het brokkelige in de Beſchryving deezes Landſchaps verraadt alzins eene niet wel bewerkte voorraad van Schryfſtoffe; en kan de Leezer, die met het meer algemeen opgegeevene in deeze *Inleiding* zich niet voldaan houdt, ten aanzienę van veele byzonderheden, in 't vervolg, te regt

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1794, bl. 116.
(†) *Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 69.

regt geraaken, des breeder melding, en ook, gelyk wy aanmerkten, veel vinden, wat hy in eene *Beſchryving van Drenthe* niet zoeken zou.

Met dit alles is dan ook dit Landſchap beſchreeven, en dient dit Werk, hoedanig het dan ook zyn moge, tot voltooijing van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden.*

De *Historie deezes Landſchaps*, hier voorkomende, is de oude Geſchiedenis, en loopt tot den Jaare 1311. — De laatere Geſchiedenis wordt dus verondersteld in het vervolg des Werks ingeweeven te zyn, 't welk ook met de daad plaats heeft; doch 'er zeer verſtrooid, en vry gebrekkig, in voorkomt.

Van de vroegſte Geſchiedenis der Inwoonderen deezes Landſchaps valt, gelyk de Schryver te regt opmerkt, weinig te zeggen. Daar zy van ouds onder de *Friezen* gehoord hebben, mogen zy gerekend worden mede deel aan dezelve te hebben gehad. Die in den Tegenwoordigen Staat van *Friesland* reeds beſchreeven zynde, ſpreekt de Schryver daarvan niet in 't byzonder. — Voorts duidt hy aan, dat de Veranderingen, omtrent het midden der derde Eeuwe, door het verval der *Roomſche* Mogenheid, in de zaaken der *Germaanen* voorgevallen, en daar uit ontſtaane vereeniging van verſcheidene deezer Over-Rhynſche Volken, onder den naam van *Franken*, de Inwoonderen van dit Landſchap mede betroffen hebben. „ Doch," voegt hy 'er nevens, „ 't geen men daar van in de Geſchiedenis der Ouden verhaald vindt, betreft te zeer het vereenigd lichaam dier Volken in 't gemeen, om eene byzondere toepaſſing op dit Landſchap toe te laaten: gelyk dit zelfde mede plaats vindt ten aanziene van verſcheide Lotgevallen der *Friezen* en *Neder-Saxers*, wier naamen hier eerlang mede te voorſchyn kwamen."

„ Alleen," vervolgt de Schryver, „ mag men uit de verhaalen van zommige Hiſtorieſchryvers, vergeleeken met den aart en gelegenheid onzer Landen, met eenige waarſchynlykheid afneemen, dat verſcheide gewigtige gebeurtenisſen der opgenoemde Volken, binnen of omtrent de Grenzen van het tegenwoordig *Drenthe*, voorgevallen zyn.

„ In de volgende tyden, wanneer de *Franken*, zich in *Gallie* gevestigd hebbende, van daar hunne wapenen naar deeze Gewesten te rug wendeden, ontmoet men even wei-

weinig zekerheid omtrent de byzondere Geſchiedenis van dit Landſchap, en ik vind geene reden genoeg om uit onzen PICARDT, op het Jaar 628, over te neemen, dat *Drenthe*, naa de overwinning, door den *Frankiſchen* Koning CLOTARIUS II, en deszelfs Zoon DAGOBERT I, op de *Saxers* en *Friezen* behaald, van het overige *Friesland* afgeſcheurd, en aan het Ryk der *Franken* zou zyn gehegt geworden. Ik vermoed derhalven liever, dat het daar onder gebleeven zy; en dus ook, in de volgende tyden, in het zelfde lot met de *Friezen* hebbe moeten deelen. — En, op denzelfden grond, mag men ook met reden aanneemen, dat, by de verkondiging van het Euangelie onder de *Friezen*, welke zedert, onder de beſcherming der *Frankiſche* Koningen, door verſcheide Zendelingen uit *Engeland* ondernomen is, dit Landſchap ook geenzins zy vergeeten geworden."

Van dien tyd dan af begint de *Drenthſche* hier opgegeevene *Historie*, tot het bovengemelde Jaar 1311. Tot welke wy den Leezer liever wyzen, dan iets uit overſchryven: dewyl het meest zamenhangt van Geſchillen en Oorlogen, tusſchen Biſchoppen en anderen gevoerd.

Vaderlandsch Huisboek, of de Verklaaringen en Beloften van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden, meestal getrokken uit echte Stukken, en verrykt met de Characters der voornaamſte Perſoonen, die in de Staatsgeſchillen den byzonderſten rol geſpeeld hebben. Door een Genootſchap van Liefhebbers der Vryheid. Eerſte Deel, 1793. *Behalven het Voorberigt*, 333 *bl. In gr.* 8vo.

Een vreemd verſchynzel in de tegenwoordige Boekwereld! Een ſtapel van vyf Boekdeelen in ééns, en geen kleine; daar het minſte 333 bl. en het meeste 741 blz. telt! Zonder naam van Schryver, van Drukker, en van Plaats! Met de agterwaardsgaande Jaartekening 1793; daar men wel eens gewoon is voorwaardsgaande Jaartekeningen te doen! —— Verwonderingstekens by elk deezer byzonderheden zyn rechtmaatig.

Uit verwondering wil men gaarne tot kennis der waarheid komen. Voorredens zyn, als het Boeken betreft, hier niet zelden behulpzaam. Wy ſloegen het Voorberigt

rigt op, en niet geheel vrugtloos. Alle verlangde ontdekking, die wy ook niet te gemoete zagen, troffen wy geenzins aan; doch zo veel, dat wy ons gehouden agten des onzen Leezeren mededeeling te doen.

Naa een algemeene ſchets van 's Lands zaaken, en byzonder van des Stadhouders *Beloften*, gegeeven te hebben, als mede van het Tydperk, waar op, „ de reeds zo volledige afhangelykheid der Regenten, door de onderlinge guarantie der zogenaamde Conſtitutie, als mede door een gelyke guarantie van *Engeland* en *Pruiſſen*, bevestigd, en de Stadhouder, of die op zyn Naam regeeren, in den volſten nadruk alvermogend geworden is," heeft men, naar Voorberigtſchryvers aanmerking, nu, zo ooit, volkomen regt „ om te onderzoeken, of hy aan zyne voorige Betuigingen, Verklaaringen en Beloften voldaan heeft. Maar van dit Onderzoek is even zo min tot dus verre iets in 't openbaar verſcheenen, als 'er ooit voldaan is aan den wensch, dat de ſtaat des geſchils eens geregeld mogt worden opgegeeven."

In deezen ſtand der dingen ſtelden de Leden van zeker Genootſchap deswegen elkander eenige Vraagen betrekkelyk tot deeze agterlykheid voor: en gaf dit aanleiding tot den arbeid, over welken wy ons, toen dezelve ons in handen kwam, zo zeer verwonderden.

De Voorberigtſchryver geeft nadere aanduidingen van den aart deezes Genootſchaps, „ als beſtaande uit Ingezetenen uit verſchillende ſtanden, die hun hoogſten roem daar in ſtellen, dat zy, als waare liefhebbers des Vaderlands, en van eene betaamelyke gelykheid, elkanderen in eene maandlykſche byeenkomst ter bevordering van waare Vryheid opwekken. Zy oordeelden het, derhalven van hunnen pligt, om zodanig een ſtuk, zo verre hunne weetenſchap en vermogens zich uitſtrekten, ter handhaaving van de eer der mislukte poogingen tot herſtel der Vryheid, te vervaardigen." Zie daar den Oorſprong deezes arbeids.

Wy worden verder onderrigt, hoe, naa dat de ſtoffe daar toe, met ongelooflyk veel moeite en arbeid, door elk der Genootſchapsleden was zamengebragt, zy de vervaardiging van 't geheele Werk aan éénen der Leden aanbevolen hebben: en, naa de voltooijing, beſlooten om 't zelve den Hoofdtytel te geeven van VADERLANDSCH HUISBOEK. De reden van deeze Benaaming wordt in deezer voege opgegeeven: „ om dat hetzelve ten allen tyde

zal

zal kunnen dienen om aan braave Huisvaders aanleiding te geeven, ten einde hunne Kinderen een juist denkbeeld te geeven van den waaren oorſprong der Staatsverſchillen, en van de middelen, die daarin, van wederzyde, ter bereiking van geheel ſtrydige oogmerken, gebezigd zyn." —— Ook vleijen zy zich dat hetzelve aan jonge lieden van meer gevorderde jaaren ter leezing en herleezing in handen zal kunnen gegeeven worden.

Voldoende reden gegeeven hebbende, waarom zy in dit Werk, ter bekorting, het bybrengen van volledige Staatsſtukken, elders te vinden, agterwege gelaaten hebben, vaart de Voorberigtſchryver, in den naam des Genootſchaps ſpreekende, dus voort: „ Ons algemeen oogmerk is dan om naar waarheid te ſchetzen den grond van de Staatsverſchillen, die tusſchen de wederzydſche partyen hebben plaats gehad, haarer beide bedoelingen, de middelen, die zy elk van haaren kant hebben aangewend, het gebruik, 't welk de heerſchende Party van haaren zegepraal gemaakt, en de wyze, waarop de onderdrukte Party daarin zich gedraagen heeft.

„ Wy willen niet ſlechts de eer van het *Nederlandsch Patriotismus* verdeedigen, maar ook de zulken overtuigen, die uiterlyk geene party in de verſchillen ſchynen genomen te hebben: ja zelfs hun, die uit vooroordeel, en onkunde, zonder verkeerde doeleinden, zich aan de thans heerſchende kabaal (men gedenke dat het Stuk in 1793 geſchreeven is) hebben overgegeeven. Ook zullen wy de gebreken der Vaderlandlievende Party, daar het te pas komt, niet ontveinzen, en aan de andere niets meer ten laste leggen, dan wy begrypen, dat zy verdient, om dat het eerſte billyk en het laatſte veragtlyk is. —— Wy zullen, zo veel mogelyk, de echte ſtukken overal aanwyzen, waar op onze gezegden ſteunen, om dat wy oordeelen, dat dit ons het minst kan blootſtellen aan dwaalingen en berispingen. —— Onze Leezers, die na een naauwkeurig verſlag verlangen, verzoeken wy dat zy ons ten besten houden, indien wy de aangenaamheid van eenen hiſtoriſchen ſtyl, op verſcheidene plaatzen, grootendeels hebben opgeofferd aan het gebruiken van de eige, ſchoon zo veel mogelyk verkorte, uitdrukkingen der oorſpronglyke Staatsſtukken; hebbende wy begreepen, dat eene andere voorſtelling der gebeurtenisſen, naar maate zy zich gemaklyker laat leezen, naar die zelfde maate echter veel van de kragt der oorſprong-

ly-

lyke uitdrukkingen doet verliezen, en minder geſchikt is tot een bondig onderrigt der nakomelingſchap.

„ En, daar geene der vryheidlievende Geſchriften meerder vervolging ondergaan hebben dan de *Aanſpraak aan het Volk van Nederland*, en de *Brief over de waare oorzaak van 's Lands ongeval, gevonden tuſſchen Utrecht en Amersfoort*, hebben wy niet ondienſtig geoordeeld, om de voornaamſte trekken, tegen des Stadhouders beſtier daar in voorhanden, by gepaste gelegenheden te wettigen; op dat het van achteren blyke, hoe gegrond derzelver Schryvers over den toenmaaligen toeſtand der zaaken geredeneerd, en derzelver noodlottige gevolgen, ging het zo voort, aangeweezen hebben.

„ Eindelyk hebben wy onze telkens opgewekte verontwaardiging, zo veel doenlyk, getragt te bedwingen, om dat het telkens toegeeven aan welverdiende uitvloeiſels eener vertoornde pen de overtuiging zou kunnen verhinderen van hun, die uit onkunde, of vooroordeel, zyn medegeſleept. —— Liever laaten wy het ſchelden en raazen over aan de gehuurde Schryvers van de tegenparty, die zich nog heden niet ſchaamen om de overwonnenen by alle gelegenheden te beſchimpen en te verſmaaden, en, dus doende, toonen, dat onderdrukking, haat, en wraakzugt, de groote prikkels zyn, die hun dryven, terwyl eene goede zaak zulke ſchandelyke middelen niet behoeft. —— Voor het overige hebben wy ſlechts nog dit eene aan onze Leezers te berigten, dat wy, geduurende het vervaardigen van verre het grootſte gedeelte van dit Werk, niet hebbende kunnen voorzien, dat een Oorlog tusſchen de *Franſche Natie* en den Stadhouder zo naby was, overal die naauwkeurige en opzettelyke vergelyking niet hebben kunnen maaken, tusſchen des Stadhouders gedrag in den Oorlog met *Engeland*, en in den tegenwoordigen Oorlog, welke elk kundig Leezer van ons verwagten moest, indien wy thans eerst (men herinnere zich weder het Jaar 1793) de pen opvatteden. —— Dan, daar deeze laatſte Oorlog eerst begon toen onze taak byna geheel was afgeweeven, en het vooral te veel tyd zou gekost hebben, om het ganſche eerſte Deel, op nieuw, daar naar in te richten, vonden wy raadzaamst om het verbaazend onderſcheid tusſchen des Stadhouders toenmaalige en tegenwoordige manier van handelen, op het einde van dit Deel, in eenige voornaame trekken aan te wyzen. —— En wy meenen des te eerder

der daar mede te kunnen volſtaan, daar toch niemand anders, als zulke lieden, die eene zigtbaare medewerking met de oogmerken der *Engelſchen*, in dien tyd, voor geoorloofd en heilzaam hielden, thans zoude kunnen nalaaten, om by zichzelven zodanige treffende vergelykingen te maaken, waaruit de beſchuldigingen van verſcheide Staats- en Stadsregeeringen, en van het beste gedeelte der Natie, tegen des Stadhouders beſtuur in dien tyd, ten overvloede, geregtvaardigd worden."

Zo uitvoerig oordeelden wy noodig te weezen om onzen Leezeren den Oorſprong, Aanleg, en wyze van Behandeling, in deeze Boekdeelen gehouden, te doen kennen. Nu nog iets bepaalders ten aanziene van het Eerſte Deel; want wy zullen elk derzelven, om dat ze het wel verdienen, afzonderlyk behandelen.

Dit Eerſte Deel bepaalt zich hoofdzaaklyk tot ontvouwing van het gedrag des Stadhouders en diens Aanhang in den *Engelſchen* Oorlog, en wel inzonderheid diens onbehoorelyken Invloed. Wy kunnen niet zeggen 'er iets onbekends in gevonden te hebben; doch de ſchikking om de gevallen zo te plaatzen dat ze het ſterkst afſteeken, en de invlegting van ſtukken uit anders verbodene, en daar door niet in aller handen zynde, Schriften, zet eene nieuwe gedaante aan bekende zaaken by, en maakt dat men ze met eene vernieuwde aandagt leeze; ter voller overtuiging, indien men deeze mogt noodig hebben, om, gelyk onze *Vaderlandſche Huisboekſchryver* zich uitdrukt, „ met 's Lands Staaten vast te ſtellen, dat 'er, in den Oor„ log met *Engeland*, eene ongehoorde werkloosheid en „ verkeerd beſtier heeft plaats gehad, en dat de Stad„ houder met de zynen, als eenig en alleen den geheelen „ Oorlog naar zyn ontwerp gevoerd hebbende, dan ook „ verantwoordelyk is voor alle deszelfs gevolgen."

Niet geheel en al ondertusſchen beſtaat dit *Eerſte Deel* uit de oude en eenigermaate afgewerkte ſchryfſtoffen. Het laatſte gedeelte van bl. 254—333 is van nieuwer ſtempel. 't Zelve naamlyk is ingerigt „ om eene beknopte Vergelyking te maaken tusſchen de opzettelyke Werkloosheid en het verkeerd Beſtuur van den Stadhouder in den voorigen *Engelſchen* Oorlog, en tusſchen de ongemeene Werkzaamheid en Yver, welke men, van het begin des Oorlogs met *Frankryk* af, vernomen heeft en nog verneemt (wy moeten weder het Jaartal, onder 't welk dit Stuk in 't licht komt, 1793, herinneren.) Dan hoe groot

groot ook het onderſcheid is tusſchen zyn toenmalig en tegenwoordig Beſtuur, 'er zal egter op nieuw uit blyken, dat hy zyn eens aangenomen Systhema tot bederf van onze Zeemagt, en by gevolge tot verwaarloozing van onzen Koophandel, en Overzeeſche Bezittingen, ten koſten van eene grootere Landmagt, hardnekkig heeft aangekleefd, en zich zelven dus voor zoo verre volmaakt is gelyk gebleeven."

Ten bewyze hiervan voert de Schryver, in de eerſte plaats, aan, des Stadhouders en zyner Dienaaren verwaarloozing der Zeemagt en verſterking der Landmagt, en toont met de ſtukken, „ dat de Stadhouder eene vermeerdering van meer dan *een derde* der Landmagt heeft weeten te bekomen, waar toe niemand zyner Voorzaaten ooit heeft kunnen geraaken; dat men, niettegenſtaande deeze ongehoorde vergrooting van de jaarlykſche onkosten voor de Landmagt, het nutteloos Lichaam van Guardes du Corps daarenboven tot die kostbaarheid heeft weeten te brengen, dat deszelfs onderhoud thans jaarlyks beloopt op 93,189 Guldens." Uit dit alles leidt de Schryver af, „ dat onze Republiek, by geene mogelykheid, eene zo groote Landmagt en eene aanzienlyke Zeemagt, gelyktydig, in dienst kan houden, waar van de zekerheid uit ons volgend Vertoog maar al te klaar blyken zal."

Voorts bepaalt de Schryver zyne Verhandeling over het Onderſcheid tusſchen de voormaalige Werkloosheid en verkeerd Beſtuur, en de tegenwoordige Werkzaamheid en Yver, tot deeze vier punten:

„ 1. Dat die Werkzaamheid een ieder allerzigtbaarst is in het gebruik van het Scheepsvolk voor de inwendige verdeediging tegen de *Franſchen*.

2. Dat dezelve zich ook uitſtrekt tot een ernſtig gebruik dier Landmagt tegen die Natie.

3. Maar dat dezelve omtrent onze Overzeeſche Bezittingen en Scheepvaart geen plaats heeft.

4. Dat, niettegenſtaande alle deeze poogingen, eene bedorven Armee en verwaarloosde Marine zelfs niet tot inwendige verdeediging van ons Grondgebied voldoende zouden geweest zyn, indien andere Mogenheden geene magtige Afwending tegen de *Franſchen* gemaakt hadden."

Naa vermaan van niet ten oogmerk te hebben om eene Beſchryving van deezen Oorlog te geeven, voegt de Schryver 'er nevens: „ Wy zyn overtuigd, dat, hoewel de

„ de noodzaaklykheid, waar in wy ons bevinden, om „ dit gedeelte van onze taak tot 't loopend Jaar 1793 te „ bepaalen, ons voorſtel veel zal doen verliezen van die „ kragt van overtuiging, waar mede wy 't zelve uit den „ loop der aanſtaande gebeurtenisſen by vervolg zouden „ hebben kunnen aanvullen; het gezegde over 't geen „ reeds gebeurd is evenwel aan ons oogmerk volmaakt „ zal voldoen, zonder dat het toekomend beſtier des Oor- „ logs ons in eenigerlei opzigt zal kunnen logenſtraffen."

De volvoering van deeze vier Hoofdzaaken ſchetst ons dit Krygsbedryf van eene allerongunſtigſte zyde voor *Oranje*. Wy moeten, daar ons Berigt reeds meer dan gewoone lengte bereikt heeft, ons wederhouden van ſtaalen by te brengen. Ten ſlot brengt de Schryver eenige gevolgen te berde, en onder andere deeze, welke ten ſlot van onze Aankundiging ſtrekt. „ Wy moeten onze „ Leezers doen gadeſlaan, dat deeze zelfde Oorlog, hoe „ zeer gevoerd tegen *Frankryk*, altyd het voorwerp van „ den doodlykſten haat voor het Huis van *Naſſau*, en „ onder de banieren en bevelen van *Engeland* en *Pruis-* „ *ſen*, de twee ſteunpylaaren van dat Huis, echter den „ grond kan leggen tot den val van dat zelfde Huis, 't „ geen zich nu verbeeldt alle gevaaren te boven te zyn!"

De Geëxtendeerde Notulen, behelzende de Decreeten van de Vergadering der Proviſioneele Repreſentanten van het Volk van Holland, zints XXVI *Jan.* —— XXVIII *Feb.* MDCCXCV. *Het Eerſte Jaar der Bataafſche Vryheid. Of alle de Handelingen van die Vergadering, zoo voor de Provincie van Holland in 't byzonder, als ter Vergadering van de Generaliteit, volgens de Originele Folio Stukken, welke voor de Leden van het Beſtuur op de Drukkery van den Lande worden gedrukt, ten dienſte van allen, die in het Lands- of Stedenbeſtuur zyn, of komen mogten, mitsgaders voor allen, die zaaken by dezelve te verrichten hebben, als mede om naar de Colonien van deezen Staat verzonden te worden, in dit Formaat gedrukt. Iſte Deel, 2de Stuk. Te Dordrecht, by* H. de Haas en Comp. *In gr.* 8vo. 336 *bl. Behalven het Register.*

By het ontvangen van het Iſte Deels 1ſte Stuk deezer Staatsſtukken, hebben wy des een aanpryzend kort

Berigt gegeeven, en tevens doen zien, dat de Uitgeevers, hoe zeer zy, by hunne Landgenooten, door den aftrek deezer dus beknopt en volledig zamengevoegde Staatspapieren, door een ruim vertier, de verhoopte, en, onzes oordeels, verdiende, aanmoediging, tot nog toe, niet vonden, dezelve, met allen regt, verdienden (*).

Een Werk van deezen aart is over 't algemeen niet geſchikt om met Uittrekzels, daar uit ontleend, onze *Letteroefeningen* op te cieren. Dit zou ons bykans bewoogen hebben, om het by die eerſte Aankundiging te laaten berusten, of van de Voortzetting, zo dezelve, door eene meerdere aanmoediging, plaats greep, met een kort woord melding te maaken; den voet houdende, op welken wy met andere Werken van ſoortgelyken aart altoos te werk gingen. Dan wy oordeelen het Werk belangryk genoeg om 'er breeder van te gewaagen, en uit de *Twee Stukken*, die het *Eerſte Deel* uitmaaken, iets te ontleenen tot 's Lands Geſchiedenisſe behoorende. —— Keuze is hier bezwaarlyk. —— Doch wy twyfelen niet, zommigen, misſchien veelen, onzer Leezeren te zullen voldoen, wanneer wy ons bepaalen tot de opgave van twee Stukken; den Overtocht en de Reis des geweezenen Stadhouders, met Vrouwe en Gezin, na *Engeland* betreffende. Terwyl wy, uit een volgend Deel, wel iets van eene andere natuur ter proeve zullen aanbieden.

Op den 6 Feb. 1795. vinden wy: „ De Præſident „ heeft ter Vergadering voorgedraagen om het Committé „ van Algemeen Welzyn te qualificeeren, om ten ſpoe„ digſten de Schippers der Pinken van *Scheveningen*, die „ den gevluchten Stadhouder naar *Engeland* gebragt heb„ ben, en nu te rug gekomen zyn, voor hun te ontbie„ den, en een Proces Verbaal te laaten opmaaken van het „ geen hun op Zee is bejegend, en byzonder of door „ Oorlogſchepen waren geconvoijeerd, en by hunne komst „ in *Engeland* aldaar hebben ondervonden, en hunne „ te rug komst, ten einde de omſtandigheden van de toe„ dracht van die Overtocht en Reis zodanige berigten „ mogen worden ingenomen, als voor het tegenwoordige „ en toekomende Geſlacht dienſtig zullen oordeelen te „ behooren."

Het verſlag, hier op uitgebragt den 24 Feb., loopt op dee-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Lett.* 1795. I Deel. bl. 524.

deezen zin: „ Het Committé van Algemeen Welzyn gaf, „ ter voldoening aan het Decreet deezer Vergadering van „ den 6 deezer, aan de Vergadering over, een Proces „ Verbaal, in gevolge waarvan het zelve Committé de „ Schippers der geretourneerde Pinken, die den geweezenen Stadhouder naar *Engeland* hadden overgevoerd, „ voor twee hunner Leden, als Commisfarisfen, hadt „ doen hooren, breeder hier naa volgende.

„ Den 19 Feb. 1795 compareerden voor ons *Pieter* „ *Roos, Lz.* en *Herman Forſten*, als Commisfarisfen, „ door onze Medeleden van het Committé van Algemeen „ Welzyn in *Holland* in *'s Gravenhage*, by Decreet van „ den 14 deezer, daar toe benoemd:

„ De volgende Pinkfchippers, allen vaarende van en „ woonende te *Scheveningen*, als

1. *Cornelis Bal.*
2. *Bastiaan Pronk.*
3. *Cornelis Verhey.*
4. *Hendrik Verhey.*
5. *Pieter den Heyer.*
6. *Gysbert Korvingh.*
7. *Cornelis Jol.*
8. *Ary Ros.*
9. *Pieter de Graaff.*
10. *Michiel den Heyer.*
11. *Klaas Baak.*
12. *Pieter Groen, den Ouden.*
13. *Ary Westerduyn.*
14. *Cornelis de Jongh.*
15. *Simon Jol.*
16. *Cornelis Hartevèld.*
17. *Jochem Beekhuyzen.*
18. *Jan Roos.*
19. *Fulps Bal.*
20. *Ary de Ruyter*, en
21. *Cornelis Spaans.*

„ En hebben alle dezelven door ons gehoord zynde ver- „ klaard:

„ Dat zy Lieden en *Willem Geele Kuyper*, dewelke „ niet is gebruikt geworden, zyn uitgeloot om den ge- „ weezen Stadhouder, deszelfs Huisvrouw en Zoonen, „ met verfcheide andere Perfoonen en Gevolg, benevens

„ eene menigte van Goederen, naar *Engeland* over te
„ voeren.

„ Dat de eerstgenoemde den 13 January laatstleden,
„ in gevolge Pas, daar toe van doenmaalige Gecommit-
„ teerde Raaden van de Staaten van *Holland* en *Westfries-*
„ *land* denzelfden dag verkreegen, naar *Harwich* heeft
„ overgevoerd *M. van Maanen;* geene Goederen, dan
„ alleen Reis-Equipage, by zich hebbende.

„ Dat de tweede den 15 Jan. laatstleden, op gelyk
„ Pasport, na *Harwich* heeft overgevoerd *J. du Casse*,
„ als mede *J. H. Lloud*, met deszelfs Huisvrouw en drie
„ Domesticquen; *C. P. Pinetti*, met deszelfs Huisvrouw;
„ *Du Moulin*, met drie onmondige Kinderen, en *C. du*
„ *Bland*, Cornet; en dat alle die Persoonen, behalven
„ *du Casse*, verscheide Goederen by zich gehad en me-
„ degevoerd hebben.

„ Dat de 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 en
„ 14de, Zondag den 18 January 1795, 's middags omtrent
„ twaalf uuren, van *Scheveningen* vertrokken, en den vol-
„ genden dag te *Jarmouth* aangekomen zyn; dat aan
„ boord van den tienden geweest is de Huisvrouw van
„ den geweezen Stadhouder, en eenige hen onbekende
„ Persoonen, en dat de overigen verscheiden Persoo-
„ nen, welke hen onbekend waren, en veele Kisten,
„ Kasten, Pakken en Goederen, aan boord gehad en over-
„ gevoerd hebben.

„ Dat de 15 en 16 denzelven Zondag, 's namiddags tus-
„ schen een en twee uuren, met verscheide hun onbe-
„ kende Persoonen en Goederen van *Scheveningen* ge-
„ zeild, en den volgenden dag te *Harwich* aangeko-
„ men zyn.

„ Dat de 17, 18 en 19 's nagts tusschen opgemelden
„ Zondag en Maandag, den 19 Jan. 1795, ten half twaalf
„ uuren van *Scheveningen* vertrokken, en den 20 Jan.
„ 1795 des morgens te *Harwich* binnen gekomen zyn;
„ dat zy Lieden insgelyks verscheide Persoonen en Goe-
„ deren overgevoerd hebben; edoch dat alle dezelve
„ Persoonen hen mede onbekend zyn; behalven den ge-
„ weezen Stadhouder en zyne twee Zoonen, dat die
„ door den 18 zyn overgebragt geworden.

„ En dat de 20 Maandag den 19, en de 21 Dings-
„ dag den 20 January 1795, beiden 's morgens ten vyf
„ uuren, met eenige Persoonen, welke zy niet gekend
„ hebben, en verscheide Goederen, van *Scheveningen*

„ ge-

„ gevaaren, en ieder van hun, daags naa derzelver ver-
„ trek, te *Harwich* aangekomen zyn.

„ Dat de 18 aan ons heeft gezegd, dat, vóór zyn ver-
„ trek van *Scheveningen*, door den geweezen Stadhouder,
„ aan hem en twee Zee-Officieren, welke mede by hem aan
„ boord waren, zyn gedaan drie ſchriftlyke Vraagen,
„ en dat die door hem en dezelve twee Zee-Officieren
„ eenpaarig zyn beantwoord, door een van de Officieren
„ opgeſchreeven, en door hun driën ondertekend gewor-
„ den, en dat dit dezelfde Vraagen en Antwoorden zyn,
„ waarvan aan ons Copie is ter hand geſteld, alzo wy,
„ na dat deeze Schipper ons den zaaklyken inhoud opge-
„ geeven hadt, die Copie aan hem voorgeleezen hebben;
„ en hy die Vraagen en Antwoorden, als woordelyk de-
„ zelve, welken aan hem gedaan en door hem gegeeven
„ zyn, erkend heeft (*).

„ Dat

(*) Ter noodige opheldering hiervan dienen de *Staatsreſolutie, Brieven en Bylaagen*, betrekking hebbende tot het Vertrek van WILLEM DEN V, die in het Werk voorhanden, 't welk met den 26 Jan. aanvangt, niet voorkomen. Het *Extract uit het Regiſter der Reſolutien van de Hoog Mog. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, Lunæ* den 19 Jan. 1795, is van deezen inhoud:

„ De Heer Raadpenſionaris VAN DE SPIEGEL heeft aan haar
„ Hoog Mog. gecommuniceerd en geëxhibeerd eene Misſive
„ by hem ontvangen van zyne Hoogheid geſchreeven in de
„ Pink *de Johanna Hogenraad*, voor het Strand van *Schevе-*
„ *ningen*, op gisteren den 18 deezer loopende Maand, hier
„ na volgende met de Bylaagen geïnſereerd.

Wel Ed. Geſtr. Heer!

„ Ik hebbe van den Heere VAN ENGHUIZEN verhomen het
„ Antwoord, dat van *Parys* ontvangen is. Ik hebbe, naa dat
„ zyn Wel Ed. Geſtr. hier is geweest, met de Zeeofficieren
„ geſprooken, en den Stuurman van de Pink. Ik zende U
„ Ed. Geſtr. hier nevens derzelver Antwoorden. U Ed. Geſtr.
„ zal daar uit zien, dat men in geen haven komen kan dan
„ in *Engeland*, en goene *Armiſtice* zynde, kan men van my
„ niet vergen in Zee te dobberen, in afwagting van den uit-
„ ſlag van de Commisſie van hun Ed. Gr. Mog. aan den Fran-
„ ſchen Generaal, die, myns bedunkens, niet beletten zal
„ de aankomst der *Franſchen* in *'s Haage*. Ik gaa dus na eene

„ Dat hy verder bemerkt heeft, dat deeze Vraagen en Antwoorden zyn na den Wal gezonden, zonder dat hy weet aan wien dezelve zyn afgezonden, en dat, terwyl hy nog voor *Scheveningen* lag, twee Perſoonen, zo hy meent Leden uit de Vergadering van de Staaten Generaal, by hem aan boord zyn geweest, en den geweezen Stadhouder geſprooken hebben, zonder dat hy weet of gehoord heeft waar in dat Geſprek heeft beſtaan.

„ Dat alle de bovengemelde Schippers eenpaarig aan ons hebben verklaard, dat hun op Zee niets hoe genaamd is bejegend, dat niemand hunner door eenig Oorlogſchip is geconvoyeerd geworden, dat zy Lieden zo min op de uit- als op de terugreize eenig Schip ontmoet of gezien hebben, als alleen drie of vier Visſchersſchuiten.

„ Dat geene omſtandigheden hebben plaats gehad, als alleen dat het ſcheepbrengen der Goederen en Perſoonen met de grootſte overhaasting en verwarring is geſchied; en dat alle de overgevoerde Perſoonen, geduurende de Reize, buiten ſtaat geweest zyn om als 't ware te ſpreeken, door de angst en vrees, welke hun prangde, en de ziekte die dezelve door de beweeging van het vaaren hadden; en dien volgende, dat 'er geen geſprekken gehouden, immers door hun geene gehoord zyn.

„ Dat zy Lieden te *Jarmouth* en *Harwich* niets vernoomen of ondervonden hebben, als alleen dat de Perſoonen aldaar van boord gegaan, en hunne ingelaadene

„ Goe-

„ Engelſche Haven, en zal, zó doenlyk, my begeeven op „ één van 's Lands Schepen, die ik vermeene dat te *Plymouth* „ moeten zyn.

„ Ik hoop UEd. Geſtr. van daar te ſchryven, en te melden „ waar of ik aangekomen zal zyn, en naar welke Provincie „ ik my zal begeeven.

„ Ik vraag Excus over het ſlechte Schrift, maar ik ſchryf „ leggende in de Kooy, en blyve wyders met agting

Wel Ed. Geſtr. Heer!

UEd. Geſtr. D. W. Dienaar,

Was getekend

W. PR. VAN ORANGE.

In de Pink *de Johanna Hogenraad*, voor 't Strand van *Scheveningen*, den 18 Jan. 1795.

„ PS.

„ Goederen uitgelost, en verder na *Engeland* vervoerd „ zyn, en dat aan ieder van hun, door den Secretaris „ BOEYNCK, zo te *Harwich* als te *Yarmouth*, betaald zyn „ geworden driehonderd en vyftig Guldens voor de Reis, en „ zy Lieden, de een voor de ander naa, de terug reis aan- „ genomen hebben, en geene byzonderheden, van wat aart „ of natuur die ook zouden mogen weezen, meerder te „ weeten of te kunnen opgeeven."

Het verdere van dit Staatsbesluit, zo vleiende voor den uitgeweeken Stadhouder, en vol hoope op zyne Wederkomst, laaten wy agterwege, als niets tot de door ons uitgekipte byzonderheid doende.

„ PS. Ik hoop, als de gelegenheid het toelaat, in eene der „ Provincien, of in *'s Haage*, te reverteeren, en iets op „ nieuws van den uitslag der op heden gezondene Commissie „ te verneemen.

* * *

„ *Vraag-pointen door zyne Doorl. Hoogh. den Hooggeb. Vorst* „ *en Heere, Prince van Orange*, WILLEM DEN V, *Erfstadhouder,* „ *Capitein-Admiraal der Vereenigde Nederlanden, aan de On-* „ *dergetekenden voorgesteld, 's avonds den* 18 *Jan.* 1795.

Vraag 1.

„ *Is 'er, op dit moment, mo-* „ *gelykheid om naar een der Ha-* „ *venen van de Republiek te* „ *gaan?*

Antwoord.

Neen; volstrekt niet, de Wind is Oost, en de Gaten zyn vol Ys; ook zyn de Pinken te zwak om daar mede te waagen in de schotzen te komen.

Vraag 2.

„ *Of is 'er mogelykheid om* „ *ergens anders dan in En-* „ *geland, te komen?*

Antwoord.

Neen; het is met alle andere Havenen eveneens onmogelyk, door het Ys; de *Elve* en de *Weezer*, ook de *Ooster-* en *Wester-Eems*, zyn zodanig met Ys bezet, dat de Havens, aan dezelve gelegen, niet te genaaken zyn.

Vraag 3.

„ *Of het raadzaam is, het* „ *hier ten anker te houden,* „ *en of daarin geen gevaaren* „ *te voorzien zyn?*

Antwoord.

De gelegenheid is thans goed; doch, zo de Wind aan 't Westen loopt, zo als dikwyls met Spring het geval is, en men kreeg ruw weer, zou het wel met gevaar kunnen gepaard weezen, wanneer men wederom moest landen; ook legt men bloot voor

Attaques, die de Vyand zou kunnen onderneemen, zo hy ook met gewapende Pinken van 't Strand kwam.

„ Actum 18 Jan. in de Pink *de Johanna Hogenraad*, voor het „ *Scheveningſche* Strand.

(Getekend)

J. O. VAILLANT, Capitein ter Zee.

(L. S.)

G. VAN HEIDEN, Luitenant ter Zee.

„ Dit is het Merk, eigenhandig geſteld door J. ROOS, Stuur„ man op voorſchreeven Pink.

In præſentie van my

(Getekend)

H. W. BENTINCK.

De Wykvergaderingen, Societeiten, Vaderlandſche Gezelſchappen, enz. van den kant der Verlichting en Verbetering beſchouwd, door PACIFICUS. *Te Amſterdam, by* M. de Bruyn, 1795. *In gr.* 8*vo.* 39 *bl.*

De Opſteller van dit Stukje heeft ten oogmerke zynen minkundigen Broeder voor te lichten, om hem den aart der Wykvergaderingen, en van andere Vaderlandſche Gezelſchappen, thans zo veelvuldig, en allerwegen opgerigt, te doen kennen; en hem, door eenen eenvoudigen en duidelyken voordragt, den weg ter verkryging van beſtendig Maatſchappyelyk geluk aan te wyzen.

Bedenklykheden en Zwaarigheden, tegen deeze Gezelſchappen gemaakt, ſchuift hy ter zyde, en vangt terſtond zyn tweeledig Onderwerp aan. 's Mans bedenkingen zyn eenvoudig, goed, leerzaam, onderrigtend voor de meesten die deeze Gezelſchappen bywoonen; en, in zo verre 's Opſtellers verklaarde bedoeling is „ zyn minkundigen Broeder voor te lichten," zal hy zyn wit getroffen, en iets bygebragt hebben 't geen te zyner Onderwyzinge konne dienen; en dit Stukje, derhalven, met vrugt door de zodanigen kunnen geleezen worden. 's Mans Raadgeevingen ſtrooken met zyn op den Tytel aangenomen Naam PACIFICUS.

Prys-

Prysverhandelingen, behelzende de Verplichtingen van eenen braaven Huisvader, en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen burgerlyk leeven; als mede aanwyzing der oorzaaken van het weinig Geluk in veele Huisgezinnen. Uitgegeeven door de Maatſchappy: Tot Nut van 't Algemeen. *Te Amſterdam, by* H. Keyzer, C. de Vries *en* H. van Munſter, 1795. *In* 8*vo.* 184 *bl.*

De loflyke Maatſchappy, *Tot Nut van 't Algemeen*, levert ons weder, in deeze Prysverhandelingen, twee Vertoogen op, die dubbel der leezing waardig zyn, en van welken het te wenſchen ware dat zy niet ſlegts in 't algemeen geleezen, maar ter betrachting gebragt werden.

De eerſte Verhandeling, die met een Gouden Eerpenning bekroond is, werd geleverd door den Burger MARTINUS BODISKO; de tweede, die men den Zilveren Eerprys heeft toegeweezen, is van den Burger J. VAN OUWERKERK DE VRIES.

De Burger BODISKO heeft zyne Verhandeling in twee Hoofdſtukken afgewerkt: in 't eerſte beſchouwt hy de Pligten van eenen braaven Huisvader, en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen burgerlyk leeven, en toont de onderſcheiding aan der Pligten in 't algemeen, en in 't byzonder die van eenen Huisvader en Huismoeder. —— In dit Hoofdſtuk gaat hy van de Pligten van den Huisvader over tot die van de Huismoeder, en van daar daalt hy tot die van beiden in 't gemeen burgerlyk leeven. —— In 't tweede Hoofdſtuk, geeft hy de oorzaaken op, (ten getale van tien,) waar door, in zo veele Huishoudingen, zo weinig geluk plaats heeft.

In de tweede Verhandeling word —— *eerst* een ſchets opgegeeven van eenen braaven Huisvader en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen burgerlyk leeven, —— en hier in 1) een algemeen denkbeeld gegeeven, wat het zegt: Vader en Moeder genaamd te worden, zo op zich zelven, als in de betrekking waarin het hier voorkomt. 2) Word een Hoofdpligt opgenoemd, welke tot een grondſlag dienen moet, waar op alle de andere pligten gebouwd zyn, en die tot een richtſnoer geſteld word, waar naa dezelven geregeld moeten worden; en dit word kort ontwikkeld. 3) En eindelyk worden de verpligtingen, die hier bedoeld worden, verklaard en afgeſchetst. —— Het *tweede* gedeelte deezer Verhandeling dient ter aanwyzing der gemeene oorzaaken, waar door, in zo veele huishoudingen, zo weinig geluk plaats heeft. —— En deeze vind de Schryver, 1) in de verkeerde beginzelen tot het Huwelyk, en 2) in de ongelukkige gevolgen van hetzelve, daar zelfs de beginzelen goed kunnen zyn.

Wy hebben deeze beide Verhandelingen met het grootst genoegen geleezen; doch, daar over de meerder- of minderheid

van

van beiden reeds beſlegt is, zullen wy ons tot het weegen van het gewicht der eene of andere thans niet inlaaten, en ons vergenoegen met te zeggen, dat ze beiden den Eereprys verdienen. Mooglyk wint het de eene van de andere in geleidelykheid en populariteit; maar beiden hebben zy het doel uitmuntend getroffen. In beide Verhandelingen komen, 't geen zeer natuurlyk is, dezelfde denkbeelden dikwils voor; maar ze worden op byzondere wyzen ontwikkeld en aangedrongen. Beiden echter lichten, naast elkander gezet, de eene de andere toe, en de eene geeft wel iets op dat de andere mist, en dus word het geheel volkomener.

Wy hebben alle rede, der Maatſchappy geluk te wenſchen, dat zy, op deeze wyze, in ſtaat geſteld word ter bereiking van haar doel; en wenſchen, dat het braaf en kundig gedeelte des Menschdoms hoe langs hoe meer tot haar oogmerk zal medewerken, of dat minder goed denkenden of onkundigen 'er door zullen worden verbeterd of onderweezen!

Virginia, of de herſtelde Vryheid. Treurſpel, in drie Bedryven. Niet vertaald. In den Haage, by J. C. Leeuweſteyn, *1795. In 8vo.*

De dood van L. SICCIUS DENTATUS, op een verraderlyke wyze, op het bevel en volgens beſtelling van APPIUS CLAUDIUS, den dwinglandſchen tienman, met zyne medeſtanders, die der Vryheid van het Roomsch Gemeenebest baldaadiglyk den voet op den nek gezet hadden, ontſtelde de waare Vryheidsminnaars ICILIUS, VALERIUS, HORATIUS, en anderen, dermaate, dat zy maatregelen beraamden, en beſlooten de vertrapte Vryheid weder te herſtellen, of liever hun reeds daar toe genomen beſluit verkreeg daar door nieuwe kragt. Deeze moord komt in het Toneelſtuk voor als de eerſte aanleiding tot het herſtel der Vryheid; en de ſamenſpanning daar toe kreeg, kort daar na, nieuw voedſel, door het geweld aan de Edele Maagd VIRGINIA gepleegd. De wellustige en woeste Tyran A. CLAUDIUS had haar toevallig gezien, en was daarop in een ongeoorloofde minnedrift jegens haar dermaate ontſtooken, dat hy niet konde of wilde rusten, voor dat hy zyne geile togten omtrent haar bevredigd had: ter bereiking van dit ſnood oogmerk beraamde hy, met MARCUS CLAUDIUS, den deelgenoot zyner booshéden, dat deeze VIRGINIA, op de openbaare ſtraat, van de zyde van haare Voedſter, die haar geleidde, geweldaadig zoude laaten wegrukken, onder voorwendzel, dat zy niet de Dogter van VIRGINIUS, maar van een zyner Slavinnen, en dus zyn eigendom, was, 't welk hy aldus regt had weder te eiſchen. —— Het Volk, op het gerugt van dit ſchandelyk bedryf toegeſchooten zynde om de Edele Maagd te ontzetten, deed APPIUS haar voor den rechterſtoel der Tienmannen brengen, en,

en, op denzelven gezeten, hoorde hy den eisch van CLAUDIUS, en de Verdeediging van NUMITORIUS, den Oom van VIRGINIA, en haarer verdere bloedverwanten, en wees de Maagd, uit hoofde van de afweezigheid van VIRGINIUS, haaren Vader, by voorbaat, aan haaren gewaanden Meester toe; deeze toewyzing gemor onder het Volk veroorzaakende, en ICILIUS daar op toeſchietende, om VIRGINIA, die zyne verloofde bruid was, te verlosſen, durfde APPIUS zyn oogmerk, voor dien tyd, niet verder doorzetten; en gaf haar dus, zynes ondanks, ter bewaaring aan NUMITORIUS, onder beding, dat VIRGINIUS zyn regt des anderen daags, in perſoon, moest komen beweeren. Ondertusſchen gaf de Tyran last VIRGINIUS gevangen te zetten, om dus zyne komst te beletten; doch hierin werd hy voorgekomen door den Zoon van NUMITORIUS, en den Broeder van ICILIUS, en VIRGINIUS kreeg verlof van den Bevelhebber, om naar Rome te gaan, en verſcheen dus ten geſtelden tyde, ter verſchrikking en ſpyt van APPIUS, met zyn Dogter, op de Markt; doch, doof voor alles, wat van de zyde van VIRGINIUS werd ingebragt, wees APPIUS, onder voorwendzel, dat hy, als Voogd van CLAUDIUS, de Onechtheid van VIRGINIA reeds lang geweeten had, haar aan denzelven toe. VIRGINIUS, door dit Vonnis vertwyffeld, verzoekt zyne Dogter voor 't laatst te omhelzen, en drukt haar een ſlagtersmes in het hart. Op dit yslyk ſchouwſpel, ontſtond 'er een hevig oproer, en APPIUS was, na eenigen vergeeffchen tegenſtand, genoodzaakt te vluchten. —— Zo verre loopt de draad der Geſchiedenis, (voor zo veel het Toneelſtuk voorhanden betreft,) welke wy onzen Leezeren eenigzins breedvoerig wilden voorleggen, om hen te doen zien, wat heerschzugt en dwinglandye niet al onderneemen durven, welke doodelyke gevolgen daar uit kunnen voortkomen, en hoe zy eindelyk, ten hoogſten top geſtegen, haaren eigenen ondergang bewerken.

Wat nu de behandeling derzelve in dit Treurſpel betreft. de Schryver, die uit de Ondertekening van de Opdragt blykt te zyn de Burger P. J. WINTER TROMP, heeft in dit Stuk het weezenlyke der Gebeurtenis zeer wel bewaard, en, in de ſchakeering der Toneelen en der Samenſpraaken, de waarſchynlykheid nergens uit het oog verlooren; de eenigſte weezenlyke veranderingen, of liever afwykingen, van de waare Gebeurtenis, die wy aantreffen, zyn deeze; dat SICCIUS, die reeds een onder de Wapenen oud geworden, en een met wonden getekende Grysaart was, hier voorkomt als een Jongeling, ten minſten als de verloofde minnaar van NUMITORIA, Dogter van den Oom van VIRGINIA, NUMITORIUS, en dat SICCIUS hier nog ten Toneele gevoerd word, om aldaar, na de omhelzingen van het geliefd voorwerp zyner Min, den laatſten adem uit te blaazen; daar het uit de Geſchiedenis zeker is, dat hy in de bergengte van het Land der Sabynen, in welke hy, door

zy-

zyne eigene benden, zo verraderlyk, werd omgebragt, met de Lyken zyner beſpringeren, die hy in den jongſten nood geveld had, gevonden is. —— Doch zulke afwykingen zyn gemeen, en worden, indien zy tot Verfraaijing en Verlevendiging van het Stuk dienen, en met oordeel worden aangebragt, voor niet geheel ongeoorloofd gehouden, of als wezenlyke fouten aangemerkt; hoewel het altyd best is, die zo weinig te gebruiken als mooglyk is: en misſchien zou hier het oogmerk even goed bereikt zyn, indien NUMITORIA als de Egtgenoote en Weduwe ten Toneele gebragt was. —— Het verwonderde ons, dat wy, op de Lyst der Vertooners, de *Voedſter* van VIRGINIA, en de *Slaaf* en *Slavin*, die echter geene onbeduidende Perſonaadjen in dit Stuk zyn, niet vonden. Eindelyk, daar dit Stuk eindigt met de aanhitzing tot wraak over de gemelde gruwelſtukken, en niet met de wraakneeming zelve, of den ondergang van den Tiran, en het wezenlyk herſtellen der Vryheid zelve, komt het ons voor, dat de Titel, *de herſtelde Vryheid*, niet volkomen op hetzelve toepaslyk is, en dat mogelyk VIRGINIA alleen, of, zo 'er iets moest bygevoegd worden, de *Revolutie*, of *Opſtand tot herſtel der Vryheid*, niet min voeglyk zou geweest zyn.

De Marquize van Mazzini, Tooneelſpel, in vyf Bedryven. Onder de Spreuk, per hæc ad altiora. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In* 8*vo.* 143 *bl.*

De Auƈteur van dit Toneelſpel noemt zich niet; doch bericht ons, in de Voorrede, dat de ſtoffe daar toe ontleend is uit *den Bouwval, of de Geſchiedenis van de Marquize van* MAZZINI, te vinden in 't Vierde Deel van het *Magazyn van Geſchiedenisſen, Romans en Verhaalen*; waar van wy reeds bericht aan onze Leezers gegeeven hebben (*). De Schryver heeft hetzelfde doel als gemelde Roman, naamlyk aan te toonen de ſchriklyke gevolgen der Ondeugd, en de zalige beloooningen der Deugd, die, te midden der wreedſte beproeving, en het uitſtaan der onmenſchelykſte geweldenaryen, ſtandvastig blyft. In dit Stuk is het gezegde verhaal vry wel gevolgd; doch hetzelve heeft dit boven het andere vooruit, dat, ſchoon 'er al het romanesque niet geheel kon worden uitgelaaten, het fabelachtige, en tastbaar verdichte, zorgvuldig vermyd is. Het verdient de leezing zeer wél.

(*) *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 355.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Bybel vertaald, omſchreven en door Aanmerkingen opgehelderd. Elfde Deel. Te Utrecht en te Amſterdam, by G. T. van Paddenburg en Zoon *en* J. Allart, 1795. *In gr.* 8*vo.* 614 *bl.*

Het Euangelium van Johannes en *de Handelingen der Apostelen*, ieder voorafgegaan van eene *Inleiding*, beſlaan den hoofdinhoud van het Elfde Deel des nuttigen arbeids van den kundigen VAN VLOTEN. Dan volgen nog: *Algemeene Aanmerkingen op de Brieven der Apostelen*; voorts: *Proeve over het Karakter van Paulus*; en eindelyk: *de twee Brieven van Paulus aan de Theſſalonikers*, voorafgegaan van eene korte *Inleiding*. Aan het hoofd dier Stukken voldoet VAN VLOTEN aan eene belofte, vroeger gedaan, raakende eene Leesorde van de verrigtingen en lotgevallen van JEZUS; omtrent welke Leesorde hy, in de Voorrede, aanmerkt, dat hy, in het vervaardigen van dezelve, niet in 't oog heeft gehouden eene bepaalde Tydorde; als zynde hy van gedagten, dat eene zamenſchakeling der gebeurtenisſen, in de orde des tyds, in welke zy zyn voorgevallen, voor eene onmogelykheid moet worden aangezien: waar van de reden moet gezogt worden in de oorſpronklyke Verhaalen, welker Opſtellers, naar zyne meening, niets minder dan zulk eene tydrekenkundige zamenhegting hebben in 't oog gehouden. Wy pryzen den arbeid van VAN VLOTEN, aan het vervaardigen van deezen Tafel beſteed. De zulken, die, zich omtrent alle kleinigheden eener eigenlyk dus genoemde *Harmonie* of Overeenſtemming der Euangelisten niet bekommerende, de verrigtingen van JEZUS, in de eigen Verhaalen der Euangelisten, by manier van zamenvoeging, wenſchen te leezen, zullen 's Mans arbeid in dank erkennen.

Op dit algemeene zullen wy nu een meer byzonder verſlag laaten volgen. In de Inleiding tot het Euangelium van JOHANNES, over dien Historieſchryver en deszelfs arbeid loopende, onderzoekt VAN VLOTEN, onder anderen,

welk 's Euangelisten oogmerk moge geweest zyn in het ſchryven van zyn Euangelie, daar 'er, ten gebruik der Christenen, reeds *drie* dusdanige Opſtellen voorhanden waren? Waaromtrent hy van meening is, dat één voornaam oogmerk zal geweest zyn, „ uit de oplosſing van „ de bedenkingen der Farizeën tegen JESUS, met de ei„ gen woorden des Heilands, nader te ontwikkelen; wel„ ke hoedanigheid den *Zoon van God*, ſtrydig met hunne „ denkbeelden, meest toegekend word;" niet enkel, evenwel, met een leerſtellig inzigt, maar ook, „ op dat „ zo elk Lezer de gevoelens en verklaringen van JESUS „ CHRISTUS het zuiverſte zou kunnen verzamelen, en „ tot verſterking van zyn geloof gebruiken." Behalven dit algemeene, bedoelde JOHANNES, volgens VAN VLOTEN, nog een byzonder, of liever een dubbel, oogmerk: de wederlegging der *Johanniten*, naavolgers van *Johannes den Dooper*, welken zy hooger dan CHRISTUS ſchatteden; en voorts van de *Cerinthiaanen*, welke onderſcheid maakten tusſchen JEZUS als mensch, en CHRISTUS als van een hooger natuur en oorſprong, maar die by den doop van JEZUS zich met hem ten naauwſten hadt vereenigd. Voorts is VAN VLOTEN van meening, dat de titel *Gods Zoon*, op JEZUS toegepast, by JOHANNES niet is, het geen dezelve by de andere Euangelisten veelal is; „ die (ſchryft VAN VLOTEN) hieraan meer denkbeel„ den hegten overeenkomſtig het algemeen gevoelen der „ menſchen, die voor hen het licht, het leeven is, maar „ hier als eenen die van *boven* is, waar hy bepaald hoort, „ en in de betrekking leeft als de Zoon der Godheid." Is het gemaaktheid, is het een voorbedagt opzet, of wat is het, 't geen onzen Schryver zich zo duister en ingewikkeld doet uitdrukken? De zelfde ingewikkeldheid heeft ons wyders nog meer geërgerd, daar VAN VLOTEN over de *eenheid*, of *eensheid*, tusſchen den Vader en den Zoon ſpreekt; laatende hy zyne Leezers naar zyne meening raaden, of deeze eenheid in een natuurlyken, letterlyken, dan in een overdragtelyken, zin moet verſtaan worden. Klaar en verſtaanbaar is zyn volgend ſchryven: „ Het waarheidminnend gemoed beſluit eerst, en trekt „ dan gevolgen, als hy de betekenis en kragt der ge„ zegden naar verband en oogmerk opgedolven heeft; en „ hy is ten uiterſten op zyn hoede om hier geene nadere „ onderſcheidingen intedringen, die vrugten van latere „ tyden en van twistgedingen zyn, waarin valsch ver-

„ nuft,

„ nuft, en onreine driften geen geringen rol ſpeelden." Doch 't geen ſtraks hier op volgt, is wederom zo duister, dat wy onze onbekwaamheid moeten belyden, om 's Mans waare meening te doorzien. Aan het einde der Inleidinge ontmoeten wy iets over het begin des Euangeliums van JOHANNES. Hier hoopten wy eenig licht te ſcheppen omtrent de vermaarde plaats. Vergeefs. Een toeſtel van geleerdheid, en eene ingewikkelde opgave van uitleggingen, is al wat wy 'er aantreffen. Misſchien zullen zommigen onzer Leezeren, ſcherper ziende dan wy, eenige opheldering ontleenen uit het ſlot, 't welk aldus luidt: „ Nu zullen wy alles zamentrekkende dit „ onderzoek eindigen, waarin my nog verſcheiden duis„ terheden overblyven." (Voor ons heeft de Burger VAN VLOTEN, in al zyn ſchryven, hier toe betrekkelyk, niet eene enkele duisterheid opgehelderd); „ evenwel blyft „ dit zeker, dat de *logos* in den ſtyl van JOHANNES zo „ wel, als in de kundigheden der Jooden en Wysgee„ ren, niet een beginzel, wy zouden zeggen, een ver„ mogen der Godheid, maar een op zichzelven beſtaande „ is, in natuur niet onderſcheiden, ſchoon in den hoog„ ſten graad overeenſtemmend, en daarom één, en nog„ tans in werking onderſcheiden; eene werking, die zich „ reeds deed opmerken na de ſchepping der dingen, „ waarin hy werkdadig was naar het beſtek, maar nog „ veel meer, toen hy als het licht onder de menſchen „ meer werkdadig wierd op hun vernuft, na dat hy hun „ anders bezield had; in dit alles is niets het geen men „ met de nieuwſte Uitleggeren op het vernuft der God„ heid toepaſſen kan; een wyze van verklaren vol van „ geeſtelooze ſpelingen, die niet alleen koud zyn en bly„ ven, maar waar by geen mensch belang heeft, dan „ die vermaak vind in Wysgeerige beſpiegelingen en ſpe„ lingen, terwyl de woorden zo verklaard, als JOHANNES „ de omtrekken in deze vyf verſen geeft, ons JESUS „ CHRISTUS nader leeren kennen, zo als hy in dit Eu„ angelium getekend is, en door de Apostelen, —— nog „ veel meer uitgehaald te voorſchyn komt, als die gee„ ne, welke het oorſpronglyke leeven en licht is, voor „ hun die in de doodelykſte en koudſte donkerheid en „ gevoelloosheid verzonken zyn, —— dus kunnen wy „ van 't overige begrip bekomen, hoe duidelyk hier „ werking onderſcheiden blyven, terwyl de overeenſtem„ ming in de werking altoos blyft, om dat die haren

„ grondſlag in eene afgetrokkene ondeelbare eenheid „ heeft." Moeite kostte het ons, deeze duistere redeneering over te ſchryven. Inderdaad, met alle zyne taalgeleerdheid, voor welke wy alle ſchuldige hoogagting voeden, verſtaat voorzeker VAN VLOTEN de kunst niet, om zyne gedagten duidelyk voor te draagen. In 't geheel ſtraalt eene gemaaktheid door, welke allen, die duidelykheid beminnen, moet ſtooten.

Ongelyk meer klaarheids heerscht 'er in de Inleiding tot de Handelingen der Apostelen, alwaar onze Schryver eenige aanmerkingen voordraagt, zo aangaande het oogmerk van dit Geſchrift van LUKAS, als over de Perſoonen, ter voortplantinge van den Christlyken Godsdienst te werk gefteld; welke met vermaak zullen geleezen worden. —— In de Algemeene Aanmerkingen op de Brieven der Apostelen, ſpreekt VAN VLOTEN onder anderen over de titels, aan de Christenen gegeeven, van *geroepenen*, *uitverkorenen*, en diergelyken; toonende derzelver oogmerk en gebruik, hoewel wederom in bewoordingen, welke zomtyds na de waare meening doen raaden. Daarenboven vindt men 'er, 't geen ook by de meeste Uitleggers wordt aangetroffen. —— De karakterſchets van PAULUS, hoewel niet kwalyk getroffen, mag, egter, voor overtollig worden gehouden, naa 't geen het meesterlyk penſeel van NIEMEYER daar omtrent verrigt hadt. De Tydorde, in welke, volgens VAN VLOTEN, de Brieven van PAULUS zyn geſchreeven, is de volgende. De twee Brieven aan de *Theſſalonikers*, uit *Corinthe* geſchreven, zyn de eerſte. Van daar voortgereisd na *Efeze*, ſchreef hy aan de *Galatiërs;* terwyl hy, vervolgens, uit *Macedonie*, of uit *Galatie*, zyne twee Brieven aan de Gemeente te *Corinthe* ſchreef; uit welke Stad hy, naa zyne komst in dezelve, zynen uitvoerigen Brief aan de Christenen te *Rome* zondt. Uit zyn *huis-arrest*, in de ſtraks genoemde Stad, ſchreef hy de Brieven aan de *Efeziërs*, de *Koloſſers*, de *Filippiërs*, en aan FILEMON. De plaatzen, uit welke de Eerſte Brief aan TIMOTHEUS en die aan TITUS zyn geſchreeven, laat hy onbepaald; doch de laatſte aan TIMOTHEUS wierdt, gewisſelyk, uit 's Apostels tweede gevangenis te *Rome* geſchreeven.

Nu gaan wy 't een en ander ter proeve voordraagen. De eerſte verſchaft ons de vermaarde plaats JOHAN. I. 1-4. De Vertaaling daar van luidt aldus: „ Vs. 1. In „ het begin was het woord, en het woord was met *Elo-*

„ *him*,

„ *him*, en het woord was *Elohim*. Vs. 2. Dit was in het „ begin by *Elohim*. Vs. 3. Alle dingen zyn door het- „ zelve gemaakt, en zonder hetzelve is 'er geen enkel „ ſchepzel gemaakt. Vs. 4. In hetzelve was het leeven, „ en het leeven was het licht der menſchen." Zie hier de Omſchryving: „ 1. Voor den aanvang van alles wat „ buiten en door de Godheid beſtaat, was 'er reeds de „ *logos*, en die ſtond reeds in de naauwſte betrekking „ tot de Godheid, niet als uitvloeizel, maar had even „ hetzelve beſtaan als de Godheid. 2. De *logos* was ge- „ duurig werkdadig in dien zelven kring van werkzaam- „ heid en uitgebreide gelukzaligheid, welke hy in den „ naauwſten omvang der Godheid genoot. 3. Niets be- „ ſtaat 'er in den ganſchen kring der geſchapenheid, dat „ niet door zyn werkdadigen invloed haar beſtaan verkre- „ gen hebbe, edoch welke verſcheidenheid van wezens „ op nadere of verdere afſtand van God men zich ook „ mogen (moge) voorſtellen, geen is 'er op wiens aan- „ wezig zyn hy geen invloed had. 4. Al wat bezield is „ in het geſchapene, erkent hem als de bron van dat „ werkdadig vermogen, en die zelve, die het leeven in „ zichzelven had, is ook de oorſprong van alle waarheid „ voor den duisteren mensch." Verſcheiden Aanmerkingen maakt de Burger VAN VLOTEN op deeze Verzen; doch wy beſpaaren ons de moeite der overſchryvinge, om dat ze niets nieuws behelzen. Alleenlyk willen wy de Aanteekening op Vs. 4. overneemen; van verregezogtheid of ſpitsvindigheid zal dezelve by zommigen niet vrygeſproken worden. „ Elk voelt hier (ſchryft onze Uitlegger) „ eene ſtilzwygende ſpeling op de verkeerde denkbeel- „ den van JOHANNES leeftyd: het *leeven* was vrouwelyk, „ en de *logos* mannelyk; hy had dus moeten zeggen, als „ hy in den ſmaak van dien tyd geſproken had: het „ woord was met het leeven vereenigd, maar nu is het: „ *in het zelve is of was het leeven, en het leeven is het* „ *licht der menſchen*; naar de denkbeelden van JOHAN- „ NES ſtel ik dan geenzins, dat *woord* en *licht ſynonyme* „ zyn, maar wel dat *woord* woord is en blyft, al wa- „ ren 'er geene vernuften buiten het zelve aanwezig ge- „ weest, maar het word als het licht bekend, zodra „ 'er menſchen zyn; dit licht, van buiten inkomende, „ ſchynt dan onbelemmerd, 'er is dus in zo verre geene „ duisternis meer, — maar 'er is beletzel in den mensch „ die verlicht word, hy laat het niet door, hy is *ſteenig*

„ en niet *glanzig*, zouden wy zeggen, ongevoelig daarom, „ en dat woord is het *leeven*, en zo kan 't het licht der „ menſchen worden."

De plaats, Hand. II. 6. vertaalt VAN VLOTEN. „ Op „ dit geluid dan, ſchoot eene menigte toe, en zy was „ ontſteld, toen elk hun hoorde in zyn eigen landstaal „ ſpreeken;" en heeft daarop de volgende Aanteekening: „ Hoe zeer EICHHORN zich beyvert in zyne *Algem. Bi-* „ *bliothek* III Th. pag. 240. hier het wonderdadige uit- „ tekrygen, is de grond, waarop hy bouwd, nogtans „ waar en van gewicht; dat de Jooden over godsdien- „ ſtige zaken zelden in andere taal dan in het *Hebreeuwsch* „ verkiezen te ſpreken, dit was regtzinnigheid, in hen „ door voorbeelden geſtaafd. —— Ik beken dat HER- „ DER, in zyn *Verhandeling von der gabe der Sprache*, „ my aan het wankelen gebragt heeft over de vraag: of „ men het woord *andere tongen* wel van andere talen „ verſtaan moet, dan wel van een nieuwe voordragt van „ zaken? —— zyn bewys, ontleend van het *Pinxter-* „ *feest*, het feest van de nieuwe wetgeving onder een „ volk, 't welk nu een nieuw hart zo wel als nieuwe „ geest zou bekomen, kan evenwel zo wel tegenwerken „ om zyn gevoelen te wederleggen, als het door hem „ gebruikt wordt om het daaruit te bevestigen; meer zegt „ het, dat men *tong* zo wel kan nemen voor verſchei- „ denheid van gedagten die men daarmede voortbrengt „ als van onderſcheiden talen; met *warmte ingegeest ſpre-* „ *ken*, kan het zeer wel betekenen, —— maar dat eene „ *nieuwe uitlegging* van zaken door de Jooden zou ge- „ noemd worden in *vreemde taal te ſpreken* is my ver- „ dagt. ſchoon JESAIA daar wel henen ſchynt te hellen, „ en de redenvoering van PETRUS die gedagte in den „ eerſten opſlag begunſtigt; doch behalven dat zeker voor „ de nieuwe wetgeeving, die eenmaal over de geheele „ waereld bekend zou gemaakt worden, de verſcheiden- „ heid van talen een bewys en een middel tevens was, „ om den Geest in zyne gaven en werkingen meer alge- „ meen bekend te maken, moeten wy daarenboven ge- „ loven dat PAULUS zeer wel wist wat LUKAS hier mede „ wilde zeggen: zy begeerden elk in hunne landstaal te „ ſpreken; als hy tusſchen tongen en uitlegging der ton- „ gen onderſcheid gemaakt had, dan zou zyne geheele „ redenvoering donker geworden zyn. Dan ſchoon ons „ hier veel donkers overblyft, en wy edelmoedig beken-

„ nen

„ nen moeten, dat de nuttigheid der gaven ons niet zeer
„ in het ooglopende is, willen wy liever hieromtrent
„ onze onkunde belyden, dan duidelyke woorden naar
„ eene aangenoomen veronderſtelling te wringen."

Zie hier eene laatſte proeve van Vertaalinge, Omſchryvinge en Opheldering; zy betreft de les van PAULUS, 1 *Theſſ.* IV. 4. VAN VLOTEN, die plaats vertaald hebbende: „ dat elk uwer zich toelegge zyn vat zuiver en
„ eerbaar te bezitten," maakt deeze Omſchryving: „ Elk
„ legge zich daarop toe om de Vrouwe zyner keuze,
„ waarop hy prys ſtelt, dan ook zo te genieten, dat
„ deze ſtand bevorderlyk is om de onderlinge zuiverheid
„ en die zorgvuldigheid, welke tot eere van den bezitter
„ verſtrekt, te bevorderen." Zyne Omſchryving verdeedigt VAN VLOTEN met de volgende Aanteekening: „ De
„ Uitleggers zyn omtrent het woord *vat* hier oneens,
„ het minst behaagt my de gedagte der meeste Uitleg-
„ gers, een weinig in een nieuw licht geſteld door
„ KRAUSE, om 'er het *lighaam* door te verſtaan; ik
„ beken wel, dat de bedenkingen, welke men heeft te-
„ gen het gevoelen van KOPPEN, die 'er eene egte Vrouwe
„ door verſtaat, op zichzelven in den *Grickſchen* ſtyl
„ vreemd is, maar als men de woorden *bezitten* en *eere*
„ ook hier kragt wil doen hebben, dan dunkt my zyn
„ wy verplicht 'er toe overtegaan, om te denken, dat
„ door de vrye keuze des Mans de Vrouw dus oneigen
„ wordt genaamd. —— Zeer gewigtig is deze les, men
„ weet hoe zeer hier egtgenoten tegen kunnen zondi-
„ gen; van hoe veel belang deze leere is, heeft MI-
„ CHAËLIS voor den onwetenden vooral in zyne Aanmer-
„ kingen op het N. T. nadrukkelyk behandeld."

Het Godsdienſtig Huisgezin, in aangenaame en leerzaame Geſprekken tot bevordering van Bybelkennis en Godvrugt, door S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen, Lid van de Zeeuwſche Maatſchappy der Wetenſchappen, Correſpondeerend Lid van 't Haagsch Genootſchap tot Verdediging van den Christelyken Godsdienst, enz. IIde Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In* 8vo. 394 *bl.*

De Eerw. VAN EMDRE vervolgt hier zynen nutten arbeid. Met het zelfde genoegen, als het voorgaande,

de, hebben wy dit Deel geleezen. Onze aanpryzende Oordeelvelling, raakende de eerſte, mogen wy ook op deeze Geſprekken toepaſſen. In zeven byeenkomſten wordt het gedeelte der Gewyde Geſchiedenisſe verhaald, loopende van MOZES tot op de komst van CHRISTUS. Het achtſte Geſprek bevat eenige *Aanmerkingen over de Propheeten en de Propheetiſche Schriften des Ouden Testaments, derzelver Schryvers, Oogmerk en Verdeeling.* Vervolgens *eenige Uitlegkundige Aanmerkingen, en Zedelyke Leſſen, daar uit voortvloeiende.* Agter dit alles is gevoegd eene *Tydrekenkunde van de zaaken, die in dit Tweede Deel voorkomen.* Daar wy, in onze voorgaande Aankondiging, van de wyze van behandelinge en uitvoeringe, een en ander ſtaal hebben voorgelegd, zullen wy ons hier bepaalen tot het laatſte Geſprek.

In de orde, in welke de Profeetiſche Boeken in onze Verzameling zyn geplaatst, geeft de Eerw. VAN EMDRE een kort berigt van elken Schryver afzonderlyk, loopende over den tyd, in welken hy geleefd heeft, nevens het oogmerk en den hoofdzaaklyken inhoud van zyn ſchryven. Volgens den aart deezes Werks loopt dit alles zeer kort en beknopt af; doch heeft, evenwel, zyne nuttigheid, voor de zodanigen, die aangaande een voornaam gedeelte des O. Verbonds eenige kundſchap verlangen. Naa deeze ontvouwing, „ ik lees niet gaarn," zegt een der Zamenſpreekers, „ de Propheetiſche Boe„ ken, om dat ik 'er zo weinig van begryp," en laat 'er op volgen: „ zouden niet eenige regelen opgegeven kun„ nen worden, waardoor men als een ſleutel had tot eene „ gemaklyker verklaring der Propheetiſche Boeken?" Aan dit verzoek voldoet de Vader, door de opgave van eenige algemeene regelen, tot beter verſtand der aloude Godſpraaken. Het hoofdzaaklyk beloop daar van hier te vinden zal, vertrouwen wy, veelen onzen Leezeren niet onaangenaam weezen.

Voor alle dingen, ſchryft VAN EMDRE, is het noodig, na te gaan, in welk Land, onder wat Volk, en in welken Tyd, ieder Profeet geleefd hebbe; onderzoekende daar nevens, 't zy uit den Bybel, of uit andere Schriften, de geſteldheid van het Volk, tot hetwelk de Godſpraak is ingerigt. Daar nevens paare men eenige kennis van de Aardrykskunde des Bybels, of van de Landen, in de H. Schrift voorkomende. Vervolgens hebbende doen opmerken, dat de Profeeten dikmaals Voorſpellingen

gen doen, andere Volken buiten de Jooden, als de Assyriers, Babyloniers, Edomiten, Moabiten, enz. betreffende, laat hy 'er op volgen: „ Zommige Uitleggers hebben „ hier aan een verbloemden zin gedagt, en daar door „ verſtaan vyanden van Gods Kerk, onder 't N. T. de „ Antichrist, de Turkſche Keizer, of dergelyke. Doch „ (zegt hy,) dit is eene zeer willekeurige uitlegging zon„ der grond. Het is een zeer goede regel in de uitleg„ kunde, dat men zo lang by de eigenlyke betekenis der „ woorden blyven moet, als 'er geen volſtrekte noodzaak „ is, daar af te wyken. Deze is hier niet, want alle die „ Volkeren waren toen nog aanwezig. Als gy, (gaat „ hy voort) van *Edomiten*, *Moabiten*, enz. leest, denkt „ dan nooit aan geeſtelyke *Edomiten* en *Moabiten*, zo „ als men 't noemt, den Paus van Rome, of dergelyke; „ maar denkt aan de natuurlyke nakomelingen van ESAU „ — en van MOAB." Dit bewys geeft aanleiding tot de vraage, of men dan niet een *dubbelen zin*, een eigenlyken en een oneigenlyken, moge ſtellen, en dat die beide door den Profeet zyn bedoeld? en vervolgens gelegenheid om iets te zeggen over die befaamde wyze van Schriftverklaaren. „ Zulk een dubbelen zin (ſchryft „ VAN EMDRE) kunnen wy met regt verwerpen; de zin „ is of eigenlyk, of zinnebeeldig. Indien de Propheeten zinnebeeldig ſpreeken, mogen wy niet denken, dat „ 'er een letterlyken zin bedoeld zy, by voorbeeld als „ wy lezen *Jeſ.* LV. 13. *voor een doorn zal een denne„ boom opgaan, enz.* ſpreekt God by den Propheet zinne„ beeldig, en wy konnen aan geen eigenlyken denne„ boom denken. Zo is 't ook by tegenſtelling, wanneer „ 'er in geen verbloemden zin geſproken wordt. De zin „ is altyd maar een." Als een anderen regel geeft VAN EMDRE op, dat men vooral den Profeetiſchen ſtyl moet in aanmerking neemen, als dikwyls naar het dichterlyke zweemende, en, by het zinnebeeldige, zeer verheven zynde. De volgende voorbeelden worden hier, ter opheldering, aangevoerd. „ DAVID op eene dichterlyke wys „ zyn verloſsing uit de hand van SAUL en zyner vyanden „ zullende beſchryven Pſ. XVIII, melt van eene aard„ beving, doet den gantſchen [de gantſche] lucht zwart „ met wolken betrekken; ſpreekt van een verſchriklyk „ onweer van donder en blikſem; laat God op een Che„ rub vliegen, en op deze aarde komen, om hem uit „ groote wateren op te trekken, enz. Dit alles is dich-

„ terlyk, en zegt niet meer, als dat God zyn Verlosser
„ is geweest van zyne vyanden. Zo doen ook de Pro-
„ pheeten. EZECHIEL melt van de Verlosſing der Joo-
„ den uit *Babel*, onder 't zinnebeeld van eene opſtanding
„ der dooden, *Ezech.* XXXVII: 1-14. Als 'er van by-
„ zondere oordeelen op aarde gemeld wordt, gebruiken
„ zy zomtyds uitdrukkingen, ontleend van 't laatſte oor-
„ deel, gelyk *Joël* II: 30, 31. Eene gelukkige Kerk-
„ ſtaat op Aarde wordt afgeſchetst met bewoordingen,
„ ontleend van de hemelſche heerlykheid hier namaals,
„ *Jeſ.* XLIX: 10."

VAN EMDRE den onderwyzenden Vader hebbende doen aanmerken, dat de Profeeten veel van den MESSIAS, van zyn perſoon, komst in 't vleesch, geſlagt, tyd en plaats der geboorte, lyden, dood, opſtanding en verheerlyking ſpreeken, voert de Zoon hem daar op te gemoete, wel gehoord te hebben, dat 'er verſchil is onder de Uitleggers, welke Profetiën op CHRISTUS, en op de dagen des N. T. moeten thuis gebragt worden; 't welk den Vader doet verklaaren, dat zommigen te veele, anderen te weinige, Profetiën daar op toepaſſen. „ Men moet,
„ zegt hy, hier den middelweg houden. 'Er zyn, is
„ zyne meening, genoegzame Godſpraken in 't O. T.
„ die op CHRISTUS en zyne weldaden zien; maar zom-
„ mige Uitleggers maken in verſcheiden plaatſen eene
„ verkeerde toepaſſing." Op de vraag, of de Profeeten alles hebben beſchreven, wat zy gepredikt en voorzegd hebben? ontmoeten wy hier het volgende berigt:
„ Dit is niet waarſchynlyk, zo min, zegt VAN EMDRE,
„ als de Euangelisten alles beſchreven hebben, wat JE-
„ SUS geleerd en verrigt heeft, gelyk JOHANNES zegt in
„ zyn *Euang. Hoofdſt.* XXI: 25. zo hebben de Propheeten alles niet te boek geſteld, en ons nagelaten, wat
„ zy oudtyds tot het Volk ſpraken. Veele van die on-
„ beſchreven Prophetien waren in JESUS tyd by overle-
„ vering onder de Joden bekend. Wanneer dan in 't N.
„ T. eene voorzegging der Propheeten voorkomt, die wy
„ niet duidelyk vinden in 't O. T. dan moet ons dit niet
„ verwonderen, noch den toevlugt doen nemen tot gedron-
„ gen uitleggingen, maar wy moeten denken, dit is eene
„ aanhaling van eene onbeſchreven prophetie. By voor-
„ beeld, toen de ouders van JESUS met Hem naar *Naza-*
„ *reth* vertrokken om te woonen, zo zegt MATTHEUS
„ Hoofdſt. II: 23. *op dat vervuld zoude worden, dat door*

„ *de*

„ *de Propheeten voorſpeld is, dat hy Nazarener zal ge-*
„ *heeten worden.* Dat de Meſſias een *Nazarener* zou hee-
„ ten, vinden wy niet in de Schriften der Propheeten,
„ dus was zulks wel voorzegd, doch niet in de Heilige
„ Schriften aangetekent. Dat dit by de Schryvers van
„ 't N. T. meermaal in gebruik was, om onbeſchreven
„ gezegdens aan te halen, blykt allerklaarst uit ver-
„ ſcheidene plaatſen des N. T. Zo zegt Paulus *Hand.*
„ XX: 35. dat de Epheſiers moesten *gedenken aan de woor-*
„ *den des Heeren* JESUS, *dat Hy gezegd heeft, 't is za-*
„ *liger te geven dan te ontvangen.* Deze woorden des
„ Heilands vinden wy by geene der Euangelisten aan-
„ geteekend. Zo haalt de Apostel Judas eene Prophetie
„ van Enoch aan, die wy nergens by Moſes, noch el-
„ ders in 't O. T. vinden."

Aangaande de aanhaalingen uit het O. in het N. T. zullen wy nog het volgende mededeelen. „ Er zyn Uit-
„ leggers geweest, en nog, ſchryft VAN EMDRE, die den-
„ ken, dat, wanneer 'er in 't N. T. gezegd wordt: *toen*
„ *is vervuld geworden, 't geen geſproken is, enz.* 'er ge-
„ doeld wordt op zulke Godſpraken des O. T., waarin
„ den (de) Perſoon des Heilands, of die zaak, welke
„ toen voorviel, regtſtreeks bedoeld is; doch (voegt hy
„ 'er nevens) dan krygen wy zulke uitleggingen der oude
„ Prophetien, die aan een oordeelkundigen ongereimd
„ (ongerymd) voorkomen. Laat ik dit met eenige voor-
„ beelden ophelderen: MATTHEUS, verhaald hebbende,
„ hoe JESUS met zyne Ouders moest blyven in *Egypte*
„ tot den dood van HERODES, zegt Hoofdſt. II: 15, *op*
„ *dat vervuld zoude worden 't geen van den Heer geſpro-*
„ *ken is door den Propheet, zeggende: uit Egypte heb ik*
„ *myn Zoon geroepen.* Deze woorden vinden wy *Hoſ.*
„ XI: 1, doch niemand, welke die plaats by HOSEAS leest,
„ kan ooit denken, dat daar van MESSIAS wordt geſpro-
„ ken, allerduidelykst wordt daar 't Volk Israëls be-
„ doeld, 't welk door God, *Exod.* IV: 22 *en* 23, genoemd
„ wordt *myn Zoon;* ook blykt 't uit *Hoſ.* XI: 2, dat
„ 'er Israël door dien Zoon bedoeld wordt, om dat 'er
„ van deszelfs afgodery geſproken wordt. Hoe ongereimd
„ (ongerymd), vraagt VAN EMDRE, is 't nu te denken,
„ dat HOSEAS gedacht heeft aan den MESSIAS?" De ver-maarde plaats, *Matth.* II: 16. wordt vervolgens, tot het-zelfde oogmerk, aangevoerd. De Leerling, hoewel in deeze uitlegging berustende, betuigt, nogthans, zyne ver-

won-

wondering, hoe MATTHEUS, die zekerlyk de aangehaalde plaatzen uit het O. V. zeer wel zal verſtaan hebben, dezelve, nogthans, op geheel andere gebeurtenisſen konde toepaſſen, en zeggen: *toen is vervuld geworden, 't geen geſproken is*, enz. „ Zeer wel," laat VAN EMDRE hierop den Vader antwoorden, „ kon MATTHEUS „ dit doen. Men heeft vervullingen wegens opzettelyke „ Voorzeggingen des O. T.; men heeft ook vervullingen „ wegens zekere overeenkomst, zo dat men eene toepaſſing van de eene gebeurtenis op de andere maakt; b. v. „ wanneer de Heer de Inwooners van ons Vaderland „ wegens de zonde zwaarlyk tuchtigt, doch echter nog „ eenige inmengzelen van zegeningen geeft, dan mogen „ wy zeggen, nu wordt aan ons vervuld, *Klaagl.* III: 22. „ *Het zyn de goedertierendheden des Heeren, dat wy niet* „ *vernield zyn, dat zyne barmhartigheden geen einde heb-* „ *ben.* Schoon nu deeze toepaſſing zeer gegrond is, nogthans is zeker, dat JEREMIAS niet aan Neêrlands Volk, „ maar aan zyn eigen Natie, heeft gedacht: de vervulling „ onder ons is dan alleen wegens overeenkomst." Eveneens verklaart VAN EMDRE het zeggen van JUDAS, vs. 14. *Van deze heeft ook Enoch de zevende van Adam gepropheteerd*, enz. „ Wie kan denken, vraagt hy, dat „ ENOCH niet zyne zondige tydgenooten, maar menſchen, „ die meer dan drieduizend jaaren laater zouden leven, in „ den tyd van JUDAS in 't oog gehad hebbe? Willen „ wy eene billyke uitlegging van des Apostels woorden „ geven, dan moet men 't dus verklaren, dat 't zyne meening was, dat ENOCH tot zoortgelyke ondeugende menſchen ſprak, als 'er thands onder de „ Christenen zich bevonden, welke JUDAS in zyn brief „ bedoelt."

Uit de aangevoerde ſtaalen blykt genoegzaam, dat de Eerw. VAN EMDRE onder de Oordeelkundige Schriftverklaarders geene onaanzienlyke plaats bekleedt; en dat alzo zyn Geſchrift van allen, die na redelyke Godsdienſtkennis ſtreeven, met vrugt en voordeel zal kunnen geleezen worden.

Leven en Character van ALLARD HULSHOFF, *voorgeſteld door* WILLEM DE VOS. *Te Amſterdam, by* L. van Hulst *en* G. Warnars, 1795. *In gr.* 8*vo.* 87 *bl.*

Als Wysgeer en als Leeraar, hadt HULSHOFF eenen naam verworven, waar door hy, boven veelen zyner Amptsbroederen, niet weinig uitmuntte. Allen, die 's Mans Amptgenoot, WILLEM DE VOS, kennen, zullen deezen de hoedanigheid niet betwisten van de beste bevoegdheid, om waare verdienſte op prys te kunnen ſchatten. Van hier, dat, eer de Lykrede wierdt uitgeſproken, veelen hun genoegen betuigden over de keuze van eenen Redenaar, zo goed als iemand tegen de moeilyke taak opgewaſſen. Heeft DE VOS beantwoord aan de verwagting? Indien de daadlyke uitwerking, by den voordragt, een juiste maatſtok der waardye van een Opſtel zy, moet die Vraag toeſtemmende beantwoord worden. Is ons berigt naar waarheid, dan was de talryk opgekoomene menigte geheel gehoor, en betuigden de kundigſten hun genoegen over de uitvoering. 'Er was 'er, in de daad, en dit zelfde zal ook, veelligt, naa de uitgave, het geval zyn, die over den Vorm van het Opſtel vielen, als afwykende van de gewoone manier van Kerkelyke Redevoeringen; onder welke, nogthans, dit Geſchrift moet gerangſchikt worden, zo als, onder andere, blykt uit den Schriftuurtext, aan het hoofd geplaatst, gelyk ook uit Vooraffpraak en Gebeden. Anderen, egter, en met deezen kunnen wy ons wel vereenigen, zyn van oordeel, dat, daar de trant der Kerkelyke Redevoeringen, in 't algemeen, zints eenigen tyd, merkelyk van den voormaals gebruiklyken is afgeweeken, het dus ook den Eerw. DE VOS vryſtondt, zodanig eene manier van uitvoeringe te kiezen, als hy meest geſchikt oordeelde ter behandelinge van zyn vrugtbaar onderwerp. Het gebruik is hier geen verbindende regelmaat. Waarheid en getrouwheid, in een Opſtel, waar in het te doen is om het Karakter eens afgeſtorvenen te ſchetzen, moet vooral de waarde daar van beſliſſen. Zo niet willekeurig, althans niet derwyze aan een vasten regel gebonden, zyn de byſieraaden, dat men niet, naar gelange van het voorgeſtelde plan, daar van zou vermogen af te wyken. —— Of de Lykredenaar der waarheid hulde gedaan hebbe, zal ook niemand

mand durven in twyfel trekken, zonder een onverdienden blaam te werpen op 's Mans Karakter, 't welk, voor zo veel wy weeten, alomme voor onberispelyk, en zynen gewyden post waardig, bekend ſtaat. Veelligt kan hy, ginds en elders, de kleuren van zyn tafereel wat ſterk hebben aangezet. Maar ook dit kunnen wy hem vergeeven, gedagtig, aan de eene zyde, gelyk wy hier vernee-men, aan de naauwe betrekking, welke drie-en-dertig jaaren lang tuſſchen HULSHOFF en DE VOS, als Amptgenooten, heeft plaats gehad, welke hen, over en weder, dierbaar aan elkander kan gemaakt hebben; en, aan de andere zyde, aan de veelvuldige voortreffelykheden, van meer dan ééne ſoort, welke de onbetwistbaare eigendom des Overledenen geweest waren. In de hoogagting des Redenaars voor wylen zynen Amptgenoot moet, misſchien, ook de reden gezogt worden van het flaauw berigt aangaande HULSHOFF's veranderde denkwyze in zyne laatſte leevensjaaren, welke hem begrippen deedt voeden als grondwaarheden van den Christlyken Godsdienst, welke hy, in vroegeren leeftyd, zo niet geheel voorbygezien, immers als niet volſtrekt noodig ter zaligheid hadt voorgedraagen.

De verſchillende gedagten, welke wy, na dat de Eerw. DE VOS zyne Leerrede uitgeſproken, en vervolgens door den druk hadt gemeen gemaakt, hoorden voordraagen, deeden ons, naa eene aandagtige leezing, deeze bedenking nederſtellen.

Naa HULSHOFF's voornaamſte leevensbyzonderheden verhaald te hebben, ſchetst hem DE VOS in de onderſcheidene hoedanigheden van *Geleerde*, van *Openbaar Onderwyzer en Verkondiger des Euangeliums*, en van *voorbeeldlyk Christen*. Dit alles volvoert hy met vuur en leeven, met die kragt van uitdrukkinge, welke eigenaartig moest vallen in iemand, welke, aangaande den Man, wiens naagedagtenis hy viert, verklaart: „ Al wie „ HULSHOFF niet heeft toegeëigend een Character, dat „ onder de *oorſpronglyke* en zeldzaame, —— dat onder „ de *groote* en verhevene, dat onder de *Achting-*, *Lof-* „ en *Verwonderingwaardige* te tellen valt, —— van „ deezen durf ik wel ronduit zeggen, dat hy HULSHOFF „ nooit te recht gekend heeft." En elders: „ Wie twyfelt „ 'er aan, of niet HULSHOFF der Doopsgezinde Societeit, „ der Steden zyner geboorte en inwooning, en zyn ge- „ heele Vaderland tot Eer en Roem geleefd hebbe." HULSHOFF hadt eenen Zoon, een alom geagten en veel goeds

goeds beloovenden Jongeling, weinige weeken vóór hem geſtorven, „ het volle beeld zyns Vaders, zo niet ge-„ vormd om deezen nog te overtreffen." Aan dien Jongeling wordt hier, in eene aandoenlyke uitweiding, de verdiende lof toegemeeten, met vermelding van eenige zyner leevensbyzonderheden.

Om HULSHOFF te nader te doen kennen, heeft DE VOS agter zyne Redevoering geplaatst eenige fragmenten van Brieven, tusſchen hem en voornamelyk zynen boezemvriend, den Utrechtſchen Hoogleeraar M. VAN GEUNS, gewisſeld, als mede eene Lyst zyner Schriften, beſtaande inzonderheid in Verhandelingen, door geleerde Genootſchappen bekroond. Eindelyk ontmoet men hier twee Dichtſtukken, het eene in het Latyn, het ander in het Nederduitsch, van HIERONYMUS DE BOSCH en M. SIEGENBEEK, beide beantwoordende aan den lof, welken zy voorheen by kunstkundigen hebben weggedraagen.

De Lotgevallen van Menſchen en Volken worden door God beſtuurd, daar niets by geval geſchiedt; of Verhandeling over Gods Voorzienigheid. Een nuttig Huisboek voor alle Christenen, inzonderheid in deeze tydsomſtandigheden, waarin de woelingen der Volken alle opmerking verdienen. Te Amſteldam, by M. de Bruyn. *In gr.* 8*vo.* 124 *bl.*

Veel raadzelagtigs vertoont zich, ten allen tyde, in den natuurlyken en zedelyken toeſtand der Waereld, meer of minder, naar gelange der toneelen, welke in dezelve geopend worden. Stil en bedaard zyn, by wylen, die toneelen; doch ook, menigmaal, woelagtig en onrustig. Dikmaals vindt de aanſchouwer zich verlegen om eene voldoende ontknooping; en niet zelden zyn zy, welke op die toneelen voortreeden, of daarop gevoerd worden, de ſpeelballen van onverdiend verdriet en drukkende ongeregtigheden. Al wat over die duisternis eenig licht verſpreidt moet welkoom geheeten worden by allen, die den lydende Natuurgenooten een goed hart toedraagen. De Schryver der thans aangekondigde Verhandelinge heeft de pen opgevat, met oogmerk om daar toe iets by te draagen. In zo verre, derhalven, is zyne pooging lofwaardig. Veel goeds en ſtigtelyks is ons, hier en daar, voorgekoomen. Lyders, wien het gemoed tot ernst-

ernsthaftigheid geſtemd is, zullen het Werkje met vrugt kunnen leezen. Intuſſchen heerscht, doorgaans, eene dorheid in de manier van voordragt en behandelinge, welke, by veele Leezers, de bedoelde uitwerking zal doen misluk̃en. Het verſtand moge by hen overtuigd worden; maar het hart zal koel en onbewogen blyven.

Historie van het Verbond en de Smeekſchriften der Nederlandſche Edelen, ter verkryginge van Vryheid in den Godsdienst en Burgerſtaat, in de Jaaren 1565—1567. *Uit veele oorſpronglyke Stukken zamengeſteld, door* J. W. TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelyke Geſchiedenisſen te Leyden, Historieſchryver van Zeeland. Derde Stuk. Te Middelburg, by* P. Gillisſen, 1795. *In gr.* 8*vo.* 558 *bl.*

Een terugzigt van veele Jaaren hebben wy, by het ontvangen deezes Derden Deels, moeten doen; daar onze *Letteroefeningen* van de Jaaren 1776 het Eerſte, en die van 1780 het Tweede, Deel aankundigden (*), welk laatſte in 1779 het licht zag. — Wegens dit verwyl geeft de Hoogleeraar dit Berigt, 't geen ons teffens toont, wat in dit Deel voorhanden, en wat wy nog meer, met betrekking tot dit gewigtig gedeelte van 's Lands Geſchiedenisſe, van zyne hand te wagten hebben. „Eindelyk, ſchryft hy, komt het Derde Stuk van dit Werk te voorſchyn, behelzende het vervolg van het Tiende Hoofdſtuk deezer Historie, met een Aanhangzel, dienende tot verbeteringe van myne misſlagen, en tot vermeerderinge van het reeds gezegde. De Bylaagen tot het geheele Werk zyn in het Vierde Stuk te vinden. Hoewel een groot gedeelte der beide laatſte Stukken, zedert vyftien jaaren, reeds afgedrukt lag, is egter de voltooijing en uitgave daar van tot heden agtergebleeven, allermeest door de veranderinge en vermeerderinge myner amptsbezigheden, eerst te *Middelburg*, en naderhand te *Leyden*."

Grootendeels behelst dan dit Deel een Berigt van het Geſlacht en de Bedryven der meeste Verbonden Edelen, en andere aanzienlyke of vermogende Perſoonen, die het Smeek-

(*) Zie *Hedendaagſche Vaderl. Letteroef.* Vde Deel, 1ſte Stuk, bl. 494, en *Algem. Vaderl. Letteroef.* IIde D. 1ſte St., bl. 198.

Smeekſchrift der Hertoginne overgeleverd en ondertekend hebben. Men kan, op het doorleezen van deeze berigtgeevende Naamlyst, waar de voorraad van kundſchappen nu eens overvloediger dan eens ſchaarſcher was, niet nalaaten te erkennen, dat de Opſteller, met onvermoeiden vlyt, alles te werk geſteld heeft, om, met eene verregaande naauwkeurigheid, alles na te vorſchen, 't geen dienen kon ter nadere ontdekkinge, zo van de afkomst als van de verdere bedryven dier Ondertekenaaren. Wat liefhebbers der Vaderlandſche Geſchiedenisſe hem deswegen medegedeeld hebben, verwerkt hy, met gepaste beoordeelingen, die en de Characters deezer Perſoonen, en de Bedryven van dien tyd, toelichten. Zo dat men 'er een ſchat van Kundigheden, tot de Vaderlandſche Historie behoorende, in aantreft. Het een is zeker gewigtiger en belangryker dan het ander; doch doorgaans ook naar die maate omſlagtiger of korter. Moet veel op dien afſtand van tyd duister of twyfelagtig blyven, veel nogthans wordt in klaaren dag gehaald.

Byzonder ontwykt de Schryver lange en bekende Leevensverhaalen van eenige Perſoonen, als by voorbeeld dat van FILIPS VAN MARNIX, Heer van *Mont St. Aldegonde*. Van wien hy egter eenige byzonderheden vermeldt, elders niet voorhanden. Ook beſteedt hy omtrent tien bladz. om te bewyzen dat MARNIX van Adel was, en diens betwisten Adeldom te verdedigen. Hoe weinig dit kloek Vernuft met den *Adeldom* ophadt, zonder eigene verdienſten, blykt uit het daar op aangevoerde van dien Man zelven. „ Indien het al eens waarheid ware, dat ik „ van geen Afkomst of Adel zyn zoude, wat zwaarig„ heid? indien ik evenwel Deugdzaam en een Man van „ Eer was, en men my niet kon verwyten, dat ik ooit „ in een enkel punt van myn pligt en eer te kort kwam. „ Ik oordeelde het altyd eene dwaasheid, zich op de „ deugd en dapperheid van eenen anderen te beroemen, „ gelyk veelen doen, die geen grein deugds in de ziel „ bezitten, geen druppel verſtands hebben, en onnuttig „ voor hun Vaderland zyn; en die nogthans, om dat zy „ iemand van verdienſten onder hunne Voorouders had„ den, de geheele wereld meenen te moeten regeeren. — „ Ik veragtte van jongs af zulke ydele beuzelingen, „ my benaarſtigende om my bezig te houden met betere „ dingen, die een recht Edelman meer paſſen; doch welke dit ſlag van Menſchen met veragtinge pleegt te be-

„ handelen, als beneden hunne waardigheid en hoofdbe-
„ zigheid, welke geen andere is dan niets te weeten en
„ zoo dom als een Os te zyn." —— Naa een naauwkeu-
rig berigt van zyn Geſlacht aan de Algemeene Staaten
gegeeven te hebben, laat hy in zyne *Verantwoording* daar
op volgen: „ Dan ik vergeete my zelven, door de
„ dwaasheid van dien gek afgetrokken van myn toeleg,
„ in my zoo lang bezig te houden met die beuzelingen. Ik
„ zal 'er derhalven van zwygen, als die van oordeel ben,
„ dat de grootſte waardigheid van Adel zy, zich deugd-
„ zaam, ſtandvastig en kloekmoedig, te gedraagen, ten
„ dienſte te ſtaan aan zyn Vaderland en zyn Vorst, zoo
„ lang hy op eene wettige wyze regeert, volgens de
„ Wetten en Gewoonten des Lands, op welke hy als
„ een beſchermer, verdediger, Vader des Volks, bewaar-
„ der van wetten en geregtigheid, aangenomen is. Ik
„ bidde u derhalven, en allen die dit Vertoog zullen lee-
„ zen, my te vergeeven, dat ik, tegen myn genoegen,
„ in dit ſtuk getreeden ben, om dat hy niet alleen [*die*
„ *gewaande waare Patriot*] maar ook eenige andere Las-
„ teraars, denkende dat myn ganſche Adeldom oorſprong-
„ lyk zy van mynen Grootvader, en hem houdende voor
„ een Bourgondier, my zoeken te lasteren, en zelfs u
„ te beſchuldigen, als of gy, wanneer ik verkozen werd
„ om u te dienen in den Raad van Staate, van oordeel
„ en verſtand zoo verre zoudt beroofd geweest zyn, dat
„ gy iemand, tot de waarneeming van zulk een aan-
„ zienlyk Ampt niet bevoegd, zoudt hebben willen ver-
„ kiezen."

Voorts ſchetst de Hoogleeraar deezen ſtandvastigen Vriend van Geleerdheid, Godsdienst, Vryheid en Vaderland, met eenige Ophelderingen tot zynen Geleerden arbeid betrekkelyk. Wy verlangden hier eenige zekerheid te ontvangen, of hy de Dichter geweest hebbe van het bekende Liedje *Wilhelmus van Naſſauwen;* doch vinden deswegen alleen dit ſchraal berigt: „ Of hy de Schryver van
„ het bekende Liedje *Wilhelmus van Naſſauwen* geweest
„ zy, is, voor eenige jaaren, zo my wel geheugd, be-
„ twist (*)."

Do-

(*) Van dit Liedje gewaagende, herinneren wy ons, in de *Letteroefeningen* des jongstverleden Jaars, (*bl.* 394.) ten aanziene van dit Liedje, op het gebruik van 't zelve te *Haarlem* gemaakt, en het

DOCO MARTNA, of MARTENA, een der *Frieſche* Bondgenooten, die door hooge geboorte en eigen verdienſten veele anderen zeer verre overtrof, zich by de Vryheidlievenden geagt en by de vyanden gedugt maakte, ontmoet eene wydluftiger behandeling dan veele anderen; byzondere berigtgeevingen ſtelden den Hoogleeraar hier toe in ſtaat. Als eene merkwaardige byzonderheid neemen wy hier over, uit eene Aantekening, „ dat MARTENA veel op eigen kosten ondernam, en een Vaandel „ Krygsknegten in dienst hieldt; waar door hy ten laat- „ ſten meer in Roem, dan in Rykdommen, uitmuntte.

„ Hier

het des voorgevallene, eene Aantekening des Schryvers overgenomen te hebben. Wy hadden iets dergelyks gehoord, en lieten dit berigt, 't welk niet onaartig was, gelden; doch hoe het zich daaromtrent hebbe toegedraagen vinden wy in de *Nieuwe Algem. Konst- en Letterbode*, No. 96, bl. 141, den Redacteur ter hand geſteld door den Organist en Klokkenist van de Groote Kerk te *Haarlem*. Het is geene zo aartige vertelling als die wy mededeelden; doch het is waarheid. en, om aan deeze hulde te doen, bedienen wy ons van deeze gelegenheid om het daar overgenomene te herroepen. Het berigt van den Burger RADEKER komt hier op neder: „ De Schryver is verkeerd onderrigt geworden, want het Liedje is niet op den 19 Sept. 1787 begonnen te ſpeelen; maar in de Maand February 1788, naa de Remotie van de Regeering; en zulks op order van de in dien tyd aangekomene Burgemeesteren. —— Ook is de Opſteller deezer Nota niet wel geinformeerd over het niet meer ſpeelen van het voornoemde Airtje, in 1794, wanneer, volgens den Schryver, de Klok eensklaps ophieldt. De Klokkenist heeft het ſpeelen niet doen ophouden dus kon het hem niet euvel genomen worden; ook is hy niet opontboden, en over die ſchennis onderhouden; maar daar eenige veranderingen en reparatie aan Uurwerk en Klokkenſpel zouden gedaan worden, moest het Speelwerk ophouden, van January 1794, tot in de Maand Juny van 't zelfde jaar. —— Ook was het niet noodig, dat hy zich verontſchuldigde, met te zeggen, dat, door het menigvuldig ſpeelen van een en 't zelfde Airtje, de Pennen (deskundigen zeggen *Noten*) waren afgeſleeten; daar ieder, die eenige kennis van het Klokkenſpel heeft, weet dat het gebruik is om de twee a drie maanden een ander Muziekſtuk op de Ton of Trommel te plaatzen, zo als in die jaaren ook heeft plaats gehad by 't Airtje van *Wilhelmus van Nasſouwen*, en daar men meer Noten in voorraad heeft dan de geene die in de Ton of Trommel zyn, zou het zeer ongerymd weezen te zeggen, dat dezelve waren afgeſleeten."

„ Hier uit zal men kunnen ophelderen, 't geen Jr. REYO „ VAN HIEMSTRA, in zyne MSS. vermeerderingen op de „ Geslachttafelen van Jr. UPCO VAN BURMANIA, schryft: „ *Erat proverbium de eo* [D. MARTNA], *scilicet, quod con-* „ *sumpserit bona* 3 *Nobilium:* h. e. *duorum fratrum, quæ* „ *hæres acceperit, & sua.* Wie op zulke wyze als hy „ zyn eigen goed verliest, en aan de belangen van zyn „ Vaderland opoffert, verdient allen lof, en geen ver- „ wyt."

Ten aanziene van FLORIS VAN PALLANDT, heeft de Schryver, onder veele andere byzonderheden: „ Naar- „ dien men wil, dat deeze Bondgenoot zich zedert den „ Jaare 1566 luttel met den Oorlog en de Regeering van „ het Land bemoeid heeft (*), ja zelfs schryft (†), „ dat hy, naa het overleveren van het Smeekschrift der „ Edelen aan de Landvoogdesse, niets meer uitgevoerd, „ maar een afgezonderd leeven in *Holland* geleid heeft, „ in zoo verre, dat hy onbekend stierf, zelfs voor hun „ die van zynen Aanhang waren; zal ik hier het tegen- „ deel bewyzen, en zyne voornaamste verrigtingen, ten „ nutte van het Vaderland in den hachlykſten tyd aange- „ wend, kortlyk opgeeven, hoewel ik niet ontkenne, dat „ hy zyne laatste leevensjaaren in stilte en buiten 's Lands „ bewind doorgebragt heeft (‡)." De hier vermelde be- dryven deezes Mans zyn zeer leezenswaardig.

Van DIEDERIK SONOY, zo overbekend in de *Neder- landsche* Jaarboeken van de zestiende Eeuw, die zich door alle zyne verrigtingen hooglyk geroemd en deer- lyk gehaat maakte, gaat hy met stilzwygen voorby wat anderen in 't breede gezegd hebben; doch ver- schaft by deeze bekende een menigte gevallen die ter bevestiging dienen van zyn gepasten Characktertrek deezes Mans. „ Het gansch tegenstrydig oordeel over het „ gedrag van SONOY is niet enkel toe te schryven aan „ de verschillende begrippen der Menschen, Vrienden of „ Vyanden der Vryheid, voor welke hy alles wilde op- „ zetten; maar ook aan zyne onderscheidene bedryven, „ somtyds lofwaardig, somtyds doldriftig, en van woest- „ heid niet vry te pleiten."

On-

(*) VAN METEREN, XX B. bl. 390.

(†) AUBERY DU MAURIER, *Mem. pour servir a l'Hist. de Hol- lande*, p. 182.

(‡) WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* VI Deel, bl. 285, en IX D. bl. 36.

Onder dit aantal meer of min bekende Ondertekenaaren, meest van Adel, ontmoeten wy eenen, die noch door Adeldom, noch door Geldmiddelen, uitſtak, te weeten SIMON JANSSE SLEEPER, van wien wy dit opgetekend vinden. „ Hy was één der drie en tachtig voortvlugtige „ Perſoonen, uit den *Brielle* en *Heenvliet*, die, den twintig„ ſten van Wynmaand des Jaars 1568, door ALVA en „ zyn Raad gebannen, en wier Goederen verbeurd ver„ klaard werden. Men oordeelde hem deezer ſtraffe „ waardig, om dat hy van 't getal der Verbonden Ede„ len geweest was, hun oproerig Verbond getekend hadt, „ een van zyne Kinderen naar de nieuwe manier hadt „ doen doopen, en aan de beeldenbreeking ſchuldig ge„ weest was (*). Hy woonde in zyn eigen huis in den „ Brielle, doch zyne voornaamſte bezittingen waren, voor „ 't overige, twee Paarden, twee Koeijen en eene Vaar„ ze. ALVA won derhalven niets by de verbeurtverklaa„ ring van zyne goederen; te minder om dat zelfs nie„ mand op zyn Huisraad had willen bieden (†). Het „ laatſte was denkelyk een blyk van toegenegenheid zy„ ner Stadgenooten voor hem. Het bezit van twee Paar„ den ſchynt ons te doen denken, dat hy den bynaam van „ *Sleeper* uit hoofde van zyn dagelyks beroep ontvangen „ heeft. Naardien rykdom, hooge geboorte, en aanzienly„ ke eerampten, hem den weg niet baanden om in 't Bond„ genootſchap aangenomen te worden, mag men vermoe„ den, dat hy, of van wegen zyne waare verdienſten, of om „ andere, redenen eene plaats onder de Verbondene Ede„ len verworven heeft." Zo was 'er dan ook, om redenen, *Gelykheid* in die dagen.

Was SLEEPER waarſchynlyk éénig in zyne ſoort, zeker was THOMAS VAN TIELT, Abt van *St. Bernards*, naa de vrywillige verlaatinge der ryke Abtdye Leeraar der Hervormden, zo elders als byzonderlyk te *Delft*, de eenige uit de Kerklyken van dien tyd onder de Bondgenooten. De Schryver merkt daar by aan: „ Zyne aan„ zienlyke geboorte en bloedverwantſchap met voornaame „ geſlachten, zyn rykdom, verſtand, geleerdheid, veel„ vermogende invloed by anderen, gemeenzaam verkeer „ met de grootſte Heeren, zyne volyverige zugt voor „ Vryheid in den Godsdienst en Burgerſtaat, zullen ver„ oor-

(*) *Sententien van Alva*, bl. 156 en 162.
(†) MSS. Aant. van den Heer VAN DER CRAGHT.

„ oorzaakt hebben, dat men hem zoo gaarne onder de
„ Bondgenooten zag, als hy 'er zich bereidvaardig toe
„ betoonde. Zyn verdere leevensloop deedt ten overvloe-
„ de blyken, dat hy geen eigen belang bedoelde, geen ge-
„ zag of eerampten in den Burgerſtaat voor zich begeerde,
„ maar dat hy alleenlyk GODS roem en 't heil der Kerke
„ zogt. —— Wenschlyk ware het, dat alle Predikanten,
„ die zich ooit in eenig 's Lands of Stedelyk beſtier lieten
„ inwikkelen, hadden kunnen betuigen, gelyk THOMAS
„ VAN TIELT, naar waarheid, deedt: *Eergierig ben ik*
„ *ook niet; maar yverig tot* GODS *eere, en Zielen-*
„ *graag* (*)."

Laaten wy by deeze *Edellieden*, deezen vermoedelyken *Sleeper*, nog een *Leeuwaardſchen* Burgemeester voegen, te weeten, TJERK WALLES, een Man, die veel roems heeft in de *Frieſche* Geſchiedenisſen van dien tyd, en in de Latynſche Schriften bekend onder den naam van TARQUINIUS VALLESIUS, of VALESIUS, hoedanig ook onze Schryver, in 't 1ſte Stuk, bl. 257, eer hy hem beter kende, diens naam opgaf. Dat hy een Man was van *doortasten*, toonen woorden en daaden. Immers hy deedt, in Herfstmaand des Jaars 1566, in eene plegtige Vergadering op 't Raadhuis, dit voorſtel: „ Dat wy u hier
„ ontboden, hier perſte ons de nood toe, en 't was uwer
„ vroomheid te kort gedaan, poogde ik u daar in te on-
„ derrigten. Zelfs is het u overgenoegzaam bewust, dat
„ de tyd rypt, om te denken op de herſtellinge der
„ Stads welvaart, de veiligheid van 't gewisſe, 't hand-
„ haaven der wetten, en de behoudenisſe van goed en
„ leeven; die, door de onbepaalde heerſchappye en den
„ opgeblaazen hoogmoed van de Spaanſche Dwingelan-
„ den, ſtaan vernietigd te worden. Veele woorden over
„ dit ſtuk den hals te breeken ſchat ik onnut, doch een
„ ſpoedig hulpmiddel niet ongeraaden. Aanvang te maa-
„ ken met de zorge voor onze zielen is een heilig werk.
„ —— Myn raad houdt derhalven, dat wy het prediken
„ van GODS Woord, dus lang in 't heimlyke gedreeven,
„ zonder angst, zonder omzien van Hof of Stadhouder,
„ in 't openbaar aanvaarden. Het is dan hoogstnoodig,
„ dat wy den beeldendienst afſchaffen, en dien uit onze
„ oo-

(*) In zynen eigenhandigen Brief, geſchreeven te *Antwerpen*, 22 Dec. 1578.

„ oogen, harten en kerken, weeren, op dat wy alzoo eene „ plaats verwerven, gezuiverd van allen bygeloof en „ afgoden-eer, en volkomenlyk ontheft van de vuiligheid „ der mispaapen, om GOD met een opregten pligt tot „ gerustheid van ons gewisse en de eeuwige zaligheid te „ looven. —— Gelegenheid is 'er nu toe geschaapen, „ om die zelfde met den Paus en zyne onschriftmaatige „ bypaden ten lande uit te dryven. Een regtvaardige „ yver en 't afzyn van AREMBERG leiden 'er ons als „ met de hand heenen. De Knegten, die wy de poort „ voor 't hoofd slooten, zullen 't niet stooren, en 't ge- „ voelen van de Gemeente stemt het toe. Eenige wei- „ nigen mogen 't wraaken, maar hebben geen kragt om „ het te stuiten, indien wy ylen, en ons bedienen van „ het voordeel des tyds. Dus is myne meening, dat „ wy het ten naasten nagt aanvangen, en, op dat de „ moedwil van het ongeregeld graauw geen hinder gee- „ ve, de Schuttery daar by voegen. Doch 't zy den „ Gilden veroorloft hunne schilderyen, tafelen, duaalen, „ kandelaars, en dergelyke dingen, alvoorens weg te „ draagen; het overige worde, ten believe van de uit- „ voerders van dat werk, afgebrooken. Hoe nu uwe „ harten dit myn opzet beaangenaamen, verlang ik te „ hooren." Zyn voorstel werd goedkeurd, en ten uitvoer gebragt; doch, gelyk wy vermeld vinden, met dat gevolg, dat hy *Leeuwaarden* moest ruimen; dat hy, te *Amsterdam* komende, niet geduld wierd, zich, met een aantal zyner Landgenooten, in *Embden* onthieldt, meer dan ééns door ALVA ingedaagd, en vervolgens openlyk gebannen wierd, gelyk de Hoogleeraar dit alles breeder opgeeft.

De *Byvoegzels*, agter dit Deel te vinden, betreffen de twee voorgaande en ook het tegenwoordige. Dus, by voorbeeld, schryft hy ten aanziene van MARNIX: „ My- „ ne hoope, dat anderen nadere Berigten van dien uit- „ muntenden Man geeven zouden, is vervuld." Waarop hy wyst op 't geen C. SAXIUS, J. KOK en J. PRINS, des gedaan hebben, en nog eene en andere byzonderheid, deezen beroemden Man betreffende, by anderen niet geboekt, optekent. Dan wy hebben ons gewoon bestek reeds overtreeden, en moeten, te voller voldoening, den Leezer tot het Werk wyzen, welks Vierde of Slotdeel wy verlangende te gemoet zien.

Gelykheid, Vryheid, Broederſchap, 1795. *Politick Belangboek voor dit Proviſioneel Tydperk. Gewigtig thans, Gedenkwaardig hier na. Door den Auteur van 't Vaderlandsch A. B. Boek* 1781, *van het Politiek Zakboek* 1782, *van de Burger- en Huismans Belangboekjes der Jaaren* 1789 *en* 1790. *Te Amſterdam, by* J. R. Poster, 1795. *In* 8*vo.* 192 *bl.*

Schoon de *Amſterdamſche* Burger SWILDENS zyn Naam niet op den Tytel uitgedrukt, en alleen onder de *Vertooning van ons Staatsgeſtel aan 't hoofd van dit Boek* denzelven geſpeld heeft, by een *Motto*, uit dit Stuksken ontleend, zou niemand dit Stukje aan eenen anderen toekennen. Hy mag, met vollen recht, bl. 95, op zich het Spreekwoord laaten gelden: „ Elke Vogel zingt zo als „ hy gebekt is."

Die zo zeer afgebrooke, geſnipperde, met veelvuldige Letteronderſcheidingen, Schryfwyze, als mede de Woordkeus en Woordſchikking, zyn hem zeer byzonder eigen; en is ons, in den loop onzes beoordeelenden arbeids, geen Naavolger van deezen Burger voorgekomen, althans geen die het, ten aanziene dier allen in 't oogvallende byzonderheden, zo verre gebragt heeft.

Ryk van Inhoud is dit Tweeledig Werkje. Eene daar voor gevoegde ontleedende Tafel wyst zulks uit. Het eerſte gedeelte heeft ten wonderſpreukigen Hoofdtytel, *de Drie Proviſioncele Regeeringen van ons Land.* — De *Eerſte* begon met de *Eerſte* Ademhaaling onzer *worſtelende* VRYHEID, in 1572. —— De *Tweede* begon den 10 Julie 1584, en was de *Eerſte* REPUBLIKEINSCHE. — De *Derde* is de *Tegenwoordige.*

Deeze Betyteling van de twee eerstgemelde *Tydperken* heeft zeker een vreemd aanzien; dit tragt de Schryver 'er aan te ontneemen, door de volgende *Nota*: „ Het „ Begrip, dat 'er *twee vroegere* Proviſioneele Regeeringen geweest zyn, is eene ontwyſelbaare *Hiſtorieele* „ *Waarheid*, gelyk elk uit de aangehaalde Staatsſtukken „ en Inrichtingen van vroeger tyden met zekerheid zal „ zien.

„ En ook is dit begrip niet nu eerst by my ontſtaan. „ Reeds voor vyf jaaren heb ik in een geheel nieuw

„ Stuk

„ Stuk over onze *Vaderlandſche Historie* de twee hier „ geſchetſte Proviſioneele Regeeringen byzonderlyk ver- „ toond; —— welk nieuw Stuk ook van eene geheel an- „ dere verdeeling is, dan die op welke de beroemde „ WAGENAAR zyn voortreffelyk Boek heeft afgewerkt; „ en met éénen opſlag van het oog meer duidelykheid „ en *onthoudende* kennis zal geeven, dan men door veel- „ maalige herleezingen van WAGENAAR of andere Wer- „ ken kan verkrygen. Dit geheel nieuw *Memorieel* ſtuk „ der Geſchiedenisſen van ons Land zou ook reeds uit- „ gegeeven zyn, indien niet veelerlei andere tusſchen- „ gekomen Studie en Omſtandigheden het hadden ver- „ hinderd." —— Wy maaken hier van byzonder gewag, om dat de Schryver zich te meermaalen op dit nog uit te komene Boek beroept. Zichzelven dus by eenen WAGENAAR te durven afmeeten, en grooter te bevinden, heeft iets in. Dan, ſchoon onze Schryver ſoms nederig van zichzelven denkt en ſpreekt, zyn de uitbarſtingen van Ingenomenheid met zichzelven veelvuldiger. Wy willen geene lyst van beide maaken, en die tegen elkander overhangen.

Wat de *Derde Proviſioneele Regeering*, of de *Tegenwoordige*, betreft, waar over de Schryver het breedst uitweidt, daar in geeft hy, op dat wy zeer verkort den Inhoud hier ter neder ſtellen, op — Voorbereidende Oorzaaken. —— Oogmerk deezer Proviſioneele Regeering. Met verſcheide tusſchenvoegingen. Alle ſtrekkende om het *Oude* zo gansch en gaar niet te verwerpen, aangedrongen door voorbeelden. —— De Bedryven deezer derde Proviſioneele Regeering in XV Hoofdſoorten of byzondere Kapittels getoond en geſorteerd. —— Iets over de Wettigheid der Bedryven. —— Nader Regts- en Regeeringkundig Vertoog wegens de Wettigheid der Bedryven. — Een Fragment wegens den byzonderen Aart of Soort van deeze derde Proviſioneele Regeering. —— Twaalf Noodlottige Oorzaaken van het moeilyke en zorglyke onzer Proviſioneele Regeering. — Alles wyst uit, dat de Schryver een *Patriot* is, die, gelyk hy dit ergens uitdrukt, *op zyn eigen Voetſtuk ſtaat*, en van anderen, ook beroemde Mannen, durft verſchillen, en hun op eene zeer zigtbaare wyze hunne Begripsveranderingen onder 't oog brengen. Hy voelde dit ten aanziene van den Burger PAULUS: waarom hy in eene Aantekening zich des uitlaat. Dit loopt vry *Perſoneel*.

Wy willen gaarne bekennen, den Schryver niet altoos bevat te hebben; ook wil hy ſoms niet bevat worden, daar hy anders zo zeer op aandringt. Wy moeten iets overneemen dat eene groote maate van klaarheid heeft, en waar de Schryver zich minder dan elders aan byzondere gemaaktheid van ſtyl overgeeft.

„ Niet toevallig, ſchryft hy, (bl. 99.) maar beraaden, „ niet kortſtondig, maar tot op heden nog veelal voort- „ duurend (hoewel, gelyk te hoopen, niet altyd duurend) „ is de volgende zonderlinge Merkwaardigheid, welke „ nader tot de kenſchetzing van den Aart deezer Provi- „ ſioneele Regeering behoort; althans naauwe betrekking „ 'er op heeft.

„ Te weeten: —— Ik bedoel hier de genoeg bekende „ *Herdooping* onzer voorouderlyke Naamen van Regee- „ ring, als *Municipaliteit*, voor RAAD of VROEDSCHAP; „ —— *Municipaalen*, voor RAADEN of VROEDSCHAPPEN; „ —— *Maire*, voor Schout of Hoofdſchout, *enz.* —— „ *Committé van Juſtitie*, voor WETHOUDERSCHAP, SCHE- „ PENS of WETHOUDERS; —— *Repreſentanten van het* „ *Volk van Holland*, voor STAATEN VAN HOLLAND, „ enz.; *Committé van 't Bondgenootſchap te Lande*, voor „ RAAD VAN STAATE der Vereenigde Nederlanden; — „ *Committé de Marine*, voor RAAD TER ADMIRALITEIT, „ enz. enz., want alle de Committés, zo der Unie als der „ Provincien, (voeg 'er by, die der Steden) hier op te „ noemen, zou te breed uitloopen. —— Voorts ook nieu- „ we Naamen van *Bedryf*; als: *Decreet*, voor RESOLUTIE „ of BESLUIT. — *Acclamatie*, voor . . . . . (onze Land- „ aart van ryp Beraad kende nooit zulk een ding, hadt „ 'er dus ook geen woord voor,) —— nog verſcheide „ andere woorden, onder welke *Organiſatie* en *Organi-* „ *ſeeren* van veelerlei gebruik is, —— als *Organiſatie* „ *van Committés — Organiſatie van Schutteryen, — Or-* „ *ganiſatie van Land- en Zeemagt —— Organiſatie* van „ 't geheele Volk van Nederland, enz. enz.

„ De NAKOMELINGSCHAP zal gewisſelyk vraagen, wat „ of toch wel de Redenen mogen geweest zyn van alle „ die *Herdoopingen*, en het invoeren van *uitheemſche* woor- „ den, onder welken 'er zelfs een en ander of niet, of „ zo moeilyk, uit te leggen als uit te ſpreeken valt, voor „ Nederlanders, die niet dan hunne Moedertaal verſtaan? „ —— Men denkt 'er onderſcheidenlyk dus van:

„ De *Afkeerigheid van alle Ariſtokratie* houden vee-

„ len

„ len voor eene der voornaamſte Redenen, dat zelfs de
„ ſchoonſte Oud-Nederlandſche Naamen, b. v. van RAAD,
„ VROEDSCHAP, WETHOUDER, WETHOUDERSCHAP,
„ STAATEN, enz. niet hebben mogen geſpaard worden;
„ even zoo weinig, zeggen zy, als de ſchoonheid der
„ ſchoonſte Lyonſche Huizen ze tegen het omverhaalen
„ behoeden kon. . . . .

„ Eene andere Reden zou de *Gecharmeerdheid* (zoo
„ drukken het zekere Lieden uit) of de verliefdheid geweest
„ zyn op de Franſche Benaamingen, of op al wat *Franſch*
„ is. —— Aan deeze Reden is echter minder geloof te
„ ſlaan; aangezien de Taalkunde en Kieschheid veeler
„ Geleerde Repreſentanten, die zeer wel weeten hoe ryk
„ en ſchoon en kragtig en beteekenend onze *Hollandſche*
„ Taal is, ik mag niet zeggen *boven* de *Franſche*, hoe-
„ wel zy gewisſelyk daar voor niet behoeft onder te
„ doen. —— Ik beroep my op alle Kenners.

„ Nog wordt 'er eene *derde* Reden opgegeeven, die
„ vry wat meer in aanmerking komt, als behoorende,
„ zo zy waar is, nader tot de kenſchetzing; naamlyk:
„ *om dus zelfs door* gelyke *Benaamingen die* GELYK-
„ VORMIGHEID *met de Franſche Conſtitutie vóór te be-*
„ *reiden*, welke het voorneemen (zeker in den beginne
„ der Revolutie) ſchynt geweest te zyn, om ten aanziene
„ van ons Land ſtiptlyk in te voeren. —— Maar zedert
„ dien tyd zyn veele groote veranderingen, en ook al
„ *Naamsveranderingen*, in de Franſche Revolutie en Con-
„ ſtitutie ontſtaan: zo dat Wy, in geval van volſtrekte
„ of meest mogelyke Gelykvormigheid, ook nog veran-
„ derde, dus wederom nog nieuwe, Naamen zullen moe-
„ ten overneemen. —— Ondertuſschen lydt deeze derde
„ Reden, hoe waarſchynlyk ook, by my eene zwaare
„ bedenking, betrekkelyk de *verzekering op den duur* van
„ de ONAFHANGELYKHEID van onzen Staat. —— Kun-
„ dige Lieden weeten, dat het *Onderſcheid* eener Taale
„ ook al geenen geringen Staatkundigen invloed ten goede
„ kan hebben, zo wel als de GELYKVORMIGHEID ten
„ kwaade zou kunnen krygen —— *bedoeld* of *onbedoeld*.

„ Moge het voorts met de waardy van deeze Herdoo-
„ ping zyn, zo als 't wil: dit is zeker, dat zy met on-
„ derſcheiding en gansch niet algemeen geweest is in alle
„ plaatzen; en byzonder opmerklyk is het boven dien,
„ dat in verſcheide Hollandſche Steden, by nadere *Or-*
„ *dening*, de oude ſchoone Hollandſche Naamen, van

„ RAAD,

„ RAAD, WETHOUDERSCHAP, WETHOUDERS, SCHOUT, „ enz. wederom zyn te rug genomen: welk alles denken „ doet, dat de woorden als *Municipaliteit*, *Municipaal*, „ *Maire*, *Committé*, enz. enz. enkel *Proviſioneel* waren „ aangenomen; en hoopen, dat het geheele voornoemde „ Herdoopzel zelve, als een *Proviſioneel* ſtuk, alleen aan „ deeze Proviſioneele of buitengewoone Tyden eigen, „ met het eindigen daarvan ook wel zal ophouden."

De Burger SWILDENS eindigt „ dit zyn onvoltoogen „ Schrift over deeze onze DERDE PROVISIONEELE RE- „ GEERING heden den *tweeden* November 1795." Veelal vinden wy dusdanige dagtekeningen by veele gedeelten.

Het Tweede Stukje, 't welk ons hier wordt aangeboden, is getyteld: *Vaderlandsch Pro-memoria, of welmeenende Herinneringen voor dit Proviſioneel Tydperk;* waar van men de Ontleeding voor aan 't Werkje vindt; doch gepaard gaat met een *Voorreden*, waarin de Schryver van zichzelven, zyne gedaane verrigtingen en gevoelens, ſpreekt, gelyk hy ook doet in de Afdeeling, getyteld: *Allergewigtigſte zaak.* Alles niet even duidelyk. Hier beroept zich de Schryver op een meermaals aangeduid Geſchrift, 't geen nog te komen ſtaat, *over de* HOOGE BELANGEN *van* STAAT *en* REGEERING, *thans en voortaan*; als mede op een Derde, reeds voor twee jaaren vervaardigd, 't geen hy eerlang hoopt uit te geeven.

Dit Werkje zelfs is niet geheel af, blykens het *Berigt wegens het plotslyk eindigen van dit Boek hier.* Daar door vonden wy ons teleurgeſteld in onze opgewekte Nieuwsgierigheid, bl. 129, waar wy lazen: „ Onze zo beroem- „ de ſchrandere Wysgeer HULSHOFF ſchreef my, wei- „ nige dagen voor zyn Dood, over dien *vasten* KLEM, „ die alleen verhoeden kan, dat het Begrip van RECHT „ en RECHTVAARDIGHEID by Volksbeſtierders geen *Was- „ ſen Neus* wordt, eenen zeer merkwaardigen Brief, „ misſchien den *laatſten*, dien deeze Wysgeer tot toe- „ lichting van Waarheid en Deugd ſchreef. Hier na zal „ ik gelegenheid vinden, om ten algemeenen Nutte zyne „ zo ſchrandere Toelichting en wyzen Raad aangaande „ het groote Stuk van dien CONSCIENTIE-KLEM mede „ te deelen." Want de Schryver berigt ons, dat wy deezen Brief te wagten hebben, by het reeds aangeduide Geſchrift, 't welk wy te wagten hebben, *over de* HOOGE BELANGEN *van* STAAT *en* REGEERING, *thans en voortaan.*

Wy

Wy zien dit en de andere aangeduide Werken deezes Schryvers te gemoete. Onder voor ons veel duisters heeft hy zyne Lichtgeevende Punten, en zal men hem niet te vergeefsch leezen, en het thans uitgegeevene, zo en zo verre als het is, by zyne andere Werkjes voegen.

Brieven en Geſchiedenisſen van den Gemeenebestgezinden, uit het Fransch van HENRIQUEZ, *ter onderwyzinge en voorlichtinge van de Bataafſche Aankomelingſchap. Te Rotterdam, by* C. van den Dries. *Met Plaatjes.* 1796. *In* 12*mo.* 159 *bl.*

Zonder vrees dat wy deswegen van Kettery in het *Patriotisme*, want daaromtrent heeft men ook Ketternaakers, beſchuldigd zullen worden, durven wy dit *Onderwys voor de Bataafſche Aankomelingſchap* wel afkeuren, als behelzende, onder weinig daadlyk leerzaams, veel 't geen best ongeleerd bleef, of men moest ſchelden, uitvaaren, veroordeelen en lasteren, voor goed en der Jeugd dienſtig houden. —— Verleidelyk intusſchen is het niet; men moet 'er haast den walg van ſteeken. Een klein Proefje zal voor veelen genoeg zyn.

„ *Droom van den Bestevaar* DE HAAN.

„ Omtrent deezen tyd nam ik een ſlaapje. —— En geduurende mynen ſlaap zag ik in den Droom eene blaauwe, witte, en roode wolk; en uit deeze wolk ſtrekte zich ééne hand uit, die op eenen zwarten Toetsſteen een zeker getal Cyfferletters plaatſte in deeze order

o o o o o o o o o o o o

en eene ſtem riep my toe: Bestevaar DE HAAN! Ik antwoordde, „ zie hier ben ik;" en de ſtem vervolgde: „ Wat ziet gy?" —— Nullen ——. Toen ſprak de ſtem in deezer voege:

Zie hier 't waarachtig beeld, van aller Vorſten weezen,
In deezen Nullenry, daar niets in is te leezen,
Bezieze en teltze, en let op welk een plaats zy ſtaan,
Wat baarenze in uw Geest? en waar voor zoudt gy vreezen?
Bereekenze toch wel; kom aan:

En

En op 't oogenblik plaatſte die hand het Cyffer 1 voor die Nullen, en de ſtem vervolgde in deezer voege:

Het Cyffer daar vooraan geſchreeven,
Geeft aan de Nullen Ziel en Leeven.
Het Cyffer is het Volk.

En de hand het Cyffer 1 vooraan 't hoofd der Nullen uitgewiſcht hebbende, plaatſte hetzelve toen weder agteraan, en geduurende dien tyd riep de ſtem my toe:

Ai! plaats nu 't Cyffer eens aan 't end,
Het Volk wordt dus als EEN, *de Vorst als* NIETS *bekend.*

En ik zeide tegen die ſtem. De Volken zyn wel zeer dwaas van zich op te offeren voor weezens, die op zichzelven niets betekenen..... Waarom zouden zy 'er zich niet eenmaal van kunnen ontdoen? En de ſtem antwoordde my: —— Eéne Natie heeft 'er reeds het voorbeeld van gegeeven, en een tweede is 'er werklyk mede bezig. —— Zie maar wel toe. —— Ik ontwaakte, en ik bevond my in *Holland* —— aan de *Maas*."

Waren alle Afdeelingen nog zo als deeze *Droom!* doch geraaken onze Leezers niet op 't leezen aan 't geeuwen, zo over de Vertelling als den trant?

Het Gezond Verſtand, door THOMAS PAINE. *Uit het Engelsch vertaald. Te Dordrecht, by* de Leeuw en Krap. *In gr.* 8*vo.* 144 *bl.*

Zeer onlangs hebben wy een blyk gehad, dat PAINE, als Schryver, nog leefde (*). Men heeft veelal, daar hy eerst hier te Lande bekend werd door het zo veel opziens baarend en ſterk getrokken Werkje, *de Regten van den Mensch*, geoordeeld, dat hy toen eerst als Schryver te voorſchyn tradt; doch hy was reeds voor verſcheide jaaren, by de zynen, als Schryver bekend.

Het Werkje, hier aangekondigd, draagt de Jaartekening van 1776. De Inleiding duidt des Schryvers oogmerk aan; ze is kort, en van deezen Inhoud: „ Welligt zyn „ de Gevoelens, welke de volgende bladen inhouden, tot „ he-

(*) Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 599.

„ heden nog niet genoegzaam in de mode, om eene al-
„ gemeene gunst te verwerven. De lange gewoonte, om
„ eene zaak voor onberispelyk te houden, doet opper-
„ vlakkige denkers in de daad gelooven dat ze recht-
„ maatig zy, en is vooral oorzaak van een geducht ge-
„ ſchreeuw ter verdeediging dier oude gewoonte. Maar
„ het gedruis houdt ſchielyk op. De tyd bekeert beter
„ dan het verſtand.

„ Daar een lang en geweldig misbruik van Magt, door
„ de gewoonte, een middel werd om die Magt aan allen
„ regt van onderzoek te onttrekken (zo als andere voor-
„ werpen, aan welker hervorming men niet gedagt zou
„ hebben, zo niet het lydende deel door geweld tot eene
„ proef aanleiding hadt gekreegen); daar, wyders, de
„ Koning van *Engeland*, uit kragt van zyne *Prærogati-*
„ *ven*, op zich genomen hadt het Parlement in dat geen
„ te onderſteunen wat hy zyn Regt noemt; en daar het
„ goede Volk van dit Land door de *Coalitie* zwaar on-
„ derdrukt geworden is, zo bezit dit Volk een onweder-
„ ſpreeklyk Regt om de aanſpraaken van beiden te on-
„ derzoeken, en op gelyke wyze de Tyranny van beiden
„ af te werpen.

„ In de volgende bladen heeft de Schryver zich zorg-
„ vuldig gewagt, ergens iets aan te roeren, dat ons
„ zelfs alleen perſoneel aanging. Even zo weinig krui-
„ pingen voor enkele weezens, als berispingen van en-
„ kele weezens, vindt men 'er in. De wyze, de waardige,
„ man behoeft de zegepraal van een Boekjen niet; en hy,
„ die geen oordeel, of ſlegts een vyandlyk oordeel, over
„ een gevoelen kan vellen, zal van zelve ophouden, zo
„ men zich maar niet te veel moeite geeft om hem te be-
„ keeren.

„ De zaak van *America* is grootendeels de zaak van
„ het Menschdom. Veele omſtandigheden hebben zich
„ vereenigd, die van invloed op de Grondſtellingen van
„ alſe Menſchenminnaars zyn, en aan welker uitkomst
„ haar hart deel moet neemen. De Verwoesting van een
„ Land door vuur en zwaard; de Oorlogsverklaaring te-
„ gen de Natuurlyke Regten van alle Menſchen; de Uit-
„ rooijing van haare Verdeedigers van de oppervlakte des
„ Aardbodems, is iets, dat elk Mensch, dien de Natuur
„ de kragt gegeeven heeft om te gevoelen, al te na aan
„ 't hart moet gaan; en van dat gevoelen is, zonder dat

„ hy

„ hy zich aan de berisping der Partyen bekreunt, de „ SCHRYVER."

Schoon derhalven dit Stukje, 't welk ten tyde der Uitgave in *America* veel opziens en ook tegenſchryvens baarde, goeddeels zaaken betreft, reeds in dat Werelddeel beſlist, zal het egter, op deezen afſtand van tyd, wel der leezinge waardig zyn; het bevat de Grondſtellingen waar op de Burger PAINE vervolgens altoos gebouwd en voortgewerkt heeft.

't Zelve loopt over deeze vier Hoofdonderwerpen, met 's Schryvers gewoon vuur behandeld. —— I. *Van den Oorſprong en het Oogmerk der Regeering, nevens korte Aanmerkingen over de Engelſche Conſtitutie.* — II. *Over de Monarchie en Erflyke Throonsopvolging.* — III. *Gedagten over den tegenwoordigen toeſtand der Americaanſche zaaken.* —— IV. *Het tegenwoordig Vermogen van America, met eenige gemengde Aanmerkingen.*

Zedert de eerſte Uitgave van dit Stukje bekend werd, of liever op den eigen dag dat het te voorſchyn kwam, werd de Aanſpraak des Konings te *Philadelphia* bekend; deeze gaf de geboorte aan een hier bygevoegd *Aanhangzel:* waarin de Schryver, met al de gevoeligheid zyn aandoenlyk hart eigen, voor eerst, de Stelling beweert: „ dat het Belang van *America* vordert, van *Engeland* „ geſcheiden te worden" —— en, ten tweeden, de Vraagen beantwoordt: „ wat is het ligtſte en uitvoerlykſte „ Plan: *Bevrediging?* of *Onafhangelykheid*? Met eenige „ Aanmerkingen doorvlogten."

Ten ſlot vinden wy PAINE's Bedenkingen „ aan de „ Repreſentanten van de Godsdienſtige Volksmaatſchappy, „ *Kwaakers* genaamd, of zo veelen van hun, als deel „ hebben aan de uitgave van een nieuw Geſchrift, onder „ den tytel: *Het oude Getuigenis en de Grondſtellingen* „ *van het Volk, Kwaakers genaamd; betreffende den Koning* „ *en de Regeering, als ook de thans aan verſcheide Plaatzen van America ontſtaane Beweegingen, aan het Volk* „ *in 't algemeen gericht.*"

Wy twyfelen geen oogenblik, of de Aanduidingen van den Inhoud van dit kleine Werkje zullen genoeg weezen om het by de andere Vertaalde Schriften van dien Vryheids-Voorſtander te doen voegen.

Reis door de Departementen van Frankryk, door een Gezelſchap van Kunſtenaars en Geleerden. Met Kaarten en Plaaten. l'Aſpect d'un Peuple Libre est fait pour l'Univers. J. LA VALLÉE, *Centenaire de la Liberté, Act.* I. *Te Parys, by* Brion, Buiſſon, l'Esclapart, Deſenne, *en de Directeurs der Drukkerye* du Cercle Social. *Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp., 1795. *No. I.* 36 *bl.*

Hier mede vermelden wy den Aanvang eens Werks, 't geen de Burgers *van Buma en Comp.*, te midden van het jongstverloopen Jaar, ter Intekening hunnen Medevaderlanderen aanboden. Wy ſchryven eens *Werks*, ſchoon het Stukje voor ons ſlegts 36 bl. beſlaat, en moeten kortlyk den Aanleg van 't zelve vermelden, eer wy van de Uitvoering iets zeggen. —— Het vertaalde *Franſche Berigt* ſtelt 'er ons ten overvloede toe in ſtaat. Behalven de *Franſche* Uitgeevers, op den Tytel vermeld, die voor de Kaarten en Gezigten ſtaan, is JOSEPH LA VALLÉE, van wien het *Motto*, daar vermeld, ontleend werd, de Schryver. Deeze Burgers oordeelden, met de Vaſtſtelling der Conſtitutie, het tydſtip daar, „ om iets te on„ derneemen, dat voor het algemeen teſſens nuttig en „ aangenaam moest zyn, door 't zelve als 't ware een „ Gallerye aan te bieden, die *Frankryk* en deszelfs In„ woonders teſſens beſchreef en in beeldtenis vertoonde."

Ter volvoeringe van dit Plan beraamden zy het Werk by Caternen uit te geeven, waar van elk een Departement zal bevatten. „ Ieder Catern," voegen zy 'er nevens, „ zal van 24 à 32 pag. inhoud zyn, volgens het „ meer of minder belang der zaaken, die daar in te ver„ handelen vallen. Het zal vercierd zyn 1°. met een „ Kaart van het Departement, in de manier eener Te„ kening, vergezeld met Geographiſche en Politique No„ ten. Men zal 'er in vinden de Cantons, de Diſtric„ ten, de Wegen, met den afſtand der voornaamſte Ste„ den van Parys. 2°. Wanneer de Landbewoonders van „ beide Sexen in 't een en ander Departement verſchil„ lend zyn in hunne Kleederdragt, zullen wy daar van „ eene Afbeelding geeven. En 3°. drie of vier Plaaten, „ vertoonende de Monumenten of de voornaamſte Steden „ van dat Departement, met een woord de groote voort„ brengzelen van Natuur en Konst."

De gemelde Burgers, die het Plan beraamd, en ondernomen hadden 't zelve te volvoeren, beſlooten verder, om van hun natuurlyk regt op een zo voortreffelyk en in zyne ſoort éénig Werk gebruik te maaken, en 't zelve ook in andere Taalen aan andere Volken aan te bieden; en hebben de Boekhandelaars *Buma en Comp.*, wat de *Hollandſche* Uitgaaf betreft, met de hoofddirectie der Intekeninge, der Verzending, en wat daar meer aan vast is, belast. In gevolge hier van gaven deeze het gemeld Berigt van Intekening uit, en leveren het Eerſte Stukje af, 't geen thans voor ons ligt.

't Zelve bevat, behalven eene *Korte Schets van Frankryk*, ter Inleidinge, waar onder wy, in de *Nederduitſche* Uitgave by den aanvang, deeze noodige herinnering leezen, welke in 't beloop althans der eerſte Stukjes wel in 't oog dient gehouden te worden, *dat men reeds in* 1792 *een begin maakte met deeze Reis te beſchryven*, eene Kaart van het Departement van *Parys*, met de Beſchryving van 't zelve, en vier Plaaten, en bovendien een algemeen Overzigt en Kaart van geheel *Frankryk*, verdeeld in LXXXIII Departementen. De Franſche Uitgeevers belooven, „ indien het gebeurde, dat 'er nog „ eenige verandering in de Diſtricten en Cantons voor„ viel, het direct op hunne Kaarten te zullen verande„ ren, en dezelve aan hun, die hun Werk in handen „ hebben, voor de geringſt mogelyke kosten te zullen „ mededeelen."

Wy hebben en in de Kaarten en in de Plaaten veel genoegen, en ze beantwoordend gevonden aan de Opgave. Dit kunnen wy ook zeggen van de Beſchryving, die op een ongedwongen berigtgeevenden trant ingerigt, en met geestige invallen doormengd, is, en vergezeld gaat van eene en andere agteraan gevoegde Geſchiedkundige Opheldering. Alleen zou men, naa het afleezen, wel wenſchen, nog meer byzonderheden vermeld te vinden; doch het kort beſtek der Bladzyden, waar toe de Schryver en de Uitgeevers zich bepaald hebben, laat zulks niet toe; en dit kort beſtek was noodig, om het Werk, 't geen met dit al groot zal worden, niet te wydloopig te maaken.

Volgende Stukjes zullen ons gelegenheden te over verſchaffen om op deeze en geene byzonderheden in het Reisverhaal ſtaan te blyven; voor tegenwoordig willen wy ons vergenoegen met eene en andere trek by te brengen, die den doorgaans geestigen, en veelal opmerken-

den,

den, en tot het toekomende doordringenden, voordragt des Schryvers merktekent. Naa nog te *Parys* ſtandhoudende Gebreken in menigte opgemerkt en onbewimpeld voorgedraagen te hebben, met de te wagtene Verbeteringen, roept hy uit: „ Zalige tyden! door onze Kinderen te „ beleeven, waar van het tegenwoordige geſlacht niet „ dan de ochtendſchemeringen zien zal! want het Fran„ ſche Volk, nog ongewoon aan de Vryheid, is thans „ gelyk de baaren der zee, die lang naa den ſtorm voort„ rollen, en wier rustlooze beweegingen noodig zyn, om „ zich van het ſchuim, dat haar overdekt, op het ſtrand „ te ontlasten."

„ Ik wil," merkt de Reisbeſchryver op, „ wel geloo„ ven, dat misſchien, in 't vervolg, Parys in zyne be„ volking iets lyden zal. Parys was onder de voorige „ Regeering, ten opzigte van het geheele Ryk, 't geen „ China meent te zyn met betrekking tot alle andere „ Volken der Waereld, die het in alle nederigheid wel „ als zyne Voorſteden gelieft te rekenen; indien men hadt „ voortgegaan om Parys te vergrooten, dan was Frank„ ryk gelyk geworden aan iemand die 't water in 't „ hoofd heeft, waar door 't zelve aangroeit naar maate „ de overige leden verdorren. Wat kwaad zal 'er uit „ voortſpruiten, zo al Parys eene meer geëvenredigde „ Verdeeling met de overige Departementen verkreeg? „ Overal, waar de eerzugt voedzel vindt, zullen zich men„ ſchen ophouden; en daar Parys tegenwoordig niet meer „ de groote en eenige ſchatkamer der Eerampten en „ Bedieningen is, zo is het waarſchynlyk, dat ook „ minder menſchen zich binnen zyne muuren zullen be„ geeven."

Wy willen hier alleen nog aan toevoegen de gedagte van den Burger LA VALLÉE, over den Oorſprong der *Franſche* Staatsomwenteling. „ Gelooft niet," ſchryft hy, „ dat de Verlichting en de Wysbegeerte zo veel deel, als „ men wel denkt, aan de Revolutie gehad hebben; het „ Volk heeft dezelve alleen bewerkt, en 't Volk las vóór „ de Revolutie niet; het hadt 'er den tyd niet toe. HEL„ VETIUS, MABLY, FRANKLIN, ROUSSEAU, waren hen „ onbekend, en hadden zy toevallig den naam van VOL„ TAIRE eens hooren noemen, zo hadt men terſtond de „ Priesters, die verder zagen dan de Philoſophen, en „ die 'er hunnen vloek over uitſpraaken ——: neen ——

„ de oorzaaken der Omwenteling zyn meer natuurlyk,
„ dan zedelyk: aan den eenen kant eene onverzaadelyke
„ hebzugt, aan den anderen de verſchriklykſte armoede;
„ deeze moesten natuurlyk eens, naa lang tegen den an-
„ deren geworſteld te hebben, met een ſchriklyk geweld
„ een einde aan den ſtryd maaken. En geloof my, 't ge-
„ val van dien befaamden *Collier* was het eerſte Capittel
„ waar in het Volk las dat het noodig werd 'er zich
„ mede te bemoeien, en niet in het *Contract Social:* het
„ Volk heeft dus zich zelv niet verlicht, om *daar na* de
„ Revolutie te maaken; maar het heeft de Revolutie be-
„ werkt, om zich *daar na* te verlichten. Het geſtadig
„ leezen der Nieuwspapieren zal hun de noodzaaklykheid
„ van eenig vooraf zo noodig onderricht doen gevoe-
„ len; de vrees van bedroogen te worden, en 't verlan-
„ gen om zich zelv te verzekeren, of men hun nopens
„ de waarheid der grondbeginzelen misleidde, of niet,
„ zal hun van den arbeid hunner Wetgeevers doen op-
„ klimmen tot de Schriften der Wysgeeren, tot de Jaar-
„ boeken der Geſchiedenis, tot de Handvesten der Oud-
„ heid; en op die wyze zal de Verlichting, wel verre
„ van den grond tot de Revolutie gelegd te hebben, veel-
„ eer een gevolg daar van worden. Hier uit volgt, dat
„ het verkeerd is te denken, dat de Omwenteling nadeel
„ aan de Konſten, fraaije Letteren en Weetenſchappen,
„ toegebragt hebbe; en dat mogelyk nimmer de dageraad
„ van derzelver volkomenſten luister zo naby is geweest,
„ als thans, ſchoon zy voor 't oogenblik nog moeten ag-
„ terſtaan." —— De Tydſchriften vermelden ons, hoe veel 'er, zints den Jaare 1792, den tyd deezer Reize, in dit vak reeds gedaan is, en nog gedaan wordt.

Behalven de algemeene Kaart van *Frankryk*, verdeeld in 83 Departementen, en eene van het Departement van *Parys*, is dit eerſte No. verçierd met eene Afbeelding der Kleederdragten van het Departement van *Parys*; met een Gezigt van *Parys* van den Noord-westkant, en van het *Pantheon*.

De

De Rhyn, of Reis van Utrecht na Frankfort, hoofdzaaklyk langs de Oevers van den Rhyn. Door T. COGAN. *In gemeenzaame Brieven. Uit het Engelsch. 2de Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz., 1795. 125 *bl. In gr.* 8vo.

„ Wy zullen niet verwylen met het vervolg deezer „ onderhoudende, leerzaame en vermaakende, Reize „ onzen Leezeren te doen kennen," was het ſlot onzer Aankundiginge van het IIſte Stuk der Reize, welker IIde Stuk thans voor ons ligt; wy houden hier in woord (*).

Met de Reis na *Duſſeldorff* vangt de Reiziger den XIV Brief, in dit Stukje de eerſte, aan. De werkzaamheid der Vrouwen in dien oord, aan den Landbouw, geeft den Schryver gelegenheid, om, behalven andere Aanmerkingen, uit te weiden over de leefwyze der ſchoone Sexe, en aan dezelve heilzaame Leefregelen op een vrolyken trant mede te deelen, die met vrugt kunnen geleezen worden; als men, onderrigting krygende, dezelve opvolgt.

Duſſeldorff is het voorwerp der Beſchryvinge van den XV Brief. Daar deeze Stad haare tegenwoordige leevendigheid en bloei verſchuldigd is aan de Wysheid en Mildheid van den Keurvorst JOSEPH WILLEM, in den aanvang deezer Eeuwe, weidt hy met regt uit in den lof deezes verſtandigen, en ten opzigte van den Godsdienst verdraagzaamen, Mans; en in zeer gepaste Aanmerkingen over dit ſtuk. Hoe gepast moet elk welgeſteld hart de bedenking keuren. „ De deugd van Godsdienſtige verdraagzaamheid bekleedt eene voornaame plaats onder die deugden, die haare eigene belooning medebrengen. Gelyk vervolging, hoogmoed, onderdrukking, wreedheid, wrevel en haat teelt, zo heeft de vrye oefening van verſchillende Godsdienſten eene tegenovergeſtelde uitwerking. Zy is de bron van eensgezindheid en wederzydſche toegenegenheid. Als men onnoodige onderſcheidingen maakt, koestert men tweedragt; doe die uit den weg, en men komt, als de driften weer bedaard zyn, tot die toegenegenheid, welke de mensch natuurlyk den mensch toedraagt. Naarmaate de Maatſchappyen nader aan deeze beginzelen komen, lee-

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 477.

leeven zy ook in eene hebbelyke vriendſchap, en, naarmaate zy 'er verder van daan zyn, is het veld te grooter waar op de Duivel zyn ſlegtſt onkruid zaait."

Dat de Dusſeldorpſche Verzameling van Schilderyen een bezoek kryge is wettig, als mede dat de Heer COGAN zyn oordeel over veele der Kunſtſtukken opgeeft, waar in hy, uit eigen oogen ziende, veel van anderen verſchilt. Wy kunnen niet meer doen dan de leezing van den XVI, XVII en XVIIIden Brief, hier over loopende, aanpryzen. —— Wy willen liever, veranderingshalven, eene en andere ontmoeting met leevende Voorwerpen aldaar optekenen.

Men heeft de gewoonte om den Profeſſor WHITE, den Opzigter der Galery, een ſteekpenning te geeven. „ Deeze „ gewoonte zal u, ſchryft COGAN, misſchien voorkomen „ wat onbeſtaanbaar te weezen met de Profeſſoraale waar„ digheid: maar deeze zyn ſlegts plaatslyke denkbeelden, „ en vooroordeelen van gewoonte! Zyne hand trok zich „ niet meer uit een beginzel van kieschheid te rug op „ het voelen van een halven Kroon, dan die van eenen „ Engelſchen Geneesheer op het voelen van een Gui„ nie; zy verkrygt, in tegendeel, even als die, eene „ ſoort van aandryvende kragt na dezelve. —— Als men „ zich van dat vooroordeel ontdoet, ben ik ten vollen „ overtuigd, dat deeze gewoonte zeer tot voordeel van „ het gezelſchap, dat deeze galeryen bezoekt, ſtrek„ ken moet; want, laat men zeggen wat men wil, 's men„ ſchen aart is zodanig, dat hy door de onmiddelyke „ verwagting van een klein voordeel meer tot waakzaam„ heid en beleefde oplettendheid wordt aangezet, dan door „ het algemeen gevoel van pligt, of zelfs door eene al„ gemeene zugt om anderen dienst te doen."

Met dien Profeſſor aangenaam omwandelende, kwam de boodſchap der aankomst eener *Ruſſiſche Prinſeſſe*, die onmiddelyk met verſcheidene van haar gevolg binnenttadt. De Profeſſor ging haar te gemoet om haar te ontvangen, en kwam weder by hun; zich verontſchuldigende, dat hy niet in ſtaat was hun zo als hy wel wenschte op te wagten; maar dat hy verpligt zou zyn de *Gravinne* VAN FALKENSTEIN te vergezellen, die *incognito* reisde, en byzonderlyk zyner aandagt was aanbevolen.

Op deeze tyding ſchreeuwde zyn Vriend een *di-antre* half zo lang als de zaal. Zy zagen elkander met overdreeven trekken van ſpyt en teleurſtelling aan. Eindelyk

lyk verbrak zyn Vriend het ſtilzwygen, en verligtte zich door eenige ſcherpe ſtekelige aanmerkingen tegen de Grooten. „ Hy kon zich niet bedwingen van by die „ gelegenheid het *Kaale Adel* uit te ſtooten, en hy weid- „ de met groote kragt van taal uit over de meerdere „ verdienſten van eenen agtingwaardigen Koopman, die „ de noodwendigheden en aangenaamheden des leevens „ over den aardbol verſpreidt, boven die verſlinders, „ welker aanweezen alleen bekend is door de ten toon- „ ſpreiding van hunnen hoogmoed en ydelheid."

De Heer COGAN vondt zyne verligting door een leen- ſpreuk. „ Die *incognito Reizigers*, zeide hy, zyn regte „ faamdieven! Met hun gevolg en aangenomen tytelen, „ hunne koetzen en kleeding, ſpannen zy alle zenuwen „ aan om u een verheven denkbeeld van hunne waardig- „ heid en grootheid te geeven, terwyl zy zich houden „ als of zy die wilden *verbergen!* Gy kunt 'er uit beſlui- „ ten, dat, als zy onvermydelyk zo veel overblyven- „ den luister vertoonen, als zy onder deeze gewillige *ver- „ duistering* zyn — als zy nog ſchitteren, ſchoon zy van „ hunne ſtraalen beroofd zyn — als de *peripheri* onze „ oogen verblindt, ſchoon de *ſchyf* verduisterd is — hoe „ onverdraaglyk zy moeten zyn in hunne *middagglorie!* „ Dit is het denkbeeld, dat zy zoeken te verwekken, „ maar volg hen tot in den kleinen kring van hun huis, „ en hun grootſte luister is naauwlyks gelyk aan dien van „ een glimworm!"

COGAN laat 'er op volgen: „ Myn Reisgenoot verheug- „ de zich dat de tyd met ſnelle ſchreden naderde, „ wanneer alle haatlyke onderſcheidingen van geboorte „ en tytelen van den aardbodem zullen uitgewischt, en „ geene andere onderſcheidingen bekend zullen zyn, dan „ die door *Verdienſten* verleend worden. Dit denkbeeld „ ſcheen als een balzem voor zynen gewonden geest; en „ toen wy tamelyk bedaard waren, begonnen wy de Ver- „ zameling van Schilderyen zonder onzen *Cicerone* te be- „ ſchouwen."

De XVIII Brief behelst meerendeels de leezenswaardige Geſchiedenis van den Schilder SCHMITZ, reeds in een an- der *Maandwerk*, uit deeze Reis, uit het *Engelsch* overge- nomen: dan hier vergezeld met aanmerkingen, waar van wy een gedeelte zullen afſchryven; de treffende Geſchie- denis als bekend veronderſtellende: „ Zie daar, myn „ Vriend, in eene enkele korte historie, den lof van

„ veelen! —— Ik bid u wel agt te ſlaan op het uitmun-
„ tend Karakter van onzen Kunſtenaar, den Held van het
„ ſtuk —— op de liefdaadigheid van den Profeſſor —
„ van zynen Vriend te *Keizerswerth* —— van de Mon-
„ niken in het Klooster —— van de twee Soldaaten en
„ hunnen Kapitein —— van den Plaatſnyder WILLES —
„ van den Keurvorst van den *Paltz* —— en van de be-
„ minnelyke HENRIETTE, en dan naar myn voorſtel
„ weder te keeren, dat de byzondere historie van byzon-
„ dere perſoonen ons, over het algemeen, gunſtiger denk-
„ beelden zou inboezemen van menschlyke deugd en
„ menschlyk geluk, dan de zulken zich verbeelden kun-
„ nen, die hunne voornaamſte aandacht wenden op de
„ eerzugt der Grooten en de omkeering van Ryken.

„ Gaat heenen, gy beſchimpers van uw eigen geſlacht!
„ Gy lasteraars van Gods volmaaktst ſchepzel hier bene-
„ den! Gy, die behaagen ſchept om beelden met zwarte
„ koolen te ſchetzen, hun hoornen en een ſtaart en ge-
„ kloofde voeten te geeven, en hen dan *menſchen* noemt!
„ De mensch is natuurlyk de vriend van den mensch!
„ Toevallige omſtandigheden mogen deezen vriendſchap-
„ lyken aart onderdrukken, tot dat de bekrompendſte ei-
„ genbaat voor de waare voorzigtigheid gehouden wordt!
„ De dwinglandy mag den geest ter nederſlaan, tot hy
„ onbekwaam is gemaakt tot eene enkele deugdzaame
„ daad! Valſche Godgeleerdheid mag, door 's Menſchen
„ hart als natuurlyk boos en geneigd tot allen kwaad te
„ vertoonen, de keurigſte dryfveeren van deszelfs daaden
„ verlammen —— mag ons wys maaken, dat wy, als
„ wy als ſchurken of gekken handelen, enkel naar on-
„ zen aart handelen; eene bewustheid, integendeel, dat
„ wy bekwaam zyn om veel goed te doen —— eene
„ overtuiging, dat wy *natuurlyk geneigd zyn* om goed te
„ doen —— dat ons die neiging gegeeven is, op dat
„ wy werkdaadige werktuigen van de Godlyke Goeder-
„ tierenheid zouden worden —— eene neiging zo ſterk,
„ dat het voor *onmenschlyk* gehouden wordt derzelver aan-
„ drift te ſmooren —— deeze, zeg ik, zyn verwonder-
„ lyk geſchikt om die neiging aan te zetten, de gewoonte
„ te verſterken, en derzelver uitwerkingen verder en verder
„ uit te breiden."

Schoon de Reis na het Klooster van *La Trappe* mislukt, hebben wy 'er egter eene toereikende beſchryving van in den XIX Brieve, die ons drie Kloosters van dien naam doet ken-

kennen. Hy bekent geene neiging te hebben om een Bekeerling tot die Orde te worden, en gispt met groot regt het bedryf van hun, die, gelyk hy zich uitdrukt, „ Hommels van deeze wereld worden, om zich tot de an„ dere voor te bereiden."

Met vermaak zal men de Landherberg beſchreeven zien, waar in zy by toeval moesten vernagten, en wel onthaald werden. Dit geeft hem gelegenheid om by tegenſtelling de *Westphaalſche* Landherbergen te vermelden; by welker beſchouwing van de *Westphaalſche Hammen*, en de oorzaak van derzelver Lekkerheid, geſprooken, en dezelve op phyſiſche gronden aangetoond wordt.

Naa deezen afwisſelenden XX Brief komt de Reiziger te *Keulen*, en treffen wy van den XXI tot den XXIV, die dit Boekdeeltje beſluit, eene geestige en aartige beſchryving aan van de byzonderheden, welke deeze Stad den Reiziger aanbiedt, met tusſchenvlegting van zeer gepaste, ſoms vervrolykende, ſoms ernſtige, bedenkingen. By gelegenheid van het vorderen der *Naamen* van de Reizigers in die Stad, ſchryft hy, onder andere byzonderheden, aan zyn Vriend, over de *Vryheid*, en wel de *Engelſche Vryheid:* als een *Engelschman* is hy hier een bevoegd, maar een ſcherp, Regter; daar hy de gebreken met den vinger aanwyst. 't Is ons ter overneeminge te lang. Men meete het overige af uit deezen trek: „ Gy, „ *Engelschman*, beroemt u dat een ſlaaf zyne vryheid „ herkrygt op het oogenblik dat hy zynen voet op uw „ gelukkig Eiland zet; maar gy ſleept vrye lieden uit hun„ ne vreedzaame wooningen, en dwingt hen met onbeſchoft „ geweld om voor uwe vryheid te vegten. Ik zal 'er „ niet byvoegen, dat gy vrye menſchen uit hun geboorte„ land wegſleept, en hen met de zweep aanzet om „ hunne kragten te ſpillen, om u overdaadigheden te „ bezorgen; naardien gy door ſchaamte en wroeging „ ſchynt aangezet om deeze daaden van onmenschlykheid „ na te laaten."

Dat een Reiziger van COGAN's denkwyze en ſchryftrant veel ſtaaltjes opgeeft van het Werk, dat de Bygeloovigheid klaar gemaakt heeft voor den onderzoeklievenden Reiziger in deeze bygeloovige Stad, kan niet misſen; en worden ze beſchreeven op een trant, die, ſchoon dezelfde dwaasheden als te over en over gegispt zyn, deeze nieuwe geeſteling met genoegen doet beſchouwen. Wy hadden gemeend het een en ander hier van over te neemen, en inzonderheid de Historie van *St. Urſula* met haare *elf-*

duizend Maagden; doch het voorgaande heeft ons zo lang opgehouden, dat wy hier toe plaats ontbreeken.

Het zelfde verlangen na een ſpoedig vervolg; als ons by het leezen van het *Eerſte Stuk* vervulde, is thans ons geval, en twyfelen wy niet aan de voldoening.

De Regten van den Mensch en Burger, en de Pligten daar uit voortvloeijende, voor de Vaderlandſche Jeugd. Opgedragen aan de Nederlandſche Maatſchappy: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1795. *In* 8vo. 46 *bl.*

Patriotſche Catechismus der Zedenleere, voor de Burgeren van het Bataafsch Gemeenebest. Door WABE KAMP. *Te Amſterdam, by* Weſsing en van der Hey, 1795. *In* 8vo. 135 *bl.*

Wy voegen deeze beide Stukjes by elkander, om dat ze tot elkander in een zeer naauw verband ſtaan, en het zelfde onderwerp betreffen. Hetzelve is van zo veel gewicht, dat de ſchranderſte Wysgeeren, onder onze en andere Natien, zich byzonder bevlytigd hebben, om het voor hunne Tydgenooten uit te werken, en het niet beneden hunne waardye gerekend hebben, hun geſleepen en dooroefend vernuft daar aan te beſteeden. Maar hunne welgeſchreeven Verhandelingen gaan veelal de bevatting van mingeoefenden, en vooral van Kinderen, te boven. Geenen hebben echter in dit gewichtig ſtuk alzins nodig, en deezen kunnen niet te vroeg een juist denkbeeld daar van ontvangen; derhalven verdienen de twee kundige Schryvers der hier aangekondigde Stukken allen dank, dat zy zich verleedigd hebben, om dit zo belangryk onderwerp zo bevatlyk, als de natuur van hetzelve toelaat, voor den gemeenen Burger en zyne Kinderen te maaken; meer geoefenden zelfs zullen hier en daar nog wel iets aantreffen, dat hunne aandacht niet onwaardig zal bevonden worden. Wy hebben ter aanpryzing van deeze beide Stukjes niets meer nodig te zeggen, dan dat wy hartelyk wenſchen, dat dezelven en School en Huisboekjes mogen worden, die veel geleezen, meer beſtudeerd, en in 't gemeen burgerlyk en huishoudelyk leeven dagelyks zullen gebruikt en geraadpleegd worden.

Portefeuille van Rozette; of Aanteekeningen tot Verbetering van 's Menſchen Verſtand en Hart. Derde Stuk. Te Delft, by M. Roeloſswaert, 1794. *In* 8vo. 247 *bl.*

Wy hebben onzen Leezeren, in onze *Letteroefeningen* voor 1794, bl. 479, verſlag gedaan van de twee eerſte Stukken deezer *Portefeuille*, en vinden in dit derde Stuk geene

zo in 't oog vallende verandering, als in het Voorbericht gezegd word dat dit Werk zou hebben ondergaan; 't zyn dezelfde Afdeelingen, dezelfde Rubrieken, die men hier ontmoet: dus zullen wy, berustende in 't geen wy toen in 't algemeen gezegd hebben, alleenlyk de nieuwe Stukken, alhier voorkomende, opgeeven. —— In de eerſte Afdeeling komen voor: de *Geſchiedenis van het Gulden Vlies* —— *van Orpheus en der Argonauten* —— en *van Medéa*; welke drie Gebeurenisſen van het fabelagtige gezuiverd, en in hun waar licht (volgens den Schryver) worden geplaatst. —— In de tweede Afdeeling worden de Roman, ADELINE WILLIAMS, en het *Leeven van* ROZETTE, *ſentimenteel werk*, vervolgd. —— In de derde Afdeeling, vervattende Mengelingen, word weder een *Toneelſpel* gegeeven, *in drie Bedryven*, onder den titel: *Colyn en Roze, of de Edelmoedige Landman.* De grondſchets van 't welk, indien ze met meer vuur uitgevoerd werd, wel een goed Toneelſtuk zou kunnen uitleveren; doch dit is geheel plat, en heeft niets dat roert: eindelyk leest men hier nog eenige *Fabelen* en *Anecdotes*, de eene meer de andere min belangryk. —— Men heeft voor dit Werk te vervolgen, doch volgens een nieuw plan, daar toe uitgedacht, en geſchikt om hetzelve, van tyd tot tyd, meer belangryk te maaken; 't geen wy dus moeten afwagten.

Natuur en Liefde. Gevolgd naar den Natuurmensch van Miltenberg. Te Amſterdam, by de Wed. J. DÓll, 1796. *In gr.* 8*vo.* 361 *bl.*

WILLIAM, de Zoon van Lord HILLNET, werd, door deezen zynen Vader, die, uit verdriet over de ondankbaarheid en ondeugden zyner beste Vrienden, zich geheel aan de eenzaamheid had overgegeeven, in een Dal of Valley, die de Natuur tot een afgeſcheiden verblyf als geſchikt had, en van den Lord, door konst, nog meer van de ſamenwooning der menſchen werd afgezonderd, opgevoed, van zyne vroege kindsheid af, met oogmerk om hem voor de gebreken der Wereld te verbergen, en aan de werkingen der Natuure, zo veel doenlyk, over te laaten. Zyn, weezenlyk van natuure, goed hart werkte mede, om hem, door de algemeene onderwyzingen van zyn Vader, tot eenen hoogen trap van onbaatzuchtige en alzins deelneemende menschlievendheid te vormen. —— Zo liepen de eerſte jaaren zyner jeugd, naar 't oogmerk van zyn Vader, in ſchuldelooze eenvouwigheid af; toevalligerwyze, echter, kwam hy eenmaal op de hoogte der bergen, die de Valley, waar in hy tot dus verre was beſlooten geweest, omringden, en, door de ſtruellen van doornen, door zyn Vader geplant, doorgedrongen, zag hy voor het eerst de wyde Wereld voor zich; evenwel hy keerde ditmaal terug tot de Va-

der-

derlyke hut: maar de nieuwsgierigheid drong hem, ten anderen maale, zich het eerst gezien gezicht weder te verſchaffen, en hy kwam op eene andere plaats uit dan de eerſtemaal, en zag een Landhuis voor zich, ſnelde daar heen, en ontmoette, voor de eerſtemaal zynes leevens, een vrouwelyk weezen van zestien jaaren. FANNY, zo heette deeze Dame, werd, van dat oogenblik af, van hem bemind, en deeze liefde levert, in het overige deezes boeks, den inſlag en ſcheering voor het geheele ſtuk. Zy beminde hem, na dat zyn afkomst bekend geworden was, met toeſtemming haarer Familie, weder zeer teder. Ongelukkig voor beider liefde werd WILLIAM bekend met een Meisje van veel laager rang, wier Ouders hy, uit het beginzel van menschlievendheid, in zeker geval, gered had; dit Meisje, MARY geheeten, werd door hem op eene zeer liefkozende wyze behandeld, wel met die tederheid, die warme en geen argdenkende Vriendſchap hem ſcheen te veroorloven, doch die door de minnende FANNY, die hem in dergelyke omſtandigheden verraſtte, verkeerdelyk werd opgevat, en eene hevige jalouzy in haar verwekte, die, daar hy van zyne vriendſchappelyke tederheid, zelfs voor haar, geen geheim maakte, te weeg bragt, dat zy, tegen haar eigen hart aan, haare hand aan een ander ſchonk. Nu werd WILLIAM in ernst te raade MARY te trouwen, die uit dankbaarheid zyne hand zoude hebben aangenomen; doch, toen dit op 't punt ſtond te geſchieden, ontdekte WILLIAM, dat haare liefde elders geplaatst, en zy verloofd was. Edelmoedig ſtond hy van haar bezit af aan hem, die haar hart bezat; en nam het beſluit naar Indiën over te ſteeken, werwaards FANNY met haaren Gemaal vertrokken was, om in de vriendſchap te vinden 't geen de liefde moest derven: aangeland werd hy, door FANNY en haaren Echtgenoot, op 't vriendelykst ontvangen; doch, de gemeenzaamheid en dagelykſche omgang met haar, die hy nog vuurig bevond te beminnen, voor zyne deugd gevaarlyk wordende, verliet hy de wooning deezer Gehuwden. Een zwaar onweder bragt hem in een Dal, alwaar hy eenen uit de veragtelyke Caſte der *Parias* aantrof, wiens Dogter *Nahyda*, even gelyk hy weleer, een Kind der Natuur was, welke hy zich ter Vrouwe nam, en met welke hy, na FANNY en haaren Man, by toeval, wedergevonden te hebben, naar Engeland wederkeerde; den ouden *Paria* met deszelfs Vrouw medeneemende: daar aangekomen vond hy zynen Vader nog in leeven, en, na dat zich MARY, met haaren Echtvriend, by hen gevoegd had, leefden alle deeze zich onderling hartelyk beminnende Vrienden, met elkander, in het Dal, daar WILLIAM zyne eerſte opvoeding genooten had, langen tyd gelukkig. —— Uit de opgave van den korten inhoud van deezen Roman zullen onze Leezers geredelyk ontwaaren, dat het doorbladeren van denzelven hen een vermakelyk en nuttig onderhoud, in een oogenblik van uitſpanning, zal verſchaffen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Brieven van den Apostel Paulus, uit het Grieksch vertaald, met Aanmerkingen door E. J. GREVE. *Eerſte Deel. Behelzende den Brief aan de Romeinen. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1794. *In gr.* 8*vo.* 310 *bl.*

Aloud, en by alle eenigzins geoefenden bekend, is de aanmerking, dat de Brief aan de Romeinen, hoewel onder de vernuftigſte, nogthans onder de moeilykſte, opſtellen des Apostels PAULUS moet gerangſchikt worden. PAULUS was een Man van Opvoedinge en Geleerdheid, zeer bedreven in den Redeneertrant, ten zynen leeftyde in de Schoolen in gebruik, op alle deszelfs ſpitsvindigheden afgerigt, en, ook ten dien opzigte, tegen de Waereldwyzen en Godgeleerden dier Eeuwe ryklyk opgewaſſen. Van zyne afgeregtheid op 't geen de Engelſchen *cloſe reaſoning*, wy *voet by 't ſtuk houden*, noemen, vertoont de doorluchtige Kruisgezant blyk by blyk, in zyne twistredenen met de Jooden; zo dat hy, meermaalen, hunne bewysredenen tegen hen omkeert, en hen alzo, gelyk men ſpreekt, met hunne eigen Wapenen doodt. Laatere Godgeleerden hebben dit niet genoeg in agt genomen, of liever geheel uit het oog verloren. Gevoelens, eerst lang naa 's Apostels leeftyd uitgedagt, heeft men hem opgedrongen, omdat men aan woorden en ſpreekwyzen, door hem gebezigd, beteekenisſen heeft gehegt, aan welke hy nooit hadt gedagt; als mede, door de ontydige overbrenging van *zyne* redekavelingen op begrippen, door hen zelven verzonnen, hoewel tusſchen deeze en die van PAULUS ſchyn noch ſchaduw van overeenkomst is te vinden.

Eene aangenaame bydrage is hierom, by de reeds bekende, elke nieuwe Verklaaring des vermaarden Briefs, op den leest van welwikkende en onpartydige Oordeelkunde geſchoeid, en gebouwd op eene grondige kennis der taale, in welke het eerwaardig gedenkſtuk der gryze Oudheid is geſchreven. Alle deeze vereischten ontmoet men in den

Burger GREVE. Met Taalgeleerdheid, Oordeel- en Oudheidkunde, uitgerust, en van het *Jurare in Verba Magistri*, „ met eens anderen oogen te zien," een billyken afkeer hebbende, bezit hy de noodige bevoegdheid tot de moeilyke taak, welke hy op zich heeft genomen. „ Myn oogmerk (zegt hy) met dit ſchryven is, om de „ lezing van PAULUS Brieven mynen landgenoten, die „ geen Grieksch verſtaan, gemaklyker te maken; en de „ kennis van den waaren Christelyken Godsdienst langs „ dezen weg te bevorderen. Verkleefdheid aan byzon„ dere gezinten heeft 'er my niet by beſtuurd; de„ welke ik, als zy de grondſtellingen van het Euange„ lie verlochenen, voor afval, en als zy het niet doen, „ voor verbodene ſcheuringen in de Christenheid aan„ zie."

Aan het hoofd zyns Werks heeft de Burger GREVE een Voorbericht geplaatst, dienende tot eene Inleiding, waarin hy, afzonderlyk, ſpreekt van den Tyd, wanneer de Brief aan de Romeinen is geſchreeven; den Toeſtand ſchetst, waarin het Christendom te Rome zich bevondt; de dingen opnoemt, die aanleiding tot het ſchryven van den Brief gegeeven hebben; het Oogmerk des Briefs aanwyst; en eindelyk over den Styl des Briefs handelt, en over eenige byzondere ſpreekwyzen, die in denzelven gebezigd worden. Deeze ſpreekwyzen zyn *Wet*, *Regtvaerdigheid*, *Dood*, *Leven*, *Vleesch* en *Geest*. De aanmerkingen, over deeze dikmaals voorkomende woorden, zyn gewigtig, en verſpreiden aanmerkelyk licht over een aantal Schriftuurtexten.

Wat voorts aangaat de wyze van behandelinge en uitvoeringe, geen naauwkeuriger denkbeeld kunnen wy den Leezer hiervan mededeelen, dan met des Schryvers eigen woorden in het *Voorbericht*. „ Voords (ſchryft hy) geef ik „ hier twee Vertalingen van den brief: De eene, geheel „ woordelyk, is onze gemeene Nederlandſche Overzet„ ting, in de plaatſen, waar de Vertalers my ſcheenen „ gedwaald te hebben, verbeterd; en daar de Griekſche „ lezing, die zy gevolgd zyn, onzeker of verkeerd is, „ met een kleiner letter gedrukt: De andere is myne ei„ gene Vertaling; in welke ik niet zo zeer de woorden, „ als wel den zin, van de gezegden van PAULUS in 't „ Nederduitsch heb overgebragt: waar by ik dikwyls ge„ noodzaakt ben, om my van omſchryvingen te bedienen, „ ſomwylen om een overgang te verlangen, en op ande-

„re

„ re plaatſen, om een midden-denkbeeld, dat de Apostel
„ by zyne Lezers onderſtelde, in de reden in te laſchen:
„ waar door het ſtuk, dat hier en daar de gedaante van
„ eene uitbreiding (paraphraſe) heeft, zeker niet beter is
„ geworden: want wie, die de redeneering in 't oor-
„ ſpronglyke kan volgen, zal niet liever verkiezen, den
„ Brief in den korten en beknopten ſtyl van PAULUS te
„ leezen, dan in een wydloopigen en onderſcheidenen
„ ſchryftrant, zonder dat 'er, in de daad, iets meer by
„ gezegd wordt. Doch (voegt GREVE 'er nevens) het
„ zelve was noodzaaklyk om het meerder deel onzer
„ Nederlandſche Lezers, die van de Schriften van PAU-
„ LUS geen byzonder voorwerp van Letteroefening ge-
„ maakt hebben, en, de enkelvoudige ſpreekwyzen niet ver-
„ ſtaande, de redeneeringen dan eerst recht bevatten, als
„ de denkbeelden uit malkanderen worden gezet, en met
„ bekende uitdrukkingen van onze moedertaal voorgeſteld.
„ Op welke wys (gaat hy voort) ook veele aanteekenin-
„ gen, die men anders tot verklaring der woorden onder
„ den text dient te plaatſen, zyn uitgewonnen. Daar
„ verder nog eenige duisterheid in woorden of zaken
„ overbleef, hebbe ik de plaatſen in de aanmerkingen,
„ die agter den text geplaatst zyn, trachten op te helde-
„ ren: waar by ik ook nu en dan, als de Schryver van
„ eenige geloofsſtukken alleen met korte woorden had ge-
„ ſproken, verder gegaan ben, dan de blote verklaring
„ der gezegden; en de denkbeelden, die hy bleek gehad
„ te hebben, met derzelver gronden nader heb pogen te
„ ontwikkelen; wyl zulks tot een volkomener begrip van
„ het leerſtelſel, dat hy in dezen brief voordraagt, dien-
„ ſtig ſcheen te zyn."

Naast alle, en boven veele, uitſtaande Verklaaringen van 's doorluchtigen Apostels Brief, noopt ons de liefde tot de Waarheid, en onze hoogagting voor de gewyde Schriften, den arbeid van den geleerden GREVE ten ernſtigſte te moeten aanpryzen. Daar hy den gewoonen text, hoewel hier en daar eenigzins veranderd, aan den voet zyner Omſchryvinge, of Uitbreidinge, heeft laaten drukken, zal de in 't oog loopende vergelyking merkelyk licht verſpreiden over 's Apostels redebeleid, 't welk, zonder de aanwyzing der zamenſchakelinge, voor veele Leezers een duister voorkomen heeft. Daar toe zyn ook byzonder dienſtig de *Aanmerkingen*, in welke des Apostels gevoelens en bedoelingen uitvoeriger worden ontwikkeld,

dan gevoeglyk konde geſchieden in eene Uitbreiding, zonder dezelve tot eene wanſtaltige wydloopigheid te doen uitdyen. Hoewel dus voor een dienſtig Leesboek voor mingeoefenden geſchikt, zullen, egter, de Taalkundigen hier insgelyks ſtoffe ter beoefeninge ontmoeten in de Lyst der *Verſchillende Leezingen.*

Thans gaan wy 't een en ander ter proeve mededeelen. — Naa eenig beraad over eene voegzaame keuze, bepaalen wy ons tot 's Apostels redeneering, Hoofdſt. V: 12—21, en de daar op gemaakte Aanmerking. Zie hier de Uitbreiding. In het voorst gedeelte des Kapittels hebbende voorgedraagen de zekerheid van den heilſtaat der Christenen, doet de Apostel, in de genoemde Verzen, eene korte herhaaling van het voorgaande, met toepaſſing op de Geſchiedenis van het Menschdom. GREVE's Uitbreiding luidt aldus: „ 12. Nademaal het nu op de „ gezegde wyze met den zedelyken toeſtand der men„ ſchen, en hunne rechtvaardiging door 't gelove, gelegen „ is; zo mag men zig het beloop, dat de zaken in de „ wereld gehad hebben, aldus voorſtellen. Na dat eerst „ door éénen mensch de zonde in de wereld ingang heeft „ gekregen, en door de zonde dood en elenden; zo heeft „ zig de elende over alle menſchen uitgebreid; wyl zy „ allen ſedert dien tyd overtreeden hebben. 13. Want „ vóór de Wetgeving waren 'er overtredingen op aarde; „ alleen werden zy niet, als overtredingen, opgerekend, „ daar 'er nog geen Wetten tegen waren. 14. Dan, de elende heeft geheerscht door het gehele tydperk, dat van „ Adam tot Moſes is verſtreken; en zelfs over de genen, „ die niet op eene diergelyke wyze overtreden hadden, „ als Adam. Den welken men voords als een tegenbeeld „ van dat tweede hoofd van 't menschdom, dat komen „ zou, Christus namelyk, kan beſchouwen; 15. maar „ men behoort 'er dit onderſcheid by op te merken, dat „ het geluk, dat de wereld door den laatſten geworden „ is, niet geëvenredigd is geweest aan 't ongeluk door „ den eerſten veroorzaakt: want zyn 'er, door den val „ van éénen mensch, menige in elende geraakt, de genade van God en zyne geſchenken ter liefde van éénen „ mensch, Jeſus Christus, zyn van veel meer uitgeſtrektheid geweest voor de menigte; 16. en dit geſchenk „ heeft niet ſlegts één misdryf herſteld: want de rechtsoefening Gods is van éénen val voordgegaan tot ver„ oordeeling en kastyding van 't menschdom; maar de

„ uit-

„ uitoefening van genade heeft het weêr, om zo te ſpree-
„ ken, uit vele vallen tot rechtvaardigheid gebragt. 17.
„ Want byaldien by gelegenheid van éénen val de dood
„ alom gezegepraald heeft, door dien éénen mensch; zo
„ moet veel meer volgen, dat zy, die de grote genade
„ en de rechtvaardigheid [*onſtrafbaarheid*], die God
„ ſchenkt, ontvangen, in gelukzaligheid zegepraalen door
„ éénen, Jeſus Christus. 18. Dan, dit onderſcheid op-
„ gemerkt zynde, heeft 'er voords deeze overeenkomst
„ plaats; dat, gelyk door éénen val allen menſchen de
„ weg geopend is geworden tot verdoemenis, zo ook door
„ ééne gerechtigheid voor alle menſchen de weg geopend
„ is tot rechtvaardigheid en geluk. 19. Want gelyker-
„ wys 'er door de ongehoorzaamheid van één mensch
„ eene menigte zich als misdadigen vertoond hebben; zo
„ zullen ook door de gehoorzaamheid van één mensch
„ eene menigte zich als rechtvaardigen vertoonen. 20. In
„ die geſteldheid nu van de Wereld is de Wet 'er van
„ ter zyde bygekomen: waar door, daar 'er nu uitdruk-
„ kelyke en byzondere bevelen waren, de afwyking gro-
„ ter werd; en daar de zonde vermenigvuldigd was, is
„ de genade allerovervloedigst geweest: 21. Op dat,
„ gelyk de zonde de heerſchappy gevoerd had door dood
„ en onheilen; zo ook de genade, door den menſche
„ rechtvaardigheid [*bevryding van ſtraf*] te ſchenken, de
„ heerſchappy zou voeren ten eeuwigen leven door Jeſus
„ Christus, onzen Heere."

De aanmerking op deeze plaats, hoewel eenigzins uitgebreid, mogen wy, egter, als eene proeve van des Geleerden Mans ſchryfwyze, den Leezer niet onthouden.

„ De Schryver (zegt GREVE) trekt te dezer plaats alles
„ wat hy boven beredeneerd had t'zamen, en vergelykt
„ het met de geſchiedenis van 't menschdom: By welke
„ gelegenheid hy zig van korte en hier en daar wat af-
„ gebrokene voorſtellingen bediend heeft, als in zaken,
„ die, wanneer zy maar enkel aangeroerd waren, nu van
„ zelve verder wierden begreepen. Te ontydig heeft men
„ derhalven de byzondere gevoelens der Schoolſche God-
„ geleerdheid over de voortplanting van 't zedelyk kwaad
„ in de Wereld uit zyne redeneeringen pogen te halen;
„ zyne ſtellingen zyn hier geen andere, dan die uit de te
„ voren beredeneerde en verklaarde waarheden, als zy
„ met het geſchiedverhaal van MOSES vergeleken worden,
„ van zelve voortvloeijen; en welke hier op neêrkomen.

„ I. Dat, gelyk het gantſche menschdom uit éénen oor-
„ ſprong afſtamt, zo ook de zonde en elende, waar aan
„ het heden onderworpen is, bereids met het eerſte paar
„ menſchen een aanvang heeft genomen, en zig van deze
„ over alle de nakomelingen heeft uitgebreid. II. Dat
„ ter zelver tyd de genade van God in Christus zig in
„ de Wereld geopenbaard heeft, en de menſchen der
„ vergeving der zonden, en der gelukzaligheid 'er door
„ deelagtig zyn geworden. III. Dat Christus dus tegen
„ Adam mag overgeſteld worden, als de oorzaak van de
„ gelukzaligheid in de Wereld, gelyk Adam die van 't
„ ongeluk 'er in geweest is. IV. Dat het heil, door
„ Christus den menſchen te wege gebragt, in evenredig-
„ heid, veel groter is geweest, wyl niet alleen het onge-
„ luk, door Adam ontſtaan, 'er door herſteld is, maar
„ ook de vergeving van alle de volgende misdryven,
„ en de eeuwige gelukzaligheid, verworven. V. Doch,
„ dat de uitgeſtrektheid der gevolgen by beider hande-
„ lingen dezelfde is geweest, en zy tot het ganſchelyke
„ menschdom gereikt hebben. VI. Dat na de Wetge-
„ ving van MOSES de zondigheid der menſchen zig groo-
„ ter en ſtrafwaardiger vertoond heeft; maar daarentegen
„ ook weêr de genade door het Euangelie, als het alles
„ overwegende, openbaar is geworden. Wat verder de
„ wyze aanbelangt, op welke de zonde van Adam tot
„ zyne Nakomelingen voordgeplant is, zo dat zy alle be-
„ ſtendig zyne voetſtappen zyn naargevolgd, zo wordt
„ dezelve van den Apostel niet bepaald: ook ſchynt het
„ niet mogelyk, 'er de volkomene verklaring van te ge-
„ ven; om dat dezelve af zou hangen van een duidelyke
„ ontvouwing van de wyze, op welke God de Wereld
„ regeert; en den invloed zyner oneindige werking by de
„ handelingen der menſchen, die het eindig verſtand der
„ ſtervelingen niet bevat. Het eenige, dat men 'er van
„ kan zeggen, en 't welk met de gedagten van den Schry-
„ ver 't naast ſchynt overeentekomen, is, 1. dat het in
„ het plan van God is geweest, dat, na den val van
„ Adam, alle zyne nakomelingen, even als hy, zondigen
„ zouden, en zig in het ongeluk ſtorten; en dat dit be-
„ ſluit en oordeel van God door zyne Voorzienigheid
„ kragtig wordt; 2. dat egter het zondigen geene nood-
„ zaaklykheid, of onwillige zwakheid onzer natuure na
„ den val is; dat ook God in zyne Voorzienigheid 'er
„ heilig by blyft, en de mensch, wanneer hy zondigt,

„ zel-

„ zelve de oorzaak 'er van is, en het door zyn eigen
„ ſchuld doet: dan wat de eigentlyke wyze betreft, op
„ welke deze waarheden, welke der reden hier aan de
„ eene en de andere zyde kennelyk zyn, in den loop der
„ Wereld t' zamen paren, en vereenigen, zo dat de men-
„ ſchelyke vryheid, ook dan wanneer hy zondigt, het
„ oordeel en ontwerp van God volgt; zo achte ik, dat de
„ zaak, gelyk ik gezegd hebbe, door het verſtand des
„ menſchen niet doorgrond kan worden, en dat alle on-
„ derſtellingen, die men aangenomen heeft, om ze te ver-
„ klaren, onvoldoende zyn: en dit niet alleen, maar de
„ leerſtellingen, die men in de Godgeleerdheid dien aan-
„ gaande by het Euangelium gevoegd heeft, komen my
„ ook onwaar en verwerpelyk voor: want van eene
„ Erfzonde, onderſcheiden van de zondige werkzaamhe-
„ den en handelingen des menſchen, wordt in de H.
„ Schrift niets gemeld (*), en als zy ons leert, dat de
„ mensch boos is van zyne jeugd aan, ſchryft zy het niet
„ aan zyne natuure, maar 't gedigtſel zyner gedagten, toe:
„ de volſlagene zondigheid, die 'er in de nakomelingen
„ van Adam plaats heeft, zal men derhalven na dezelve
„ erkennen; maar het denkbeeld van eene Erfzonde 'er
„ by aan te nemen, kan de oorzaak 'er van zo weinig
„ verklaren, dat integendeel, indien dezelve wezendlyk
„ zo in de menſchen plaats hadde, en hunne verdorven-
„ heid in hunne natuur, zo als God ze hun gegeven
„ heeft, en niet in hunne handelingen, gelegen ware,
„ zy 'er nog (noch) misdadig, noch ſchuldig by zouden
„ zyn; omdat de zonde dan eene noodzaaklykheid der
„ natuur in hun was. Even weinig hebben de H. Schry-
„ vers en Apostels eene toerekening van ADAMS ſchuld
„ aan

(*) De Schryver haalt hier, in een Aant., aan, met aanwyzing van den waaren zin, Pſ. LI. een voornaam ſteunzel, volgens zommigen, voor de Erfzonde, en als wilde de Dichter leeren, dat hy met de Erfzonde

—— —— —— —— —— „ was geboren
„ En dat zy hem maakte 't voorwerp van Gods tooren
„ Reeds van *het uur van zyn*' ontvangnis af."

En roept daar by uit: „ Dit heet ik eerst Rechtzinnigheid.
„ De Hebreeuwſche Dichters zyn 'er wel gelukkig aan, als
„ zy zulke Uitleggers krygen!"

„ aan zyne nakomelingen, den menſchen geleerd; ſchoon
„ men het in de gewone Nederduitſche Overzetting PAU-
„ LUS ter dezer plaats heeft laten doen, door vs. 16,
„ κριμα, dat *oordeel* betekent, verkeerdelyk door *ſchuld*
„ te vertalen, en vervolgens vs. 18, de woorden, *de*
„ *ſchuld gekomen is*, buiten den grondtext 'er intelaſſen.
„ Welke dingen ik hier zo veel te vrymoediger ſchry-
„ ve, als de onwaarheid dezer ſtelling voor 't gemeen
„ menſchelyk verſtand kennelyker is: want hoe zeer men
„ ook zyne onbetamelyke gedagten van de Godheid tot
„ de Christelyke rechtzinnigheid poogt te maken, de ge-
„ zonde reden zegt het in alle gemoederen: God houdt
„ niemand aan een misdryf ſchuldig, noch ſtraft 'er hem
„ over, indien hy 'er niet wezendlyk ſchuldig aan is.
„ En dat wy aan de misdaad van ADAM niet ſchuldig
„ zyn, is openbaar; want wy waren nog niet aanwezig.
„ Hier tegen een verhaal te doen, dat God ADAM tot het
„ Zedelyk hoofd van alle zyne nakomelingen benoemd
„ heeft, en een accoord met hem heeft aangegaan, dat
„ alles, wat hy deed of liet, zou gerekend worden van
„ alle zyne nakomelingen gedaan en gelaten te zyn, tot
„ ter tyd toe, dat hy kwaad deed, is niet anders, dan
„ zyne fabelagtigheid aan den dag te leggen; want het
„ is eene vertelling, waar by MOSES en de Apostelen
„ geen woord van gevonden wordt, en die de jammerhar-
„ tigſte denkbeelden van God en de Zedelykheid in
„ haaren eerſten uitvinder verraadt. Dat ſedert den val
„ van ADAM het menſchelyk leven aan vele moeijelyk-
„ heden onderworpen is; dat de dood 'er door in de We-
„ reld is gekomen, en geheerscht heeft, zelfs over de
„ genen, die niet, gelyk hy, gezondigd hadden, leren
„ ons beide MOSES en PAULUS, en de dagelykſche on-
„ dervinding bevestigt het: maar hierom by den Chris-
„ telyken Godsdienst te leren, dat zyne ſchuld van God
„ aan zyne onſchuldige nakomelingen wordt toegerekend,
„ is even zo dwaas, als of men ſtellen wilde, dat de
„ ſchuld van de Voorouders aan de Kinderen, of van
„ de afgeſtorvene Vorſten aan hunne Onderdanen, wordt
„ toegerekend; om dat de rampen, die 'er door de Voor-
„ zienigheid op hunne verkeerde handelingen in het be-
„ loop der dingen gevolgd zyn, mede tot dezelve rei-
„ ken, en ſomtyds eeuwen lang voordduren. Ten op-
„ zigte van de overtreding des geenen, die ze veroor-
„ zaakt, zyn dezelve eene ſtraf; maar ten opzigte van

„ hem,

„ hem, die zonder zyn toedoen in de gemeene elende
„ deelt, zyn zy gene ſtraffen, maar een onheil, dat God
„ by gelegenheid van de overtreding des voormaligen zon-
„ daars in de Wereld heeft doen ontſtaan, en met wyze
„ oogmerken laat voordduren; want Hy is niet verpligt,
„ aan iemand zyner ſchepſelen hier meer geluk te ſchen-
„ ken, dan Hy na zyne wysheid goedvindt. Op dezelfde
„ wyze nu deelen wy ook in de elende, die het gevolg
„ van ADAMS zonde is, en wy ſterven alle in hem, gelyk
„ de Apostel zegt; niet om dat ons zyne misdaad wordt
„ toegerekend; maar om dat God, na dat de overtreding
„ in de Wereld gekomen is, deze inrichting van zaken
„ voor een zondig menschdom heeft goedgevonden; want
„ verder gaat de onderwyzing der Apostelen niet. Dit
„ derhalven te gevoelen na de ſchriften, en 'er zyne zon-
„ den en ſchuldigheid voor God by te erkennen, achte
„ ik, dat de Christelyke rechtzinnigheid is, niet het ge-
„ voelen en aannemen van alles, wat de Kerkvaders en
„ Godgeleerden 'er by gedaan hebben."

Meer ſoortgelyke korte Vertoogen ontmoet men in GREVE's Aanmerkingen, allen in den zelfden geest der beſcheidenheid geſteld. Te breed is ons Uittrekzel uitgedyd, dan dat wy op 's Mans denk- en redeneerwyze eenige Aanmerkingen 'er nevens kunnen voegen.

Overdenkingen van JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant te Utrecht, over* Lukas XI: 13, Hebr. X: 34, *tweede deel, en den ſtaat der geſtorven Geloovigen voor den Dag des Oordeels. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8*vo.* 62 *bl.*

De eerſte Leerrede, naà eene zaaklyke Verklaaring van 's Heilands woorden: *Indien dan gy, die boos zyt*, enz. behelst een ernſtigen aandrang op het vuurig en aanhoudend bidden om de gave, in dien text vermeld. In het beloop daar van oppert de Leeraar HINLÓPEN eene zwaarigheid, welke hy tragt weg te neemen; doch over de juistheid van welke oplosſing wy onzen Leezer willen laaten oordeelen. Zy is ontleend uit de duisterheid om te begrypen, dat de hemelſche Vader den H. Geest geeven zal den geenen, die hem bidden, daar wy niet kunnen bidden, zonder alvoorens den H. Geest te bezitten. „ Doch die duisterheid (ſchryft HINLÓPEN) wordt op-

„ geklaard, wanneer wy opmerken, —— eerſtelyk, dat „ de Heere Jeſus ons, dit zeggende, den Vader in de „ hemelen en zyne belofte leert kennen, ons opwekt om „ ons daarmede te vereenigen, en den Geest te begee„ ren; wie nu dat zeggen van den Zaligmaker aanneemt „ en gehoorzaamt, ontvangt den H. Geest, om tot den „ Vader al biddende te gaan, en behoort niet meer tot „ de wereld, welke den Geest niet ontvangen kan, om „ dat hy hem niet ziet noch kent, maar hy behoort tot „ Jeſus leerlingen, welke den Geest kennen, om dat hy „ by hun blyft en in hun zyn zal. —— Ten tweeden, „ dat ook de Heere Jeſus hiermede ons tot een verder „ en meerder ontvangen van den H. Geest wil opleiden, „ hetwelk ons, door het geloovig bidden, van onzen he„ melſchen Vader vergund wordt, en daarom tot een aan„ houdend en ſtandvastig bidden moet aanzetten." Te zwak, of misſchien boven ons bereik, is deeze redeneering, om ons van de aangevoerde zwaarigheid te ontheffen. 't Blyft ons even *duister*.

Naar aanleiding van Hebr. X: 34b, overdenkt HINLÓPEN, in de tweede Leerrede, de gronden, welke wy, als waare Christenen, hebben, onder alle rampen en ſchaden in onze bezittingen, om wel getroost en blyde te weezen. Veel ſtigtelyks behelst deeze Leerrede, doch hier en daar platte Vergelykingen, onbeſtaanbaar met de deſtigheid van den predikſtoel. „ Gelyk ryke en vermogende „ menſchen elders in Engeland, Vrankryk, Oost- en „ West-Indien hun goed hebben, hebben wy dit beter „ in de hemelen." —— „ Het gebeurt niet zelden, dat „ men, by het lezen en herlezen van een Testament, „ nog iets meerder zich gemaakt vindt, dan men in 't „ eerſte dacht; en dat heeft zeker plaats, by het meer„ dere en meerdere lezen van Gods woord, de verklaring „ van den onverandelyken wil van den hemelſchen Va„ der aangaande onze erfenis in de hemelen."

De Beſpiegelingen *over den ſtaat der geſtorvene Gelooyigen voor den Dag des Oordeels* zyn in den gewoonen trant, en van eenig nut als eene wapenrusting tegen de vreeze des doods, voor de zodanigen, die in de natuur van 's Menſchen Ziel en de algemeene wenken der H. Schriftuure met 's Mans gisſingen en voordragt eenige overeenſtemming meenen te kunnen vinden.

Ka-

Katechismus der Christelyke Zedeleere, behelzende de Plichten, welke men jegens God, zich zelven, en zynen naasten, behoort uitteoeffenen. Naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, by Weſsing en van der Hey, 1795. *In* 8*vo.* 94 *bl.*

„ Men heeft," leest men in het duister geſteld Voorberigt, „ aangaande de uitſtaande Leerboekjes, „ het groote doel verlooren in het aanvoeren en betwisten van geſchilſtukken, zelfs met betrekking tot Zedenkundige waarheden. Neem alle Leerboekjes over „ Godsdienſtige onderwerpen, behalven dit, en het zal „ by de proef blyken, dat men den trant van *Hellenbroek* of ſoortgelyken gevolgd heeft, naar welken alleen over gevoelens, en niet over beoeffening, gehandeld „ wordt. En zo nog over heiligmaaking, wet en goede „ werken, alleen met betrekking tot de verſchillende gevoelens der Christenen daaromtrend, maar een plan, „ hoe kort ook, van beoeffening moet men niet verwagten. —— Een Leeraar der Gereformeerde Kerk, welke „ dit Voorberigt ſchryft, heeft dit gebrek geduurende „ alle de jaaren van zyn amptsbediening beklaagd." In Duitschland vondt hy eindelyk een aan zyn oogmerk voldoend Werkje over de Christelyke Zedeleer. Wy zyn het met den Leeraar eens, dat men, in de gewoone Leerboekjes, tot nog toe, van de Geſchilvoerende Godgeleerdheid te veel werks gemaakt heeft, met opoffering, of ſlegts eene oppervlakkige behandeling, van het gewigtiger deel, de Zedekunde. Met volle ruimte kunnen wy den thans afgegeven Katechismus aanpryzen; met agterlaating van Leerſtellingen, welke van elders onderſteld worden bekend te zyn, behelst dezelve, in eene geleidelyke orde, de onderſcheidene pligten, welke de Mensch, in de onderſcheidene betrekkingen, op den titel vermeld, heeft te betragten. Onder het geleide van een bekwaam Onderwyzer, zal het Boekje voor de aankomende Jeugd (want voor jonge Kinderen is het niet geſchikt) tot een dienſtigen leiddraad kunnen ſtrekken tot eene meer uitvoerige en beredeneerde kennis van de gewigtigſte aller weetenſchappen: die van den Weg tot Vrede des gemoeds, Vrede met God, en een glorievollen ingang tot de Gewesten der Onſterflykheid.

De

De Minagting der Hervormden jeegens de Overleeveringen, welken de Roomſche Kerk aan het Nieuw Testament gelyk ſtelt, beteugeld door een Leeraar der Remonſtranten. Te Rotterdam, by J. Meyer *en* A. Danſerweg, Wz., 1795. *In gr.* 8*vo.* 16 *bl.*

In den aanhef deezer Brochure trekt de Remonſtrantſche Leeraar een parallel tuſſchen de Hervormden en Roomschgezinden; meldende, dat, hoewel de eerstgenoemden „ met eene groote maate van laatdunkendheid be„ weeren, dat zy uit eigen oogen zien, zy in de daad „ niets meer doen, dan de Roomschgezinden, die nee„ drig erkennen, dat zy ſlechts aanneemen het geen „ hunne Kerk heeft vastgeſteld." Beiden leeren de Stellingen hunner Kerke uit Vraagboeken door lieden van hunne gezindheid vervaardigd, als op de Christlyke Openbaaring gegrond. Het onderſcheid beſtaat hierin, dat de Roomschgezinden zich ook beroepen op de uitſpraaken der Kerke, doch in waarheid op denzelfden grond, op welken de Hervormden hunnen Catechismus als een rigtſnoer van hun Geloof aanneemen, omdat zy naamlyk vertrouwen, dat die uitſpraaken met den wil van Christus en der Apostelen overeenſtemmen. De vraag is, derhalven, waarin de Christlyke Openbaaring vervat zy. De Hervormden beſchouwen als de eenige echte oirkonden des Christendoms de dus genoemde Kanonieke Boeken; terwyl de anderen, *de Voorbeelden der regtzinnige Kerkvaderen volgende*, *de Overleveringen* daar nevens voegen, als van welke zo wel als van de Boeken van het O. en N. T. God de Ingeever is, als zynde die Overleveringen of mondelings door Christus of door den H. Geest ingegeeven, en door eene onafgebrokene overhandiging bewaard. Hier maakt onze Remonſtrantſche Leeraar de zaak der Roomschgezinden de zyne, door zyne pooging om aan te toonen, dat de Hervormden te onregt onderſtellen, dat de Boeken des N. T. met uitſluiting van alle andere, reeds door de eerſte Christen Kerk, tot een *Canon*, of uitſluitende Regelmaat van Geloof en Zeden, zouden verzameld zyn geworden; moetende, volgens hem, het gevoelen van VENEMA volgende, die Verzameling tot in de vierde Eeuw worden vooruitgeſchoven. „ Wie kan nu eiſchen, vraagt hy, dat „ men

„ men eene uitſpraak eerbiedige, welke men niet weet, „ van wien en wanneer dezelve zy gedaan? Kan zulk „ eene uitſpraak ons verpligten, om een uitſluitend voor- „ regt toe te kennen aan Schriften, welken volgens de „ uitſpraak in den *Canon* zyn ingelyfd, dog welken ge- „ duurende meer dan twee voorheen verloopen Eeuwen, „ toen men de zaak veel beter kon beoordeelen, aan die „ geenen werden gelyk geſteld, in welken CLEMENS, „ BARNABAS, IGNATIUS, POLYCARPUS en anderen, hunne „ Overleveringen wegens het Chriſtendom te boek ſtel- „ den?" Beſluitende voorts, uit dit alles, dat 'er geene reden is, om deeze en diergelyke Overleveringen uit de Oirkonden der Christlyke Openbaaring uit te ſluiten; terwyl hy, egter, tevens erkent de moeilykheid voor de Roomschgezinden, om alle de Overleveringen, welke hun als echte Oirkonden worden aangeprezen, als zodanig te onderkennen. Dit, zegt hy, is eene zaak van zo veel omſlag, „ dat de Leeken daar toe doorgaans geheel bui- „ ten ſtaat zyn."

Zekerlyk behelst dit kort Geſchrift bedenkingen, die opmerking verdienen. Doch, om iets af te doen, behoorde de ſtelling beter uit een gezet en naauwkeuriger behandeld te worden. Wat baat het, Overleveringen te bezitten, ten aanzien van welke de ſchifting van het echte uit het onechte boven het bereik van het gros der Leeken gaat?

Gods groote Naam verheerlykt in het gevallen Menschdom; of Vertoog van de heerlyke uitbreiding van het Ryk der Waarheid en der Deugd; en de groote Vermeenigvuldiging van het aantal der Gezaligden; inzonderheid in de latere dagen. Door JOSEPH BELLAMY, *Doctor in de Godgeleerdheid en Bedienaar van het Euangelie, te Bethlem, in Nieuw Engeland. Uit het Engelsch vertaald. Te Rotterdam, by* J. G. Krap. *In gr.* 8*vo.* 51 *bl.*

Een onzer geagte Amptgenooten heeft zich de moeite gegeeven, om het — wy weeten 'er bykans geenen naam aan te geeven — van BELLAMY's Geſchryf by de ſtukken te toonen. Onder de *Prullaria* zouden wy het der vergeetelheid wyden, indien wy dusdanig een Rubriek in ons Tydſchrift hadden afgezonderd. Thans zul-

zullen wy 'er geen ander Vonnis over vellen, dan dat wy het onder de harsſenvrugten *infra Criſin* rangſchikken.

De Geest der Algemeene Geſchiedenis, van de Achtſte tot de Achttiende Eeuw; met eene beſchouwing van de Vorderingen der Maatſchappy in Zeden en Wetgeeving, geduurende dat Tydvak; voorgeſteld in een reeks van Leſſen, door den Eerw. GEORGE THOMSON. *Uit het Engelsch. Te Deventer, by* L. Leemhorst, 1795. *In gr.* 8*vo.* 630 *bl.*

Een Tydvak der Geſchiedenisſe van de op den Tytel gemelde uitgeſtrektheid, en zo vol Gebeurtenisſen, als het oppervlakkigst nadenken ons voor het geheugen herroept, in één maatig Boekdeel behandeld te zien, en in *Tien Leſſen* begreepen, doet ons onmiddelyk veronderſtellen, dat de Lesgeever een byzonder oogmerk moet gehad, en 't zelve op een nieuw plan uitgevoerd, hebben. Eene veronderſtelling, waar in wy ons niet bedroogen vonden. De eerſte inleidende Les verzekerde ons deswegen. Het inzien der Hoofdzaaken, boven elke Les geſteld, verſterkte ons in dit denkbeeld. Het doorleezen beantwoordde aan onze verwagting. Overzulks vonden wy alle reden om des Lesgeevers *Beſluit*, te onderſchryven, waarin hy zich dus laat hooren.

„ Wy hebben in deeze Leſſen den Geest van de algemeene Geſchiedenis der Maatſchappye, zo wel godsdienstlyke als burgerlyke, in een tydvak van tien eeuwen geſchetst. 't Was onze bedoeling niet te blyven ſtaan by de gemeene onderwerpen der Geſchiedenisſe; maar om den Leezer te doen kennen de Zeden van het menschdom in de onderſcheiden tooneelen der zamenleevinge, om hem aan te wyzen den voortgang van het menschlyke verſtand, benevens de oorzaaken, die de beſchaaving der Europeaanſche Volken vertraagden of bevorderden. De Konſten, welke de menſchen verlichter en zachtaartiger maaken, begonnen te herleeven in de twaalfde Eeuw; doch het bygeloof belette nog ſteeds haaren aanwas en goede uitwerking. De Arabieren hielpen een groot gedeelte der Wereld onderwyzen en zuiveren, en toen het niet langer in hun vermogen was zulks te doen, wierden de Konſten en Weetenſchappen herbooren in de vyftiende

en

en zestiende eeuw, en bragten licht en kennis met zich. Toen begonnen de menſchen te denken en te handelen als redelyke weezens. 't Is nogthans te betreuren dat het oorlog in ieder tydvak gewoed heeft ten nadeele en ter verwoestinge van het menschlyke geſlacht. De Staatzugt van eenen willekeurigen, de ſtreeken der Kabinetten, de haat en nyd der Natien, hebben, zelfs in beſchaafde tyden, de aarde met rampen overlaaden. —— Mogen de ſtervelingen den geeſsel des oorlogs niet langer gevoelen! mogen in deeze verlichte eeuw Godsdienst en Geleerdheid eene liefderyke en deugdzaame geneigdheid aan de menschlyke Ziel mededeelen! Wanneer men het Christendom behoorlyk heeft leeren kennen, en men acht geeft op deszelfs voorſchriften; wanneer de billyke gevoelens van de rechten van den mensch indruk maaken op het menschlyk gemoed, dan zullen vryheid en geluk algemeen de overhand verkrygen, en ieder mensch zal zynen evenmensch behandelen gelyk hy van zynen evenmensch zal wenſchen behandeld te worden. Maar, helaas! voor het tegenwoordige zyn 'er ſlechts weinigen, vergelykender wyze geſprooken, verlicht, wys en toegeevende; de grootſte hoop is nog onkundig, onverdraagzaam en dwaas.

De Zeden der Maatſchappy te verbeteren en aan te kweeken, en het geluk der menſchen te bevorderen, ſtaat zeer veel in de magt van hun, die in 't bewind zyn: en zo zy zulks niet doen verdienen zy den naam niet van Overheden. De ondeugden, 't is waar, zullen zich geſtaadig laaten zien, en het byzonder eigenbelang zal het algemeen welzyn tegenwerken; maar indien eene verlichte en wel zamengeſtelde regeering onderneeme de ondeugd te hervormen en in toom te houden; indien men eenvoudige en onzydige wetten met kragt en menschlykheid doet werken; indien de middelen en poogingen, welke ſtrekken om een Volk te onderwyzen en ſtaande te houden, behoorelyk aangemoedigd worden; indien deugd en nuttige begaafdheden eene billyke agting verwerven; indien de leden van een' ſtaat door eene verſtandige en deugdzaame opvoeding bekwaam gemaakt worden voor de verſchillende posten, welke zy ten eenigen tyde ſtaan te bekleeden; indien de jeugd niet verſpild wordt in die zondige najaagingen, welke het bederf eener Natie zyn, durven wy verzekeren dat roem en geluk het gevolg daar van zullen zyn in alle

de

de deelen der wereld, daar men dezelve zal uitoefenen.

„ De Geſchiedenis behoorde derhalven de menſchen te leeren alles aan te wenden om die kwaalen te verwyderen, welke voor de Maatſchappy verderflyk zyn; om de gebreken van het bewind weg te neemen; het bewind zelfs te verbeteren, en het algemeen welzyn te vestigen op eenen goeden grondflag. Zy behoorde de Geestlykheid te leeren de deugd en 't geluk der Christenen te bevorderen, door eene goede leer en een goed voorbeeld. Zy behoorde alle menſchen te leeren, dat de volmaaktheid niet te vinden zy in dit leeven; dat goed en kwaad te ſamen vermengd zyn; dat wy geduurig behooren te verdraagen, wat niet te verhelpen is, en dat wy ons geſtadig behooren toe te leggen om de maatſchappylyke pligten te vervullen, in vrede te leeven met allen, en aan allen en een iegelyk wel te doen. Wy bevorderen ons eigen welzyn, wanneer wy te raade gaan met het welzyn van onzen naasten.

„ Naa den Leezer onder 't oog gebragt te hebben de menigte van Dwingelanden, die de wereld onderdrukte, de menigte dolzinnigen, die dezelve verwoestte, de menigte van dweepers, die bedroogen wierden, zou men vraagen kunnen van wat nut voor het menschdom geweest zyn de overwinningen van CLOVIS, het bedrog van MAHOMETH, de overwinningen van KAREL DEN GROOTEN, de inval van WILLEM DEN NORMAN, de dapperheid van GODEFROI VAN BOUILLON, de voorzigtigheid van RUDOLPH VAN HAPSBURG, de ſtaatkunde van KAREL DEN VYFDEN, de ſtaatzugt van PHILIPS DEN TWEEDEN, en de doorſleepenheid van RICHELIEU? Hunne heerſchappyen, hunne zegepraalen, hunne veroveringen, hunne ſtaatkunde, verdweenen alle met hun. De geweldige ſchokken, welke zy aan de wereld gaven, hebben naauwlyks een ſpoor achtergelaaten. Wy ſlaan het oog met oneindig meer genoegen op de ontdekkingen van VASCO DE GAMA en van COLUMBUS, op de zeetochten van MAGELLAN en DRAKE, op de groote veranderingen door LUTHER en CALVYN te wege gebragt in het Staatkundige en Godsdienſtige van *Europa*, op den arbeid COPERNICUS, van TYCHO BRAHÉ, van KEPLER en GALILEO, op de Werken van BACON, DESCARTES, NEWTON en LOCKE, de voortbrengzels van TASSO, SHAKESPEAR, BEN-JOHNSON en DRYDEN, van CORNEILLE, RAPHAEL en MICHEL ANGELO.

De

—— De ſtudie van Godsdienſtige Waarheden, van Konſten en Weetenſchappen, en Fraaije Letteren, hebben eenen gezegenden invloed op het hart, en brengen duurzaamer vrugten voort dan de gemeenzaamſte kennis met overwinningen, ſtaatkunde, en ſtreeken van Vorſten en Staatsmannen."

Zo denkt, zo ſpreekt de *Engelſche* Burger THOMSON: en elke Les draagt getuigenis dat hy waarheid ſpreekt, en een egt verſlag geeft van de bedoeling en ſtrekking deezer *Leſſen*. Wy zouden het 'er op kunnen laaten aankomen, dat wy het Boek lieten openvallen, om een bevestigend ſtaal te vinden; doch wy willen onze Leezers aan den kans niet waagen om iets hun min betreffende hier te vinden, dan wy onder het leezen voor hun geſchikt oordeelden.

Hier toe viel ons oog op 't geen de Leeraar zegt wegens onze Staatsomwenteling ten tyde van PHILIPS DEN II. De beſchryving, welke beknopt en voldoende is, daar laatende, willen wy onze Leezers onderhouden met de daarby gevoegde bedenkingen, die ons zyn doorgaanden Leertrant op het treffendst zullen ſchetzen.

„ Op het eerſte gemor, waar toe de vervolging, de elende en wanhoop, de Vlaamingen noopten, wierden zy beſchuldigd van ongehoorzaamheid en muitery. De geſtrengſte bevelen wierden tegen hen afgekondigd. Volgens de Inquiſitie moest men noodwendig een ieder verdelgen die gelooven durfde dat God geen brood, dat God geen wyn is, en geen zeven Sacramenten wilde erkennen. Hoe ware het mogelyk, dat menſchen, die zo geweldig gefolterd werden om belachlyke en ongerymde gevoelens, zulk een drukkend juk konden beminnen? Hoe konden zy gelooven dat 'er eenig behoorlyk verband ware tuſchen hen en hunne verdrukkers? 't Is geenzins te verwonderen, dat dwingelanden de zulken voor wederſpannigen doen doorgaan, die moeds genoeg hebben om hunne ketens te verbreeken. De ſtaatzugt ſmoort by hen de ſtem der natuur. Maar 't is te verwonderen, dat men ſomtyds een edelmoedig, vry, volk de buitenſpoorigheden ziet goedkeuren van willekeur, en misnoegen ziet toonen, om dat anderen buiten hen ook vry zyn, ja zelfs medewerken om de kluisters te ſmeeden voor hunne medemenſchen (*). De volken onderwerpen zich ſomtyds

(*) „ De grondbeginzels en gevoelens, vervat in zeker

tyds geduldig aan het juk. 't Ontbreekt hen dikwyls aan die dapperheid, welke den dood verkiest voor de ſlaaverny. Daar is een tyd dat zy dwingelanden gehoorzaamen en haaten; doch, wanneer voor het kwaad geen hulpmiddel meer is, wanneer hun beſtaan verſlonden wordt door wanſchepzels, die hen van alle de deelen hunner vryheid berooven, en hun niets overlaaten dan ſlaaverny en kluisters; als dan weeten zy hunne verdrukkers te vernielen; dan breekt de burger-kryg uit, welke verborgen begaafdheden te voorſchyn brengt, en onbekende hulpmiddelen ſchept; dan ontſtaan 'er ongemeene menſchen, die zich waardig toonen over hunne medeburgers te gebieden. Ongetwyfelt is zulks een verſchriklyk middel. 't Is een tyd van bloed en verwarring, welke aan Ryken of Staaten geweldige ſchokken geeft. Doch het geneesmiddel is ſomtyds noodzaaklyk: dewyl zonder het zelve de vryheid niet verkreegen kan worden. Eene Natie, die gedrongen wordt, by het verbreeken van het maatſchappylyk verdrag, haare onvervreemdbaare rechten te herkrygen, verrigt wonderen van moed en dapperheid. De vryheid zelve kan wonderen uitwerken. De vryheid zegepraalt over de natuur; doet de dorre rots een ryken oogst leveren; geeft de akelige woesteny een lieflyk aanſchyn; verlicht den nederigen hutbewoonder, en verſchaft hem meer kennis en ſcherpzinnigheid dan aan den trotſchen hofſlaaf. Te vergeefsch bedienden zich de Spanjaarden tegen de Hollanders van alle de middelen, welke oorlog en konst opleveren, van alle wonderen van geduld en onverſchrokkenheid; de zugt voor de vryheid was ſterker dan die allen, en kwam alle hinderpalen te boven. Met de eene hand wierpen zy dyken op om de Zee te ſtuiten, en met de andere verjoegen zy de Spanjaarden, die hen naar den Zeekant dreeven. Zy bouwden ſchepen, welke zy met koopgoederen belaadden, en rustten anderen uit op welken zy aan PHILIPS twee duizend mylen ver van *Eu-*

Blaauwboekje, over de Omwenteling van eene nabuurige Natie, niet lang geleden uitgekomen, en de talryke menigte van bewonderaars van 't zelve, toonen duidelyk, dat zy, die op hunne eigene vryheid ſtoffen, onkundig zyn van de rechten van den mensch, of uit baatzugtige beginzels niet geerne zien, dat andere Volken die rechten even zeer genieten als zy.' —— Deeze Aantekening des *Engelſchen* Schryvers behoeft geen opheldering.

Europa de heerſchappy des Koophandels en der bezittingen der Indiën betwistten."

Naa eene uitweiding over 't gedrag van Koningin ELIZABETH, ten deezen aanziene gehouden, en eene verdediging van 't zelve, 't welk toegelicht en opgehelderd wordt door eene Aantekening des Vertaalers, die nu en dan eene Aanmerking en eene enkele tusſchenvoeging maakt, vaart de Leeraar dus voort: —— „ Het gezach van PHILIPS over de Nederlanden was bepaald en geregeld door grondwetten. Wat billyk recht kon die Vorst op de regeering voorwenden, toen hy alle die vastgeſtelde en hem voorgeſchreevene bepaalingen overſchreeden hadt? Was de Zwitſerſche Natie verplicht hem te gehoorzaamen? Zou dezelve zich niet verzet hebben tegen zyne onregtvaardige en willekeurige handelwyze? Verbrak die Vorst, door het ſchenden van alle de wetten der Conſtitutie, 't verdrag niet door 't welk de Vlaamingen aan hem verbonden waren? De Nederlanders wierden door de daad van hunnen Oppervorst vry, en konden hem niet anders beſchouwen dan als een overheerſcher, die hen zogt te onderdrukken, en ook werklyk onderdrukte. —— Wat is het weezenlyk oogmerk der zamenleeving? Is het niet het onderling geluk van allen? Is het niet met dat inzicht dat ieder burger een gedeelte van zyne rechten en vryheid afſtaat? Zou de Maatſchappy gebruik maaken van haar gezach om zich en alle haare leden over te geeven aan de beſcheidenheid van een woedend' dwingeland? Neen, dit zal zy niet. En verder nog, indien de Maatſchappy een gedeelte haarer leden onderdrukt, heeft zy met dus te doen haar recht verbeurd. Derhalven, wanneer de Maatſchappy aan éénen gezag geeft, is het met deeze uitdrukkelyke voorbehouding, dat de oppermagt daar van gebruik zal maaken tot behoud en niet ten nadeele van de ondergeſchikten. Indien de oppermagt regeere als dwingeland, dan vernedert zy zichzelve, wordt eene openbaare vyandin, tegen wie het volk zich verzetten en aan wie het gehoorzaamheid weigeren moge. —— Dit waren de gronden op welken de algemeene Staaten van *Holland* PHILIPS vervallen verklaarden van deszelfs gezach over hen. Goddelyke en menschlyke Wetten, zeggen zy in die vermaarde Acte, zo dikwyls geſchonden met betrekking tot ons, bevinden wy ons weder geplaatst in onzen natuurlyken ſtaat van vryheid, gerechtigd eenen nieuwen Vorst te kiezen, ten einde die ons

regeere, overeenkomſtig onze voorrechten, vryheden en vrydommen.

„ De Nederlanders, in het bezit van hunne eerſte rechten wederkeerende, wierden eene onafhanglyke Natie, die verbintenisſen kon aangaan met nabuurige Staaten. De Koningin van *Engeland*, derhalven, door beſcherming te verleenen aan die opkomende Republiek, maakte gebruik van een recht dat vast is aan elke vrye Natie, of aan een Oppervorst, die dezelve verbeeld. —— Overheerſchers, en zy wier belang het is de overheerſching te begunſtigen, zullen altoos ſchreeuwen, wederſpannigheid! wederſpannigheid! wanneer een volk zich ongeneigd toont om zich onder een yzeren juk te krommen, en moeds genoeg heeft om zich op zyne natuurlyke rechten te beroepen, en zy zullen die Natie trouwloos heeten, die, aangeſpoord door belang of door beweegredenen van menschlykheid, dat volk in zyne edele worſtelingen byſtand biedt. Doch al dat geroep kan de ſtem der natuur niet ſmooren, noch immer de beginzels van natuurlyke vryheid uitwisſen; beginzels het menschlyk hart ingegrift; beginzels aan welke de dwingelanden zelfs gedwongen zyn hulde te doen; beginzels geheiligd in de geſchiedenis van Europa, door 't voorbeeld der Zwitzers en der Nederlanderen; in één woord, beginzels, welke door het voorbeeld van de Noord-Americaanſche Volkplantingen nog treffender en duidelyker gemaakt zyn.

„ Wy hebben ons, misſchien, te lang opgehouden met de Omwenteling der Vereenigde Landſchappen; doch Omwentelingen, welke de Vryheid verſchaffen aan ganſche Volkeren, maaken het belangrykſte gedeelte der geſchiedenisſe uit. In dezelve zien wy ſlaaven tot vrye menſchen worden, by het veranderen van meesters, de vryheid vestigen op onwrikbaare grondſlagen. —— Dwingelanden zyn vyanden van de rechten van 't menschdom, zy haaten de Omwentelingen en alle de geenen die dezelve begunſtigen. —— Maar, zullen wy de Oppervorſten vleijen, zelfs dan wanneer zy hunne Onderdaanen behandelen als eene verachtelyke kudde, wier leeven en eigendom geheel het hunne is. Moeten wy altoos fleemen, met eerbied te betoonen aan magtige en onrechtvaardige Mannen, die over den dam der wet heenen ſpringen, welke te zwak is om hen te wederſtaan, of die in de Wetten zelve zekere en verſchriklyke middelen vinden om die rechten te ſchenden, welke zy behoorden te handhaaven?"

Dit,

Dit, Leezers! is de Les van een *Engelschman* —— dit een proefje uit zyn welgeſchreeven en doorgaans gelukkig vertaald Werk. Behoeven wy het Vryheidsvrienden aan te pryzen? Neen, het pryst zichzelven aan. —— Een wenk —: zouden deeze Leſſen geene geſchikte Voorleezingen weezen in Volkszamenkomſten? — Voorleezingen, geſchikt om kundig te maaken, te verbeteren? Wy zien ze als zodanig in. Wy pryzen ze als zodanig aan.

Het Verval onzer Fabryken, en de Middelen tot Herſtel derzelven, en van onzen Welvaart; briefswyze medegedeeld aan het Comité van Fabryken en Trafyken der Stad Rotterdam, en aan het Comité van Algemeene Welvaart te Haarlem, en in het algemeen aan alle waare Beminnaars van ons Vaderland. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1795. *In gr.* 8*vo.* 36 *bl.*

Ingevolge der uitnoodiging der Comités op den Tytel vermeld, zendt de Burger, die zich onder de Letteren H. v. D. verbergt, zyne gedagten in 't openbaar. Hy is van gevoelen, en deels gelooven wy met grond, *deels* ſchryven wy met nadruk, dewyl hy het te algemeen maakt, dat geen *gewoone* loop van afwisſeling van tydelyke zaaken, en mitsdien geen *gewoone* afgunst van andere Natien, of eenige naaryver van eenige derzelven, de oorzaaken van ons verval zyn; maar dat iets ongewoons daar achter ſchuilt, of, met andere woorden, dat zulks aan *buitengewoone* oorzaaken is toe te ſchryven; hieromtrent maakt hy zyn gevoelen bekend, met byvoeging van de *buitengewoone* middelen, die, naar zyne gedagten, daar tegen in 't werk behoorden geſteld te worden.

De *Engelſche Natie* beſchouwt hy als de voornaame oorzaak van alle rampen en ongelukken van ons Gemeenebest niet alleen, maar van de meeste Volken in *Europa*.

Naa het bewys hier van, ſtelt hy, onder de hulpmiddelen daar tegen, in de *eerſte plaats*, voor: „Het uitſchryven van eene Prysvraage, of het uitlooven van eene Belooning aan de geenen, die, binnen zekeren bepaalden tyd, zou hebben opgehangen, of geſchreeven, het bondigſte, zaaklykſte, het meest met de waarheid overeenkomende, en met één woord het beste Tafereel van alle de verongelykingen, welke aan onzen Staat, zedert twee-

honderd jaaren, of, meer bepaald, zedert den vrede van *Munſter*, in 't Jaar 1648, tot op den tegenwoordigen tyd, door het *Engelsch* Gouvernement zyn aangedaan." Hy voegt 'er eenige Opheldering nevens over het vinden der ſomme tot de Eerbelooning en den aart van zulk een Geſchrift.

Het tweede Middel is het zich uit eigen beweeging onthouden van het gebruik van Buitenlandſche en bovenal van *Engelſche Waaren*. Tegenbedenkingen weert hy af.

Het derde voorgeſlaagen Middel is het verbod van, of zwaare belasting op, den Invoer van al zulke Waaren en Behoeften, als by ons in verval zyn geraakt, en welke wy uit hun vervallen ſtaat wenſchen op te beuren. —— Ten deezen aanziene beſtrydt hy het voorgeeven, dat zulks te veel nadeels aan onzen Koophandel en Scheepvaart zou te wege brengen.

Vaderlandlievend is dit Stukje opgeſteld, en dit kort Verſlag is genoegzaam om den Inhoud aan te wyzen.

Advis over de Nationale Conventie, ter Vergadering van de Proviſioncele Repreſentanten van het Volk van Holland, op den 22, 23 en 24 July 1795, uitgebragt, door J. H. VAN SWINDEN, *Gedeputeerde wegens Amſterdam ter gemelde Vergaderinge. Uitgegeeven op last van de Repreſentanten van het Volk van Amſterdam. Te Amſterdam, by* de Erven D. Onder de Linden en Zoon. *Behalven het Voorberigt, 45 bl. In gr. 8vo.*

Het onnadenkelyk aanbelang, om de Gewesten, die tot nu toe den naam van *Vereenigde Nederlanden* draagen, *tot éene éenige en onverdeelbaare Republiek te maaken*, die door éene éenige Algemeene Vergadering, eene *Nationaale Conventie* of *Byeenkomst*, beſtuurd worden, veroorzaakt veele Vraagen, van welker beſlisſing het lot onzes Vaderlands afhangt. Geen wonder, derhalven, dat een Plan, daar toe ſtrekkende, diepe en gezette overweeging verdient, en als zodanig in de *Amſtelſtad* werd ter hand geſlaagen.

De Burger VAN SWINDEN, gelyk wy uit het Voorberigt van den Secretaris BRENDER à BRANDIS leeren, nam op zich, om, 't geen hy reeds voorneemens was in de Vergadering als zyne ſtem uit te brengen, meer opzettelyk

lyk te bearbeiden, en, daar zyne gedagten op meest alle de ſtukken, door de Repreſentanten des Volks van *Amſterdam* aangevoerd, en volkomen op alle de belangrykſte van dezelve, met de hunne overeenkwamen, een uitgebreid Advis op te ſtellen, en hetzelve, met voorkennis zyner Medegedeputeerden, en op meer dan één ſtuk eenſtemmig met de meesten derzelve, ter Vergadering voor te draagen.

Hier van zondt hy zynen Afvaardigeren een affchrift, teffens ſtrekkende om zyn gedrag in deezen gehouden te hunner kennisſe te brengen.

De Repreſentanten beſlooten voorts dit Stuk het licht te doen zien. Vooreerst, gelyk de gemelde Secretaris ons berigt, „om alle *Nederlanders* in ſtaat te ſtellen, het gerucht, „ dat men thans alomme verſpreidt, als of zy het Werk „ van eene Nationaale Conventie zogten tegen te gaan, „ naar waarheid te beoordeelen; en ten anderen, om te „ doen zien, op welke wyze zy zouden wenſchen, dat „ dit groote werk werd tot ſtand gebragt." —— Voorts betuigen zy, „ wy zyn het met den Schryver van dit „ Stuk over de Werkzaamheden en de Magt *der eerſte* „ *byeen te roepene Nationaale Conventie* geheel eens; „ doch over zyne byzondere Gevoelens vellen wy geen „ oordeel."

Ten aanziene van dit laatſte maakt de Burger VAN SWINDEN deeze aanmerking: „ Ik betuig, dat, indien ik dit „ ſtuk op nieuws moest bearbeiden, ik op veele plaatſen „ nog meerdere argumenten tot ſtaaving van myn gevoelen zou bybrengen, en op andere de redeneeringen verkorten, en meer in één dringen, waar door zy misſchien meer kragt zouden verkrygen; doch hier toe ontbrak my de tyd; ik heb het ſtuk in eenen korten tyd, „ en, uit hoofde myner menigvuldige bezigheden by dag, „ meest by nagt moeten ſtellen. Ik heb nu geoordeeld „ het zelve, zo als ik het uitgeſprooken heb, zonder verandering 'er in te maaken, te moeten opgeeven: letterlyk voor 't geen ik op ſchrift hadt, en voor 't geen ik „ op ſtaande voet in de Vergadering uit het hoofd heb „ bygevoegd, zo als de Vooraffpraak en verſcheide andere plaatzen, kan ik inſtaan, dat ik het gezegde in „ volle kragt, en meestal met dezelfde woorden, t'huiskomende op 't papier heb gebragt."

„ Wy zouden," betuigt wyders de Secretaris in zyn Voorberigt, „ wat ons betreft, van gedachten zyn, dat

„ het voor het Volk van *Nederland* zeer nuttig en heil-
„ zaam zou zyn, dat de *eerſte byeen te roepene Nationaale*
„ *Conventie* zich enkel en alleen met het ontwerpen van
„ eene goede Conſtitutie bezig hieldt; dat intuſſchen de
„ Provinciaale Vergaderingen, en die van H. H. M. doch
„ met zodanige verbeteringen, als aan eenige derzelven
„ zouden behooren te worden toegebragt, in ſtand blee-
„ ven; en dat eerst dan, wanneer de Conſtitutie bepaald
„ en door het Volk aangenomen zal zyn, de Nationaale
„ wetgeevende en beſtuurende Conventie, volgens de
„ wyze in de Conſtitutie bepaald, wierde byeen geroepen,
„ met vernietiging van alle Vergaderingen en Admini-
„ ſtratien die daar mede ſtrydig zouden zyn." Ter vol-
ledige ſtaaving dat dit het begrip der *Amſterdamſche* Re-
preſentanten was, wordt hier het ſchryven aan de Stads
Gedeputeerden op dit ſtuk, op den 21 July l. l., in zyn
geheel aangevoerd.

Herinnerings- en overſchryvenswaardig is deeze taal:
„ Wy ſchroomen niet openhartig te verklaaren, dat het
„ by ons boven allen twyfel en bedenking is, dat eene ge-
„ heel nieuwe Nederlandſche Conſtitutie noodzaaklyk
„ moet worden daar geſteld; dat dezelve regelregt ſtrek-
„ ke tot het grootſte en voor de redding van Nederland
„ zo onontbeerelyk oogmerk, namentlyk, *de éénheid en*
„ *onverdeelbaarheid der Republiek*; welk oogmerk wel de
„ waare bedoeling onzer Voorouderen is geweest, by het
„ aangaan der Unie van Utrecht, blykens, onder andere,
„ deeze woorden: *Dat de Provintien zo geunieerd zullen zyn*
„ *als of zy maar één Provintie waren;* doch welke een-
„ heid en onverdeelbaarheid volkomen hersſenſchimmig
„ is geworden door de Provintiaale Souvereiniteit, door
„ daar by gewaarborgde wederzydſche Privilegien, enz. —
„ Wy zeggen het dan volmondig en met warme harten,
„ het is onze wensch, het is ons vuurig verlangen, dat
„ een nieuwe Conſtitutie, rustende op Vryheid, Gelyk-
„ heid en Broederſchap, dit groot doeleinde daar ſtelle,
„ en daar door eindelyk de wonden geneezen worden,
„ welke de gebrekkige Unie van Utrecht heeft geſlaa-
„ gen, en waar aan Nederland zo hevig bloedt. —
„ De Oproeping, waar toe voornaamlyk het Plan zou
„ moeten ſtrekken, *kan en behoort voor als nog alleen te*
„ *dienen om eene Vergadering, door het Volk zelf verkoo-*
„ *ren, daar te ſtellen, die met ryp beraad een Plan ont-*
„ *werpe van eene nieuwe of liever verbeterde Regeerings-*

„ *Vorm;*

„ *Vorm; terwyl inmiddels hangende haaren arbeid, de* „ *oude Machines, die zo lang geloopen hebben, nog voort-* „ *gaan, op dat niets by overhaasting geſchiede, maar met* „ *ryp overleg, en men wegens overhaasting en haare na-* „ *deelen aan de Natie niet verantwoordelyk worde.* Het „ Plan zelve, § 49, voor de Nationaale Conventie, be- „ hoorde door het Volk te worden goedgekeurd."

Het Advis van den Burger VAN SWINDEN loopt I. Over de wyze hoe de Nationaale Vergadering zal zamen geroepen worden — II. Over de Werkzaamheden van die Vergadering — III. Over de byzondere ſchikkingen welke voor de Nationaale Vergadering zelve worden voorgeſteld.

Dan, eer hy tot deeze hoofdzaaken trad, ſtelde hy eene algemeene Vraag voor: naamlyk „ of de Repreſentanten „ van iedere Provincie wel het regt hebben, om over dee- „ ze poincten finaal te reſolveeren, zonder daar toe door „ het Volk zelve te zyn geauthorifeerd?" — Zyn ontkennend antwoord, in deezen, behaagde niet. *En werd dit voorſtel met eene zeer groote meerderheid van Stemmen verworpen.*

Dit ſlot leezen wy by eene menigte Artykelen, tegen enkele die *goedkeuring* wegdroegen, en eenige *verandering* veroorzaakten, of verwerping van het eerstgeſtelde, of invoeging te wege bragten.

Wat de byzonderheden aangaat, deeze moeten in het Stuk zelve geleezen worden. Wy ſchryven alleen de Slot-Aantekening des Burgers VAN SWINDEN hier over. —— „ Het Plan aldus, met eenige zeer weinige veran- „ deringen, goedgekeurd zynde, en wel met een drievou- „ dig handgeklap, heb ik niet kunnen afzyn het woord „ op te vatten, en te zeggen: —— Dat, hoewel ik de „ Decreeten der Vergadering eerbiedigde, ik nogthans „ moest herinneren, dat ik niet gehouden kon worden, „ als of ik myne ſtem tot dit Plan en dit Decreet ge- „ geeven had; dat ik de Leden, welken het Volk tot „ de eerſte N. C. zoude benoemen, wel als wettig ver- „ koozen Leden zou beſchouwen; doch dat ik by myn „ gevoelen bleef, en tot nadere inlichting blyven zoude, „ dat naamlyk de *Eerſte Nationaale Conventie* zodanige „ groote magt niet behoorde te hebben, en dat men die „ aan dezelve niet behoorde toe te kennen, zonder al- „ voorens 's Volks goedkeuring daar over te hebben in- „ gewonnen."

Beginzels der Kantiaanſche Wysgeerte, naar het Hoogduitsch vryelyk gevolgd, en met Aantekeningen en eene Voorreden uitgegeeven, door PAULUS VAN HEMERT, *Hoogleeraar by de Remonſtranten, te Amſterdam. Eerſte Deel. Te Amſterdam, by* de Wed. J. Dóll, 1796. *In gr.* 8*vo. Buiten de Voorreden*, 245 *bl.*

Hiermede tragt P. VAN HEMERT, Hoogleeraar in Taalkunde en Wysbegeerte by de Remonſtranten, (ſchoon wy vernomen hebben, dat hy voor dien Post bedankt heeft, dewyl hy zig elders met de woon tragt neder te zetten,) door verſcheide Schriften by zyne Landgenooten met lof bekend, een proef te neemen, of dit nieuwe gewas van het ten dien opzigte vrugtbaar Duitschland zig ook op Nederlandſchen Bodem zou willen laaten verplanten. De *Kantiaanſche* Wysbegeerte, aldus genoemd naar den Koningsbergſchen Hoogleeraar KANT, maakte, ſedert verſcheide jaaren, grooten opgang in bykans geheel Duitschland. Hier kende men ze ſlegts by gerugte, behalven dat zig misſchien eenige weinigen de moeite hebben willen vergen, om met deeze afgetrokken beſpiegelingen nader bekend te worden. De Hoogl. VAN HEMERT ſchreef wel, in den Jaare 1792, een *kort Verſlag van den Inhoud der nieuwe Wysgeerte van den Heer* KANT; waarby gevoegd zyn eenige *vrymoedige Gedagten over de Zedenleer des Heeren* KANT, te vinden in de *Nieuwe Bydraagen tot het Menſchelyk Geluk*, I D. 1 Stuk. Dan, daar deeze korte ſchets veelen niet duidelyk genoeg is voorgekomen, verzogten ſommigen zyner Vrienden een uitvoeriger, en, zo het mogelyke ware, verſtaanbaarer berigt. Vrugteloos wagtte hy, of zulks van anderen ondernomen mogt worden, waartoe de Utrechtſche Hoogl. HENNERT hoop gegeeven hadt. Hy beſloot dan zelf handen aan 't werk te ſlaan, en zou zulks voortgezet hebben, ware hem niet in handen gevallen het Boek van F. G. BORN, Hoogleeraar te *Leipzig*, reeds in 1791 in 't licht verſcheenen. De Hoogleeraar veranderde daarop van beſluit, en tragt den Nederlandſchen Wysgeer door dit Boek met de *Kantiaanſche* Wysbegeerte bekend te maaken. Hy heeft dit Werk van BORN vryelyk naargevolgd, hier en daar wat byvoegende, in eene aantekening of in den *tekst* zelven, en ook, naar goedvinden, iets aflaatende. Vooraf gaat eene

Voor-

Voorreden van 38 bladz., waarin de Hoogleeraar de Historie van de *Kantiaanſche Philoſophie* kortelyk ontvouwt. Van dezelve wordt niet minder dan van eene geheele *Hervorming* in de Wysbegeerte geſprooken. Van de geboorte der *Bovennatuurkunde* aan, tot op den tyd van KANT toe, hadden de Wysgeeren zig vrugteloos met deeze Redenkennis bezig gehouden, en aan dezelve nog nimmer de vastheid eener *Weetenſchap* kunnen bezorgen. Dit was, volgens ſchryven des Hoogleeraars, voor den Wysgeer van *Koningsberg* bewaard gebleeven. „ De grond„ ſlagen van dit nieuwe gebouw, 't welk niet, gelyk de „ voorigen, op een zandgrond, maar op een ſteenrots ge„ bouwd is, legde hy, in eene Academiſche Verhande„ ling *de mundi ſenſibilis atque intelligibilis formâ & „ principiis*, 1770. Elf jaaren laater vertoonde hy dit ge„ bouw volkomener door de uitgaave van dat meester„ ſtuk, waaraan hy een groot gedeelte zyns werkzaamen „ levens gearbeid hadt, te weeten zyn *Critik der reinen „ vernünft*. —— Nu ging 'er, in de Wysgeerte, een „ nieuw licht op, en begon in Duitschland te ſchynen. „ — De Reden leerde nu zig zelve kennen in haare „ kragten en grenspaalen." —— Niet minder zyn, volgens opgaaf, de voordeelen, die wy van deeze nieuwe Wysgeerte te wagten hebben. Eerst ſloeg men geen acht op dit nieuw opgaande Licht. Het heerlyk Werk van KANT bleef een tyd lang verwaarloosd liggen. „ Het was, zegt de Hoogleeraar, „ of de Leerlingen der wysheid ſlie„ pen. Zy, die lazen, ſcheenen het niet te verſtaan. — „ Dan zo haast de Critiek der zuivere reden regt begon „ beſtudeerd te worden, was in Duitschland het begin „ der Omwenteling in de Wysgeerte gemaakt," en beroemde Mannen werden derzelver Voorſtanders. —— Echter erkenden niet allen dit weldaadig Licht: Veelen, en daaronder Mannen van naam, de wydberoemde ſcherpzinnige MENDELSSOHN, MEINERS, FEDER, EBERHARD, konden de Critiſche Wysbegeerte niet verdraagen, en achtten dit Licht duisternis te zyn. Eerstgemelde noemde KANT den *allesvermalenden Wysgeer*. Doch, volgens gedagten des Hoogl. VAN HEMERT, was die groote Joodſche Wysgeer te oud, om den ſcherpzinnigen KANT regt te verſtaan. Dit zal misſchien ſommigen, die zig anderszins op hunne *Metaphyſiſche* kundigheden vry wat laaten voorſtaan, niet ſterk bemoedigen, om hunne kragten aan de Critiſche Wysgeerte te beproeven. Dan doorgaans den-

denken de menſchen niet zo gering of nederig van zigzelven, en, al ware het om den naam van een Wysgeerig Vernuft te draagen, zullen toch wel ſommigen lust hebben, om den Koningsbergſchen Wyzen te beſtudeeren. Doch wy kunnen niet nalaaten te voorſpellen, dat ſommigen van hen, die deeze reis onderneemen, wel halverwege zullen bezwyken, daar hun de weg, die hen ſtaat af te leggen, veel te moeilyk en onaangenaam zal voorkomen. Ook onder de Duitſche Wysgeerige Vernuften waren 'er, die het der moeite niet waardig achtten, om, gelyk zy voorgaven, „ alle die *ariſtotelisch-ſcholas-* „ *tieke terminologie* door te worſtelen, om den toegang „ tot den voorgewenden verborgen ſchat te vinden." —— Aan hun zekerlyk, die zig niet gaarne verdiepen in fyne onderſcheidingen, moeilyke redeneeringen, of wier zenuwgeſtel gevoelig wordt aangedaan op het hooren of zien van vreemdluidende of nieuwgeſmeede Kunstwoorden, kan de *Kantiaanſche* Wysbegeerte niet bevallig voorkomen. Dan het is aan den anderen kant door de ondervinding maar al te zeer bewaarheid, dat, onder den ſchyn van ſchoolſche ſpitsvindigheid, men dikwyls alles veracht heeft, waartoe meer inſpanning van kragten vereischt werdt, waardoor men ligtelyk den weg baant tot eene oppervlakkige denkwyze, welke zo naauw grenst aan losheid en lichtzinnigheid. —— Hun derhalven, die begeerte hebben zig hierin te oefenen, wenſchen wy lust en kragten, in de hoop, dat zy, naar het doorwandelen van kronkelige wegen, mogen vinden het gewest des lichts en der waarheid!

Doch het wordt tyd, dat wy van den aart en inhoud van dit Werk van BORN onzen Lezeren nader verſlag geeven. Wy hebben de moeite genomen het dorre deezer Wysgeerige beſpiegelingen door te worſtelen, en zullen tragten den nieuwsgierigen met den inhoud iets nader bekend te maaken, hoe zeer wy ook de moeilykheid gevoelen, om zulks in zo een kort beſtek te doen, als de aart van dit *Maandwerk* vereischt. Dan wy zullen achten aan het verlangen van onze Lezeren voldaan te hebben, wanneer wy hun met den omvang des Werks eenigzins bekend maaken, ten einde zy zig daaraan zelven beproeven, of zy zig daardoor tot verder onderzoek voelen opgewekt.

Het Werk beſtaat uit drie Deelen, waarvan het eerſte nu vertaald het licht ziet, en bevat algemeene aanmer-

merkingen over den *aart*, *onderſcheiden bronnen en ſoorten*, *der menſchelyke kennis*. —— Het tweede Deel handelt over het *gebruik dier bronnen*, terwyl het derde de *grenzen der menſchelyke kennis* zal bepaalen.

Alle menſchelyke kennis begint by de *Zinnen*, gaat voort tot 't *Verſtand*, en eindigt by de *Reden*. — Eerst wordt de aart onzer *kennis* naauwkeurig ontwikkeld. *Kennen* bepaalt zig tot het *object*, welk wy ons voorſtellen, en tot het *onderwerp*, dat is tot ons bewust zyn, aangaande de voorſtelling. *Kennen* is dus niet anders, dan zig iets met bewustheid voorſtellen. *Bewustheid* beſtaat derhalve in eene dubbele werkzaamheid, door welke de voorſtelling aan het *object* en aan het voorſtellende *onderwerp* toegeeigend, en zo wel met het *object* als *onderwerp* verbonden wordt. (Dit is, meenen wy, 't zelfde, 't geen doorgaans wordt uitgedrukt, dat alle *zelfsbewustheid* geſchiedt by wyze van *reflexie*, dat is door van het Voorwerp, waaromtrend ons denkvermogen bezig is, op ons zelven (door KANT het *onderwerp* genoemd) te reflecteeren) §. 1-5. Alle kennis is of *oorſprongelyk* of *empirisch*, by ondervinding. 'Er zyn echter geene aangebooren voorſtellingen, doch alle kennis rust op *waarneeming*, echter volgt daaruit niet, dat alle kennis uit *ervaring* ontſtaat. In ons is een zeker aanleg der natuur, door welke het kenvermogen alleenlyk uit zig zelve in ſtaat is, zodanige kennis voorttebrengen, welke van alle *ervaring* onafhangelyk is. Dit noemt men *oorſprongelyke grondſlagen onzer kennis*. Hiertoe behoort al wat *volſtrekt noodzaakelyk is*. Wy kunnen niet beſluiten, dat het geen wy by *ervaring* kennen *volſtrekt noodzaakelyk is*, dat het juist *zo* zyn moet, en niet anders kan plaats hebben. Dat alle lichaamen *porien* hebben, leert de ondervinding; maar dat 'er volſtrekt geen lichaam zonder *porien* zou beſtaan kunnen, kan daaruit niet beſloten worden. —— Hieruit volgt ook, dat het geen *volſtrekt algemeen* is niet uit waarneeming gekend kan worden. §. 7-10. —— Hierop berusten de twee Schoolſche Beginſels van Demonſtratie, te weeten het *Beginſel van Tegenſtrydigheid* en van de *genoegzaame Reden*. —— (Recenſent vraagt hier, of deeze onderſcheiding in *oorſprongelyke* en *empiriſche* wel zeer nuttig is? —— Alle *kennis* toch, 't zy men ze *oorſprongelyk* of *empirisch* noeme, is *verkreegen*, ook volgens KANT. Zekerlyk is 'er een *oorſprongelyk denkvermogen* in ons, 't geen zommige *objec*

jecten beſchouwt als *noodzaakelyk*, dat by voorbeeld een *quadraat* vier zyden heeft, andere ſlegts als *voorwaardelyk*, gelyk *de mensch heeft vyf Zintuigen.* Maar is daarom de *kennis* van het eerſte *oorſprongelyk*? — 't Is het zelfde denkvermogen; 't onderſcheid ligt in den aart der *objecten.* Zou dus de gewoone onderſcheiding in *volſtrekt noodzaakelyk* (*abſolute neceſſarium*) en *voorwaardelyk* of *gebeurlyk* (*contingens*) niet eigenaartiger zyn, als zoekende meer regtſtreeks dit onderſcheid in de objecten des Verſtands?) —— Het kenvermogen is *drievoudig*, en beſtaat in *aanſchouwingen*, of onmiddelyke voorſtellingen, in *begrippen*, of algemeene, afgetrokkene voorſtellingen, in *beſluiten*, zynde oordeelvellingen, afgeleid uit andere voorſtellingen, door middel van een derde. Aan het eerſte beantwoordt *zinnenlykheid*, aan het tweede *Verſtand*, aan het derde *Reden* (§. 13.) (Dit komt nagenoeg overeen met de gewoone Logiſche verdeeling der *drie werkzaamheden der ziel*, (*tres mentis operationes*) de *eenvoudige bevatting der zaak*, *oordeel*, waardoor wy het *Prædicaat* aan het *ſubject* toeeigenen of ontkennen, en *Redeneering*, waar door wy het *ſubject* en *Prædicaat* by een *derde* vergelyken.) In §. 39 wordt de zinnenlykheid gezegd *lydelyk* te zyn. De Auteur tragt de Tegenwerping tegen dit gevoelen optelosſen. „ Is „ dit vermogen, zegt men, enkel *lydelyk*, daar het zelve „ de indrukken, welke de dingen maaken, opneemt, en „ in formen rangſchikt?" De Auteur antwoordt met te doen opmerken, dat men niet bezeft, dat dit in order brengen van het menigvuldige tot eenheid eigenlyk niet tot de *zinnenlykheid* behoort, maar het werk van het verſtand is. Is, vraagen wy, deeze oplosſing wel voldoende? Schoon wy ook, volgens raad des Auteurs, hier de fynere *Critiek* aanwenden, zien wy niet, hoe de *zinnenlykheid*, welke toch in *daadlyke voorſtelling* beſtaat, enkel *lydelyk* is, al komen wy ook tot geen *begrip* of *oordeel.* Het *voorſtellen* is toch *werkzaam zyn*, en kan zonder het kenvermogen niet geſchieden (§. 13.) Een *lydelyke kragt* of *vermogen* kan in de Phyſica iets betekenen, alwaar men gewoon is te ſpreeken van *werking* van gewigten, doch is in de *Metaphyſica* onzin. KANT noemt echter, bladz. 82, zinnenlykheid *lydelyk vermogen;* 't geen men een *Contradictio in terminis* zou noemen, dewyl *lydend werken* geen denkbeeld oplevert. *Vermogen* of *kragt* beſtaat in *werken*, en is het tegendeel

van

van *lydelyk zyn*. Het oog is volſtrekt *lydelyk*, wanneer het beeldje van eenig voorwerp op den bodem des oogs valt; doch dit is ook geene *voorſtelling*, geene *aanſchouwing*, in de taal van KANT. Het kenvermogen moet hieromtrend *werkzaam* zyn. Desniettegenſtaande wordt §. 48 de zinnenlykheid by een ſpiegel vergeleeken. Men zegt wel, in een *Natuurkundigen* zin, van den ſpiegel, dat dezelve een *vermogen* heeft de beeldtenisſen op te vangen. Doch heeft hy ook *aanſchouwingen* gelyk de zinnenlykheid? (§. 13.) Wil men door *lydelyk* alleen te kennen geeven ('t geen wy niet kunnen denken), dat het kenvermogen noodzaakelyk en *lydelyk* volgt deezen onmiddelyken indruk der zinnen; dan moet men ook het *Oordeel*, de *Reden*, met één woord alle Werkzaamheden van ons kenvermogen, *lydelyk* noemen, als volgende noodzaakelyke regels. Maar *zinnenlykheid* is, volgens §. 39, enkel *ontvangbaarheid*, en de indruk van een voorwerp op de zinnenlykheid is *gewaarwording*. Doch elders (§. 13.) wordt *zinnenlykheid* gezegd het *vermogen* ten opzigte van *aanſchouwingen*, en wordt geſproken van *zinnenlyke Voorſtellingen*. Kan men, door al te ſcherpzinnig te onderſcheiden, zigzelven ook in verwarring brengen?

Het onbepaalde Voorwerp, op welk een aanſchouwing door gewaarwording betrekking heeft, wordt *Verſchynſel* (*Phaenomenon*) genoemd. In de aanſchouwing, even als in de voorſtelling, moet *ſtof* en *form* onderſcheiden worden (§. 2 en 39.) De *ſtof* der aanſchouwing is dat geen, wat in dezelve de plaats van het verſchynſel ontvangt, of hetzelve vertegenwoordigt. De *form*, daartegen, beſtaat in dat geen, waardoor het menigvuldige der ſtoffe, of van het vertegenwoordigde verſchynſel, naar zekere betrekkingen geregeld, eenheid verkrygt.

Voorts worden onze oordeelen, ten opzigte van den inhoud of *waarde*, nog verdeeld in *analytiſche* en *ſynthetiſche* §. 15. In het eerſte geval verkrygt onze kennis door dat gezegde geen nieuwen aanwas; by voorbeeld *alle cirkels zyn rond*. In het laatſte geval, wanneer naamelyk in het gezegde iets voorkomt, dat te vooren in het grondbegrip des onderwerps niet lag opgeſloten, wordt onze kennis daadelyk vermeerderd en uitgebreid; by voorbeeld *alle lichaamen zyn zwaar*. *De lucht is veerkragtig*. —— Hierover is verſchil ontſtaan, 't geen hier breedvoerig behandeld wordt; en veelen zullen ligt oordeelen, dat dit geheele verſchil zo veel geſchryfs niet waar-

waardig is. Wy zien niet in, dat van deeze onderſcheiding veel toepaſſelyk gebruik te maaken is. Waarom wy ook veele andere verdeelingen en onderſcheidingen, die hier gemaakt worden, kortheidshalven voorbygaan, gelyk *voorwerpelyke* en *onderwerpelyke*, *mathematiſche* en *philoſophiſche*, *beſchouwende* en *beoeffenende*, *hiſtoriſche* en *redenlyke* kennis §. 16-20. Tot de *volmaaktheid* der kennis behoort *algemeenheid*, *duidelykheid*, *waarheid*, *zekerheid* en *noodzaakelykheid* §. 26-33. Dit is de inhoud van de *Inleiding* tot het Werk zelve.

Voorts bevat dit Boek 3 Hoofddeelen. 't Eerſte handelt van de *zuivere zinnenlykheid*, en bevat 2 Afdeelingen over *Ruimte* en *Tyd*; 't tweede van het *zuivere Verſtand*; 't derde van de *zuivere Reden*, overeenkomſtig den drievoudigen aart van het kenvermogen, gelyk boven door ons is aangeweezen.

Tot de *zuivere zinnenlykheid*, of *zuivere aanſchouwingen* van *vooren*, behooren *Ruimte* en *Tyd*. Deeze kennis is, volgens de leer van KANT, *oorſprongelyk*, niet op *ervaring* berustende, dewyl het ons volſtrekt onmogelyk is, voorwerpen der zinnenlykheid te denken, ten zy wy ons dezelve voorſtellen als *ergens*, dat is buiten ons en buiten elkander, of in *ruimte*, en in een zekeren tyd, dat is, of te gelyk beſtaande, of elkander opvolgende. Dus zyn *Ruimte* en *Tyd formen* der zinnenlykheid.

Hun, die niet geheel onbedreeven zyn in de Geſchiedenisſe der Wysgeerte, kan het vermaarde verſchil, oudtyds gevoerd tuſſchen de Engelſchen en Duitſchers, over *Ruimte* en *Tyd*, niet onbekend zyn. Bekend is ten dien opzigte de briefwisſeling tuſſchen twee beroemde mannen der voorige Eeuw, LEIBNITS en CLARKE. Recenſent acht het niet onnutſtig, hieruit met een kort woord iets te herinneren. De navolgers van den grooten NEWTON, grooter echter in 't *Phyſique* dan *Metaphyſique* vak, beſchouwden *Ruimte* als iets *weezenlyks*, ſpraken van het zelve als eene *Beſtaanlykheid*, ſchreeven het de eigenſchappen van *onmeetelykheid*, *noodzaakelykheid*, enz. toe, en verklaarden dus de *Ruimte* voor een *Attribut* of *Eigenſchap* van het noodzaakelyk Weezen, dat is van God, zo dat deeze als door de onmeetelyke Ruimte verſpreid moest beſchouwd worden; 't geen zy Gods *alomtegenwoordigheid* noemden. Op dezelfde wyze dagten zy van de *Tyd* of *Duuring*, zynde de *Tyd* een gedeelte van de *Eeuwigheid*, en *eeuwige duuring* mede een *Attribut* der Godheid.

heid. LEIBNITS was van een geheel tegengeſteld gevoelen, beweerende, dat *Ruimte* alleen beſtondt in onze *verbeelding*, zynde niets anders dan het afgetrokken denkbeeld van de Lichaamen zelve; zo dat, deeze weggenomen zynde, 'er een louter niets overbleef. 't Zelfde beweerde hy van den *Tyd*, zynde wederom niet anders, dan het afgetrokken denkbeeld van *elkander opvolgende* dingen, zodat, deeze weggenomen zynde, 'er ſlegts een *imaginair* of ingebeeld weezen overbleef. Volgens 't geen in de *Leibnitiaanſche* School geleerd wordt, is *Ruimte* en *Tyd* enkel eene *Relatie* of betrekking, en het is door *ervaaring* en *abſtractie* van *gelyktydige* of *opeenvolgende* dingen, dat wy komen op het denkbeeld van *Ruimte* en *Tyd*. Dit weinige meenden wy onzen Lezeren te moeten herinneren. Dit oude verſchilſtuk wordt hier niet eigenlyk regtſtreeks behandeld; dan blykt hier uit, dat de *Kantiaanſche* School zig in zo verre tegen de *Leibnitiaanſche*, welke Wysgeerte ſedert LEIBNITS in Duitschland de heerſchende is, verzet, dat zy beweert, dat *Ruimte* en *Tyd oorſprongelyke* denkbeelden zyn, waartoe wy niet door bovengemelde *Abſtractie* zyn gekomen. Ons beſtek laat geenszins toe, dit ſtuk hier te behandelen; ook is het misſchien niet van dat gewigt. Twee Afdeelingen, dat is ongeveer de helft van dit Boek, zonder de Inleiding, worden hier aan beſteed. Wy zullen onzen Lezeren, tot een proef, een en ander bewys mededeelen, waarmede de Auteur dit gevoelen zoekt te ſtaaven. „ De „ voorſtelling der ruimte (bladz. 90.) kan in ons niet ge„ boren zyn, te gelyk met de voorſtelling van *empiriſche* „ voorwerpen, als of dezelve met deezen gegeeven wa„ ren. Want de ruimte ſtaat in betrekking tot de voor„ werpen, in de ruimte, juist zo, als de grond eener „ zake ſtaat tot de gevolgen van dien grond. Nu moet „ de grond natuurlyker wyze eerder zyn, dan het geen, „ wat als een gevolg aan dezelve verbonden is, dewyl „ het gevolg zonder den grond niet mogelyk is." (Sommigen zal dit duister zyn. De Auteur wil zeggen, wy kunnen geen voorwerpen denken, of moeten *eerst* denken aan *Ruimte*, waarin zy beſtaan zullen. Doch waarom, vraagen wy, zyn het geen *gelyktydige* en *geaſſocieerde* denkbeelden, die *te gelyk met elkander* geboren worden? Hadden wy geen denkbeeld van *uitgeſtrektheid* (en 'er is geen *uitgeſtrektheid* zonder *uitgeſtrekte* voorwerpen, die

wy door *ervaaring* kennen) hadden wy ook geen denkbeeld van *Ruimte.*) „ Terwyl wy bezig zyn met uit-
„ wendige voorwerpen waar te neemen, ſtellen wy ons
„ dezelve voor niet blootelyk als dingen, welke van ons
„ onderſcheiden zyn; maar tevens als dingen, die in
„ *eene andere plaats* zyn, dat is in een ander deel van
„ de ruimte, als (*dan*) dat deel, in 't welk wy ons be-
„ vinden." (Dit gaat goed! Maar kunnen wy *vooraf* denkbeeld van *Ruimte* hebben, eer wy *uitgeſtrekte voorwerpen* door *ervaaring* hebben leeren kennen? Zo niet, dan is *Ruimte* een *Gevolg* van *uitgebreidheid.*) „ Gevol-
„ gelyk bevat de voorſtelling van *buiten ons* en *buiten*
„ *elkander* reeds de voorſtelling van *Ruimte* in zig." —
„ Wil men de *Ruimte* houden voor eene bepaaling van
„ die dingen op zig zelve, welke den grondſlag der ver-
„ ſchynſelen uitmaaken; dan zal de ruimte of eene *toe-*
„ *valligheid* (*accidens*), of eene enkele *betrekking*,
„ of een *afgetrokken*, of een *algemeen begrip* zyn moe-
„ ten. —— Maar zy is geen *toevalligheid*, geene zoda-
„ nige bepaaling van een voorwerp, welke in het zelve,
„ als in haar onmiddelyk *ſubſtratum*, inhangt. Want welk
„ *ſubſtratum* zou het zyn, waaraan de ruimte, door in-
„ hanging, zou kunnen verbonden weezen? De uitwen-
„ dige voorwerpen kunnen het niet zyn; want deeze ſtel-
„ len wy ons, immers, geenzins voor, als het *ſubſtratum*
„ van de ruimte; integendeel ſtellen wy ons de uiter-
„ lyke voorwerpen of de verſchynſels veel meer voor,
„ als in de ruimte beſtaande." Door ſoortgelyke redeneeringen wordt verder beweezen, dat de *Ruimte* ook geen *Betrekking*, of *afgetrokken begrip*, zyn kan. Dan wy kunnen hierin den Auteur niet volgen; noch daarop onze aanmerkingen mededeelen. Tot een proef meenen wy onzen Lezeren genoeg gezegd te hebben, om hen, die zig tot dergelyke beſpiegelingen opgewekt gevoelen, aan te ſpooren, het Boek zelve op te ſlaan. Die deeze ſpys niet gevalt, laaten dezelve vryelyk onaangeroerd. — Alleenlyk moeten wy nog op het gevolg, 't geen hieruit §. 44. wordt afgeleid, *dat*, naamelyk, *de Ruimte geene ontkenning, geen bloot niets is*, aanmerken, dat wy zulks wel toeſtaan, voor zo verre het eene *voorſtelling* is, die onder de gedaante van iets *poſitiefs* voorkomt, niet gelykſtaande met *domheid*, *onweetenheid*, enz.; doch buiten ons begrip is 'er niets weezenlyks voorhanden; *Ruimte*

be-

beſtaat ſlegts in onze *Verbeelding*, of in ons. Ligt kan deeze aanmerking in vervolg van dienst zyn. Doch wy willen niet vooruitloopen.

In de volgende Afdeeling wordt op ſoortgelyke gronden aangetoond, dat de *Tyd* geen *algemeen begrip*, *betrekking*, enz. kan zyn, en daaruit afgeleid, dat de Tyd een *tweede form* der zinnenlykheid en een *oorſprongelyk* denkbeeld is.

In het tweede Hoofddeel wordt gehandeld van *het zuivere Verſtand*. Hier ontmoet men een naauwkeuriger onderzoek naar de *oorſprongelyke Verſtandsbegrippen*, die geenzins uit *ervaaring* geſchept zyn; want door deeze begrippen wordt, naar de leere van KANT, eerst het *denken* mogelyk. Het zyn *noodzaakelyke* Begrippen, en *ervaaring* kan geene *noodzaakelykheid* leeren (§. 9.) By het naauwkeurige onderzoek van de natuur der menſchelyke kennisſe, moet men eindelyk ſtuiten op begrippen, welke niet uit de ervaaring kunnen ontſpringen. (Zekerlyk is het verſtand niet uit de ervaaring, maar een oorſprongelyk vermogen. Dit achten wy zo klaar, dat het geen diepzinnig onderzoek ſchynt te behoeven. Zie voorts 't geen wy boven hebben aangemerkt.) Deeze *zuivere Verſtandsbegrippen* worden, in navolging van den ouden ARISTOTELES, *Categorien* genoemd (§. 57.) Ten aanzien van de *form* wordt ons oordeel in zyne werkzaamheden bepaald door vier wyzingen: *Hoegrootheid*, *Hoedanigheid*, *Betrekking*, *Modaliteit*; en ieder heeft wederom 3 onderdeelen; dus 'er in 't geheel 12 *Categorien* zyn, welke (§. 63.) aldus in eene Tafel worden opgegeeven.

1.
Hoegrootheid.
Eenheid (de maat)
Veelheid (de grootheid)
Alheid (het geheel).

2.
Hoedanigheid.
Weezenlykheid of *realiteit*.
Bepaaling.
Ontkenning.

3.
Betrekking.
Zelfſtandig en inhangend (Zelfſtandigheid en Toevalligheid).
Oorzaakelykheid en afhanglykheid (oorzaak en gewrogt).
Gemeenſchap (wederkeerige werking).

4.
Modaliteit.
Mooglykheid — onmogelykheid.
Zyn — niet zyn.
Noodzaaklykheid — toevalligheid.

Onlangs, leest men aan den voet der bladzyde, gat WILDT te *Göttingen* een nieuwe Tafel der *Catagorien* uit, waarin hy het getal derzelven vermeerderde: waar door men denken zou, dat zulks eene willekeurige optelling ware. Recenſent herinnert zig hier by ook, dat de *ſcholaſtiken*, volgers van ARISTOTELES, op het voetſpoor van hunnen Meester ſlegts 10 *Categorien* telden, als *Subſtantie*, *Hoegrootheid*, *Hoedanigheid*, *Betrekking*, *Werking*, *Lyaen*, het *Waar?* het *Wanneer? Ligging*, *Wyze van zyn.* —— Anderen hebben gemeend, dat men het getal nog kon verminderen, 't geen wy waarergens in dit versje hebben gevonden begreepen te zyn:

Mens, *Menſura*, *Quiës*, *Motus*, *Poſitura*, *Figura*
Sunt cum Materia cunctarum exordia rerum.

Doch onze Auteur meent *van vooren* op eene onwederſpreekelyke wyze te kunnen bewyzen, dat deeze 4 Hoofdbegrippen met de 12 begrippen, die derzelver beſtaandeelen uitmaaken, den geheelen voorraad behelzen van alle onze *oorſpronglyk verkreegen Verſtandsbegrippen*, uit welke alle onze mogelyke kennis moet worden zamengeſteld. Zie hier het Bewys. „ Alle verſtandsdaaden, en „ dus ook de oordeelen, tot welke het denken zig laat „ te rug leiden, zyn alleen door begrippen mooglyk. „ Een begrip is anders niet dan *prædicaat* tot een moog„ lyk oordeel. Zo veele oorſprongelyke formen der ver„ ſtandsdaaden 'er, derhalven, zyn; even zo veele grond„ begrippen moeten 'er ook voorhanden zyn. Ware 'er „ één begrip meer, dan 'er zulke oorſprongelyke werk„ zaamheden van het denken zyn; zoude hier uit volgen, „ dat dit begrip tot geene verſtandsdaad zou konnen ge„ bruikt worden. Nu moet toch elke verſtandsdaad on„ der de eene of andere form ſtaan; gevolgelyk zou dan „ dit begrip, in 't algemeen, tot het denken niet kunnen „ worden gebruikt, en derhalve ledig, en zonder be„ wustheid, in de ziel moeten liggen. Doch dit is vol„ ſtrekt onmooglyk. 'Er kan dus niet één begrip meer „ zyn." In §. 67. wordt deeze *Categorientafel* nader ontwikkeld en uitgeplozen. Aldus wordt, by voorbeeld, opgemerkt, dat in elke van deeze vier Clasſen de derde *Categorie* uit de verbinding der tweede met de eerſte ontſtaat. Zo is de *Alheid* of *Geheelheid* niet anders dan *Veelheid* als *Eenheid* aangemerkt; de *Bepaaling* niets dan *Weezen-*

zenlykheid met *ontkenning* verbonden; de *Gemeenſchap* niets dan *oorzaakelykheid* eener *Zelfſtandigheid*, in wederkeerige bepaaling van dezelve; de *Noodzaakelykheid* niets anders dan de *Aanweezigheid* door de mooglykheid zelve gegeeven. Echter is daarom de derde *Categorie* niet blootelyk *afgeleid*, maar een *ſtambegrip* van 't zuivere verſtand. — Uit deeze ſtambegrippen laaten zig wederom *ſubalterne* begrippen afleiden (§. 69,) die even zo zuiver, en van de *Ervaring* onafhangelyk zyn, als de grondbegrippen zelve. KANT noemt dezelve *Prædicabilia* des zuiveren verſtands.

Het derde Hoofddeel, 't welk zeer kort is, handelt *van de zuivere reden*; doch plaats verbiedt ons, hieruit byzonderheden over te neemen. Wy meenen genoeg gezegd te hebben, om onze Lezers met den doorgaanden inhoud van dit Boek bekend te maaken, en achten dus aan de nieuwsgierigheid van het leezend *Publiek* in zo verre voldaan te hebben. Een andere vraag is, of de verwagting van hen, die zo lang van dit nieuw opgaande Licht boven den Duitſchen *Horizon* gehoord hebben, voldaan is, meenende hierin, wy weeten niet welke, nieuwe Verborgenheden, dus lang in de duisternis begraaven, klaar ontvouwd te zien; en zy zullen by voorraad reeds hunne hoop opgeeven. Elk beoordeelt een nieuw Boek meestal naar zyne geaartheid, ſmaak, en reeds opgevatte begrippen. Het kan niet anders of dit moet inzonderheid het lot zyn van dit Werk van den *Kantiaanſchen* Wysgeer. Sommigen zullen het, zonder verder onderzoek, verwerpen, houdende het voor opgewarmde kost van oude *Ariſtotelisch-ſcholaſtike* Wysgeerte, in nieuwe ſchotelen opgedischt. Voorzigtiger zullen zy doen, die niet te ſchielyk oordeel vellen, willende liever de volgende Deelen deezes Werks afwagten, of dáár het beloofde Licht mag komen opdaagen. Wy willen dan in onze oordeelvelling niet vooruitloopen, of de Lezeren voorinneemen, maar hen liever een onpartydig onderzoek aanbeveelen, zo zy anders denken daartoe den vereischten aanleg te hebben. De beminnaar van dergelyke ſtudien zal echter den Hoogl. VAN HEMERT bedanken voor den arbeid, welken hy daaraan beſteed heeft; en, ſchoon hy hier ſlegts als Vertaaler te voorſchyn komt, heeft hy zig, door verſcheiden oorſpronglyke ſchriften, waarin kunde en ſcherpzinnigheid doorſtraalen, genoeg by zyne Landgenooten bekend gemaakt.

De Hoogleeraar is ook zodanig door dit nieuw Wysgeerig Licht bekoord, dat hy, in 't ſlot der Voorrede, allen ten ſterkſten uitnoodigt om daaraan deel te neemen, ter beſtryding van *Atheiſtery*, *Twyffelaary* en *Onverſchilligheid*, welke de dierbaarſte belangen van het Menschdom openlyk dreigen te ondermynen. Ook de ſchrandere Auteur van *Zeno*, *over Ongeloof en Zeden* (HULSHOFF) bladz. 13. verwagt, *dat ook de Engelſchen zig zullen bemoeien met deeze groote Omwenteling, en openlyk deelneemen in de hedendaagſche Geſchillen over zulke verhevene en belangryke onderwerpen.* De Hoogleeraar vermaant echter tegen het misbruik, 't geen van de *Kantiaanſche* Wysgeerte, in Duitschland, maar al te veel, gemaakt is, daar men ook de Leer van Jezus in de form der *Kantiaanſche* Wysgeerte heeft willen dwingen, of wel de leer van KANT in het Christendom zoeken. Niet ten onpaſſe is deeze vermaaning voor onze Landslieden, die zo greetig zyn alle nieuwigheden der Duitſchers over te neemen: want waarlyk laaten zig, ook naar 't oordeel van den Recenſent, *Ariſtoteliſche Categorien* en de *eenvoudige* Leer van Jezus geenszins vereenigen: en, zo de ſtoutmoedige LUTHER nog leefde, deedt hy, tegen hen, die de *Ariſtoteliſche Categorien* in 't Christendom zoeken, gewisſelyk wederom, te *Heidelberg*, (gelyk hy deedt 1518.) de *Theſis* aanplakken: *Si quis vult in Ariſtotele philoſophari, prius oportet in Christo ſtultificari.*

Lofrede op HERMANNUS GERARDUS OOSTERDYK, *door* JERONIMO DE BOSCH. *Te Amſterdam, by* P. den Hengst, 1795. *In gr.* 8*vo.* 77 *bl.*

Eene Nagedagtenis van een Vriend aan een Vriend geheiligd, en beiden waardig. De geleerde en bekwaame DE BOSCH treedt hier voor, om den Naam te vermelden en te vereeuwigen van zynen Kunst- en Boezemvriend OOSTERDYK, te midden der Leden van het Genootſchap *Concordia & Libertate.* Hy doet het op eene wyze, zyns en zyns overleden Kunstbroeders waardig. Hy ſpreekt de taal van 't hart, en geeft een kleine, doch kragtige, Schets van het Leeven en 't Character van een Man, voor welken alle de Leden des Genootſchaps, met zo veel reden, eene byzondere liefde en hoogagting hadden.

De

De taak, welke hy op zich genomen hadt, te recht kennende, betuigt de Redenaar, „ dat," zal die Gedagtenisviering wél geſchieden, „ wy ons zullen moeten ont„ houden van alles wat eenigzins overdreeven ſchynt of „ te ver gezogt te zyn." —— „ Wy zullen alleen de zui„ vere waarheid moeten hulde doen; naardien de deug„ den en de verſtandige vermogens van hem, welke het „ gewichtig onderwerp deezer Redenvoering zyn zal, „ noch eenen bloemryken ſtyl, noch eenige verheevene „ uitdrukkingen, of dichterlyke ſieraaden behoeven, en „ naardien de ontwikkeling van zyn inborst, de vertoo„ ning van zyne natuurlyke neigingen, het daar uit af„ geleid verhaal van zyn gedrag en zeden, en eene korte „ beſchryving van zyne algemeene kundigheden, genoeg„ zaam zullen zyn om hem naar waarde te leeren ken„ nen."

In het volbrengen van deezen laatſten Vriendſchapspligt geeft de Redenaar, *vooreerst*, eene korte Schets van OOSTERDYK's Leeven, welke hy zelve geſchreeven, en aan hem op zyn ziekbedde overgehandigd hadt, om hem in ſtaat te ſtellen tot het vieren deezer Nagedagtenis, welke de Overledene gewild hadt dat door hem geſchieden zou. —— Vervolgens leidt hy daar uit eenige denkbeelden af omtrent 's Mans gemaakte vorderingen in het opwakkeren van zyne zedelyke en verſtandige vermogens, welke egter voornaamlyk hunne betrekking hebben tot het door *Eendragt* en *Vryheid* bloeiende Genootſchap: terwyl hy de gewichtige taak, om zyne overige bekwaamheden, als die van een ervaaren en voorzigtig Geneesmeester, af te maalen, overlaat aan die geenen zyner Vrienden, welke, Leden van dat Genootſchap, bekwaamheid daartoe in eene ruime maate bezitten.

Het zal in onze *Vaderlandſche Letteroefeningen* zeer paſſen, dat wy, uit dit eigen Opſtel des Overledenen, zeer kortlyk overneemen wat deezen *Vaderlandschen* Geleerdens Leeven betreft.

Te *Katwyk aan den Rhyn* werd, op den 19 Nov. 1731, H. G. OOSTERDYK geboóren; doch verwisſelde, daar zyn Vader, te gemelder plaatze Predikant, te *Utrecht* beroepen werd, die Stad voor de plaats zyner geboorte. Beter behaagen vondt hy in 't *Latyn* dan in 't *Fransch.* In February 1744 verloor hy, op twee elkander volgende dagen, Vader en Grootvader, de laatſte Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leyden.* De laatstgemelde hadt hem

ſterk aangezet om Doctor te worden; doch zyne zinnelykheid helde meer over om 's Vaders beroep te volgen. Dan, zyn Oom, JOANNES OOSTERDYK SCHACHT, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Utrecht*, naa dat hy de Latynſche Schoolen, met lof, verlaaten hadt, de Raadgeever omtrent het aanleggen zyner Studien geworden zynde, lag hy zich, onder de vermaardſte Mannen der *Stichtſche* Hoogeſchoole van dien tyd, toe op de Voorbereidende Weetenſchappen, en zette zich voorts bepaald tot de Geneeskunde. Hy werd, naa een achtjaarig verblyf op de Hoogeſchoole, in 1754 tot Doctor in de Medicynen bevorderd; en zette zich in 't volgend jaar te *Amſterdam* neder, om de Practyk te beoefenen. De lust tot de Poëzy, hem van vroeg eigen, en ſteeds bygebleeven, verliet hem niet; en maakte hy nu en dan eenige *Latynſche* Verzen. Maar eene verkeering met *Nederduitſche* Dichteren, en veel genoegen in den Schouwburg vindende, gaf zulks gelegenheid om zich meer tot de *Nederduitſche* Poëzy te begeeven, zo dat de *Latynſche* meest agterbleef; die egter, eenige jaaren laater, door zyne verkeering met zynen Vriend DE BOSCH, weder boven kwam. —— Dit is het kort begrip van 't geen OOSTERDYK, die op den 19 April 1795 overleedt, van zichzelven zegt.

Dit berigt is de ſcheering voor den inſlag van den Burger DE BOSCH, die 'er eene Lofreden op grondt, welke de aandagt der Toehoorderen zeker uitlokte, en die der Leezeren met veel genoegen bezig houdt.

Veele *Hollandſche* Gedichten heeft OOSTERDYK gemaakt, waar van zeer veele afzonderlyk, telkens op zyne kosten, gedrukt zyn geworden, om ze aan zyne Vrienden mede te deelen.

De ontſtaane Burgerlyke Oneenigheden, waar door, in de laatſte jaaren zyns leevens, het Vaderland werd geſchokt, hadden een aanmerkelyken invloed op OOSTERDYK's inwendige rust; en droefgeestigheid begon beheerſcheres van zynen geest te worden. Dan dit ſpoorde hem aan tot eene onderneeming, welke noodzaaklyk zyne gedachten van dien toeſtand des Vaderlands veelal moest aftrekken. „ Nu en dan hadt hy een Lierdicht „ van HORATIUS in *Nederduitſche* Verzen overgebragt, „ thans ondernam hy alle de Boeken van dien *Latyn-* „ *ſchen* Lierdichter op dezelfde wyze te behandelen; en „ het heeft hem mogen gebeuren, weinig dagen voor „ dat hy, uit hoofde der Ziekte, zich aan zyn kamer

„ moest

„ moest verbinden, daar aan de laatſte hand te leggen." De Burger DE BOSCH geeft hoope dat dit belangryk Werk door den druk zal worden gemeen gemaakt. Gelyk hy ook een Bundel uitgeleezen Gelegenheids-Verzen als buiten twyfel te verwagten aankondigt.

Op zyn ziek- en doodbedde ſtrekte het leezen der Dichteren hem niet alleen ter uitſpanning en vervrolyking; „ maar den dood voelende naderen, was hy niet alleen „ zonder vrees; maar ſloeg de hand aan de Lier, om het „ Opperweezen, in welluidende Verzen, voor zyne be„ weezene weldaaden te danken; wanneer hy niet afliet, „ die byzondere gunst van GOD te erkennen, welke hem „ in zyne Ziekte vergund hadt, zich met die Letteroefe„ ningen te verlustigen, waarvan hem, in zyne gezonde „ dagen, zyne menigvuldige bezigheden veeltyds hadden „ afgetrokken; terwyl de Voorſchriften van eenen rede„ lyken Godsdienst, en een vast geloof in die Leer, wel„ ke door JESUS CHRISTUS is aan het licht gebragt, de „ bekommernisſen deeden verdwynen, en de aangenaamſte „ vooruitzigten opleverden; zo dat hy nu de zalige rust „ inging met een welbereid en vrolyk gemoed, en dien dag, „ verſchriklyk voor anderen, aanmerkte als een gezegend „ tydſtip, wanneer hy, van alle aardſche zorgen ontſlaa„ gen, ruime ſtoffe zou vinden tot uitbreidinge van de „ oneindige goedertierenheden des Allerhoogſten." Dit Latynsch Gedicht, door OOSTERDYK op zyn ſterfbedde vervaardigd, vindt men agter deeze Lofreden geplaatst. Waarby DE BOSCH nog gevoegd heeft die *Latynſche* Verzen van zichzelven, welke op het onderwerp deezer Redenvoeringe betrekking hebben; als mede eenige *Nederduitſche* Gedichten, mede ſlaande op eene byzonderheid in de Redenvoering voorkomende.

„ Het is moeilyk," verklaart de Redenaar, „ een braaf „ Character met woorden te ſchilderen, en alle deszelfs „ uitneemende hoedanigheden zodanig onder 't oog van „ Vrienden en Bekenden te brengen, dat men genood„ zaakt wordt by zich zelven uit te roepen: „ „ De „ „ Man was alzo, ik zie hem dus handelen, het gezeg„ „ de is waarachtig!" " Dit beproeft DE BOSCH, en ſlaagt gelukkig. Komt hy ſoms tot kleinigheden, 't is in deeze dat men veelal de Menſchen best leert kennen; b. v. (want wy kunnen ons hier niet inlaaten om den Redenaar te volgen,) van zynen heuſchen en vriendlyken aart

ſpree-

ſpreekende, zegt hy, onder andere: „ Zyne gewillige „ Dienstmaagden waren met genoegen vervuld, by de „ terugkomst van haaren Heer, van wien zy nimmer eeni„ ge trotſche bevelen ontvingen; maar die van haar, als „ kinderen, verzogt het geen hy noodig hadt: eene „ zaak, welke veeltyds verwaarloosd wordt door hen, op „ wier lippen wel geduuriglyk de woorden *Vryheid* en *Ge„ lykheid* zyn; maar die, in hun klein beſtek, geenzins die „ deugden betrachten, op welke men beweert dat het „ groot Staatsgebouw moet rusten."

Ten ſlotte herinnert de Redenaar de Leden des Genootſchaps hunnen Kunstbroeder en Medearbeider, die, zints Dec. 1755, een der waardigſte Leden uitmaakte. —— Dan wy hebben reeds genoeg bygebragt, om deeze *Lofreden*, op eene voordeelige wyze, te onderſcheiden van veele *Nagedagtenis - Redenvoeringen*. En het Onderwerp en de Redenaar deeden ons niets minder wagten. Voldoening durven wy den Leezeren belooven.

Iets ter Nagedachtenis van STEVEN JAN VAN GEUNS, MZ. *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Utrecht. Door* P. W. PROVO-KLUIT, *en* D. A. J. TROULJA. *Te Utrecht, by de Wed.* J. van Terveen en Zoon, 1795. *In* 8*vo.* 31 *bl.*

Twee bewonderaars van wylen den verdienſtelyken Utrechtſchen Hoogleeraar STEVEN JAN VAN GEUNS vonden zich opgewekt, om den waardigen Man het offer van hoogagtinge toe te zwaaien. De een naa den anderen beklom het Spreekgeſtoelte, en volvoerde het treurig werk, de eerſte in ongebonden, de tweede in gebonden, ſtyl. KLUIT ſchetst zynen Leermeester, in eenige trekken, als *Geleerde* en als *Mensch*. Gelyk 's Mans zedelyke waarde alomme, en ook by ons, bekend was, dus kunnen wy ook de volgende kenmerking, in de eerstgenoemde hoedanigheid, indien het noodig ware, door ons getuigenis bekragtigen. „ In kunde en werkzaamheid overtrof „ hy alle zyne tydgenooten —— zyne geleerdheid was „ zoo onbepaald als zynen (zyn) yver — hy had het „ vak der Letterkunde met vrucht bearbeid — in de „ Wysbegeerte bezat hy eenen hoogeren graad van ken-

„ nis,

„ nis, dan die de klank van Meester geeft; ſchoon hy
„ openlyk, en onder veele toejuichingen, tot denzelven be-
„ vordert was —— dan zeer verre was hy in de gehei-
„ men der Geneeskunde ingedrongen." —— Het Dicht-ſtuk vertoont meer blyken van welmeenendheid, dan van poëtisch vernuft. Veele regels ontmoet men 'er, niets meer dan proza op rym gebragt, of door ſtopwoorden aangevuld. Onder andere de volgende, ſlaande op des Overledenen Leerlingen, die het Lyk ten grave droegen:

„ My dunkt ik zie hem nog door u daar heenen dragen,
„ 'k Zie hoe gy weenend hem op uwe ſchoudren heft ——
„ Daar ſtonden we om zyn graf, met grievend leed doordrongen,
„ Door droefheid ſprakeloos, als marmren beelden, heen,
„ En bange zuchten aan het lydend hart ontwrongen,
„ Verbraaken onder ons de diepe ſtilte alleen."

Intusſchen, om de diepe hoogagting, welke ook wy zelven den voortreflyken VAN GEUNS toedroegen, willen wy aan TROULJA's jeugd gaarne iets toegeeven, en liever zyn gevoelig hart pryzen, dan de gebreken in zyn geſchrift ten ſtrengſte doorhaalen.

Lotjen Wahlſtein, of het gelukkig gebruik van Omſtandigheden en Begaafdheden. Iſte Deel. Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, 1796. *In gr.* 8*vo.* 421 *bl.*

Zy, die, in eenen Roman, wonderlyke avantuuren, min of meer waarſchynlyke doch vreemde gevallen, verwarring en woestheid, ingewikkelde liefdehandelingen, en ſchitterende beſchryvingen, zoeken en begeeren, mogen dit Boek wel ter zyde leggen; want niets van dit alles zullen ze hier vinden. Het bepaalt zich alleen tot het meer ſtille huislyk leven van eene Familie, die wel in bekrompene omſtandigheden geraakt is, doch in eenen meer dan burgerlyken kring verkeert. Jonge Jufvrouwen houden, in haaren trant, vry natuurlyk, briefwisſeling, in welke niet weinig nuttige aanmerkingen voorkomen, die aan Meisjes, in het vormen haarer jeugdige harten, veele hulpmiddelen kunnen aan de hand geeven, om kundigheden te verzamelen, de aangenaamheden des levens, in haare jongheid, te doen ſmaaken, en haare geneigdheden en hartstogten zodanige richting te geeven, waardoor zy, in de daad, kunnen gebeeld worden, om aangenaame en bevallige, zo wel als nuttige, Leden der Maatſchappye, door haar gantſche leven, te worden. —— Indien wy uit de ondertekening der Voorrede niet gezien hadden, dat wy deezen Roman van eene vrouwelyke hand ontvangen, zouden wy ons verwonderd hebben, dat een man-

manlyk Schryver zo bekend was met de modes en het vrouwlyk tooizel, daar jonge Jufvrouwen elkander met zo veel deelneeming en hartelykheid over kunnen onderhouden, en dit zou ons, en veelen onzer Leezeren mooglyk, geſtooten hebben; doch nu is het alles zeer natuurlyk, een Vrouw doet haare Meisjes als Meisjes ſchryven, en leert haar ondertuſſchen, hoe zuinigheid, goed overleg, gepaard met handigheid en naarſtigheid, van 't oude en ouderwetſche iets tot nieuwmodisch, en als tot nieuw, kan verhanzelen. Ondertusſchen zal het vrouwelyk niet alleen maar ook het manlyk gedeelte des Menschdoms hier en daar niet weinig aantreffen, dat voor hetzelve de overweeging en nadenking wel waardig is.

Het onderworpen Meisje, of de Gedenkſchriften van Mejuffer Conſtantia, of Bydraagen tot de Menſchenkundige Geſchiedenis van onzen tyd, (niet vertaald) door CORNELIA LUBERTINA VAN DER WEYDE. *Iſte Deel. Te Leyden, by* B. Onnekink, *1795. In gr. 8vo. 351 bl.*

Wy kunnen niet zeggen, dat wy deezen Roman met genoegen hebben geleezen, zo wel, om dat dezelve ons niet zeer belangryk is voorgekomen, als om dat de behandeling ons niet als kiesch genoeg voorkwam; te minder, om dat 'er zulke ſentimenten in worden voorgeſteld, die maar al te ligt eenen nadeeligen invloed kunnen hebben op jeugdige Leezers, vooral indien het ſchadelyke daarvan niet grondig word aangetoond. Ook kunnen wy niet ontveinzen, dat het ons voorgekomen is, dat de minnehandelingen, die hier worden ingemengd, met zulke kleuren getekend worden, die juist niet zeer geſchikt zyn om de afſchuwlykheid der Onkuischheid te doen begrypen, maar veeleer de driften der loszinnige jongheid kunnen tokkelen; te meer ſtootte ons dit, om dat het ons toeſcheen de taal eener Vrouwe niet te moeten zyn. 't Is waar, de Schryſſter verontſchuldigt zich hier over, in de Voorreden, en wy gelooven met haar, dat zy haare Perſonaadjen de haar eigene taal laat ſpreeken; dan, men neeme het ons niet kwalyk, een Romanſchryver is geen Geſchiedſchryver; deeze is verpligt de waarheid ſtipt te volgen, maar geene heeft het in zyne hand, zyne Characters te vormen en te kneeden naar zyn welgevallen, indien hy ſlegts de waarſchynlykheid bewaart; en, daar zedenleeren zyn voornaamſte doel moet zyn, mist hy hetzelve verre, als zyne verhaalen onbedagtzaamen in gevaar ſtellen, om, tegen zyn eigen doel aan, een verkeerd gebruik daar van te kunnen maaken.

De Burgeres v. d. WEYDE houde het ons ten goede, dat wy van deezen haaren oorſpronglyken Roman niet gunſtiger mogen berigten.]

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Kerkelyke Redenvoeringen van A. HULSHOFF, *A. L. M. & Phil. Doct.; Lid van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, vergaderende by den Toren en het Lam, te Amſterdam. Te Amſterdam, by* G. Warnars, 1795. *Eerſte Tiental*, 322 *bl. In gr.* 8vo.

Uit het *Voorbericht* des Uitgeevers blykt ons, dat de Eerwaardige A. HULSHOFF, geduurende zyne ziekte, niet lang vóór zyn overlyden, een *Veertigtal* Redenvoeringen had afgezonderd, met oogmerk, dat dezelve, naa zynen dood, door den druk waereldkundig zouden worden. Waarom de keuſe des Schryvers zich tot dit *getal*, en tot deeze *ſoort*, van Redenvoeringen juist bepaald hebbe, is onbekend. — Het afgegeven gedeelte derzelve, 't welk wy thans voor ons hebben, is reeds gevolgd van een tweede Tiental, (van 't welk wy, in een der volgende Nommers, verſlag zullen geeven) en de overige ſtaan, in gelyke afdeelingen, ſpoedig uit te komen.

Zy, die bekend zyn met de Schriften van den overleden Leeraar, waardoor hy zich, in zyn Vaderland, en buiten 's Lands, als *Wysgeer*, grooten roem verworven heeft, zullen, met den Eerw. DE VOS (*), geene zwaarigheid maaken, hem te tellen „ onder de geleerde ver„ nuften van den eerſten rang — in zyne opſtellen al„ toos kenbaar aan eene ryke volheid van oorſpronglyke „ gedachten, van diepe navorſchingen, van ſchoone wen„ dingen en heilryke toepaſſingen, alles gewyzigd door „ zulk eene onnavolgbaare *naïviteit*, en eigen manier „ van uitdrukkingen, dat de gantſche zamenzetting ſteeds „ een

(*) Zo men den verdienſtlyken A. HULSHOFF nader verlangt te kennen, men leeze dan vooral de uitmuntende *Lykreden* ter zyner Gedachtenis, onder den Titel: *Leven en Character van* ALLARD HULSHOFF, *voorgeſteld door* WILLEM DE VOS.

„ een ſterk behaagend geheel uitmaakte, nieuwe gezigt-
„ punten aanwees, en altoos uitgebreide en heerlyke ge-
„ dachten voor den geest ſtelde" (*).

Het geen DE VOS van zynen Amptgenoot zegt, wanneer hy hem ſchetst als *Kerkelyk Redenaar*, en *Euangelisch Onderwyzer* (†), boezemt ons eerbied en hoogagting in voor de bekwaamheden en de Godvrucht van HULSHOFF, terwyl wy, onder het leezen van dit Tiental Redenvoeringen, meer dan eens, door treffende proeven overtuigd werden, wegens het rechtmaatige van den Lof, hem toegekend.

Schoon het Doopsgezind Kerkgenootſchap, onder 't welk de Schryver behoorde, geen *menschlyke* bepaalingen, noch *verbindende* Geloofs-artikelen, erkent, en 'er dus, om zo te ſpreeken, geen maatſtok van Doopsgezinde *Orthodoxie* voorhanden is, zo zal toch de kundige Leezer ſpoedig merken, dat de gevoelens van den Schryver, in ſommigen zyner Leerredenen doorſtraalende, niet inſtemmen met de algemeene manier van denken onder die *Doopsgezinden*, onder welken zyn Eerw. het Leeraarampt bekleedde. Veelen weeten, dat de overleden Leeraar niet altyd *dezelfde* begrippen gekoesterd heeft nopends het *Leerſtellige* des Christendoms. — Zonder voorbaarig naar de oorzaak deezer verandering te giſſen, en 'er verre afzynde om door eenige *liefdelooze beoordeeling* de naagedachtenis te onteeren van hem, die thans boven ſoortgelyke aanvallen geheel verheven is — maaken wy in deezen wederom gebruik van de woorden van zynen Amptgenoot: „ HULSHOFF heeft van zyne eigen veran-
„ derde gevoelens ſterker en geſtrenger geſprooken, dan
„ ik in ſtaat geweest ben uit de vernieuwde vergelyking
„ zyner vroegere en laatere Geſchriften op te maaken. —
„ Ik erinner my geen tyd zyns levens, waarin hy op
„ eigen krachten geſteund, Jeſus als eene oorzaak der
„ Eeuwige Zaligheid, zynen dood als geſchied ter ver-
„ geving der zonden op het Geloof in zynen naam, zou
„ hebben voorbygezien; of de eigene kracht der Bybel-
„ ſche uitſpraaken hier over zou hebben willen wechre-
„ deneeren" (‡). Zy, die met de grondbeginzels dier Doops-

(*) Zie gemelde *Lykreden*, bladz. 39.
(†) Zie als bov. bladz. 40, enz.
(‡) Zie *Lykreden*, bladz. 43.

Doopsgezinden bekend zyn, weeten ook, dat zulk eene verandering van begrippen aldaar niet die verwydering veroorzaakt, als by die Genootſchappen, by welke minder ruimte aan de Leeraars, in 't voordraagen hunner gevoelens, wordt overgelaaten.

Dit *eerſte* Tiental bevat Redenvoeringen van onderſcheiden aart, gelyk uit den inhoud, en van verſchillende waarde, gelyk uit eene onpartydige leezing, van dezelve kan blyken.

De *twee eerſte* hebben ten onderwerpe *de natuur van het Godvrugtig vertrouwen*, benevens het *pligtmaatige* en *voordeelige* van hetzelve, over 1 *Petr.* V: vs. 7. en *Pſ.* CXLVI. vs. 5, 6.

Vervolgens is deeze derzelver inhoud: *Hemelſche Zaligheid*, 1 *Joan.* III. vs 2. — *Oorſprong der Offeranden, ontvouwd in de Geſchiedenis van Kain en Abel*, *Geneſ.* IV. vs. 3-16. — *Oorſprong en bedoeling der Offeranden* (vervolg van de voorgaande), *Hebr.* XI. vs. 4. — *Het toekomend leven gepredikt door Enoch*, *Geneſ.* V. vs. 21-24. — *Prediking van Elias*, 1 *Kon.* XVII. vs. 1, enz. — *De bekeering van Naäman*, 2 *Kon.* V. vs. 9-19. — *Gods Huishoudlyke Straffen*, 2 *Samuel* VI. vs. 6, 7. — *De Ryke Man en Lazarus*, *Luk.* XVI. vs. 10-21.

Alle deeze onderwerpen zyn in eene geregelde orde behandeld. Overal heerscht eene naauwkeurige netheid in uitdrukkingen, welke, gevoegd by het klaare en naïve der voordragt, de aandacht, zonder te vermoeiën, levendig houdt. *Veel*, zeer *veel* wordt 'er meestal gezegd in *weinige* woorden, en waar de ſtyl minder vloeiend en langer is, vindt men toch geene reden om over het ingewikkelde te klaagen, wyl dan de *werkwoorden*, in de ſchikking der perioden, voorop gaan, 't geen een byzonder gemak geeft voor Hoorers en Leezers. — In 't algemeen zyn de overgangen natuurlyk, en voor allen bevatlyk; de verſpreide ſchilderyen bevallig, de beſpiegelingen verheven, de ingevlochten alleenſpraaken krachtig, en het toepaslyke zo gewigtig en verſcheiden, als ernſtig en hartlyk.

Ter eigen beoordeeling, moeten wy den Leezer kortheidshalve wyzen tot de Leerredenen zelve.

Ter proeve diene het volgende uit de ſchoone Redenvoering over de *Hemelſche Zaligheid:* ſpreekende over de genengten der gezelligheid in het toekomend verblyf der Zaligen, vervolgt de Schryver, bladz. 87, aldus: — „ Ver-

„ beeldt u dan, dat wy ingeleid worden *tot de algemeene* „ *Vergadering, de ſchaare, welke niemand tellen kan*, be- „ helzende alle de geenen, die niet moedwillig verbeur- „ den de genade en gunst van dat volzalig Wezen, 't „ welk zo ryk is in Liefde en overvloeijende Bermhar- „ tigheden, — dat wy, met volkomene vergenoeging, zul- „ len berusten in alle zyne uitwyzingen. Daar is de „ ontmoeting van geſcheidene Ouders, Kinderen en Na- „ komelingen, van Egtgenooten en Vrienden. In 't ziel- „ roerend omhelzen zeggen zy: „ weest welkom, gelief- „ „ den! Welkom uit de zee der gevaarlyke Waereld! „ „ Nu zyn wy zorgvry, voor altoos zorgvry, en on- „ „ ſcheidbaar verëénigd." " Wy zullen 'er aantreffen die „ Vroomen en Uitgelezenen, welke ons zo bekoorden in „ de gewyde en ongewyde Schriften, *de Geesten der* „ *volmaaktere Regtvaardigen*, *Eerstgeboornen*, Engelen, „ Cherubins, Seraphins, en, boven allen, het zigtbaar „ Beeld der onzienlyke Godheid, den Zaligmaaker zel- „ ven, *die ons gekogt heeft door zyn bloed*; *die 't Kruis* „ *verdraagen en de ſchande heeft veracht, om de vreugde* „ *te ſmaaken van veele Kinderen tot de heerlykheid te* „ *leiden*, enz."

Over het toeneemend geluk, door het aanhoudend vorderen, en den groei der vatbaarheden, in den toekomenden ſtaat der eeuwigduurende Zaligheid, laat zich de Eerw. HULSHOFF onder anderen (bladz. 93.) dus hooren: — „ Als wy ons reeds gelukkig bevinden boven alles wat „ wy nu denken —— zullen wy nog kunnen zeggen: „ „ onze Zaligheid begint." " Naa den afloop van ontelbaa- „ re Eeuwen, zullen wy nog kunnen zeggen: „ „ onze Za- „ „ ligheid begint, dit is ſlechts een Onderpand, een flaau- „ „ we Voorſmaak." " Als wy duizendmaal hooger zyn „ dan toen wy den Hemel eerst intraden, zullen wy nog „ kunnen zeggen: „ „ onze Zaligheid begint; het is niet „ „ opgeklommen in het hart van Engelen, hoedanige „ „ genoegens ons naderhand zullen gebeuren." " Ook dan „ zal de Allerhoogſte ons nog kunnen verkwikken, door „ nieuwe openbaaringen en beloftenisſen aangaande het „ toekomende."

Behalven, dat de behandeling der *hiſtoriſche* onderwerpen over 't geheel zeer onderhoudend is, is zy tevens belangryk door ingevlochten juiste aanmerkingen van verſchillenden aart. —— Tot een ſtaal diene deeze volgende *menschkundige*. —— „ *Naäman* verlaat

„ (om

„ (om redenen bladz. 238 enz. gemeld) verbitterd het „ huis van *Eliza*. —— Hy wil de geringſte moeite niet „ beproeven; maar liever de vrugt verliezen van al den „ arbeid, welken hy reeds had aangewend, uit agting „ voor deezen zelfden Profeet. —— Een duidlyk af- „ beeldzel (dus vervolgt de Redenaar) waarlyk! van „ de verblinding der Toorne. In drift zynde over ee- „ nige te leurſtelling, woedt de mensch krankzinnig „ tegen zichzelven, en verwerpt ook dat geen, 't welk „ anderzints nog zeer aanneemlyk zou weezen. Deeze „ hartstogt wordt ſterk en ligtelyk ontſtoken door het „ kwetzen van den hoogmoed; welke te weeg brengt, „ dat eene konſtige wellevendheid het gebrek moet ver- „ vullen van waare Nederigheid en oprechte Heusch- „ heid, om alzo de twisten in de verkeering te vermy- „ den. Het openhartige wordt verbannen, door eene „ zwakheid, waardoor men te inhaalig wordt in het „ neemen, en te kaarig in het geeven, van beſcheiden „ Eerbewys, enz."

Gaarne hadden wy gewenscht *voor ons zelven*, een even gunſtig getuignis te kunnen geeven ten opzigte van het *Leerſtellige* en *Uitlegkundige*. —— Ook hierin ſtraalt 's mans ſcherpzinnigheid, over 't geheel, door; doch zy is hier, naar 't ons toeſchynt, niet altyd gepaard met eene gezonde oordeelkunde. Meermaalen mishaagden ons te beſlisſende uitſpraaken, meer gebouwd op onderſtellingen, dan op erkende waarheden, en bondige bewyzen. — Deeze aanmerkingen gelden vooral ten opzigte van de Redenvoeringen over den *Oorſprong en Bedoeling der Offeranden*.

Men weet, dat de Vraag, of de eerſte herkomst der Offeranden ruste op *Godlyke Inſtellingen*, dan op *menſchlyke uitvindingen*, door de Godgeleerden, zeer verſchillend is beantwoord. —— Hulshoff verklaart zich voor het eerſte gevoelen, minder om *Hiſtoriſche gronden*, dan om de *wydſtrekkende gevolgen*. Hy beweert, ingevolge daarvan, dat, terſtond naa den Val, *Zoenoffers* hebben plaats gehad, als liggende in dezelve reeds opgeſlooten de vooraffchaduwing der volmaakte Zoenofferande van Christus.

De eerſte Offers, waarvan wy door de H. Schrift bericht hebben, zyn die van *Kain* en *Abel*. Uit het kort en eenvoudig Geſchiedverhaal, blykt, onzes agtens, niets

meer dan dat ieder van het zyne bragt Gode ten *Offer* (*), of volgens 't oorſpronglyke ten *Geſchenke*, wordende ook (Hebr. XI 4.) gezegd: *dat God over zyne (Abels)* GAVEN *getuignis gaf.* —— Zonder ſtil te ſtaan op 't geen de Eerw. HULSHOFF (in de Redenvoering over deeze Geſchiedenis) aanmerkt wegens de *wyze*, waarop door *Kain* en *Abel* deeze plegtigheid *verricht*, en het Offer des laatſten *goedgekeurd* werdt, zullen wy ons een oogenblik bepaalen by 't geen gezegd wordt (bladz. 111-114.) wegens de *oorzaak* der treffende onderſcheiding tuſſchen de Offeranden dier Broeders.

Sommigen zoeken de oorzaak hierin: „ dat *Kain* alleen „ een Spys- of Dank-offer bragt, 't welk ſlechts voor „ toegift kon dienen — dat van *Abel* was een bloedig „ Brand-offer. —— Het Brand-offer van *Noach* beſtond „ uit dieren van verſchillende ſoorten; en het verhaal „ daarvan ſchynt te wyzen op een vroeger gebruik." Het oorſpronglyk bericht, gelyk wy zeiden, doet ons alleen denken aan *gaven* of *geſchenken*, en of ware *Abel's* Offer een bloedig Brand-offer geweest, dan nog is 't niet nodig hetzelve als een Zoen-offer te beſchouwen, wyl, (ten minſten onder de *Wet*) tot een Dank-offer, het *vet* en 't *bloed* ook behoorde, [*Levit.* III.] — De woorden, *Gen.* VIII: 20, 21, *ſchynen* wel een Zoen-offer aan te duiden; doch men kan zich hier op met geen genoegzaamen grond beroepen. —— Geſteld, immers, dat het verhaal, daar ter plaatze, op een vroeger gebruik wyze, zo belet de *oorſpronglyke* text, door de *Onzen*, te recht vertaald: „ de Heere rook deeze *lieflyke* reuk," geenzints, dat wy aan een Dank-offer denken, waartoe wy ook daarom te liever overhellen, wyl 'er voor Noach meer reden was den Heere een Dank- dan een Zoen-offer op te draagen, toen, naamelyk, de boosheid der verdelgden reeds geſtraft was, en Noach, om zyne *rechtvaardigheid* behouden, zich met de zynen erkentlyk verheugde over de gunst des Allerhoogſten, naa dat de wateren verdweenen waren van de oppervlakte der Aarde. „ Andere Uitleggers meenen dit gevoelen, wegens de „ oorzaak der aanneeming of verwerping, ernſtig te be„ ſtryden, door te zeggen, de Algenoegzaame zag geen-

„ zints

(*) Gen. IV: 3, 4. מִנְחָה. *Munus, Oblatio, Geſchenk.* Zo ook Hebr. XI: 1. Επι τοις δωροις, *Gaven.*

„ zints op de uiterlyke geſchenken, maar enkel op de „ Offeraars en de geſteldheid hunner gemoederen." Wat ons aangaat, wy vinden deeze oplosſing voldoende, niet kunnende begrypen, dat het ſtoflyk onderſcheid der Offers zelve iets af kon doen by Hem, die alleen op 't *harte* ziet, en geene reden vindende, waarom wy in het Offer van *Abel* iets byzonders of verborgens zouden ſtellen, 't geen betrekking moet hebben op hooger uitzigten, wegens het groote Zoen-offer, door dat *geloove* 't welk de Schryver aan de *Hebreërs* aan *Abel* toekent, waar over wy in 't vervolg iets naders zullen aanmerken. —— Hulshoff is van oordeel dat men beide oplosſingen moet vereenigen.

Dat *Kain*, tot welk gedachte de Schryver overhelt, uit eene Fariſeeuwſche verwaandheid, een enkel Spys- of Dank-offer, en geen bloedig Zoen-offer, aangebragt hebbe, en dat hy *daarom* verwerplyk was in de oogen van God — dit durven wy geenzints beſlisſen, daar toe geen aanleiding hebbende, noch uit zyn volgend gedrag, ofſchoon wy hetzelve als ten uiterſten ſlecht, wrevelig en vermetel, beſchouwen, noch uit den inhoud des Geſchiedverhaals, noch uit de plaatzen des N. Verbonds; zie *Hebr.* XI: 4. 1 *Joan.* III: 12. *Jud.* vs. 11. waar van hem geſproken wordt. —— Wy kunnen niet ontkennen dat ook het volgende ons zeer hard is voorgekomen. „ Hierom (ziende op *Kain's* Fariſeeuwſche hooghartigheid) en door agt te geeven op de volgende geſprekken, „ meenen ſommigen, in Adams oudſten Zoon, reeds de „ beginſels te vinden van die zelfde kettery, welke zo „ algemeen is geworden onder de laatere Jooden, en „ zich ook heeft uitgeſpreid, naa de groote Kerkher„ vorming, over ſommige meer en min Geleerden, die „ zich onder de belyders van het Christendom aanmel„ den." (bladz. 113.)

Alle menſchen, in alle tyden, zyn gerechtvaardigd, en moeten behouden worden, door het Geloove, in de groote belofte des Heeren, welke altoos uitdrukkelyk of ingewikkeld betreklyk is tot Christus. —— Deeze is de inhoud der Inleiding voor de Redenvoering over den *oorſprong* der Offers. — Welke Leer, naar 's Schryvers oordeel, wordt aangeduid in het voorbeeld van den *text* (Hebr. XI: 4.) aan welke in de *eerſte plaats* het noodige licht wordt bygezet (bladz. 135-137.)

Naa aanwyzing van 't byzonder doel des Apostels, in

't ſlot des 10den Hoofdſtuks, —— 't welk zeer te recht door HULSHOFF wordt aangemerkt te zyn de „ Christenen aan te moedigen tot voltandigheid in het „ Geloove, om het bloed des Testaments, door welk „ zy geheiligd waren, niet gemeen te achten door afval, „ maar pal te ſtaan by de heuglyke uitzigten op het toe- „ komende," —— volgt eene beſchryving van het Geloove in 't algemeen, naar de woorden van den Heiligen Schryver (H. XI: 1.) „ als eene vaste overtuiging aan- „ gaande het gehoopte, en een vertrouwend ſtaatmaaken „ op de zekere toekomst der dingen, welke nog niet „ zigtbaar zyn, eveneens of ze reeds aanwezig waren." Dit Geloove doelt derhalven, (naar 't oordeel van den Eerw. HULSHOFF) altyd op het *gehoopte in den toekomenden tyd.* Maar is dit wel beitaanbaar met de bepaaling van 't Geloove *in 't algemeen*, door den Schryver aan de Hebreërs vs. 1. gegeven? De Schryver heeft de zwaarigheid gevoeld van zyn eigen bepaaling des Geloofs, en tracht dus, op eene wyze, die veelen willekeurig zal ſchynen, in te vullen het 3de vs, *door 't Geloove verſtaan wy, dat de Waereld door 't woord Gods is toebereid*, enz. De Invulling is deeze: „ „ Gelyk „ „ wy vastlyk erkennen, en by de uitkomst bevinden, „ „ dat door de Schepping volbragt is het voorneemen „ „ en beſluit des Heeren ten aanzien der dingen, die „ „ voorheen niet gezien werden, en ook niet aanwezig „ „ waren; alzo gelooven en vertrouwen wy ook, dat het „ „ toekomend nog onzigtbaar heil zekerlyk aanwezig, „ „ zigtbaar en daadlyk zal genoten worden." " —— Waarom niet by het eenvoudige gebleven, 't geen 't beloop van de redeneering des Heiligen Schryvers aan de hand geeft? De bepaaling van het Geloove door den Eerw. HULSHOFF ontmoet gelyke zwaarigheid, vs. 6. daar de Heilige Schryver ſpreekt *van 't geloove dat God is*, en waar het gelooven dus op iets *tegenwoordigs* betreklyk wordt gemaakt. Het Geloove betekent, by den Heiligen Schryver, in 't algemeen, een vast vertrouwen, dat iet *is*, *gebeurd is of gebeuren zal.* Het *Christlyk* Geloove bepaalt zich byzonder tot de beloften in den Verlosſer. — Het vertrouwen op *die* beloften moesten, naar de vermaaning van deezen Apostel, de eerſte *Christenen* vasthouden, om onder vervolging niet te bezwyken, noch door andere oorzaaken afvallig te worden — *de rechtvaardige* [dus konden zy leezen by een der Profeeten]

zal

zal uit den Geloove leeven, de braave, de deegelyke man zal, door zyne gehoorzaamheid en vertrouwen op Gods gunſte, behouden worden, dus ook de *Christen*, door *zyn* vast geloove in de toezeggingen van Christus, wegens het heil, éénmaal door hem te genieten, zo hy ſtandvastig in zyn Christlyk Geloove volhardt, gelyk veele *Ouden*, veele Voorvaderen, ſtandvastig bleeven in *hun* betrouwen op de Godlyke gunst en beſcherming, en *daar door getuigenis bekwamen*, of daarvan de heilzaame gevolgen ondervonden.

Dat dit 's Apostels meening is, blykt uit alle de voorbeelden der Geloofshelden, waarvan *Abel* de eerſte genoemd wordt. — Aldus had *Sara* ook het *Geloove* (vs. 11.) *waardoor zy boven den tyd haares ouderdoms baarde: overmits zy Hem getrouw heeft geacht die 't beloofd hadde.* — *Door 't Geloove* (vs. 29.) *zyn de Israëlieten de roode Zee doorgegaan, 't welk de Egyptenaars ook beproevende zyn verdronken. Door 't Geloove zyn de muuren van Jericho gevallen, als dezelve tot zeven dagen toe omringd waren geweest* (vs. 30.) Duiden *deeze*, duiden *alle*, de voorbeelden, wel ingezien, iets meer aan dan een vast vertrouwen op de hulp en zegen van God, een vast vertrouwen dat het geen beloofd was zou achtervolgd worden? Of wordt in alle deeze voorbeelden op het *Geloove in Christus* gedoeld? Neen zeker; maar de Apostel voert dezelve aan, om, in het 12de Hoofdſtuk, de toepaſſing op de *Christ-geloovigen* van zynen tyd zo veel te nadruklyker te maaken.

„ De Heilige Schryver (dus leezen wy bladz. 139.) „ ſtelt op deeze lyst, als den eerſten, *Abel*, en ontdekt „ ons de waare reden, waarom zyn Offer aangenomen is, „ terwyl dat van *Kain* werdt verworpen. Door zyn Ge„ loove is zulks geſchied, door vertrouwen op Vergee„ ving, Genade en Verlosſing. — Hy heeft geofferd, „ niet in *eigenwilligen* Godsdienst" (zeker niet met een *geveinsd* en *onoprecht* hart) — „ dit Geloove, zo wel als „ het Offer, veronderſtelt, derhalven, de Openbaaring en „ het bevel van God" (is deeze gevolgtrekking wettig?) „ *Zonder hetzelve is het onmooglyk Gode te behaagen*, tot „ behoudnis der Ziele, *want die tot God komt moet* „ reeds *gelooven, dat Hy een belooner is der geenen die* „ *Hem zoeken*, op deeze belooning kan de zondaar, uit „ zich zelven, niet rekenen — moet dus, als eene onver-

„ diende gunst, hem kenbaar en verzekerd worden, door „ het *Woord* of de aankondiging van God zelven." —— Toegestaan dat *Abel's* geloove, of vertrouwen op Gods gunste, het gevolg geweest zy eener Openbaaring, —— volgt dan daaruit dit besluit van den Eerw. HULSHOFF? „ welk Offer (van *Abel*) alzo geschied moet zyn „ volgens Godlyke Inttelling, als een voorschaduwend „ Zinnebeeld van het eenig en genoegzaam Offer, door „ welk éénmaal het gewenschte Heil daadlyk uitgewerkt „ en aangebragt zou worden."

Kortheidshalven, zullen wy dit ter beoordeeling van den Leezer overlaaten, overgaande tot de 2de Afdeeling deezer Redenvoering, handelende over den *Oorsprong* der Offers.

Met een woord gezegd hebbende, dat de Heilige Schrift hieromtrend geene duidlyke aanwyzing (geheel *geene* aanwyzing) verleent, gaat HULSHOFF dus voort (bladz. 143.) „ Men vindt Geleerden, die tot een hoofdregel hunner Uit„ legkunde schynen te stellen, dat de woorden des By„ bels altoos moeten opgevat worden in de armste be„ tekenis, in den zwaksten zin, die mooglyk is, om „ alzo alles wech te verklaaren wat zich anders niet „ laat verlaagen tot den peil der redekavelingen van on„ buigzaame zondaaren." —— Dit, en de voordragt van 't gevoelen der geenen, die niet aan een *Godlyke Instelling* den oorsprong des Offers toeschryven, welke daar op volgt, zal veelen mishaagen. —— Zo 'er zyn die zich de zaak dus verbeelden, zo hebben een GROTIUS, EPISCOPIUS, SPENCERUS, en anderen, hun gevoelen over dit onderwerp toch op een beter trant voorgesteld, gelyk den onderzoekers deezer zaake zal gebleken zyn.

„ Zouden zy die Geschenken zaamgebragt hebben op „ eene plaats, welke zy Heilig noemden, en zich dan „ zoeken te overtuigen, dat God zich dezelve byzon„ derlyk had toegeëigend? —— Indien MOSES het aldus „ had ingezien, zou hy aan dit bedryf den naam niet „ gegeven hebben van *offeren*." Zonder over de waardy deezer tegenbedenking, op zich zelve beschouwd, te oordeelen, zo is het zamenbrengen van Geschenken op eene Heilige daartoe afgezonderde en toegewyde plaats zeer wel bestaanbaar met het eenvoudig Geschiedverhaal, 't zy het dan door MOSES aldus opgesteld zy, of uit oude oirkonden overgenomen. —— *Kain bragt van*

de

de vruchten des Lands den Heere OFFER — (מנחה *geſchenk*) *Abel ook van de eerſtgeboornen zyner Schaapen, en van hun Vet en de Heere zag Abel en zyn* OFFER (מנחתו zyn *geſchenk*) *aan; maar*, enz. — „ Men moet „ dan een wezenlyk Offer erkennen, en wel een Slacht- „ offer." —— Wel nu wat zwaarigheid om het evenwel voor een *Geſchenk*, of Dank-offer, aan te zien? Hy immers bood aan 't geen hy had, uit zyne kudde.

„ Maar (dit is eene andere bedenking bladz. 144.), wat „ bragt hen tot den vreemden inval van het kostlykſte, „ als nuttelooze ſtoppelen, door vuur te vernielen? Zou „ daarvan een lieflyke reuk opſtygen naar de Wolken „ als in de Godlyke nabyheid? Zouden zy dan niet lie- „ ver geurige basten en kruiden verkiezen, dan een be- „ naauwenden rookdamp?" —— Zo zy van die geurige basten en kruiden denzelfden dienst hadden, als van andere vruchten der aarde, en van het vee, zo wel tot voedzel als *kleeding* (nog in 't midden gelaaten of het eeten van vleesch in gebruik was) — zy zouden ook daar van ten geſchenke hebben kunnen brengen.

„ Toegeſtaan, zegt HULSHOFF, dat zy een Dank- „ offer, by wyze van geſchenk, den Heere bragten, „ dan ware het gevolg geweest, dat God het openlyk af- „ keurde, en hen deswegen beſtrafte — want dit denk- „ beeld van Offergifte is ontleend van de dooling die by „ ſommigen plaats had in de dagen der Propheeten, en „ de overhand nam in laatere tyden; toen alle begrippen „ wegens de Betekenis geheel verbasterd waren."

Maar ſteekt 'er ongerymdheid in de ſtelling, dat God, om zeer wyze redenen, zulke uitwendige tekenen van een *dankbaar* hart, en met eene *eerbiedige goede gemoedsgeſtalte* opgedraagen, heeft kunnen goedkeuren en toelaaten? met een dankbaar hart, zeggen wy — want dit veronderſtellen zy, die hier het gevoelen van een Dank-offer by wyze van Geſchenk omhelzen. De Offergifte als Offergifte had by God geene byzondere waarde, —— en waarom zou 'er *dan* beſtrafling op gevolgd zyn? — Zo God dezelve hebbe *ingeſteld*, dan immers heeft Hy dezelve of goedgekeurd, als *gepaste middelen* om den waaren Godsdienst in ſtand te houden, of Hy heeft alleen behaagen gehad in de Offeranden, als *voorbeeldig duidende* op de eene waare Offerande — ter aanneeming van welk laatst gevoelen wy nog na *overtuigende* bewyzen verlangen. —— Zekerlyk was de dooling omtrend de Offeran-

an-

anden, als of zy, *op zich zelve*, Gode konden behaagen; de rede der beſtraffingen, welke wy by de Propheeten des aangaande vinden. —— Altyd had God vereischt een welgeſteld *hart* in den Offeraar; zo dra het tegengeſtelde plaats had, dan was het Offer den Heere een *gruwel*, — op het gebrek aan zulk eene goede geſteldheid doelen die plaatzen (Pſ. L: 7-13. Ll: 18-21.) door den Eerw. HULSHOFF aangehaald, en elders by de Propheeten te vinden, waarin wy ſpooren ontdekken van duidlyker *Zedelyk* onderwys, dan onder de *Wet* gegeven was: —— *gehoorzaamen is beter dan Slacht-offer*, —— *Ik wil bermhartigheid en geen offer*, en ſoortgelyke gezegden, beveſtigen duidlyk het ongenoegzaame der *Offeranden*, en de waardy der *Zedelyke deugd;* doch waar vinden wy, ('t geen toch opmerklyk moet zyn voor de verdedigers der ſchaduwleer) waar vinden wy eenigen ſchyn, of in de *Wet*, of by de *Propheeten*, of in de *Pſalmen*, dat het ongenoegzaame van het offeren daarin beſtond, dat men niet *in den Geloove uitzag* op de *Zoenofferande van Chriſtus*? —— De tegenſtelling, immers, is overal eenvoudig deeze: dat God lust heeft in *deugd*, *gehoorzaamheid*, *braafheid*, enz. — en *niet in Offeranden*, van welk' eenen aart ook, als zynde dezelve enkel toegelaaten als *hulpmiddelen* ter Godzaligheid, en alleen als uitwendige tekenen van een *goede geſteldheid des gemoeds*, Gode welgevallig.

Ons beſtek laat niet toe dit onderwerp verder te ontwikkelen. —— Het geen HULSHOFF verder voordraagt over den *toeſtand* van den eerſten mensch, en de *gelegenheid* by welke God het eerst zich lichaamen van dieren ten Brand-offer ſchikte (bladz. 150-155) — mist *hiſtoriſche* zekerheid, en zal ſteeds aan gewigtige tegenbedenkingen onderhevig blyven.

Hier en daar vinden wy meer blyken van gewaagde gisſingen; in de Redenvoering over *Enoch's Leven en Wandel* leezen wy onder anderen (bladz. 170). „ Het „ Opperwezen heeft deeze verwachting van een leven naa „ dit leven grootlyks verſterkt, door een treffend won„ derteken onder elk der drie Bedeelingen. Vóór de Wet „ in het uiteinde van Enoch; onder de Wet door de „ wechneeming van Elias; en by de inſtelling des Chris„ tendoms door de Hemelvaart des Zaligmaakers." —— Behalven dat de Geſchiedenis zelve geen grond geeft voor deeze ſtelling, behalven dat de wechneeming van E-

Elias voorkomt als geſchied te zyn in een onweder, in 't byzyn van Eliza alleen, zo is 't ook vreemd, dat de Apostelen, ſpreekende van de Opſtanding en Hemelvaart van Christus, als het krachtigſte Zegel op de Leer der Onſterflykheid, —— nimmer eenige melding maaken van deeze byzondere ſchikkingen des Allerhoogſten — daar zy, in tegendeel, *Christus* doen voorkomen als den eenigen waaren Prediker van een toekomenden ſtaat van belooning en ſtraffe. —— *Christus* alleen heeft het leven en de onverderflykheid aan 't licht gebragt, door 't Euangelium — en is, ter bevestiging daarvan, opgewekt en opgevaaren. —— Intusſchen legt HULSHOFF den Profeet Henoch, (bladz. 186.) eene Aanſpraak aan 't Volk, door hem byeenverzameld, in den mond, waarin de Profeet, onder anderen, dit zegt: „ De hoedanigheid van een toekomenden ſtaat kunt gy nu niet vatten: maar dat 'er voor de Vroomen, naa hun verblyf op aarde, een ſtaat zal zyn van veiligheid en welſtand — dit zal u nadruklyk worden bevestigd, doordien de Heere my zal uitzonderen van het gemeene Lot. Gy zult my terſtond, zo als ik hier ſtaa, naar boven zien opvaaren, om aldaar te blyven, enz." — De Schryver geeft dit niet hooger op dan voor eene *onderſtelling*, maar wy zien niet dat dezelve waarſchynlyk wordt door 't geen de Schryver daar op betreklyk, byzonder van bladz. 181-186, heeft ter nedergeſteld.

Hoe wy het uiteinde van Henoch opvatten, het komt wel voor als eene belooning zyner Godvrucht, welk denkbeeld van belooning zeker zou moeten wechvallen, zo 'er toen geheel geen verwachting eens toekomenden levens, by hem ten minſten, geweest zy, —— maar hoe opgehelderd zyne uitzigten waren, wie zal het bepaalen? Hy was een aanbidder van den éénen Waaren God. Hy was Godvreezende, had daarvan vóór zyne wechneeming getuigenisſe. Hy wandelde met God, en God nam hem wech — dit vinden wy wegens hem opgetekend — geen blyk is 'er voorhanden dat hy uitdruklyke Openbaaringen, wegens een toekomend leven, gehad hebbe. 't Is waar, de Apostel *Judas*, in zynen brief, vs. 14 en 15, zegt van hem, dat hy dus profeteerde, of predikte: „ *De Heere komt om gerichte te houden*, enz." doch of dit op *toekomende* vergeldingen doelt, willen wy niet verzekeren; het is eene algemeene bedreiging van ſtraf, waar door God de Afgodery, en het toeneemend ver-

verderf daaraan verbonden, krachtig zou ſtuiten; en dit is toch het éénige bericht 't geen wy hebben van zyne Prediking, waar uit niet volgt dat Henoch leerde, „ dat de ziel niet tevens met het lichaam zou verder„ ven," (bl. 185.). HULSHOFF meent, dat de Apostel (Hebr. XI: 5.) met de woorden, *voor zyne wechneming heeft hy getuigenis gehad, dat hy Gode behaagde*, ziet op een getuigenis uit den Hemel, op een ſtemme uit de Wolke; zeggende: „ Enoch is myn Profeet. — Hy „ verkondigt myn woord, hoort hem." — Doch waar is de genoegzaame grond, waarop deeze opvatting rust?

Betreklyk het uiteinde van Enoch, zegt de Schryver (bladz. 182.) „ *Hy zag den dood niet*, zyn lichaam on„ derging niet de verrotting — dit zou echter zyn geluk „ niet gekrenkt, zyne beloning niet minder gemaakt, heb„ ben, volgens dit zeggen des Zaligmaakers (Joan. VIII: 5.) „ *Zo iemand myn woord zal bewaard hebben, die zal „ den dood niet zien in der Eeuwigheid.*" (Maar zou men uit deeze woorden niet kunnen beſluiten, dat, in de taal der H. S., *den dood niet zien* juist niet betekent, zonder te ſterven opgenomen te worden in heerlykheid?) „ De byzonderheid ten aanzien van het lichaam, in de „ wechneeming van Henoch, was dus voornaamlyk aan„ gelegd ten nutte der Tydgenooten; en Sirach zegt „ (Hoofdſt. XLIV: 17) *dat hy wechgenomen werdt, om de „ Geſlagten te zyn een exempel der boetvaardigheid* — „ nu zou eene heimlyke begraafenis aanleiding geeven tot „ het vermoeden van verdwaaling. Eene openbaare doch „ ſchielyke en onbegryplyke verdwyning zou twyfeling „ overlaaten, en dus vinden wy redenen te gelooven, „ dat Enoch in de tegenwoordigheid des Volks, op eene „ zigtbaare wyze, ten hemel is opgevaaren." —— Aldus hangt des Schryvers redekaveling hier over t'zamen, waarover wy niet verder zullen uitweiden; wyzende den Leezer tot de Leerreden zelve.

In de Redenvoeringen over *de Ryke Man en Lazarus*, ſchynt de Eerw. Schryver de *Gehenna* (het dal Hinnon) te verwisſelen met den *Scheol* (het verblyf der dooden) bladz. 303 en 304. *Gehenna* was een afſchuwlyke plaats op aarde. Het verblyf der zielen was in de onzigtbaare Gewesten van den *Scheol*. „ Jeſus, zegt hy „ verder, (bladz. 308.) ontleent in de Gelykenis de by„ zondere koleuren en uitdrukkingen van de toen aange„ nomen bevatting; zonder in het zaaklyke te kort te „ doen

„ doen aan de Waarheid; zonder zich daarin te ſchikken
„ naar de leeringen van het Bygeloof. Neen; Jeſus legt
„ zich openlyk toe om nadruklyk te bevestigen de ge-
„ wisſe waarheid der algemeene hoofdzaaken — het over-
„ blyven der zielen, en derzelver gereede of onmiddelyke
„ aankomst in eenen nieuwen ſtaat van Leven en Be-
„ wustheid, welks toeſtand gepast is naar de zedelyke
„ geſteldheden — ſmartlyk voor de Godloozen, en zeer
„ verkwiklyk voor de Vroomen."

Het is eene andere Vraag, welke redenen de *Wysgeer* over eenen *onmiddelyken overgang naa den dood* in een ſtaat gepast naar de zedelyke geſteldheden kan aanvoeren. Maar alles is, onzes oordeels, in de *Gelykenis* voorhanden, ingericht naar de Joodſche *Mythologie*. Hierom laaten zich dergelyke beſluiten, wegens een onmiddelyken overgang der zielen naa den dood, enz. *hieruit*, naar ons inzien, met geen goed gevolg afleiden — te meer daar de *doorgaande* Leer van Jeſus en zyne Apostelen *dit* inboezemt: de *mensch ſterft* — en *'er zal éene algemeene opſtanding, één algemeen oordeel*, zyn. Alleen zou het gezegde van Jeſus aan den *Moordenaar* het denkbeeld van de Leer der H. S., wegens een tusſchenſtaat, begunſtigen. —— Want, zo deeze Leer, in de *Gelykenis* voorhanden, doorſtraalt, zo zou men de uitdrukkingen, daartoe betreklyk, toch niet hooger moeten agten, dan als bevattende een *argumentum ad hominem* (gelyk men zegt) tegen de *Sadduceers*, die veel ſpraken van den *God Abrahams*, enz. waaruit Jeſus ſoortgelyk een bewys voor de opſtanding der dooden tegen hen ontleende, Matth. XXII: 32.

Voorts zullen wy ons onthouden van verdere aanmerkingen; alles kunnen wy niet aanvoeren, gelyk wy ook niet al het *ſchoone* en *voortreflyke*, in deeze Redenvoeringen voorhanden, kunnen bybrengen. —— De Leerreden over de *Huishoudlyke Straffen* heeft ons by uitneemendheid behaagd, gelyk verre de meesten; zo dat wy met alle ruimte durven verklaaren, dat wy deeze Redenvoeringen, over 't geheel, aanmerken als eene keurige Verzameling van Leerredenen, welke wy, met nadruk, allen ter leezing en ernſtige overweeging aanpryzen.

Leerredenen over belangryke Onderwerpen, door ALLAN BUCHANAN, *in zyn leven, Bedienaar van het Euangelie, te Inverkeithing, in Schotland. — Uit het Engelsch vertaald. Met een aanpryzend Voorbericht uitgegeeven door* H. H. VIERVANT, *Predikant te Amſterdam. Vierde en laatſte Stukjen. Te Amſterdam, by* M. de Bruyn. *in gr.* 8*vo.* 111 *bl.*

Uit voorgaande aankondigingen zyn des Eerw. BUCHANAN's gevoelens en manier van behandelinge genoeg bekend, en hebben wy in dezelve onze gedagten over 's Mans Kerkelyke Opſtellen medegedeeld. De Leerredenen, thans afgegeeven, zyn op dezelfde leest geſchoeid. Leezers, welke in de voorgaande Stukken genoegen hebben gevonden, zullen ook hier voor hunnen lust voldoening erlangen. Acht Leerredenen bevat deeze Bundel. Vier daarvan handelen over het misbruik der Godlyke Langmoedigheid, volgens *Pred.* VIII: 11. Men moet in den ſmaak en de denkwyze van den Eerw. BUCHANAN vallen, om de bekende woorden van CHRISTUS tot THOMAS, *Joan.* XX: 27, 28, tot het onderwerp eener Avondmaals-predikatie te gebruiken. Een Leeraar, zulk eene leiding van gedagten volgende, moge ryk zyn in ſpeelingen des vernufts; verlichting en overtuiging des verſtands, ter verbeteringe van het hart, op bondige redekavelingen gebouwd, zullen veelen hier vrugtloos zoeken.

De Geographie der Heilige Schrift voor ieder een gemakkelyk gemaakt, door eene beknopte en zaakryke Verklaaring der XII Landkaarten, die wel eer ontworpen zyn door WILLEM ALBERT BACHIENE, *in leven Hoogleeraar in de Sterre- en Aardrykskunde, en Predikant te Maaſtricht, doch nu met veele opheldernde Aanmerkingen en Verbeteringen verrykt, met eene voorgaande Inleiding tot gebruik der Landkaarten, door* S. VAN EMBRE, *Predikant te Wageningen, Lid van 't Zeeuwsch Genootſchap en andere Maatſchappyen. Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, *en te Amſterdam, by* G. Warnars, 1796. *In gr.* 8*vo.* 387 *bl.*

Al in den Jaare 1748 hadt de Eerw. BACHIENE, toen Predikant te *Kuilenburg*, twaalf Landkaarten vervaar-

vaardigd, met eene korte beſchryving, om gevoegd te worden by de bekende Gorinchemſche uitgave van den Bybel, by GOETZEE. Naderhand, zo in de Landkaarten als in de beſchryving, verſcheiden misſlagen ontdekt hebbende, hervatte hy zyne opgenomene taak, en bragt een nieuw Werk in 't licht, onder den titel van *Heilige Geographie*, in drie Deelen in gr. 8vo., met byvoeging van twaalf op nieuw geteekende Landkaarten. De uitvoerigheid en kostbaarheid des Werks deedt veelen na een *Kort Begrip* daar van verlangen, bepaaldelyk ingerigt tot een afzonderlyk gebruik der Landkaarten, die men, by manier van Atlasje, daar by konde laaten inbinden. De Eerw. VAN EMDRE, aan veelen onzer Leezeren met lof bekend, heeft aan dien wensch voldaan; leverende hier een *verkort Samenſtel*, 't welk kan aangemerkt worden als een *Aanhangſel*, zo wel als een *vierde Deel*, van het groote Werk van Prof. BACHIENE: ten welken einde men eenen titel, daar toe dienende, heeft vervaardigd. Niet eene bloote verkorting of zamentrekking is VAN EMDRE's Werk; men ontmoet daarin verſcheiden nieuwe Aanmerkingen, deels ontleend uit VAN HAMELSVELD, *Aardrykskunde des Bybels*, deels uit zyne eigen waarneemingen aangevuld. Daarenboven heeft VAN EMDRE de nuttige moeite genomen, om, by wyze van Inleidinge, eenige algemeene kundigheden vooraf te zenden over de Geographie in 't algemeen, en wat 'er tot regt verſtand en gebruik der Landkaarten vooraf dient geweeten te worden.

Daar de Aardrykskunde, in zekeren zin, het oog der Geſchiedenisſen is, en deeze, zonder eenige kennis van de eerstgemelde Weetenſchap, met weinig vrugts kunnen geleezen worden, beſchouwen wy dit Werk als eene nutte bydrage tot de menigte der Schriften, opgeſteld ter verklaaringe van den Bybel, voor zo veel een groot gedeelte van denzelven als een historisch werk moet beſchouwd worden. Van hier, dat wy, om onze Leezers eenigermaate te onderrigten wat zy hier kunnen vinden, ons de moeite wel willen getroosten, om den Inhoud der twaalf hier afgegeevene Bybelkaarten, en alzo van het geheele Werk, over te ſchryven. In de *eerſte* Kaart wordt verbeeld de natuurlyke Geſteldheid van *Kanaan*, in deszelfs *Zeeën*, *Rivieren*, *Beeken*; gelyk ook de *Bergen*, *Daalen*, *Vlakten*, *Woestynen*, enz. De *tweede* vertoont het Land *Kanaan*, nog bewoond door deszelfs eer-

ſte bezitters, KANAAN's naakomelingen, benevens de Landen, door welke zommige zich hebben uitgebreid; als mede de Landen der *Philiſtynen*, *Amalekiten*, *Edomiten*, *Moabiten*, *Ammoniten*, *Midianiten*, *Iſmaëliten*, enz. De *derde* en *vierde* Kaart bevatten het Land *Kanaan* en *Gilead* onder de 12 Stammen verdeeld; en het Koninkryk *Iſraëls*, benevens deszelfs overheerde Landſchappen, onder de regeering van SAUL, DAVID en SALOMO; terwyl de *vyfde* voorſtelt de beide Ryken *Juda* en *Iſraël*, naa SALOMO's dood geſcheurd, benevens de overheerde Landen, aan elk der beiden behoorende; en de *zesde*, het *Joodſche land* onder de heerſchappy der Roomſche Keizers, en beſtuurd door hunne Landvoogden. Op de *zevende* Kaart wordt verbeeld de Stad *Jeruſalem*, benevens de rondom gelegene Bergen, Dalen, Fonteinen, Waterleidingen, Lusthoven, enz. Geheel *Paleſtina*, in deszelfs noordlyk en zuidlyk deel, met alle deszelfs voornaamſte Steden, Vlekken, enz. wordt op de *achtſte* en *negende* Kaart afgebeeld; en, op de *tiende*, de van ouds bekende Waereld, benevens derzelver verdeeling onder NOACH's naakomelingen. Van de *elfde* Kaart is het onderwerp, *Egypte* en de Woestyn der Schelpzee; en eindelyk van de *twaalfde*, de Landen der *Aſſyriſche*, *Babyloniſche*, *Perſiſche*, *Griekſche*, en daarnaa *Romeinſche*, heerſchappy, ter opheldering van de prophetien en geſchiedenisſen der H. Schrift.

Romeinſche Geſchiedenisſen, door M. STUART. *Met Kaarten en Plaaten. Vde Deel. Behelzende de Geſchiedenis van het Gemeenebest van het tweede Vredeverbond met de Samniten tot aan het einde van den eerſten Carthaagſchen Oorlog. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1794. *In gr.* 8*vo.* 560 *bl.*

TWee Hooſdſtukken, tot het Derde Boek deezer *Romeinſche Geſchiedenisſe* behoorende, het eerſte loopende *van het Tweede Verbond met de Samniten tot aan den Oorlog met* PYRRHUS —— het tweede *den Oorlog* beſchryvende *tegen de Tarentyners en den Koning* PYRRHUS *gevoerd*, maaken het eerſte gedeelte van het thans voor ons liggend Deel deezes ſchoonen Werks uit.

Te zeer gevoelt de Schryver het eenzelvige, en daar door verveelende, der ſtaag elkander onafgebrookene opvol-

volging van Oorlogen, om, by het hervatten van den *Samnitiſchen* Kryg, niet te betuigen: „Min vermoeid van „ eindeloos ſtryden, dan de pen der Geſchiedenis van de „ eenzelvige beſchryving van ontelbaare Gevechten, rukten de *Samniten* weder nieuwe Legerbenden byeen: „ terwyl wy het geduld onzer Leezeren, zonder de „ belofte eener hoogstmogelyke kortheid, niet op nieuw „ ter proeve mogen brengen." En ondanks hy deezer belofte indagtig is, zal de Leezer niet zelden wenſchen die Oorlogen-beſchryving doorgeworſteld te zyn.

Dan verſcheidenheid en vergrooting van tooneelen doen eenige gunſtige uitwerking; waarom de Burger STUART het vyfde Hoofdſtuk, te recht, in deezer voege aanvangt: „Zagen wy tot nog toe *Rome* door inwendige verdeeldheden verſcheurd, en nog rondom door vyandige nabuuren omringd, met langzaame en moeilyke, maar tevens onbezweeken, ſchreden rechtſtreeks naar die „ hoogte klimmen, van waar zy haar gezag eenmaal „ ſchier door 't ganſche menschdom zou doen eerbiedigen; welke ſtoute ſtappen mogen wy nu niet van „ haar verwagten, daar de groote bron van haare inwendige verdeeldheden is opgedroogd, en haar aanzien „ reeds wyd en zyd door *Italie* erkend wordt? Na de „ invoering van een gelyk regt der burgers tot alle gewyde en ongewyde bedieningen, hebben haare onderſcheidene rangen, in de plaats van zwaarden der verdeeldheid, prikkels eener loflyke mededinging opgeleverd tuſchen den Adel en den Burgerſtand. Na de „ onderwerping der omgelegene Volkeren, kunnen kleene aanvallen den zetel des Gemeenebests niet meer „ doen wankelen, en maaken de moorddaadige, doch „ onbeſlisſende, vyandlykheden van onmiddelyke nabuuren plaats voor grooter oorlogstooneelen, welke den „ weedom van het menschlyk hart over haare veelvuldige „ elenden nog eenigzins vergoeden, door haare beſchouwers Leſſen van wysheid voor het Staatsbeſtuur en „ Krygsbeleid mede te deelen, welke door weinig beduidende ſchermutzelingen zelden worden opgegeeven."

Het mangelt geenzins aan verhevene Characters, die een afwisſelend genoegen ſchenken. Wie ſtaat niet opgetoogen als hy het Onderhoud van FABRICIUS met PYRRHUS leest? —— De tusſchengevoegde bedenkingen van eenen Menschkundigen aart geeven verpoozing, zo ook het regtmaatig geveld oordeel over de bronnen, waar uit de

Schryver zyne Geſchiedenis put. „ De geest der vero-
„ veringen," merkt hy, onder andere, op, „ welke ken-
„ nelyk in *Rome* was van deszelfs eerſte ſtichting, dreef
„ de *Romeinen*, hoe rechtſchaapen zy anders in hun
„ burgerlyk gedrag ook mogten zyn, ongetwyfeld zeer
„ dikwyls tot onregtvaardigheden, welke de ingenomen-
„ heid der Schryveren, die wy moeten volgen, voor
„ *Rome's* eer ons egter bezwaarlyk gemaakt heeft
„ aan te wyzen." Niet egter blyft hy des in gebreke,
zo als wy door eene lyst van voorbeelden zouden kun-
nen toonen.

Dan wy willen liever zyn algemeen Overzigt van het Derde Boek opgeeven. „ Naa het afloopen van dit der-
„ de Tydperk kunnen wy met genoegen te rugge zien
„ op alle deszelfs onderſcheide byzonderheden, om overal
„ nieuwe achting voor dat Volk in te zamelen, het geen
„ wy met onze doorgaande aandagt verwaardigd hebben.

„ Reeds vroeg in dit tydperk zagen wy het *Con-*
„ *ſulſchap* gemeen maaken onder den burgerſtand, en
„ daarnaa de Priesterlyke waardigheid alleen aan zuiver-
„ heid van zeden verbinden: —— maar te dikwyls merk-
„ ten wy reeds den gelukkigen invloed dier burgerlyke
„ Gelykheid op den geest des ganſchen Volks op, te
„ onlangs hoorden wy 'er eenen FABRICIUS nog de
„ uitmuntendſte taal over voeren (*), om onzen geest
„ niet te rug te houden van eene aangenaame weder-
„ keering tot dat onderwerp, het geen zich geduurig
„ met nieuwe bekooring aan onzen Gemeenebestgezinden
„ geest voordoet.

„ Hadden de *Romeinen* hunne vorderingen in de Krygs-
„ kunde alleen doen dienen ter verdediging van de vry-
„ heid en onafhanglykheid van hunnen Staat, gaarne
„ zouden wy in het verloopen tydvak te rug keeren,
„ om van de verandering hunner wapenen naar vereisch
„ van hunne vyanden, van de aanneeming van nieuw
„ Krygstuig, waar van zy het nut hadden leeren kennen,
„ en van de verbetering hunner Legers naar het voor-
„ beeld van eenen PYRRHUS, te ſpreeken; doch daar zy
„ deeze vorderingen in de, op zich zelve reeds zo ramp-

„ za-

(*) „ Eene taal, waar mede Mr. P. PAULUS zyne voortreffe-
„ lyke Verhandeling over de *Rechten en Plichten der Mensch-*
„ *lyke Gelykheid* nog gemeend heeft te kunnen verfraaijen."

„ zalige, kunst van menſchenmoorden deeden ſtrekken
„ om de vryheid en onafhanglykheid van andere Staaten
„ met eene onwederſtaanbaare overmagt van beleid zo wel
„ als van moed aan te randen, willen wy dezelve ſlechts
„ in zo verre gedenken, als zy eene oplettende leerzaam-
„ heid van den *Romeinſchen* geest bewyzen, welke zoo
„ zigtbaar afſteekt by de eigenzinnigheid van andere Vol-
„ keren, en intuſſchen wel degelyk onder de oorzaa-
„ ken van *Rome's* grootheid door den ſchranderen MONTES-
„ QUIEU geſteld wordt (*).

„ De rechtspleeging won zeker in dit tydvak; de aan-
„ ſtelling van *Prætors & Triumviri Capitales* verbeterde
„ ongetwyfeld de bediening en uitvoering des Regts; en
„ de openlyke uitgave van het *Jus Flavianum* maakte ver-
„ ſcheidene denkbeelden van den loop der pleitgedingen
„ onder de burgers gemeen.

„ Langzaam waren alzins de vorderingen der Kunſten en
„ Weetenſchappen by een Volk, het geen zich beſtendig
„ in oorlogen gewikkeld zag, en met het ganſche hart
„ aan de belangen des Vaderlands gehegt was. De Schil-
„ deryen van FABIUS PICTOR; het *Coloſſus-beeld* van JU-
„ PITER op het *Capitolium* opgericht; de voortreffe-
„ lyke aanleg van den Straatweg van APPIUS, en de
„ uitmuntende Waterleidingen, welke dienzelfden naam
„ vereeuwigen, getuigen echter van den toeneemenden
„ ſmaak in 't algemeen en tevens van de vergevorderde
„ Bouwkunde der *Romeinen* in 't byzonder.

„ Dat Weelde reeds ingang te *Rome* zogt, leert ons
„ RUFINUS met zyne twintig ponden aan tafelzilver;
„ maar zyn ſtrenge vonnis wees ons tevens aan, hoe zeer
„ aan die verderfſter der zeden de grond van voet tot
„ voet betwist werd.

„ En ſlaan wy ons oog, van dweepzieke vooroor-
„ deelen vry, op de lange ry van voortreffelyke Mannen,
„ wier deugden wy, van tyd tot tyd, onze hulde beweezen
„ hebben, met welk een eerbied zullen wy als dan geen
„ afſcheid neemen van een Tydperk, 't geen wy veilig,
„ in deeze onze Geſchiedenisſen, de guldene eeuw der
„ menschlyke voortreffelykheid mogen noemen. De ga-
„ delooze ouderliefde van eenen MANLIUS, en de opoffe-
„ ring der tederſte kinderliefde van dienzelfden man aan
„ het

(*) *Cauſes de la Grandeur*, &c. Ch. II.

„ het algemeene welzyn; de wysgeerige ſoberheid van
„ CURIUS en FABRICIUS, en de onverzettelyke eerlyk-
„ heid van beiden; de grootmoedige opofferingen van
„ CURTIUS en de DECIUSSEN, en de verſcheidene ſchet-
„ zen der voortreffelykſte Characters die wy gaven; de
„ grootſche en echter onpartydigſte getuigenisſen door
„ *Rome's* vyanden aan de voortreffelykheid haarer zeden
„ gegeeven, blyven de zekerſte waarborgen voor de vei-
„ ligheid onzer aanpryzing van dit tydvak der *Romein-*
„ *ſche* Deugd.

„ Twee ſchandelyke misdryven, door ſnoode wellüſte-
„ lingen aan hunne jonge ſchuldenaars beproefd, lever-
„ den ons zekerlyk wel een afgryslyk denkbeeld op van
„ de verbastering der driften zoo wel als der reden van
„ den mensch; maar de volſtandige eerlykheid dier beide
„ Jongelingen, 's Volks algemeene verfoeijing van zulk
„ eenen gruwel en deszelfs gevolgen op het lot der ſchul-
„ denaars, wederhielden ons tevens van de ſchreeuwendſte
„ onregtvaardigheid, om de verfoeilykſte van alle mis-
„ daaden in ons tydperk den *Romeinen* in 't algemeen
„ ten laſt te leggen. Beide deeze ſnoode aanſlagen, het
„ wangedrag van twee Keurbenden in *Capua* en te *Rhegium*,
„ en het misdryf van veele aanzienlyke Vrouwen jegens
„ haare Mannen, maaken echter, dat wy ons wel zorg-
„ vuldig wachten, van het verloopen tydvak, hoe hoog
„ ook geroemd door laatere *Romeinſche* Redenaars en
„ Dichters, op te geeven als dat eener menſchlyke vol-
„ maaktheid."

Met het Vierde Boek opent zich gedeeltlyk een ander tooneel. Zeer juist is des Schryvers aanmerking in den beginne. „ Schoon *Rome* haare veroveringen ten eene-
„ maale binnen de natuurlyke grenzen van het oude *Italie*
„ hadt willen bepaalen, de uitgeſtrektheid van haar gebied
„ zou waarlyk groot genoeg geweest zyn om den oplet-
„ tenden waarneemer van het Staatsbeſtuur en de Ge-
„ ſchiedenis der Volkeren by de Lotgevallen van dit
„ Gemeenebest te bepaalen; maar dat zelfde Volk, 't
„ welk byna vyf eeuwen doorbragt in onophoudelyke
„ oorlogen, eer het zich een beſlisſend gezag over die
„ Landſtreek kon toeſchryven, hadt naauwlyks twee eeu-
„ wen noodig, om zich door het grootſte gedeelte der Be-
„ wooneren van de drie toen alleen bekende Gewesten der
„ geheele aarde te doen eerbiedigen." Hier toe diende de eerſte *Carthaagſche* Oorlog, in dit Boek beſchreeven.

Wy

Wy hebben aangemerkt, dat zich hier gedeeltlyk een ander Tooneel opdoet, het blyft een Krygstooneel; doch verwisfelt deels van plaats, daar de *Romeinen* eene Zeemogenheid worden, en zich eerlang zo groot te water als te land betoonen. —— De aanvang hier van vermeld te vinden, vertrouwen wy, zal onzen Leezeren gevallen.

„ Schoon het Zeeweezen by de *Romeinen* niet zoo geheel „ verwaarloosd was, dat zy geen het minfte denkbeeld „ van den bouw en het beftuur der Oorlogsgaleijen zou„ den gehad hebben, waren zy echter zoo ver in dit op„ zicht ten agteren by de *Carthagers*, die de bekwaamfte „ Zeeluiden van dien tyd waren, dat het de wanhoopigfte „ onderneeming zou geweest zyn om deeze vyanden met „ veel kleiner, veel gebrekkiger, en veel logger, Vaar„ tuigen ter Zee te beftryden. Hunne Galeijen met en„ kele roeibanken waren volftrekt onbeduidend tegen die „ der *Carthagers*, die drie, vier, ja vyf, roeibanken bo„ ven elkanderen hadden, en alzoo door de fnelheid van „ beweeging en ongelykheid van gevaarte ongenaakbaar „ of onverwinnelyk voor hun waren; en de grootere Ga„ leijen der Griekfche Zeefteden in *Italie*, als *Tarentum*, „ *Locri* en anderen, waar mede zy den overtocht op *Si„ cilie* gewaagd hadden, waren, behalven dat zy flechts „ drie dubbelde roeibanken hadden, en alzoo nog geen„ zins tegen de *Carthaagfche* aan konden, fchier onhan„ delbaar voor de *Romeinen*, die nog geene bedreeven„ heid op zulke Vaartuigen hadden (*).

„ De ganfche Zeemagt, hoe groot dezelve ook zyn „ mogt, moest alzoo eene geheel andere gedaante krygen „ eer zy iet weezenlyks tegen de *Carthaagfche* zou ver„ mogen, en de onverfchrokke geest der *Romeinen*, die „ geen onoverkomelyke zwaarigheden in 't Krygsbeleid „ kenden, ondernam zulks met eene voorbeeldlooze ftout„ heid en yver. —— Een *Carthaagsch* Schip van vyf „ roeibanken, welk by den eerften overtocht der *Romeinen* „ in *Sicilie* op de kusten van *Italie* geftrand was, ftrekte „ ten voorbeeld van den nieuwen Scheepsbouw: de *Con„ fuls* gaven een algemeen bevel, om naar 't zelve andere „ Sche-

(*) Hier ftelt de Schryver in eene Aantekening voor, de verfchillende denkbeelden der Schryveren over deeze *Roeibanken*, en bepaalt zich tot het gevoelen, dat zy drie, vier of meer, verdiepingen, dekken, boven elkander hadden.

„ Schepen te vervaardigen, en alles was op de Timmer-
„ werven terſtond in zulk eene ruſtlooze werkzaamheid,
„ dat *Rome*, binnen den tyd van zestig dagen, een Zee-
„ magt van honderd en zestig dergelyke Galeijen hadt.
„ Van dat korte tydsverloop hadden zich tevens de *Con-*
„ *ſuls* bediend om de aanſtaande Vloot van bootsluiden
„ te voorzien. De werking van Roeijers, die ſlechts in
„ ééne ry achter elkander zaten, of in verſcheide ryen
„ boven elkanderen moesten werken, verſchilde zoo wee-
„ zenlyk, dat 'er de uiterſte zorgvuldigheid noodig was,
„ om het geworven bootsvolk daar in vooraf wel te on-
„ derrichten. Men ſloeg hier toe roeibanken boven elkan-
„ deren op het ſtrand op, en oefende de roeijers daar op
„ dagelyks, zoo dat zy terſtond by het in Zee komen der
„ eerſte Galeijen in ſtaat waren op de wenken van den
„ Stuurman alle hunne beweegingen zoo vaardig met el-
„ kanderen in de maat te maaken, dat de Conſuls zich
„ zelven en hunne keurbenden binnen weinig dagen aan
„ boord van deeze Vloot durfden waagen."

Op de kortheid des tyds en de menigte van Galeijen zou met rede eene aanmerking te maaken vallen; dewyl men uit het verhaal moet opmaaken, dat deeze alle groote Galeijen waren. De *Romeinen* moeten, is 'er geen misſlag in de getallen, onze vaardigſte Scheepsbouwers overtroffen hebben. De voorbeelden van *Zaandamſche* Scheepstimmermansbaazen, in vaardig werken aangehaald, dat een hunner, in den tyd van twee en twintig maanden, 'er twintig in 't water bragt, dat een ander een Schip van meer dan negentig voeten, in den tyd van vyf weeken, van zyn beginzel af, niet alleen in 't water bragt, maar ook te *Amſterdam* leverde (*), vallen 'er by weg. Dan dit in 't voorbygaan.

Ten ſlotte tekenen wy op, dat de eerſte *Carthaagſche* Kryg, door de *Romeinen* om het bezit van *Sicilie* gevoerd,
„ drie en twintig jaaren onafgebrooken geduurd, en hun
„ door ſchipbreuk zo wel als in Zeeſlagen zevenhonderd
„ Galeijen gekost hadt. Dat hunne vyanden meer dan vyf-
„ honderd Schepen verlooren, en de onverzettelykheid
„ van een Volk beproefd hadden, wiens Eerzugt en Va-
„ derlandsliefde den ongelyken ſtryd vereſſenden."

(*) A. LOOSJES, *Beſchryving der Zaanlandſche Dorpen*, bl. 186.

Vaderlandsch Huisboek, of de Verklaaringen, Betuigingen en Beloften, van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden, meestal getrokken uit echte Stukken, en verrykt met de Characters der voornaamste Perſoonen, die in de Staatsgeſchillen den byzonderſten rol geſpeeld hebben. Door een Genootſchap van Liefhebbers der Vryheid. Tweede Deel, 1793. 375 *bl. In gr.* 8vo.

De herkomst en de hoofdbedoelingen van dit zonderling Geſchiedkundig Werk hebben wy, zo veel het Voorberigt ons des ontdekte, by de Aankondiging des Eerſten Deels, onzen Leezeren opgegeeven (*). Meerder lichts hebben wy des betreffende gezogt te bekomen; dan tot nog vrugtloos. Onverwyld willen wy, dit inwagtende, voortvaaren, met den Inhoud van deezen arbeid des Genootſchaps nader te doen kennen, en ten dien einde het voornaamſte, in ieder Deel te vinden, onzen Leezeren aanwyzen.

Het *Tweede Deel*, de hoofdbedoeling daarin opgeevende, vangt in deezer voege aan, —— „ Thans treeden wy een ander vak in, waar in wy moeten opgeeven, welke yſſelyke oproerigheden, van tyd tot tyd, geduurende de oneenigheden, geſtookt zyn, en bewyzen, dat zy, hoe zeer met verandering van voorwendzels en omſtandigheden, altyd eenerlei rigting en oogmerk gehad hebbende, de Stadhouderlyke party ook beſtendig tot oorzaak en begunſtiger gehad hebben. Eenigen tyd ſtonden wy in beraad, of wy op de verhandeling van de eerſte oorzaaken der oneenigheden, dat is van de bron onzer weerloosheid, in den ſchandelyk gevoerden en even ſchandelyk geeindigden Oorlog met *Engeland*, onmiddelyk zouden laaten volgen een verſlag van de algemeene begeerte tot eene noodzaaklyke Staatshervorming, en van de poogingen daar toe aangewend, dan wel eene aanwyzing van dien gruwel van oproer en plunderziekte, die zo wreedlyk in het hart der ſinalle gemeente en 's Lands Militie opgewekt is. Doch wy beſlooten eindelyk tot het laatſte, deels, omdat de eerſte beginzelen van het oproer onmiddelyk gevolgd zyn van en verbonden waren met die

(*) Zie hier boven bl. 27.

die berugte *Juſtificatoire* Memorie van den Stadhouder, welke enkel en alleen in de waereld geſtooten is, om aan eene volſtrekt onverdeedigbaare zaak door een ſamenraapzel van verdraaijingen en ongerymdheden eenen ſchyn van overtuiging by te zetten; deels, om dat 'er uit blyken zoude, dat de Stadhouder zich van dit verfoeilyk middel reeds heeft begonnen te bedienen op eenen tyd, toen 'er nog geene Staatshervormingen begonnen, en geene zweemzels van aanleiding waren, om die bovenmaatige klagten des Stadhouders over verkorting van zyne vermeende regten eenigzins te wettigen, waar mede wy hem zo dikwyls zullen zien te voorſchyn treeden. Hier uit dog word overvloedig beweezen, dat de Stadhouder den geest van oproer enkel daarom opgewekt heeft op dat hy zich zou handhaaven by het onbepaald misbruik van een gezag, waar van hem in dien tyd de wettigheid nog niet betwist werd. Ook blykt 'er genoegzaam uit, dat die zelfde geest van oproer eene der voornaamſte medewerkende oorzaaken geweest is, waar door en Regenten en Burgers aangemoedigd zyn, om zich op eene mannelyke wyze te verzetten tegen dien algemeenen geest van oproer, die niet anders dan door eene welgeregelde wapenoefening kan bedwongen worden, en om het overdreeven gezag te fnuiken, tot welker bevestiging of vergrooting dat oproer dienen moest."

Ter volvoeringe van dit Plan doorloopt de Schryver 's Lands Geſchiedenisſen, van dit Tydperk af, door de onderſcheidene Gewesten. Eerst toonende, hoe de Stadhouder vry duidelyk de oproerige Beweegingen in *'s Haage*, te *Rotterdam*, te *Leyden*, ja zelfs tot in de *Ommelanden* toe, begunſtigde, of door dezelve te verſchoonen, of door oproermaakers merkbaare blyken van zyne goedkeuring te geeven, of door hun aan eene welverdiende ſtraffe te onttrekken. —— Waarop hy voortvaart om den Stadhouder in het haatlyk licht der verachtlykſte huichelaary te doen voorkomen, waartoe het geſchil met Keizer JOSEPHUS DEN II wordt aangevoerd.

Voorts ſchetst de Schryver het gedoogen der oproerigheden in *'s Haage*, 't welk aanleiding gaf tot het ontneemen van het Commando, met de gevolgen daarvan in 't breede verhaald. De Reis van zyne Hoogheid na *Friesland*, *Groningen* en *Zeeland*, aan oproerige oogmerken toegeſchreeven: en dat hy eindelyk in 't Jaar 1786 tot gewelddaadige middelen overfloeg.

Hier

Hier treffen wy bovenal een uitvoerig Verſlag aan van de oproerigheden in *Zeeland*, in den Jaare 1787, door egte beſcheiden geſtaafd, waar uit blykt, welk eene rol VAN DE SPIEGEL daar in geſpeeld hebbe. Deezen Staatsdienaar zal men hier best leeren kennen, terwyl 'er wordt aangeweezen hoe ſtrydig hy met zyne eigene beginzelen te werk ging. Wy gelooven, dat dit ſtuk nergens beter ontwikkeld en in de waare roerzels ontdekt is. De uitvoerigheid verbiedt het overneemen. Vry duidelyk toont hy in welk een verband deeze *Zeeuwſche* oproerigheden ſtonden met de Reis van de Gravin van *Naſſau* na den *Haage*. — Ook dient hier toe het Verſlag van 't geen 'er in *Gelderland* gebeurde, ten tyde van de ondernomene Reize der Prinſeſſe na *'s Haage;* als mede hoe *Overyſſel* in de Ophitzingen deelde, en in *Holland* de ſnaaren tot Oproer in den Jaare 1787 ſtyf geſpannen wierden door middel van Adreſſen en andere Werkzaamheden, te welker in beweeging brenging de Ridder BENTINCK zo veel toebragt, en van wiens gedrag men hier een breedſpraakig berigt vindt. — Wy kunnen niets doen dan vingerwyzing geeven.

Hierom ook ſlegts met een enkel woord aangeduid, dat men van de zyde van *Oranje* geene middelen ſpaarde om het Gemeen en het Krygsvolk op te hitzen tegen de beste Regenten.

Een zeer verzwaarende trek in dit alles is, dat men, ter bereiking der ſchandelykſte oogmerken, den *Godsdienst* in 't ſpel bragt, en het ſchandelyk misbruik daar van gemaakt. — Hier kunnen wy niet nalaaten iets over te neemen, 't welk ons der Opſtelleren denkwyze over den Godsdienst, waarin zeker veelen belang zullen ſtellen, eenigermaate toelicht.

Zy laaten zich, op dit ſtuk, in deezer voege hooren: „ Welke onbillykheid, of welk zo weezenlyk gevaar voor den *Hervormden Godsdienst*, dien wy hoogagten, en onvervalscht wenſchen bewaard te zien, zou 'er zelfs uit eene gemengde Regeering, al had men het daarop al toegelegd, te vreezen geweest zyn? Immers ſteunde de bepaaling van eenen *Heerſchenden* (of wil men liever *Publicken*?) *Godsdienst* als een vereischte ter bekleeding van Staats- of Stads-ampten, tot de Regeering betrekkelyk, alléén op noodzaaklykheid by de inrigting van ons Staatsweezen, waar by het verſchil van Godsdienst listig tot een hoofdvoorwerp gemaakt was. Want in den grond

was,

was, niet het verſchil van Geloofsbelydenis, maar de onderdrukking van den Hervormden Godsdienst en het verlies der Burgerlyke Vryheid, de groote oorzaak van den Opſtand onzer Voorouders, waar toe *Roomſchen* en *Onroomſchen* zich vereenigden; en daarom was by de *Pacificatie van Gent* bepaald, dat niemand om den Godsdienst vervolgd of van eenige Burgerlyke Voorregten verſtooken zou worden. Hadt WILLEM DE I dit billyk ontwerp niet weeten in duigen te doen vallen, zouden alle de zeventien *Nederlandſche* Provincien onder eene algemeene Verdraagzaamheid vereenigd gebleven, en de Vrede met den *Spanjaard* veel eer geſlooten geweest zyn. Dan zouden de *Roomschgezinden*, de *Mennonieten*, de *Lutheraanen*, en zo veele Leeraars van den *Hervormden Godsdienst*, in volgende tyden, niet zo veele redenen van klaagen gehad hebben over eene onderdrukking om hunne Godsdienſtige gevoelens, over het uitkryten van *Paapſche* of *Arminiaanſche* ſtoutigheden, die zy van eenen PHILIPS II niet hadden willen verdraagen.

„ Wat hier van ook zy, wy houden het daar voor, dat, indien men, in meer verlichte tyden, waar in 'er geen verſchillen over het bovendryven van eenige Godsdienſtige Gezindheid waren, alle Ingezeetenen had tragten te bezielen met eene waare Godsdienſtige en Burgerlyke Verdraagzaamheid, 'er geene zwaarigheid zoude geweest zyn, om de Regeeringsampten met de Belyders van verſchillende *Christengezindheden* gemeen te maaken. —— Wy gebruiken met opzet dit woord, op dat men ons niet telle onder die hedendaagſche Wysgeeren, die den *Christlyken Godsdienst* de diepſte veragting en den onverzoenlykſten haat toedraagen, en waanen dat de Burgermaatſchappyen, zonder denzelven, beſtaan kunnen; terwyl zy zelfs den Natuurlyken Godsdienst, en het beſtaan van een almagtig ſcheppend Opperweezen, zo al niet met woorden, ten minſten met hunne daaden, verlochenen. Zodanige grondbeginzels verfoeijen wy met geheel ons hart, even zeer als het misbruik van den Godsdienst tot Staatzugtige oogmerken." —— Wy moeten hier weder herinneren den Schryftyd deezes Werks, 1793. Wat 'er komen zal van de Vernietiging des *Heerſchenden Godsdiensts* in ons Vaderland, naa de jongſte Omwenteling, en de desniettegenſtaande Overblyfzels van denzelven, moeten wy den tyd aanbeveelen.

Voorts

Voorts toonen de Opſtellers van dit Werk, dat WILLEM DE V, zo vóór als naa de Revolutie, blyken gaf van die Godsdienſtige Verdraagzaamheid, welke hy in de *Patriotten* wraakte.

Wegens de Acte van Verbintenis der Vaderlandſche Regenten in den Jaare 1786, vindt men hier een ſchoon verſlag, en tevens van de valſche, die men met zo veele kunſtſtreeken te vergeefsch voor de waare heeft zoeken te doen doorgaan. Dit geheel bedrog wordt hier naakt ontleed.

Het verwyt, den *Arnhemſche* en *Amſterdamſche* Patriotten, wegens Oproerigheid, gedaan, wordt onderzogt, billyk beoordeeld, en wat hier in ſtrafwaardig was met regt gewraakt.

Naa dit alles in 't breede afgehandeld te hebben, zeggen de Schryvers. „ 'Er blyft nog een voornaam onderwerp overig, uit welkers verhandeling blyken zal, dat men zich van hetzelve, al van het begin der Staatsverſchillen af, met een tweeledig oogmerk heeft zoeken te bedienen. Men poogde naamlyk, deels door het vermogen en de magt des Konings van *Pruiſſen*, de Hooge Overheid des Lands ſteeds in bedwang te houden in de uitoefening van derzelver Souverain gezag over den Stadhouder, en deels de geheele Stadhouderlyke kabaal met de hoop te vleijen, dat de Koning zich eenmaal met geweld in 's Lands zaaken ſteeken zou, en alzo haaren yver voor de belangen van het Huis van Nasſau gaande te houden." —— Dit wordt in 't breede ontleed in deeze zeven byzonderheden, welke men in de Brieven van dat Hof voornaamlyk aantreft. —— „ 1. Klagten over de verkorting der Regten van den Stadhouder. 2. Klagten over de Vryheid der Drukperſſe. 3. Beſchuldigingen tegen eenige Perſoonen, die oorzaak waren van het een en ander. 4. Gunſtige toezeggingen aan die van den Stadhouderlyken Aanhang. 5. Verzekeringen van de goede gevoelens en oogmerken van den Stadhouder en zyne Huisvrouwe. 6. Verſchooning van den Koning van zich met het Inwendig Beſtuur der zaaken niet te willen bemoeijen, en zelfs onkundig daarvan te zyn, en 7. Verzoeken om aan den Stadhouder zyne Regten te laaten, alle nieuwigheden te weeren, de oude Conſtitutie te handhaaven en de Drukperſſe te beteugelen, alles vergezeld met eenen buitengewoonen aandrang."

Het ontvouwen van alle deeze byzonderheden geeft den Schry-

Schryveren aanleiding, om, daar zy den Koning van *Pruiſſen* en den Stadhouder zelfs op verſcheide plaatzen van zyne Brieven en Declaratoiren zo ruimſchoots hooren pochen op de dienſten, door zyne Voorouders aan deezen Staat beweezen, zonder dat zy immer in aanmerking namen de onmeetelyke voordeelen, die zy wederkeerig van deezen Staat in zo veele betrekkingen genooten hebben, dit onderwerp hier te behandelen, 't geen meer dan ter loops geſchiedt. Ten ſlot van meer byzondere opgaven zegt de Schryver:

„ Wanneer men alles, het geen hy wegens zyne Ampten en Pillegiften, ſedert zyne geboorte, van de overige Gewesten (*), de Generaliteit en byzondere Steden, genooten heeft, te zamen trekt, in onderſtelling, dat hy vóór 1766 geene Tractementen voor Regimenten of Compagnien gehad heeft, zullen de volgende aanmerklyke Posten voortkomen uit het geen wy tot dus verre hebben opgegeeven.

Van *Gelderland*	101,844
Van *Holland*	10,949,234
Van *Zeeland*	77,436
Van *Utrecht*	957,400
Van *Overyſſel*	145,800
Van *Groningen*	374,000
Van *Drenthe*	1,325,112
Van de *Generaliteit*	1,350,000
Van buitengewoone kosten	7,471,690
Van Pillegiften voor zich zelven	1,611,000
Van Penſioenen voor zyn Vrouw	562,500
Van Pillegiften voor zyn Dogter, na aftrek van die van *Friesland*	719,900
Van Pillegiften voor zyn oudſten Zoon, ook naa aftrek van die van *Friesland*	957,300
Van Uitdeeling van de O. I. Comp. van 1768 tot 1777.	1,050,000
Van Vrydom van Belastingen en extraordinaire Verpondingen	6,750,000

„ Elk ziet, by vergelyking van deeze laatſte optelling met de bevoorens opgegeeven lyst, hoe veel daar by nog niet

(*) De Somme voor *Friesland* beliep 3,343,067-11.

niet berekend is, en niet te min maakt het een geheel uit van *zeven-en-dertig Millioenen, vier honderd zes-en-veertig duizend, twee honderd en drie-en-tachtig Guldens.* — Voegt men hier nu by de Jaarlykſche Inkomſten van zyne Domeinen, hier te Lande gelegen, meestal van 's Lands penningen aangekogt, en door elkanderen Jaarlyks *zestien Tonnen Gouds* bedraagende, zal des Stadhouders Jaarlyks inkomen beſtaan in ongeveer *vieren-twintig Tonnen Gouds.* Welk een ſchat voor de verteering van den eerſten Minister van eene kleine Republiek, die jaarlyks in vermogen afneemt! Naauwlyks behoeven wy onze Leezers te doen opmerken, hoe onmeetelyk alle deeze voordeelen in onze tyden uitgebreid zyn, daar de *twee laatſte* Stadhouders, in een tydvak van nog geen vyftig jaaren, byna eens zo veel van het Land getrokken hebben, dan *drie der voorigen* in 64 jaaren. Mogen wy, wanneer wy den Stadhouder op zyne dienſten, en die zyner Voorzaaten, hooren roemen, hem niet wel te gemoet voeren met den Schryver van *de Post van den Nederrhyn,*

Quid venditas merita tua in Rempublicam?
Merita ejus in te prædicares æquius.
Non illa per te reddita est beatior,
Sed te, tuosque beatiores reddidit (*).

(*) *Wat ſnoeft gy op uwe Verdienſten aan de Republiek? Met meer regt zoudt gy van uwe Verpligting aan dezelve ſpreeken. Zy is niet gelukkiger of grooter geworden door U, maar zy heeft U en de uwen gelukkiger en grooter gemaakt.*"

De Belangen der Mogenheden van het Vasteland, met betrekking tot Engeland, door C. THEREMIN, *weleer Gezantſchaps-Raad van Pruiſſen, aan het Hof van Londen. In 's Haage, by* J. C. Leeuweſtyn, 1796. *In gr.* 8*vo.* 73 *bl.*

„ De ſmert, waar mede ik myne Landgenooten voor het *Engelsch* Goud verkogt en ter ſlagtbank geleid zag, om belangen, die hun vreemd waren; het afgryzen, welk het Systema van Hongersnood, door *Engeland* tegen *Frankryk* gekweekt, in my verwekte, en my te midden van den nagt dikwerf met ſchrik deedt ontwaa-

waaken, en traanen van wanhoop en woede ſtorten, in de onmagt, waar in ik my bevond, om den arm tegen te houden, die koelsmoeds grysaarts, vrouwen en zuigelingen, moordde; eindelyk de verontwaardiging, waar mede ik de *Engelſchen* van de Volken hoorde ſpreeken, die hun geld ontvangen, en van alle Volken van het Vasteland in 't algemeen, hebben my de pen doen opvatten, en dit Werkje doen opſtellen. —— Ik geef het aan het licht, en noem my, het welk my in geenerlei opzigt voordeelig en in duizenden gevaarlyk kan worden. Maar iemand moet zich vrymoedig blootſtellen, en de waarheid zeggen. Ik heb getragt eenige groote Staatkundige waarheden gevoelig te maaken, betreffende de belangen der Mogenheden van het Vasteland tegen *Engeland*. Ik geef dit onderwerp, 't geen ik ſlegts geſchetst heb, aan de aanmerkingen en overweegingen van den Leezer over, die het vrugtbaar zal vinden naarmaate hy het zal overdenken."

Zo ſchryft de geweeze Gezandſchaps-Raad, in de Voorrede, onderſchreeven *Parys den* 12 *Thermidor*, het 3de Jaar. Een gevoelig hart ſtraalt in deeze weinige trekken zigtbaar door; en zal het ſtukje met greetigheid geleezen worden, door allen, die deezen Vyand van onzen Staat vyandig zyn. Het geheele ſtukje mag in zekeren voege de verklaaring heeten van eene Stelling, door FRANKLIN opgegeeven in een Brief aan HOWE (bl. 16.) *Als een krygszugtige Natie bemint de Engelſche Veroveringen; als een heerschzugtige Natie haakt zy na Heerſchappy, en als een handeldryvende Natie is zy greetig na eene uitſluitende winst!*

Het Werkje vloeit over van ſterke trekken, zoms in weinig woorden veel bevattende. De gewoone handelwyze van *Engeland* omtrent het Vasteland geſchetst hebbende, ſchryft hy, ten ſlot: „ Op deeze wyze zet het„ zelve het Vasteland in vuur, door deszelfs ligging van „ een Eiland voor den brand gedekt, dien het veroor„ zaakt heeft. De Vrede op het Vasteland is voor 't „ zelve een rampſpoed, de Oorlog op het Vasteland is „ het voedzel van deszelfs voorſpoed." —— Ongunſtig, zeer ongunſtig, gelyk men denken kan, is de ſchets van den geest van het Staatkundig *Engeland*, en van de daar uit vloeiende werkzaamheden. Wy zouden bladzyden vol ſchryven, wilden wy die trekken overneemen. Men leeze deeze zamentrekking: „ Door het algemeene Stelzel van

„ Om-

„ Omkooping onteert het overal de Souverainen en de Vol-
„ ken; het heerscht door den invloed der ondeugden, die
„ het betaalt en voedt, en die het op derzelver beurt den-
„ zelfden dienst bewyst. Niets goeds of eerlyks kan hetzel-
„ ve volgen, noch in deszelfs eigen land, noch elders; het
„ bederft de lieden die het berooft." — En om 'er deeze trek nog by te voegen: „ *Engeland* is door deszelfs be-
„ volking en inwendige magt verre beneden het grootste
„ gedeelte der handeldryvende, Mogenheden van *Europa*,
„ ondertusschen beschouwt het dezelven met veragting
„ als zyne mededingers, en, den Handel met de Staatkun-
„ de en Wapenen vereenigende, is het zo verre gekomen
„ van alleen over den ganschen Aardbol te regeeren."

Men houde dit en meer andere Zetten niet voor los te nedergestelde *Magtspreuken*. De Schryver voert bewyzen aan, als hy de rol, welke *Engeland* in *Europa* speelt, openlegt, en toont in hoe verre het meester is op 't Vasteland.

Hier komt eerst *Rusland*, *Portugal* en *Spanje*, ten tooneele; voorts treedt *Holland* op. Ons bestek duldt geene geheele overneeming van 't geen de Schryver deswegen zegt; dan zie hier den aanvang: „ Van alle Bondgenoo-
„ ten van *Engeland* is *Holland* de ongelukkigste; nader
„ by het Oorlogstooneel gelegen, en meer dan eenige
„ andere Mogenheid den nayver van *Engeland* opwek-
„ kende door de uitgebreidheid van deszelfs Koophan-
„ del, is het bestemd, om by voorkeur bedorven, en
„ aan de belangens van deszelfs dwinglandy opgeofferd,
„ te worden. Het was niet genoeg dat *Engeland*, zedert
„ 1787, eenen overweegenden invloed in *Holland* hadt,
„ dat het eenen Onderkoning in den *Haag*, even als te
„ *Dublin*, hadt. Deeze invloed, die slegts Staatkundig
„ was, voldeedt het niet, om dat de *Hollanders*, meer op
„ zyn Geld dan op zyne Vryheid gezet, zig gerustlyk
„ liet beheerschen door eene vreemde Mogenheid, doch
„ behieldt hardnekkig zyn handel aan zich. Zyne Onaf-
„ hangelykheid als Natie was verlooren; maar 't was
„ moeilyker, hem van zyne Onafhangelykheid als Koop-
„ man te doen afzien. Dit was het geen, waarop *En-*
„ *geland* doelde; deszelfs oogmerk was den Handel van *Hol-*
„ *land* allengs geheel aan zich te trekken, indien het mo-
„ gelyk was, en in *Amsterdam* alleen Factoors in plaats
„ van mededingers te hebben."

Voorts ons aandeel beschreeven hebbende in den Oor-

log, welken wy gingen voeren, als de *Makkers van den Leeuw*, in de komst der *Franſchen* hier te lande geëindigd, ſpelt hy daar uit voor de *Nederlanderen* heil, en dat zy geen vrees voor *Engeland* behoeven te hebben. Wy kunnen den Schryver hier niet volgen; maar alleen het ſlot overneemen. „ Door middel der bekomene Vry-„ heid en van de Volksregeering, die alleen voor eene „ handeldryvende Natie voegt, zal de Handel der *Hol-„ landers*, verlost van de kluisters der Britten en van „ eene Regeering van Edelen, welken trotsheid en roof-„ zugt eigen zyn, en onder welke dezelve veragt en „ gedrukt werd, voorſpoediger en bloeiender zyn, dan „ dezelve zedert 1787 geweest is, en veel meer dan *En-„ geland* wel zou wenſchen."

America krygt vervolgens haar deel. Het Tractaat met *Engeland* ſtaat den Burger THEREMIN zeer tegen. Hy ſchryft, dit vermeld hebbende: „ De ſchoone dagen „ van WASHINGTON zyn geëindigd, waarom heeft zyn „ geluk gewild dat hy zyne glorie overleefde!"

Deenemarken, *Zweeden*, *Pruiſen* en de kleine *Duitſche Vorſten* worden in de Staatkundige balans des Schryvers opgewoogen: en de laatstgemelden bovenal ſchuldig gevonden aan den Handel in Menſchen.

By dit alles wordt een tafereel van het Nationaal Character der *Engelſchen* opgehangen, waarin geene ongunſtige kleuren geſpaard zyn. Men zie enkel het beſluit, in deeze woorden begreepen: „ Het is, dat *Engeland*, „ dat alleen van gemeenen vyand en van gemeene zaak „ ſpreekt, zelfs alleen de gemeene vyand van alle Mo-„ genheden van *Europa* is, en dat, zo 'er eene gemeene „ zaak is, het die van allen tegen hetzelve is. Wy „ hebben gezien met welk eene ſtoutheid het zich aan „ het hoofd der zaaken van *Europa* heeft geſteld, met „ welk eene onbeſchaamdheid het de zwakken handelt, „ de intriguen en de magt van het geld, waar door het „ de magtigſten vervoert, en dat de grootſte ryken, in „ deszelfs hand, niets anders zyn dan werktuigen van „ deszelfs glorie en heerschzugt."

Ten beſluite treedt de geweezene Gezandſchaps-Raad tot het overweegen der Vraagen: „ wat in het byzon-„ der geval van deezen Oorlog de zulken gewonnen heb-„ ben, die zich door *Engeland* daar hebben laaten inwik-„ kelen, nu het zelve overwonnen is?" Vervolgens, „ wat „ die zelfde Mogenheden in het tegengeſtelde geval zou-

„ de

„ den gewonnen hebben, wanneer *Engeland* gezegepraald „ hadt?" —— Uit deeze wyze van voordragt blykt, dat de Schryver vastſtelt, dat *Engeland* in 't einde zal moeten bukken, en 't is op die veronderſtelling dat hy voortvaart in het maalen van deeze twee tegen over elkander ſtaande tafereelen, die zeker hoog gekleurd zyn. Men oordeele uit deezen enkelen trek. „ Het belang der „ Mogenheden van *Europa*, die de Coalitie verlaaten „ hebben, zal zyn, *Frankryk* haare gemeene wraakneeming te laaten voltrekken, en die vernederen, welke „ zich beroemt de natuurlyke beſchermſter te zyn van „ het evenwigt der Magten op het Vasteland, en trotschlyk beweert, *dat zonder haar verlof geen Kanonſchoot „ in Europa kan gedaan worden*, of tot dit werk de „ hand te leenen, en eene nieuwe, billyke en verſtandige, Coalitie te vormen, door de vereenigde poogingen, waar door *Europa* zich verlost zal zien van eenen Vyand, wiens Staatkunde is het geſtadig verdeeld „ te houden, en deszelfs voorſpoed te dwarsboomen. „ Als dan zal men zig dagen van Vrede kunnen belooven, en de Natien, uitgeput door zo veele, zonder „ grond ondernomene, Oorlogen, waar van het oogmerk „ alleen was, *Engeland* te verryken, kunnen troosten."

Genoeg, om den aart en inhoud van dit Werkje te doen kennen. —— Genoeg, om te toonen, dat de Vertaaling in beter handen zou hebben kunnen vallen. Wy hebben de duiſterſte plaatzen geenzins uitgezogt.

Zesdaagſche Staatsbrief over 's Lands Hoogſte Zaak, aan den Burger VITRINGA, *Gedeputeerde wegens Gelderland ter Vergadering van H. H. Mog. en op den* 13 *Dec. Preſident van het groot Generaliteits-Beſoigne, nopens eene te beroepen Algemeene Nationaale Vergadering. Na den Haag alle dagen tot den* 28 *Dec.* 1795. *gezonden door een Republikeinsch Patriot. Te Amſterdam, by* J. R. Poster, 1796. *In* 8vo. 76 *bl.*

NOg zeer onlangs hebben wy den Denk- en Schryftrant van den Burger SWILDENS, Vervaardiger van deezen Zesdaagſchen Staatsbrief, doen kennen (*); in beide blyft hy

(*) Zie hier boven bl. 68.

hy zichzelven gelyk, en zyn ſtyl is zo één en vast, dat deeze in Brieven dezelfde blyft als in Stukjes van eenen anderen aart, althans wat de inrigting betreft.

Wegens den hoofdinhoud deezer Brieven kunnen wy met 's Schryvers woorden ſpreeken, zonder ons ter byzondere opgave derzelven in te laaten; en zal zulks, zo de Schryftrant van deezen Burger nog allen onzen Leezeren niet bekend mogt weezen, daar van tot een ſtaal kunnen verſtrekken.

„ Om tot een generaal beſluit te ſpoeden, uit het geheel „ beloop en den ſamenhang van al het dus verre (van bl. „ 6 tot hier) vertoonde, zal uw redekundig Doorzicht „ ontwyfelbaar opmaaken, —— dat myne Hoofdſtelling „ wegens de volſtrekte noodzaaklykheid van eene Con- „ fœderative Conſtitutie van ons Land gevestigd is.

„ *Eensdeels*, op eene DEMONSTRATIO DIRECTA, uit „ eene reeks van Argumenten, die alle ontleend zyn uit „ den *Phyſieken*, *Oeconomiſchen*, *byzonder* BURGERLYKEN „ en *byzonder* STAATKUNDIGEN AART van ons Land en „ Volk —— van welke Argumenten verſcheidene, als „ Argumenten *à priori*, tot de proef van onmiddelyke „ evidentie gereſolveerd kunnen worden, en die proef „ kunnen doorſtaan; en alle welke, als Argumenten *à* „ *poſteriori*, de ONDERVINDING van 200, ſommige zelfs „ van 3 en 400 jaaren tot proef hebben.

„ *Anderdeels*, en ten overvloede, pryst de Waarheid zich „ hier nog verder aan door de hier medegedeelde *Twee-* „ *ledige* Oplosſing der algemeene onophoudelyk herhaal- „ de Tegenwerping —— waar van de *Eerſte*, gave men „ ook eens alles toe, dan nog zeer zeker tot een ge- „ wenscht *nieuw* en nader *Conciliatoir* moet opleiden — „ en de *Tweede* directelyk eene wegneeming of *vermin-* „ *dering* der zwaarigheden op dien geheel nieuwen „ grondſlag verzekert; welken wy Patriotten alle eenpaa- „ rig erkennen en eerbiedigen.

„ Opzettelyk voeg ik 'er het woord *vermindering* by: „ want gaarne geef ik, dat 'er onlosbaare Zwaarigheden, „ dat is Kwaalen zonder Remedie, zullen blyven. Maar „ dan geldt ook wederom de Regel van alle bondige „ Weetenſchap, —— dat geen Systema, van welk, *per* „ *rigidisſimam demonſtrationem ex propria natura objecti* „ *aut ſubjecti deſumptam* (by ſtreng BETOOG uit den aart „ en de natuur der zaaken ontleend), allerzekerst conſteert, „ dat, *behoudens* de *Aanweezigheid der Zaake*, mensch-

„ lyk

„lyk geſprooken, geen ander mogelyk is, —— dat geen „zodanig Systema mag worden verworpen om de Onlos„baarheid van deeze en geene Zwaarigheden. —— Ook „geldt dan verder de zo gewigtige Grondregel der „*Praktiſche Regeerkunde*, dat tegen onwegneembaare „Staatskwaalen *Voorbehoedingen*, *Contreforces*, *Vergoe„dingen*, of hoe men 't noeme, moeten worden gezogt „en aangewend; —— en dat een altyd waakzaam Be„leid, met eene *geſtadig rectificeerende Werking*, het „afwyken te rug moet brengen: gelyk de Werking van „het Roer by halven Wind de altyd afhellende Vaart „van een Schip altyd wederom aan moet drukken — „of — (om met Eerbied een hooger en het allerhoogſte „voorbeeld te noemen) —— gelyk, volgens het begrip „van NEWTON, dien Grooten Waereld-weeger, door „eene altyd rectificeerende Werking des OPPERSTEN BE„STIERERS, *het onafmeetelyk* WAERELDGESTEL in zyn „ſtand en geregelden loop moet worden gehouden."

De Invloed der Godsdienſtige Begrippen, of Brief van een Bataafſchen Brabander aan zynen Vriend in Holland, over oude en nieuwe dingen. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 26 bl.

De Ontvanger van deezen Brief keurde denzelven der uitgave waardig. De Schryver, een *Proteſtant*, ſtelt den ſtaat zyner *Roomschgezinde* Medelandgenooten voor, wier aantal tegen dat der *Proteſtanten* hy in geheel *Bataafsch Brabant* als *honderd* tegen vyf of zes begroot. 't Welk ten gevolge heeft, dat, op zommige plaatzen, de geheele *Proteſtantſche* Gemeente uit drie vier of vyf Leden beſtaat, en in de meeste 'er geen evenredigheid gevonden wordt tusſchen de grootte der Kerken en de kleinte der Gemeenten. 't Geen de talryke *Roomschgezinden* doet haaken na de verwisſeling hunner eng bepaalde Kerkgebouwen voor die by hunne Gezindheid voorheen bezetene plaatzen van Godsdienstoefening. —— Terwyl zy, en met reden, over andere hun voorheen opgelegde lasten, om dat zy *Roomschgezinden* waren, klaagen, en des na vryheid haaken. De Schryver ontveinst niet, dat veelen, in hunne onkunde, meer begeeren dan de Gelykheid hun toegeregtigd. Dit keurt hy af, terwyl hy voor hun Regt van Gelykheid pleit, en toont, dat hy

het denkbeeld van noodzaaklykheid eener *Heerſchende Kerke*, waar in hy nog voor weinig jaaren was, en met hand en tand vasthield, heeft laaten vaaren. —— Hy beweert, dat 'er, onder zyne Landgenooten, meer redelyk denkende *Roomschgezinden*, met gelykheid in Regten te vrede, gevonden worden, dan men misſchien in *Holland* denkt; doch daar zyn 'er van dien ſtempel, gelyk hy ſchryft, „ niet genoeg om eene zeer groote min„ kundige menigte, die ſedert eenige maanden als in een „ andere Waereld verkeert, door hun voorbeeld van een „ verkeerden Godsdienstyver te geneezen; daar is tyd „ en geduld toe noodig, en deeze eerſte tyd van eene „ bedwelmende verrukking over de verkreegene Vryheid, „ en daar uit voortvloeijende voorregten, is daar toe niet „ zeer geſchikt." —— „ Duizenden," merkt de Briefſchryver wyders op, „ verheugen zich over het trium„ pheerend Patriotismus, alleen, om dat zy vertrouwen „ ontheeven te zullen worden van veele drukkende las„ ten, de groote Kerken weder in eigendom te zullen „ krygen, dat hunne byzondere Godsdienst zal zegepraa„ len, en dat zy nu voorts door hunne Geloofsgenooten „ zullen geregeerd worden." —— De groote meerderheid der Stemgeregtigden van de *Roomſche* Godsdienstbelydenisſe heeft ten eigenaartige gevolge, dat in *Bataafsch Brabant* alleen de *Roomſche* Burgers de Municipaliteiten formeeren; zelfs in plaatzen, daar, vóór de Revolutie, de geheele Regeering alleen uit Gereformeerden beſtondt. Hier en daar vindt men nog een enkelen *Proteſtant* in het Beſtuur.

Deeze welgeſchreeven Brief is den 10 Feb. 1796 gedagtekend.

Vaderlandsch Woordenboek, oorſpronglyk verzameld door JACOBUS KOK. *XXIX Deel. T—V. Met Kaarten, Plaaten en Pourtraiten. Te Amſterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo.*

Telkens, wanneer wy een nieuw Deel van dit wyduitgeſtrekt Werk ontvangen, is ons eerſte zoeken na zulke Artykels, die ons hoope doen ſcheppen van iets nieuws of weinig vermelds te zullen aantreffen.

De geagte Naam van VENEMA deedt ons terſtond dit Artykel opſlaan. Wy lazen: „ HERMANUS VENEMA, „ een

„ een vermaard Nederlandsch Godgeleerde, en grondig
„ kenner der Kerklyke Geſchiedenisſen, omtrent het
„ einde der voorgaande Eeuwe, in de Provincie *Stad en*
„ *Lande* gebooren, wierdt, naa zynen Academiſchen loop
„ voleindigd te hebben, beroepen tot Leeraar der Her-
„ vormden te *Dronryp*, een Dorp in *Friesland*, tusſchen
„ de Steden *Leeuwaarden* en *Franeker*, om, eerlang, van
„ daar verroepen te worden na de laatstgenoemde Stad,
„ tot het bekleeden van het Hoogleeraarampt in de God-
„ geleerdheid en de Kerklyke Historien, aan 't Hooge-
„ ſchool van *Friesland*. —— Met veel lofs en ongemee-
„ nen toeloop van Leerlingen, vooral ook uit *Hungaryen*,
„ bekleedde de Heer VENEMA dien post geduurende by-
„ kans eene halve Eeuw, naa verloop van welke hy,
„ door de Staaten van het Gewest, tot *Profeſſor Hono-*
„ *rarius* verklaard zynde, van het geeven van openbaar
„ Onderwys ontſlaagen werd, en zich met der woon na
„ *Leeuwaarden* begaf, alwaar hy, in hoogen Ouderdom,
„ zyne dagen eindigde. —— 's Mans gemaatigdheid om-
„ trent betwiste Leerſtellingen der Godgeleerdheid be-
„ rokkende hem, nu en dan, eenige onaangenaamheden.
„ Zyne veelvuldige doorwrochte Schriften draagen getui-
„ genis van zyn arbeidzaam leeven. Behalven eenige
„ Verklaaringen over de Profeetiſche Schriften, vooral
„ die der Pſalmen, is inzonderheid bekend zyne Kerk-
„ lyke Historie, zedert het begin der Waereld tot de
„ Reformatie ingeſlooten, onder den tytel, *Inſtitutiones*
„ *Hiſtoriæ Eccleſiæ Veteris & Novi Testamenti*, in zeven
„ Deelen in Quarto. —— *Uit medegedeelde Berigten.*"

Zo weinig, wegens een zo groot en verdienstlyk Man, van welken zo veel te zeggen viel, zou voor een *Woordenboek* genoeg zyn, indien het altoos die beknoptheid in agt nam; doch, daar het zo breed uitweidt over veelen, die op denzelfden dag met VENEMA niet mogen genoemd worden, en veele overal te vindene Leevensberigten breedſpraakig opgeeft, zou men met reden verlangen, dat van een *Nieuw Artykel* meer werks gemaakt, en, in een *Vaderlandsch Woordenboek*, der Nagedagtenisſe van zulk een Licht in de geleerde Waereld een hem waardigen gedenkzuil opgerigt worden. —— Wy althans zagen dit liever dan de veelvuldige breede *Geſlachtrekeningen* van Menſchen, die, onder een bladzyden vullende Opgave van dikwyls niets beduidende Perſoonen, den Leezer doen verlangen na een iets

betekenenden Naam. Verre dat wy dit over 't geheel wraaken, het kan ſoms zyne nuttigheid hebben, dan veelal meer voor de *Familien*, die toch deeze *Geſlachtlysten* bezitten, dan voor de Leezers, die het om meer dan enkele *Naamkennis* te doen is.

De Artykels met het Onderſchrift, *Uit medegedeelde Berigten*, trekken bovenal onze aandagt. Dit vinden wy onder het Artykel *Vlieland*; ook dit willen wy, daar het niet lang is, en ons van de tegenwoordige geſchaapenheid deezes Eilands een goed berigt geeft, geheel plaats geeven; te meer daar onze *Kaartenvervaardigers* omtrent dit Eiland zeer lang, ja eenigen tot heden toe, de oude Afbeelding gevolgd, en een tweede Do p op 't zelve, reeds voorlang in de Golven bedolven, als nog beſtaande, aanwyzen.

„ VLIELAND, een bekend Eiland, ten Oosten van „ het Eiland *Texel*, wordende aan de Westzyde van de „ *Noordzee* en ten Oosten van de *Zuiderzee* beſpoeld. „ De omtrek kan met geene zekerheid bepaald worden, „ als zynde het aan geduurige afſpoelingen onderhevig. „ Meest aan alle zyden heeft het vry hooge Duinen. By „ veelen lydt het geen twyfel, of *Vlieland*, in overoude „ tyden, aan de vaste kust van de Provincie *Friesland* „ vast, of ſlegts door middel van den alouden *Vlieſtroom* „ daar van afgeſcheiden zou geweest zyn. Aan de West„ zyde, aan den kant der *Noordzee*, plagt dit Eiland merk„ lyk grooter uitgebreidheid te bezitten, en een zeer ver„ maard en welvaarend Dorp, *Westvlieland* genaamd, te „ hebben, ter plaatze alwaar thans diep gelaadene Sche„ pen onverhinderd zeilen. De Steller van dit Artykel „ herinnert zich oude lieden gekend te hebben, welke „ hem verhaalden, hoe zy, het gemelde weggeſpoelde „ Dorp meermaalen bezogt, en zich over en in de wel„ vaart der Opgezetenen verheugd hebbende, naderhand, „ met eigen oogen, de alvernielende Golven de bloeiende „ plaats allengskens zagen naderen, en eindelyk dezel„ ve in haaren onverzadelyken balg binnen ſlokken.

„ *Oostvlieland* is de naam van het Dorp, welk nog „ heden merklyk aanzien heeft. Het beſtaat, voor het „ grootſte gedeelte, uit een lange breede ſtraat, gedeeltlyk „ met Lindenboomen beplant. De Kerk der Hervormden „ is een Kruisgebouw. Voorheen waren de *Doopsge„ zinden* 'er zeer talryk. Hoewel van tyd tot tyd ver„ minderd, hebben zy 'er egter, nog heden, een Verga-

„ der-

„ derplaats en Leeraar. De meeste Opgezetenen genee-
„ ren zich met de Scheepvaart, 't zy ter Koopvaardy of
„ op de Visvangst, of om te lootzen. De Regeering van
„ *Vlieland*, 't welk onder het bewind der Staaten van
„ *Holland* en *Westvriesland* behoort, beſtaat uit Baljuw,
„ drie Burgemeesteren en zeven Schepenen, wien een Se-
„ cretaris is toegevoegd (*).

„ Beſchreiënswaardig is het ongeval, onlangs op den
„ vyftienden Maart deezes Jaars (1793) by dit Eiland op
„ de Reede gebeurd. 's Lands Hulk, *de Dwin er* ge-
„ naamd, een gewapend Schip, behoorende onder het
„ Edel Mogend Collegie ter Admiraliteit in *Friesland*,
„ aldaar ten anker leggende, ſloeg in 't begin van den
„ nagt in brand. De groote Sloep, of Barkas, was thans
„ aan den wal. Zo ras de vlammen uitſloegen, vlugtten
„ vier Perſoonen, zonder na anderen om te zien, met een
„ andere Sloep na land. Het gevolg was, dat, van ruim
„ honderd vyftig Menſchen, bykans de helft in de vlammen,
„ in het water, of door verſtikking, een jammerzalig en
„ allerpynlykst einde vondt. In de Kombuis hadt het vuur
„ eerst gevat. 't Zy om welke reden is ons niet duide-
„ lyk gebleeken; zeker is het, dat de gemelde vlugten-
„ den met de Sloep ſtraks gevat, en zwaar geboeid na
„ 's Lands Gevangenis in *Friesland* zyn opgezonden.
„ Welk eene barbaarschheid ware het, indien deezen
„ aan moedwillige Brandſtichting ſchuldig ſtonden!"

Burgerlyke en Handelkundige Geſchiedenis van de Engelſche Volkplantingen in de West-Indiën, door BRYAN EDWARDS. *IIIde Deel. Uit het Engelsch. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz., 1795. *In gr.* 8vo. 140 *bl.*

In het thans voor ons liggend Deel deezes Werks, wegens de Aankondigingen van, en Beoordeelingen over, 't zelve wy onze Leezers tot voorige Deelen van onzen Let-

(*) Naa de Uitgave deezes Deels zal die Regeering de Verandering van alle Stedelyke en Plaatslyke Regeeringen in ons Land gewis ondergaan hebben. In de *Verdeeling van Holland* in 55 *Deſtricten*, ten deezen Jaare gemaakt, behoort *Vlieland* tot het Eerſte, het *Deſtrict van 't Noorden* geheeten. Het getal der Inwoonderen bedraagt, volgens de toen gedaane Volkstelling, ſlegts 736 Zielen.

Letterarbeid moeten verwyzen, en waar wy niets by te voegen hebben, dan dat het Werk in belangrykheid zichzelven gelyk blyft, vangt de Heer EDWARDS, het verſlag van *Jamaica* voortzettende, het *Eerſte Hoofdſtuk* des *Derden* Boeks aan met de *Plaatslyke Beſchryving. Steden, Dorpen en Parochie-Kerken; Kerkelyke Inkomſten. Gouverneur of Opperbevelhebber. Gerichtshoven. Openbaare Amptenaars. Wetgeeving en Wetten. Inkomſten. Belastingen. Munt en Wisſelbank. Krygsweezen. Getal der Inwoonders van alle rangen en aart. Handel en Scheepvaart. Uit- en Invoer. Verſlag van de Oprigters van den Handel in* 1734. *Tegenwoordige ſtaat van den Handel met Spaansch America. Oorſprong en Staatkunde van de Acte om vrye Havens aan te leggen. Ontvouwing van de vorderingen van dit Eiland in het ſtuk van bebouwing, door vergelykende ſtaaten van zyne Inwoonders en Voortbrengzels in verſchillende Tydperken.*

Wy kunnen met geene mogelykheid alles aanſtippen, wat, onder die verſcheide Hoofdafdeelingen, onze aandagt trok. Hier en daar eene byzonderheid opgemerkt. De groote en voordeelige Ampten op *Jamaica* opgeteld hebbende, voegt de Schryver 'er nevens: „Alle deeze Jaarwedden, 't zy die by bezending, of door eene Commisſie, worden waargenomen, wil men dat een groot voordeel bezorgen aan Perſoonen in *Groot-Brittanje* zich onthoudende; over 't geheel rekent men dat niet minder dan 30,000 Ponden Sterling jaarlyksch wordt overgemaakt door de beampte Zendelingen op het Eiland aan hunne Principaalen in het Moederland."

Naa de moeilykheid aangeweezen te hebben om eene echte Volkstelling deezes Eilands te bekomen, maakt de Schryver, alles gewikt en gewoogen hebbende, op, dat het getal der Inwoonderen van alle kleuren en ſtanden in deezer voege mag bepaald worden.

Blanken	30,000
Vrye Negers van de kleur	10,000
Maroons	1,400
Neger-Slaaven	250,000
geheel	291,400

De Koophandel van dit Eiland wordt zeer naauwkeurig, met veele aanmerkenswaardige en elders te vergeefsch

geefsch gezogte byzonderheden, beſchreeven; dan wy moeten ten aanzien van dit breedvoerig uitgewerkte en met egte Lysten geſtaafde Stuk den Handellievenden Leezer tot het Werk zelve wyzen. Naa de opgave hier van ſchetst de Schryver de waardy van dit Eiland voor het Moederland: hy maakt de berekening in deezer voege op; 250,000 Negers, op vyftig ponden Sterling elk, maaken twaalf en een half millioenen. —— De perſoonlyke eigendommen, waar toe de Negers behooren (ingeſlooten de Gebouwen) zyn, goed en maatig gerekend, de dubbele waarde van de Slaaven zelve; maakende vyf en twintig millioenen by de twaalf millioenen vyfhonderd duizend pond, die ik van te vooren rekende — en laaten al weder hier by de huizen en eigendommen in de Steden, en de Schepen in den handel gebruikt, gerekend worden op een millioen en vyfduizend pond, dan is het geheele beloop negen en dertig millioenen ponden Sterling.

Twee Aanhangzels, tot het Tweede Boek behoorende, beſluiten de beſchryving van dit in alle opzigten zo merkwaardig Eiland. Het eerſte is eene *Lyst van het getal der Suikerplantadien, en de Negers daar op, den* 28 *Maart* 1789, *in de onderſcheide Parochyen.* —— Het tweede is een *Geſchiedkundig verſlag van de Regeeringsvorm van Jamaica, opgemaakt in 't Jaar* 1764, *ter onderrigting voor zyn Majeſteits Ministers, door zyne Excellentie* WILLIAM HENRY LYTLETON, *Oppergouverneur en Commandant van dat Eiland.* Van dit geeft de Vertaaler alleen het weezenlykſte aan den *Nederlandſchen* Leezer; ten ſlot aanmerkende: „ [Hier volgt alles wat omtrent het vormen van de Conſtitutie heeft plaats gehad, beſtaande in Documenten en Staatsſtukken, krielende van geſchillen, waar by het Nederlandsch publiek geen belang ter waereld heeft, waarom wy dat gedeelte van het oorſpronglyke, niet minder dan 64 bl. in 4to., met een kleiner letter gedrukt, zullen overſlaan, om terſtond de Beſchryving van *Barbados* aan te vangen]."

Wegens dit Eiland vinden wy deeze hoofdbyzonderheden. *Eerſte komst der Engelſchen op dit Eiland. Oorſprong, voortgang en einde van het eigendommelyk bewind. Inkomſten van de Kroon* 4½ *het honderd op alle uitgevoerd wordende Waaren toegeſtaan. Oorſprong van de Acte van Zeevaard. Gelegenheid en uitgebreidheid van het*

het Eiland. Grond en Voortbrengzels. Bevolking. Verval. Redenen daar voor. Uit- en Invoer.

„ *Barbados* is gelegen op 13°, 10′ Noorderbreedte, en 59° ten Westen van *Londen.* Het is omtrent een en twintig mylen lang en veertien breed; en bevat 106,470 Acres Land, waar van het meeste bebouwd wordt. De grond der laage Landen is zwart, ſomtyds wat roodagtig op de hooge plaatzen; op de bergen is de aarde krytagtige mergel, en by den oever het algemeene zand. Uit deeze verſcheidenheid van gronden, is de zwarte aarde best geſchikt voor het teelen van Zuikerriet; en geeft, met hulp van mest, een zo grooten overvloed van Zuiker, in gunſtige jaargetyden, als eenige Landen in de *West-Indiën*; de beste op *St. Kitts* uitgezonderd."

In aantal van Bewoonders en Opbrenging van Gewaſſen is dit Eiland zeer afgenomen. In eene aantekening wordt hier de Geſchiedenis van INKLE en YARICO, die de Spectator tot afſchrik van het menschdom verhaald heeft, en aan dit Eiland de geboorte verſchuldigd is, toegelicht. „ De misdaad van den Koopman INKLE is, zegt de Schryver, te groot voor alle bewimpeling, maar het is zeker belachlyk genoeg, den Abt RAYNAL (ADDISON willende verbeteren) daaraan een bedoelden opſtand van alle Negers in *Barbados* te hooren toeſchryven, die, zo hy zegt, aangevuurd door de gedrochtelyke wreedheid van INKLE, zamenſpanden tot verdelging van alle Blanken; doch hunne zamenzweering werd den nacht voor de uitvoering ontdekt. De *Hiſtoire Philoſophique* heeft duizend ſchoonheden; maar het doet my leed te moeten zeggen, dat zy, met opzigt tot Geſchiedkundige naauwkeurigheid, bykans op eene hoogte ſtaat met de Geſchiedenis van *Robinſon Cruſoe.*"

Veel blykt de Oplevering van Koopwaaren verminderd te weezen. „ 't Kan," zegt onze Schryver, „ niet gelochend worden, dat de ſchriklyke opeenvolging van Orkaanen, waar mede de Almagt dit en andere Westindiſche Eilanden, de laatſte twaalf jaaren, heeft bezogt, tot deeze groote vermindering veel heeft toegebragt." —— „ Men kan, egter," voegt 'er de Schryver, naa het vermelden van byzondere ſchadens, nevens, „ afneemen uit de gunſtige Saiſoenen, die de laatſte drie of vier jaaren hebben plaats gehad, dat zich het uitzigt wat gunſtiger begint te vertoonen; maar, ſchoon, zedert de misgewaſſen, de ſchade van de Zuikerplantagien, de Inwooners eenige vergoeding ge-

gevonden hebben in den Catoenbouw, is het egter niet waarſchynlyk, dat eenige aanmoediging in ſtaat is, om ooit dit Eiland tot zynen ouden luister of overvloed op te beuren, ſchoon het verlost werd van den zwaaren Impost van 4½ percent op hunne uitgevoerde Voortbrengzelen." —— „ Het is," voegt EDWARDS, en eer hebbe zyn rechtſchaapen hart, hier nevens, „ het is te hoopen, dat een verlicht Staatsdienaar ten eenigen dage zal opſtaan, die moed en deugd genoeg hebben zal om aan den Vorst te toonen, dat het noch zyner waardigheid voegt, noch overeenkomt met het character van den algemeenen Vader van alle zyne Onderdaanen, aan te dringen op eene belasting van een gedeelte lands, die, ſchoon naamens het zelve toegeſtaan, zeker verkreegen was door bedrog en geweld; en welks voortduuring een bedwang is van eerlyke naarſtigheid, en misſchien de onmiddelyke oorzaak van het verval van deeze zo ſchoone en eenmaal zo veel opbrengende Volkplanting." Van het invoeren deezer drukkende Belasting hadt de Schryver een zeer leezenswaardig verſlag gegeeven.

Grenada, en de daar toe behoorende Eilanden, levert de ſtoffe op van een volgend Hoofdſtuk, en behelst, *de eerſte Ontdekking, Naam en Inwoonders. Inval der Franſchen en vestiging in 't Jaar* 1650. *Oorlog met en uitroeijing der Inboorelingen. Het Eiland en zyne onderhoorigheden overgedraagen aan den Graaf* CERILAC. *Wangedrag en ſtraf van den afgezonden Gouverneur. De Volkplanting komt weder aan de Kroon van Frankryk. Staat van dit Eiland, in 't Jaar* 1700, *en in 't Jaar* 1762, *wanneer het weder door de Engelſchen genomen werd. Bepaalingen ten voordeele der Franſche Inwoonderen. Eerſte maatregelen van het Engelsch Gouvernement. Eisch van de Kroon om eene Belasting van* 4½ *per cento op de uitgevoerde Waaren te heffen. Redenen voor en zwaarigheden tegen die maatregels. Beſlisſing van 's Konings Oppermajeſteit over dit belangryk geſchilſtuk. Bepaaling omtrent zommige Stellingen, door den Lord Opperregter by die gelegenheid aangevoerd. Gebeurtenisſen op de Volkplantinge zelve. Koninglyke bevelen ten voordeele van de Roomsch Catholyke Perſoonen, die by het Verdrag zich overgegeeven hadden. Inwendige oneenigheden. Verdedigloze toeſtand. Inval der Franſchen in* 1779. *Dappere verdediging der Bezetting. Onvoorwaardelyke Overgaaf. Hardigheden tegen de Engelſche Planters en hunne Schuldeiſchers uitge-*

oefend. Herſtel daaromtrent van wegens het Franſche Hof gegeeven. Grenada weder aan Groot-Brittanje te rug gegeeven by den Vrede van 1783. *Tegenwoordige Staat der Volkplanting, met opzigt tot de Bebouwing, Voortbrengzels en uitgevoerde Waaren. Gouvernement en Bevolking.*

„ *Grenada* werd ontdekt door, en ontving zynen naam van, CHRISTOPHORUS COLUMBUS, op zyne derde Reis, in 't Jaar 1498. Hy vondt het in 't bezit van een talryk en ſtrydbaar Volk; het blykt niet dat de Spanjaarden 'er ooit eenige Vastigheid op poogden op te richten. Zy hadden een grooter prys op het Vasteland op 't oog, en 'er verliep een eeuw eer de andere Natien van Europa de landen der nieuwe waereld beſchouwden, als zodanig, dat 'er elk, wien het lustte, bezit van kon neemen, zonder eenige agt te ſlaan op de oorſpronglyke bezitters. Dus bleeven de *Caraïben* van *Grenada* in eene gelukkige duisterheid tot het Jaar 1650, wanneer de gierigheid en eerzucht van eenen rustloozen man hun aan de verwoesting opofferde."

Aan hoe veel en hoe deerlyken lotwisſel dit Eiland zich voortaan blootgeſteld vondt, kan de opgegeevene Inhoud uitwyzen. Met voldoening zal men dezelve leezen, niet om de zaak der menschheid, die hier zo dikwyls geſchonden en vertrapt wordt; maar om de recht billyke en gepast tusſchengevlogte aanmerkingen des Schryvers, die, niet ſlaafsch aan de dwinglandſche maatregelen van *Engeland* gehegt, dezelve zo wel in hun als in anderen laakt, met eene heuſche onpartydigheid. Schoone gedagten, dit ſtuk betreffende, ontmoeten wy allerwegen, ter beſchaaminge van de hier ingevoerde Dwinglandy.

Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid worden ſteeds door den Heer EDWARDS moedig verdedigd. „ 't Is, ſchryft hy, onder andere, zeker een verkeerd en gedrochtlyk voorſtel, by het eerſte inzien, te zeggen, dat een bepaald Monarch, in een vryen Staat, eenig gedeelte van de bezittingen van zulk een Staat op eene willekeurige en éénhoofdige manier mag beſtuuren." —— „ Edele en verlichte verſtanden kunnen tegenwoordig niet gemaklyk inſtemmen met de leer, dat eene verkleefdheid aan louter beſpiegelende begrippen, in het ſtuk van geloof, eenig getrouw onderdaan behoort te berooven van den dienst van zyn land (anderzins daar toe recht hebbende) of uitſluiten van die eer en onderſcheidingen, welker uitdeeling de vryheid der wetten aan den Souverain heeft toegekend."

De

De Beſchryving des Eilands *Grenada* zelve, en van den Handel, beſluit dit zeer leezenswaardig Deel.

Lotgevallen van Lidorie, eene zinſpeelende Romaneske Chronyk. Uit het Fransch vertaald. II Deelen. Met Plaaten. Te Leyden, by J. van Thoir, 1795. *In 8vo. te ſamen* 342 *bl.*

Deeze Roman, in den ſmaak eener Riddergeſchiedenis van de Middel-eeuw geſchreeven, laat zich in de daad niet onaangenaam leezen; de Characters, daar in geſchetst, zyn niet kwalyk getroffen, en ſteeken door hun Contraſt ſterk by elkander af; de zede- en menſchkundige aanmerkingen van den Schryver, met eene milde hand geſtrooid, maaken dit Werk zo belangryk en nuttig, dat het daarom dubbel verdient geleezen te worden. Doch wy twyfelen, of het hoofddoel van den Schryver, gelyk de Vertaalſter (want aan de Overzetting heeft een Vrouwelyke hand gewerkt) in de Voorrede zegt, wil bewyzen, dat de veranderingen, die men ten aanzien van den Adel en de Geeſtelykheid in *Frankryk* gemaakt heeft, hem niet gevallen: ten minſten wy hebben dit Werkje geleezen, en ſteeds naar dit oogmerk gezogt, doch niet gevonden; of het byvoegzel, dat men op de laatſte bl. van 't tweede Deel vindt, moest, als de Toepaſſing eener Fabel, dit oogmerk aanduiden: „ Daar blyft my, zegt de Schryver, nu niets meer overig, dan by de gebeden van den goeden Kappelaan, enz. de myne te voegen: want wy moeten de ſlegte Vryheeren verachten; maar over de goeden moeten wy de Zegeningen des Hemels afſmeeken, dewyl de eerſten een geeſſel der Aarde zyn, en de anderen 'er het geluk en de vertroostingen over uitbreiden.

„ Even zo is het met de Geestlykheid. Indien 'er zich zulken onder konden bevinden als DOBLAR, zouden zy voorwerpen van ſchande en verfoeijing zyn: maar men moet vertrouwen, dat 'er nimmer zulke waren." (dit was zeer te wenſchen.) „ Maar dat men 'er integendeel veelen vind gelyk de goede Kappelaan POSTOLE, en deeze zyn de eer der Geeſtlykheid, en de ſtichting der Wereld." Algemeene Aanmerkingen, naar 't ons voorkomt, die geen byzonderen afkeer of oogmerk aanduiden, maar Waarheden, die niemand ooit ontkend heeft, behelzen; mooglyk heeft de Vertaalſter 's Schryvers doel naar haar eigen hart beoordeeld.

Ka-

Karel, of de dankbaare Voedſterling, een origineele Hollandſche Roman, door den Burger J. H. DE V..... *In den Haage, by* J. Plaat, 1796. *In gr.* 8*vo.* 381 *bl.*

Deeze Roman, die zeer wel, en zelfs op eenen geestigen trant, geſchreeven is, vertoont ons eenen braaven Jongeling, die, door zyne Ouders, die hy al vroeg verloor, tot het Predikambt geſchikt, door zynen Oom en Voogd naar de Hoogeſchool gezonden werd, en aldaar in het eerst zich met de borst op de ſtudien toeleidde, doch door de verleidingen van eene ligtvaardige en eerlooze Vrouw tot eenen ongeoorloofden minnehandel verlokt, en ten deerlyken val gebragt werd. — Tydig nochthans werd hy, door toedoen van een braaf Meisje, de Dogter van zynen Hospes, welke hem eene tedere vriendſchap toedroeg, met behulp van den Profeſſor THERON, wiens meestgeachte en beminde Leerling hy voorheen was, gered. KAREL verliet de Academie, en, by zynen Oom, den Heer BRAAF, te huis gekomen zynde, zond deeze hem, met zyne bewilliging, (daar hy nu tot het Predikambt, waar toe hy uit den aart, en uit hoofde van gemoedszwaarigheden, zelf geene genegenheid had, onbevoegd geworden was) naar *Frankfort aan de Main*, om den Koophandel te leeren; zyne natuurlyke braafheid en werkzaame inborst deeden hem ras daar in groote vorderingen maaken, en verwierven hem de achting van zynen Patroon en Meester: hy keerde eindelyk in zyn Vaderland terug, daar hy met de Dogter van zynen Oom huwde, en, den Koophandel verlaatende, zich op het Land nederzette, en zich in den Landbouw bezig hield en bevlytigde.

Uit deeze opgave zal de Leezer zien, dat men hier geene zogenaamde Romaneske of veel gerugt maakende voorvallen zal ontmoeten: 't is een Burgerlyke Roman, en hy bepaalt zich dus meest tot het geen in 't Burgerlyk leven dikwils voorkomt. —— Wy hebben ſlegts éene aanmerking op den Titel, of 't Opſchrift *de Dankbaare Voedſterling*; wy hadden verwagt, dat dit Character door het ganſche ſtuk zoude heerſchen, doch vonden, toen wy reeds meer dan de helft deszelven hadden doorgeleezen, niets van belang, dat aan hetzelve beantwoordde, en wy hebben 'er tot aan het einde niets anders van gezien, dan dat KAREL zynen Voogd, die, ongelukkig geworden, de bezitting van zynen Pupil, om zich te redden, aantaſtte, daar over niet ter verantwoording riep, en zyne Dogter, op welke hy vóór zyne reis naar *Duitſchland* reeds verliefd was trouwde. Dit byvoegzel had dus wel agterwege gelaaten kunnen worden.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Heerſchappy van Jeſus Christus, en de toekomende Herſtelling van het Koningryk aan Israël, in eenige Leerredenen over Luc. I. 32b, 33. en Hand. I. 4-7. onderzogt en verklaard, door G. BONNET, *Profeſſor en Academie-Prediker te Utrecht. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8vo. 227 *bl.*

Profeſſor BONNET ſchreef en predikte zommige deezer Leerredenen in den jaare 1794, „ in de zorglyke, „ de treurige, de akelige omſtandigheden, waarin een „ groot gedeelte van Europa zich bevondt;" die menig eenen met een bekommerd hart deeden vraagen: „ wat „ zal 'er worden van vastgeſtelde Regeeringen? wat zal „ 'er worden van den Christelyken Godsdienst?" BONNET, de gegrondheid dier bekommerdheid erkennende, „ was „ 'er ooit een tijd (vraagt hy, op zyne beurt) waarin de „ leer der zaligheid, door het Euangelie aan ons geopen- „ baard, zoo listig en op zoo veelerlei wyze ondermynd? „ was 'er ooit een tyd, waarin de Euangelieleer, ook „ zelfs van veelen, die nog Christenen willen heeten, „ zoo heftig beſtreeden wierd, als in de dagen, die wy „ beleeven? —— was 'er ooit een tyd, zedert de beves- „ tiging van ons Gemeenebest, waarin de uitzichten, met „ betrekking tot onze burgerlyke voorregten, onzen vre- „ de, onze vryheid en veiligheid, zoo donker, zoo be- „ kommerlyk waren, als nu?" — Ter gerustſtelling van hun, die dus bekommerd zyn over den toeſtand van Kerk en Vaderland, bepaalt hy zich thans, „ *Hem* nader te „ leeren kennen, aan wien God de Vader de regeering „ van Weereld en Kerk heeft toevertrouwd."

Ter bereikinge van dit oogmerk wordt, in de eerſte Leerrede, de Text, door eenige algemeene opheldernde aanmerkingen, verklaard. Daarop volgt, in de tweede Leerrede, het antwoord op eenige Vraagen: „ hoe hebben „ wy JESUS, Maria's Zoon, in hoedaanigheid als *Koning*, „ te beſchouwen? —— In welk eenen zin wordt *zyne*

„ heerſchappy tot JACOBS HUIS bepaald? —— Kunnen „ en moeten wy JESUS, in zyne Koninglyke heerſchappy „ over Jacobs huis, aanmerken, als eenen OPVOLGER „ van DAVID, als eenen ERFGENAAM van zynen *troon*?" Naar zyne *Godlyke* Natuur konde aan Jeſus de troon Davids niet gegeeven worden, omdat, zegt BONNET, hy zelve, *de waarachtige, de eeuwige, de onveranderlyke* God zynde, uit kragt der ſcheppinge, met den Vader, de Opperheer van alles is. Aan zyne *menſchelyke natuur*, derhalven, moet hier gedagt worden: indiervoegen, evenwel, dat Jeſus als Godmensch, uit hoofde der vereeniginge zyner menſchelyke met de Godlyke natuur, zulk eene magt, majeſteit en heerlykheid, heeft kunnen erlangen. Tot *Jacobs huis* wordt Jeſus heerſchappy bepaald, niet met uitſluiting der Heidenen, maar voor zo veel millioenen van deeze aan de Israelitiſche Kerk zullende toegevoegd worden, diensvolgens in die benaaming mede lagen opgeſloten. Ter beantwoordinge der derde Vraage, neemt BONNET het denkbeeld eener *Godsregeeringe* te baate, uit kragt van welke David moet aangemerkt worden, niet ſlegts als een gewoon tydlyk Vorst, maar als een Onderkoning van Jehova, *als zittende op den troon van Israels God*, als een *Stedehouder* van den Koning der Koningen, die, in de uitoeffening der hem aanbevolen pligten, moest werkzaam zyn tot heil der Israelitiſche Kerke, in den ſtraks gemelden ruimen zin genomen. „ Zoo is Jeſus Koning; en *hier in* aan zynen Voor„ ganger gelyk, dat hy heerscht *in den naam zynes Va„ ders*, gelyk David, als Onderkoning, heerschte *in „ den naam van Israëls God.* —— Ja maar ook, zoo is „ Jeſus, in het zelfde Godsryk, waarlyk de *Opvolger* „ van David, de *Erfgenaam van zynen troon.*" Met twee gevolgtrekkingen wordt deeze Leerrede beſloten; zy zyn: „ 'Er is, behalven Gods algemeene Voorzienigheid over „ het menschdom, eene meer byzondere Godsregeering, „ tot weezenlyk, tot eeuwig heil van Stervelingen." En: „ deeze Godsregeering, waar van wy de voordeelen ge„ nieten, is aan Jeſus Christus toevertrouwd."

Ondanks de overeenkomst, welke BONNET aldus tuſſchen DAVID en JESUS ſtelt, hadt 'er, evenwel, tuſſchen hen een zeer groot verſchil plaats. Dit wyst hy aan in de derde en vierde Leerrede. „ *Waar toe* moest Jeſus „ Christus, als Middelaar, Koning zyn. —— Wanneer, „ en op welk eene wyze, is hy tot die hooge waardigheid

„ op-

„ opgeklommen? — Hoe heeft hy zyne Koninglyke waar-
„ digheid dus verre uitgeoeffend; oeffent hy ze nog he-
„ den, en zal ze verder uitoeffenen? —— Hoe lang zal
„ hy dus Koning zyn?"

Nu volgen vyf Leerredenen over *Hand.* I: 4-7. Naar gewoonte worden, in de vyfde Leerrede, vs. 4 en 5 uitvoerig verklaard, en zegt aldaar de Hoogleeraar, ſpreekende over de woorden: *Gy zult met den H. Geest gedoopt worden:* „ Gy weet, Toehoorders, en het wordt
„ u, by de behandeling der twintigſte afdeeling in het
„ uitmuntend Heidelbergs Onderwys, opzettelyk beweezen, dat *de H. Geest, met den Vader en den Zoon,*
„ *waarachtig en eeuwig* God is, de oorzaak van alle *Zedelyke volmaaktheid* in redelyke ſchepzelen, van *waare*
„ *wysheid* en *heiligheid:* de werkende oorzaak, van *bekeering*, van *geloof*, van *liefde Gods en des naasten.* —
„ Ja maar ook, in byzondere tydsomſtandigheden, en
„ tot *heilzaame oogmerken*, de almagtige oorzaak van
„ gansch buitengewoone gaven: hoedanige wy, onder anderen, van Paulus opgeteld vinden, 1 Cor. XII.

„ Met *dien Geest*, nu, *gedoopt te worden*, zegt (met
„ toeſpeeling op den Waterdoop,) dien Geest, *in zyne*
„ *gaven*, te ontvangen; en wel op eene *overvloedige*
„ wys; waar van de eigenlyke Doop, zoo als die by
„ indompeling geſchiedde, een gepast, een veelbeduidend,
„ *teeken* was." In eene volgende Leerrede, over vs. 6 en 7, ſtaat de Hoogleeraar inzonderheid ſtil op de vraag der Discipelen: *Heere, zult gy in deezen tyd aan Israël het Koningryk weder oprechten.* Hy verwerpt het gevoelen, volgens 't welk hier een aardsch, zegepraalend Koninkryk zou bedoeld worden, naardien het hem niet waarſchynlyk dunkt, dat de Apostelen, naa eenen omgang van 40 dagen met hunnen Meester, geduurende welke hy met hun hadt geſproken *over de dingen, die het Koningryk van God aangaan* —— en *hun verſtand hadt geopend, zodat zy de Schriften verſtonden*, als nog hunne voorgaande grove dwaalingen zouden vasthouden. Ook behaagt den Hoogleeraar niet de opvatting, volgens welke de Apostelen eenigſyk dagten aan een *geestlyk Koningryk*, aan de *Christen Kerk*, „ zo als die uit *Jooden*
„ niet alleen zou beſtaan, maar ook uit *Heidenen*, die
„ tot de Jooden zouden worden toegevoegd, en dus, met
„ hun, een *geestelyk Israël* zouden uitmaaken:" omdat, zegt BONNET „ de Apostelen wel wisten, waar toe zy

„ geroepen waren, te weeten, om *grondleggers van Jesus* „ Kerk te zyn; en dat ze, *daartoe*, binnen *weinig* da„ gen, den H. G. zouden ontvangen." Beter behaagt den Heere BONNET het gevoelen dier Uitleggeren, „ die „ de spreekwys, *het Koningryk aan Israël weder oprig„ ten*, in een meer *eigenlyken zin* verstaan, en zich voor„ stellen, dat waarlyk de Joodsche natie, nu, door de „ gansche weereld, verspreid, eens zulk eene verandering „ zal ondergaan, dat men zal kunnen zeggen, „„ de ver„„ hoogde Heiland, de tegenbeeldige David, heeft het „„ Koningryk, aan Israël, wederom opgerigt."

De Hoogleeraar, bezeffende, hoe hy, in de behandeling zyner textwoorden, omtrent de toekoomende lotgevallen des Joodschen Volks, iets als zeker hadt ondersteld, 't geen van geagte Uitleggers als onzeker wordt aangezien, treedt, in de volgende Leerrede, ter nadere ontwikkelinge van zyn gevoelen. De volgende Vraagen werden aldaar, ter beantwoordinge, geopperd: „ Zal de „ Joodsche natie, die nu nog het Euangelie van onzen „ Godlyken Zaligmaaker verwerpt, eens tot hem bekeerd „ worden?" —— „ Zal 'er een tyd komen, dat het zich „ bekeerend Israël wederkeert naar het land Kanaan, „ om dat wederom erflyk te bezitten?" —— „ Zal, aan „ het derwaards wedergekeerd Israël, het *Koningryk we„ derom opgerigt*, de meer byzondere Godsregeering her„ steld worden?" Naa iets gezegd te hebben over de *belangrykheid* en *nuttigheid* van dit onderzoek, treedt BONNET nader ter zaake; aanmerkende, tot beter verstand van zyne meening, dat de Vraag niet bedoelt, of 'er, van tyd tot tyd, Jooden zyn overgegaan tot het Christendom? of dit nog geschiede, en in 't vervolg nog meer kan geschieden? Maar, „ of 'er, in het laatste der „ dagen, eene Volksbekeering der Jooden te wagten zy?" moetende, daarenboven, door *Jooden* worden verstaan, niet alleen die door de Romeinen uit hun Land zyn verdreven, maar ook de nakomelingen van die veele duizenden, uit de tien Stammen, en zelf uit Juda en Benjamin, die, naa de Asyrische en de Babylonische gevangenis, in verstrooijing gebleven zyn.

De eerste Vraag, *zal de Joodsche natie eens tot den Heere bekeerd worden*, wordt met ja beantwoord, en, onder andere, voornaamlyk tot bewys aangevoerd de Voorspelling by Jeremia XXX: 22-24, XXXI: 1. alwaar de woorden, ter zelver tyd (naamlyk, *in 't laatste der dagen*)

gen) ſpreekt de Heere, zal ik allen geſlachten Israëls tot eenen God zyn, en zy zullen my tot een Volk zyn, op geene andere gebeurtenis zouden kunnen worden thuis gebragt. De plaats Rom. XI: 25-27. wordt tot het zelfde oogmerk aangevoerd. Wat het middel aangaat, waardoor het thans verharde Joodendom tot het geloof in den nu verſmaaden Jeſus zal overgaan, is BONNET van oordeel, dat by de herſtelling des Joodſchen Volks, even als van ouds, gantsch buitengewoone dingen zullen plaats hebben. —— Omtrent de Vraag, of 'er reden zy voor de verwagting des Joodſchen Volks, dat het, ten eenigen tyde, als een onderſcheiden Volk, na Kanaan wederkeeren, en hetzelve in bezit zal neemen? is de Hoogleeraar van oordeel, dat 'er „ zeer veele Godſpraaken zyn, „ waarop die verwagting rust." Eer hy die Godſpraaken aanvoert, ontmoeten wy eene aanmerking, welke zekerlyk, by veelen, vreemd zal luiden: „ Zullen de Jooden „ (ſchryft BONNET) eens wederkeeren naar Kanaan, als „ hun *eigen* land, dan moet het, oorſpronglyk, hun ei„ gen erfland, geduurende alle de eeuwen van hunne bal„ lingſchap, gebleven zyn. —— Maar, kan men dit, „ ten aanzien van die natie, zeggen? Ongetwyfeld, T.: „ door eene Godlyke ſchikking, werd Kanaan de altoos„ duurende erfenis van Israël, en blyft zulks (leezen wy „ by BONNET), ſchoon dat Volk, wegens zyne zonde, „ het *genot* van die erfenis eeuwen lang heeft moeten „ miſſen." De Schriftuurtexten, welke, ten bewyze der wederkeeringe, worden aangevoerd, zyn *Deut.* XXX: 3-6. XXXII: 43. *Jeſ.* XI: 6-9. *Jer.* XXX: 3. Plaatsgebrek gebiedt ons, den Leezer te verwyzen na de Leerredenen zelve, om de juistheid en bondigheid der redeneeringen, op die plaatzen gebouwd, te beoordeelen. —— Den tyd, wanneer deeze Volksbekeering zal gebeuren, durft BONNET niet bepaalen. Zy zal voorafgegaan worden van de bekeering van *alle* Volken; waar onder begrepen zyn, niet ſlegts de dus genoemde Heidenen en Mahometaanen, welke, volgens des Hoogl. berekening, vier vyfde deelen van het Menschdom uitmaaken, maar ook dezulken, welke Naam-Christenen genoemd worden: zodat de verandering, welke ten aanzien van het *Godsdienſtige* in de Waereld moet vervallen, met regt als *verbaazende* wordt beſchreven. — Aan de derde Vraag, „ zal aan het „ naar Kanaan wedergekeerd Israël het Koningryk weder„ om opgerigt, de meer byzondere Godsregeering her„ ſteld

„ ſteld worden," wydt de Hoogl. zyne laatſte Leerrede. Te regt wordt hier vooraf de Vraag geopperd, hoe de Joodſche Natie, overal verſpreid, zal byeengebragt worden, om van Kanaan bezit te neemen? hoe zy zich van een land, nu reeds zints meer dan 600 Jaaren in de handen der Turken, zal kunnen meester maaken? Niet vreemd ſchynt de Hoogl. van de gedagte, dat de geloovige Heidenen zelve, met alle bereidvaardigheid, ter bevorderinge van de zaak der Jooden, hun daar toe de hand zullen leenen. Voorts verklaart zich de Heer BONNET voor de bevestigende zyde der bovengemelde Vraage. Het eertyds vrugtbaar, maar nu onvrugtbaar, Kanaan, zegt hy, zal verzoend, de vloek daar van worden weggenomen, om plaats te maaken voor buitengemeene vrugtbaarheid. Aangenaame Verblyfplaatzen, Steden en Dorpen, zullen, van nieuws, het land bedekken. Jeruſalem zal herbouwd worden, „ op dat voornaamlyk in die „ Hoofdſtad des ganſchen Lands de naam van Iſraëls „ God wederom plegtig vereerd worde;" in dier voegen, egter, „ dat die plegtige vereering van Iſraëls „ God, overeenkomſtig den waaren aart van het Euange„ lie der vervulling, zal zyn ingerigt." —— „ Op dat „ God aldaar, onder zyn Volk, met de kennelykſte be„ wyzen van zyne genadige, zyne zegenende, tegenwoor„ digheid, woone, en van het laate nageſlacht Abrahams, „ zynes Vriends, plegtig vereerd, gediend, verheerlykt „ worde." Zullende, daarenboven, ook het burgerlyk beſtuur eene niet minder blykbaare Godsregeering zyn, dan onder den ouden dag, met dit onderſcheid, dat Jeſus, als Davids Opvolger, in den naam zyns Vaders, wel over alle de bekeerden van de gantſche aarde, doch allerblykbaarst over Jacobs nageſlagt, het gebied zal voeren.

Zodanig is het hoofdbeloop der zaaken, in deeze Leerredenen behandeld. De Hoogl. zelve geeft genoeg te kennen, dat zyne ſtellingen dikmaals aan tegenſpraak onderhevig zyn. Inzonderheid geldt zulks, onzes bedunkens, omtrent verſcheide Schriftuurtexten; welke ten bewyze en als gronden worden aangevoerd. Doch, voorziende dat ze te wyd zouden uitdyen, onthouden wy ons van het opperen van tegenbedenkingen en aanmerkingen. Die lust heeft, leeze en oordeele.

Leer-

Leerredenen en Bidſtond over den XXV Pſalm, door DIRK CORNELIS VAN VOORST, *Predikant te Leiderdorp. Te Leyden, by* J. Meerburg, 1795. *In gr.* 8*vo.* 276 *bl.*

Uit tweederlei oogpunt kan dit Geſchrift van den Eerw. VAN VOORST beſchouwd worden: deels, als eene naar gelange den aart des Plans uitvoerige en oordeelkundige Verklaaring van den vyf-en-twintigſten Pſalm; deels, als eene Verzameling van Zedekundige Verhandelingen of Opwekkingen, ſtrekkende ter bemoedigingе van de zodanigen, welke, in dagen van tegenſpoed en lyden, eene hooger dan menſchelyke hulp behoeven. Tot narigt voor onze Leezers, wat zy, behalven het Schriftuurverklaarende, in deezen bondel kunnen vinden, zullen wy ons de moeite des overſchryvens van de titels der Leerredenen getroosten. *Het Gebed de ware Toevlucht voor een dankbaar en heilbegerig Mensch*, vs. 1. *Het Vertrouwen op God bevrydt van Schaamte*, vs. 2. *Trouweloosheid omtrent den Evenmensch baart Schaamte*, vs. 3. *De ware begeerte om God, in zyne daden, recht te kennen*, vs. 4. *Gods verklaringen de zekere waarborgen voor het onwankelbare van ons vertrouwen op God*, vs. 5. *De beste uitwerking van het beſchouwen van ons ſlecht gedrag*, vs. 6, 7. *De zalige vrucht van Gods Goedheid en Rechtvaardigheid voor den Mensch*, vs. 8, 9. *De dankbare, gelovige, door ſchuld verſlagene en Heilbegerige Avondmaalganger*, vs. 10, 11. *De vreeſe Gods des Christens grootſte belang*, vs. 12, 13. *God openbaart zyne Geheimen aan zyne Vrienden*, vs. 14. *Het Gebed is onafſcheidelyk van het vertrouwen op God*, vs. 15, 16. *De grootſte nood maakt het Gebed te noodzakelyker*, vs. 17, 18, 19. *De verlenging van ons leven eene begerelyke zaak*, vs. 20. *Oprechte Godzaligheid baart vertroosting en zegen*, vs. 21. *De benaauwde toeſtand van ons Vaderland*, vs. 22. Een tweevoudig nut kan alzo het aandagtig doorleezen van dit Geſchrift aanbrengen. De beoeffenaar van Bybelkennisſe kan daar door worden opgeleid tot het rechte verſtand van dit voortreffelyk Lied. De gemoedelyke Christen kan 'er door onderrigt of geſterkt worden in kennis van Waarheden, die naar de Godzaligheid zyn, ter bevre-

diginge van zyn gemoed met de onaangenaame lotgevallen deezes tydlyken leevens, en ter verſterkinge van zyne uitzigten op een beter, een ongeſtoord genot van genoegen en vrede. Als zodanig pryzen wy deeze Leerredenen den belangneemenden aan. Te zeer beviel ons de volgende *paſſage*, in de Leerrede op het Avondmaal, dan dat wy, tot een ſtaal van VAN VOORST's ſchryfwyze, dezelve niet zouden overneemen. Mogten alle Leeraars van het Euangelie des Vredes en der Vertroostinge eveneens gezind zyn! Aangemerkt hebbende, dat in den geheelen Bybel van *troost* wordt geſproken, en dat ons in denzelven nergens aanleiding wordt gegeeven om menſchen van God af te ſchrikken, en van zyne Inſtellingen te doen vlugten, leidt VAN VOORST daar uit dit gevolg af: „Dierhalven past het genen Leeraar van dat Euangelium, „'t welk enkel goddelyke liefde ademt, den mensch harde denkbeelden van de Godheid in te boeſemen. —— „Het betaamt hem in 't geheel niet den ſchuldigen en „door ſchuld verſlagenen Zondaar met ſchrik en angst „voor dien God, met welken hy te doen heeft, te vervullen. Gelyk de Bedienaar van het Euangelium dit „nooit vermag te doen, kan hy het niet verantwoorden, „wanneer hy zulks by het houden van het Avondmaal „wilde doen. Ook vooral dan moet hy van vrede, van „troost ſpreken, en den Zondaar toeroepen, dat 'er by „den Here veel vergeving is: op dat hy bewogen worde, „al had hy 'er nog nooit te voren enig belang in geſteld, „met zyne ſchuld de vergeving te ſmeken. Daar toe „moet een Leeraar, by het Avondmaal-houden, den Zondaar opwekken. Ja! vooral moet hy elk, wiens hart „hem by aanvang en voortgang aanklaagt, dat hy tegen „den Here zynen God en Weldoener zeer gezondigd „heeft, lokken en nodigen om — uit kracht van Gods „menſchenliefde in het zenden van zynen Zoon geopenbaard —— tot die goddelyke liefde de toevlucht „te nemen."

Over-

Overdenkingen van JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant te Utrecht, over het Nut, hetwelk wy, tot onze Verootmoediging en Verbetering, uit ons Oordeel over anderen, trekken konnen, over Lukas* XV: 7, 1 *Petr.* II: 2, 3, *en Lukas* VI: 39, 40. *Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8*vo.* 69 *bl.*

Vier Overdenkingen bevat dit bondeltje, aan den voet des Titels met No. 2. geteekend: een bewys van des Burgers HINLÓPEN's voorneemen, om, van tyd tot tyd, vrugten van zyne pen, van gelyke grootte, in de Waereld te zenden. De eerſte Overdenking, in den vorm eener Verhandelinge gegoten, voert tot Opſchrift: *Over het nut, hetwelk wy, tot onze verootmoediging en verbetering, uit ons oordeel over anderen, trekken konnen;* eene leezenswaardige Verhandeling, toonende dat de Eerw. HINLÓPEN in de kennis van het menſchelyk hart niet onbedreven is, en die veele nutte regels bevat ter bevorderinge van de zedelyke Zelfkennisſe. *De blydſchap in den hemel, over eenen Zondaar, die zich bekeert* — de voortreffelykheid der kennisſe des Euangeliums, onder de benaaming van *redelyke onvervalschte Melk* voorgedraagen — het gevaar en het nadeel van het geleide van eenen blinden door eenen anderen blinden: deeze zyn de onderwerpen der drie volgende *Overdenkingen*, naar aanleiding der opgemelde Schriftuurtexten, welke hier oordeelkundig verklaard, en ten bedoelden oogmerke worden aangevoerd, — ſtigtelyk en gemoedelyk voor alle de zodanigen, welke in de gewoone leiding van des Eerw. HINLÓPEN's gedagten genoegen neemen; en dit getal zal niet gering zyn, onder de zulken, die gemoedelyke Godsvrugt, gepaard met eene vlytige beoefening van de pligten der Godzaligheid, Regtvaardigheid en Maatigheid, op Euangeliſche gronden, en uit eerbied voor den Zaligmaaker, als de hoofdbedoeling van den Christlyken Godsdienst aanmerken.

Antwoord op de Vraag van TEYLER's *Godgeleerd Genootſchap: Zyn 'er goede gronden, om Gode Haritstogten (of Aandoeningen) toeteſchryven, enz. ingeleverd door* FRANS MUNNIKHUIZEN, *Emeritus Predikant der Lutherſche Gemeente te Schiedam. Te Amſterdam, by* A. Mens Jansz., 1796. *In gr.* 4*to.* 87 *bl.*

De Titel geeft genoeg te kennen, waartoe deeze Verhandeling gediend hebbe. Het is den Liefhebberen der Weetenſchappen bekend, dat door het loffelyk Genootſchap van TEYLER het voorige jaar een bundel van drie Verhandelingen is uitgegeeven, behelzende de Antwoorden op bovengemelde Vraag. MUNNIKHUIZEN beklaagt zig over het ongeluk, zyn toegezonden Antwoord wedervaaren, van zo weinig aan de daartoe geſtelde Keurmeesters behaagd te hebben, dat zy hetzelve niet waardig gekeurd hebben, om eene plaats te bekleeden onder hunne gedrukte Werken, veel min om met eenen Eerpenning bekroond te worden. Hy dagt, gelyk in een korte Voorreden gemeld wordt, zyn oordeel op te ſchorten, tot dat de bekroonde Verhandelingen door den druk bekend gemaakt wierden. Na onpartydig leezen en herleezen, bleef hy nog by zyn begrip, dat zyn Antwoord een minder verachtelyke en gunſtigere behandeling verdiend hadt. Dan hy wilde zig niet op zyn eigen oordeel verlaaten, weetende, dat een Auteur doorgaans al te zeer met zyn eigen Werk is ingenomen, en beſloot dus, door eene openlyke uitgaave, zyne oplosſing van voorgemeld Vraagſtuk aan de onpartydige geleerde Wereld ter beſcheiden Beoordeeling en Vergelyking aan te bieden; betuigende ten laatſten, dat hy te veel tyd en vlyt aan deeze Verhandeling heeft te koste gelegd, dan dat hy op zig kan verkrygen, om die te verſcheuren of te verbranden.

De Eerw. MUNNIKHUIZEN beroept zig dan nu van de Regtbank van TEYLER op die van 't geleerd publiek, om te beſliſſen, of zyne Verhandeling mede een plaats in den uitgegeeven bundel hadt behooren te hebben, en of zy met *goud* of *zilver* hadt moeten bekroond worden. Veelen der opgeroepene Regters kunnen met een ſtilzwygende uitſpraak beſtaan; doch van Recenſenten, die zig toch zelven tot het Ampt van Keurmeesters verheffen, zal de Auteur eene beſliſſende uitſpraak vorderen.

Wy

Wy gaan dus, volgens verzoek des Uitgeevers, over tot vergelyken en beoordeelen, en moeten ten dien einde de Leezers herinneren, dat dit boekdeel des Genootſchaps uit drie Verhandelingen beſtaat. De twee meest uit een loopende Antwoorden zyn van HULSHOFF en van VAN HEMERT. Volgens den eerſten, „ is God gevoelig „ aangedaan over de zonde van elk redelyk ſchepſel, „ zodanig, dat dit, op zigzelve beſchouwd, Gods Ge„ lukzaligheid moest ſtooren: doch dit misnoegen wordt „ weggenomen, door het uitdeelen van zo veel ſtraf, als „ 'er gezondigd is, op welke wyze zig deeze twee de„ ſtrueeren, en het evenwigt herſteld wordt, zo dat God „ geheel met zig zelven voldaan is." Volgens den laatſten Verhandelaar, „ is God geheel niet onderhevig aan „ eenige aandoening. 'Er is in 't volmaakte Wezen „ geene afwisſeling van aandoeningen, daar alles *op eens* „ in Hem tegenwoordig is. God beſchouwt dus al het „ geſchapene in eens en in verband, weet de eindelyke „ uitkomſten; waarin Hy ten vollen berust." —— Misſchien loopen deeze gevoelens niet zo verre uit elkanderen, als zulks in den eerſten opſlag ſchyne. Doch wy kunnen ons daarover nu niet uitlaaten. 't Gevoelen van den eerſten Verhandelaar, JELGERSMA, wiens Verhandeling door 't Genootſchap met den Gouden Medallie bekroond is, is meer geſchikt naar het *algemeen Gevoel*, of *Senſus communis*, minder bepaald, en laat zig minder tot eene enkele *klaare ſtelling* te rug brengen. Na deeze herinnering komen wy tot de Verhandeling, die voor ons ligt. —— Na iets over Hartstochten in 't algemeen gezegd te hebben, gaat de Schryver over, te bewyzen, dat God niet *onverſchillig* of een ledig aanſchouwer zyner Werken is, en beſluit dus, dat God *Aandoeningen* of *Hartstochten* heeft; ontleenende zyne bewysredenen uit de H. S., uit de natuur van God, en de Schepping der Wereld. Het Antwoord op de voornaame Vraag, *of deeze Hartstochten geen nadeeligen invloed hebben op Gods Gelukzaligheid*, zoekt hy in Gods hoogſte gelukzaligheid, voortſpruitende uit de beſchouwing van zyne Volmaaktheid; welke gelukzaligheid dus geheel onafhangelyk is van de ſchepſelen en derzelver bedryven. Hy vergelykt hierin (§ 94.) den Allerhoogſten met een verſtandig en goedhartig Koning, die zyne onderdaanen wyze wetten heeft gegeeven, welke echter van een groot deel zyner onderdaanen veracht worden. Het is natuurlyk, zegt de

Schry-

Schryver, dat de rampen der ongehoorzaamen zyn gevoelig hart moeten treffen, en hy over hunne ongehoorzaamheid verbolgen zal worden; doch de Koning kan zyne hartstochten van vreugde en toorn uitlaaten, zonder dat zyne gelukzaligheid daarby eenig voordeel bekome of nadeel lyde. —— Het komt ons voor, dat hiermede de zaak niet gered is, want het moest buiten twyfel de vreugde en gelukzaligheid (welke toch beſtaat in de ſom der aangenaame gewaarwordingen) des Konings vergrooten, wanneer hy minder behoefde te ſtraffen, en 'er meerder heil van zyne onderdaanen genoten werdt. Dan de Schryver ſchynt dit ook zelve gevoeld te hebben, komt ten minſten naderhand tot de eigenlyke Vraag, die hy, bladz. 58, dus voorſtelt: „ Schoon God het „ goede niet behoeft te beminnen, noch het kwaade te „ ſchuuwen, uit hoofde van Eigenbelang; moet het Hem „ echter niet grieven, dat zo veel goeds in de wereld „ achterwege blyft, en zo veele van zyne ſchepſelen „ met de bitterſte rampen te worſtelen hebben?" —— De Auteur maakt veele voorbereidende Aanmerkingen, eer hy tot de eigenlyke oplosſing overgaat, als dat God deeze wereld volkomen naar zyn zin en genoegen heeft ingerigt, en 'er by gevolg nooit iets kan gebeuren, dat Hem ſtof tot weezenlyk misnoegen zou kunnen geeven, of zyne gelukzaligheid ſtooren, terwyl Hem zyne Werken van eeuwigheid bekend zyn. Maar de eigenlyke oplosſing van deeze zwaarigheid zoekt de Auteur in de ſtelling, dat God weet, dat alles eindelyk zal te regt, en ook de Godloozen tot eene gevestigde gelukzaligheid zullen komen. —— Hy heeft dus een byzonder Hoofddeel geſchikt tot het onderzoek over de duurzaamheid der helſche ſtraffen, en acht, dat op goede, zo natuurlyke als Bybelſche, gronden kan getoond worden, dat 'er een einde van ſtraffen en eene eindelyke gelukzaligheid zal plaats hebben. Hy oordeelt deeze leer zo wel geſtaafd in een uitgewerkt ſtuk, door P. VAN HEMERT, in het Jaar 1786, uit het Engelsch vertaald, dat hy het onnoodig acht daarover uit te weiden, vergenoegende zig met zig daarop te beroepen. „ Wie kan, voegt hy 'er, „ onder anderen, by, §. 132, zig nu verbeelden, dat „ God zulk een oneindig aantal van verſtandige ſchepſe„ len hervoort gebragt zou hebben, die de prooi ſtonden „ te worden van nimmer eindigende martelingen? Zou „ Hy niet liever, na dat Hy alle mogelyke middelen te

„ ver-

„ vergeefs beproefd hadt," (dit *vergeefs* ſchynt ons hier zeer kwaalyk geplaatst: weet de Alweetende de uitkomſten dan niet vooruit?) „ wederom geheel vernieti„ gen, dan hen een aanweezen laaten behouden, dat hen „ eeuwig tot een laſt en kwelling moet verſtrekken? Of „ veel meer, zou Hy wel immer zulke weezens hebben „ kunnen ſcheppen," enz.? —— Volgens deeze veronderſtelling gaat by, in de laatſte plaats, tot de oplosſing over. Straffen heeft by den Auteur een dubbeld oogmerk. God ſtraft, om dat Hy regtvaardig is, doch tevens ter verbetering. In het hevigſte zyner verbolgenheid blyft Hy altoos even bedaard; en zyne grootſte toorn belet Hem niet, zodanige, tegen welke Hy regtvaardig ontſtoken is, nogthans als zyne ſchepſelen, „ die nog eens wyzer ſtaan „ te worden," te blyven beminnen. Aldus meent onze Schryver, dat Gods wreekende Geregtigheid geene ſtraffen uitoefent, dan met inzigt om te verbeteren; en de onaangenaamheid, die uit het ſtraffen voortſpruit, wordt, zyns achtens, rykelyk overtroffen door het ſtreelend vooruitzigt, (naar menſchelyke wyze van ſpreeken) van de heilryke uitwerking.

Zie hier den korten inhoud! — De Leezer kan hieruit eenigermaate opmaaken, waarin deeze Verhandeling met de voorige inſtemme, waarin verſchille. De veronderſtelling ter oplosſing zal den meesten niet aanneemelyk voorkomen. Indien wy konden giſſen, is misſchien den Beoordeelaaren de Verhandeling aldaar zwak voorgekomen, daar zy juist ſterkst hadt moeten zyn, dewyl de voornaame oplosſing berust op de veronderſtelling van de eindelyke Gelukzaligheid aller menſchen; achtende het ligtelyk onvoldoende zig daarin op een ander geſchrift te beroepen. Doch de Auteur heeft zekerlyk gedagt, niet te behoeven over te ſchryven, 't geen door anderen gezegd is. Anderszins wykt zyne Verhandeling daarin van de bekroonden af, dat zy de oplosſing elders zoekt dan deeze. En als zodanig hadt men haar mede een plaats kunnen inruimen, te meer, daar het Genootſchap niet voor de gevoelens der Auteuren, volgens deszelfs herhaalde verklaaring, inſtaat; en zullen 'er ligt zyn, die dit voor de eenigst mogelyke oplosſing houden, en haar wel gaarne de voornaamſte plaats hadden ingeruimd. De meesten worden toch door *opinien* geregeerd. Voorts is ons voorgekomen, dat de Verhandeling wel ſamenhangend, en op eene duidelyke manier is opgeſteld.

Hand-

Handboek voor Liefhebbers van vreemde Plantzoenen en Tuiniers, of Aanleiding tot de kennisse van alle In- en Uitlandsche Boomen en Heesters, welke by ons in de opene Lucht kunnen gekweekt worden. Naar de nieuwste Berigten uit het Hoogduitsch samengesteld door J. B. VAN WINTERSHOVEN. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1795. *In gr.* 8*vo.* 580 *bl.*

Daar de smaak voor het aanleggen van zogenoemde Engelsche of Chineesche Tuinen en Bosschen, van Amerikaansche en andere Boomen en Heesters, ook hier te Lande algemeener werd, wakkerde zulks den Schryver van dit Werk aan, om den onderneemers van dergelyke beplantingen, in het bepaalen hunner keuze ter aanlegging van dergelyke Tuinen, zo wel als den Boomkweekers en andere Liefhebbers, door het uitgeeven van een geschikt Handboek behulpzaam te zyn. —— Dan, veelvuldige zwaarigheden in het ontwerpen van een eigen opstel ondervindende, had hy dit plan byna geheel gestaakt, tot dat hem zodanig een Werk uit Duitschland toegezonden werd, het geen hy zo volledig en tot zyn oogmerk geschikt vondt, dat hy het besluit nam, om van hetzelve eene Vertaaling te onderneemen, vooral toen een Hoogleeraar in de Kruidkunde, dien hy daarover raadpleegde, van gevoelen was, dat zulk eene Overzetting, met de nodige vermeerderingen en veranderingen ten opzichte van onze Luchtstreek, van veel nut voor de Nederlandsche Beoefenaars der Kruidkunde zou kunnen zyn.

Met dit oordeel van den opgemelden Hoogleeraar moeten wy volkomen instemmen, en hebben, by het doorbladen van dit Handboek, hetzelve volkomen geschikt gevonden tot het doeleinde, 't welk de Burger VAN WINTERSHOVEN zich met die Vertaaling had voorgesteld, terwyl tevens de verschillende byvoegzels en verbeteringen, door den Overzetter aan hetzelve bygebragt, de waarde dezer Nederduitsche uitgave aanmerklyk boven het oorspronkelyke vermeerderd hebben; waar onder ook geen geringe verdienste heeft het vierledig Register van Engelsche, Fransche, Hoog- en Nederduitsche benaamingen der Plant- en Boomsoorten, die in dit Handboek worden voorgedraagen.

Ver-

Verhandelingen en Waarneemingen over de Natuurlyke Historie meerendeels van ons Vaderland, *door* JOHANNES FLORENTIUS MARTINET, *Meester der Vrye Konſten, Doctor in de Wysbegeerte, Lid van de Hollandſche, Zeeuwſche en Gelderſche, Maatſchappyen der Weetenſchappen te Haarlem, Rotterdam en Arnhem, en Predikant te Zutphen. Met Plaaten. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1795. *In gr.* 8vo. 452 *bl.*

Ten tyde dat de *Haarlemſche Maatſchappy der Weetenſchappen* in vollen bloei en kragt was, en men zich bevlytigde op het aanwinnen van *werkzaame Leden*, en niet, gelyk vervolgens niet zelden geſchiedde, om *Leden* tot andere einden aan te werven, hoedanige de Naamlysten den Menſchenkenner aanwyzen —— ten dien tyde, ſchryf ik, droegen de uitgekomene Verhandelingen, ſchoon zeer ongelyk van waardy, en niet altoos met de vereischte kieschheid of onpartydigheid gekoozen, blyk van noesten yver om der Geleerde Wereld, en byzonder den Vaderlande, nuttig te zyn.

Onder de *werkzaame Leden* deedt zich uitmunten de door zynen veelvuldigen ſchryfarbeid bekende, en veel nuts geſticht hebbende, MARTINET, onlangs ten einde van zyn welbeſteed Leeven gekomen (*). Deel by Deel leverde, of een enkel, of meer Stukken op van zyne Waarneemingen, bovenal de Natuurlyke Historie van ons Vaderland, die zo nuttige als noodzaaklyke tak, betreffende; en, waren zy niet alle even gewigtig, 't geen het onmogelyke zou gevergd weezen, alle hadden zy gewigts genoeg om plaats te vinden in eene Verzameling als die der Werken van de *Haarlemſche Maatſchappye*.

's Schryvers dood, en dat de Maatſchappy niet meer te wagten heeft van hem, die 't geen hy dagt met voordeel te kunnen ſchenken niet in zyn Lesſenaar bewaarde, heeft de Bezitters van de *Verhandelingen der Hollandſche Maatſchappy* te *Haarlem*, of althans één hunner, bewoogen, om in één Boekdeel te verzamelen, wat deeze vlytige Waarnee-

(*) Deeze verdienstvolle Man overleedt den 4 Aug. 1795, te *Amſterdam*, in het 67 jaar zyns Ouderdoms, aan de gevolgen eener Beroerte.

neemer en arbeidzamen Schryver, van tyd tot tyd, der *Hollandsche Maatschappye* verschaft heeft. Zie hier de Lyst der Stukken.

Aanwaard van de Hollandsche Maatschappy van Weetenschappen, te Haarlem, op haare Vraage: *Wat is 'er ten nu toe over de Natuurlyke Historie van ons Vaderland geschreven? —— wat onderwerp 'er nog aan 't een welk is de beste over, waarvy de gemelde Geschiedenis nog moeten geschreven te worden?* —— Met den Prys eener Zilveren Medaille bekroond.

Waarneeming van drie soorten van Witte Hondsbeenen. *Waarneeming van een Zeander Lachtervischstaart*, in 1768.

Waarneeming van een Witten Hondsgrol.

Proeven over den Nieuwen Landouw.

Verhaarlyke Uitwerkzels van den Donder, in 1768.

Een Orkaan van 1770, *en ongewoone Luchtverschynzels* in 1771.

Beschryving van een Wanschapen Bot, van een Windel, van een Uitwas aan den Tak van een Eikenboom, en van blaauwe Aarde.

Waarneeming van het Goud aan den Rhin.

Verhandeling over het Water der Zuiderzee.

Waarneeming van eene Ongesteltе van een Familie op het Eiland Wieringen.

Verhandeling over het Grond-y.

Waarneeming van een Ouwer en anne Hoen, in 1780.

Van alle deeze Stukken hebben wy, in onze *Vaderl. Letterof*, by het uitkomen der Deelen van het Werk der Maatschappye, meer of min breedvoerig verslag gedaan; te meer, dat de Stukken uit MARTINET's pen geyloid voor ons licht bekooryklyk hadden.

Alle deeze Stukken in eenen Bundel verzameld te zien, moet den Vaderlander, op dien tak van Weetenschap gehecht, behaaglyk weezen; en is het een aangenaam Toevoegzel voor alle Bezitters van 't Mooy andere Brongeschriften en Werk gezogte, en vlytig gelezene, Werken.

Emk

Emile, of Verhandeling over de Opvoeding, van JAN JAQUES ROUSSEAU, *Burger van Geneve. Uit het Fransch. Met Aantekeningen van* RESEWITZ, EHLERS, VILLAUME, TRAPP, CAMPE, STUVE *en* HEUSINGER, *uit het Hoogduitsch vertaald. 1ſte Stuk. Te Campen, by* J. A. de Chalmot, 1790. *In gr.* 8*vo.*

„ Een Boekhandelaar te *Amſterdam* hadt, in den Jaare 1762, by Staaten van *Holland* een Octroy verkreegen om het hier aangeduide Werk des *Geneefſchen* Burgers te mogen drukken, uitgeeven en verkoopen. Dan dit verworven Voorregt werd, wanneer de ſchadelyke aart en verderflyke ſtrekking deezes Werks te hunner kennisſe gekomen was, niet alleen ingetrokken; maar ook het verkoopen van 't zelve alleszins op 't ſterkſte verboden. Een lot, 't welk dit Werk in verſcheide Landen reeds hadt moeten ondergaan, inzonderheid in *Frankryk*; te *Parys* was het ten vuure gedoemd." Dit vinden wy omtrent hetzelve aangetekend in de *Vaderlandſche Hiſtorie, ten onmiddelyken Vervolge op* WAGENAAR's *Vaderlandſche Hiſtorie*, XXIII D. bl. 218.

Zulks zou misſchien doen denken, dat eene Vertaaling van dat eigenſte verboden Werk in 't licht te geeven het gevolg ware van de tegenwoordige Vryheid der Drukperſe; doch de Jaartekening op den Tytel, 1790, toont, dat het, in een ander Tydperk, hier het licht aanſchouwde. — Bevreemding moge dit baaren; doch deeze zal verdwynen als wy de gedaante, onder welke het te voorſchyn tradt, in opmerking neemen.

In het Voorberigt, waar wy, te onzer verwondering, niets van dit Verbod gewaagd vinden, meldt ons de Vertaaler, „ dat dit oorſpronglyk Werk van den *Geneefſchen* Wysgeer voor den gemeenen of niet diep genoeg denkenden Leezer genoegzaam nutloos, indien niet zelfs voor veelen ſchadelyk bleef, ter oorzaake dat men zyne meening niet zelden verkeerd begreep, en het daar beneven niet ontkend kan worden, dat, onder een ſchat van ſchoone Voorſchriften, ook eenige gebreken ſchuilen, mitsgaders veele denkbeelden en omſtandigheden, die eene nadere opheldering vereiſchen."

In 't nabuurig *Duitſchland* trok dit Werk, naar aanduiding des Voorberigt-Schryvers, de aandagt van eenige verſtandige

Mannen, om alles te beproeven, en zorgvuldig te onderzoeken, wat tot eene goede Opvoeding, zo ten aanziene van het Lichaam als van de Verſtandelyke Vermogens der Kinderen vereischt wordt. Deeze Mannen vormden een aanzienlyk Genootſchap, welks Leden, hoewel ten deele verre van elkanderen verſpreid, zich onderling hunne waarneemingen en daar uit gevloeide ontdekkingen en voorſchriften mededeelden, om aldus onpartydig onderzogt, aan ieders eigene byzondere waarneemingen getoetst, voorts vermeerderd en verbeterd te worden.

Dit was de bron van veele Opvoedingsſchriften in *Duitschland;* aan Nederduitſche Vertaalingen van welke men het ons niet heeft laaten ontbreeken. „ In den Jaare 1789 gaf," naar luid des Voorberigts, „ dit Genootſchap mede eene Hoogduitſche Vertaaling van de *Emile* in 't licht, verrykt door eenigen van deszelfs leden met veele nuttige aantekeningen, waar door de waarde van dit Werk zeer merkelyk is toegenomen."

Deeze *Hoogduitſche* Uitgave bewoog den Vertaaler der *Hoogduitſche Aantekeningen*, om het, ten dienſte der *Nederlanderen*, onder handen te neemen; nogthans in dier voege, dat voor den Text zelve alleen het oorſpronglyk *Fransch* Werk gevolgd is, met byvoeging van zodanige Aantekeningen als den Vervaardiger des *Nederduitſchen* Werks niet te eenemaal overtollig ſcheenen. Men vindt onder ieder Aantekening den naam van haaren Opſteller geplaatst, en, zo 'er meer Naamen zyn, geeft zulks te kennen, dat de verdere Ondertekenaars volkomen van 't zelfde gevoelen zyn als de eerst ondergetekenden.

De op den tytel gemelde Naamen deezer Aantekenaaren kundigen ons Mannen aan, wier Schriften, zo over de Opvoeding als andere Onderwerpen, in *Duitschland* zeer beroemd en geagt zyn; te weeten: RESEWITZ, Abt te *Kloosterbergen;* EHLERS, Hoogleeraar te *Kiel;* VILLAUME, Hoogleeraar te *Berlyn;* TRAPP, Hoogleeraar te *Trittau*, by *Hamburg;* CAMPE, *Brunswyk-Lunenburgſche* en *Anhalt-Desſauſche* School- en Opvoedings-Raad; STUVE, Rector te *Nieuw-ruppin*, en HEUSINGER, van welken laatſten geene byzondere Waardigheid vermeld wordt.

Zeer gepast en oordeelkundig vinden wy eene algemeene Aanmerking van EHLERS en RESEWITZ, tot welke zy en andere hunner Medeaantekenaaren dikwyls we-

wederkeeren. „ De fraaije ſtyl van ROUSSEAU ſleept den Leezer gemeenlyk in dier voege voort, dat hy tot geen ſtilſtaan en nadenken komen kan. De uitwerking, welke zeer veele plaatzen van ROUSSEAU's Werken by oppervlakkige Leezers voortbrengen, beſtaat derhalven zeer ligt in het vormen van begrippen, waarin waarheid en dwaaling zich zo fijn vereenigen, dat de eigenlyke gevolgtrekking niet zelden den ſchyn van waarheid aanneemt, ſchoon zy eene in de daad even zo groote als gevaarlyke dwaaling is." —— Om hier tegen de Leezers van de *Emile* op de hoede te doen zyn, ſtrekken de Aanmerkingen der *Hoogduitſche* Geleerden.

De veelvuldigheid derzelven maakt het leezen eenigzins laſtig: men wordt telkens ſtil gehouden, en verliest den draad des oorſpronglyken Schryvers, en moet dien weder zoeken. Best zou men derhalven doen met tweemaalen de *Emile* te leezen, eens zonder, vervolgens met, de Aantekeningen. Alle zyn ze ondertuſſchen niet van eenen wederleggenden, ſoms van een ophelderenden en bevestigenden, aart. —— Het heeft ons eenigermaate geſmert, dat in de wederſpreekende Aantekeningen eenige eene duisterheid andere eene dorheid hebben, die by het flikkerende en leevendige van ROUSSEAU's betoverenden ſtyl dermaate afſteekt, dat veelen den Text boven de Aantekening zullen kiezen. Voorbeelden hiervan zyn te menigvuldig om aan te ſtippen. Dit zeker kan niet zeer dienen, om, is 'er op zodanige plaatzen iets verkeerds en ſchadelyks, 't zelve te regt te brengen of af te weeren.

Desgelyks kan de veelvuldigheid en uitgeſtrektheid wel eenigen hinder toebrengen aan het oogmerk der Aantekeningen zelve; eene veelvuldigheid, die nog vermeerderd wordt wanneer de *Nederduitſche* Vertaaler ſoms eene Aantekening op Aantekening maakt. Ook dan, wanneer de eene Aantekenaar op eens anders Aantekening de zyne maakt, en oordeelt „ dat zyn waarde Vriend den „ Autheur onregt aandoet." Meestal nogthans ſtemmen zy overeen, en verſterken elkander. Schoon deeze veelvuldigheid en dit tegen elkander aanloopen der Aantekening-Schryveren voor zommigen hinder baare, zal het anderen gelegenheid verſchaffen tot nadenken, vergelyken en beoordeelen, en dan eene keuze te doen.

ROUSSEAU's veelvuldige Aanvallen op de Inrigtingen der *Burgerlyke* Maatſchappyen, hoedanig ze geſteld zyn,

kent elk die iets van deezen Schryver weet. Deeze ondergaan telkens de aanmerking der Aantekenaaren, die des hunne Leezers waarſchuwen. Onder anderen drukken zy zich in deezer voege daar over uit: „ Het gebrekkige, „ dat met den toeſtand van eenen Burger *kan* verbonden „ zyn, ſtelt zich ROUSSEAU zeer ten onrechte als iets „ voor, 't welk daar mede werklyk *moet* verbonden wee„ zen. Zal men dan de gebreken, die in het toevallige „ met het weezenlyke dikwyls gepaard gaan, aan dit „ laatſte tot eene onvolkomenheid toerekenen? Iemand, „ die maar tamelyk grondig denkt, zou zich niet gaarne „ aan zulke misſlagen van denken ſchuldig maaken. Ik „ weet zelve uit de ondervinding, dat eene ſierlyke ſtyl „ zeer dikwyls het vermogen heeft om zulke Leezers tot „ gelyke dwaalende begrippen te verleiden, die, wan„ neer zy uit de bedwelming van het vermaak, waarin „ de ſieraaden en verblindende ſamenvoeging der denk„ beelden van ROUSSEAU hun geworpen hadt, weder tot „ hun zelven zyn gekomen, zoo anders hunne ziel nog „ voor de indrukken der waarheid openſtaat, by nadere „ overweeging zich verwonderen moeten, hoe zy, onge„ acht hunne verlichter kundigheden, zich in deezer „ voege konden laaten verblinden. En hoe groot is niet „ het getal van oppervlakkig denkende en van het valsch „ vermaak der eerſte indrukzelen ongaarne te rug ko„ mende Leezers, by welke de verkeerde indruk blyft „ huisvesten, en in 't vervolg op hun geheele leeven „ ſterken invloed heeft! EHLERS.

„ Deeze indrukken des mannelyken en beſlisſenden „ ſtyls van ROUSSEAU zyn het, die veele Leezers tot „ dwaalingen en ſchadelyke toepaſſingen verleid hebben. „ RESEWITZ."

Zo waaken de Aantekening-Schryvers ſteeds tegen den verleidenden Invloed des Schryfſtyls van eenen Man, die zeker de gaave van ſchryven meesterlyk bezat, en wiens *Emile* daar van, zo zeer als eenig zyner Werken, de treffendſte blyken oplevert. —— Het *Tweede Stuk* ter hand neemende, zullen wy gelegenheid vinden tot nadere ſtaaving van 't geen wy hier aanmerkten. Terwyl wy en *Werk* en *Aantekeningen* den *Nederduitſchen* Leezer aanpryzen.

Va-

Vaderlandſche Historie, vervattende de Geſchiedenisſen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaanſche Onlusten, en den daar uit gevolgden Oorlog tusſchen Engeland en deezen Staat, tot den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigſte Schryvers en egte Gedenkſtukken zamengeſteld. Met Plaaten. Ten Vervolge van WAGENAARS *Vaderlandſche Historie. XIII Deel Te Amſterdam, by* J. Allart, 1794. *In gr.* 8*vo.* 352 *bl.*

Met het XXXV Boek, het eerſte in het voor ons liggend XIIIde Deel deezes ſtaag voortgezetten Werks, ten aanzien van welks Berigtgeevingen wy eenigzins ten achteren geraakt zyn, worden wy in *Overyſsel* gebragt. „ Een Gewest," gelyk de Geſchiedboeker, by den aanvange, zich uitdrukt, „ in ons Bondgenootſchappelyk „ Gemeenebest, 't geen omtrent de Grondwettige Her„ ſtelling zeer yverde. De geest des Ridders CAPELLEN „ TOT DEN POL, een der eerſte Bevorderaaren en een „ der ſterkſte ſteunen deezer zaake, doch aan dezelve „ door den dood ontrukt, bleef in dit Gewest heerſchen, „ bezielde eene menigte van Inwoonderen, en ſtaafde de „ taal des Lof- en Lykredenaars DU PUY, over dien „ Volks- en Vryheids-Vriend." Dit geheele Boek is een bewys van deezen aanhef. Het uitſchryven van den Inhoud zou zulks ſtaaven. Doch deeze is ons te uitvoerig. Wy herinneren alleen dat 'er gehandeld wordt over de Afſchaffing van het Regeerings Reglement voor dit Gewest des Jaars MDCLXXV. Wat deswegen in de Hoofdſteden voorviel. Hoe men met *Haſſelt* en *Steenwyk* te kampen hadt. De daarop volgende Verbintenis der elf kleine Steden. Onderhandelingen met zyne Hoogheid wegens dit Reglement, en bovenal de niets uitdoende Bezending der drie Hoofdſteden aan zyne Hoogheid op *'t Loo*. Wat 'er, tusſchen dit Gewest en de andere Gewesten, te doen viel wegens het Krygsvolk: in welke zaak *Overyſsel* met *Holland* inſtemde, en des in ſcherpe Briefwisſeling treedt met *Gelderland* en *Friesland*. —— Meer plaatslyk vinden wy vervolgens vermeld wat in de Hoofdſteden en mindere Steden voorviel: zo wegens Stads Regeerings Reglementen als de Wapening der Burgeren, als mede andere Stedelyke Voorvallen.

Opmerkenswaardig is 't geen te *Deventer* voorviel we-

gens een Stads Regeerings Reglement, dat veeler goedkeuring wegdroeg, byzonder als eene Inrigting die de geſchondene Regten van het Menschdom herſtelde, door zo wel de Leden van andere Gezindheden, als die van de Heerſchende Kerk, te doen deelen in de Voorregten van vrye Burgers, en deezen dus in ſtaat te ſtellen, om, zo wel als anderen, tot voorſpoed en vermogen te geraaken.

„ Dan dit laatſte," vermeldt onze Geſchiedſchryver, „ ſtrekte te *Deventer*, waar men, in vroegeren tyde, „ niet alleen zeer op zyne hoede was om den *Roomsch-* „ *gezinden* geene Voorregten toe te ſtaan, doch die ook „ te ontzeggen aan de *Lutherſchen* en *Doopsgezinden* (*), „ tot een ſteen des aanſtoots. Die trek eener gezonde „ Staatkunde, op de ondervinding gegrond, dat de Koop- „ handel daar het meeste bloeit, en het gevolglyk den In- „ gezetenen best gaat, waar, zonder uitſluiting van Ge- „ zindheden, vryheid vergund wordt om den Koophan- „ del te dryven en Handwerken te oefenen, moest, in „ het laatſte gedeelte der Achttiende Eeuwe, ten doel „ ſtrekken van onverſtandige Gezindheidsyver door Ei- „ genbaat bezield. Immers 'er waren poogingen gedaan, „ en die gelukten, om een Verzoekſchrift getekend te „ krygen, by 't welk de Ondertekenaars te kennen ga- „ ven, vernomen te hebben, dat 'er, in het Concept Re- „ glement, eenige Artykelen voorkwamen ſtrydig met „ hunne *Burgerlyke Christlyke Gereformeerde Religie*, „ (byzonder doelende op het Artykel, *dat de Roomsch-* „ *gezinden, even als de Mennonieten, tot verkryging van* „ *het Burgerregt zouden toegelaaten worden*,) nevens ee- „ nige Artykelen, die zy onevenredig keurden, en waar „ in veelal Eigenbelang doorſtraalde. De Vernietiging „ en Verbetering van zodanige Artykelen verzogten zy, „ als

(*) „ Leezenswaardig, ten deezen aanziene, is 't geen de Schryver van den *Tegenwoordigen Staat van Overysſel* oplevert in het III Deels 1 Stuk, bl. 137, enz. Men duidde, gelyk wy daar vinden bl. 240, den *Doopsgezinden* kwalyk, dat zy door hunne vermogende middelen hunne Winkels in het beste en gelegenſte der Stad plaatſten, die met zeer goede Waaren voorzagen, en de hoogſte winſten niet namen, en daar door de Neering van veele *Gereformeerde Burgeren*, die zulks niet na konden doen, onttrokken."

„ als mede dat 'er geen agt op geſlaagen mogt worden, „ maar het geheele Concept Reglement vooreerst geſtaakt „ blyven; met byvoeging, dat, indien deeze Artykelen „ eenige Goedkeuring van Raad en Gemeente mogten „ wegdraagen, zy dezelve niet zouden aanneemen, en „ van geener waarde houden." —— Eene zaak die veel naaſleeps hadt, en deels, zo verre zy dit Jaar betreft, hier geboekt wordt.

Was het by eenige Geſchiedboekeren der Oudheid niet vreemd, dat zy Veldheeren en andere uitmuntende Mannen Aanſpraaken in den mond lagen van eigen vinding, dit hulpmiddel ter opciering des Geſchiedblads heeft de hedendaagſche Geſchiedſchryver niet noodig, en vindt hy gelegenheid te over om de eigen Aanſpraaken woordlyk te boeken. Veelvuldig geſchiedden deeze in den tegenwoordigen tyd der Uittochten van Burgers. Onze Geſchiedſchryver bedient 'er zich van; een treffend voorbeeld ontmoeten wy te *Almelo*, waar hy de keurlyke Aanſpraak van den Kerkleeraar der Hervormden, J. KANTELAAR, het Geſchiedblad inlyft, met deezen aanloop: „ Even als in *Holland* werden in *Overyſſel* de „ Uittochten der Burgeren aangevangen onder het doen „ eener bemoedigende Aanſpraake, 't zy door een der „ Regenten, 't zy door een Lid der Gewapende Burger- „ benden, 't zy door een Kerkleeraar. Alle die Aan- „ ſpraaken waren eenigzins op denzelfden leest geſchoeid; „ doch deeze meer beredeneerd dan geene; terwyl veele „ een Geestdrift uitboezemden, die zich alleen laat hoo- „ ren in tyden van Volksbeweegingen, thans tot zulk „ een hoogen trap geklommen. Meermaalen vonden wy „ ons in bekooring om dusdanige Redenvoeringen in onze „ Geſchiedenis in te voegen: meermaalen hebben wy 'er „ trekken van opgegeeven; doch kunnen wy ons niet „ wederhouden om 'er hier een in 't geheel te plaatzen, „ die ten voorbeelde kan ſtrekken van andere ten deezen „ dage geuit, en ons den denk- en ſpreektrant ſchetst der „ aanmoedigende Voorſtanderen, zo van de Burgerwape- „ ning als van Burgerkrygstochten."

In *Enſchede* ſpeelde de Gezindheidsyver der zodanigen, die zich *waare Ledemaaten der Gereformeerde Kerke* noemden, tegen de *Paapſche* en *Mennoniete* Burgery, eene rolle van den haatlykſten aart, hier in alle zyne kleuren vermeld. By welke dolheid zeer afſteekt de Vergunning der Staaten van *Overyſſel* aan de *Roomschgezinden* om

Kerkhuizen te mogen bouwen. Deeze Vergunning kreegen zy, die van deeze Kerkgemeenſchap waren, op plaatzen in *Enſchedes* nabuurſchap gelegen, *Henglo*, *Borne* en *Almelo*: en tekent de Geſchiedſchryver ten aanziene van *Henglo* op: „ De Inwoonders van dit Dorp, de kosten „ van eene nieuwe Kerk niet kunnende goedmaaken, „ deeden eene Inzameling, en het bleek dat hunne *Proteſtantſche* Landgenooten ruim zo veel als de *Roomschgezinden* hadden bygedraagen. Veel *Onroomſche* Ingenerfden deeden, tot een betoon hunner Verdraagzaamheid, boomen, ten Timmerhout bekwaam, in hunne „ bosſchen vellen, tot dienst van de *Hengloſche Roomſche* „ *Kerk*: terwyl min vermogende Boeren dit Hout aan „ hunne *Roomschgezinde* Landgenooten, zonder eenige „ betaaling van vragt, bezorgden."

Het volgende Boek betreft *Friesland*. 't Geen, uitwyzens deeze Geſchiedenis, in den Jaare MDCCLXXXVI eene Rol ſpeelde, die den Schryver geregtigt om in deezer voege aan te vangen: „ *Friesland*, een der Bondgenootſchaplyke Gewesten, dat, zints den aanvang des „ Oorlogs met *Groot-Brittanje*, en de daar op volgende „ Beweegenisſen in den Lande, éene lyn met *Holland* „ getrokken hadt, den Wapenhandel, en wat men oordeelde der gezogte Grondwettige Herſtelling bevorderlyk te weezen, begunſtigde, zullen wy, ten deezen „ Jaare, van Party zien verwisſelen. Eene ommekeer, „ die veelen verbaazend voorkwam, en welker zedelyke „ onmogelykheid zommigen beweerd hadden; toen eenigen in den voorleden Jaare het waagden te ſchryven, „ dat de Reis des Stadhouders en diens Gezins, na dat „ Gewest, eene *Verzoening* en *Verbintenis* tusſchen de „ *Prinsgezinden* en *Ariſtocraaten* ten oogmerke hadt, „ en te ſpellen dat ze die zou bewerken. Het ſcheen „ hun onmogelyk, dat de Leden der *Frieſche* Regeering, „ die zulke ſterke taal in veele Staatsbeſluiten geſprooken, over de Werkloosheid in den *Engelſchen* Oorlog „ zo bitter geklaagd, wegens den onvolbragten Tocht „ na *Brest* zich zo onbewimpeld geuit, ten aanziene van „ de Acte van Conſulentſchap zich zo gevoelig getoond, op de verwydering des Hertogs VAN WOLFENBUTTEL zo zeer aangedrongen, en over de beantwoording des ſchryvens van den Koning van *Pruiſen* op „ een ſtraffen trant geſprooken, en hunne gevoeligheid, „ wegens den Brief van zyne Hoogheid in Sprokkel-

„ maand

„ maand des Jaars MDCCLXXXV, zo kragtig aan den „ dag gelegd hadden, op eenigerlei wyze zouden kunnen „ bewoogen worden om te veranderen van de maatrege„ len dus lange gevolgd, en doorgezet met eenen yver, „ zo groot en blaakende als men in eenig Gewest des „ Bondgenootſchaps beſpeurde.

„ Doch wy hebben in den loop van 's Lands Geſchie„ denisſen, deeze voorvallen vermeldende, genoeg laaten „ zien, dat het in *Friesland* niet ontbrak aan Staatsle„ den, die verre waren van in te ſtemmen met de Meer„ derheid, en in geheel andere begrippen ſtonden ten „ aanziene van het Staatsbeſtuur. Hoe veel 's Prinſen „ Reis na en vertoeven van eene maand in *Friesland* „ toebragt, om dit gedeelte der Staatsleden te verſter„ ken, en anderen te winnen, zo dat de Meerderheid in „ de Minderheid veranderde, zullen wy, door mangel „ aan beſcheiden, niet op ons neemen te bepaalen." —— Men gedenke dat dit Deel der Geſchiedenisſe in den Jaare 1794 het licht zag: wanneer Voorzigtigheid aanraadde niet alles te ſchryven wat mogelyk geweeten werdt.

Eer egter deeze Verandering ſtand greep, gingen de zaaken in *Friesland* op den ouden voet, blykens het voorgevallene over het Regeerings Reglement te *Leeuwarden*, bovenal tusſchen VAN BEYMA en den Stadhouder, wiens Dagvaarding verzogt werd, als mede het voortzetten des Wapenhandels der Burger-Societeiten. — Dan deeze werden eerlang met een ongunſtig oog aangezien. De Tocht na *Hattem* en *Elburg* deedt de Tweeſpalt aangroeijen, en eene Afkondiging die het vuur van Burgertwist ſtookte, waar in *Franeker* een groot aandeel hadt. Hoog liep het tusſchen Hollands Staaten en de gezwenkte *Frieſche* over het gebruik van Krygsvolk in Burgergeſchillen. Alles in dit Boek breed ontvouwd.

Een gedeelte deszelfden Boeks doet ons de Geſteltenis van 's Lands zaaken in *Groningen* kennen, waar de zaaden des misnoegens ten deezen Jaare tot eene meerdere rypheid kwamen. Zulks blykt uit het hier breed beſchreeven misnoegen over den geringen Invloed der Taalsmannen en Gezwooren Gemeente, en geſchil met zyne Hoogheid daar uit gereezen. In dit Burgergeſchil ſpeelde *Godsdienstbelydenis-haat*, waar van wy in dit ons Berigt meermaalen gewaagden, eene rol, waar zy met verdiende ſchande afkwam; het kort verſlag neemen wy over. Om

het beſtaan der Burgeren, die voor de Stads en der Ingezetenen Regten tegen zyne Hoogheid yverden, in een haatlyk licht te doen voorkomen, „ hadden," dus luidt het berigt, „ eenigen opgemerkt, dat men het getal der „ Ondertekenaaren (eens Verzoekſchrifts) wel op de helft „ zou kunnen verminderen, wanneer de *Roomſchen*, *Lu-* „ *therſchen* en *Doopsgezinden*, daar van werden uitgezon- „ derd. Deeze laage trek, om Gezindheidsyver in 't ſpel „ te brengen en Tweedragt te verwekken, hadt eene te- „ genovergeſtelde uitwerking. Men zag dezelve aan met „ eene afkeurende verontwaardiging. Deeze vertoonde „ zich op de Burger-Societeit ten ſterkſten. Zo ras men „ daar dit blyk van Onverdraagzaamheid hoorde, ver- „ beeldde men de drie gemelde Godsdienſtige Genoot- „ ſchappen met dat der Heerſchende Kerke door vier „ Roemers, met denzelfden Vaderlandſchen Drank ge- „ vuld, ſtortte denzelven in één Glas ondereen, en bragt „ dit elkander toe." —— Het gelukte der Burgerye, zo wel als zy in de zaak tegen zyne Hoogheid haaren wensch kreeg, om de Herziening van het Stads Regeerings Reglement te verwerven. —— De Taalsmannen der Gezwooren Gemeente verwierven met veel moeite om ten Landdage geroepen te worden. —— Men bragt *Groningen* in ſtaat van tegenweer, naa het voorgevallene te *Hattem* en *Elburg*. —— Ook in de *Ommelanden* was men op Herſtel bedagt; doch ſlaagde niet gelyk in de Stad. Het lot van den Heer DE SANDRA VELDTMAN, die een lotgenoot van den Ridder VAN DER CAPELLEN TOT DEN POL mogt heeten, wordt hier breed vermeldt.

Het laatſte Boek, in dit Deel, betreft *Zeeland*. Hebben wy den Aanvang der twee andere Boeken in dit Deel vermeld, wy moeten 'er dien deezes Boeks, gelykheidshalven, byvoegen. „ Veelvuldige aanmerkingen van onderſcheiden „ en eenige van zeer ongunſtigen aart hadt, in 't afgeloopen „ Jaar MDCCLXXXV, de Reis des Stadhouders en diens „ Gezins na *Friesland* en *Groningen* ondergaan. Deeze „ misten niet vernieuwd en verzwaard te worden, toen „ het gerugt zich verſpreidde, dat die Vorst, met zyne „ Gemalinne en Gezin vergezeld, in den Zomer deezes „ Jaars MDCCLXXXVI ook *Zeeland* zou bezoeken. „ Niet genoeg rekende men het, te laaten verluiden, dat „ diens tegenwoordigheid in dat Gewest, waar het aan „ geen Voorſtanders van zyne Hoogheid en diens Huis „ mangelde, gelegenheid zou geeven tot oproerige Be-

„ wee-

„ weegingen; men waagde het voluit te voorzeggen, dat „ deeze Reis niet min ten doele hadt dan om zyne Hoog„ heid tot Hertog of Graaf van *Zeeland* te doen ver„ heffen, dat diens Aanhang aldaar magtig genoeg ware „ om allen tegenſtand te overwinnen, en zonder veel „ moeite dit oogmerk te bereiken; ja men ſprak ſterk „ van een beraamd plan in *Zeeland*, *Friesland* en *Gel„ derland*, om den Stadhouder die hoogere waardigheid „ op te draagen. Gerugten, die zelf, hoe greetig men „ alles aannam 't welk 's Prinſen bedoelingen met eene „ zwarte kool tekende, geenen ingang vonden by ee„ nigzins kundigen in den Lande. Gelyk deezen ook „ geen geloof ſloegen aan het ſchryven, dat een der „ Zoonen van zyne *Groot-Brittanniſche* Majeſteit na *Zee„ land* zou overſteeken, om by de jonge Prinſeſſe van „ *Orange* zyne opwagting te komen maaken, waar van „ niets minder dan eene Egtverbintenis het gevolg zou „ weezen."

Schoon van dit alles niets kwame, bleek het genoeg, uit de Staatsverrigtingen, hier zeer omſtandig geboekt, welk eene Rol de toenmaalige Raadpenſionaris VAN DE SPIEGEL, en de eerſte Edele VAN LYNDEN, ſpeelde. Staatsſtukken hier te vinden, wegens een Brief van zyne Hoogheid aan den Raadpenſionaris, en een Brief van *Zierikzee* aan Staaten van *Holland*, wegens het Staatsbeſluit, hoe *Zeeland* „ zou handelen, in gevalle *de* „ *voortduuring der Oneenigheden gelegenheid verſchafte* „ *aan de magtige Nabuuren van den Staat, om zich van* „ *de eene of de andere zyde in de Geſchillen te mengen*," welke men gaarne uit de Staatsregisters geweerd hadt, zullen, in deezen tyd, met vrugt kunnen geleezen worden, om dien Raadpenſionaris met zynen Aanhang te doen kennen. „ Wy oordeelden," verklaart de Schryver, die zeker niet voorzien kon hoe dit ſtuk weinig jaaren laater de aandagt zo byzonder zou trekken als dezelve *heden* daar door getrokken wordt, „ het geheele „ beloop deezer netelige zaake, uit de Zeeuwſche Staats„ ſtukken, te moeten voordraagen: om eene egte ſchets „ te geeven van de geſteldheid in dit Gewest, ten aan„ ziene der wydgaapende Staatsgeſchillen: en te meer „ dewyl het thans gebeurde in verband ſtaat met andere „ voorvallen, zo in *Zeeland* als in het geheele Bond„ genootſchap, die gelyktydig en vervolgens zich opdee„ den, welke, by mangel van beſcheiden der zo veel be-

„ te-

te rekenende. Staatsonderhandelingen, daarze een overzee klimmer staat betreffen, blyven, voor de Bruikers van onzen tyd, van het eigendunkelyke, en onbevoegde oordeel der Schryveren, die dezelve behandelen, geheel verborgen. Het zelfde heeft ook plaats, wanneer men de Aanmerkingen der Opstellers, schoon zich dit bezwaarlyk gedurende het verloop van het daadzakelyke kan, zich van dezen laten op dedeweren, en byzonder in Zaaken, vervaardt, die met ook bekende van Oorlogen en Vredesbeweegredenen te Pitsburgh behooren. Zonder die toch te gis de Bedenkingen van de Heeren Gecommitteerden Raaden, die by hunne verzoeken ter Vergadering, de Redenen, waarom zy dezelve voorstellen, niet bekend maken, die staal en ysser, het in 't zamenstellen van dier Schryven van dit zeggen: „ Zo veel vandage hadt men „ ook het gisteren beloofd vertellen, maar de Gecommitteerden vergaderd en vertrogt. En, schoon by hun „ Hoog Mogendheden bekroond wierd, met een vaste, „ gaande bezoldiging, om den Raad van dienst aan te „ treden by de Vergaderingen van de Staaten van Holland, en gemelde Heeren in den Raad aan te spreken, en „ te onderrichten, van alle zaaken, die zy begeerden, „ en Zeggen dienst Landen, en Steden, die zy Gecommitteerden geheel, benigt deese redenen in 't midden, wanneer zy verneemde, dat de Staaten de zaak niet „ konnen verdoen. (*)

(*) *Bydr. Gen. 1 en 22 Aug. 1786. Ner. van Zeel. 22 Aug. 1786.*

Redevoering aan het Volk van Nederland, by gelegenheid van de Eerste Verjaering der Saturgische Revolutien, den XI Slem van Lauwerstad, 1786. Door Mr. JANDIRUS CATHARINUS CORNELIS DEN BEER POORTUGAEL. Te Amsterdam, by P. J. Uylenbroek, 1786. Het Twee-de Jaar der Saturgische Fryheid. In gr. 8vo. 56 bl.

De Vryheidsminnende den BEER POORTUGAEL, verdiende vooral daar ten gemaakte afgraak, hadt deese Redevoering opgeschikt, om in de Maatschappy *Felix Meritis* te worden uitgesproken. Dit is niet geschied, door plaatsverwisseling der Leden. Thans geeft de Redenaar een Opstel aan het Publiek, om te leezen. Dank zal hy

daar mede, by veelen, behaald hebben. De Opdragt aan alle de Leden dier Maatſchappye, ondanks de teleurſtelling, is een trek, die ons behaagt; van des Burgers DEN BEER POORTUGAEL's hart en karakter boezemt ons zulks gunſtige gedagten in. Met genoegen lazen wy de Redevoering, als doorzuld van gevoelens, paſsende aan een Burger, welke, als DEN BEER POORTUGAEL, in het daarſtellen onzer Revolutie eene ſterke hand gehad heeft. De bronnen van ons ongeluk op te ſpooren; de middelen tot herſtel van welvaart, van den alouden roem en van de beſtendige vryheid, te overweegen: dit is het plan der voordragt. Zulks geſchiedt met veele blyken van kennisſe der zaaken, voorgedraagen in een leevendigen en doorgaans vloeienden ſtyl, veraangenaamd met byzonderheden uit vroegere en laatere Geſchiedenisſen, welke, gemeenlyk, met goed oordeel worden toegepast, en van 's Mans uitgebreide beleezenheid de blyken draagen. Zie hier een enkelen trek van denkwyze en uitvoeringe: „ In „ de gewesten, waer de weelde aenbidders vindt, zal de „ vryheid vergeefs naer helden om haer te beſchermen „ zoeken. Wy hebben den throon der dwinglandye omvergerukt, maer de tempel der weelde ſtaet in Neder„ land noch in volle pracht; noch daeglyks wordt op „ haere altaeren geofferd ... ô wellicht zal dit outervuur „ door ons zodanig gevoed worden, dat het den offeraeren verſlinden —— den vryheidsboom verteeren —— „ de tempelen van 't geluk en de heiligdommen der Wetenſchappen verwoesten, en 't altaer van den Gods„ dienst geheel vernietigen zal. *Griekenland* en *Rome* „ (beter zou hier, om 't vervolg, *Italie* gevoegd hebben) „ waren eenmael bloeiende gewesten, de weelde heeft ze „ tot puinhoopen gemaekt." Met volle ruimte kunnen wy de aandagtige leezing deezer Redevoeringe onzen Landgenooten aanpryzen, en wy doen het vooral by de zulken, die een hart bezitten, blaakende in Vaderlandſche neigingen, om de dienſtige middelen tot herſtel met 'er daad te volvoeren; ten welken wenſchelyken einde die van den Burger DEN BEER POORTUGAEL ons, over 't geheel genomen, als gepast en dienſtig voorkomen.

Catechismus van de oorſpronglyke Inrigting eener Maatſchappy, en de Pligten en Regten van den Burger, volgends de Natuurlyke Staatkunde. Met een Broederlyk hart opgedraagen aan alle Vaderlandſche Genootſchappen, Societeiten, Wyk- en Volksvergaderingen in Nederland. Te Amſterdam, by J. R. Poster, 1796. *In* 8vo. 70 *bl.*

In den voorleden Jaare kwam ons eene *Republikeinſche Catechismus*, voor Kinderen geſchikt, onder 't ooge, van welken wy met geene volle goedkeuring konden ſpreeken (*); die thans voor ons ligt is voor *grooter Kinderen* geſchreeven, en verdient een gunſtiger beoordeeling.

's Onbekenden Schryvers algemeene Aanmerking, en de grond van zyn Werkje, is: „ By veelen doen de *Regten* „ *van den Mensch* alles af, zonder dat de *Regten van* „ *den Burger* by hun in eenige aanmerking komen. —— „ By my, daarentegen, doen de *Regten van den Bur-* „ *ger* alles af, en de woorden de *Regten van den Mensch* „ *en Burger* betekenen by my niets meerder en minder „ dan de *Regten van den Mensch, die niet alleen* „ *Mensch maar te gelyk Burger, en dus Mensch en Bur-* „ *ger tevens, is.*"

Dit beredeneert hy in eene korte Voorreden. In zeven Hoofdſtukken is zyn Werkje afgedeeld. Het I. *Over de woorden Patriottismus en Patriot.* —— II. *Van de Maatſchappy in 't algemeen.* —— III. *Van de Wetten der Maatſchappy, en van de Pligten en Regten der Burgers.* —— IV. *Van de Inwoonders, derzelver Pligten en Regten.* —— V. *Van de Regeering of 't Beſtuur der Maatſchappy.* —— VI. *Van het Regt van Eigendom.* —— VII. *Van den Godsdienst.*

Kort is doorgaans, blykens de kleinheid van het Werkje, 's Schryvers voordragt. Uitvoerigst behandelt hy de twee laatſte Hoofdſtukken, ter oorzaake van de misvattingen, zo omtrent de *Regten van Eigendom*, als omtrent de *Godsdienſtige Vryheid*, en vooral omtrent *die Ei-*

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* voor 1795. bl. 476.

Eigendommen van Godsdienſtigen oorſprong, die gewoonlyk *Geestlyke Goederen* genoemd worden.

Uit dit laatſte een klein gedeelte over te neemen zal ons den denk- en ſchryftrant eenigermaate doen kennen.

„ Vr. Hoe behandelt en beſchouwt de Maatſchappy de Leeraars van den Godsdienst in 't algemeen?

„ Antw. Als Burgers, en wel, voor zo verre zy de waare verlichting en deugdsbetragting bevorderen, als zeer nuttige Burgers; maar die nogthans voor de Wet met anderen gelyk ſtaan.

„ Vr. Zorgt zy ook voor hun onderhoud?

„ Antw. De Maatſchappy heeft hier toe geene zedelyke verpligting.

„ Vr. Op wat wyze moeten dezelve dan verzorgd worden?

„ Antw. Wanneer eenige Burgers zich te zamen vereenigen om hunnen Godsdienst gemeenſchappelyk uit te oefenen, ſtaat het aan hun om zodanige Leeraars aan te ſtellen, en die zodanig te bezoldigen, als zy goed vinden; het zy uit hunne byzondere beurs, het zy door een gemeenſchaplyk eigendom daar te ſtellen, om uit deszelfs opkomſten hunne Leeraars te onderhouden, en de kosten van het benoodigde voor hunne Godsdienstplegtigheden goed te maaken, zonder dat egter de gemeene belangens en inkomſten der Maatſchappye daar door mogen benadeeld worden.

„ Vr. Genieten de Leeraars van den Godsdienst ook eenige byzondere voorregten van de Maatſchappy?

„ Antw. Het ſtaat aan de Maatſchappy daar omtrent naar goedvinden te handelen, en hun, als by uitſtek nuttige Leden, van zommige algemeene pligten te ontheffen, of hun eenige byzondere voorregten toe te ſtaan; mits de overige Leden daar by geen aanmerkelyk nadeel lyden. Ook kan zy daar toe nimmer genoodzaakt of verpligt gerekend worden."

Zeer gepast is het oordeel 't welk de Schryver over zyn eigen Werkje velt: „ Dat dit Geſchrift die volkomenheid niet heeft, welke veelligt zommigen zouden wenſchen en verwachten, en in veelerlei opzigten oppervlakkig is, daar van kan niemand meer overtuigd zyn dan ik zelve: ondertusſchen verzoek ik de zodanigen in aanmerking te neemen, dat hetzelve niet geſchreeven is voor hun, die aan afgetrokkene en diep beredeneerde Wysgeerige Werken gewoon zyn; maar alleen voor die Clas-

Clasie van Burgers, die zog in de eerste gronden der natuurlyke staatkunde onbedreven zyn en onderrigt behoeven, en die aanzienlyken met gewoon bestuur, of welken van eene groote uitgebreidheid te zorgen of te leeren."

Schoon wy alles, wat deeze Onderwyzer leerraakt, niet onderschryven, in 't over 't geheel zo veel goeds en leerzaams in voor de Onderwyzelingen, waar voor het eerstgenoylde bestemd is, dat wy de spreuk, op den titel des 1ysta geplaatst, en uit TERENTIAN HAUDTO ontleend, ten aanzien van het tweede ligtweers betuigen en onderschryven.

„Nu zullen deeze Artykelen meer op vooruit beredeneerers, of in wee gedachten vervongen; en door dit in doen worden dan over redelyke vermogens as door een oder handen gemaakt — dat zy niet in staat zyn om dit weder te stoan te wigen.

Verzameling van Publicatien en andere maar belangryke Stukken der Provisioneele Representanten van het Volk van Holland, betreffende het Binnenlandsch Bestuur sedert de Regeering Omwenteling in 1795, tot aan't Jaar der Bataafsche Vryheid, voorzien van een dienstig Register op Nummers en Namen, vervolgens van een naauwkeurig naakyk Register, door Mr. J. H. van KEY, Raad in den Hove van Holland en Zeeland. Eerste Deel. In den Haage, by J. C. Leeuwetyn, 1796. In gr. 8vo. 396 bl.

Onder wy de eerste keer gewaagden van de Uitgeven der *Geheimzinnige Natuuren van Staat* (*), hebben wy opgemerkt, een zeer men dan ordinaire bekwaamheid en eikander als verdraag, om Staatsukken door den Druk algemeen te maaken, en elk in handen te stellen. De Burger MILET begreep dit met de hier voor ons liggende *Verzameling* mede te deen dring. Zyn byvoegt oogmerk geeft hy met deeze woorden den Lezer te verstaan.

„Vertrouwende op uwe Goedgunstigheid, geeerde Lezer! ten aanzien van eenen arbeid, die door wy met geen ander oogmerk ingericht is, of heeft kunnen

(*) Zie onze *Vaderl. Letterwef.* van 1795. I D. bl. 574.

„ worden ondernomen, dan blootlyk tot gerief der Maat-
„ ſchappy, doch allermeest van een aanzienlyk aantal
„ haarer individueele Leden, wier byzondere betrekking
„ en poſitie *tot* en *in* dezelve hun zulk een Handboek,
„ als den Burger hier wordt aangeboden, onontbeerlyk
„ maakt; heb ik, die in het verhooplyk welſlaagen van
„ deze myne bedoeling verklaare myne Eerzugt te be-
„ perken, en eene ruime belooning te zullen vinden, ook
„ geene zwaarigheid gemaakt om ten verzoeke van den
„ Boekverkooper, op wiens verdienſtlyk voorſtel (be-
„ halven de tuſſchenkomende Decreeten, welke ik ge-
„ meend heb tot dit Werk te behooren) en voor wiens
„ rekening deze Verzameling gedrukt wordt, mynen naam
„ daar voor te plaatſen; voornaamlyk (zeg ik) daar toe
„ overgehaald door 's Mans verzoek, of liever dringend
„ aanhouden, en eindelyke verklaaring van anders liever
„ te willen afzien van eene onderneeming, welke my
„ dog te belangryk voorkwam, om niet door eene volg-
„ zaamheid van myne zyde te worden aangebonden, te
„ meer daar my, behalven myn eigen, ook niet onbe-
„ wust was het vry algemeen verlangen, om van eene
„ compleete eenigzins beſchaafde Verzameling deezer
„ Staatsſtukken, in eene behoorelyke Tydorde, en ten
„ gebruike handzaam Formaat, te zyn gediend.

„ Ziet daar, geägte Leezer! de hoofdbedoeling, welke
„ ik my in het bewerken dezer Verzameling heb voor-
„ geſteld, —— of en in hoe verre ik die op my geno-
„ mene taak, (waar toe 'k beken het juist geen zonder-
„ ling talent, waar op ik ook geen aanſpraak maak,
„ vereischt wordt) heb mogen ſlaagen en de Boekver-
„ kooper zyne Rekening daar by zal vinden, moet door
„ den tyd en aftrek zig beſlisſen.

„ Omtrent den Inhoud valt, behalven 't geen reeds de
„ Titul medebrengt, niets meer te zeggen: en wat de in-
„ rigting betreft, die doed zig even eens van zelve voor,
„ en is zo dood eenvoudig, dat het byna gemaaktheid
„ zou kunnen ſchynen, daar van te reppen, klaarblyk-
„ lyk zynde, dat die niet anders konde vallen dan vol-
„ gens den leidraad der Decreeten: ja dat de algemeene
„ deugd van 't Werk (indien het eenige heeft) daar in
„ beſtaat, dat die zo zy, gelyk zy werklyk is, en
„ niet anders; weshalven dan ook niet alleen de Tyd-
„ orde der Decreeten, maar ook de Volg-orde der on-
„ derwerpen van Deliberatie telker Vergadering, ge-

„ trouwlyk is in agt genomen; hebbende tot meerder „ gemak de Maanden boven aan doen ſtellen."

Uit dit ſchryven aan den Leezer laaten wy onze Leezers opmaaken wat zy in deeze *Verzameling* te wagten hebben. Terwyl de Verzamelaar voorts zyn Werk aanpryst aan zyne Medeburgers en Broeders, die door de vrye keuze hunner Medeburgeren tot Posten van Regeering of Bewind benoemd kunnen worden. —— Ook belooft hy, ten ſlot, om die geenen onder zyne Medeburgers, „ wien het aan kennis der onduitſche of zogenaamde „ Bastaerdwoorden, eigenaartig in ſtukken dezer Ver„ zameling, mogt ontbreeken, te gemoet te komen, het „ Eerſte Deel derzelven te doen vergezeld gaan met eene „ zo veel mogelyke gelyktydige uitgave van een in 't „ zelfde Formaat te vervaardigen Register of Woorden„ boekje, ter verklaaring van de meest gebruiklyke en „ in gemelde ſtukken gebezigde *Kunst-* of *Bastaerdwoor„ den.*" —— Met dit *Byvoegzel*, zullen wy ook misſchien het op den Tytel beloofde *zaaklyk Register* ontvangen.

Wy hebben, naa deeze opgave, meest met de woorden des Uitgeevers, niets van deeze *Verzameling* te zeggen, dan dat dezelve loopt van 26 Jan. 1795 tot 31 Maart diens eerſten Jaars der Bataafſche Vryheid.

Dagverhaal van de mislukte Onderneeming der Engelſchen op Quiberon, door een Fransch Officier aan boord van het Schip la Pomone. Te Haarlem, by F. Bohn. *In gr: 8vo. 44 bl.*

Ten tyde dat deeze Landing het nieuwsgierig oog in de Nieuwspapieren trok, hebben wy daar van veele en zeer brokkelige berigten gekreegen. Hier vinden wy den aanleg, de volvoering en de mislukking byeengevoegd, in het Verhaal van een ongenoemd *Fransch* Officier, die, blykens het Voorberigt en het geheele Verhaal zelve; tot de *Royalisten* behoorde, een oor- en ooggetuigen was van alle deeze verrigtingen: weshalven men op de egtheid des Verhaals kunne vertrouwen, en vaſtſtellen; dat de verliezen, by die Landing, door de *Engelſchen*, doch bovenal door de *Koningsgezinden*, geleeden, volgens dit Verhaal zeer aanmerkelyk, niet vergroot zul-

zullen weezen. De Schryver, die in dit Verhaal niet ongelukkig de pen voert, geeft de ſchuld der mislukking voornaamlyk aan den *Franſchen* Emigrant DE PUIŞSAYE, aan wien het *Engelsch* Gouvernement, over deezen Landingtocht, het Opperbevel hadt toevertrouwd. —— Dat deeze de regte Man niet was, blykt alzins uit het Verhaal; en leezen wy in het Voorberigt des Vertaalers, dat hy, dit Werkje onder handen hebbende, uit Nieuwspapieren vernomen heeft, dat men te Parys den 30 Dec. 1795 berigt ontving, dat DE PUISSAYE op eene order van den Generaalen Krygsraad der *Chouans* gearresteerd was, en beſchuldigd wordt correspondentie met het *Fransch* Gouvernement gehouden te hebben.

Reis na de Noordwestkust van America, gedaan in de Jaaren 1785, 1786, 1787 *en* 1788, *door de Kapteins* NATHANIEL PORTLOCK *en* GEORGE DIXON. *Uit derzelver oorſpronglyke Reisverhaalen zamengeſteld en vertaald. Met Plaaten. Te Amſterdam, by* M. Schalekamp, 1795. *In 4to. 265 bl.*

De gewigtige Ontdekkingen, die Zeevaard en Koophandel verſchuldigd zyn aan den wereldwyd beroemden Zeeman COOK, hebben aanleiding gegeeven tot de Reisbeſchryving, het voorwerp onzer Aankondiginge. Zyne laatſte Reis na de *Zuidzee* ontdekte een onuitputbaare bron van rykdom voor toekomſtige Zeelieden, die ter verkryging op de *Noordwestkust van America* wilden gaan handelen.

Zulk eene winstbeloovende Ontdekking ging egter met zo veele zwaarigheden in de onderneeming en volvoering vergezeld, dat, ſchoon dezelve reeds in den Jaare MDCCLXXX aan veelen bekend was, het tot den Jaare MDCCLXXXV leedt, eer eenige Heeren in *Engeland* de vergunning van de *Zuidzee Maatſchappy* verkreegen, om deezen Handel, in de grootſte uitgeſtrektheid, by uitſluiting te mogen dryven: wanneer 'er terſtond twee Schepen tot eenen tocht na de gemelde Kust werden uitgerust onder de Capiteins PORTLOCK en DIXON, in dit Boekdeel beſchreeven. Beiden waren zy Tochtgenooten geweest van den beroemden COOK op diens laatſte Reize, en dus geſchikt tot eene onderneeming, die meer dan gemeene kennis en ondervinding vereischte.

„ De Reeders," vermeldt ons de *Inleiding*, „ ſtelden alles in het werk om de onderneeming wel te doen ſlaagen, laatende niets onbeproefd, 't welk men maar denken kon iets tot den goeden uitſlag te kunnen toebrengen. De Pelteryen, welke men aan de *Americaanſche* kust zoude opdoen, moesten in *China* verkogt worden, onder het onmiddelyk opzigt van den ſupercarga der *Oost-Indiſche* Maatſchappy, voor welker rekening de Schepen op de t'huis reis ſtonden bevracht te worden. —— Maar, (lof hebbe deeze Inzigten!) de oplettenheid der Reeders bepaalde zich in dit geval niet enkel tot Geldwinst. Behalven de Mondbehoeften, welke gemeenlyk op de Koopvaardyſchepen medegegeeven worden, en waar van men thans zorgde het allerbeste in ieder ſoort te bekomen, werd 'er een ruime voorraad van alle bedenkelyke middelen tegen het ſcheurbuik aangeſchaft, welke, benevens eene onafgebrooke inagtneeming van Kaptein cook's handelwyze, van zo veel invloeds op de gezondheid des Scheepvolks geweest zyn, dat 'er, op deezen tocht van omtrent drie jaaren, onder allerhande luchtſtreeken, van de beide Schepen, niet meer dan *vier* Perſoonen geſtorven zyn."

In het Voorberigt, waar uit wy dit ontleenden, treffen wy een kort verſlag aan van 't geen voorige Zeelieden ten aanziene van de *Americaanſche* Kust verrigt, en, inzonderheid, wat zy by de Ontdekkingen van wylen Capt. cook gevoegd hebben, en voorts eene korte opgave van wat 'er reeds ten aanziene van den Pelteryhandel gedaan is. Ten aanziene van het bygevoegde tot de Ontdekkingen van Capt. cook worden wy overgeweezen tot de algemeene Kaart der Reize, voor aan 't Werk gevoegd; en is dit verder in het Reisverhaal ingeweeven.

Deeze Reistocht, om een nieuwen Handeltak te doen bloeijen, mogt, gelyk wy in de Reis zelve vermeld vinden, „ niet aangevangen worden zonder eene vergunning van de *Zuidzee Compagnie*, die, zonder zelve eenigen Handel te dryven, dien egter aan onderneemender Kooplieden moeilyk maakt." —— Zy voorzagen zich insgelyks van de toeſtemming der *Oost-Indiſche Compagnie*, welke ten zelfden tyde aannam, hun een Laading Thee uit *Canton* te laaten overvoeren. Te recht merkt men hier by op: „ Deeze Onderneeming der Maatſchappy van *King Georges Sound* (met deezen naam was die Handelmaatſchappy in Pelteryen van de *Noordwestkust van America* op *China* beſtempeld) is alleen genoegzaam om aan

aan te toonen, wat de *Engelſche* Handelmaatſchappyen, en *Engelſche* Capitaalen, zouden onderneemen en uitvoeren, indien zy tegen geene Vooroordeelen te worſtelen hadden, of door geene Monopolien belemmerd werden." — Ongeholpen bleef egter deeze Onderneeming niet van eenen anderen kant.

„De nieuwigheid van den aanſlag," vinden wy wyders vermeld, „ trok de aandagt van verſcheide aanzienlyke Perſoonen, beide door hunne bekwaamheden en hunnen rang, die deezen Tocht door hunne ondersteuning bevorderden, en de Maatſchappy door hunne goedkeuring ondersteunden." Sir JOSEPH BANKS en Lord MULGRAVE worden hier met lof gedagt, en 'er bygevoegd: —— „ Behalven de voordeelen van den Handel en de nuttigheid van ontdekkingen, hadt deeze Reis nog andere Nationaale oogmerken. Verſcheide fatzoenlyke lieden, wier Kinderen genegenheid tot het beroep der Zeevaart getoond hadden, vertrouwden dezelve aan Kapt. PORTLOCK, om hun vroegtydig een Beroep te doen leeren, 't welk meer eene langduurige ondervinding dan een uitſteekend vernuft vordert, en Kapt. PORTLOCK nam toen ook WILLIAM PHILPOT EVANS, en JOSEPH WOODCOCK, twee Aankweekelingen van Mr. WALES, Leeraar in het School der Wiskunde van *Christus Hospitaal*, in zynen dienst aan, zo wel om deeze Jongelingen in het leeren van de beginzelen der Zeevaartkunde behulpzaam te zyn, als om zich van hun te bedienen tot het aftekenen van merkwaardige Gezigten, en het maaken van Kaarten van goede Havens." — Wy ſtippen deeze laatſte byzonderheid aan, om onzen Landgenooten een wenk te geeven wat een der middelen is, waar door *Engeland* ter Zee zo zeer uitmunt. Het Beroep eens Zeemans is daar geëerd, en Kinderen van goeden Burgerhuize neemen dienst ter Zee, maaken 'er dikwyls hun Fortuin, en doen den Lande dienst.

De Reis zelve is in den eenvoudigen trant eens Dagverhaals opgeſteld, en een genoegzaam uitvoerige Inhoud der XIII Hoofdſtukken, in welke dezelve verdeeld is, doet den Leezer onder 't oog vallen wat hy te wagten hebbe. Die eenvoudigheid heeft ons behaagd, en de Reis met genoegen doen leezen. In den loop des Werks ontmoeten wy Verbeteringen op de Waarneemingen die COOK niet ten vollen hadt kunnen doen, als bl. 23, 46, 48 en 88, en welke voor volgende Bezoekers deezer Oor-

den van nut kunnen zyn, terwyl zy de Aardrykskunde verbeteren.

Breedvoerig en zeer leezenswaardig is de beſchryving van *Portlocks* Haven; waar zy een voordeeligen Handel dreeven. Dit Hoofdſtuk wordt met deeze aanmerking beſlooten: „ De onſchatbaare waarde der Pelteryen op de *Americaanſche* Kust zal de Vaart op dezelve ſteeds aan den gang houden; en wanneer deeze eens op een vasten voet gebracht, en 'er een Volkplanting gevestigd wordt, zal dezelve een zeer kostelyken en voordeeligen tak van Koophandel uitmaaken. Ondertusſchen zou het voor de Regeering, of voor de *Oost-Indiſche* Maatſchappy, eene gemaklyke zaak zyn, hier zulk eene Volkplanting aan te leggen. Wegens de weinige talrykheid der Inboorelingen was dit in de eerſte plaats zeer mogelyk; en daar de Maatſchappy verpligt is, om al de Thee van de *Chineezen* voor gereed geld te koopen, zouden de kosten van deeze Volkplanting byna niet in aanmerking komen, maar voldoende zyn om alles te betaalen, wat uit *China* gehaald wordt.— Een ander voordeel, welk waarſchynlyk het gevolg zyn zoude, is het voorneemen, welk zich een welbekend onderneemend man gevormd heeft, om, met behoorelyke aanmoediging van 's lands wegen, over land na deeze gewesten te reizen. Waar door de Vraag, omtrent den lang gezochten Noordwestlyken doortocht, eindelyk volledig zou beſlist worden, en wy eenig bericht krygen van de inwendige geſteldheid des lands, waar van wy tot hier toe niets weeten. Eene gebeurtenis, naar welke ieder beminnaar van het Vaderland behoort te wenſchen; en, ſchoon de onderneeming met alle bedenkelyke gevaaren zou verzeld gaan, wat is 'er, dat de *Britſche* ſtoutmoedigheid niet durft waagen!"

De berigten van de ontmoette Eilanderen ſtemmen veelal geheel in met die wy uit COOK weeten. Eéne byzonderheid trof ons, en toonde hoe de dikwyls zo hoog geroemde Natuurſtaat eeniger *Wilden* niet van Onderdrukking vry is. Van de *Sandwich* Eilanden ſpreekende, ontmoeten wy het volgend verſlag: „ Eene hoedanigheid is 'er welke by hun boven alle andere uitſteekt, en zich onfeilbaar vertoont by allen, die maar eenige maat van macht of gezag bezitten, of uit eenigerhanden hoofde tot hooger ſtaat dan hunne Landgenooten verheven zyn. Want trotsheid, baldaadigheid en gulzigheid zyn de kenmerkende eigenſchappen, waar door de laagere klaſſe geleerd

leerd wordt hen te vreezen, en met ontzag en onderwerping hunne bevelen te gehoorzaamen, hoe ſtrydig ook met derzelver rust, belang of veiligheid: in zoo verre, dat wy eens een voornaam Opperhoofd te *Woaho* in zyn kanoe by het Schip zagen zitten, die zelfs niets te koop bragt, maar het oog hieldt op een armen drommel, die misſchien van het andere einde des Eilands was komen roeijen met zyn ganſche gezin, en misſchien met al zyn hebben en houden; als een paar jonge Varkens, een weinig Piſang, gemaakt Doek en eenige weinige Broodvruchten. Zo draa deeze zyne kleine laading verkocht, en daar voor eenige ſtukjes yzer en andere kleinigheden, (doch voor hun, inzonderheid het yzer, van onſchatbaare waarde,) bekomen hadt, ſprong het inhaalige en wreedaartige Opperhoofd uit de kanoe in het water, en eischte hem ſtuk voor ſtuk alles af wat hy hem hadt zien ontvangen, 't welk deeze ook terſtond overgaf. Kaptein PORTLOCK ſprak 'er over met den Koning, die hem te verſtaan gaf dat zulks volgens hunne vastgeſtelde gewoonten gewettigd was."

Met het XI Hoofdſtuk begint het byzonder berigt van Capitein DIXON, die in *Etches* Haven geſcheiden was van PORTLOCK. Dit Reisverhaal draagt het kenmerk van eene andere hand, die ons voorkomt meer op ſchryven afgerigt te weezen dan de voorgaande. Wat hier vermeld wordt van de *Noordwestkust van America* moeten wy gedeeltlyk overneemen. „ Vóór den laatſten tocht van Kapt. COOK naar den *Stillen Oceaan*, was dit gedeelte van de Kust weinig of niet bekend. De beroemde *Ruſſiſche* Zeeman BEERING deedt dit land aan op 58°, 28′ N. B., en ankerde op 59°, 18′; doch het uitgegeeven verſlag van zynen reistocht is zeer gebrekkig en onnaauwkeurig. De *Spanjaarden* zyn naar alle gedachten bekend met de kust een weinig ten Zuiden van *King Georges Sound*, en omſtreeks *Kaap Edgecombe*; op welke beide plaatzen zy, in het Jaar 1775, ten anker gelegen hebben; maar 'er is reden om te denken, dat hunne kennis zich ook tot die byzondere plekken bepaalt.

„ De plaatzen, welker ligging van Kapt. COOK met zekerheid bepaald werd, waren *King Georges Sound*, *Prince Williams Sound* en de *Rivier* naar hem genoemd: en de menigte Pelteryen, welke hy in deeze Baaijen vondt, gaf ongetwyfeld de eerſte aanleiding tot het aanvangen van den handel in dezelve. Onze mededingeren uit de *Oost-*

Indiën hadden hunne kundigheden hieromtrent gewisſelyk uit dezelfde bron geput, en dit was in zekeren opzicht voor ons niet ongelukkig. Want, daar zy geen Pelteryen op andere plaatzen, dan welke door Kapt. COOK vermeld waren, dachten te vinden, hielden zy zich te vrede met 't geen zy aldaar konden opdoen; terwyl wy, gevolglyk, op andere Oorden moesten gaan zoeken, of met ledige handen na huis keeren. Langs deezen weg vonden wy *Koningin Charlottas Eilanden*, welke onze vuurigſte verwachtingen overtroffen, en grooter menigte opleverden, dan misſchien eenige andere tot hier toe bekende plaats.

„ Dat wy tot de Geographie deezer Kust veel toegebragt hebben, zal niemand ontkennen; met dit alles blyft 'er nog veel overig, en wy weeten 'er, in de daad, zoo weinig van, dat het zelfs eenigermaate twyfelagtig is, of wy wel eens de Vaste Kust gezien hebben. Zeker is het dat dezelve vol Eilanden ligt; maar toekomende Reizigers zullen moeten uitmaaken, of eenig land, daar wy digt by geweest zyn, waarlyk het Vasteland is. Zo veel kunnen wy echter verzekeren, (en dit is voor deeze onderneeming van het grootſte aanbelang) dat de Pelteryhandel onuitputlyk is overal waar Ingezetenen zyn, en deeze zyn niet bepaald tot eenige ſtreek, maar overal langs de Kust in Stammen verſpreid, welke door toekomſtige Handelaaren verdient naagezocht te worden van 40 tot 61 Gr. N. B., en van 126 tot 155 Gr. W. L."

De bygevoegde Beſchryving van de *Sandwich Eilanden* en der byzonderheden van de Bewoonderen zyn wel beſchreeven. —— Wyd verſchillend zyn de opgaven van het getal der Inwoonderen, en is niet wel met zekerheid te bepaalen. „ Kaptein KING rekent het getal op viermaal honderd duizend; doch, met allen eerbied voor zulk een achtenswaardig gezag, ſchynt deeze opgave echter merklyk overdreeven, gelyk men ook uit andere dergelyke trekken, in dezelfde Reisbeſchryving, kan opmaaken. Toen Kaptein COOK voor de eerſtemaal *Atoui* aandeed, ſchatte hy het getal der Inwoonderen van dat Eiland op dertig duizend, in de onderſtelling dat 'er zestig Dorpen waren, en ieder van dezelve vyf honderd menſchen bevatte. Deeze berekening loopt gewisſelyk te hoog. Ondertusſchen gaat Kaptein KING nog verder, en ſtelt het getal der Inwoonderen op *Atoui* op vier en vyftig duizend, het welk zekerlyk de helft te veel is. Indien wy derhalven zyne overige berekeningen op gelyken voet verminderen, en

het

het gantsch getal der Inwoonderen op tweemaal honderd duizend ſtellen, zullen wy ongetwyfeld het naaste aan de waarheid komen."

Een bygevoegde Kaart van de koerſen, door deeze Schepen te gader, en ieder afzonderlyk, gehouden, geeft duidlykheid aan het Verhaal, terwyl eenige Afbeeldingen van Plaatzen en Perſoonen 't zelve opcieren.

Reis door de Departementen van Frankryk, door een Gezelſchap van Kunſtenaars en Geleerden. Met Kaarten en Plaaten. l'Aſpect d'un Peuple Libre est fait pour l'Univers. J. LA VALLÉE, *Centenaire de la Liberté, Act.* 1. *Te Parys, by* Brion, Buiſson, l'Esclapart, Deſenne, *en de Directeurs der Drukkerye* du Cercle Social, *Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp., 1795. *No.* II *en* III.

Genoeg hebben wy van den aanleg deezes Werks gezegd, toen wy No. 1. onzen Leezeren bekend maakten (*). Onze algemeene aanmerking was: „ Alleen zou men naa het „ afleezen wel wenſchen nog meer byzonderheden vermeld te „ vinden." —— Deeze Aanmerking herhaalen wy, met dubbel regt, naa het afleezen van No. 2, het *Departement van Seine en Oiſe* beſchryvende. De Aanvang is niet ongeestig: „ Schoon „ wy *Parys* verlaaten hebben, zo zyn echter deszelfs konſten, luister en pracht, ons bygebleeven: wy bevinden ons „ thands op het veld; wy zoeken, wy ondervraagen de „ Natuur —— en het is de trotsheid der Koningen die ons „ antwoordt: de Kasteelen, de Tuinen, de Perken zyn de goudene ketenen, waar mede de Dwingelanden haar de handen „ kluisterden. Wy hebben de onze verbrooken, en zy draagt „ nog de haare, overal vindt men hier de Tempels van eene „ onkuiſche Vrouw, of van een verwyfden Wellusteling, „ die de aarde tot een last verſtrekken en onvrugtbaar maaken, „ en, zo ons gezicht over den grond naar het voedzel voor „ den armen zoekt, worden wy door de beelden der Priapen „ genoodzaakt de oogen naar beneden te ſlaan."

In de Beſchryving van dit Departement voortleezende, vinden wy zeer weinig dat eigenlyk ter zaake dient; veel dat 'er buiten om loopt; en eene menigte van Vertellingen, vol ſtekeligheden, vol ſpotterny, en niet kiesch. Dubbelzinnigheden, gelyk wy, bl. 15, 'er een ontmoeten, doen ons het oog nederſlaan, of liever afwenden, gelyk onze Reizigers op het zien der *Priapen*.

Met

(*) Zie, hier boven, bl. 77.

Met eenig meer genoegen hebben wy onze Reizigers, No. 3 doorleezende, vergezeld in het Departement van *l'Oise*.

„ Wy verwyderen ons," dus vangen zy aan, „ thands van „ *Parys*. De luister, de majesteit en pracht, in een woord, „ het voorkomen van de grootheid deezer Stad, wier schakeeringen zich over den aardbodem schynen te verspreiden, „ gelyken de schaduw der Piek van *Teneriffe* over de Zeeën, „ begint langzaamerhand te verminderen, en gunt ons oog „ over ruime vlaktens, minder met paleizen en tuinen overlaaden, rond te gaan. Het schynt dat de Natuur, by ieder „ tred, zich voor ons van de ryke en verschillende bekleedzelen der konst meer ontdoet; en 't geen wy verliezen in „ bewondering, winnen wy in waar genot. —— Eindelyk „ hebben wy de goedaartigheid, de opregtheid, eenvoudigheid, en de openhartigheid, die beminnenswaardige bewoonderesen der stulpen, die zagte deugden van het land, weer „ gevonden. Thands zien wy den Landman al zingende den „ weldaadigen ploeg volgen: het geluk vertoont zich aan ons „ met zyn vreedzaam gelaad; welk een heerelyk gezicht zyn „ niet de vrugtbaare Landsdouwen voor een gevoelig mensch! „ Hy ziet het aanweezen zyner Broederen in de vooren, als 't „ ware, ingeschreeven."

De Inwoonders, de Grond, de voornaamste Plaatzen, krygen haar deel in de Beschryving. Dan schandelyke Historien van de Geestlykheid, en van Vorsten, worden niet vergeeten; schoon door andere afgewisseld.

Het Paleis van *Chantilly* wekt de geestdrift, om tegen dit slag van Gebouwen uit te vaaren, by den Reisbeschryver op. —— Niet ongepast, en kan zulks ook elders toepassing vinden, is de opmerking: „ Zoudt gy gelooven, dat 'er in deeze „ begochelende Wandelingen een hoek is, die men het *Dorp* „ of *Gehucht* heet. Dit Gehucht schynt, op het eerste voorkomen, niet dan uit geringe hutjes te bestaan. Was het „ uitgedacht door eenig waar Wysgeer, dan zoude het zo „ kwaad niet zyn; wanneer een Vorst, dronken van zyne „ grootheid, terwyl hy in deeze tuinen wandelde, bezig was „ de zaaden van eene nieuwe verdrukking, die in zyn hart „ opkwam, te koesteren, dan kon hy mogelyk, door het onverwagt aanschouwen van een nederig Hutje, zich laaten „ vermurwen, en dit Gehucht, hier geplaatst, kon mogelyk den „ weg baanen, langs welken de knaagingen tot in de ziel van „ eenen machtigen Vorst doordrongen; maar hier is het gansch „ anders gelegen; het is eene poort te meer geopend tot de „ ondankbaarheid; in deeze Hutjes vindt men allen toestel der „ Weelde; de onteerde Stulp bedekt hier de vergulde hoolen „ der Wellust, en het is alleen, om in één oogenblik de vrugten van den arbeid des Volks te verslinden, dat men zich „ daar onder het herbergzaame strooidak verbergt. —— Maar, „ wat zeg ik? de Grooten hebben dezelve op hunne wyze

„ ver-

„ vercierd! konden zy dan gevoegelyk daar het eenigst cie-
„ raad plaatzen, dat hun dienſtig was? Dit is immers de
„ Deugd, en die bezaten zy niet."

Geen wonder, dat, by de vermelding van dit Vorſtlyk Paleis, zeer afſteekt *Ermenonville* de Lustplaats van M. GIRARDIN, de Bewaarplaats der Aſche van ROUSSEAU, hier afgemaald met de gloeiendſte kleuren van goedkeuring, en vermelding van veele reeds bekende byzonderheden. „ Wy verlieten, zegt de Reisbe-
„ ſchryving, *Ermenonville* met tegenzin: 'er zyn zommige
„ plaatzen, die het lichaam wel verlaat; maar waar de ziel
„ nogthans tegenwoordig blyft: alleen zeiden wy tegen elkan-
„ deren, by het vertrek van *Ermenonville*: PRUSIAS gaf een
„ Intrek aan HANNIBAL, en GIRARDIN aan ROUSSEAU. GIRAR-
„ DIN is meer dan PRUSIAS!"

In dit eigenſte Departement treffen wy de Geboorteplaats aan van CALVYN. Die Man ontgaat deezer Reizigeren opmerking niet. Wy zullen overſchryven wat zy des vermelden.
„ In dit Departement is de beroemde CALVYN geboóren. Dus
„ heeft *Noyon*, door hem het leeven te ſchenken, een moord-
„ priem meer gevoegd by den bundel dolken, die de Papis-
„ ten, zederd zo veele eeuwen, in handen gehad hebben.
„ Wanneer doch zal die dag gebooren worden, dat de aarde
„ een groot Man voortbrenge; zonder aan de dweepzieke
„ woede der Priesteren voedzel te verſchaffen? —— die dag
„ zal voorzeker de dag der Vryheid voor de geheele Wae-
„ reld zyn.

„ De Priesters! . . . . . Zy hebben CALVYN een Ketter ge-
„ noemd. En wie maakte hem tot een Ketter? Was het niet
„ het Edict van FRANÇOIS I, waar over hy verontwaardigd
„ was, die de Hervormden ten vuure doemde. Helaas! in-
„ dien dit zo is, dan betekent het woord *Ketter* een *Eer-*
„ *lyk Man.*

„ Dit Departement was insgelyks het Vaderland van DU-
„ BOS, een voornaam Man voor Onderhandelingen, hier toe
„ opgeleid door den Staatsminister FORCY, en wiens *Aanmer-*
„ *kingen, over de Dichtkunde en Schilderkunde* (*), een der
„ beste Werken is. Hy ſtierf als altyd aanblyvend Secretaris
„ der Franſche Academie; hy was niet door zyn ſmaak voor
„ de Vryheid tot deeze post gekomen: want hy heeft in een
„ uitgebreid Werk over de Franſche Monarchie willen bewy-
„ zen, dat CLOVIS een zeer geſchikt Man was; en dat wy
„ de Franken ingeroepen hadden om ons te regeeren. ——

„ Wan-

(*) Dit Werk, 't geen wy ons herinneren in onze Jeugd met veel ſmaaks geleezen te hebben, is in 't *Nederduitsch* vertaald, in drie Deelen in 8vo, by J. LOVERINGH in den Jaare 1710 uitgekomen, met zommige Aanmerkingen vermeerderd. 't Zelve behoort onder die oude Boeken, welke als uit de Mode geraakt zyn; doch voor veele laatere over die ſtoffe niet behoeft te wyken. —— *Aant. van den Redacteur.*

„ Wanneer men tegenwoordig de geſchiedenisſen leest, verwon-
„ dert men zich over de wyze op welke zommige Menſchen
„ die geſchreven hebben.

„ Dit Departement kan met meerder roem zich rekenen,
„ een van de eerſte geweest te zyn, waar de geest der Vry-
„ heid in de inrichtingen tot openbaar onderwys is doorge-
„ drongen. De Studenten in de Philoſophie droegen in het
„ eerſte begin der Revolutie eene ſtelling aan de Beſtuurde-
„ ren van het Departement op, waar in reeds de Rechten
„ van den Mensch verdeedigd worden: het Opſchrift daar
„ van was: *de Heere heeft Richteren verwekt, die hun uit de*
„ *handen der Verdelgers zouden redden.*"

Lyst van de Telling des Volks van Drenthe. Te Coevorden, by J. van der Scheer, 1796. *In gr.* 8*vo.* 12 *bl.*

De Uitgeever zegt in zyn Voorbericht, dat men „ op de
„ juistheid der Tellinge ſtaat kan maaken, als zynde op-
„ gemaakt uit de Lysten, die de Carſpels ter Secretarie dezer
„ Landſchap, volgens Publicatie van Gecommitteerde Repre-
„ ſentanten van het Volk van Drenthe, in dato den 16 Nov.
„ 1795, hebben ingezonden." De Getallen worden van ieder Carſpel afzonderlyk opgegeeven, zo van het Manlyk als Vrouwlyk Geſlacht,

bevattende 20434 Manlyke } Perſoonen.
——— 19238 Vrouwlyke }

Totaal 39672 Menſchen.

Het Vrouwlyk Geſlacht ſchynt daar wat ſchaars te weezen.

De Eer en Eerzucht der Menſchen van de belagchlyke zyde beſchouwd, in eene boertige Verhandeling, voorgeleezen in de Maatſchappy: Felix Meritis. *Door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſterdam, by* P. G. Geysbeek *en* G. Roos, 1796. *In gr.* 8*vo.* 69 *bl.*

Eene Satyriſche Redevoering, in welke de dwaasheid der menſchen, die veelal hun eer ſtellen in 't geen hun ſchande is, of zich door hun gedrag, van naby en op de keper beſchouwd, veeleer beſpotlyk dan eerwaardig maaken, met regt, en niet ongeestig, gegispt word. —— De Voorbeelden daar toe, uit de vroegere en laatere Geſchiedenisſen gekoozen, komen wel ter ſnede, en zyn, in de verſcheidene vakken der menſchelyke bedryven, met oordeel aangevoerd. Wy hebben deeze Verhandeling met genoegen geleezen, maar gelooven, dat het boertige zich ſterker zal voorgedaan hebben by het uitſpreeken, dan het zich by de leezing laat gevoelen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Kerkelyke Redenvoeringen van A. HULSHOFF, *A. L. M. & Phil. Doct.; Lid van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, vergaderende by den Toren en het Lam, te Amſterdam. Te Amſterdam, by* G. Warnars, 1796. *Tweede Tiental. In gr.* 8vo. 300 *bl.*

Dit *Tiental* Redenvoeringen van wylen den Eerw. HULSHOFF bevat de volgende onderwerpen: —— *Afwiſſeling der Dagen en Jaargetyden* (GEN. VIII: vs. 22.) —— *De Fariſeeuw en de Tollenaar, biddende in den Tempel* (LUK. XVIII: vs. 9—14.) in twee Redenvoeringen. —— *Lofzang van Zacharias* (LUK. I: vs. 67—79.) —— *Gezang der Engelen by de Geboorte des Heeren* (LUK. II: vs. 13, 14.) —— *De Wyzen uit het Oosten* (MATTH. II: vs. 1—12.) —— *Simeon in den Tempel* (LUK. II: vs. 29.) — *Verblyden in Christus* (1 PETR. I: vs. 8, 9.) —— *De waare grootheid eens Christens* (JAK. I: vs. 9—12.) *De verlichte kennis eens Christens* (2 PETR. I: vs. 16—21.)

Het geen wy in ons Verſlag van het *eerſte Tiental* (zie boven, *bl.* 133) in 't algemeen aangemerkt hebben, nopends het uitnemend juiſte, naïve en treffende, zo in de ſchikking en den ſtyl, als in het opwekkende en toepaslyke — dit zelfde kan wederom gezegd worden van deeze Kerkredenen, waarin, ten dien opzigte, dezelfde ſchranderheid, ernst, hartlyke eerbied en Godvreezendheid, doorſtraalen, welke alle de Schriften van den Eerw. HULSHOFF kenſchetzen.

De Redenvoering over de *Afwiſſeling der Dagen en Jaargetyden*, de eerſte in deezen bundel, is, onzes oordeels, een meesterſtuk in haare ſoort. De Eerw. MARTINET, gelyk wy in eene Aantekening gemeld vinden, heeft, met bewilliging des Schryvers, van het een en ander uit deeze Preek, toen ter leen gehad, gebruik ge-

maakt in den *Catechismus der Natuur*, D. III. —— Eene herhaalde leezing doet ons deeze Redervoering te ſterker behaagen, en, zo wy ons niet bedriegen, zal dit het geval zyn by allen, die ſmaak hebben voor het eenvoudig ſchoone, en niet ongevoelig zyn voor het wyze en en weldaadige in de Werken des Heeren. Het eerſte bekoort ons in de levendige ſchilderyen, en ter bewondering van het laatſte worden wy opgewekt door gepaste aanwyzingen, in de Leerreden verſpreid. Het geheel is zo voortreflyk in alle deszelfs deelen, dat wy byna verlegen zyn waaraan den voorkeur te geeven ter proeve. Wy kiezen de beſchryving van den *Morgenſtond*, en die der *Lente*.

Bladz. 334. „ Met het naderen der Zonne tot de „ pragtige Oosterkim, wykt allengskens de duisternis, „ en het zienlyke wordt herſchaapen. De nugtere dage„ raad wordt reeds begroet door 't verheugde Pluimge„ diert, terwyl de daauw het Land naar eene Zee doet „ gelyken. Met het opryzen van het leeven- wekkend „ licht, wordt de dag herboren, *het gelaat des Aardryks „ vernieuwd*, en duizend ſchitterende vonken vertoonen „ zich op 't bepaereld Veldtapyt. *De Zon is* (volgens „ den XIX ps 6, 7) *als eene Bruidegom uitgaande*, enz. „ By het opkomen der Zonne verſchuilen zich de Wilde „ Dieren, en, by de ontwaakende ſchepzelen, herſtelt „ zich nu de bewustheid van hunnen wezenlyken toe„ ſtand. De Landbewooners zyn reeds werkzaam; rook „ ſtygt uit hunne daken, en de ruime ſtaldeuren worden „ ontſloten, terwyl de Stedelingen nog rusten in de ar„ men van den ſlaap; doch eerlang begint het gewemel „ hunner bezigheden, benevens het gedruisch der ſtem„ men en werktuigen."

Bladz. 344. enz. „ Wy treeden in de Lente, wanneer „ de Zon ons zo veel nadert, dat de dagen langer wor„ den dan de nachten. Dan valt het licht wederom op „ plaatzen, welke de Zon dus lange moesten derven, en „ 't Lugtgewest wordt allengskens doortrokken met eene „ verkwikkende warmte. *De Winter*, zegt Salomon „ (HOOGL. II: vs. 11, 12.) *is voorby*, *de Plasregen*, enz. „ Men ziet de verryzenis der Natuur, en merkt daag„ lykſche vorderingen in haare ſchoonheid. Het zaaizel, „ geweekt in den ſchoot der vogtige Aarde, in bewee„ ging gebragt door warmte, ſchiet de zaadſprank naar „ beneden, om te wortelen, en dringt een ander uit-

„ ſpruit-

„ ſpruitzel opwaarts, 't welk zynen ſpits door den grond
„ boort, en zich omzigtig blootſtelt aan de verzagte
„ lugt. De bruine knoppen zwellen; zy werpen de
„ ſchede af, ze barſten open, en men beſchouwt een
„ helder groen ſchynzel in het doorzigtig geboomte.
„ Bloeiknoppen ontvouwen zich in witte of veelkleuri-
„ ge bladeren, en maaken den Boomgaard tot een Bloem-
„ tuin. Bloemen, welke gemaakt zyn om een zaad te
„ omzwagtelen, welker maakzel zulke diepten bevat van
„ onnaſpeurlyke Wysheid, —— verlustigen ons, door
„ luister van koleur, behaaglykheid van geur en ſchoon-
„ heid van gedaante, —— als eene toegift van de goed-
„ heid des weldaadigen Scheppers. Duizenden van ge-
„ korvene dieren worden geboren, wien de uitbottende
„ bladeren tot voedzel moeten dienen, geduurende hun
„ kortſtondig en gedaantewisſelend leven. Het gezang
„ der Vogelen roept ons tot het verheerlyken van den
„ alzegenenden Opperheer. Hoe zyn ze, door God on-
„ derweezen, bezig in het toebereiden van bekwaame
„ Nesten, in het uitbroeden en opkweeken hunner jon-
„ gen! Men ziet het onbedreven geſlacht, onder het
„ geleide der ouderen, ſchroomagtig verſchynen in de on-
„ bekende Waereld, om lucht en aarde te bevolken. De
„ losgelatene Runderen ſnuiven den geurigen waaſem in,
„ en dartelen in blyden overmoed. —— Het hart des
„ menſchen wordt verheugd, door de eerſte zoele dagen,
„ die Lust, Moed en Werkzaamheid inboezemen. Ar-
„ beidzaame handen reinigen de vertrekken en meubilen,
„ beſmeuld door ſtof, rook en uitwaaſemingen; of ze
„ herſtellen het vervallene. De verkleumde ouderdom
„ treedt uit, om de koesterende ſtraalen optevangen, ziet
„ naar kenſtreepen, die de hoogte der Zonne aanwyzen,
„ vergeet de zatheid des levens, en wenscht nog een toe-
„ voegzel althans van eenige maanden. Verzwakten vin-
„ den hunne bezwaarniſſen gelenigd, en ontfangen nieu-
„ we kragten. Opmerkzaame beſchouwers verlustigen
„ zich in de bloeiende Natuur, niet ſlechts als bekoor-
„ lyk in zich zelve, maar ook als ryk in beloften, waar
„ door de vooruitziende verbeelding de geneugten kan
„ verdubbelen. Zy, wier gemoed in vrede is, gevoelen
„ in de ſtilte eene drukte van gewaarwordingen, die
„ hen overtuigen, dat de Maaker der Natuur goedgun-
„ ſtig lust heeft in de ſchuldelooze vermaaken zyner re-
„ delyke Schepzelen."

Uit deeze beſchryvingen van den *Morgenſtond* en der *Lente*, mag de Leezer beſluiten tot het ſchoone der ſchilderyen, zo van den *Middag*, den *Avond*, en den *Nacht*, als van den *Zomer*, *Herfst* en *Winter*.

De aart, en het oogmerk, der Gelykenis van den *Fariſeër* en *Tollenaar* eischt niet, dat wy, met ſommigen, den *Fariſeër* voor een huichelaar of booswigt houden, en hem (gelyk HULSHOFF aanmerkt) zwart, rondsom zwart, maaken. Hy wordt voorgeſteld als een Man, die wezenlyk meende Rechtvaardig te zyn, en als zodanig ook by de menigte geëerbiedigd werdt. Het onderhouden van ſommige Geboden der Wet, ja meer te doen in ſommige opzigten dan gevorderd wierd, dit maakte hem heilig in zyne eigene, en achtbaar in de oogen des Volks. — By God kon dit echter niet beſtaan. Zeer ongepast en te veroordeelen was het byzonder, daarop in den *Gebede* te roemen. —— Menſchen, die anders in 't algemeen, om hunnen ſtand en knevelaryen, niet geagt, en, als onagtzaamen in het Godsdienſtige, door de *Fariſeërs*, *veroordeeld* werden —— deezen, hoe vreemd het den Toehoorderen van Jeſus mogt ſchynen, konden *aangenaamer* zyn voor God, dan zy, wier aanzien by de ſchaare zo ſterk gevestigd was. De *Tollenaar*, die, met waar berouw, zyne zonden erkende, en om vergeving ſmeekte, die dus, in zyne Godsvereering, de kenmerken toonde van een hart, recht geſchikt voor de waare hulde —— ging daarom *meer gerechtvaardigd naar huis*, dan de *Fariſeër*, die zich voor God verheugde vry te zyn van de groſſte zonden (waar toe hy in zynen ſtand juist geene byzondere Verzoekingen had) —— die op zyne Wettiſche Rechtvaardigheid zich beriep, en, 't geen bovendien geheel verkeerd is in het Gebed, dezelve, door de optelling zyner deugden, aan den dag legde. — Zyn gebrek was, derhalven, dat hy die Wettiſche Rechtvaardigheid, of het uitwendig Godsdienſtige, genoegzaam rekende, en, in het Gebed, zyne te kort ſchietingen in zedelyke deugd niet nederig erkende —— om geen Vergiffenis —— om geen Ondersteuning —— om geen voortduurenden Zegen, ſmeekte. — Dit is het gewoone gevoelen.

HULSHOFF is, in de Redenvoering over dit onderwerp, vry ſterk in zyne uitdrukkingen, en ſtelt den *Fariſeër* in een zo gunſtig licht, dat hy, uitgenomen zyn *Hoogmoed*, als een alleruitmuntendst mensch voorkomt

wyl

— wyl ook het oordeel van Jeſus niet doelt op ieders inborst, op ieders charakter en levenswyze in 't geheel genomen — maar op de byzondere daad, voorgedraagen in de Gelykenis. — Hy vastte meer dan nodig was — doch uit *matigheid* — en om, wegens *gierigheid*, geen bezwaar in 't geweten te hebben, gaf hy Tienden van *alle* zyne Goederen; (bl. 283.) doch dit verklaaren Wy eenvoudig uit zyne *Godsdienſtigheid naar de Wet*, die by Hem met het hart weinig gemeens ſchynt gehad te hebben. — Ook ſtelt HULSHOFF het oordeel van den *Fariſeër* over den *Tollenaar* geheel vry van liefdeloosheid en ligtvaardigheid — 't welk ook niet anders, dan uit *zyne* Godsdienſtige beginzels, naar ons inzien, kan verklaard, doch tevens ook nimmer goedgekeurd, worden. Wy leezen: dat de Tollenaar *meer gerechtvaardigd naar huis ging*. HULSHOFF zegt, *geheel* gerechtvaardigd. Maar welke grond is 'er, en welke noodzaaklykheid, om hier den *Comparativus* te verbannen? — „ Hoe vreemd het u ſchyne, (dit wilde Jeſus zeggen) deeze in het oog veragte man was door zyne ootmoed, enz. Gode welbehaaglyker dan die hooghartige *Fariſeër*." — Het oogmerk der Gelykenis pleit dus evenmin voor de uitlegging van HULSHOFF dan de aangevoerde plaatzen. (*Gen.* XXXVIII: 16.) — *Thamar was rechtvaardiger dan Juda*. — Juda was meer te beſchuldigen — maar werdt Thamar daar door geheel vrygeſprooken? Men leeze ſlechts de Gebeurtenis. Dus was ook *David* (1 *Sam.* XXIV: 18.) *rechtvaardiger dan Saul*. — Saul wilde zeggen, „ Gy zyt beter man dan ik — Uw „ charakter is edeler dan het myne — dit hebt gy „ byzonder getoond, na gy, in de gelegenheid geweest „ zynde van my te dooden, myn leven geſpaard hebt." — Ook ſtemt het doorgaand gebruik van den *Comparativus* in de Heilige Schrift niet overeen met de opvatting van HULSHOFF.

Dat de Oudvaders en de Oprechten in *Israël*, door veelvuldige Toezeggingen der Prophetie, en merkwaardige Aanduidzelen in de plegtigheden zelve, op een genoegzaam Heelmiddel hoopten, 't welk hen geheel van ſchuld ontheffen, en tot voorwerpen zou maaken van Gods eeuwige Goedgunſtigheid — dat door de *Fariſeeuwen*, naa den wederkeer uit Babel, dit *oud regtzinnig* Geloof uitgerooid werdt, en, ingevolge daar van,

de gedachten zich in 't algemeen zedert dien tyd vestigden op *tydlyken* zegen, en *uiterlyke* voordeelen in den Messias —— dit zal niet zo gereedlyk door allen worden aangenomen, als het *ſtellig* wordt voorgedraagen door HULSHOFF, in de Inleiding voor de Redenvoering over den *Lofzang van Zacharias.*

Wy kunnen hier in geen onderzoek treden in hoe verr' de *oudſte* Voorſpellingen zelve aanleiding geeven tot de verwachting van algemeene *tydlyke* Zegeningen; terwyl het, onzes agtens, geen betoog behoeft, dat de begrippen nopends den Meſſias, ten tyde van Christus Geboorte, zeer zinlyk en aardsch waren, ook by de *Eerwaardigſten uit Israël*; —— de uitboezemingen van *Maria* by *Elizabeth*, van *Zacharias*, van *Simeon*, ſtrekken daarvan ter proeve. Doch, gelyk wy, in het geheele werk der Openbaaringe, eene trapswyze ontwikkeling en opklimming bemerken —— gelyk dit de prediking van *Johannes den Dooper*, van *Christus*, en van zyne *Apostelen*, *naa den Pinxterdag*, bevestigt —— gelyk de begrippen van de vertrouwdſte leerlingen des Zaligmaakers allengskens opgehelderd, en, naa het ontvangen van den Heiligen Geest, geheel gezuiverd werden —— zo zien wy ook onderſcheiden trappen van verlichting in de uitboezemingen van de Godvreezenden in Israël, ten tyde van Christus Geboorte. —— Het geheele plan der Geestlyke Verlosſing werdt niet op eenmaal ontdekt, veele voorbereidingen gingen 'er vooraf, en God vond goed, gelyk wy door de uitkomst weeten, door den Heiligen Geest niet meer te openbaaren, dan nodig was voor de byzondere tyden, en met derzelver behoeften inſtemde.

Om deeze redenen kunnen wy niet berusten in de Verklaaring van den Lofzang van Zacharias, door HULSHOFF gegeven; dezelve wordt geheel *vergeestelykt*, en de uitlegging is doorſpekt met plaatzen uit de brieven der Apostelen, welke, als gevloeid uit de pen van Mannen, die *toen* geheel andere inzigten hadden in het plan der Geestlyke Verlosſing, als aan Zacharias kunnen toegekend worden, niet rechtſtreeks met de uitdrukkingen van Zacharias mogen verwisſeld, of daarop toepaslyk gemaakt, worden. —— Wy, Christenen, die nu de Leer en Lotgevallen van Jeſus in eens kunnen overzien, wy kunnen, *voor ons*, ſoortgelyke gezegden, als in den Lofzang van Zacharias voorkomen, bezigen, om

om onze meer opgeklaarde denkbeelden, wegens het oogmerk van Christus komst, uittedrukken —— doch een *Uitlegger* kan dus niet handelen. Niets immers is bekender, dan dat de gezonde Uitlegkunde vordert, niets anders optegeeven of voortedragen, dan 't geen men veronderſtellen kan, door Zacharias by die woorden gedacht te zyn.

Dit geſchiedt onzes oordeels niet, wanneer men den Lofzang van Zacharias geheel *vergeestelykt*, daar wy grof mistasten, indien wy veronderſtellen, dat hy toen reeds geheel zuiver Euangelisch, door den Heiligen Geest, gedacht hebbe. Wy ontkennen niet, dat de taal, in de uitboezemingen der Godvreezenden voorkomende, krachtig is; ook ontmoeten wy, in hunne redenen, hier en daar verſpreide ſtraalen, die algemeener en hooger uitzigten ſchynen aanteduiden; het licht is, ten deezen opzigte, niet even zwak in de onderſcheide loffpraaken van *Maria*, *Zacharias* en *Simeon*; doch de uitdrukkingen zyn toch niet *Euangelisch*, maar in den *Joodſchen* geest, en meestal voorgeſteld met de eigen woorden der Oude *Profeeten*, die zo ſterk waren in hunne Zinnebeelden wegens *tydlyken* Zegen, en *aardſche* Verlosſing der *Joden*, door den Meſſias te wege te brengen. Ten aanziene van den Lofzang van Zacharias, vereenigen wy ons met het gevoelen van den oordeelkundigen HESZ (*).

—— „ Groote gedachten, verre uitzichten, zyn in het „ Profetisch Danklied van Zacharias: doch alles, wat hy „ zegt, en zo als hy het zegt, heeft zyne betrekking „ nog geheel op de Israëlitiſche geſteldheid, hoope, en „ behoeften. En in de daad, deeze Staatkundige en Zedelyke geſteldheid des Lands bepaalde, als het ware, „ den geheelen Godsdienſtigen gezigtskring van deeze „ Menſchen zo eng, dat zy zich den Meſſias alleen in „ zyne betrekking *op hunne Natie*, waarvan zy meerder of „ minder juiste denkbeelden hadden, voorſtellen konden. „ Hiervandaan vinden wy wel, in het Lied van Zacharias, „ het denkbeeld van het Koningryk des Meſſias, zo gezuiverd en verheven, als zich ooit een *Israëliet* dat „ vormen konde, maar daarom op verr' na nog niet zo „ *volkomen*, zo tot het *geheele menschlyke geſlacht*, en tot „ *tyd en Eeuwigheid* uitgeſtrekt, als het *Euangelie* hetzelve heeft voorgeſteld."

Met

(*) Leven van Jeſus, 1 D. bl. 36.

Met byzonder genoegen hebben wy de Leerreden, over *de Wyzen uit het Oosten*, geleezen. Dezelve is niet alleen onderhoudend opgesteld, maar bevat ook, onzes agtens, juiste uitlegkundige aanmerkingen. —— HULSHOFF verklaart zich tegen het gemeen gevoelen, dat, namelyk, het bezoek zou geschied zyn *kort naa de Geboorte* (op den 13den dag), en wel *in de Stad Bethlehem;* voerende onder anderen hier tegen deeze redenen aan: „ Jozef „ en Maria waren nog niet verrykt door Geschenken; „ toen zy (op den 40sten dag naa de Geboorte) offer„ den in den Tempel; want zy bragten het offer der „ geringe lieden. —— In het 22ste vers van dit Hoofdst. „ wordt gezegd, dat Jozef, uit Egypten wedergekeerd, „ vreesde in Judea te komen —— zodat hy zich toen„ maals niet naa den Tempel heeft begeven. —— Hero„ des is overleden, vóór de Wederkomst uit Egypten. „ Maar 't is bekend uit den Geschiedschryver Josefus, „ dat Herodes in de laatste maanden vóór zyn dood niet „ te Jerusalem geweest is; deerlyk krank liggende te „ Jericho, alwaar hy ook is gestorven. —— Gevolglyk „ is de Wederkomst uit Egypten veel laater voorgeval„ len, dan de Voorstelling in den Tempel op den 40sten „ dag." (bladz. 491.) HULSHOFF volgt daarom deeze onderstelling: —— „ De Wyzen waren reeds op weg naa „ Bethlehem —— toen verscheen onverwacht wederom „ het Teken aan den Hemel, 't welk hen heeft voort„ geleid geduurende eenige agtervolgende nachten, en „ alzo overgebragt te *Nazareth*, alwaar zy het Kindje „ met de Moeder veilig hebben gevonden, *omtrend an„ derhalf of twee jaaren naa de Geboorte te Bethlehem.*" (bladz. 495.)

Het geen wy zo even in 't algemeen aanmerkten over de uitboezemingen der Godvreezenden in Israël, door den H. Geest daar toe aangedreven, kunnen wy ook gedeeltlyk toepasfen op de Profetische woorden van den eerwaardigen *Simeon*; (het onderwerp der zeventiende Redenvoering). Wy ontmoeten, wel is waar, hier meer dan by *Zacharias*, en zien hier reeds spooren der opklimming, van welke wy spraken; maar vinden toch geene vryheid; om het kenmerkende der Joodsche begrippen van dien tyd geheel uittesluiten, of daar voor zuiver Euangelische denkbeelden in de plaats te stellen. Voorts pryst zich deeze Redenvoering byzonder aan door het nadruklyk toepaslyk gedeelte:

In

In de Leerreden over JAK. I: vs. 9-12. — vindt men, onzes oordeels, de waare uitlegging der woorden: *De Broeder, die nedrig is, roeme in zyne hoogheid, en de Ryke in zyne vernedering.* Naa de opgave van een en ander gevoelen, ſtelt HULSHOFF den zin en de mening dus voor: „ Gelyk de arme" (verarmde, verdrukte) „ Chris„ ten roemen kan in zyne hoogheid, alzo mag de niet„ Christen, alzo mag de mensch, die alleenlyk Ryk is, „ zonder meer, —— hy mag waarlyk wel *verſlagen* „ ſtaan en treuren over zyne vernedering, over zynen „ laagen toeſtand. —— Als hy deezen regt in- en over„ ziet — moet hy zekerlyk weemoedig worden." —— HUGO DE GROOT gaf hier toe eene wenk. Zonder deeze *invulling van het tegengeſtelde*, zyn verſcheidene plaatzen des O. en N. Verbonds duister — de volgende voorbeelden worden ten dien einde bygebragt, I KOR. V: 2. I TIM. IV: 3. I KOR. XIV: 34. I TIM. II: 12. PS. LXXXIV: 11. SPREUK. XIX: 1. XXVIII: 16. I KOR. VII: 19. I: 25.

Terwyl wy met verlangen de Uitgave van een volgend Tiental te gemoet zien, zeggen wy ten ſlotte: veel, zeer veel, ſtigtends hebben wy over 't geheel gevonden in dit Tiental Redenvoeringen. Geen oogenblik ſtaan wy in twyffel om ieder derzelve aan allen ter leezing en herleezing aantepryzen, terwyl wy niet ſchroomen te verzekeren, dat Godvreezenden, die een goed verſtand met een liefderyk hart vereenigen, naa de ernſtige leezing de gedachtnis zullen zegenen van den allezints agtingwaardigen HULSHOFF. Uit de voorige en uit deeze Recenſie, merkt de Leezer, dat wy in alles niet inſtemmen met de begrippen van den Schryver. Maar zouden wy daarom het goede, zo ryklyk ook voor ons verſpreid, verachten? dat zy verre. Zyn de uitdrukkingen hier en daar, naar ons inzien, wat ſterk en beſliſſend, — over 't geheel ſtraalt 'er in deeze Redenvoeringen de geest van ernſtige welmenendheid door, welken wy niet kunnen nalaaten in eenen ieder te eerbiedigen, hoe zeer hy dan ook in ſommige opzigten van ons verſchille. Dat dan allen, in wiens binnenſte liefde voor Waarheid en Godvrucht haaren zetel vestigt —— dat allen, die het licht des Euangeliums hoogſchatten, en waarlyk poogen te vorderen in Heiligmaakinge —— dat allen, welk' eene Gezindte onder de Christenen zy dan toegedaan zyn — deeze en de voorheen beoordeelde Redenvoeringen van

den Eerw. HULSHOFF met verſtand beproeven —— het goede, daarin zo overvloedig voorhanden, bewaaren, en op hunnen levenswandel trouwhartig toepaſſen.

Lazarus, in vier Beſpiegelingen. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz., 1795. *In gr.* 8*vo.* 203 *bl.*

Al voor lang heeft de Burger-Boekhandelaar LOOSJES, als Schryver, een naam gemaakt. Onlangs eene Lyst inziende van Werken, in zynen Boekwinkel voorhanden, ſtonden wy verſteld over de menigte onder dezelve, van welke hy zelve de maaker is. Van tyd tot tyd hebben wy eenige dier Schriften aangekondigd, en ons oordeel daar over geveld. Dikmaals, ja meestal, helde dit tot eene gunſtige zyde over. Al wie ten nutte van het algemeen de pen voert, en in zyn oogmerk niet geheel ongelukkig ſlaagt, verdient aanmoediging. Feilen mogen hem onder 't oog gebragt, doch deeze nooit met gal geſchreeven worden. Wat het tegenwoordig Geſchrift aangaat, wy ontveinzen niet, dat wy hetzelve, over 't geheel genomen, met genoegen hebben doorleezen. LOOSJES vertoont ook hier blyk van zyne hoofdvereischte in eenen Dichter, als hoedanig hy, meermaalen, met lof is ten voorſchyn getreeden; verbeeldingskragt en het vermogen om over zyne Tafereelen een helder licht te verſpreiden; terwyl hy, in den prozaiſchen ſtyl ſchryvende, zich tevens oordeelkundig in agt neemt, om door geene kwalyk geplaatſte Dichterlyke ſieraaden de deftigheid en agtbaarheid van dien ſtyl te ontſieren. De kranke —— de ſtervende —— de geſtorvene —— de opgewekte Lazarus —— deeze zyn de vier oogſtanden, uit welke Lazarus wordt beſchouwd.

Van eene avondwandeling in den hof, met zyne Zusters, na zyne wooning wederkeerende, wordt hem, door het Zoontje van zynen Gaardenier, een fraaie roos aangeboden. Met zyne gewoone minzaamheid ontvangt hy dit geſchenk, bewondert de ſchoonheid der bloem; doch, niet te vreden met het gezicht, „ laat hy zynen reuk tot „ driewerf in de balzemachtige geuren baaden, daar hij „ neus en mond, driewerf, tot het hart der bloem, in die „ wellustige uitwaasſemingen, indompelt." Doch naauwlyks hadt Lazarus dien lieflyken damp ter neuze ingedronken, of hy gevoelt zich ongeſteld; de ongeſteldheid verwan-

wandelt ſpoedig in eene ylende koorts, en deeze maakt, reeds 'sanderendaags, een einde aan zyn leven. In dit tooneel meenen wy iet overdreevens te hebben opgemerkt, en den overgang van gezondheid tot ziekte en dood wat al te ſpoedig voorgedraagen, om met het gewoon beloop der dingen zamen te ſtemmen. Aan het plan des Schryvers wordt hier de waarſchynlykheid opgeofferd. Daarenboven koomt het ons voor, dat de aandoenlykheid van *Martha*, geduurende haars broeders ziekte en dood, eenigzins in het overdreevene valt. LOOSJES wilde haar met *Maria* doen contraſteeren; en dit doet ook het Euangelisch verhaal. Maar ten dien oogmerke was 'er geene noodzaaklykheid, om de houding en het gedrag der eene by dat der andere zo ſterk te doen afſteeken. Misſchien zelf wordt Maria, beſtaanbaar met de Godsdienſtige kundigheden, welke de waarheid gebiedt haar toe te ſchryven, in een te voordeelig licht geplaatst.

Ziet hier, intusſchen, eene en andere proeve van den ſtyl. Lazarus, aan zynen Geneesmeester Thaddeus gevraagd hebbende, hoe veele uuren leevens hem nog overſchooten, en daarop de toezegging ontvangen van ſlegts weinige uuren: „ nog zo lang," herneemt de ſtervende, „ dat verheugt my —— dan ſchieten my nog „ eenige oogenblikken ten minſten over, om aan JEHO„ VAH toe te wyen, eer ik ſterf. My dunkt (gaat hy „ voort), de zon is zo heerlyk opgegaan — de friſ„ ſche morgenlugt zou my verkwikken —— ei zet een „ der vengſteren open, Joanna! dan kan ik de ſchep„ ping Gods nog eens in volle ruimte aanſchouwen. Jo„ anna volgt het bevel van haaren Meester, die dus „ voortgaat: Lieve Zusters! vriend Thaddeus! ei ver„ wydert u voor eenige oogenblikken. Nog een korte „ poos wensch ik alleen te zyn —— maar eer gy gaat, „ Maria, beur my een weinig op, dan kan ik beter „ myne oogen nog eens over deeze ſtreeken laaten wei„ den. Maria voldoet aan zyn verlangen, en allen ver„ wyderen zich in het naaste vertrek.

„ Nu ſlaat Lazarus het oog op de velden van Betha„ nië, en, met moeite de bleeke handen tot elkander „ brengende, klemt hy die onder deeze verzuchtingen „ te zaamen: Jehovah —— God van Abraham, Izaäk „ en Jacob! ontvang van myne ſtervende lippen myne „ lof- en dankzeggingen. Altyd waart gy my goed ——

„ en

„ en zelfs in dit oogenblik zyt gy my goed. Tot aan
„ den rand des grafs, laat gy my een onbedwelmd ver-
„ ſtand . . . om in de wonderen der Schepping uwe
„ kragt, uwe wysheid en liefde, op te merken. — U,
„ ô Jehovah! verheerlyk ik van geheeler harte — die
„ my zelfs den ingang in het graf zo helder maakt.
„ Wie, wat ben ik, ô Heere! dat gy u zo over my
„ ontfermt. Alle myne misdaaden, alle myne ſtruike-
„ lingen, zweeven voor myn gezigt, en zulk een zondi-
„ gen aardworm beweldaadigt gy tot aan den eindpaal
„ van zyn leeven. Delg uit, ô ontfermende God! delg
„ uit myne zwakheden, zelfs de zonden, die ik uit los-
„ heid of boosheid mag bedreeven hebben. Laaten die
„ my niet uitſluiten uit dat verblyf der geſtorvenen,
„ waar Abraham, Izaäk en Jacob, aan het hoofd der
„ waare geloovigen van alle eeuwen, de byzondere uitvloei-
„ zels van uwe goedheid ondervonden. Schoon ik niet
„ verdiene in de ſchaduw dier heilige mannen te ſtaan,
„ altyd heb ik met een warm hart uwe wetten aange-
„ kleefd, en vooral, naadat uw laatſte Afgezant, de
„ groote profeet Jeſus, uwe liefdewet my nader heeft
„ leeren kennen. — Nog eene bede, ô Jehovah! dien
„ Jeſus my als mynen Vader heeft leeren kennen, nog
„ eene bede van uw ſtervend kind. Geef, kan het met
„ uwen wil beſtaan, geef dan dat myn leven nog zo
„ lang gerekt worde, tot dat Jeſus, die vriend myner
„ ziele, hier gekomen is, en dat hy my de oogen lui-
„ ke . . . maar niet myne, maar uwe wil geſchiede, ô
„ Jehovah! Zo ſpreekende, zinkt hy in een verdoovenden
„ ſlaap."

Vol van hevige ontroering koomt nu Martha ter kamer invliegen, zich bitter beklaagende dat haar Broeder ſterft, zonder haar het laatst vaarwel gezegd te hebben. Maria, hoewel insgelyks diep bedroefd, vermaant haare Zuster tot bedaardheid. Intuſſchen ontwaakt Lazarus uit zyne bezwyming, en zegt: „ waar ben ik? 'er zweeven
„ wolken voor myn gezigt . . . heldere wolken! — Ben
„ ik nog op aarde, of bevind ik my reeds in de woon-
„ plaats der Vaderen? Ik ben nog op aarde, het logge
„ lichaam houdt my nog daaraan vast. Ik hoor myne
„ Zuster Martha nog ſnikken van droefheid — en, zo
„ ik my niet bedrieg, hoor ik Maria zuchten. — Jaa!
„ jaa! daar verdwynen de wolken . . . ik zie, ik zie u,

„ my-

„ myne Zusters. Schreit niet, ſchreit niet ... zoekt door
„ gebeden noch jammerklagten myne vlotte ziel te rug
„ te houden. De tent des lichaams wordt verwoest, en
„ ik reikhals na de verlosſing uit mynen kerker. Wei-
„ nige oogenblikken geleeden, en ik was reeds opge-
„ klommen tot den ingang der zalige gewesten, waar
„ geene traanen, dan die van liefde en vreugde, bekend
„ zyn." Naa een weinig tusſchenpoozens, doet Lazarus een verhaal, wat hy, geduurende zyne bezwyming, hadt gezien en ondervonden. „ Ik was daar ſtraks (dus ſprak
„ hy) als buiten my zelven, door den aangenaamen
„ droom, waarmede my een Engel Gods verkwikt hadt.
„ De duisternis van den nacht bedekte my — jaa geen
„ ſtraaltje licht drong door de opeengepakte donkerheid
„ heenen. 't Was de donkerheid des grafs, die my om-
„ ving. Myn geest was geheel kalmte en rust —— een
„ ſtilte, grooter dan die van den nacht —— de ſtilte
„ des grafs, heerschte rondom my. In het midden dier
„ duisternis, in het midden dier ſtilte, omringde my eens-
„ ſlags een licht, helder als de zon, maar tegen welks
„ glans ik kon opzien. In het midden van dien glans
„ daalde met een zagt geruisch, dat in aangenaamheid
„ de lieflykſte muziek, die ik ooit op aarde hoorde,
„ verre overtrof, een hemelsch Wezen tot my neder.
„ Alle de voortreflykheden van het menschlyk gelaat
„ en geſtalte vereenigden zich in hem, en volkomenhe-
„ den boven het menschlyke, die geen menſchentong
„ kan uitſpreeken, aanſchouwde ik in dien bode des
„ Heils. 't Was of hy myne handen aanvatte, maar de
„ drukking was zo zagt als de aanraaking van een wes-
„ tenwindje in den lenten avond. Met de vriendlykheid
„ van eenen Broeder, met de gulhartigheid van eenen
„ ouden bekenden vriend, ſcheen hy my te omhelzen.
„ Ik voer met hem op langs een weg van zuiver licht,
„ en zweefde met hem langs nooit geziene paden. Naa
„ lang zweevens, zeide myn reisgenoot: daar gindsch,
„ daar gindsch woonen de vrienden Gods — hoort gy
„ hunne juichſtemmen niet. En hier klonk het Heilig,
„ Heilig, driemaal Heilig! my in het gehoor. Een heer-
„ lykheid, waardoor myne oogen ſchemerden, ſtraalde
„ van die woonſteden. Myn gezigt gewende allengs aan
„ die heerlykheid —— en ik zag gelukkige hemelbur-
„ gers van aangezigt tot aangezigt. Ik zag myne dier-
„ baare Anna" (deeze was Lazarus's overledene huis-
vrouw.)

vrouw). „ Zy ſcheen my te herkennen. Myn gids ge-
„ leidde my al nader en nader. Anna ylde my tegen,
„ met een gelaat, waarvan de vreugde en liefde afſtraal-
„ den. . . Myn Lazarus, riep zy —— en op dat oo-
„ genblik week myne bedwelming — myn geest keerde
„ te rug in zyne oude woonſtede, en ik bevind my nog
„ in uw midden . . . ô hoe aangenaam is my die voor-
„ ſmaak geweest. Nooit had ik gedacht, dat ik in het
„ verblyf der ſterflyken zou te rug gekeerd zyn."

Lykrede op JAN PETERSEN MICHELL, *uitgeſproken den* 17*den van Wintermaand* 1795, *te Amſterdam, in de Maatſchappy* Felix Meritis, *door* GERRIT SCHUTTE. *Te Amſterdam, by* J. A. Crajenſchot *en* J. ten Brink, Gerritsz., 1796. *In gr.* 8*vo.* 46 *bl.*

Dr. MICHELL, hoewel 's Mans Geneeswyze geen algemeenen byval ontmoette, hadt eene uitgebreide praktyk. De lof van meer dan gemeene bedreevenheid in alle de takken der Geneeskunde kon hem niet betwist worden. Van de Maatſchappy *Felix Meritis* was hy een verdienſtelyk lid. Reden genoeg, dat de naagedagtenis des overledenen, met het uitſpreeken eener plegtige Lykrede, wierdt gevierd. Dr. SCHUTTE, de gemeenzaame Vriend des Overledenen, nam die taak op zich, en volvoerde dezelve op eene wyze, die hem zelven en wylen zynen Vriend tot eere verſtrekte; ſchetzende, in een manlyken en deftigen ſtyl, zonder opgeſmuktheid of nietsbeduidende ſieraaden, MICHELL's verdienſten, in onderſcheidene byzonderheden, als Mensch, en vooral van de zyde zyner verſtandlyke begaafdheden, inzonderheid van zyne bedreevenheid en verre gevorderde kundigheden in de Weetenſchap, aan welke hy zich hadt toegewyd. De onderſcheidene Schriften, door hem in 't licht gegeeven, worden, in den loop der Redevoeringe, ter loops, en in eenige bygevoegde Aanteekeningen nader, aangewezen.

Natuur- en Zedekundige Beſchouwing der Aarde en van haare Bewoonderen. Gevolgd naar 't Hoogduitsch van J. F. ZÖLLNER *en* J. S. LANGE. *VIIIſte Deel. Te Campen, by* J. A. de Chalmot, *en te Amſterdam, by* M. de Bruyn. *In gr.* 8*vo.* 392 *bl.*

Schoon wy tegen ſnipperingen zyn, die een Werk ontluisteren, en, onder een ſchyn van duidelykheid, niet zelden duisternis baaren, behaagen ons voegelyke Afdeelingen; en oordeelen wy dezelve een noodwendig vereischte, bovenal in een Werk van dien aart en inrigting, als de voor ons liggende *Natuur- en Zedekundige Beſchouwing*, van welker voorgaande zeven Deelen wy altoos met goedkeuring en lof gewaagden. Wel hadden wy, daarom, verlangd, de Eerſte Afdeeling van dit Deel, ten Opſchrift voerende, *Schets eener algemeene Geſchiedenis der Menschlyke Maatſchappyen*, in voegelyke Afdeelingen, voor welke dezelve zo zeer geſchikt was, onderſcheiden gezien te hebben. In de daad, eene onafgebrooke Verhandeling van 242 bl. is niet wel geſchikt voor de zodanigen, voor welken, naar der Schryveren meermaals herhaalde betuigingen, dit belangryk Werk voornaamlyk beſtemd is.

Dit dunkt ons, derhalven, een gebrek in dit by aanhoudenheid door ons aangepreezen Werk. Alle Leezers verlangen voegelyke rustplaatzen, voor veelen zyn ze volſtrekt noodzaaklyk; en doet het ons vreemd, dat de kundige ons onbekende Vertaaler deeze ongeſchiktheid niet opgemerkt, en onder de hand met eenige kleine Aanvullingen verbeterd, hebbe.

Zulks neemt niet weg, dat deeze *Schets* ſchoon zy, dat dezelve lof verdiene; doch dezelve zou, onzes agtens, ſchooner weezen, en meer lofs verdienen, wanneer die onverpoosde Voordragt voegelyke Tusſchenpoozen bekomen hadt. De onderſcheide Standen van Vordering der Maatſchappyen gaven hier toe de voegelykſte aanleiding. — De ontleeding van het Stuk is voor ons beſtek te lang; het maakt een ſchoon en fraai geheel, door ons met algemeen genoegen geleezen, ſchoon hier en daar van der Schryveren begrippen verſchillende; met welke ook de Vertaaler niet altoos inſtemt, blykens eene hier en daar geplaatſte Aantekening; welke wy vermoeden dat menigvuldiger en ſterker gekleurd zouden geweest zyn, in-

indien dezelve niet beſtemd geweest waren voor een Boek, in den Jaare 1793 in 't licht gegeeven.

By voorbeeld, wanneer de Schryvers des Werks vermelden, „ Het is zeer merkwaardig, dat de oudſte Ry„ ken, welke wy uit de Geſchiedenis kennen, al te za„ men Monarchien zyn geweest. Alle Republieken, alle „ Ariſtocratiſche en Democratiſche, of gemengde Regee„ ringsvormen, ontſtonden altoos uit vernielde of ver„ deelde Monarchaale Staaten. Ook zelfs by zulke *Na„ tien* in *America*, die nog geheel onbeſchaafd waren, „ of, op zyn best, maar een geringen graad van burger„ lyke vorming bereikt hadden, vondt men geene andere „ Staatsgeſteldheid dan de Monarchaale," maakt de *Ver„ taaler* deeze gegronde Aanmerking: „ ROBERTSON zegt, „ in het IV Boek zyner *Geſchiedenis van America*, en, zo „ ik meen, ſtemmen alle andere Schryvers daar in over„ een, dat, by de Ontdekking van *America*, behalven „ weinige Monarchien, geene volſtrekt eenhoofdige Re„ geeringen in dat Werelddeel wierden aangetroffen, ten „ zy men de *Caciquen*, of zeer bepaalde Rechters en „ Aanvoerders in den ſtryd, die byna overal door het „ Volk verkoozen werden, by onze *Europeeſche* Monar„ narchen wilde vergelyken. Nog heden ten dage ken„ nen verre de meeste, zo niet alle, onafhangelyke *Ame„ ricaanſche* Natien geene andere dan eene Gemeenebest„ Regeering, waar de Oudſten uit het Volk, met of „ zonder een verkiesbaar Opperhoofd, het uitſteekend „ bewind voeren. Kan men zulks wel met recht Monar„ chien noemen? Zoo niet, dan vervalt ook de hier uit „ opgemaakte gevolgtrekking van onzen Schryver, op „ wiens redeneeringen, over het tegenwoordig onderwerp, „ zeer veele gegronde tegenwerpingen konden gemaakt „ worden."

Vaaren de *Duitſche* Schryvers voort met te zeggen, „ Was de Republikeinſche Staatsgeſteldheid de oudſte, „ dan zou men kunnen begrypen, dat ſomtyds eenige „ vermogende Familien zich te zamen hadden vereenigd, „ ten einde de minder talryke en minder gegoeden aan „ zich te onderwerpen. Doch een enkel perſoon kon de „ regeering nimmer aan zich trekken, tegen den wil „ van alle zyne medemenſchen. Zoo deeze hem gehoor„ zaamden, dan deeden zy het zeker uit eigen bewee„ ging. Onderwierpen zy, naa een geweldige omwen„ teling, hun zelve wederom vrywillig aan een ander

„ Op-

„ Opperhoofd, dan geſchiedde zulks alleen, nadien de „ rede, of wel een duister gevoel, hen zeide, dat geen „ Volk ooit beſtaan kan zonder wetten te gehoorzaamen, „ en zonder een hooger magt te erkennen, welke de „ wetten handhaaft," ook dit ontgaat, met reden, de opmerking des Vertaalers niet; die, zeker des meer hebbende kunnen zeggen, het by deezen wenk berusten laat. — „ Zeker kan geen Volk beſtaan zonder Wetten te ge„ hoorzaamen, en een hooger magt te erkennen; maar zou „ die hooger magt dan altoos in een enkel Mensch ge„ vestigd moeten zyn? De rede zelve zegt uitdruklyk, dat „ de Wetten, die alleen het heil van het algemeen moe„ ten bedoelen, zullen zy niet hoogst onrechtvaardig „ zyn, niet naar de eigen zinnelykheid van een enkel „ Mensch moeten ingericht worden: gelyk de ondervin„ ding leert dat een Volk niet alleen beſtaan, maar zelfs „ zeer magtig, gelukkig en voorſpoedig zyn kan zonder „ eenen Monarch te erkennen."

Het XXIII Hoofdſtuk, het tweede en laatſte in dit Deel, is in Afdeelingen onderſcheiden, en behelst, behalven eene *Inleiding tot de kennis van het menschlyk Charakter*, de volgende Afdeelingen. —— *Begeerte en Afkeer.* —— *Aangenaame en onaangenaame voorſtellingen.* —— *Neigingen, aandrift en beweeggronden.* —— *Aanwyzing en verdeeling der onderſcheiden Driften.* — *Driften van Eigenbelang.* —— *Driften van Goedwilligheid.*

De enkele leezing deezer Hoofdafdeelingen is genoegzaam, om elk te doen begrypen, dat 'er veel diepzinnigs en afgetrokkens in moet voorkomen. De aart der ſtoffe brengt het mede; dan veelal is het zo gemeenzaam gemaakt als in onderwerpen van dien aart vallen kan. Zy vorderen een denkenden Leezer.

Hoogst hebben ons, in dit gedeelte, behaagd, de opgeklaarde en zuivere denkbeelden van *Godsdienst*, overal, waar dezelve te paſſe kwamen, verſpreid. Het lust ons voor een gedeelte af te ſchryven wat wy vermeld vinden wegens het oudtyds zo zeer heerſchend, en nog bylange na niet uitgerooid, denkbeeld van eene *Nationaale Godheid*, welke het ſlegts met haar Volk wel meende, en een vyandin was van alle de overige Volken.

„ De zinnelyke mensch," dit zyn de woorden onzer Schryveren, „ vlegt zyne eigene denkbeelden zeer na„ tuurlyk in het denkbeeld dat hy zich aangaande het „ OPPERWEZEN vormt, en ſtelt zich diensvolgens zyne

„ *Nationaale Godheid* voor als een wezen, welks gevoe-
„ ligheid zeer ligt gaande gemaakt wordt, en welks toorn
„ te verſchriklyker is, dewyl deze van zoo groote magt
„ vergezeld gaat. Bovendien is 'er eene aanhoudende
„ overdenking en ingeſpannen aandacht, gevestigd op de
„ waarneemingen van innerlyke bewustheid, noodig, ten
„ einde te begrypen, dat de ALLERHOOGSTE, wanneer
„ hy deugd en een goed hart van ons eischt, daar mede
„ alleen onze eigen welvaart bedoelt, als kunnende noch
„ willende hy zichzelven daar door in geenen deele be-
„ voordeelen. Alleen het gebrek aan deze kennis gaf
„ in ouden tyde aanleiding tot het vreeslyk denkbeeld
„ nopens de geduchte gramſchap der Goden, tot het be-
„ proeven van veelerhande middelen om dezelve te ver-
„ zoenen, en van menigerlei poogingen, ten einde, door
„ de eene of andere ſoort van Opoffering, een aangenaa-
„ men dienst aan hun te bewyzen.

„ Hoe zeer het ons verwonderen moge, die gewoon
„ zyn aan zuiverder en edeler Godsdienſtige begrippen,
„ dat zulke ten eenemaale onwaardige denkbeelden, we-
„ gens den SCHEPPER van 't Heelal, zoo lang by het
„ menschdom konden aanhouden, is het nogthans zeker,
„ dat het volgens den aart der zaake niet wel anders
„ heeft kunnen weezen.

„ Wanneer een Volk alle de weldaaden overdenkt, die
„ aan haar door den invloed des hemels ten deele zyn
„ gevallen, is het natuurlyker wyze zeer genegen, om
„ de bezorgende hand te eerbiedigen en lief te hebben,
„ welke alle deze weldaaden zoo milddaadig uitdeelt.
„ Ziet het dat andere Volkeren juist dezelfde goederen
„ niet deelagtig worden, en het verliest daarby uit het
„ oog, dat ook deze met byzondere voorrechten, hoe-
„ wel misſchien van eenen anderen aart, zyn begunſtigd,
„ dan ontſtaat daar uit zeer gemaklyk het denkbeeld,
„ dat ieder Volk onder de nadere beſcherming ſtaat van
„ eene eigen byzondere Godheid. —— Maar hoofdzaak-
„ lyk ſchynt de Oorlog eene nog onverlichte Natie in
„ haaren waan, aangaande zoodanige *Nationaale Godheid*,
„ te verſterken. De overwinning hangt byna altoos af
„ van eene menigte omſtandigheden, welke door geene
„ menschlyke magt beſtierd, noch van menschlyk door-
„ zicht voorzien kunnen worden. Hoe groot derhalven
„ ook de dapperheid en de verbeelding zyn moge van
„ den barbaarſchen Krygsman, zal hy echter zyn Krygs-

„ ge-

„ geluk altoos meer of min toeſchryven aan het beſtuur
„ van een hooger Magt; en het geloof, dat de Godheid
„ in zyne belangen onmiddelbaar deel neemt, of dat
„ deze nu voor dan tegen hem ſtrydt — dit geloof,
„ 't welk over 't algemeen zynen hoogmoed ſtreelt, doet
„ hem in 't byzonder zeer veel dienst wanneer hy het
„ ongeluk heeft van zynen vyand overwonnen te worden.
„ Hoe meer hy overtuigd meent te zyn dat het hem
„ noch aan moed, noch aan beleid, heeft ontbrooken, en
„ hoe meer het hem zou grieven, indien zyne Landge-
„ nooten het tegendeel van hem dagten, zoo veel troost-
„ lyker zal het voor hem weezen, wanneer hy alle ſchuld
„ van zich afkeeren, en zeggen kan: *de Goden waren*
„ *vertoornd; zy ſtreeden tegen my en tegen myn Volk.*

„ Een Volk, dat reeds het geweld der hartstochten
„ heeft leeren beteugelen, in zuivere goedwilligheid ver-
„ maak ſchept, en de gebiedende Magt juist niet langer
„ als het hoogſte voorrecht beſchouwt, zal naauwlyks
„ begrypen, hoe men van de Godheid zoo vernederend
„ heeft kunnen denken, om willekeurige daaden van ge-
„ weld, eigenzinnigheid, kwaade luimen, gevoeligheid
„ wegens wreede wraakoefening uit hoofde van zoodanig
„ verzuim, of over eenen weinig beduidenden misſlag,
„ aan haar toe te ſchryven. Waar tegen een ander Volk,
„ dat dagelyks iets van dien aart door deszelfs Opper-
„ hoofden zag bedryven, en zich verbeeldde, dat men
„ zulks in hen niet moest kwalyk neemen, niet alleen
„ zeer ligt in het begrip kon komen, om aangaande de
„ Goden zelve even menschlyk te denken; maar het zou
„ ook niet eens inzien hoe zeer het derzelver eigenſchap-
„ pen daar door verlaagde.

„ Diergelyke begrippen moesten by de Volkeren nog-
„ thans allengskens verdwynen, naar maate derzelver
„ geestvermogens beſchaafder wierden, en meer onder-
„ linge verkeering tusſchen hen plaats greep. Zoo-
„ haast het eene Volk met een ander Volk gemeenzaamer
„ bekend wordt, en aldus begint in te zien, dat ook dit
„ laatſte met regen en vruchtbaare tyden, en niet min-
„ der met goede en edele gewaarwordingen, is gezegend,
„ dan moet daar door het vertrouwen op zyne byzondere
„ *Nationaale Godheid* eenigermaate verminderen. —
„ Waar een verſtandig Man optradt, die de verſchyn-
„ zelen der Natuur onderzogt, en deze door algemeene
„ natuurwetten verklaarde, daar verdween het denk-

„ beeld, als of het buitengewoone meer een werk was
„ van GOD, dan de dagelyksch voorvallende veranderin-
„ gen aan den hemel en op de aarde. —— Waar men
„ van veele rampen en tegenſpoeden de natuurlyke oor-
„ zaaken ontdekte, en tegen dezelve natuurlyke midde-
„ len begon uit te vinden, daar vervielen ook tevens de
„ gedachten wegens een wraakzuchtig en vertoornd GOD.
„ —— Waar men uitgeſtrekter ſtreeken van den Aardbo-
„ dem leerde kennen, en zag dat een zelfde Zon vre-
„ delievende en vyandlyke Volken beſchynt, dat dezelf-
„ de Zee beide landen beſpoelt, dezelfde regen de ak-
„ kers van beide bevogtigt, dezelfde wind den damp-
„ kring zoo wel van het een- als ander Volk zuivert,
„ daar maakte men niet langer zwaarigheid, om een al-
„ gemeen Scheppingsplan te onderſtellen, en geheel het
„ Menschdom als een groot huisgezin van maar éénen al-
„ gemeenen Vader te beſchouwen.

„ Het was den Christlyken Godsdienst voorbehouden,
„ zoodanig verheeven denkbeeld onder het Menschdom
„ te verſpreiden. Een gedeelte van hetzelve kon niet
„ dan na verloop van veele eeuwen vatbaar gemaakt
„ worden voor dit Godlyk onderwys, en om daar uit
„ troost en gerustheid des gemoeds te ſcheppen. Het
„ was deze Godsdienst, welke een algemeenen Vader
„ der Menſchen verkondigde, zyne algemeene liefde aan
„ hun ter navolging voorſtelde, hen leerde om hem in
„ geest en waarheid aan te bidden, de gewigtigſte zwaa-
„ righeden dien aangaande op eene alzins voldoende
„ wyze oploste, en hun hart met zagter aandoeningen
„ vervulde.

„ De verkondiging van dezen Godsdienst was, gelyk
„ alle gaaven zyn van GOD, een ſchat, welke voor het
„ Menschdom was bewaard, op dat een iegelyk, naar-
„ maate van zyne behoeften en bevatting, het zyne daar
„ uit neemen, en zich daar mede verzadigen kon. Doch
„ even als alle andere goederen, waar mede de Almag-
„ tige zyne Stervelingen zegent, wierd ook dit geſchenk
„ niet zelden miskend, dikwyls veracht en dwaaslyk
„ misbruikt. Hier was de menschlyke geest nog veel
„ te zwak, om de geheele waardy der vertroostende
„ Leere te begrypen: daar voegde hy 'er zeer veel van
„ 't zyne by, en misvormde de Godlyke Wysheid vol-
„ gens zyn eigen denkbeelden."

Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden. Een-en-twintigſte Deels Tweede Stuk; vervattende het Vervolg der Beſchryving van Stad en Lande. Te Amſterdam, Leyden, Dord en Harlingen, by J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blusſé *en* V. van der Plaats, 1794. *In gr.* 8*vo.* 210 *bl. behalven het Register.*

Steeds mogten wy met goedkeuring en aanpryzing van dit gedeelte des Tegenwoordigen Staats ſpreeken (*), en ook deeze Afdeeling, welke het Werk beſluit, verdient zulks in gelyke maate, ſchoon het voor de Leezers, in 't algemeen, min uitlokkends dan de voorgaande Stukken bezitte. De opgave van den Inhoud der drie daar in voorkomende Hoofdſtukken zal zulks reeds uitwyzen. Het IIIde Hoofdſtuk, waar mede dit Boekdeel een aanvang neemt, behelst de *Beſchryving der Ommelanden; in 't byzonder van derzelver Regeering, beſtaande uit Jonkeren, Hoofdlingen, Eigenerſden en Volmagten, oude Verdeeling in Onderkwartieren, Oppermagtige Regten, Monſter-Heeren, Arbiters en Gecommitteerde Raaden.* — 't IVde Hoofdſtuk behelst de *Beſchryving der drie Onderkwartieren in de Ommelanden, als Hunzingo, Fivelgo, en 't Westerkwartier, beneffens de Eilanden.* Naa den afloop der Beſchryvinge van alle de Plaatzen in de Provincie van *Stad en Lande*, laat de Schryver, in het Vde Hoofdſtuk, die van *Westerwolde* volgen. Want offchoon dat Landſchap, in den volſtrekſten zin, 'er niet onder behoort, heeft het egter zulke naauwe betrekkingen daar mede, als zynde eene Heerlykheid der Stad *Groningen*, en in burgerlyke en lyfſtraffelyke zaaken onderhevig aan een beroep by de Provinciaale Hooge Geregtskamer, dat het nergens gevoeglyker, dan by wyze van Aanhangzel, kan gebragt worden. Deeze Heerlykheid wordt beſchreeven, in deszelfs *Grenzen, Rivieren, Grondgeſteldheid, Naamsoorſprong*; wy vinden daar in, een *Onderzoek over het Leen van Westerwolde; opvolging der Leenmannen in hetzelve;* eene *beſchouwing van het Regtswee-*

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 't Jaar 1794. bl. 451. en voor 1795. bl. 201, enz.

weezen aldaar, oudtyds en hedendaags; van het Pagt-gerigt; van den Kerkſtaat; en eene *beſchryving der Dorpen.*

Veel dors en droogs, veel louter plaatslyks, moet men hier onvermydelyk aantreffen; dan heeft de Schryver zich van die moeilyke taak met eene kort- en beknoptheid gekweeten, welke het verveelende verbant, en genoegzaam is ter toelichting. Veroorloft hy zich eene uitweiding, het is in een veld, waar men hem niet ongaarne volgt. Laaten wy de proeve neemen met hier te neder te ſtellen wat hy van de *Rigteren* in de *Ommelanden* aanmerkt.

„ Onder de Ommelander Ampten, hoewel niet juist in den eigenlyken zin van het woord, kan men eenigzins brengen de *Rigteren* te lande. —— Dat men te lande over grootere en kleinere ſtreeken in 't burgerlyke Rigteren heeft, zulks is algemeen, en heeft niets byzonders in: maar het is buitengewoon, dat zulke bedieningen erflyk geworden zyn, ja dat die als Heerlykheden, openbaarlyk, in eigendom kunnen gekogt worden. De opening daar van zal ons leeren, hoe eene zeer eenvoudige en op zig zelve eigenaartige inrigting verwandelen kan in iets geheel vreemd en afwykend.

„ Volgens de oude Frieſche Wetten was het eene noodzaakelykheid, dat het Rigterampt ſlegts duurde één jaar. Men wilde daar door paal en perk zetten aan der menſchen ingeboorene zugt van graag het bewind in handen te hebben. Ook bepaalde men, ten einde het aanzien van zommigen by eene jaarlykſche verkiezing niet te veel invloed kreeg, dat over het Rigterampt niet geſtemd mogt worden, maar dat de bediening daar van afloopen moest naar zekeren rooster van de *heerden* of der uitſtrekken lands, waar op de landbezitters in de Dorpen woonden. Hier uit ontſtonden *Klauwregisters*, waar in alle de daartoe geregtigde heerden met naame opgeteld wierden. In grootere dorpen verdeelde men bovendien de heerden eerst in kluften of buurten, met beding dat de bediening van het regt jaarlyks gaan moest uit de eene kluft in de andere, maar in de kluften zelve naar orde van de daar in gerangſchikte heerden. Deeze heerden nu waren geen losſe verſpreide ſtukken land, maar eene meer aaneengeſchakelde hofſtede, in welker wooning de huisvader zyn beſtaan hadt. Men bepaalde wyders, dat de eigenaar van dien huisheerd, welke aan de beurt was, het Rigterampt moest waarneemen, zonder onderſcheid

of

of hy van eene aanzienlykere dan geringere geboorte ware, of hy veel dan weinig uiterlyke waardigheid in zyn Dorp bezat (*). Het eenvoudige der burgerlyke regtspleegingen by onze vroege voorouderen maakte ook, dat geringere menſchen die post gevoegelyk en wel konden waarneemen. Men kan hier uit zien, dat de bediening van het regt in haaren oorſprong perſoonlyk was; maar dat men, om niet te vallen in de klaſſe van al te behoeftige menſchen, wilde, dat de waarneemer ook moest bezitten een eigen heerd.

„ Maar deeze inrigting, hoe zeer overeenkomſtig met den aart van eene zuivere Volksregeering, verbasterde egter ras, en dat alleen daar door, dat men niet vastgeſteld hadde, dat de eigenaar van den huisheerd, welke aan de beurt lag, ook werklyk daar moest woonen, dat is zyne vaste woonplaats (*ſedes fortunarum*) aldaar hadde, en niet ſlegts dien heerd in eigendom hadde. Want nu kogten meer vermogenden, om te meermaalen Rigter te zyn, die heerden op, welke in het klauwboek bekend ſtonden; dit maakte dat in kleinere dorpen vooral de weinige ryken de meeste ommegangen hadden, en dus in een korter tydsbeſtek Rigters in hun Dorp te kunnen worden. Deeze groote landbezitters, zig als de voornaamſten beſchouwende, namen den titel aan van *Hoofdlingen*, *Capitanei*, *Capitales*, *Upſtallingen* (†), en kogten zelfs zulke heerden in andere dorpen dan in welke zy woonden, ten einde op meer dan éene plaats die bediening te kunnen waarneemen. Hier door kreegen die heerden of ervgronden een geheel ander aanzien, en het regt tot de bediening van het Rigterampt, dat oorſpronglyk perſoneel was, werd men gewoon te houden als aanhangig in de gronden.

„ Dan

(*) *Jurisdictiones & magiſtratus per hæreditarias agrorum poſſeſſiones in ordinem ambulabant, absque ulla nobilitatis aut plebeji ordinis discrimine*, zegt SICCAMA *ad L. L. Friſ.* p. 69.

(†) Men kan hier over breeder zien, wat den naamsoorſprong aangaat, HALSEMA bl. 199, *en volgende*. De kundige RENGERS TEN POST zegt in zyne geſchreevene *Politie der Umlanden*, bl. 18. *Upſtalling is een olt friesch woort, ac magiſtratus nomen, op duetſche taele daernae Hoeffetling (quaſi caput, quod reliqua membra regat & jus adminiſtret), und ook Heerſchaft (quaſi herus) als heerſchappie hebbende.*

„ Dan de heerschzugt, hier mede niet voldaan, vond ras, daar het aankoopen van zulke ervgronden (vooral in merkelyken getal) te kostbaar viel, een ander middel uit om het oogmerk met minder uitschot van penningen te verkrygen. Uit het denkbeeld van eigendom, en uit dat van regten op één plaats land vallende te beschouwen als een gedeelte van het volle eigendom, oordeelde men ook, dat men het eene gedeelte kon aanhandelen, en het ander agterlaaten, of, dat op 't zelfde uitkomt, dat men de gronden verkoopen kon, en behouden de geregtigheden, als zynde eene vrywillige handeling, daar een derde geen nadeel by leedt. Maar men bespeurt ook tessens, hoe hier door de deur voor meer vermogenden ter verkryging van meerder aanzien wyd geopend werd. De eenvoudige Landman, wiens beurt verstreeken was, en in 30, 40, 50, ja meerder jaaren niet weder daar aan konde geraaken, was natuurlyk genegen dat Regt, het welk hy vermeende op zyn Ervgrond te liggen, aan den rykeren voor eene geringe som over te doen, verliezende hy in het gebruik zyner erve daar door niets.

„ Hier uit zyn by verloop van tyden de staande Regtstoelen gebooren, als men, te weeten, alle de ommegangen was meester geworden, dat nu ook gemaklyker konde geschieden, dan als men verpligt was die gronden zelf mede in eigendom aan te handelen. Maar tessens gaf zulks dit wanstaltige, dat men bezitter van een staanden Regtstoel kon zyn, zonder byna eenig waar bezit van Landen aldaar te hebben; tegen den zin dikwyls der Inwooneren, alleen hun lieder Rigter in 't burgerlyke en lyfstraffelyke (en in dat teder stuk wel zonder beroep) te zyn; ja dat regt aan anderen te kunnen wegschenken, in huwelyksgiften uit te geeven, of by openbaare opveiling aan de meestbiedenden te verkoopen.

„ Eene vreemde zaak voorwaar, en die egter in dit Gewest al zeer oud is. Het Ommelander Landregt van 1601 (*) spreekt van deeze afzondering der geregtigheden van de Ervgronden, als van eene gewoonte, wier oorsprong men niet meer heugde; en wettigt, 't geen byzonder is, die gewoonte met te bepaalen, dat, offchoon uit den aart der zaak die geregtigheden en heerlykheden aanhangig behoorden te zyn aan de ervgronden, men die egter met uitgedrukte voorwoorden daar van vermogt te scheiden.

„ Dit

(*) 4 Boek §. 7 en 8.

„ Dit misbruik, waar in de Heerschzugt van Vermogenden zo veel voedzel vondt, duurde tot in deeze Eeuw, wanneer, by het Reglement Reformatoir (*), aan 't zelve een perk is gesteld."

De woorden van dit Reglement voert de Schryver aan, om zyn zeggen op te helderen, en te meer (gelyk hy in 't Jaar 1794, met eene overmaate van behoedzaamheid, schreef,) „ daar zy wegneemen het vermoeden, als of „ wy in deezen bot gevierd hadden aan berispingen!"

Hier in zal nu mogelyk nog een beter herstel komen, als mede in een ander stuk, tot deeze zelfde zaak betrekkelyk. Immers, van *Warfhuizen*, de Geboorteplaats van den vermaarden BALTHASAR BEKKER, sprekende, schryft hy: „ Alhier staat het Huis *Lulema*, wiens bezitter de meeste ommegangen in den Regtstoel heeft; doch waarvan hy als *Roomschgezind* geen gebruik mag maaken, volgens de Staatsbesluiten van 4 Oct. 1621. 27 Feb. 1679 en 23 Dec. 1685. die niet alleen verbieden, dat leden van die Gezindheid zelve de geregtigheden waarneemen, maar ook dat zy ze laaten bedienen, moetende dus zo lang slaapen als ze in derzelver handen zyn. Ten gevolge daar van heeft nu het huis van *Ulrum* alhier de primaire collatie, en de Regtstoel behoort de buurt *de Hoorn*, meest door Roomschgezinden bewoond, die hier eene Kerk hebben."

Nog een staaltje van soortgelyken aart; doch waar in de Heerschzugt heeft moeten zwigten. Van *Westerwolde* schryvende, tekent hy op, dat een EGGO ADDING niet alleen Hoofdling was over geheel *Westerwolde;* maar dat Geregt erflyk in zyn geslacht hadt weeten te brengen, buiten toestemming der Ingezetenen, waar uit men afneemen kan hoe zeer derzelver Staatkundige Vryheid gedaald ware. —— „ Men moet egter," voegt hy 'er nevens, „ uit dit ervelyke Hoofdlingschap der ADDINGS niet besluiten, dat der Ingezetenen Regten geheel verdweenen, en hunne voorige Landsrigteren verlooren waren. Neen, uit laatere stukken blykt, dat die twaalve, zedert *Gezworenen* genoemd, bestand zyn gebleeven, maar dat zy tot een opperhoofd en voorzitter ontvangen hadden eenen *Rigter*, inzonderheid aldus betyteld. In 't eerst namen de ADDINGS deeze waardigheid in persoon waar,

(*) §. 18 en 19.

waar, maar naderhand lieten zy die hunnentwegen bekleeden.

„ Het volgt uit de Menschheid dat de Heer ſteeds zyn regten wil uitbreiden, waar tegen de Onderzaat worſtelen moet of toegeeven, en aldus was het mede hier. Maar de heerschzugt der ADDINGS ging eindelyk zo ver, dat de gemeene Ingezetenen van *Westerwolde*, in het Jaar 1447, daar tegen een Verbond ſlooten met de Stad *Groningen* (*), waar in onder anderen vastgeſteld wierd, dat van de vonnisſen der *Meente* (dat is van de *gezamentlyke Landsrigteren*) binnen tien dagen beroep kon ingeſteld worden op den Raad van *Groningen*. Hoewel nu dit verdrag was ingegaan voorbehoudens de oude geregtigheden van EGGO ADDINGE, was het niet te min tegen dien ingerigt, en daarom dat beroep ingevoerd, wyl de inwooners bedugt waren, dat ADDINGE, meester van het Slot te *Wedde*, daarby een Leenman van *Munſter*, op hunne Landsgezwoorenen, lieden uit den boerenſtand, en ligtlyk bevreesd te maaken, te veel invloeds anders kon hebben, tot nadeel der algemeene vryheid. Zy wilden zelfs wyders, dat niet ADDINGE, maar zy den Rigter of Voorzitter der twaalf gezwoorenen zouden aanſtellen; doch toen EGGE zich hier tegen kantte, werd dat geſchil overgegeeven aan Scheidsmannen; dan deeze, het onderling niet eens kunnende worden, namen tot Overlieden de Heeren Burgemeesteren en Raad van *Groningen*." Die een bemiddelende uitſpraak deeden; hier vermeld, met de verdere gevolgen, die de Leezer, des begeerig, in 't Werk zelve moet zoeken.

Behalven eene Afbeelding van *Appingadam*, is aan dit Deel toegevoegd, om ter rechter plaatze geſteld te kunnen worden, een *Gezigt van het Nieuwe Stadhuis te Groningen*.

(*) Aan den voet des blads vinden wy dat Verbond, als weinig bekend, volledig geplaatst — „ eensdeels," 't zyn des Schryvers woorden, „ om de oude geſteldheid van 't Land 'er beter uit aan te toonen; anderdeels om te betoogen, dat EMMIUS L. 23, p. 263, in de melding daarvan niet onbeſtaanbaar met de waarheid heeft geſprooken, gelyk IDSINGA hem zulks aanwryft."

Wys-

Wysgeerig en Geſchiedkundig Onderzoek naar de Wettige Oppermagt in de Vereenigde Nederlanden, ſedert de Afzweering van PHILIPS DEN II. *Door* JACOB VAN MANEN, ADRIAANSZ. *Eerſte Deel. Te Amſterdam, by* H. Keyzer, 1795. *In gr.* 8*vo.* 255 *bl.*

De Burger VAN MANEN, die, zedert de Omwenteling in Herfstmaand 1787, den Vaderlandſchen grond nevens anderen ruimde, verliet denzelven niet zonder een gevoelig en diepgetroffen hart mede te draagen. Dit was toen veeler beklaagenswaardig lot. Dan weinigen hadden met hem gemeen het middel, 't geen hy gebruikte, om zyn leed, zo niet te verzagten, ten minſten eenigermaate te verzetten. —— Immers hy verklaart in den aanvang zyner Voorreden. „ Het Werk, dat ik thands mynen Medeburgeren aanbiede, is het product myner ledige uuren buiten myn Vaderland, ſedert September 1787. De mishandelingen niet alleen, waar aan de Voorſtanders eener Regeeringsverbetering, na den intogt der Pruisſiſche Troepen, door een dom en oproerig gemeen waren blootgeſteld, en de ſchendnaamen en lasteringen, met welke gekogte loonſchryveren derzelver daaden en handelingen zogten te brandmerken; maar inzonderheid de harde vonnisſen, die tegen dezelve, onder ſchyn van recht en goede Juſticie, werden geſlaagen, als hadden zy een *Crimen læſæ Majeſtatis* begaan, wekte, te gelyk met myne verontwaardiging, een lust en yver in my op om de valſche gronden, waarop dit *ſchynrecht* berustte, te onderzoeken, en aan te toonen, dat de hoofdmisdaad, die men den voorſtanderen der Vryheid en Burgerrechten, met zo veele declamatien, in alle publieke Stukken, Reſolutien, Placaaten, Ordonnantien en Sententien aantygde, *nimmer door hen begaan was of begaan kon worden.*

„ Naar maate ik dit onderzoek dieper intrad, en, de Geſchiedenis van ons Vaderland raadpleegende, de openlyke Handelingen, Verdragen, en andere Acten zelve aan de reden en omſtandigheden toetſte, zonder blindeling de verklaaringen of uitſpraaken van anderen te volgen, ging my meer en meer het licht op, dat ſedert de Staatkunde heeft beſcheenen.

„ Ik bevond wel rasch dat het met die wettige Op-

per-

permagt in *Nederland*, 't zy over 't geheel, of de Souveraniteit der Staaten van de byzondere Provincien, welke men zo lange en menigmaal geteld of veronderfteld hadt, zo zuiver en klaar niet was, als ik zelve voorheen op het geloof aan anderen, en door dien ftroom medegevoerd, aangenomen had.

„ Ik was reeds een groot end wegs gevorderd in het opftel van myn onderzoek, en het refultaat deszelven, toen de *Franfche Revolutie* eenen aanvang nam. En deeze bevestigde my volkomen in de ontwyfelbaarheid der gronden, op welke ik myn onderzoek en vaftftellingen gebouwd had; en zonder my te laaten aftrekken of ophouden door den ftroom of wendingen der onderfcheiden Partyen, die daar de overhand of onderlaage beurtlings hadden, ging ik myn eigen weg op den begonnen voet voort."

Vóór vier jaaren reeds zou de Burger VAN MANEN in ftaat geweest zyn om dit Eerfte Deel uit te geeven; doch de verre afweezigheid van een gefchikte Drukpers, en wel te voorziene belemmeringen der uitgave hier te Lande, deeden hem de uitgave verwylen tot een tyd, dien hy niet naliet vast te ftellen dat eenmaal komen moest: welken tusfchentyd hy befteedde om zyn Werk over te zien, hier en daar te vermeerderen of te verbeteren.

Daar het zyn hoofdoogmerk, in dit fchryven, was, om, aan den eenen kant, de rechte denkbeelden aangaande de *Wettige Oppermagt in den Staat* onder zyne Landgenooten uit te breiden; en, aan den anderen kant, der toen heerfchende Partye te doen zien, dat zy niet zo volkomen regt hadt, als zy zich inbeeldde, even min in haare gronden als handelingen; en ze daar door, ware het mogelyk, tot meer gemaatigdheid, of eene verbetering van het misdreevene, te beweegen, zou men mogelyk kunnen denken, dat, daar alles nu, door de tegenwoordige ommekeer van zaaken, van natuur en gedaante veranderd is, en andere denkbeelden onder ons gebooren zyn, zulk een Betoog de grootfte noodzaaklykheid en nut verlooren heeft, gaat hy dit begrip te keer, door in overweeging te geeven, „ eensdeels dat de fchynbaare meerdere verlichting, in de gronden van Staatkunde en Staatsverbetering, niet zo algemeen, niet zo volkomen is, als wel behoefde en wenschlyk was; en, anderdeels, dat de reden, waarom veelen nog gehegt en verkleefd blyven aan het oude, en de vermeende *oude Conftitutie*, byzondere rechten en pri-

privilegien —— of de vermeende Souverainiteit van enkele Provincien, leden of ſteden van die, niets anders is, dan dat men in het denkbeeld leeft, dat alle die inrichtingen en veronderſtellingen op behoorelyke gronden van wettigheid hebben berust, dan twyfel ik niet, of men zal de uitgave ook thans niet overtollig rekenen."

Dit alles wordt in de Voorreden breedſpraakiger ontvouwd en aangedrongen. 't Geen hem tot dit beſluit brengt: „ Uit dit oogpunt beſchouwd, heeft men byna geen andere gronden noodig om te beweeren, dat 'er geen duurzaam volksgeluk, uit eene *zogenaamde Conſtitutie* van zeven onafhanglyke Gewesten of Souverainiteiten, en nog minder van een aantal byzondere kleindere Souverainiteiten van particuliere Steden, Leden, Collegien, Broederſchappen, Societeiten, Gemeenten, in elke derzelve, te hoopen of te verwagten is, zonder aanhoudende colluſien, verwarringen en tegenſtreevingen van elkander aan te treffen, en gelegenheden open te laaten voor allerlei Intriguanten, die zich toeleggen door verdeeldheden te heerſchen, misnoegdheden te ſtichten, en aan te vuuren: om, uit eigenliefde of heerschzugt, hun rol te ſpeelen, en de *Man van 't Volk* te worden, en om zich aan het hoofd van eene Party te ſtellen, en alles aan zich te onderwerpen."

Waar op de Schryver beſluit: „ Bloote raiſonnementen, ſchoon op wysgeerige beginzels en grondregelen gebouwd, zyn niet zo geſchikt voor allen, om noodwendige gevolgen uit ſchadelyke en gebrekkige beginzels voor te komen, als de daadlyke beſchouwing en beoordeeling der Geſchiedenis van het voorledene zelf. *De Ondervinding*, zegt een oud ſpreekwoord, *is der dwaazen Leermeestres.* — Zy, die geen gevoel genoeg hebben voor de kracht der gezonde reden, om dat de vooroordeelen hun verſtand verſtompt hebben, — of die om eigenbelang het gezond verſtand durven wederſtreeven, om anderen tot hun doel te misleiden, moeten zich, op de voorbeelden der ondervinding der Geſchiedenis, gewonnen geeven, en de aan haar getoetſte reden doen gelden."

Naa eene Inleiding, over den *Oorſpronglyken Staat en Rechten der Natuur en Maatſchappy, en verbastering van dezelve*, behelst dit Eerſte Deel *Elf Brieven.* Derzelver Inhoud en Schets wordt in 't breede opgegeeven. Genoeg

noeg zal het zyn, derzelver Inhouden te vermelden. I. Brief. *Wat de Souverainiteit in een Staat wettig maakt. De wettige Souverainiteit der Nederlandſche Graaven en Heeren beweezen.* —— II. *De Staaten hebben geen grond van wettigheid voor hunne Souverainiteit.* —— III. *Een* Tacitus Conſenſus, *of veronderſtelde goedkeuring des Volks, is geen wettiging eener Conſtitutie.* —— IV. *Of 'er eene Overdragt der Souverainiteit heeft plaats gehad. Hoe men de magt des Stadhouders en der Staaten, geduurende de Spaanſche troubles, te beſchouwen hebbe.* —— V. *Of 'er eene behoorelyke Grondwet beſtaa. De* Unie van Utrecht *is 'er geen, en kan ze niet zyn.* —— VI. *In de* Unie van Utrecht *worden den Stadhouderen geen byzondere rechten toegekend.* —— VII. *Dat, by de Afzweering van* PHILIPS DEN II, *de Souverainiteit op den zelfden voet is overgegaan op den Hertog van* ANJOU. —— VIII. *Onderzoek naar de* Hoogſte Overigheid, *naa den dood van* ANJOU *en* ORANJE. —— IX. *Anarchie van veele Magten, zonder Oppermagt, naa den dood van* ANJOU *en* WILLEM DEN I, *onder* MAURITS. —— X. *De Natie heeft in de aanmaatigingen der Staaten en Stadhouders niet toegeſtemd, maar naare in het tegendeel ſpreekende ſtem is door geweld geſmoord.* —— XI. *Geweld van* WILLEM DEN II. *'t Gebrek aan een noodige Grondwet was 'er de voornaame oorzaak van.*

De opgave van deezen korten Inhoud der Brieven is genoegzaam, om onzen Leezeren te doen opmaaken, welke ſtukken daar in verhandeld, en uit welk een oogpunt beſchouwd dezelve voorgeſteld worden. Veele ſtukken ſtaan, blykens de voordragt des Schryvers en diens Aanhaalingen, bloot voor een ander begrip dan hy beweert; en laat ons beſtek, noch onze taak, het toe, hier in te treeden, of des ons oordeel in 't midden te brengen. Alleen moeten wy bekennen, dat hier voor de beweerde zaak alles is aangevoerd, wat 'er voor bygebragt kan worden.

Naar 's Schryvers verklaaring, zyn 'er nog drie of vier Deelen van dit Werk te wagten. Wy twyfelen, of deeze breedvoerigheid aan het beoogde doel, om dit Boek een Volksboek te maaken, wel zal beantwoorden.

Tafereelen van de Staatsomwenteling in Frankryk. Tweede Deel. Te Amſterdam, by J. Allart, 1795. *In gr.* 8vo. 214 *bl.*

Schoon wy het in den beginne daarvoor hielden, dat onze giſſing na den Schetzer, of liever Schilder, deezer Tafereelen eene volſtrekte waarheid ware, en de Burger STUART de Man, aan wien wy dit Werk verſchuldigd zyn (*), en dit ook ten aanziene van een gedeelte der thans opgehangene Tafereelen waarheid is, hebben wy een vermoeden van deels eene andere hand, in ons opgekomen, bewaarheid gevonden, en in 't zekere vernomen, dat de Burger STUART aan eenen anderen het Penſeel heeft overgegeeven; gelukkig dat het in eene hand gekomen is, die zo veel in manier op de hand van STUART gelykt.

De Tafereelen, die wy in dit Deel gemaald vinden, draagen deeze Opſchriften. I. *Woelingen der Hofparty.* —— II. *Poogingen der Volks-vrienden tot omzetting der Soldaaten.* —— III. *Poogingen der Nationaale Vergadering tegen de Krygsbenden.* —— IV. *Overwinning over* LAMBESC. —— V. *Werkzaamheden der Nationaale Guarde.* —— VI. *Standvastigheid der Nationaale Vergadering.* —— VII. *Verovering der Bastille.*

Deeze Tafereelen worden opgecierd door Kunstplaaten; verbeeldende: *Het Misnoegen der Paryſche Burgers, wegens het byeenbrengen der Troepen op het Veld van Mars.* —— *De Franſche Guardes door het Volk uit de Abtdy van St. Germain verlost.* —— *Beſtorming der Bastille.* —— *Verloste Gevangenen uit de Bastille.* —— *Het omdraagen der Hoofden van* DE LAUNAY *en* DE FLESSELLES. Als mede door de Afbeeldingen van LA FAYETTE en CLAUDE FAUCHET.

Ziet daar, Leezers, den ruwen omtrek van 't geen waar op uw verſtand onthaald, en de aanduiding van 't geen waar op uw oog vergast wordt. Van het laatſte kunnen wy u geen Proeve ſchenken, maar wel verzekeren, dat het kunstkeurig oog zal voldaan worden. Van het eerſte zyn wy in ſtaat u meer te leveren, en zetten ons daar-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* van 1795. bl. 31.

daartoe met dien lust, welke ons bezielt wanneer wy *Goede Werken*, wanneer wy *Meesterſtukken*, bovenal als dezelve van eene Vaderlandſche hand komen, in ons Maandwerk beoordeelen.

Het meer treffend ſchoon uit elk Tafereel te kiezen zou ons te veel ſtofs verſchaffen. Meermaalen hebben wy, in de Beoordeelingen van STUART's *Romeinſche Geſchiedenis*, zo om dat ze best in ons Werk vlyden, als om dat ze overheerlyk getroffen waren, de Characterſchetzen van oude *Romeinen* geplaatst; laaten wy dan bezien hoe die Schryver, of wel diens Opvolger, ſlaage met hedendaagſche Characters te maalen.

Het eerſte Characterbeeld, met lugtige omtrekken geſchetst, is de Veldmaarſchalk BROGLIO; „ de vermaardſte „ Veldheer der *Franſchen* in dien tyd. BROGLIO werd uit „ *Lotharingen* opontboden, om zyne lauren met burger- „ bloed te bezoedelen, en alle zyne voortreflyke Krygs- „ bekwaamheden ten koste te leggen aan de beſtryding „ van het algemeene gevoelen. Hy was de eerſte die „ zich waagde in den zinneloozen reuſenſtryd tegen de „ eeuwige waarheid, welker magt onwederſtaanbaar is, „ op het zelfde oogenblik, dat vooroordeelen en bygeloof haar de heerſchappy over het menſchelyk verſtand „ hebben ingeruimd. Op haare onveranderlyke grondlesſen zou hy zyne bajonetten doen aanloopen; op haare „ onbetwistbaare leerſtellingen zou hy zyne bomben werpen; het gezond menſchen verſtand zou hy beſtormen; „ het helder licht der reden, 't welk alom met ſchitterende ſtraalen doorbrak, zou hy door een krygskundig „ beleg inſluiten."

Uitvoeriger is dat van den Marquis DE LA FAYETTE, hier afgemaald „ als de Verwinnaar van den Staatzuchtigen Brit, de Medeverlosſer van *America*, als de eerſte „ aan wien de Vergadering, op het neteligst tydſtip, haar „ vol vertrouwen overgaf. —— Schoon, als Franschman, aan een waereldeel vreemd, dat door den Oceaan „ van zyn Vaderland was afgeſcheiden, had hy zyn fortuin gezogt in eenen oorlog, welks billykheid hem de „ inſpraak van zyn jeugdig hart verzekerd had. Het vuur „ zyner jeugd had hem over de gevaaren heenen ſtappen, „ en den dood onder duizende gedaanten doen trotſeeren. „ Eerlyke wonden, in den heldenſtryd ontvangen, hadden deezen moed onuitwischbaar vastgegrift. Overwinning op overwinning had hem de hoogſte voldoening der

„ Krygs-

„ Krygseere geſchonken, zonder dat deeze zyn character
„ had geſchandvlekt. Geleerd met moedige overwonne-
„ lingen te verkeeren, was edelmoedigheid, — die hoofd-
„ deugd in eenen Krygsman, —— onafſcheidelyk van
„ zyne dapperheid. Aan de zyde van eenen WASHING-
„ TON, die hem, in zyne prilſte jeugd, tot Leidsman,
„ tot Vriend en Vader, verſtrekt had, de oorlogsvelden
„ met roem hebbende afgeſtreeden, was hy insgelyks in-
„ gewyd in de geheimen dier Staatskunst, welke, met
„ verwerping van hoofſche treeken, eenen onwrikbaa-
„ ren grondſlag heeft in de rechten van den Mensch en
„ Burger. —— Dus keerde hy te rug uit een Gewest,
„ dat het zyne geworden was, en dat hem, daar het zy-
„ ne waarde kende, zoo noode van zich liet heenen gaan,
„ om in zyn Geboorteland nieuwe lauwers in te oogſten van
„ zyne beproefde Vryheid-min. By de Natie ontvangen
„ zoo als de held verdient, had hy weldraa toegang tot
„ de harten van hun, wier belangen hy thans zou helpen
„ verdedigen. Zelfs, ondanks zynen afkeer van hoof-
„ ſche vleijery, by den Koning niet ongezien, was hy
„ in de gelegenheid om de gunſten der Kroon te verwer-
„ ven. Maar, dus dacht FAYETTE niet. De Volks-vry-
„ heid woog by hem zwaarder, dan een geheel Koning-
„ ryk. Zich aan haar verpandende, weeken by hem alle
„ laagere bedenkingen. Zelfs, als Edelman, de gewaan-
„ de rechten van zynen ſtand aan die der algemeene Maat-
„ ſchappy gaarn opoſſerende, was hy één dier weinigen,
„ die het ontwerp van Staats-hervorming, met alle de
„ hoogere uitzichten, daar aan vast gehegt, in zynen
„ kring met nadruk hielp ſchraagen. Als zoodanig was
„ hy niet ſlechts een belangryk Lid der Vergadering,
„ maar ſtondt in hooge achting by de Volks-gezinden.
„ Te recht werd, dus, aan hem een post (die van
„ tweeden Voorzitter) opgedraagen, dien zyne Vaderland-
„ ſche Deugd, en byzonderlyk ook zyne welſpreeken-
„ heid, verdiende. Een zedig voorkomen, gevoegd by
„ de gemaklykheid om zich net en cierlyk uit te druk-
„ ken, deed hem geenen onaanzienlyken rang onder de
„ Redenaars van zynen tyd verwerven, terwyl hy door-
„ gaans het genoegen ſmaakte, het verſtand zyner hoo-
„ rers te overreeden, en hunne harten te winnen. Wel-
„ ke gewigtige rol hy, naderhand, in de Franſche Om-
„ wenteling geſpeeld hebbe, zullen ons volgende Tafe-
„ reelen doen zien."

Wy voegen hier by CLAUDE FAUCHET. „ Als Kerkelyk Leeraar, gewoon zynde in het openbaar te redenen, had hy die vaardigheid van ſpreeken, welke altyd de meest gepaste woorden weet uit te kippen, om op het hart te werken. Zich kunſtiglyk weetende te ſchikken naar de vatbaarheid en geſteldheid van hun, met welken hy verkeerde, had hy eenen gereeden toegang tot hunne harten, en mogt zich bykans altyd zeker noemen in de bereiking van zyn doel, daar hy over de gedachten en neigingen van anderen heerschte. By zyne natuurlyke welſpreekenheid dat luchtige en dat vrolyke paarende, het welk den Franschman zoo vaak van alle andere Natien onderſcheidt, wist hy, ten gepasten tyde, den ernst door een puntig gezeg te ontwapenen, en de hooggeſpannen drift gemaklyk te bedaaren. Niet ligtlyk te rug gezet door de tegenwerpingen, zelfs niet door de drogredenen, zyner tegenſtanderen, om dat zyne wederlegging altyd gereed was, niet ligt overbluft door den ſtouten aanval, om dat hy in de gedachten ook de oogmerken beſpiedde, was hy zeer juist geſchikt, om de voorkomende hinderniſſen ſpoedig uit den weg te ruimen, en zyne ontwerpen krachtdaadig uit te voeren."

Menschkunde beſtuurt de hand des Schetzers deezer Tafereelen. Het uitvoerigſte in dit Deel, de *Verovering der Bastille*, is bovenal des vol; en levert hy, ſchilderende, de heilzaamſte Leſſen op, voorgeſteld met een belangneemend hart, en vol Toepaſſing voor zyne Medeburgers. Wy kunnen niet nalaaten met het ſlot deezes Tafereels ons *Maandwerk* op te cieren. Het ombrengen van DE LAUNAY, *Gouverneur der Bastille, een trouwloos Verraader des Volks*, vermeld hebbende, vaart hy voort. —— „ Zoodanig was het rampzalig einde van eenen Man, die zich, door een adelyk trots, door vuige baatzucht en wreedheid, tot wandaaden had laaten verleiden, welke onder een heerschzuchtig Beſtuur ligtlyk over 't hoofd gezien, maar by eene Natie, tot Vryheid ontwaakende, niet wel gedoogd kunnen worden, en waar toe de nationaale gerechtigheid alleen het tydſtip afwacht, om haare geduchte ſtraf uit te oefenen.

„ Ongelukkig voorzeker, dat de geſchiedenis ons zelden voorbeelden levert eener Volksgisting, die niet gevaarlyk is voor de Vryheid zelve, welke zy voor-

„ heeft

„ heeft te beſchermen: want, waar behoort de Vryheid
„ meer te gelden, dan in de zekerheid, welke ieder' be-
„ ſchuldigden toekomt, om zich te verdedigen, en zyne
„ onſchuld, zo mogelyk, te bewyzen? Waar wordt zy
„ meer geſchonden, dan daar een verward geſchreeuw
„ der Meenigte, op eene duistere aanklagt van weinigen,
„ het vonnis velt, en den ongelukkigen vooroordeelt,
„ zonder hem te hooren? Ook dit was het rampzalig
„ lot van deezen anders roemwaardigen dag.

„ Niet ſlechts de moedige BEQUARD, niet ſlechts de
„ deugdzaame Major der *Bastille*, DE LOSME, die, ten
„ allen tyde de trooster en vriend van alle gevangenen,
„ hunne grieven langs duizende wegen had weeten te ver-
„ minderen, maar ook DE FLESSELLES, Prevoost der
„ Kooplieden, werden de ſlagtoffers der algemeene ver-
„ warring en woede. Reeds een ongunſtig vermoeden
„ was tegen den laatſten gereezen, uit zyn gehouden
„ gedrag in het *Committé*, waar in des Volks vertrouwen
„ hem geplaatst had, om de zaak der Vryheid te hel-
„ pen handhaaven. Zyne menigvuldige te leurſtelling
„ der Meenigte, in het afgeeven van beloofde wape-
„ nen zyn aandrang, om by voortduuring met den
„ Gouverneur der *Bastille* te handelen, en hem tot in-
„ neeming van gewapende Burger-macht, ter haarer ver-
„ dediging, te beweegen, — de vruchtloosheid van zoo
„ veele mislukkende poogingen, welke den argwaan der
„ ondoorzigtigen ligtlyk gaande maakt, hadden een jam-
„ merlyk wantrouwen gevestigd, het geen alleen door de
„ woelige bedryven van den dag in zyne werking was
„ verhinderd. — Thans bragten zyne vyanden eenen
„ onderſchepten Brief ten voorſchyn, waar in hy DE LAU-
„ NAY tot ſtandvastigheid aangemoedigd, en hem eene
„ daadlyke verſterking van hulptroepen zou hebben toe-
„ gezegd. Of de brief waarlyk van zyne hand, of hy in
„ eenen vyandlyken zin geſchreeven, dan of de geheele
„ beſchuldiging een verdichtzel en wrok geweest zy van
„ byzondere perſoonen, die zyne ſtandvastigheid in het
„ beteugelen der Volks-drift niet verdraagen konden, laat
„ de geſchiedenis nog onbeſlist. —— Genoeg: de mis-
„ daad, ſchoon onbeweezen, is in het oog der Meenigte
„ zwaar genoeg, om hem, als een verraader, ter ſtraf-
„ plaats op te roepen. Een verward geſchreeuw keurt
„ hem onwaardig om zyne zitting in den Raad te agter-
„ volgen. Hy biedt zich aan tot het geeven der verlang-

„ de opening van zyn gehouden gedrag. Hy verlaat het
„ Raadhuis, en op het oogenblik is de wraak gereed,
„ haaren prooy te verſlinden. Een pistool-ſchot doet hem
„ ter aarde tuimelen, —— duizende bajonetten onteeren
„ ren het lyk van den ontzielden —— de moorddaadige
„ byl houwt hem het hoofd af, om hem, tot een affchrik
„ voor alle verraaders, naast dat van DE LAUNAY, in
„ zegepraal rond te voeren.

„ Heldhaftig Volk van *Parys*, verwinnaars der *Bastille*,
„ meesters van een verraad, dat U en den Staat, de
„ vryheid met de welvaart, dreigde te verpletten! ——
„ uwe heldhaftigheid van deezen dag is te edel, om alle
„ de gruwelen aan u te wyten, wier breeder ontvouwing
„ de inſpraak van ons hart, het gevoel van menschlykheid
„ heid en recht, ons verbiedt. De genade, welke Gy,
„ midden in alle de onrust, aan de geheele Bezetting van
„ het Kasteel verleent, wanneer de edelmoedige *Franſche*
„ *Guardes* zich voor haar in de bres ſtellen, en uw me-
„ dedoogen inroepen —— deeze uwe menschlievenheid is
„ eene te groote ſtrydigheid met de overige moord-tooneelen,
„ neelen, om niet ten uwen behoeve alle die verontſchuldigingen
„ digingen te doen gelden, welken het welwillend hart
„ zoo gaarn uitſpreekt, wanneer het eene beſliste deugd
„ door jammerlyke vlekken bezoedeld ziet. Dat dan een
„ onpartydig oordeel, met u te verſchoonen, alleen die
„ genen doeme, die de vryheid prediken, op het oogenblik,
„ blik, dat zy haar verwoesten, — alleen die genen, die
„ eene onzalige wraak met den naam van heldendeugd
„ beſtempelen, en de niet genoeg onderſcheidende Meenigte
„ nigte door hunne ſchyn-deugden misleiden — hen alleen,
„ die eerst de ondeugd, en daarna de braafheid zelve,
„ in verdenking brengen, om zich op derzelver puinhoopen
„ pen te verheffen, en alzoo aanzien, eer, gezag, invloed,
„ vloed, heerſchappy, en eindelyk ook dwinglandy, te
„ oefenen. Grootsch, by uitſteekenheid grootsch, zullen
„ alle uwe bedryven in de geſchiedboeken praalen, daar
„ uwe dapperheid geene poogingen onbeproefd liet, om de
„ tiranny tot in haare donkerſte ſchuilhoeken te bevegten
„ en te overmeesteren; maar ook uw voorbeeld moet het
„ leerrykſte zyn, dat immer eene Staatkundige Omwenteling
„ ling gegeeven heeft, of in ſtaat is te geeven. — Uw
„ voorbeeld moet alle andere Volken overtuigen, dat de
„ woelingen van vryheid-ſchreeuwers altyd te wantrouwen
„ wen — dat elk tydſtip, waar op bepaalde en door het

„ Volk

„ Volk goedgekeurde Wetten mangelen, hoogst gevaarlyk
„ — dat de zekerheid van eenen Staat alleen op het gezag
„ van billyke Wetten gegrond is, en dat geen Land by
„ mogelykheid kan gelukkig zyn, waar ieder gedeelte,
„ elke vergaderde Meenigte van Burgers, ja ieder Burger,
„ hoofd voor hoofd, zich de wetlooze ſtoutheid aanmaa-
„ tigt, om orde, rust, veiligheid, eigendom en recht,
„ aan een byzonder gevoelen op te offeren."

Aardryksкundige Beſchryving en Geſchiedenis van Amerika. De Vereenigde Staaten van Noord-Amerika, byzonder Maſſachuſetts, door C. D. EBELING, *Hoogleeraar in de Geſchiedkunde en Griekſche Taal aan het Gymnaſium te Hamburg. Vermeerderd en verbeterd met aanmerkelyke Byvoegzels, door den Autheur medegedeeld. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* Y. VAN HAMELSVELD. *Eerſte Deels Tweede Stuk. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1795. *In gr.* 8vo. 141 *bl.*

Onnoodig agten wy het, de twee- of drievoudige Tytels, om dit Werk, naar der Kooperen zin, te doen dienen ten Vervolge of als op zichzelven ſtaande, te herhaalen; dit hebben wy gedaan by de Aankundiging des Eerſten Stuks van het Eerſte Deel, welks Tweede thans voor ons ligt. Toen ook hebben wy des Schryvers algemeen oogmerk, en de wyze, door hem gevolgd, om 't zelve te bereiken, ontvouwd; als mede wat Schryver en Vertaaler gedaan hebben, om deezer *Nederduitſche Uitgave* eene meerdere volkomenheid dan de oorſpronglyke by te zetten. Herinnering en overwyzing zyn hier voldoende (*). —— Daar ook kan de Leezer aangeduid vinden, onder welke Hoofdafdeelingen de Hoogleeraar elken Staat beſchryft. Hoofdafdeelingen die alles bevatten wat ter Land- en Plaatsbeſchryving noodig is, en ook door hem gevolgd in den thans beſchreeven Staat *Maſſachuſetts*.

Over zeer veele Artykelen zouden wy, ten voorbeelde, onze Leezers kunnen bezig houden. In verzoeking kwamen wy om van de *Stokviſch-* en *Walviſchvangst*, zo aanmerkelyke bronnen van 't beſtaan der Ingezetenen, en door

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 557.

door de *Engelſche* onderdrukking zo herhaalde keeren belaagd e aan 't kwynen gebragt, doch weder opgebeurd, te ſpreeken; dan de breedſpraakigheid, uit naauwkeurigheid der opgave veroorzaakt, wederhieldt ons.

Menſchenkennis, een der uitlokkendſte gedeelten der Land- en Volksbeſchryving, doet ons, voor tegenwoordig, overneemen de opgave van het Character der Inwoonderen, waarin zich genoeg zonderlings voordoet, om de aandagt der Leezeren, op eene aangenaame wyze, te onderhouden.

„ In het Character der Inwoonderen," ſchryft de Hoogleeraar EBELING, „ zyn nog immer veele overblyfzels van het oude *Puritcinismus* uitſteekend; doch de invloed der Hoofdſtad, de uitheemſche Koophandel, en de laatſte Oorlog, heeft daar in niet weinig veranderd en weezenlyk verbeterd. Daar heerscht nog wel een uiterlyke Godsdienſtige geſtrengheid, maar de voormaalige geest van vervolging is byna geheel bedaard. De gebruiken van den Godsdienst, en de daaglykſche huislyke aandacht, worden ſtipt waargenomen; maar men brengt geene toveresſen meer ter dood. Bovenal geldt nog de ſtille en bykans treurige viering van den Zondag, die ook door Wetten van ouds af ingevoerd is, welke, nog in laater tyden, alle reizen, alle wandelen op het veld, op weiden, in vruchttuinen, op ſtraat, *enz.* op Zondag verbieden (*). Ondertusſchen houdt men zich in *Boston* in alle deelen hier zoo ſtrikt niet aan (†). Die yverige verkleefdheid aan herbrachte Godsdienstgebruiken heeft nog wel veel gebrek aan kundigheden ten grond, en verwekt by veelen huichlery; maar, over het geheel, werkt zy meer ten goede, en ontaart zelden in Dweepery. Ernst en deftigheid, maatigheid in driften, en een ingetoogen leeven, zyn nog ſteeds hoofdtrekken in hun Character. In *Boston* is men intusſchen reeds veel vryer en ongedwongener in de verkeering. Men begint de Muzyk te beminnen; de uitſpanningen zyn leevendiger, en de Luxe meer in 't oog loopende; inzonderheid houdt men veel van prachtige Rytuigen. Maar tot kleederpracht heeft men zich nog niet verlaagd. Men heeft onlangs Schouwſpelen (hoewel niet zonder ſterke tegenkanting der

(*) DOUGLAS, B. I. bl. 259. BRISSOT, Vol. I. p. 143.
(†) BRISSOT, Vol. I. p. 144.

der bigotte aankleevers van het oude) ingevoerd; men kent Bals, groote Gezelſchappen en Clubs, maar men zoekt in Brasſeryen nog geene eere of vermaak. Het verwyt van ongastvryheid komt af van de *Engelſchen* uit den voorigen Oorlog, en is ongegrond, ten minſten in de meeste Steden. Even min kan men den Inwooneren hunne vraagzieke Nieuwsgierigheid, die hun eigen is, ten kwaade duiden. Maar Proceszucht is een oud heerſchend gebrek, het welk veele Advocaaten weeten te onderhouden, zo als ook de gebrekige Engelſche Wetten ze begunſtigen; doch men heeft ze verminderd door de hoogte der Proceskosten.

„ De geest van Vryheid en Gelykheid was aan deeze Kolonie van ouds eigen, en heeft ze dikwyls in beweeging gebragt. De geſchiedenis bewyst, dat hy niet weinig heeft toegebragt tot het gelukkig voltooijen der Omwenteling. De daar door over 't geheel verſpreidde gelukkige middelſtand, de algemeene gegoedheid, die, alleen in de Hoofdſteden, weelde (en derzelver gevolg eene meer aanmerkelyke ongelykheid haarer Inwoonderen) veroorzaakt; de wyze Staats-inrichting, welke aan de openbaare Beampten geenen grooten voorrang, en ſlechts middelmaatige inkomſten veroorloft, maar geen van beiden voor het leeven verleent, behouden die weldaadige gelykheid, en bewaaren deeze Republikeinen, zo wel voor den aanzienlyken hoogmoed der ryken en grooten, als voor het laag kruipen der armen en geringen. Sommigen der eerſte Posten in de Regeering maaken egter eene uitzondering, met betrekking tot de inkomſten, en worden daarom gezocht.

„ De Leevenswyze heeft haare oude eenvoudigheid alleen in weinige groote Steden verlooren; maar in de overige, en doorgaans ten platten lande, is zy nog onvervalscht. De Zeden zyn goed, en geene ondeugden heerſchende. Zelfs zou de neiging tot geestryke dranken derzelver uitbarſting niet bevorderen. Vandaar zo weinig doodſtraffen, en dat verſcheide jaaren achtereen geene vonnisſen over moordenaaren, zeldzaam over dieven, van de omreizende Rechters zyn uitgeſprooken. — Twee onder de Landlieden niet ongewoone gebruiken zyn ſpreekende bewyzen van de onſchuld der Zeden. Men noemt het *koppelen* (*bunding*) en het *bezoeken* (*tarrying*). Volgens het eerſte mag de huwbaare Dochter des huis, zonder voor haare deugd en eere te vreezen,

haar nachtverblyf met den reizenden vreemdling deelen. In de ſtreeken langs de kust, heeft de menigvuldiger verkeering met de vreemdelingen deeze gewoonte verpest. Het laatſte heeft iet gemeens met het *venſteren* der jonge Landlieden in ſommige Kantons van *Zwitzerland*. Wanneer een Jongman een Meisje bemint, en haar wenscht te trouwen, dan doet hy om haar aanzoek by haare Ouders, (zonder wier toeſtemming hier geen huwelyk geoorlofd is,) en als deeze bewilligen, vergunnen zy hem eenen nacht alleen by haare Dochter te blyven, om te zien of zy het over de verbintenis eens kunnen worden. Deezen gaan ten laatſten, evenwel zonder zich geheel te ontkleeden, met elkander na bed. Als de beide partyen het eens worden, dan wordt het Huwelyk ſpoedig voltrokken: zo niet, dan zien zy elkander niet ligt weder. Het geval is zeldzaam dat uit deeze byeenkomst eene noodzaaklykheid van trouwen ontſtaat (*). Even min gevaarlyk zyn de Sledevaarten der jeugd by nacht, van beiderlei kunne, en hunne byeenkomſten op bals op afgelegene plaatzen.

„ De Vrouwen hebben, over 't geheel, den roem van Zedigheid, en yver in het betrachten der Huislyke Plichten. Eene goede Huisvrouw, eene getrouwe Moeder, heeft algemeene hoogachting, in de Steden zo wel als ten platten Lande. De meeste huisgezinnen zyn ryk van kinderen: want de Vruchtbaarheid der Vrouwen is groot. —— De Opvoeding vormt de Kinderen vroeg tot Godsvrucht, en tot een werkzaam kostwinnend leeven. Daarom houden zich ook de Vrouwen en Kinderen der Landlieden bezig, behalven hun arbeid in den Landbouw, met huislyke gemeene handwerken in wolle en linnen tot eigen gebruik, min egter met ſpinnen en anderen hulp-arbeid voor de Manufactuuren in de Steden. Over 't geheel bezielt de geest van arbeidzaamheid byzonder de Landbewoonders van deezen Staat: dit bewyst zelfs hun drift tot verhuizingen, om wildernisſen te gaan bebouwen. De ſlechte geſteldheid van den grond, en de moeilykheden van het Klimaat, onderhouden denzelven desgelyks, gelyk ook de geſteldheid der Boeren-hoffteden. Deeze zyn, uit hoofde van de ingevoerde gelyke ver-

(*) BURNABY, bl. 170. en woordelyk uit hem ANBURY, Vol. II. p. 68, 95. Verg. p. 41, 96.

verdeeling onder alle de Kinderen, gewoonlyk maar klein; doch de Boeren bezitten ze doorgaans als *Vryhouders*: want wie 's jaarlyks 40 Schellingen inkomen met zyn eigen landgoed 'er in heeft, wordt als een Vryhouder aangemerkt, en heeft, wanneer hy zoo veel als twee derden van zyn hoofdgeld in eenige andere belasting betaalt, ſtem in de verkiezingen van zyn Vlek (*). Dit geeft ook aan den min ryken Landman onafhangelykheid, en eenen invloed in de Regeering, die hem, hoe weinig verlichting hy ook in andere dingen heeft, hoe zeer hy anders aan vooroordeelen verkleefd is, in zaaken van het Gemeenebest, kunde en deelneeming inboezemt, welke nog door het geſtadig leezen der *volkomen vry geſchreevene Nieuwspapieren* onderhouden wordt. Daardoor hebben de meesten zich eene hebbelykheid verworven, om over deeze onderwerpen met een groote welſpreekenheid openlyk te ſpreeken, welke de Huisvaders reeds by hunne daaglykſche huisaandacht oefenen (†)."

De veelvuldige ſchikkingen, in deezen Staat, voor eigenlyk geſprookene Geleerdheid en Weetenſchappen, vermeld hebbende, voegt de Schryver 'er nevens: „ Algemeen nuttige kundigheden, en eene weldaadige verlichting, zelfs van het Landvolk, worden insgelyks door *Leesbibliotheken* en Nieuwspapieren zeer bevorderd. De eerſten worden in veele Vlekken door talryke intekeningen bezorgd, en dus leest de Boer zelve de beroemdſte Zedekundige, Godgeleerde, Geſchied- en Staatkundige Werken, en de beste Engelſche Dichters. De Nieuwspapieren zyn niet min een gewigtig middel ter verlichting: zoo veel te meer, dewyl zy met eene volkomene vryheid der Drukpers geſchreven worden; naardien alles wat *Cenſuur* heet hier een gruwel zou zyn. Door dezelven verneemt het Volk de verhandelingen van het Kongres zoo wel als van zyne eigene Wetgeeving, die daarin dikwyls met eene ſtrenge toetzing beoordeeld worden; het leest de nieuwe Wetten, Staatsrekeningen, Staatkundige, Zedekundige en vermaaklyke Opſtellen, benevens het

(*) *Acte* 1786. in de *Perp. Laws*, p. 21.

(†) *Cultiv. Amer.* Vol. II. p. 36. BRISSOT, Vol. II. p. 321. BURNABY, bl. 168. 174. Verg. daar tegen TRUGTH's *Tour*, Vol. II. p. 364. doch dezelve erkent dat hy te vlugtig gereisd heeft.

het nieuws van alle Landen; doch onder het welk het *Europisch* nieuws, om dat het meest uit Engelſche Dagbladen afgeſchreven wordt, dikwyls zeer mismaakt is." In eene Aantekening geeft de Schryver voorbeelden op van de groote vryheid, hier in, zonder het verwekken van Staatsonheilen, gebruikt.

EBELING merkt wyders op, van de *Handwerken en Fabryken* ſpreekende: „ Geen der *Britſche* Kolonien in *Amerika* toonde eene zoo vroe e en levendige neiging tot het voortzetten der Manufactuuren als *Maſſachuſetts*, het welk ook tegenwoordig, naast *Penſylvanie*, onder alle de Vereenigde Staaten, de meeste en aanmerkelykſte Manufactuuren bezit. Zedert den eerſten aanleg deezer Volkplanting, zagen hier de Ingezetenen zich uit nood, en door gebrek aan eigen landsproducten, waar tegen zy Engelſche Manufactuurwaaren zouden hebben kunnen inruilen, gedwongen, veele van de gemeene werktuigen en grove kleederen zelve te vervaardigen. —— In laater tyden vermeerderde de Revolutie-Oorlog hunnen yver in deeze huislyke Manufactuuren ongemeen, zoo dat zy zedert onverwagts groote voortgangen daar in gemaakt hebben. Reeds vóór den Oorlog was 'er niet ligt een huisgezin, behalven in de Zeehavens, het welk niet zyn gemeen wollen en linnen met eigen handen vervaardigde, zonder den arbeid van den Landbouw te verzuimen. Vrouwen en Kinderen hielpen daar aan op 't vlytigst, zy bereidden het Vlas, kamden de Wol, ſponnen, en byna elke welgezeten Boer hadt zyn Weefgetouw. Twee derden der Viſſchers waren met duurzaam en ſterk, alhoewel niet fraai gemaakt, inlandsch laken gekleed. Men voerde zelfs reeds katoen in uit de *West-Indien*, om die tot kleederen te bewerken. Thans wordt deeze zydelingſche bezigheid van den Landman nog levendiger voortgezet, en te water en te land reeds het een en ander van de voortbrengzelen deezer huislyke Manufactuuren in Linnen en Wolle uitgevoerd." Tot deeze bepaalt zich die Werkzaamheid niet, gelyk de Schryver in 't breede toont. Ten ſlot aanmerkende: „ In *Boston* hebben de Handwerkers en Manufacturiers een byzonder Genootſchap van Afgevaardigden uit hun midden geſticht, welke de toeneeming van deeze hanteeringen ten oogmerk heeft. Zonder twyfel zal de Regeering 'er voor zorgen, dat zy den *boozen Geest van Gilden*, die men hier gelukkig nog niet kent, daar buiten houdt."

Van

Van den Koophandel, in deezen Staat gedreeven, vinden wy, ten ſlotte, een voor alle Handelaaren leezenswaardig verſlag.

Betoog, dat het Volk, onder welk eene Regeeringsvorm men het zelve ook moge beſchouwen, in eenen gezonden zin niet kan gezegd worden de eenige wettige Souverain te zyn; met eene duidelyke bepaaling van 't geene, in eenen gezonden zin, nopens de Souverainiteit des Volks kan worden vastgeſteld, alles overeenkomſtig de Regten van den Mensch en Burger; en met het gezag der beroemdſte Mannen en der H. Schrift ten ſterkſten bekragtigd. Ut enim Magiſtratibus leges, ita Populo præ ſunt Magiſtratus. CICERO *de Leg.* Lib. III. 48 *bl. In gr.* 8*vo.*

Oude kost, met geen ſmaaklyke ſaus overgooten!

Plegtige Redevoering, over de nuttigheid en noodzaaklykheid van te zorgen voor eene goede Opvoeding der Kinderen van minvermogende Ouders, by een Vryheidminnend Volk. Uitgeſprooken in 't Choor der Groote of St. Jans Kerk te Gouda, in eene Algemeene Vergadering van mildadige deelnemers, en deelnemereſſen, in het Fonds, waer uit Kinderen, van minvermogende Ouders, onderweezen worden, den 4 Auguſtus des Jaers 1795. Het eerſte Jaer der Bataefſche Vryheid. Door JAN BESSAN, *Chriſten-Leeraer aldaer, en Mede-lid van verſcheidene Maetſchappyen: benevens eenige andere Dichtſtukken, tot dit plegtig Feest betreklyk, door denzelven vervaerdigd. Te Gouda, by* H. L. van Buna en Comp., *en* J. van Son, *ten voordeele van het Fonds. In gr.* 8*vo. Met het Voorbericht en de Feestzangen,* 64 *bl.*

Uit deezen breedvoerigen titel, voor een zo klein ſtuksken, zullen onze Leezers, en de Gelegenheid, by welke deeze Redevoering is uitgeſprooken, en den Inhoud derzelve, gemaklyk kunnen opmaaken. —— Het Voorbericht behelst een Geſchiedkundig Verhaal van de Lotgevallen deezer Maatſchappy, waar toe ook twee Bylagen, bl. 47-52, het gebeurde ten aanziene derzelve in 1795 betreffende, betrokken moeten worden. —— Dus kan deeze Redevoering als een Monument voor de Leden der Maatſchappy dienen. De Redevoering zelve tekent eenen warmen Menſchen- en Kinder-Vriend, en is in eenen niet ongevalligen ſtyl geſchreeven. Ook is de Redenaar niet ongelukkig geweest in 't ſamenſtellen der Dichtſtukjens, die in dit Werksken gevonden worden, of 'er bygevoegd zyn.

De

De Verwoesting van de Stad Graave: of de verſchriklyke Uitwerkzels der Dwinglandy. Republikeinsch Treurſpel in één Bedryf. Door den Burger G. PAAPE. *Te 's Hertogenbosch, by de Wed.* C. A. Vieweg en Zoon. *Te Tilburg, by* J. C. Vieweg, 1795. *In* 8*vo.* 31 *bl.*

De Edelmoedige Overwinnaars, of de Zege der Vryheid; Tooneelſpel, naar het Franſche van de Burgeresſe MOLÉ, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſterdam, by* de Erven C. N. Guerin, 1795. *In* 8*vo.* 44 *bl.*

Het Vryheidsfeest, Divertiſement, naar het Hoogduitsch van den Burger J. H. DESSAUR, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſterdam, by dezelfden,* 1795. *In* 8*vo.* 27 *bl.*

De ware Heldenmoed, Tooneelſpel. Gevolgd naar het Fransch van DUVAL *en* PICARD, *door* P. J. UYLENBROEK. *Te Amſterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In* 8*vo.* 54 *bl.*

Wy voegen deeze Stukskens byeen, om dat ze allen genoegzaam, ſchoon op een byzondere leest geſchoeid, op het zelfde uitkomen. Ieder van deeze heeft zyne byzondere, doch niet evengelyke, waarde. En, gelyk ze geſchreeven zyn om het voordeel der Vryheid, en het ſchadelyke der Dwinglandy, af te ſchetzen, hebben ze allen het zelfde doel, om waare Vryheidsmin, en afkeer tegen alle geweldige overheerſching, en dezelve ten dienſte ſtaande mishandelingen, aan te kweeken. Allen zyn ze geſtemd naar den toon des tegenwoordigen tyds.

De Weldenkende Repreſentant, Tooneelſpel. Door D. A. VAN DE WART. *Te Amſterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In* 8*vo.* 43 *bl.*

Wy zouden dit wel by de voorgaande Toneelſtukken gevoegd hebben, als tot dezelfde zaak, de omſtandigheid deezer dagen, betrekking hebbende; doch wy achtten het der byzondere melding waardig, om dat daarin, aan de eene zyde, op eenen leevendigen trant, het bedaard en echt Patriotisme, in tegenoverſtelling van het driftig en onberedeneerd, of uit kwaade grondbeginzelen ſpruitend, en derzelver byzondere uitwerkzelen; en, aan den anderen kant, de edele denkwyze, en onverſchrokkene bedaardheid, van een eerlyk, deugdzaam en regtvaardig, Volksvertegenwoordiger, worden getekend. Waarom wy dit ſtuk, in 't byzonder, der leezing waardig oordeelen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Nagelaten Leerredenen van G. J. ZOLLIKOFER, *Predikant der Evangelisch-Hervormde Gemeente te Leipzig. In het Nederduitsch vertaald. Negende Stuk. Te Amsterdam, by de Erven* P. Meyer *en* G. Warnars, 1795. *In gr.* 8*vo.* 300 *bl.*

Al zints onze vroegſte aankondiging van ZOLLIKOFER's Leerredenen, noemden en roemden wy dezelve, als eene waardige bydrage tot den opgehoopten ſchat van gedrukte Leerredenen, en wel byzonder tot de zodanigen onder dien opgeſtapelden hoop, welke onder de fraaie en voortreffelyke Opſtellen moeten gerangſchikt worden. Naa het doorleezen van dit Negende Stuk, vinden wy geene reden, om het dikmaals gevelde oordeel te herroepen, maar veel meer ons geregtigd, om het, even als de voorgaande, als een ſtigtelyk Leesboek ten gebruike van Godsdienſtige huisgezinnen aan te pryzen. Twaalf Leerredenen zyn bevat in deezen bondel. Om onze Leezers over het nuttige en leerzaame, welk zy hier kunnen aantreffen, te doen oordeelen, willen wy ons de moeite des overſchryvens van de Opſchriften wel getroosten. Zie hier dezelve: *Oorzaaken van het Gebrek aan gezellig genoegen. Oorzaaken van het Gebrek aan Huisſelyk genoegen en Huisſelyk geluk. Regelen der Voorzigtigheid by de beoordeeling van het geluk van andere menſchen. Verbetering der begrippen noopens de Gelukzaligheid van het toekomende leven* (in twee Leerredenen.) *De beste Voorbereiding tot de Gelukzaligheid des toekomenden levens. De Voortreflykheid onzer kennis in het toekomende leven. De meerdere Voortreflykheid onzer Deugd in het toekomende leven. De Leer van het Euangelie noopens de Gelukzaligheid. Ons Geluk hangt niet zo zeer van de uiterlyke omſtandigheden af, als wel van onze Gemoedsgeſteltenis. De natuurlyke Gelykheid der Menſchen. De Verſcheidenheid der Standen en der uiterlyke omſtandigheden onder de Menſchen.*

Om, naar gewoonte, iets ter proeve voor te draagen, bepaalt zich terſtond onze keuze tot des Schryvers bedenkingen over de *oorzaaken van het Gebrek aan huiſelyk genoegen en huiſelyk Geluk*; een onderwerp, ZOLLIKOFER's penne waardig, en welks behandeling, indien hy de waare oorzaaken hebbe aangeweezen, hem den dank van veelen zal doen wegdraagen. Hy vangt aan met eene loſſpraak op het genoegen van het huislyk leeven, als verkrygbaar voor alle menſchen, zuiver in zynen aart, en over alle geluksbedeelingen zynen invloed verſpreidende. Intusſchen is dit genoegen verre van algemeen. De oorzaaken en gronden daarvan op te ſpooren, en na middelen om te zien, hoe dezelve uit den weg te ruimen, is de taak, door onzen Prediker op zich genomen. Hy bepaalt die oorzaaken tot de volgende. De eerſte is *Gebrek aan wederzydſche achting en liefde.* „ Zal ik wel „ het gezelſchap en de verkeering van den geenen zoe„ ken, – van wien ik laage gedachten voede, wien ik geene „ goede hoedanigheden, geene braave gevoelens, geene „ verdienſten jegens my en anderen toeſchryf, van wien „ ik geloof, dat hy my niets leeren, my in niets be„ hulpzaam zyn en helpen, niets tot myn geluk toebren„ gen kan? En hoe dikwyls is dit niet het geval tus„ ſchen echtgenooten, tusſchen bloedverwanten en huis„ genooten! —— Hoe dikwyls vestigt men zyn huiſe„ lyk geluk op verwachtingen, die met de natuur der „ dingen en van den mensch ſtrydig zyn! Men verwacht „ van menſchen eene meer dan menſchelyke volmaakt„ heid, —— genoegens zonder eenigen last, vermaak zon„ der eenig inmengſel van kommer en zorgen. Blyft „ deeze verwachting, zo als 't niet anders zyn kan, on„ vervuld, dan houdt men zich voor misleid, voor „ bedrogen; ziet al het ſchoone en goede, 't welk de „ oorzaak der misleide verwachting indedaad bezit, over „ het hoofd; ſchat het niet naar haare innerlyke waar„ de, maar naar de buitenſpoorige, willekeurige afbeel„ ding, die men 'er zich eenmaal van maakte. —— Hoe „ zou daar wederzydſche achting en liefde plaats vin„ den, en hoe zonder dezelve huiſelyk geluk genoten „ kunnen worden! Byna even zulke ſchadelyke gevolgen „ ſleept niet zelden de onvoorzigtigheid na zich. Men „ verbeeldt zich door het huiſelyk leven, door het echtver„ bond, van alle regelen van welvoeglykheid of van be„ taamelykheid ontſlaagen te zyn. Men houdt derhalven

„ vol-

„ volſtrektelyk op over zichzelven te waaken en zichzel-
„ ven geregeld te beſtieren, geeft zich zonder eenige
„ weêrhouding aan zyne natuurelyke of aangenomene
„ zwakheden en gebreken over, vertoont zich dikwyls
„ in het ongunſtigſte en ergerlykſte licht, misbruikt de
„ rechten der vertrouwelykheid en der openhartigheid
„ tot belediging toe, ja maakt zichzelven diets, dat 'er
„ onder perſoonen, die zo naauw met malkander ver-
„ bonden zyn, geene wederzydſche verſchooning en toe-
„ geevendheid behoeft plaats te hebben." Den ſchade-
lyken invloed van dit alles ontvouwd, en het tegenge-
ſtelde daar van hebbende aangepreezen, noemt ZOLLIKO-
FER, als eene andere oorzaak van gebrek aan huislyk
genoegen, *gebrek aan wederzydſche deelneeming*. Naa
eenige ſchadelyke uitwerkzels daar van genoemd te heb-
ben, „ hoe veel ligter (vraagt hy) valt niet eene kwel-
„ ling te draagen, die men aan den vriend van zyn hart
„ mededeelt! Hoe veel aangenaamer is niet elk bly
„ vooruitzigt, waarin men zich gemeenſchappelyk met
„ den geenen verheugt, die 'er het grootſte deel aan neemt!
„ Hoe veel zoeter ſmaakt niet elk genoegen, 't welk
„ men gemeenſchappelyk met hem geniet!" Als eene
derde oorzaak volgt nu, *gebrek aan ſmaak in onſchuldige
en eenvoudige vermaaken*. „ Genoegen en verſtrooijing,
„ (leezen wy, onder andere,) bedwelming, zelfvergeeting,
„ zyn by al te veele menſchen woorden van eenerlei be-
„ tekenis. Zy zoeken het eerſte ſlechts daar, waar zy
„ het laatſte hoopen aan te treffen. Het huiſelyk leven
„ heeft derhalven weinig bekoorelyks voor hun. Alles,
„ wat zy daar zien en hooren, komt hunne verwaande
„ zintuigen en hunnen bedorvenen ſmaak te eenzelvig,
„ te verveelend, te weinig aantreklyk voor. Zy willen
„ niet in zich en voor zich, maar geheellyk in anderen
„ en voor anderen beſtaan en denken en leeven. — Hoe
„ talryk, hoe zuiver, hoe bevredigend zyn niet de een-
„ voudige, onſchuldige genoegten des huiſelyken levens!
„ Ieder juiste oordeelvelling, ieder leerryk gezegde,
„ ieder edel gevoelen, iedere deugdzaame gewaarwor-
„ ding, die men daar uitdrukt, iedere billyke en loflyke
„ daad, waarover men daar met malkanderen ſpreekt,
„ ieder bewys van hoogachting en van goedkeuring, ie-
„ dere aanmoediging tot het goede, iedere geruſtſtelling
„ in lyden, die men daar ontvangt, ieder vriendelyk,
„ vertrouwlyk geſprek, 't welk men daar voert, iedere

„ wederzydſche uitſtorting en mededeeling van het hart: „ hoe aangenaam moet dit alles voor den onbedorven „ ſmaak zyn! En dan, —— de gemeenſchappelyke vor„ ming van gevoelige jeugdige zielen tot wysheid en „ deugd, tot nuttige burgers en redelyke Christenen; „ de zorgvuldigheid om geene andere dan goede zaaden „ in hunne harten te ſtrooijen; het opmerken van elk „ uitbottend ſpruitje van hun verſtand en van hunne „ goede gezindheden; het waarneemen van elke kleiner „ of grooter vordering, die zy op de hun voorgeſchree„ vene baan maaken; het vooruitzigt op hunne toeko„ mende gebruikbaarheid en algemeene nuttigheid: wel„ ke bronnen van het edelſte huisſelyke genoegen moet „ dit niet voor den geenen openen, die hetzelve op den „ rechten prys weet te ſtellen!" — By de voorgaande paart zich, als eene vierde oorzaak, *gebrek aan hulpbronnen, of aan middelen om zich met malkanderen te vermaaken.* —— „ Al wie een ledig hoofd en een koud „ hart in 't huisſelyke leven medebrengt; al wie daar „ volſtrekt over geene andere dan de gewoonſte zaaken „ weet te ſpreeken, en enkel door ſterke zinnelyke in„ drukſels bewogen of geſchokt kan worden; heeft zich „ zekerlyk niet veel genoegen, niet veel geluk, van de „ genietingen diens levens te belooven. —— Enkel zin„ nelyke vermaaken zyn welhaast uitgeput, even gelyk „ de kleine gebeurtenisſen en ontmoetingen van den dag. „ Maar, indien zo naauw verbondene perſoonen met een „ denkend verſtand en een welgeſteld hart in den kring „ der huisſelyke verkeering verſchynen; indien zy ee„ nen vasten ſmaak bezitten in alles, wat waar en „ ſchoon en goed is; indien zy lust en bekwaamheid „ hebben, om te leeren en om geleerd te worden; indien „ hun het gemeenſchappelyke leezen van een goed leer„ ryk boek het misſen van een ſchitterend gezelſchap „ vergoedt; indien zy aan alles, wat de menschheid „ en haar lot betreft, een oprecht deel neemen; indien „ zy met vereenigde krachten naar verhevener wysheid „ en deugd, naar grooter zedelyke volmaaktheid, ſtree„ ven; indien zy, eindelyk, den godsdienst als hun grootst „ belang aanmerken, en het genoegen der verlichte „ Godsvrucht en der redelyke Godsdienſtige overden„ kingen gemeenſchappelyk genieten: zal of kan het „ hun dan wel ooit aan ryke, onuitputbaare bronnen „ van genoegen en geluk ontbreeken?" —— Als eene

ver-

verdere oorzaak van gebrek aan huisſelyk genoegen en geluk meldt, eindelyk, ZOLLIKOFER *gebrek aan de noodige rust en ſtilte des gemoeds.* „ Al wie (ſchryft hy) van de eene „ of de andere ongeregelde drift, 't zy baatzucht, of „ nyd en jaloersheid, geſlingerd wordt, al wie zyn werk „ en bezigheden met angstvallige zorgen vervult, en „ van deeze zorgen overal vergezeld en vervolgd wordt; „ al wie niet naar grondbeginſels, maar naar het geval, „ naar grilligheid en luimen, denkt en handelt, ſteeds „ met zichzelven in twist leeft, nooit recht weet, wat „ hy wil of niet wil, en ſchier altoos met zichzelven en „ de gantſche waereld overhoop ligt; is volſtrekt niet „ vatbaar voor huisſelyk genoegen en huisſelyk geluk."

Om nu van andere niet te ſpreeken, eener herhaalde leezinge waardig is de Leerrede, handelende over de Verſcheidenheid der Standen, en der uitwendige omſtandigheden der menſchen; als zynde de bedenkingen, hier voorgedraagen, by uitneemendheid geſchikt om zommigen, welke aan dit verſchynzel, als een ſteen der ergernisſe, zich ſtooten, met den tegenwoordigen ſtaat der menſchelyke zaaken te bevredigen. Zie hier 's Mans hoofdbewyzen, en eenige trekken ten bewyze: *De Verſcheidenheid der ſtanden, van magt, van aanzien, van rykdom, en wat van dien aart meer zy, heeft haaren grond in de menſchelyke natuur.* „ De een, zegt ZOLLI- „ KOFER, zal het hem aanbedeelde land met de grootſte „ zorgvuldigheid bebouwen, hy zal door zyne ſchrander- „ heid en vlytigheid zo veele ſchatten uit de aarde trek- „ ken, als zy ſlechts in ſtaat is hem op te leveren, hy „ zal derhalven in weinige jaaren zyn inkomen verdubbe- „ len, en zich overvloed verſchaffen. Een ander daar en „ tegen zal door traagheid verhinderd worden, om zyn „ verſtand en zyne vermogens behoorlyk in te ſpannen, „ hy zal de gunſtige gelegenheden ter bewaaring of ter „ vermeerdering van zyn vermogen, die zich by hem „ aanbieden, of over het hoofd zien, of niet gebruiken, „ hy zal groote misſlagen in het aanwenden en beſtieren „ zyner goederen begaan, en in korten tyd zal 't hem „ zelfs aan het noodwendige ontbreeken." —— *Zonder deeze verſcheidenheid der ſtanden en levenswyzen, zouden wy zeer veele gerieflykheden, die wy thans genieten, volſtrektelyk moeten ontbeeren;* zie daar eene tweede bedenking, en vervolgens nog eene andere, volgens welke, uit kragt *deezer van God gemaakte inrichting, de menſchen*

ſchen de beste gelegenheid hebben, om alle hunne verſchillende bekwaamheden, vermogens en gaaven, aan te wenden, en tot den hoogſten trap van volmaaktheid te brengen. —— Uit hoofde van deeze Goddelyke inrichting genieten de menſchen alle ſoorten van genoegen en aangenaamheden, waarvoor zy vatbaar zyn; en, *deeze verſcheidenheid is een voortreflyk middel, om ons in de deugd te oefenen, en ons daar door voor de volmaaktheid en gelukzaligheid des anderen levens geſchikt te maaken;* —— deeze zyn de overige bedenkingen, met welke de waardige Redenaar zyne ſtelling aandringt; leidende voorts uit dezelve de gevolgen af, door welke hy zyne Toehoorders tot vergenoegdheid, tot het waardig bekleeden van hunne byzondere ſtanden, en tot het onbezweeken yveren na eenen verhevener ſtand in de toekoomende waereld, nadruklyk tragt aan te ſpooren. Ons beſtek verbiedt het overneemen van verſcheiden zeer fraaie aanmerkingen, welke wy hier aantreffen.

Verhandeling over den Wandel des Geloofs. Door WILLIAM ROMAINE, *M. A. Predikant te Londen. Uit het Engelsch vertaald. Tweede Deel. Te Amſterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 321 *bl.*

De Eerw. ROMAINE vervolgt en voltooit hier zyne opgevatte taak (*), om, in de onderſcheidene byzonderheden, in welke den Christen leed en onheil wedervaart, te ontvouwen den heilzaamen invloed des geloofs in JEZUS, ter overwinninge van allen tegenſtand, welken hy ontmoet op het pad der Godzaligheid, om zyn gemoed in eene kalme rust en vreedzaame onderwerping te bewaaren, en alzo het genadeloon zyns ſtrydens en worſtelens, de kroon der overwinninge, weg te draagen. Zie hier den inhoud der negen Hoofdſtukken, in welke dit Deel gefmaldeeld is. „ De geloovige gaat op zynen „ weg voord, zich in God verblydende. —— De ge„ loovige wandelt ootmoediglyk met God, draagende zyn „ kruis. —— De geloovige, door uitwendig kruis ge„ oefend, draagt het met geduld, en vindt het een uit„ nee-

(*) Zie de *Letteroef.* voor 1792, bl. 360.

„ neemend hulpmiddel op zynen weg naar den hemel. „ —— De geloovige, door inwendig kruis geoefend, „ leert meer ootmoedigiyk te wandelen met God. —— „ De geloovige ſtrydt den goeden ſtryd des geloofs, en „ gaat voord, overwinnende, en op dat hy overwinne. „ — De geloovige ſtapt voord, ſtrydende den goeden „ ſtryd des geloofs, en behaalt dagelyks de overwin- „ ning op de wereld. —— De geloovige treedt voord, „ wederſtaande en overwinnende de laagen en aanvallen „ des verzoekers. — De geloovige, door Gods kracht „ bewaard, volhardt in zynen heiligen wandel en zege- „ ryken ſtryd. —— De geloovige voleindigt zynen loop, „ en gaat in in de ruste."

Deeze opgave zy genoeg om de bedoeling deezes Werks te leeren kennen: want voor een doorloopend berigt of uittrekzel is hetzelve niet wel vatbaar. Om iets tot proeve van ROMAINE's denkwyze en leidinge te melden, bepaalen wy ons tot het laatſte Hoofdſtuk. Aldaar beſchouwt hy den Geloovige, als uit deeze Waereld zullende overgaan in de eeuwige ruste. Tot menſchen van onderſcheiden aart, nederliggende op het ſterfbedde, rigt hy aldus zyne rede: „ Misſchien zyt gy gerust en „ welgemoed, om dat uw uitwendig gedrag onberispelyk „ is. Dan wacht u, van op uzelven te vertrouwen, „ op dat uw deel niet zy met hen, die in openbaare „ godloosheid leeven. Indien gy uwe geſteldheid, of „ het geen gy meent te bezitten, ten grond van uwe „ hoope en verwachting legt, indien gy vertrouwt op „ uwe pligtsbetrachtingen of deugdzaamheid, of dezelven „ met de Gerechtigheid van Christus wilt ſaamen paa- „ ren, en in zulk een vertrouwen den dood te gemoete „ gaat —— hoe vreeslyk zult gy u dan bedroogen vin- „ den! Dan is uw eeuwig verderf onvermydelyk. Zulk „ eene valſche hoop wordt aldus beſchreeven: *Ziet, gy „ alle die een vuur aanſteekt, die u met ſpranken om- „ gordt; wandelt in de vlamme van uw vuur, en in de „ ſpranken die gy ontſtooken hebt.* Maar wat zal de uit- „ koomst weezen? Dus ſpreekt de Heer: *Dat geſchiedt „ u van myne hand, in ſmerte zult gy lieden liggen;* en „ te ſaamen met hem, zal de openbaare vyand van God „ en Christus liggen. —— Een loochenaar der Open- „ baaring wordt op het Ziekbedde neêrgelegd —— eene „ ſleepende kwaal verteert allengs zyn leven — de Ge- „ neesheer wanhoopt aan zyn herſtel — zyne krankheid

„ is doodlyk — en hy zelf is daar van bewust. Dan, „ helaas! hy is ten eenemaal onbereid voor den dood en „ het oordeel. Hy heeft eenige Godvruchtige Vrienden, „ die hem vrymoedig onderhouden over zynen eeuwigen „ ſtaat; doch hy wil niets hooren van zyne ſchuld voor „ God, noch van de noodwendigheid eenes Verlosſers. „ Men ontbiedt eenen Leeraar by hem; en dees ſpreekt „ hem van de zonde, als eene overtreeding van Gods „ heilige Wet — van Gods Rechtvaardigheid, welke „ niet nalaaten kan, den overtreederen loon naar werken „ te geeven — en van de onmoogelykheid voor hem, „ om voor Gods Rechterſtoel te kunnen beſtaan, ten zy „ aan alle de eiſchen, welken de Wet en Gods Recht- „ vaardigheid op hem hebben, voldaan worde. Hy be- „ proeft, om den ſtervenden te overtuigen van de God- „ heid van Jeſus, en van het Godlyk werk, door Jeſus „ volbragt —— doch te vergeefsch; hy veracht den raad „ des Leeraars, en antwoordt, met een verhard en on- „ boetvaardig gemoed: „„ Het gaa met my in de eeu- „„ wigheid zoo als het wil; ik wil niets te doen hebben „„ met uwen Jeſus.“ —— Zoo ſterft hy. —— Wy be- „ hoeven hem niet te volgen tot den Godlyken Rechter- „ ſtoel, om te weeten wat van zyne ziel geworden is. „ Gods onfaalbaar woord leert ons, wat het deel der on- „ geloovigen zal weezen. Hunne rampzaligheid is zoo „ zeker, als Gods waarheid. —— O Leezer, onder- „ zoek uzelven; want die niet gelooft, is alreede veroor- „ deeld, dewyl hy niet geloofd heeft in den naam van „ Gods eeniggebooren Zoon.

„ Welligt zyt gy een Christen in naam. Maar wat „ dunkt u van Christus? De groote dwaalleer in deeze „ dagen raakt den Perſoon des Middelaars; en indien „ gy tot dezelve vervallen zyt, kunt gy geen' grond heb- „ ben om by uw ſterven de zaligheid te verwachten. Is „ Christus Jehovah? O! laat dit gewigtig ſtuk niet on- „ beſlischt. De waarheid van zyn woord, en de eer van „ zyn volbragte werk, hangen geheel van dat ééne punt „ af, en zoo ook uwe waare gemoedsrust en gegronde „ hoope. Want indien gy niet gelooft dat Hy de waare „ zelfwezige God is met den Vader en den Geest, zult „ gy in uwe zonden ſterven. Zyn lyden kan niet gel- „ den ter voldoening voor uwe zonden, noch zyne ge- „ hoorzaamheid tot uwe rechtvaardigheid, indien Hy „ niet Jehovah is. Zonder geloof in Hem, als den God-

„ ly-

„ lyken Verlosser, zal de dood u onder schuld vinden, „ en het oordeel zal u verwyzen tot de vyanden van „ God en Christus."

Dus stoutmoedig het toekomstig lot der natuurgenooten te doen afhangen van een Leerstelzel, waar omtrent Mannen van uitgebreide kennisse en onlochenbaare hoogagtinge voor den Christlyken Godsdienst op verre na niet eens zyn! —— inderdaad: wanneer zal eens de waereld van dat onbedagtzaam vonnisvellen te rug keeren, en het stellig alleruitdruklykst gebod, van *niet te oordeelen*, liefderyk leeren betragten?

Gemeenzaame Beschouwingen over den Godsdienst, voor Ongeoefenden, ter bevordering der Godsdienstige Verlichting. Door WILLEM BRUIN, *Leeraar van een der Doopsgezinde Gemeenten te Westzaan. Te Amsterdam, by* M. Schalekamp, 1795. *In gr.* 8vo. 84 *bl.*

In onze aankondiging, en aanpryzende beoordeeling, eener naamlooze Verhandeling, getiteld: *De aangelegenheid van* JESUS *Leevensgeschiedenis*, enz. noemden wy, onlangs, den Eerw. WILLEM BRUIN, als den vermoedelyken Schryver. Door openbaar uitkoomen, in het Voorberigt van het bovenvermelde Opstel, wordt ons vermoeden gestyfd. En, inderdaad, hy behoeft zich zyns openbaaren bekendstaans niet te schaamen, zo min ten aanzien van het thans, als van het voormaals, afgegeeven Stukje. De inhoud strookt met zynen gewyden post, en, naar ons inzien, verkondigt de bewerking eenen Man, niet slegts zyns onderwerps meester, maar die ook de Voorwerpen, ten dienste van welke hy de pen hadt opgevat, zeer wel wist in 't oog te houden. In *Vier Beschouwingen* bevat de Burger BRUIN 't geen hy thans, ten nutte zyner natuurgenooten, hadt voor te draagen. *Wat is Godsdienst?* —— *Wat is het Oogmerk van den Godsdienst?* —— *Over het Gebruik van den Godsdienst.* —— *Over het geluk van een Godsdienstig leeven:* —— deeze zyn de gewigtige Onderwerpen, hier behandeld. Grootendeels heeft hy dezelve gegooten in den Vorm van gemeenzaame Zamenspraaken, telkens gevolgd van eene Spraakwending tot de Leezers, waarin hy, by manier van Gevolgtrekkinge, de gegrondheid der stellinge, door hem beweerd, doet opmerken. Welke averechtsche be-

grippen veele menſchen, aangaande de natuur — het oogmerk — en het gebruik van den Godsdienst, voeden, vertoont de geagte Burger in de meeningen en gedraagingen der ten tooneele gevoerde perſoonen; doende daarby, op eene uitlokkende manier, afſteeken de karakters van de zodanigen, die meer redelyke begrippen koesteren. Gevorderden in kennis, zo wel als de rechtſtreeks bedoelde Ongeoefenden, zullen 's Mans Geſchrift met genoegen leezen. Wy hoopen, dat de Eerw. BRUIN in het Vertier zyner Werkjes gepaste aanmoediging zal vinden, om het leezende Publiek, by voortgang, met vrugten van zyne leerzaame pen te voeden.

Over de Ontdekking van de ſtandhoudende betrekking, welke 'er tuſſchen de verſchyning en het verdwynen, den arbeid en de werkeloosheid, de meerdere of mindere uitgeſtrektheid der Webben, als ook der Hoofddraaden van de onderſcheiden ſoorten van Spinnen, en de Veranderingen, welke 'er in den Dampkring met opzigt tot het ſchoon weder, of den regen, de droogte of de vogtigheid der lugt, doch vooral van de koude en hitte, een meerderen of minderen graad van vorst, en een volkomen dooi plaats grypen. Door den Burger QUATREMERE D'ISJONVAL. *In den Haag, by* I. van Cleef, 1795. *In 't Hollandsch en Fransch. In gr.* 8vo. 100 *bl.*

De uitvoerige titel van dit Geſchrift kondigt genoegzaam den inhoud aan. De beste gelegenheid tot het doen van waarneemingen hadt de Schryver, geduurende zyne zevenjaarige gevangenis te Utrecht. Men moet zich verwonderen over het taai geduld, waar mede de Franſche Burger zyne taak volvoerd heeft. Wat niet al neemt een Gevangenman by de hand, om den ondraaglyken last der tydverveelinge te verzagten! Voor eene ontleedende opgave is het Geſchrift niet vatbaar. Al wie eenigen ſmaak voor de Natuurlyke Historie heeft, zal met vermaak dit Werkje doorleezen; mids hy geduld hebbe met eenige weinig beduidende kleinigheden.

W.

W. FALCONER, *M. D. enz. Bericht wegens het werkend Vermogen van de* Aqua Mephitica Alcalina, *of Loogzoutig Luchtzuur Water, op het Graveel, Steen, enz. De vierde uitgave. Uit het Engelsch overgebragt door* P. P. DU CLOUX, *M. D. Te Leyden, by* L. Herdingh, 1796. *In gr.* 8*vo.* 160 *bl.*

Naa eene aanpryzende Voorreden van den Vertaaler, verzekerende het hier opgegeeven Middel, by zich zelven, en anderen, zeer heilzaam te hebben gevonden, volgt eene naauwkeurige Beſchryving van de Bereiding en het Gebruik van het Middel zelven. Hierop volgen eenige Waarneemingen, waarvan zommige waarlyk belangryk zyn; eenige proeven ter uitwendige oplosſing van Steenen; eene theoretiſche redeneering omtrent de vermoedelyke werking van het Middel; de vergelyking met eenige Minerale Wateren, van dezelfde uitwerking, en, ten ſlot, nog twee laater ingekomene Waarneemingen.

Wy hebben dit Werkje met veel genoegen geleezen, en danken den Vertaaler voor de mededeeling daarvan in onze Landtaale. Wie de lastigheid en moeijelykheid der behandeling van de hier beſchreevene Ziekten in de practyk heeft ondervonden, zal verblyd zyn, hier een middel te leeren kennen, dat men, in ſtede van andere ſcherpere, en dus dikwerf hinderlyke, Middelen, kan aanwenden. Wanneer het ook, gelyk meer andere nieuwe en oude luidgepreezene Geneesmiddelen, niet in alles aan de verwagting voldoet, blyft het toch, in het zo even gezegde opzigt, verkiesbaar boven veele andere ſcherpe Middelen.

Over het gebruik van maagverſterkende Middelen, en van het Opium, by de *Aqua Mephitica Alcalina*, moet men het Werkje zelve naaleezen. Lymige Middelen, en zoete Melk, zyn, naar onze ondervinding, in deeze Ziekten, en by een aanhoudend gebruik van alle Zoutige Middelen, gewis zeer dienſtig.

Wysgeerige Verklaaring der Rechten en Pligten van den Mensch en Burger; en een Ontwerp van de daar uit volgende Grondwetten van Staat, voor een één en onverdeeld Bataafsch Gemeenebest-beſtuur. Door CORNELIS ZILLESEN. *Te Leyden, by* Herdingh *en* du Mortier, 1796. *In gr.* 8vo. 142 *bl.*

Onvermoeid betoont zich de Burger ZILLESEN, om zyne Landgenooten, in dit zo gewigtig Tydperk, voor te lichten. Het boven aangeduide Geſchrift mag aangemerkt worden als een Aanhangzel op 's Schryvers *Ontwerp der Bataafſche Conſtitutie*, ons onlangs voorgeſteld (*).

's Mans doel en plan zien wy, in het Voorbericht, met deeze woorden voorgedraagen: „ Is het tydvak, „ dat wy thans beleeven, het merkwaardigst dat de „ geſchiedenis ooit heeft opgeleverd; en nadert de tyd „ dat men aan de Bataaven, een Ontwerp van een „ Conſtitutie gegrond op de Rechten der Menschheid, „ zal voorſtellen, dan acht ik het ook noodig, dat die „ Rechten van den Mensch en Burger, eenvoudig ver„ klaard, en de daar uit voortkomende Pligten teffens „ aangeweezen worden; want *Rechten* veronderſtellen „ *Pligten*, en het *kennen* en het *naakomen* van het laat„ ſte is ruim zoo noodzaaklyk als de weetenſchap van „ het eerſte; om dat alle de rampen der Volken oor„ ſpronglyk zyn uit pligtverzuim van hun die regeeren, „ en zy die geregeerd worden. Dit onwederſpreeklyke „ waarheden zynde, zo behooren ook alle ontwerpen der „ Grondwetten van Staat gegrond te zyn op de Rech„ ten en Pligten van den Mensch en Burger.

„ Om dat ik de verklaaring der Rechten en Pligten „ van den Mensch en Burger, *Wysgeerig* behandel, zo „ heb ik my niet gebonden aan de *Franſchen*, zo min „ als aan de door onze Volksvertegenwoordigers opgegee„ ven Rechten der Menschheid, te meer, daar ik de „ Rechten van den Mensch en van den Burger, ieder „ byzonder behandel. Ook komt het my (onder ver„ betering) geſchikter voor, de Rechten, die orde te

„ gee-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* voor 1795, bl. 595.

„ geeven, dat ze, zoo na mogelyk, regelmaatig, als ge-
„ volgen uit elkander voortvloeijen. De verklaaring van
„ ieder Articul plaats ik in nooten; doch ik heb die
„ verklaaringen teffens zoo ingerigt, dat dezelve toepasse-
„ lyk zyn op de tegenwoordige omſtandigheden des tyds,
„ zulks noodzaaklyk oordeelende voor minkundigen. — Op
„ de Rechten van den Mensch, in de eerſte Afdeeling —
„ laat ik die van den Burger in de tweede — dan de
„ Pligten by de derde — en in de vierde Afdeeling ein-
„ delyk de Grondwetten van Staat, voor de Bataafſche
„ Republiek, volgen."

Zie daar het doel en plan van dit Werkje. In de uitwerking van 't zelve doet zich ZILLESEN, even als in zyne andere Schriften, kennen voor den in 's Lands zaaken en belangen kundigen Man, wiens Aanduidingen zeer veel overweegings verdienen; en twyfelen wy geen oogenblik, of men zal op veele plaatzen, ten aanziene van verſcheide byzonderheden, licht by hem kunnen ontſteeken: de aanwyzingen van de plaatzen, op welken dit toepasſelyk is, zouden onze Aankondiging te breed doen uitloopen, behalven dat de aaneengeſchakelde orde eene geheele leezing behoeve, om enkele plaatzen wel te begrypen. Met één woord, ſchoon men hem in alles niet zal byvallen, is 'er veel, zeer veel, in, 't welk de toeſtemmende goedkeuring zal wegdraagen; veel, welks opvolging hoogst te wenſchen ware.

Uit het ſlot ſchryven wy alleen deeze nooit genoeg herinnerde Bedenking over: „ Dat ik, in veele opzich-
„ ten, verſchille met de Grondwetten van de *Franſche*
„ Republiek, heeft zyn reden. By die Natie vorderde de
„ overgang van het Monarchaale tot het Gemeenebestbe-
„ ſtuur een grootere verandering, daar by ons de voorige
„ gebrekkige Gemeenebest-regeering maar noodig heeft ver-
„ anderd te worden, naar de Grondbeginzelen van de Rech-
„ ten der Menschheid. —— De middelen van beſtaan der
„ *Franſchen* zyn ook van eene geheel andere natuur dan
„ die van ons *Nederlanders*; hun grond is ryk en vermo-
„ gend, om uit zyn ſchoot ruim het dubbeld aller nood-
„ wendigheden des leevens op te leveren, daar wy inte-
„ gendeel een ongunſtigen kostbaaren grond bewoonen,
„ ongenoegzaam tot onze behoeften. Laat de *Franſche*
„ Natie tot den grootſten ſtaat van armoede gebragt zyn,
„ dan kan by vrede, in korte jaaren, dat Volk weer
„ magtig en vermogend weezen; om dat het meerdere

„ van

„ van haaren vrugtbaaren grond, welke zy kan verkoo-
„ pen aan andere Volken, haar verrykt ten kosten dee-
„ zer Natien; maar gansch anders is het by ons *Hol-*
„ *landers*, hier moet een groot gedeelte onzer meerdere
„ arbeidzaamheid beſteed worden ter aanvulling van het
„ te kort komende aan onze behoefte. De *Franſchen*
„ haar handel met binnenlandſche Producten is, ten
„ opzichte der Buitenlanders, actief, en de onze pasſief,
„ de eerſte geeft rykdom en welvaart, en de tweede
„ verteert rykdom en welvaart, en kan niet herſteld
„ worden, dan met de overwinſten, welke de buiten-
„ landſche Koophandel, Zeevaart, en binnenlandſche Fa-
„ brieken, aanbrengen. Een dubbele vlyt en vernuft
„ moet by ons vergoeden het ongunſtige der Natuur.

„ Ons ganſche Staatsbeſtuur, zal het beantwoorden aan
„ zyne verwagting, dient derhalven daar naa ingerigt te
„ worden. Geld is de allernoodzaaklykſte behoefte van
„ ons Land, dit in eens van ons afgenomen, verdroogen
„ alle de bronnen van ons beſtaan, door contant Geld
„ alleen zyn wy de voornaamſte vragtvaarders van *Eu-*
„ *ropa*, en leveren de voortbrengzelen van het eene
„ Land aan die van het andere. Alle Plannen van Staat-
„ kunde, welke den omloop van geld doen verminderen,
„ leggen den grond tot onze totaale ruïne, dus hoe Va-
„ derlandlievend iemand mag denken, is hy daarom nog
„ geen geſchikt voorwerp voor onze Regeering en vooral
„ om in het Financieele eenig beſtuur te hebben. Alle
„ ontwerpen van herſtel van ons Land zyn volſtrekt
„ vrugteloos, indien men niet tragt den omloop van het
„ Contante Geld te vermeerderen, en onze voorige en
„ tegenwoordige Belastingen hebben den grond gelegen
„ tot het verval onzer Fabrieken. Onze Vryheid, Ge-
„ lykheid en Broederſchap, zal weinig vruchten oplever-
„ ren, indien 'er niet de zodanigen aan het bewind ko-
„ men, die eene grondige kennis van alle de takken
„ onzer welvaard, verval en herſtel, hebben."

Veelvuldig, en meest zeer gepast, zyn de Raadgee-vingen en Vermaaningen, door deezen Burger zynen Lands-genooten in dit Tydsgewrichte medegedeeld. „ Het is," dus laat hy zich onder andere hooren, „ geen geringe
„ zaak, Bataven! eene Conſtitutie te ontwerpen, ge-
„ ſchikt naar de binnen- en buitenlandſche Staatsbelan-
„ gens van ons Land, en dat in een tydvak daar een
„ algemeen Zedenbederf by alle Natien heerscht. Lucht-

„ ge-

„ geſteltenis, aart, zeden, en onderſcheiden middelen van
„ beſtaan, dienen hier nimmer uit het ooge verlooren te
„ worden; en dat nog wel de ergſte bezwaarposten zyn,
„ zyn vyanden van buiten en binnen, verdeeldheden on-
„ der de Bondgenooten en Burgers, en een leedige Geld-
„ kas, overlaaden met genoegzaam onbetaalbaare Staats-
„ ſchulden.

„ Hier zal Wysheid, Voorzichtigheid en Staats-Oe-
„ conomie, noodig zyn om een Ontwerp zamen te ſtellen,
„ dat aan de best mogelyke vereischtens voldoet. —
„ Bataven! zonder Eendracht kunnen wy in het groot
„ te onderneemen Werk nimmer gelukkig ſlaagen. Onze
„ binnenlandſche Vyanden zullen u onderling tragten te
„ verdeelen, tweedracht zaaijen onder uwe Volksverte-
„ genwoordigers, Municipaliteiten, Societeiten en Bur-
„ gers, en u inſcherpen ongehoorzaamheid aan de Wet-
„ ten, welke van uwen ſmaak niet zyn; maar wagt u
„ voor alle verdeeldheid en ongehoorzaamheid aan de
„ Wetten, alle rampen der *Franſchen* zyn oorſpronglyk
„ geweest uit deeze twee verderſlyke bronnen. — Maar
„ zie ook teffens voorzichtig uit uwe oogen, dat alle
„ overgedraagen magt aan uwe Volksvertegenwoordigers
„ in het Ontwerp wyslyk bepaald word: want offchoon
„ de tegenwoordige Repreſentanten daar geen misbruik
„ van maakten, by tyd en wylen kunnen 'er aan het
„ bewind komen, die zich van dat onbepaalde bedien-
„ den, en daar door den grond ter overheerſchinge la-
„ gen; en juist van dit punt hebben zich altoos de
„ Overheerſchers bediend om de Volken te overhee-
„ ren! — —

„ Bataven! zonder Eendracht zyt gy verlooren; en
„ zult als vooren van buiten of binnen 's lands over-
„ heerscht worden, uwe Vyanden leggen op hun loe-
„ ren, en verheugen zich al aanvangelyk over uwe on-
„ derlinge haat en tweedragt, en blaazen dit twistvuur
„ heimlyk aan. *Verdeel* en *heersch* was der *Romeinen*
„ grondregel; het Despotismus bedient zich hier van,
„ en de *Franſchen* hebben de rampen daar van onder-
„ vonden!"

De Gordiaanſche Knoop ontwikkeld, of Oplosſing van een groot Staatkundig Voorſtel, door een waar Republikein in Frankryk. Uit het Fransch vertaald. In 's Haage, by J. C. Leeuweſteyn. *In gr.* 8*vo.* 42 *bl.*

Dit klein Boeksken, onder deezen eenigzins duisteren Tytel, behelst eens *Franſchen Republikeins* bedenkingen omtrent de Handelwyze, die het *Fransch Gemeenebest*, ten zynen meesten en beſtendigen voordeele, met het Zuster-Gemeenebest, ons Land, te houden hebbe. Alleszins leezenswaardig hebben wy het gevonden, en durven het als zodanig aanpryzen.

Men kenne 's Opſtellers denk- en ſchryfwyze uit deeze twee ſtaaltjes: „ Het waare middel voor *Frankryk*, om „ zo veel voordeel als mogelyk van het nieuwe Gemeenebest te trekken, en het zelve onherroepelyk aan zich „ te hegten, is, om zich te vergenoegen met zo veel „ als *Holland* in 't begin kan uitvoeren, [tegen het „ ontblooten van 't zelve van Geldmiddelen hadt hy zich „ verklaard], en haar tyd te geeven om haar verlies te „ vergoeden, haare hulpmiddelen aan den gang te brengen, door nutte verbeteringen en wyze ſpaarzaamheid „ andere middelen daar te ſtellen, en aan haare Zeemagt eene ontzag inboezemende gedaante te geeven. — „ *Frankryk* moet den loop der Staatkundige verrigtingen „ van *Holland* niet tegenwerken, maar veel eer begunſtigen, haar nergens in dwarsboomen; zelf zich op de „ geestgeſteldheid der Burgeren geenen invloed aanmaatigen; met één woord, zy moet de Natie aan zichzelve overlaaten. De *Bataaf* gaat langzaam voort in „ zyne verrigtingen, om dat hy die meermaalen overdenkt; maar hy treedt ook recht aan op zyn doelwit, „ en zelden mist hy dit; overhaasting zoude, door hem „ tegen zyne geaartheid te doen werken, hem in verwarring „ brengen, een vreemde invloed zou hem agterdenkend „ en wantrouwend maaken; door zyne oogmerken en uitzigten te dwarsboomen, zoude men hem, door weerzin, „ in de ongevoeligſte onverſchilligheid ſtorten.

„ *Franſchen!* gy zult dit agtenswaardig Volk leeren „ kennen, gy zult hulde doen aan zyne deugden, veelligt zelf zult gy, zo gy de moeite wilt neemen het „ zelve van naby te betragten, in hen waare begaafdhe-

„ den

„ den zonder laatdunkenheid, diepdenkenheid zonder op-
„ geblaazenheid, ſchranderheid zonder belachlyke ſtree-
„ ken, bovengewoone kundigheden zonder pedanterie,
„ en vooral dat gezond verſtand aantreffen, het welk,
„ uit hoofde van zyne onopgeſmuktheid en opregtheid,
„ dikwerf van oneindig meer waarde is, dan het ſchitte-
„ rendst vernuft, dat door deeze deugden niet vergezeld
„ is. Gy zult dit zo ten onregt gekend, zo weinig naar
„ zyne waarde geſchat Volk leeren kennen, gy zult in
„ het zelve, die vastheid van Character, die ongeveinsd-
„ heid in gevoelens, die beſtendigheid in grondbeginzels,
„ die deugdzaame geestvervoering voor de *Regten van*
„ *den Mensch*, die verkleefdheid aan uwe wetten en aan
„ u vinden, welke het ontwyfelbaarst kenmerk uitmaakt
„ van den waaren republikeinſchen geest, en van den
„ Mensch, die zyne waarde gevoelt. Gy zult hem ken-
„ nen, en my, daar ik hem regt doe, toejuichen: gy
„ zult u zelf gelukkig ſchatten van ten zynen opzigte
„ zagte en billyke maatregelen in 't werk geſteld te heb-
„ ben, en u bevlytigen om hem uwe Geallieerde te
„ noemen. Gy zult den *Bataaf*, die waardig is om
„ vry te zyn, daar hy dit altoos in zyn hart was, en
„ altoos zich bevlytigde om het ten vollen te zyn, on-
„ derſcheiden van den eigenbaat zoekenden *Bataaf*, ſlaaf
„ zyner heerschzugt, onderdrukker door lafheid, en
„ valschaartig, zo wel door eigenbelang, als door ge-
„ aartheid."

De *Franſchen* tegen de laagen en kunſtenaaryen van PITT waarſchuwende, laat hy onder andere zich dus hooren: —— „ PITT, hier aan kunt gy niet twyfelen,
„ heeft, ô *Franſchen!* het oog gevestigd op het gedrag
„ van uwe Vertegenwoordigers, uwe Generaals, uwe
„ Legers in het Land der *Bataaven*. Hy zal niets ver-
„ zuimen om de eene of de andere aan te zetten tot
„ het doen van zodanige verkeerde ſtappen, welke de
„ Natie tegen hen kunnen voorinneemen, en hy zal niet
„ nalaaten dit ongenoegen op alle mogelyke wyzen aan
„ te ſtooken. Hy zal met alle magt door de krui-
„ pende *Engelsch-Stadhouders-gezinden* gerugſteund wor-
„ den, die veel liever eene geveinsde onderwerping dan
„ de vlugt gekoozen hebben, om dat deeze hen van de
„ middelen beroofde om dienstbaar te zyn aan eene zaak,
„ die alleen hun heerschzugtig en kruipend eigenbelang
„ kan begunſtigen: het is vooral tegen de trouwlooze

„ raadgeevingen, tegen de listige inboezemingen, tegen
„ de heimlyke Vryheid doodende konstgreepen van deeze
„ wanſchepzels, gewoon om allerlei gedaante aan te
„ neemen, en zich van allerlei vermommingen te be-
„ dienen, dat men op zyne hoede zyn moet. — Veel-
„ ligt zullen zy zich gelaaten met een verleidenden yver
„ in de oogſchynlyke belangen van *Frankryk* deel te
„ neemen, om des te beter deszelfs waare belangen te
„ ondermynen; alles zal verlooren zyn, indien men afwykt
„ van het pad, het welk men tot nog toe betreeden heeft,
„ om een ander te volgen, dat zy voorſlaan, en van 't
„ welk zy, gelyk de kwaade geesten in de tover-histo-
„ rien, wel zorge draagen om de afgronden te verber-
„ gen door gouden bergen, die eensklaps verdwynen
„ zullen, wanneer het niet meer mogelyk is zich uit
„ den afgrond te rug te houden."

Het Vereeuwigen van de Nagedachtenis derzulken, die zig by het Vaderland wél verdiend gemaakt hebben, als de Plicht van eenen rechtſchapen Vaderlander. Voorgedragen in eene Redevoering, uitgeſprooken op Maandag den 13 *van Wynmaand* 1794, *in het Amſteldamſche eerſte Departement der Maatſchappye* TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN. *Door* JOHANNES DE BRUINE. *Te Amſterdam, by* H. Keyzer. *In gr.* 8*vo.* 38 *bl.*

In deeze weinige Bladzyden vinden wy Antwoord op de zes volgende Vraagen. I. Wie is in 't algemeen *een Vaderlander*? II. Wie onder deezen is *een rechtſchapen Vaderlander?* III. Wie onder deezen is de *verdienſtlyke Vaderlander?* IV. Wat zegt het, *de nagedachtenis des laatſten by den Tydgenoot niet alleen, maar ook by de Nakomelingſchap, te vereeuwigen?* V. Welke zyn de *voornaamſte drangredenen*, die den rechtſchaapen Vaderlander tot het bedoeld gedrag jegens den verdienstlyken Vaderlander *verplichten*? en laatstlyk, VI. Wat moet de eerſte doen, wanneer de uitoefening van den bedoelden pligt jegens den laatſten voor hem *onuitvoerelyk wordt?*

Wy vergenoegen ons het Antwoord op de laatſte Vraag af te ſchryven. „ Ik antwoorde 1°. de regtſchapen Va-
„ derlander vertegenwoordige, met een bloedend hart, en
„ een druppend oog, ja met inſluiting van zig zelv', aan
„ den goedertieren Hemelſchen Vader den diepſt bedor-

„ ven

„ ven zedelyken ſmaak zyner tydgenoten, en den hier
„ door laagst vernederden ſtaat van geheel het Vader-
„ land —— eene vernedering, die immer te kennelyker
„ wordt, wanneer 'er, binnen eenen engen tydkring, ver-
„ ſcheiden verdienstlyke Mannen, ja Vaders, door den
„ dood, als anderzins, aan een Gemeenebest ontrukt
„ worden —— nog eens 2°. de regtſchapen Vaderlander
„ vertoone in alle zyne bedryven, dat de vernedering
„ van zyn Vaderland ook zyn aandenken —— ik zeg te
„ weinig! ook zyne vernedering vordere! —— die hier
„ niet weenen kan met den weenenden —— nog lyden
„ kan met den lydenden —— wat zeg ik? die zig hier
„ niet verplaatzen kan in de rampvolle omſtandigheden van
„ duizenden zyner natuurgenooten, dien, voorwaar, myne
„ Medelanders! is het zelfs tot ſchande, te vraagen: wat
„ moet ik doen, wanneer ik myn pligt jegens den ver-
„ dienstlyken Man niet kan ter uitvoer brengen? Immers
„ 'er is één pligt, die de zodanige volbrengen kan en
„ moet — 3°. hy volge het ſchitterend voorbeeld van
„ NEHEMIA, den grootſten Vaderlander na SAMUEL —
„ die weende niet ſlegts op de reeds gefloopte muuren —
„ op de puinhoopen van zyn Vaderland —— die ver-
„ eerde niet ſlegts, door zyn weenen, de hier en daar
„ reeds verwoeste begraafplaats zyner Vaderen — neen
„ maar ook die deedt pooging tot herſtel van al het
„ vervallene in alle de voorregten van zyn Vaderland.

„ Och! of veele Volksvertegenwoordigers, als andere
„ NEHEMIAS, hier mogten vóórgaan! en dat, voor het
„ overige, een ieder, die den naam van regtſchapen Va-
„ derlander voeren wil, in de uitoefening van dien zo
„ aangelegen pligt, hunne voetſtappen drukke, of lie-
„ ver in gelykmaatige zamendragt Hen vergezelle en
„ ſchraage."

Blykens het *Beſluit*, is deeze *zeldzaame* Redenvoering, *zeldzaam* in ſchikking, *zeldzaam* in ſtyl, *zeldzaam* in bewoordingen, eene Lykgedagtenis op den, toen dezelve gedaan werd, vóór weinig weeken overleden Burger-Vader HENRIK HOOFT DANIELSZ. —— eene Lykgedagtenis, ten dien dage als ter ſluik gehouden.

Dit is de grond van 's Redenaars vreemde uitboezeming op 't einde: „ Voor 't overige heb ik u te ver-
„ zoeken, by de roemwaardige gedachtenis van dien Va-
„ der des Vaderlands, dat gy, by het ſlot myner Re-
„ de, u gelieft te onthouden van eenig *Handgeklap*, of

„ uiterlyk vertoon van wel te vredenheid over myne poo-
„ ging —— want dit zou my doen bloozen —— zyne
„ asch onteeren, ja voor u allen geheel ontydig zyn....
„ Gaat veel eer, in bepeinzing van al het gehoorde, na
„ de plaats uwer wooning of beſtemming —— en waart
„ gy, met duizenden onzer Medeburgers, geduurende
„ den avond van zyn leeven, gewoon, by onderſcheidene
„ gelegenheden, zyner plegtig te gedenken —— voor
„ ditmaal, en by vervolg, heb ik eenen raad, uit de
„ Schoole der oude *Jooden* ontleend, u mede te deelen,
„ en hier mede zal ik eindigen. „ „ Zy hadden de ge-
„ „ woonte (zegt een voornaam Oudheidkenner,) zy
„ „ hadden de gewoonte, by de Lykvereering van ee-
„ „ nen verdienſtlyken Man, aan zyne nagelaaten Maag-
„ „ ſchap niet alleen, maar ook aan zyne Vrienden, een
„ „ Beker op de hand te zetten, en dien benoemden zy
„ „ DEN TROOSTBEKER.""

Dit ſlot heeft voor ons geen opheldernde Aantekening noodig; doch moet zonder dezelve voor de Naakomelingſchap, als zy deeze Redenvoering in handen krygt, duister weezen: en de Redenaar hadt toen gewis, onder het kruis redenvoerende, oorzaak, om zich niet klaarder uit te drukken, en een *Joodsch* dekkleedje te gebruiken. Hy oogt, op dat wy, by voorraad, dit afligten, op de vry algemeene gewoonte, ten dien tyde, in ons Land, wanneer het *Drinken der Gezondheid van Vader* HOOFT! een Staatsmisdaad gerekend werd, 's avonds om acht uuren een Drink-conditie in te ſtellen, *het Klokje van Achten!* Woorden van dezelfde Beduidenis als *de Gezondheid van Vader* HOOFT!

Reize van den jongen Anacharſis door Grickenland. Uit het Fransch van den Abt BARTHELEMY, *door* M. STUART. *Tweede Deel. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1795. *In gr.* 8vo. 418 *bl.*

Genoeg hebben wy, by de Aankondiging des Eerſten Deels deezes belangryken Werks, van den Aanleg gezegd (*). Ons ſtaat niets meer te doen dan den Inhoud

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 't Jaar 1795. I Deel, bl. 349.

houd deezes Deels, zo veel mogelyk verkort, op te geeven, om voorts 'er eene byzonderheid uit te ontleenen, die onder veele andere der overneeminge, en de aandagt onzer Leezeren, overwaardig is.

Één en twintig Hoofdſtukken bevat dit Boekdeel. — I. Vertrek uit *Scythie*. Het *Tauriſche Cherſoneſus*. De *Euxynſche Zee*. Staat van *Griekenland* zedert de verovering van *Athenen* in 't jaar 404 vóór J. C. tot aan het begin deezer Reize. De *Thraciſche Bosphorus*. Aankomst te *Byzantium*. — II en III. Beſchryving van *Byzantium*. Reis van daar na *Lesbos*. De Zeeëngte van den *Helleſpont*. *Griekſche* Volkplantingen. Beſchryving van *Lesbos*. PITTACUS. ALCÆUS. SAPPHO. —— IV en V. Vertrek van *Mytilene*. Beſchryving van *Eubœa*. Aankomst te *Theben*. EPAMINONDAS. PHILIPPUS van *Macedonie*. —— VI, VII en VIII. Vertrek van *Theben*. Aankomst te *Athenen*. Bewooners van *Attica*. De Academie. Het *Lyceum*. De Oefenſchoolen. ISOCRATES. De Worſtelperken. De Lykplegtigheden der *Atheners*. —— IX. Reize na *Corinthus*. XENOPHON. TIMOLEON. —— X, XI en XII. Werving, monſtering en oefening des Krygsvolks by de *Atheners*. De Schouwburg. Beſchryving van *Athenen*. —— XIII. De Slag van *Mantinea*. De dood van EPAMINONDAS. — XIV, XV, XVI, XVII, XVIII en XIX. Tegenwoordig Staatsbeſtuur van *Athenen*. De *Atheenſche* Overheden. De Geregtshoven te *Athenen*. De *Areopagus*. De Geregtshandel by de *Atheners*. Over Misdaaden en Straffen. —— XX. De Zeden en het Burgerlyk Leeven der *Atheners*. —— XXI. Over den Godsdienst, de Geestelykheid, en de voornaamſte misdaaden tegen den Godsdienst.

Hoe veele deezer kort aangeduide Hoofdbyzonderheden, in dit Deel voorhanden, wekken, om ſtryd, onze aandagt, en de nieuwsgierigheid der Leezeren van die opgave. Uit een en ander wat te ontleenen zou brokwerk maaken. —— Den Inhoud nog eens doorloopen. Trekt de *Areopagus* niet veeler opmerking? Zy trekt de onze; en zullen wy die Afdeeling, met agterlaating van de Aanhaalingen des Schryvers, tot ſtaaving van het bygebragte, opgeeven.

„ De Raad van den *Areopagus* is het oudſte, en niet te min het onbeſprookenſte, Gerechtshof van *Athenen*. Zomtyds vergadert hy in de Koninglyke Gaandery, maar meestal op eenen heuvel, die digt by den burg is, en

wel in eene zaal, welke tegen de ruwheid der lucht alleen door een boerendak beſchermd wordt.

„ De aanſtelling deezer Raadsheeren is voor hun ganſche leeven, en hun aantal onbepaald. De *Archonten* worden, na hun Regeeringsjaar voleindigd te hebben, onder dezelve aangenomen: na alvoorens echter in een plegtig onderzoek getoond te hebben, dat zy hunne bediening met zo veel yver als getrouwheid hebben waargenomen. Indien zommigen by dit onderzoek al bekwaam of vermogend genoeg mogten bevonden zyn, om de ſtrengheid hunner beoordeelaaren te ontduiken, als *Areopagiten* wordt hun het gezag van het voorbeeld hunner medeleden onwederſtaanbaar, waar door zy gedwongen worden, om zich deugdzaam te gedraagen, even als men onder zekere Krygsbenden gedwongen wordt zich dapper te houden.

„ De goede naam van dit Gerechtshof, geduurende zoo veele eeuwen, ſteunt op gronden, die denzelven geduurende de volgende eeuwen zullen ſtaande houden. De onſchuld, voor het zelve gedaagd, nadert zonder vrees, de overtuigde en veroordeelde ſchuldige vertrekt zonder zich te durven beklaagen.

„ Het zelve waakt over het gedrag van deszelfs eigene leden, en beoordeelt ze, dikwyls om geringe ſouten, onpartydig. Een Raadsheer werd geſtraft, om dat hy een Vogeltje geſmoord hadt, 't geen in angst zich in zynen boezem hadt willen verſchuilen, ter leering dat geen ongevoelig hart over het leeven der Burgers beſliſſen moet. De uitſpraaken van dit Gerechtshof worden ook niet ſlechts als voorſchriften der wysheid, maar ook als ſtelregels der menschlykheid beſchouwd. Ik zag voor 't zelve eene Vrouw brengen van gifmenging beſchuldigd; zy had den man, dien zy beminde, door eenen minnedrank tot wederliefde willen wekken, doch dezelve hadt hem den dood gedaan. Men ontſloeg haar als meer ongelukkig dan misdaadig (*).

„ An-

(*) In de agter dit Deel geplaatſte *Aanmerkingen*, vinden wy, tot deeze plaats behoorende, de volgende: „ By het vonnis, door my in den Text vermeld, kan men een ander voegen, het geen veel laater plaats hadt, en wel in eenen tyd, toen *Athenen* deszelfs roem geheel verlooren, maar de *Areopagus* den zynen behouden had. Eene Vrouw van *Sicyon*, uit wraak, dat haar tweede man en deszelfs voorzoon haaren eigen

„ Andere Overheden krygen ten loon haarer dienſten van het Volk eene Kroon en andere Eeretekenen: maar deeze, waar van ik ſpreeke, vraagt niets, en mag niets verzoeken. Niets onderſcheidt haar meer dan geen onderſcheidingen te behoeven. By de invoering van het tooneel ſtondt het allen *Atheneren* vry zich in deeze liefhebbery te oefenen; doch men zonderde de Leden van den *Areopagus* uit. En hoe zouden zich ook mannen van zulk een eerwaardig voorkomen, van zulke ſtrenge zeden, met de beſpotlykheden der zamenleeving kunnen bezig houden?

„ Men berekent de inſtelling van den *Areopagus* van den tyd van CECROPS. Doch deszelfs luister is aan SOLON te danken, die hem de zorg voor de goede zeden oplegde. Aan denzelven ſtondt toen de beoordeeling van ſchier alle misdryven, gebreken, en misbruiken. De opzettelyke doodſlag, de gifmenging, de dievery, de brandſtichting, de ongebondenheid, de nieuwigheden in den Godsdienst of in het Staatsbeſtuur, hielden toen deszelfs waakzaamheid gaande. De burgerhuizen indringende, kon hy elken onnutten Burger als een gevaarlyk mensch, en elken doorbrenger, wiens uitgaven zyne middelen te boven gingen, als een misdaadiger veroordeelen. Met de grootſte onverzettelykheid de misdaaden ſtraffende, met de zorgvuldigſte omzigtigheid op de verbetering van zeden lettende, en nimmer kastydende, dan na voorafgaande vermaaningen en bedreigingen, deedt zich dit Gerechtshof echter beminnen by de uitoefening zelve van het onbeperktst gezag.

„ De opvoeding der jeugd werd het voornaam voorwerp van deszelfs oplettenheid. Het wees den burgerkinderen de loopbaan aan voor derzelver vermogens, en gaf hun daarin gidſen ten geleide. Zomtyds zag men het den nayver der Krygsbenden door milde uitdeelingen aanſpooren, en vergeldingen toeleggen aan geringe burgers, die zich in ſtilte van hunnen plicht getrouw kweeten.

gen voorzoon van de allerbeste verwagting den dood hadden gedaan, vergaf ze beiden. Zy werd voor verſcheide Rechtbanken gebragt, welke haar durfden veroordeelen noch vryſpreeken; haare zaak kwam voor den *Areopagus*, die, na een lang onderzoek, beval, dat de partyen over honderd jaaren zouden wederkomen."

ten. Geduurende den *Perſiſchen* kryg ſtrekte deszelfs yver en ſtandvastige zorg voor de onderhouding der Wetten ten weezenlyken ſteun van het Staatsbeſtuur.

„ Deeze inrichting, te ſchoon om van langen duur te zyn, hieldt ſlechts éene eeuw ſtand. PERICLES ondernam de fnuiking van een gezag, het geen 't zyne in den weg was. Hy was ongelukkig genoeg van hier in te ſlaagen, en van dien tyd af hadt de Staat geene Zedemeesters meer, of liever werden alle Burgers Zedemeesters van elkanderen. Het aanbrengen werd veelvuldig, en de zeden ondergingen een rampzaligen ſchok.

„ De *Areopagus* heeft thans geene andere eigenlyke rechtspleeging dan over den opzettelyken doodſlag, de brandſtichting, de gifmenging, en eenige mindere misdryven.

„ Wegens eenen manſlag wint de tweede *Archont* berichten in, brengt dezelve voor den *Areopagus*, neemt mede zitting onder de Rechters, en ſpreekt met hun de ſtraf uit, welke door de Wetten, op eene Zuil gegraveerd, voorgeſchreeven is.

„ Wegens eene misdaad jegens den Godsdienst of den Staat, bepaalt zich deszelfs gezag alleen tot de opmaaking van 't geding. Zomtyds wint het uit zich zelf de noodige berichten in, zomtyds op last des vergaderden Volks. Het geding afgeloopen zynde, geeft het daar van verſlag aan het Volk, zonder zelf iets te beſluiten. De beſchuldigde kan als dan nieuwe middelen ter verdeediging beproeven, terwyl het Volk redenaars benoemt, om hem voor één der hooge Gerechtshoven te vervolgen.

„ De vonnisſen van den *Areopagus* worden door deeze ontzettende plegtigheden voorafgegaan. De beide partyen, midden tusſchen de bloedige ſtukken van geſlacht Offervee ſtaande, doen een eed, dien zy door de yslykſte vervloekingen tegen zich en de hunnen bekragtigen, en neemen daarby de vreeslyke Raazernyen ten getuigen, die in eenen nabuurigen Tempel, waar zy vereerd worden, hunne ſtem ſchynen te hooren, en zich ter ſtraffe van den meineed gereed te maaken.

„ Na dien toeſtel begint het pleitgeding; de waarheid alleen mag voor deeze rechtbank komen, alwaar de welſpreekenheid even zeer als de leugen gevreesd wordt. De pleitbezorgers moeten zich in hunne aanſpraak volſtrekt onthouden van alle inleiding, beſluitopmaaking, uitweiding, cierlykheid van ſtyl, ja zelfs van den toon

des gevoels, eenen toon die zo ligt de verbeelding der menſchen vervoert, en zoo veel invloeds op medelydende harten heeft. De oogen en gebaarden van den Redenaar zouden voorts te vergeefsch zyne gevoelens afmaalen, daar de *Areopagus* ſchier altyd des nagts zyne zittingen houdt.

„ Het onderwerp genoegzaam toegelicht zynde, leggen de Rechters in diepe ſtilte hunne ſtemmen in twee busſchen, waar van de eene de busch des doods, de andere die der barmhartigheid heet. Wanneer de ſtemmen ſtaaken, geeft een der onderbedienden de ſtem van MINERVA ten voordeele des beſchuldigden. Men noemt deeze ſtem aldus, om dat deeze Godin, volgens eene oude overlevering, de rechtspleeging van ORESTES bywoonende, met haare ſtem het geſchil zou beſlist hebben.

„ By gewigtige gelegenheden, wanneer het Volk, door deszelfs Redenaars aangevoerd, op het punt is om tot een nadeelig beſluit voor den Staat te komen, ziet men zomtyds de *Areopagiten* zich in de Volksvergadering vertoonen, en 's Volks geest te rug brengen, het zy door redenen, 't zy door beden; en het Volk, 't welk niets te vreezen heeft van hun gezag, maar hunne wysheid eerbiedigt, laat hun niet zelden de magt om deszelfs eigene beſluiten te herzien. Het geen ik daaromtrent verhaalen zal is in mynen tyd gebeurd.

„ Een gebanne Burger durfde zich wederom te *Athenen* vertoonen. Men verklaagde hem by het Volk, het geen hem op de overreeding van eenen hooggeagten Redenaar wilde vryſpreeken. Maar de *Areopagus*, de zaak onderzogt hebbende, liet den ſchuldigen gevangen neemen, bragt hem op nieuw voor het Volk, en deed hem veroordeelen.

„ Men moest afgevaardigden benoemen naar de Vergadering der *Amphictions*. Onder de verkoorenen door het Volk bevondt zich de Redenaar ÆSCHINES, wiens gedrag in geen gunſtig licht ſtondt. De *Areopagus*, by wien bekwaamheden zonder braafheid geene waarde hebben, onderzogt het gedrag van ÆSCHINES, verklaarde, dat de Redenaar HYPERIDES aan 't zelve voorkwam die eer meer waardig te zyn, en HYPERIDES werd door het Volk benoemd.

„ Het ſtaat ſchoon, dat de *Areopagus*, ſchier van alle deszelfs bedieningen ontzet, niet aan deszelfs roem en weezenlyke braafheid verlooren heeft, en dat hy,

by deeze vernedering zelve, zich van het Gemeen doet eerbiedigen. Ik zal een ander voorbeeld daar van aanhaalen, waarvan ik zelf ooggetuigen was.

„ De *Areopagus* was in de algemeene Vergadering gekomen, om deszelfs gevoelen te zeggen over eenen Burger TIMARCHUS genoemd, die kort daar na om zyne zedeloosheid gebannen werd. AUTOLYCUS voerde het woord uit aller naam. Deeze Raadsheer, in de eenvoudigheid van den ouden tyd opgebragt, kende het ſchandlyk misbruik niet het geen men thans van de gemeenzaamſte uitdrukkingen in de zamenleeving maakt. Hem ontviel een woord, het geen, tegen deszelfs waare meening opgevat, eene zinſpeeling kon ſchynen op het losbandig leeven van TIMARCHUS. De toehoorders juichten hem met uitgelaatene dartelheid toe, doch AUTOLYCUS nam eene veel ernſtiger houding aan. Na een oogenblik zwygens wilde hy voortgaan, maar het Volk, de ondeugendſte uitleggingen aan zyne woorden geevende, hieldt niet op, hem met een verward geraas en onbeſchaamd gelach in de reden te ſtooren. Nu ſtond een voornaam Burger op, en riep: „ſchaamt gy u niet, *Atheners*, zulk „ eene buitenſpoorigheid te bedryven in het byzyn van „ den *Areopagus?*" Het Volk antwoordde: „ dat het „ den eerbied kende aan de Majeſteit van dit Gerechts„ hof verſchuldigd; maar dat 'er omſtandigheden wa„ ren, waarin men zich binnen de paalen van dien „ eerbied niet kon houden." Hoe veel braafheid moet de grondſlag en de ſteun van zulk een hoog gevoelen by het algemeen niet geweest zyn? en welk een nut was daar van met behoorelyke omzichtigheid te trekken geweest!"

Men zal met ſteeds graag blyvende nieuwsgierigheid, die voldoening vindt, dit hoogſchatbaar Werk leezen. Plaats verbiedt ons meer overneemens. Alleen nog deeze Charactertrek der *Atheneren*. „ De *Atheners* vreezen de gebreken eener volſlaagene Volksregeering veel minder dan de buitenlanders. De grootſte Vryheid ſchynt hun zulk een groot goed, dat zy 'er zelfs hunne rust aan opofferen. Zyn voorts de algemeene aanklagten het voorwerp van vrees voor zommigen, zy leveren een des te bekoorelyker ſchouwſpel voor de overigen op, die eenen doorgaanden ſmaak vinden in alle de listen en kunstgreepen der pleiteren, welke zy met dezelfde hitte gadeſlaan, waar mede zy gewoon zyn alle hunne genoegens

gens te bejaagen. —— Hunne werkzaamheid vindt voedzel in de geduurige en ſcherpzinnige beſchouwingen hunner belangen, en hier aan misſchien meer, dan aan eenige andere oorzaak, is die ſcherpzinnigheid en lastige welſpreckenheid toe te ſchryven, waar door dit Volk zich van andere Natien onderſcheidt."

Dit Deel is met tien, zeer tot opheldering dienende, Kaarten voorzien.

Eenige Berichten omtrent de Pruisſiſche, Oostenrykſche en Siciliaanſche Monarchiën, benevens ſommige daar aan grenzende Staaten. Vierde Deel. In 's Gravenhage, by I. van Cleef. *In gr.* 8vo. 388 *bl.*

Voor 't laatst begeeven wy ons op Reis met den Heer MEERMAN, dien wy een en andermaal op zyne Tochten door de op den Tytel aangeduide Ryken vergezelden, en doorgaans genoegen vonden in de door hem medegedeelde Beſchryvingen en Waarneemingen (*).

Met vollen rechte merkt onze Reiziger, zyn Overtocht op dit Eiland beſchreeven hebbende, aan: „ Dus be„ treede ik met myne Leezeren een Eiland, dat, in zo „ veele verſchillende opzigten, de hoogſte aandagt waar„ dig is. Een Eiland, waar de Geſchiedenis der Men„ ſchen zich in de Geſchiedenis der Goden verliest; „ waar elke voetſtap, dien men 'er op voortzet, „ aan groote gebeurtenisſen der oude tyden herinnert; „ waar de eerwaardigſte en voor de kunst belangrykſte „ gedenktekenen die herinneringen verlevendigen; om 't „ bezit van 't welk de beroemdſte volkeren zich beoor„ loogd en vernield hebben; waar Italie zyn brood „ kwam haalen; waar de natuur met weldaadige vrugt„ baarheid in de rechter, met geduchte verwoestingen in „ de linkerhand van haare lieflyke zo wel als majeſtueu„ ſe zyde oplettenheid vordert, en de menschlievenheid „ en wysheid en grootheid van Hem, die ze liet ar„ beiden, aanſtipt. —— Maar zo het gewicht van *Sici„ lien* eene beſchryving, aan dat gewicht geëvenredigd,

„ reeds

(*) Zie van de voorgaande Deelen onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1794, I Deel, bl. 459. Van het Tweede en Derde in die voor 't Jaar 1795, bl. 73 en 562.

„ reeds ten hoogſten bezwaarlyk maakt; zoo wordt die „ taak door 't geen een RIEDESEL, (om van vroegere „ Reizigers geene melding te maaken, en den *oppervlakki-* „ *gen* BRYDONE (*) geheel met ſtilzwygen voorby te gaan) „ een DE BORCH, een HOUEL, DE NON, SWINBURNE, „ BARTELS, MUNTER, en zoo veel anderen, daaromtrent „ reeds voor my hebben afgedaan, nog oneindig moei- „ lyker. Misſchien hebben zy evenwel in hunnen oogst „ nog wel hier of daar een halm onopgeleezen laaten „ liggen; misſchien valt hier of daar aan hunne bemer- „ kingen wel iets te vervolkomenen; ik vleie my al- „ thans, dat men, om het aantal myner voorgangeren, het „ my niet euvel op zal neemen, zo ik ook van *Sicilien* „ iets mededeele, en een gewest, dat toch van alle, „ die ik behandele, het minſte bezogt wordt, niet ge- „ heel met ſtilzwygen voorbygaa. Het zal my ſlechts „ veroorloven om over zommige dikwyls beſchreevene „ ruïnen wat ſpoediger heen te glyden, en my in „ geene geleerde vergelykingen van tegenwoordige Ste- „ den met derzelver vroegere benaaming verveelend in „ te laaten."

Naar dit plan zyn 's Reizigers berigten doorgaans gevormd; en laat hy niet naa, misſlagen zyner Voorgangeren in de Beſchryving van dit Eiland aan te ſtippen. Eene groote wyst hy aan, van *Palermo* ſpreekende; gezegd hebbende, „ dat de Aardbeevingen dit gedeelte van „ het Eiland minder dan de oostlyke kust ſchynen te „ bedreigen," laat hy 'er op volgen: „ Men weet ſlechts „ van éene merkwaardige, die in de eerſte helft deezer „ Eeuwe een vierde gedeelte van de Stad eenigermaate „ heeft doen lyden; niet tegenſtaande door eene der „ zonderlingſte en belachlykſte misſlagen de Schryveren „ van de *Parysche Editie van de Encyclopœdie* van *Pa-* „ *lermo* zeggen, dat zy door eene Aardbeeving verwoest „ zy geworden, gelyk zy ze ook niet meer als de „ Hoofdſtad van *Sicilien*, maar als een puinhoop, be- „ ſchouwen."

Onder de nieuwe byzonderheden, wegens *Palermo* vermeld, verdient onze optekening, 't geen hy van het *Ob-*

ſer-

(*) Wy keuren dit bynaamwoord het rechte niet; meer naar waarheid zou, onzes agtens, de Heer MEERMAN dat van den *ſchilderenden* gebezigd hebben.

ſervatorium aldaar vermeldt. Naa een algemeener verſlag tekent hy op: „ Men treft hier iets aan, 't geen „ buiten *Engeland* nog niet gezien is, en waar van ook „ daar misſchien maar een enkele weergaa gevonden „ wordt. Het ſtaat in eene geſlootene Rotonde, naast „ de zaal waar zich de overige Inſtrumenten vereenigen. „ De 8 pylaaren, die den Dôme torſchen, antwoorden „ juist op de 8 Hoofdſtreeken van het Compas: deezen „ Dôme draait men door eene zeer eenvoudige bewerking rond, en brengt, gelyk men dit ook elders gewoon is, de daar in geſpaarde ſpleet werwaards men „ ze verlangt. De Machine zelve, om de waarneemingen mede in 't werk te ſtellen, is vastgehecht aan 4 „ geboogen ſtaaven, uit lood en yzer zamengeſteld, en „ die met het Inſtrument mede [uit *Engeland*] gekomen „ zyn (het geheel heeft 500 Guineas gekost;) de boven„ as, daar alles op draait, is van een harden ſteen, beneden rust alles insgelyks op ſteen. Het is eigenlyk een „ Telescoop, tot waarneemingen geſchikt, in 't midden van „ eenen uitgebreiden Cirkel. Ook noemt de Heer PIAZZA, „ [de Bewoonder van dit *Obſervatorium*, de Verzamelaar en „ voornaame Gebruiker der Starrekundige Werktuigen] „ het den *Cirkel* of het *Horizontaale Azimuthaale Inſtrument*. Het is zeer ingewikkeld; doch biedt eene „ menigte voordeelen en gemakken aan, vereenigd met „ de hoogst mogelyke naauwkeurigheid."

Men zal, niet zonder des Reizigers Aanmerkingen te billyken, leezen 't geen hy, op geen ongeestigen trant, vermeldt van het gebrek aan twee zaaken op dit Eiland, voor een Reiziger van de grootſte aangelegenheid; goede *Wegen* en goede *Herbergen*. Het eerſte gebrek heeft 'er in een hooge maate plaats, niettegenſtaande de Natie 170,000 Kroonen in 't jaar voor het aanleggen van *Chauſſéen*, zedert een geruimen tyd, betaalt. Niets noemenswaardigs is met alle die opbrengingen uitgerigt, en ſchryft de Heer MEERMAN dit toe aan het hoogst wraakbaar gedrag der Opzienderen te *Palermo*, „ die „ het in weelde verteeren, terwyl zy hunne Landgenooten en de Reizigers aan de grootſte ongemakken „ blootgeſteld laaten." —— Het gebrek aan *Herbergen*, 't welk dat der Wegen evenaart, ontgaat 's Reizigers gisping niet. Gelukkige Reizigers door *Sicilien*, die zo veele Voorſchryvingsbrieven, als de reizende MEERMAN,

MAN, kunnen verwerven! Zodanig een Voorſchryvingsbrief vinden wy *Bylage* 2.

Van beide deeze ongemakken, ſchoon het laatſte goeddeels geweerd werd, is de Reis door het Eiland vol, en treurig de ſchildery der grondgeſteltenisſe van deeze voormaalige Koornſchuur. Men leeze, by voorbeeld: „ Zo dra men *Monreale* achter den rug heeft, en dan nog „ eenige mylen gereezen is, wordt het voorige Paradys „ vervangen, door eene der dorſte ſtreeken, die men zich „ verbeelden kan; louter ſmalle ſlingerende klooven, met „ rotzen aan beide zyden; deeze wel hier en daar met „ gras en eene dikke oppervlakte van vette aarde over„ dekt; doch weinig of niet bebouwd. Dan, talryke „ planten en bloemen, die van zelve uit de aarde ſpruiten, maaken iedere plek, waar ſlechts de minſte aarde „ overgebleeven is, tot een geëmailleerd tapyt. Ik zeg „ waar ze overgebleeven is, om dat ik overtuigd ben, „ dat een groot gedeelte van het Eiland nu naakte klippen vertoont, daar te vooren de vruchtbaarſte bodem „ de hoogſte en dikſte koornhalmen naar boven zondt. „ Van zyne bewoonderen ontvolkt, heeft het land allengskens deeze akkeren zien verlaaten, en de hangende grond, door geene eigenaaren meer beveiligd, „ en aan hevige winden blootgeſteld, heeft door iedere ſtorm een gedeelte van zyn beſtaan verlooren, tot „ dat alles allengskens naar de daalen of na afgelegener ſtreeken geheel is weggeſtooven.” —— Treurige waarneemingen van deezen aart treft men te meermaalen aan.

Dan vondt de Reiziger, in den omtrek van *Ayola*, eene zeldzaamheid, en 't geen men in geheel *Europa*, behalven hier, te vergeefsch zou willen zoeken. „ Ik „ meen,” ſchryft hy, „ het Suikerriet, en zyne volkomene bewerking. Te vooren waren 'er wel een 18 „ *Salmen* gronds mede beteeld, en *Sicilien* kende deeze „ Plant eer ze in *America* op eene wreeder, maar veel „ goedkooper, wyze, in ruimen overvloed, werd aangekweekt; de andere Steden van het Eiland, die ze niede voorheen mochten zien wasſen, hebben ze ſedert „ vaarwel gezegd.” Van het overblyfzel en de Bewerking geeft de Reiziger vervolgens verſlag.

Ook vondt hy op *Syracuſen* een voorwerp van merkwaardigheid, 't geen de meeste Reizigers niet verzuimen te be-

bezigtigen, naamlyk het *Papyrus-gewas*, langs de zoomen des *Cyanaſtrooms;* de eenigſte plaats in *Sicilien* en *Europa*, den een of anderen *Botaniſchen* tuin misſchien uitgezonderd, waar zy groeit. De Plant zelve, de bewerking en het gebruik, vindt men hier beſchreeven.

De Haven van *Catania* beſchryvende, en van de Beer, daar met groote kosten vervaardigd, ſpreekende, merkt de Heer MEERMAN op: „ De Inſcriptie zegt wel dat deeze „ Beer op 's Konings kosten zou gelegd zyn; doch, om „ den waaren zin deezer woorden te vatten, moet men „ weeten, dat de Koning de daar toe vereischte ſommen „ uit de Contributien betaald heeft, die men den *Cata-* „ *neezeren* heeft laaten opbrengen." Van hoe veele Werken, met *Vorſten Naamen* pronkende, zou hetzelfde kunnen gezegd worden, ſchoon zy alle dat nut niet aanbrengen, 't welk deeze Beer doet!

's Reizigers beklimming van den *Ætna* is zeer leezenswaardig, en onderſcheidt zich van het verſlag door anderen des gegeeven. Wat de gezigten daar betreft, door BRYDONE, en anderen, met zulke warme kleuren afgeſchilderd, merkt hy op: „ Ik vrees dat weinigen der „ voorige *Ætna*-beklimmers in dit opzicht volkomen ter „ goeder trouw met het Publicq zyn te werk gegaan, en „ dat zy meest in hun Boekvertrek, en door het vuur „ hunner verbeelding aangedreeven, in plaats van met „ al de kalmte der waarheid, een tafereel hebben uitgewerkt, waar van ſlechts enkele partyen, die hun oog „ waarlyk getroffen hebben, hun het Poëtiſche denkbeeld hebben ingeboezemd. Van eenigen is het te *Ca-* „ *tania* ten vollen bekend, dat zy den kruin des Bergs „ nimmer beſteegen hebben; omtrent anderen heeft my „ de vergelyking van 't geen hunne beſchryvingen be- „ helzen, en 't geen ik zelve heb waargenomen, even „ ſterk overtuigd, dat, zo zy al de hoogte bereikten, „ zy echter ſommige omſtandigheden, en vooral die „ van den omvang der heerlyke uitzichten, zoodanig op- „ geſmukt en geborduurd hebben, dat ſchier al het ove- „ rige twyfelagtig moet voorkomen. Niet alleen is de „ Berg een groot gedeelte van 't jaar met wolken om- „ kleed; niet alleen blyft hy, zelfs op de helderſte da- „ gen, ſlechts kort na zonnen-opgang volkomen damploos; „ maar, daar het eigenlyk meest op aankomt, terwyl men in „ het andere het gunſtigst oogenblik treffen kan, de opper- „ vlakte des kruins is van zulk een omvang, en de Crater

„ zoo moeilyk rondsom zyn buitenſte muuren te begaan, „ dat ik bezwaarlyk gelooven kan, dat reizigers meer „ dan ſlechts de grootſte helft des horizonts hebben kun„ nen omvademen, en 'er een plek zou kunnen aange„ weezen worden, waar alles op eens te overzien wa„ re." —— Het daadlyk waargenomene van onzen Reiziger is geenzins het minst belangryke deezes Deels.

In den loop deezer Reize vinden wy verſlag van de Aardbeevingen, die dit Eiland geſchokt, en op veele plaatzen, ook in deeze eeuwe, de deerlykſte verwoestingen aangerigt hebben. Dan wy kunnen by alles niet blyven ſtilſtaan. 't Geen hy des te *Meſſina* zegt is treffend.

Van den ſtaat der Geleerdheid te *Meſſina* ſpreekende, merkt hy, onder anderen, op: „ Wel eer placht 'er „ aan deeze Schoole een Leerſtoel aan de Geſchiedenis „ toegewyd te zyn; doch de zorg van het *Napolitaan„ ſche* Ministerie, om deeze Weetenſchap aan de Ingeze„ tenen der beide Koningryken, zo veel het in zyne „ magt is, te onthouden, heeft zich ook hier geopenbaard. „ Men heeft dien *noodloozen* leerſtoel, op welken men „ ſlechts van Vryheid, van Omwentelingen, van Konings„ moorden, hoort verhaalen, afgeſchaft, en ik weet niet „ welken anderen daar voor in de plaats geſteld. Ook „ op de eenigſte Univerſiteit van *Sicilien*, zal men on„ der de 30 Profeſſoren, die ik onder *Catania* heb op„ geteld, 'er vrugtloos eenen in de Burgerlyke Geſchie„ denis zoeken. Van de *Napolitaanſche* Hoogeſchoole „ zal men zich den mangel aan dat zelfde Profeſſoraat „ herinneren." —— En herinneren wy, te deezer gelegenheid, ons, hoe voor weinig tyds in ons Vaderland de Verlichting in het vak der Geſchiedenisſe tegengewerkt wierd. Dan dit in 't voorbygaan.

Het bezoek, door onzen Reiziger na *Reggio* afgelegd, zal men met deelneeming leezen. Zyne opmerking wegens de *Charybdis* en *Scilla* is kort, en geeft ons dit onderrigt wegens deeze in naam zo bekende en als hoogst gevaarlyk uitgemeete plaatzen. „ De *Charibdis* is thans „ nog een taamlyk uitgeſtrekte cirkel van baaren, die zich „ hooger dan de overige verheffen; in zyn geheel niet „ ongelyk aan ziedend water, en op zommige plekken „ nog als een kolk in 't rond draaijende. Men houdt haar „ intuſſchen niet meer voor gevaarlyk; en dan ſlechts, als „ een hevige *Sciroc-wind* blaast, oefent zy nog wel eens „ haar voorig geweld. —— De *Scilla*, die men altyd

„ met

„ met deeze kolk in eenen adem geleerd heeft te noe-
„ men, is, gelyk ſchier ieder weet, een veel Noordelyker
„ gelegen Rots op de kust van *Calabriën*. Eerst naa
„ het doorſtaan der ſchuddingen van de *Charibdis* ſpanden
„ onze Schippers de Zeilen, en een gunſtige wind bragt
„ ons in een uure tyds te *Reggio* binnen." —— „ Hoe
„ de zegeningen der Natuur tegen haare verwoestingen
„ op deezen Paradysagtigen grond afſteeken," moet men in de keurige, ſchoon korte, Beſchryving zelve naſlaan.

Dit zelfde hebben wy te zeggen ten opzigte van eene allerleezenswaardigſte *Naleezing omtrent Siciliën en de Siciliaanen;* eenige losſe trekken behelzende, geſchikt om dit Eiland en deszelfs Inwoonderen af te ſchetzen, en die of in het voorige hunne plaats niet gevonden hebben of veel van het reeds gezegde opſommen.

De uitgebreidheid, welke dit Berigt reeds gekreegen heeft, ſchoon wy eene menigte aangeſtipte ter mededeeling geſchikte zaaken agterwege lieten, belet ons eenig omſtandig Verſlag te geeven van 's Reizigers Overvaart na, en Verblyf op, *Malta*, welke dit Boekdeel, het laatſte deezer *Berichten*, beſluit.

By den ryken Ridderſtand, en het niet zwaar belaste Volk, ſteeken de Galeiſlaaven op de vernederendſte wyze af. En, ſchoon meest, gelyk onze Reiziger betuigt, uit *Booswichten* beſtaande, krimpt het Menschlyk hart over hun lot. „ De exiſtentie eens Galeigevangenen,
„ zegt MEERMAN, is het uiterſte der menschlyke elen-
„ de." —— Het Tafereel, 't welk hy daar van ophangt, beſluite dit Berigt. „ Zy zitten, liggen en werken, al-
„ tyd geketend aan hunnen roeibank, en boven op 't
„ verdek; want het benedenſte gedeelte van het Schip
„ is met goederen en ballast voorzien. Verſlonden van het
„ Ongedierte, met geen ander voedzel dan ſlecht brood,
„ boonen, water, en ſomtyds wat Calabriſche Olie, ge-
„ ſpyzigd, geen ander nachtleger kennende dan het har-
„ de hout, waar aan men hun geklonken heeft, is dit al-
„ les nog ſlechts de ſchitterende zyde van hunne genietin-
„ gen. 't Is dan, wanneer de Galei in Zee, en vooral
„ wanneer zy in het vervolgen van een vyandelyk Schip
„ begreepen is, dat zy volkomen als beesten behandeld
„ worden. Gelyk men wel eens by het voorttrekken eener
„ last, die te zwaar voor hunne kragt is, de paar-
„ den, die men 'er heeft aangeſpannen, niettegenſtaande
„ alle hunne poogingen, by aanhoudenheid zweept; zoo

„ gaat ook in die oogenblikken, wanneer men der Ga-
„ lei een ongewoonen ſpoed wil byzetten, de ſtok des
„ Opzienders over de Roeijeren, van rug op rug, van
„ ſchouders op ſchouders; de misdaad, de traagheid,
„ eens enkelen wordt zomtyds aan eene geheele bank
„ vergolden."

Nog een enkel woord over den Styl en de Taal in dit geheele Werk. De Heer MEERMAN, weeten wy uit andere Schriften van zyne hand, kan een beter ſtyl voeren dan wy hier doorgaans aantroffen; de *berigtgeevende Styl* vordert geene verhevenheid altoos, maar eene duidelyke, die niet altoos het geval is; van de Taal mogen wy 't zelfde aanmerken. MEERMAN's taal in andere zyner Werken is veel zuiverder, min doorſpekt met bastaardwoorden; die, buiten noodzaake, veelvuldig in dit Werk voorkomen. Dit waren de algemeene Aanmerkingen, die wy, by de Aankondiging des eerſten Deels, in 't ſlot op 't ooge hadden, en die niet breeder behoeven uitgehaald te worden.

Reis door Spanje, gedaan in de Jaaren 1786 *en* 1787, *in 't byzonder met opzigt tot den Landbouw, Manufactuuren, Koophandel, Bevolking, Belastingen en Inkomſten, van dat Land, door* J. TOWNSEND, *A. L. M. en Predikant te Pewſey, in het Graaffchap van Wilts. III Deels* 1 *Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *In gr.* 8*vo.* 192 *bl.*

Hoe gaarne wy ons verſlag van gewigtige Werken onafgebrookener willen voortzetten, worden wy in dit oogmerk niet zelden verhinderd door andere tusſchenbeide komende Schriften, wel van minder aangelegenheids; doch die, door de Tydsomſtandigheden, om den voorrang ſchreeuwen. Altoos egter daar aan het oor te leenen, zou de weezenlyke waarde onzer *Letteroefeningen* te kort doen; 't is daarom dat wy de *Reis door Spanje* van TOWNSEND weder ter hand neemen.

Met het Stuk des Deels, hier boven aangekondigd, gaat onze keurige Reiziger van *Cadix* na *Malaga*. Wy moeten met hem niet toeven op alle plaatzen, waar ons daar toe gelegenheid wordt aangeboden; maar ſlegts nu en dan ſtaan blyven. Dit doen wy eerst te *Malaga*, als de Schryver gewaagt van eene zeer nuttige Inſtelling, die ongemeen wel geſchikt is voor een Land, waar de

Boe-

Boeren doorgaans arm zyn. „ Zy draagt," ſchryft hy, „ den naam van *monte pio*, en is eigenlyk eene provin„ ciaale bank; doch met geen ander oogmerk opgericht, „ dan om aan de Landlieden geld te leenen zonder ren„ te, ten einde hetzelve tot den aanbouw hunner Lan„ deryen te beſteeden. Het daar toe noodige Kapitaal „ ontſpruit uit de openſtaande geestelyke ampten, *eſpolios* „ *y vacantes* genaamd (*). In *Gallicien* wordt het zelf„ de fonds gebruikt tot het aanmoedigen en bevorderen „ der Visſcheryen."

Van *Malaga* begeeft zich onze Reiziger na *Granada*. Van de groote Giften, daar aan de Armen uitgereikt, geſprooken hebbende, maakt hy deeze aanmerking, die ook elders dan te dier plaatze past. —— „ Deeze mild„ bedeelde Bedelaars zyn ongetwyfeld noodlydende men„ ſchen; doch hier mag men billyk vraagen: zyn de„ zelve wel in de daad geſchikte voorwerpen van mede„ lyden? en behoorde men hun in de vaste overtuiging „ te laaten, dat zy in alle gevallen ondersteund en ge„ holpen zullen worden? Zy moeten, zonder deezen by„ ſtand, van gebrek vergaan; maar met denzelven zul„ len zy hun nutloos ras voortplanten. Zonder dien zou„ den zy niet aanweezig zyn: en met dezelve teelen zy „ voort, en vermenigvuldigen de voorwerpen van ellen„ de. De liefdaadigheid verdient niet langer deezen naam, „ zo dra zy enkel ſtrekken kan om het gebied der mensch„ lyke ellende te vergrooten. Ware het mogelyk de ar„ moede te verbannen door eenige andere middelen, dan „ door arbeid en onafgebrooken vlytbetoon, dan zou men „ de milddaadigheid veilig mogen vergunnen haare han„ den uit te ſtrekken, ten einde de naakten te kleeden, „ de hongerigen te ſpyzen, de dorſtigen te drenken, en „ de behoeftigen huisvesting te bezorgen. Maar eene „ milddaadigheid zonder aanzien van perſoonen is ten „ al-

(*) Deeze bank is eene voortreffelyke Inſtelling des laatst overleden Konings, en dient tot ondersteuning der Landlieden in deeze Provincie. Men leent dezelve in Louwmaand zo veel geld als zy noodig hebben om hunne Akkers te bezaaijen, en gereedſchappen tot den Akkerbouw te koopen. Zy betaalen daarvan geene Rente; maar verbinden zich om het voorgeſchooten geld te rug te geeven, zo draa zy, na het inzamelen van den volgenden Oogst, derzelver Graanen verkogt hebben. Deeze ondersteuning bedroeg, in 't Jaar 1784, de ſom van 3,300,000 Realen. *Aant. van den Hoogd. Vert.*

„ allen ongelukke juist de dringendſte aanmoediging tot „ luiheid, overdaad en ondeugden. Deeze grondbeginze- „ len kunnen nimmer te diep ingedrukt worden. Zy wor- „ den nogthans zo weinig begreepen, dat men dezelve „ niet alleen in *Spanje*, maar zelfs by verlichter Natien, „ over 't hoofd ziet, of het tegendeel te werk ſtelt, „ en dit geſchied nergens meer dan in *Engeland.*" —— Wy voegen 'er by, dat *Holland*, althans op eenige Plaatzen, ook ryklyk deel in deeze verkeerdheid gehad hebbe. In den tegenwoordigen tyd, daar noodzaaklykheid gebiedt van deeze te kwistige uitdeelingen af te zien, ontdekt men te dier Plaatzen, meer dan elders, eene ongeſchiktheid en weerzin van werken; wy onthouden ons van plaatslyke voorbeelden, die in menigte voorhanden zyn, op te haalen.

TOWNSEND vervolgt zyne Reis van *Granada* na *Carthagena*, beſchryft *Guadix* en *Lorka*. Te *Carthagena* ontmoet en tekent hy veel merkwaardigs op. Daar misbruiken ziende en gispende, laat hy zyn eigen Land, ſtrydig met de doorgaande gewoonte der *Engelſche* Reizigeren, niet ongegispt. Van de onkosten, beſteed aan de te *Carthagena* door vyfhonderd Soldaaten bewaakt wordende twee duizend Slaaven, wier werk geen tiende gedeelte bedraagt van de kosten daar toe aangewend, ſpreekende, gaat hy voort. — „ De ongerymde gewoonte, om veroor- „ deelde Misdaadigers ten dienſte van het land te doen „ arbeiden, is tot *Spanje* alleen niet bepaald. Wy heb- „ ben dezelve mede ingevoerd in ons verlichter Eiland, „ gelyk men zien kan te *Portsmouth*, waar de Opper- „ opziender van de Artillery bezigheid verſchaft aan „ twee of drie honderd ſchelmen, die ongelyk beter ge- „ voed worden dan de eerlykſte, vlytigſte en zuinigſte, „ Boer in *Engeland*. Zy krygen voor hun daaglyksch „ rantſoen meer dan achttien oncen brood, byna een „ pond vers vleesch, een once kaas, een pint ſoep, om- „ trent een pint bier, en ruimen overvloed van aardappe- „ len. Moet men niet bekennen, dat men, met dit voed- „ zel, goede kleederen, gemaklyke huisvesting, en ligt „ werk, derzelver toeſtand voor een vlytig, maar arm „ man, in de daad, benydenswaardig maakt? En nog- „ thans kost het Onderhoud deezer Fielten zo veel geld „ aan de Natie, dat van de ſom, voor ieder van dezel- „ ven beſteed, een geheel huisgezin in tamelyken over- „ vloed zou kunnen leeven."

Was

Was *Spanje* niet éénig in de verkeerdheden, welke wy uit dit Deel tot dus lange uitkipten; eene verkeerdheid, die éénig, zo wy gelooven, althans hoopen, in haare ſoort mag genoemd worden, kunnen wy niet onopgetekend voorby treeden. Van kwaadaartige Koortzen te *Carthagena* geſprooken hebbende, die, in den Jaare 1785, alleen in de drie Herfstmaanden, vyf en twintig honderd menſchen, en in het volgend jaar nog drie en twintig honderd, wegſleepten, vermeldt hy het Hofbevel, aan alle de Artzen gegeeven, om hunnen Zieken geen ander Geneesmiddel voor te ſchryven, dan dat van Don JOSEPH MASDEVAL. Dit middel wordt hier vermeld, met eenige aanmerkingen over de werking; waar op onze Reiziger vervolgt: „ De „ Artſen te *Carthagena* toonden zich bereidwillig om „ aan dit Geneesmiddel al dat vertrouwen te ſchenken, „ welk het verdiende, en geen ander voor te ſchryven, wanneer zy overtuigd waren, dat zulks veilig „ kon geſchieden; doch zy oordeelden het onbillyk, „ dat men hen, in alle gevallen, het gebruik van andere „ Geneesmiddelen verbood. Zy zonden, derhalven, „ hunne tegenbedenkingen ten Hove, maar kreegen ten „ antwoord eene ſtellige order van den Koning, dat zy „ zich moesten onderwerpen aan den Intendant der „ Scheepstimmerwerf, en niets dan volgens zyne onderrigting mogten voorſchryven.

„ Terſtond na de aankomst van dit Bevelſchrift, deedt „ de Intendant alle de Geneesheeren by elkander komen, „ en maakte hen den Koninglyken Wil bekend; daar by- „ voegende, dat, in geval van ongehoorzaamheid, de „ kerkers gereed waren, en de wachten bereid ſtonden „ om zyne bevelen uit te voeren. De Artſen beklaagden zich hier over; doch met weinig vrucht: want, „ toen de Intendant zeer ernſtig beduid hadt dat men „ niets minder dan eene volſtrekte onderwerping eischte, „ bewilligden zy om het Opiaat in alle gevallen voor te „ ſchryven, en, ten einde het blyken mogt dat zulks hun „ oprecht voorneemen was, tekenden zy een getuig- „ ſchrift, dat zy geen ander Geneesmiddel voor zo krag- „ tig en vermogend kenden als dit, 't welk de Koning „ aangepreezen hadde.

„ Het Volk onderwierp zich echter zo gewillig niet „ aan het Koninglyk Bevelſchrift. Toen 't zelve ver- „ nam, dat de Artſen hunne Voorſchriften niet verande-

„ ren mogten naar vereisch van zaaken, en volgens de „ omſtandigheden der ziekte, waar door men kon aan„ getast worden, weigerde het volſtrekt de hulp der Ge„ neesheeren in te roepen, en beſloot liever deszelfs le„ ven of dood aan het geval over te laaten. —— Zo „ haast diensvolgens aan het Hof bericht werd gezon„ den, dat de Artſen gevaar liepen van honger te ſter„ ven, en het Volk, wegens gebrek aan byſtand, in „ menigte ſtierf, bedaarde de Minister, die eindelyk „ zyne toeſtemming gaf om de zaak in verſchil by te „ leggen; laatende aan de Zoonen van ESCULAAP de „ vryheid, om ten welzyn van de burgerye over het al„ gemeen, volgens derzelver eigen oordeel, te werk te „ gaan; doch hen te zelver tyd noodzaakende, aan alle „ de lyders in het Koninglyke Hospitaal, geene andere „ geneesmiddelen, dan alleen het Opiaat, voor te ſchry„ ven.

„ Dit is misſchien het eerſte voorbeeld, dat een wil„ lekeurig gezag de verrichtingen der Geneesheeren in „ deezervoege heeft gedwongen, en die klasſe van Bur„ geren tot eenpaarigheid in het vak van hun beroep „ heeft willen noodzaaken (*)."

Het Stadsbeſtuur van *Carthagena* heeft zeer in 't oog loopende gebreken: één zullen wy ten voorbeelde ophaalen. „ Niets," ſchryft onze Reiziger, „ kan gebrekkiger „ zyn dan de Regeering van erfiyke *Regidores*, welke men „ de dertig Dwingelanden zou mogen noemen (want dit is „ hun getal). Doch, om het juk nog ondraagelyker te „ maaken, is het ampt van *escrivano dél numero* insge„ lyks erflyk, en mag zelfs in gedeelten verkogt, of door „ eenen Stedehouder waargenomen worden. Hoewel de „ *Syndicos*, even als de Romeinſche *Tribunen*, door het „ Volk worden aangeſteld, hebben nogthans de *Regida„ res* by derzelver verkiezing den meesten invloed: en „ dewyl zy telkens maar voor één jaar gekoozen zyn, „ durven zy op geenerlei wyze al te naauwgezet zyn in „ het waarneemen van hunnen plicht jegens derzelver „ medeburgeren.

„ Men

(*) Wy herinneren ons hier, in ons *Mengelwerk* des Jaars 1794. bl. 543, iets over de Oude *Egyptiſche Geneesheeren* te hebben bygebragt, 't welk naar zulk een Dwang ſmaakt; doch zo ſtapelzot niet is.

„ Men verhaalt, dat, in gevolge van dit gebrekkig „ zamenſtel van Regeering, de *Regidores*, zo wel als de „ *Escrivanos*, beſtendig hun best doen om het Volk uit „ te zuigen. Dit is zeker, dat zich voor de eerstge- „ noemden veele gelegenheden daar toe opdoen, behal- „ ven de zetting van den prys der leevensmiddelen. On- „ der de gewoonſte, doch ook tevens de meest in 't oog „ loopende, knevelaaryen, behooren zekerlyk het uitvin- „ den van nieuwe Ampten, met meer dan ruime inkom- „ ſten, zo voor zichzelven, als ten voordeele hunner „ afhangelingen. Wyders ook het onderling verdeelen „ van aanzienlyke geldſommen, onder voorwendzel van „ Springhaanen te verdelgen, wanneer 'er maar weinige „ of geheel geene zwermen van die Inſecten te vinden „ zyn: waar na zy aan het hof valſche berichten inle- „ veren, met byvoeging van zulke getuigſchriften we- „ gens hunne waakzaamheid, dat zy met loftuitingen „ worden overlaaden, in plaats dat zy veel eer de „ ſtrengſte beſtraffing verdienden. —— Onder dit zelfde „ voorwendzel hadden zy, niet lang geleden, driemaal „ honderd duizend Realen, of omtrent drie en dertig „ duizend guldens, in rekening gebracht, en lieten zich „ deeze aanmerkelyke ſom opbrengen door middel van „ een *arbitrio*, of algemeene belasting op de Ingezetenen, „ hoewel geen ſterveling kon te weeten krygen, welk „ gedeelte van de omliggende landſtreek door Springhaa- „ nen was bezogt geweest. Het zou gevaarlyk zyn de „ minſte klachten te doen over zodanige misbruiken, „ als zynde de ſlaaffche afhangelykheid hier reeds tot „ die hoogte geklommen, dat ieder burger niets zo zeer „ ter harte neemt dan de gunst en beſcherming van ee- „ nen *Regidor* deelachtig te mogen worden, als in de „ daad het eenigst middel zynde om voor zyn perſoon „ en eigendommen in veiligheid te kunnen leeven. Deeze „ omſtandigheid toont allerduidelykst aan, dat 'er eene „ zeer gebrekkige Regeering plaats heeft, en de Wetten „ ſlegt gehandhaafd worden; want waar men zulke mach- „ tige beſchermers en derzelver afhangelingen ziet, daar „ mag men ook dit zeker gevolg daar uit opmaaken, dat „ de Wetten krachteloos zyn, en het geweld zich op den „ throon des rechts en der billykheid gevestigd heeft."

De laatſte Afdeeling behelst de Reis van *Carthagena* na *Alicanten*. Om ten opzigte van de laatstgemelde Stad iets over te neemen, diene het volgende: „ Ik vermaak-

„ te

„ te my in de groote Kerk niet weinig, hoewel geen-
„ zins met haare bouworde, veel minder nog met ee-
„ nige altaaren; maar 't geen waar op ik myne aandacht
„ vestigde was een, door het Collegie van Kardinaalen ver-
„ gund, en door den Aardsbisschop benevens den Bis-
„ schop bekragtigd, soort van privilegie, bestaande in
„ twee duizend vyf honderd en tachtig dagen aflaat voor
„ ieder boetvaardige, die, voor het altaar van de Moeder-
„ maagd, zal zeggen *ave* MARIA *purissima* (wees ge-
„ groet allerzuiverste MARIA,) en even zo veel voor
„ allen, die, deeze woorden aanhoorende, antwoorden zul-
„ len, *sin peccado concebida* (onbevlekt, of zonder zon-
„ den ontvangen.)"

Van den Koophandel, te deezer Stede gedreeven, die zeer sterk is, ontmoeten wy hier keurige berigten; dan wy hebben lang genoeg by onzen onderwyzenden en verlustigenden Reiziger, voor ditmaal, getoefd, en zullen hem welhaast tot op het einde zyner Reize vergezellen.

De Slacht-offers van Kloosterdwang, Toneelspel, in vier Bedryven, in Prosa, naar het Fransch van MONVEL. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In 8vo.* 100 *bl.*

Indien ons geheugen ons niet bedriegt, herinneren wy ons, in vroegere dagen, een bericht in de Nieuws-papieren geleezen te hebben, 't welk eene soortgelyke Gebeurtenis voorstelde als hier ten toneele gevoerd word; 't geen zeker dit stuk meer belangryk maakt. —— Huichelary, Dweepzugt, Priesterlyke Overheering, en Geestelyk Bedrog, worden hier in een sterk licht geplaatst, en steeken niet minder af by de edele en vrye denkwyze van verlichte Verstanden, in hooger en laager kring. —— Indien het noodig zy, by 't Menschdom, der bovengenoemde afschuwlyke euveldaaden nog meer de verachting der weldenkenden te bewerken, zal zeker dit Toneelspel, waarin dezelven in alle haare afgryslykheden vertoond worden, niet weinig daar toe bydraagen; en wenschen wy, dat soortgelyke Geschriften hunne bedoeling, om dezelven in den poel der verfoeijing te stooten, hoe eer hoe beter mogen bereiken.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verhandelingen, raakende den Natuurlyken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootſchap. XVde Deel. Te Haarlem, by* Joh. Enſchedé en Zoonen *en* J. van Walré, 1795. *Behalven het Voorberigt*, 469 *bl. in gr.* 4*to.*

Op de belangryke Vraage des Godgeleerden Genootſchaps van TEYLER, 't welk hier een XVde Deel der Verhandelingen, by 't zelve uitgegeeven, aanbiedt, *Is het Inwendig Bewys, afgeleid uit de Goedheid en Godebetaamlykheid, of wel uit de Strekking, der Christlyke Leer, ter bevordering van 's Menſchen Gelukzaligheid, genoegzaam, ter overtuiging dat dezelve waarlyk Godlyk, dat is, met de daad op Godlyken last, door* JESUS *en de Apostelen, verkondigd is? — of moet 'er, om eene gegronde en volkomene overtuiging deswegen voort te brengen, het Uitwendig Bewys, ontleend uit de Euangeliſche Geſchiedenis, en de Wonderwerken, door de Eerſte Predikers verrigt, bykomen?* ontmoeten wy vier Antwoorden. — Het eerſte, met den Gouden Eerpenning bekroond, geſchreeven door CORNELIUS ROGGE, Leeraar der *Remonſtranten* te *Leyden*. —— Het tweede van JAN BROUWER, Leeraar der *Doopsgezinden* te *Leeuwarden*. —— Het derde van ALLARD HULSHOFF, A. L. M. Ph. Dr. en Leeraar der *Doopsgezinden* te *Amſterdam*. —— Het vierde van WILLEM DE VOS, Leeraar der *Doopsgezinden* te dier zelfde Stede. De Schryvers der drie laatstgemelde Antwoorden zyn, door de Directeuren van TEYLER's Nalaatenſchap, met een Zilveren Eerpenning begiftigd.

Het onopgeſmukt Verſlag, 't geen de Leden des Godgeleerden Genootſchaps doorgaans voor elk Deel der Verhandelingen, by hun uitgegeeven, plaatzen, heeft ons meermaalen, wanneer wy de Deelen deezes Werks ter beoordeeling onderhanden namen, voorgelicht, en opgeleid om den aart en waarde van de geplaatſte Verhandelingen te doen kennen. Van anderer en niet van

hun eigen werk ſpreekende, dan alleen zo verre de Beoordeeling betreft, mogten wy 'er dooreen wel op afgaan, en vonden te meermaalen, by het leezen der Verhandelingen zelve, het des berigtte volkomen met de waarheid eenſtemmig; en moesten het toekennen van den Gouden Eerprys billyken.

In de Voorreden, voor dit Deel geplaatst, waarin die Leden rekenſchap geeven van hunne gedaane keuze, van den aart van het gekoozene, en 't geen zy verder meldenswaardig agten, treffen wy een Berigt aan, 't geen wy, naa de leezing der Verhandelingen, gaarne onderſchryven, en daarom grootendeels onzen Leezeren noch willen, noch mogen, onthouden.

„ Hoe zeer," dus laaten zy zich hooren, „ wy erkennen moeten, dat eenigen der Verhandelingen, die ongedrukt gebleeven zyn, veel goeds en ſchoons bevatten, hebben wy den voorrang niet kunnen weigeren aan die, welke wy hier uitgeeven. Terwyl de Uitgeevers het ééns zyn in de Hoofdzaak, verſchillen zy in de Behandeling. En gelyk dit verſchil aangenaam is, en de verveeling uitſluit, waar toe men by ſtukken, die over dezelfde ſtoffe loopen, ligtelyk kan vervallen, door de groote overeenkomst, die zy onderling hebben, zo ontſtaat ook daar uit een ſchoon geheel, dat luttel overlaat om te verlangen.

„ Eene zeer bondige en volledige Beantwoording der Vraage zelve, hebben wy gevonden in het Werk van C. ROGGE. Het Inwendig Bewys ſchynt ons, daar in, aan alle kanten bezien en getoetst te zyn. En, bedriegen wy ons niet, dan is, daar in, de ongenoegzaamheid van dit bewys op zichzelve, de noodzaaklykheid van het Uitwendige 'er mede te vereenigen, en de kragt, oorſpronglyk uit deeze vereeniging, klaar blootgelegd, en gehandhaafd tegen het voornaamſte, dat men 'er op kan aanmerken; alles, daarenboven, in eenen ſtyl, welks beknoptheid en leevendigheid de voordragt des te behaaglyker maakt. Schoon geenzins onbekend met de Voorſtanders van het andere Gevoelen, is de Schryver niet breedvoerig in Aanhaalingen uit hunne Schriften.

„ Meer vindt men daar van in de Verhandeling van J. BROUWER, die ook, buiten deezen, eene zeer goede en wel uitgewerkte redeneering, over het onderwerp, behelst. En het zelfde mogen wy zeggen over de Verhan-

„ handelingen van A. HULSHOFF en W. DE VOS. Even-
„ wel zyn die, in de meer onmiddelyke redeneering, kor-
„ ter, en houden zich langer op by de Schryvers, die
„ in onze dagen, of al vroeger, getragt hebben, de aan-
„ dagt van het Uitwendig Bewys af te trekken, om die
„ alleen op het Inwendig te doen vestigen.

„ 't Geen, ondertusschen, van deeze Schryveren, in
„ de drie laatste Verhandelingen, gezegd wordt, is het
„ zelfde niet, en loopt vry wat uit één. De één spreekt
„ van sommigen, daar de anderen van zwygen, en van
„ dezelfde spreeken zy op onderscheiden wyzen. 't Ge-
„ volg hier van is, dat zy onderscheidene Bydraagen tot
„ de laater geschiedenis der twee Bewyzen leveren, die
„ elk het haare kunnen toebrengen, om deeze geschie-
„ denis volkomener te maaken.

„ In de Verhandeling van BROUWER zal men kunnen
„ opmerken, dat by zwaarigheid maakt, van slinksche
„ bedoelingen toe te schryven aan hun, die het *Inwen-*
„ *dig* Bewys willen verwaarloosd, en alleen het *Uit-*
„ *wendig* (*) beoefend hebben. Doch HULSHOFF en DE
„ VOS zyn hieromtrent niet zo teder. En 't geen zy
„ voor hun oordeel, in dit opzigt, bybrengen, kunnen
„ wy niet nalaaten te denken, dat veelen grootlyks zal
„ doen neigen, indien niet geheel overhaalen, om het
„ voor welgegrond te houden. —— ——

„ Behalven de gemelde, zyn ons nog verscheidene
„ Stukken ter hand gekomen, waarin de andere zyde
„ des Geschils wordt voorgestaan. En gaarne hadden
„ wy daarvan ook iets in 't licht gegeeven. Maar de
„ beste zelve waren niet van dien aart, dat zy ons toe-
„ lieten, hier toe te besluiten. Vrugtloos hebben wy
„ gezogt naar bewyzen van eenig gewigt voor de stel-
„ ling, in de meeste voorkomende, dat Wonderwerken,
„ by luiden van verstand, niets betekenen. En geheel
„ zyn wy te leur gesteld in onze, gelyk wy meenen,
„ allerbillykste verwagting, van de Goedheid, Gode-
„ betaamlykheid, en heilzaame Strekking, der Christlyke
„ Leere, ten bewyze van haaren Godlyken Oorsprong,

„ uit-

(*) In deeze zinsneede is een blykbaare schryf- of drukfeil, en de woorden *uitwendig* en *inwendig* verkeerd geplaatst; men hebbe te leezen: „ die het *Uitwendig Bewys* willen verwaar-
„ loosd, en alleen het *Inwendig* beoefend hebben."

„ uitgewerkt te zien. Ongelyk beter, zelfs, dit durven „ wy verzekeren, is dat gedaan in eenige der ongeplaat- „ ſte Verhandelingen, die de Ongenoegzaamheid deezer „ Goedheid, enz. beweerden. Sommigen onder die, „ waar van wy thans ſpreeken, hebben 'er naauwlyks „ iets van; en hebben anderen meer, 't is veel te wei- „ nig om iets af te doen; behalven dat wy 'er ook heb- „ ben aangetroffen, die de Inwendige Voortreffelykheid „ der Christlyke Leere met geen ander oogmerk ſchee- „ nen op te haalen, dan om ze te beknibbelen.

„ Voor 't overige twyffelen wy niet, of allen, die de „ Christlyke Leer hoogagten, zullen de Verhandelingen, „ welke wy hier uitgeeven, met genoegen leezen. Som- „ migen hunner, vleien wy ons, zullen 'er door te rug „ komen van de hooge verbeeldingen, welke zy tot „ nog toe gevoed hebben van eenige der Schryveren, „ wier gevoelen daar in beſtreeden wordt. Anderen, „ vertrouwen wy, zullen 'er aanleiding in vinden, om „ hun Geloof op de regte gronden te bouwen, en die „ zulks reeds gedaan hebben, om zich in dat Geloof „ te bevestigen en te verſterken."

By deeze opgave zouden wy het kunnen laaten berusten, en onze Leezers tot de Verhandelingen zelve wyzen, om te zien of wy te veel deeden met dit overneemen van de taal der Beoordeelaaren; dan het gewigt der zaake en de ſchoonheid der Verhandelingen verbieden ons eene dergelyke verzending; en willen wy liever andermaal tot dit Deel wederkeeren, dan het zo uit de hand leggen. Wy bepaalen ons tegenwoordig tot een nader verſlag van de met den Gouden Eerprys bekroonde Verhandeling.

De Eerw. Burger ROGGE ſplitst, naa eene korte en gepaste Inleiding over het Geloof der menigte, en een kunstgreep des Ongeloofs, om 't zelve te doen wankelen, zyne Verhandeling in twee deelen. —— Het I, is ingerigt, om te betoogen, „ dat het *Inwendig Bewys* op „ zichzelven niet genoegzaam is ter overtuiginge dat de „ Christlyke Leer waarlyk Godlyk is." —— Het II, „ dat hetzelve de hulp van het *Uitwendig Bewys* ten „ dien einde behoeft."

Vooraf zendt hy eenige Aanmerkingen ter opheldering van het Vraagſtuk, en het voorkomen van verkeerde opvattingen: niet in een bedillenden trant; maar met oogmerk om welverſtaan te worden.

Daar-

Daarop treedt hy ten bewyze der eerstgemelde Stellinge. Zeer fraai is zyne Voordragt in het Onderzoek hoe veel uit het *Inwendig Bewys* kan afgeleid worden; dit in alle ſterkte voorgeſteld hebbende, gaat hy voort om de Ongenoegzaamheid daar van te doen zien, en 't zelve, uit verſcheide oogpunten beſchouwd, nog nader aan te dringen. —— Niet onaangeroerd laat hy de wyze, op welke de Voorſtanders van het *Inwendig Bewys* hunne zaak aandringen; doch zyne wederleggende Aanmerkingen daar op brengen hem tot het Beſluit der Ongenoegzaamheid van 't zelve.

Waarop hy tot de tweede Hoofdafdeeling treedt. Gewigtig is, in deezen, de Bepaaling, wat men door een *Wonderwerk* te verſtaan hebbe. Volgens den Bybel is een Wonderwerk, zyns oordeels, *zodanig eene daad, werk of gebeurtenis, die blykbaar door God zelven gewrocht is, en daar in van alle andere werkingen van God, als ſchepping en onderhouding, onderſcheiden is, dat dezelve geſchiedt of gewrocht wordt met het bepaalde oogmerk, om de verklaaring van hem, die voorgeeft van God gelast te zyn tot het verkondigen van zekere leer, geloof te doen vinden.* —— Deeze bepaaling wordt verder door den Verhandelaar ontwikkeld, en voorts onderzogt, of het *Wonderbaare*, zodanig geſteld zynde als ons de H. S. voordraagt, tot een ſteunzel van het Inwendig Bewys kan dienen, en aan 't zelve dien voldingenden nadruk byzetten, welken het, op zichzelven ſtaande, mist. In het betoog hiervan beſchouwt hy eerst het ſtuk in 't algemeen, en vervolgens met betrekking tot de Leer van JESUS.

Aangemerkt hebbende, „ zo wel als ik regt heb om „ te vorderen, dat eene van God afkomſtige Leer waar„ lyk zodanig geſteld zy, dat ik oordeelen moet dat zy „ van God kan komen; evenveel regt heb ik om te „ eiſchen, dat zy van bewyzen vergezeld gaat, die „ toonen, dat zy van God komt", vaart hy voort; (dit zal ons een ſtaal zyner ſchryfwyze opleveren): „ Verre „ zy het intuſſchen van my, aan het Wonderbaare zulk „ eene voldingende overtuigingskragt toe te ſchryven, „ dat men by 't zelve de geſteltenis der Leere niet be„ hoeft in aanmerking te neemen (*). Integendeel be„ weer

(*) Zommigen willen de Godlykheid van JESUS Zending en Leer alleen uit de Wonderen, zonder opzigt tot de geſtel-

„ weer ik, dat men juist met de Leer moet beginnen. „ Laaten wy toch waardige begrippen van God koeste- „ ren. Hy ſpreekt als een wys Vader met redelyke „ Kinderen. Hy heeft ons met verſtand en oordeel be- „ giftigd; hy kan niet willen, dat wy terſtond, op het „ beſchouwen van iets buitengewoons, iets dat ons bo- „ vennatuurlyk voorkomt, zullen uitroepen: *Dit is Gods „ werk;* alles wat die Wonderdoener zegt zyn Godſpraa- „ ken. Integendeel, zelfs by de veronderſtelling, dat „ het Uitwendige Bewys alleen alles afdoet, moet ik „ toch myn oordeel gebruiken, of het geen ik voor een „ Wonder houde, in der daad, een Wonder is, of het „ in der daad beantwoordt aan die bepaaling, welke bo- „ ven van 't zelve gegeeven is, of het van God kan „ komen, of 'er eenige noodzaaklykheid voor zulk een „ buitengewoon werk gevonden wordt. Zonder dit te „ onderzoeken kan ik nimmer waare Wonderen van be- „ drog en inbeelding onderſcheiden. En hoe zal ik dit „ onderzoeken, als ik de geſteldheid der Leere niet me- „ de in aanmerking neeme? —— Ben ik ongeſchikt, „ onbekwaam, om over de Godewaardigheid eener Leer „ te oordeelen (*), dan ben ik nog ongeſchikter, om de „ waarheid van een Wonder te toetzen, of dit gevolg „ te trekken, hy die de Wonderen werkt is van God „ gezonden. Ik item toe, dat het gros des menschdoms „ tot het eerſte niet zeer bekwaam is, en de laatſte „ gevolgtrekking voor deszelfs vatbaarheid meer bere- „ kend is; maar dit is geene natuurlyke, flegts eene „ toevallige, onbekwaamheid, die niet alle menſchen be- „ treft, en waar uit niet volgt, dat dit onderwerp niet „ voor de menſchelyke regtbank mag betrokken wor- „ den. Wy ſpreeken hier toch van het natuurlyk ge- „ zond verſtand, dat door oefening verſterkt, en vatbaar „ is voor redemaatige betoogen. —— Men zegge niet, „ als het Wonder niet alles afdoet, dan kunnen wy wel „ eens eene waare Godlyke Leering, op eigen gezag, „ verwerpen, omdat zy ons ongerymd, onwaarſchynlyk, „ Go-

tenis der Leere, bewyzen; tot deezen behoort FARMER, *over de Wonderen*, en een ongenoemde Schryver van, *de Waarheid van den Christlyken Godsdienst beweezen voor Ongeleerden*; een Werkje dat der leezinge wel waardig is.

(*) Dit beweert FARMER t. a. p. bl. 57, en elders.

„ Gode onwaardig, voorkomt. Neen, dit is onmogelyk,
„ even zo onmogelyk, als dat wy ons ten aanzien van
„ waare Wonderen zouden bedriegen: geene waare God-
„ lyke Leere is 'er, die ons zodanig zal voorkomen,
„ als wy haar regt kennen; de mogelykheid van het te-
„ gendeel te veronderſtellen, is het zelfde, als te ver-
„ moeden, dat God zich een doel zou willen voorſtel-
„ len, het welk hy niet zou kunnen bereiken; ons iets
„ openbaaren, dat aan het gezond verſtand zodanig zou
„ toeſchynen. Maar al veronderſtelt men zulks eens,
„ zal dan het Wonder op zichzelve, als de bevestiging
„ van eene verzekering op gezag, ons oordeel verande-
„ ren, ons wys doen vinden dat ons ongerymd voor-
„ komt, ons regt doen beſchouwen het geen wy ver-
„ keerd inzien? Het kan niets meer, dan ons beweegen
„ om te twyfelen, ons oordeel op te ſchorten; het kan
„ een ingewikkeld geloof, maar geene gegronde en vol-
„ komene overtuiging, voortbrengen. —— Zekerlyk een
„ Wonder kan my vergewisſen, of zekere leering Godlyk
„ zy, maar dit ontſlaat my niet van het onderzoek, of
„ zy waar, of zy Gode waardig is. Het is niet genoeg
„ te zeggen, van God komt niets dan waarheid, en dat
„ zyns waardig is; dit erken ik, en nogthans onderzoek
„ ik —— niet uit twyfel of hy my zou kunnen bedrie-
„ gen —— maar om aan de betrekkingen, waar in ik
„ tot hem en myzelven ſtaa, te beantwoorden —— maar
„ om dat hy, my redelyk ſcheppende, ook wil, dat ik,
„ in deeze allergewigtigſte zaak, myne redelyke vermo-
„ gens gebruike —— maar om dat ik weeten moet, of ik
„ hem, die in zynen naam ſpreekt, wel verſtaa ——
„ maar om dat ik, zelfs tot een regt verſtand der lee-
„ ring, en niet minder tot eene gegronde overtuiging
„ van haare waarheid, behoeve, eene regte kennis van de
„ onderlinge overeenſtemming en ſamenhang der leerin-
„ gen, en tevens van haare overeenſtemming met alle
„ gezonde begrippen der Rede, wegens het volmaakt
„ Opperweezen. Dit kunnen Wonderen my niet geeven;
„ zy zeggen: *dit is van God*; maar niet, *dit is Waar-*
„ *heid*, en in dit geval is dit niet het zelfde (*). ——

„Maar

(*) Wonderen kunnen zeker veele duisterheden in de Leer opklaaren, maar niet waar maaken het geen in zich zelven valsch is.

„ Maar wat meer is; Wonderen, hoe eigenaartig ge-
„ ſchikt om de Godlykheid van ſtellige leeringen te be-
„ wyzen, kunnen zelfs ten deezen aanzien geene gegron-
„ de overtuiging voortbrengen, zonder het onderzoek
„ van dezelve. Ik moet immers onderzoeken de geſteld-
„ heid dier leering, om daar uit af te leiden of het
„ Wonder een welgepast bewys voor dezelve, of 'er
„ tuſſchen leer en wonder zekere overeenſtemming zy?
„ Het Wonder toch zo wel als de Leer komen beide
„ van God: in beiden moet ik God vinden; in beiden
„ moet ik niet alleen magt, maar ook goedheid en wys-
„ heid, ontdekken; en zo beiden van God komen, zal ik
„ 'er dit ook in aantreffen, als ik ſlegts onbevooroordeeld
„ onderzoek. Die goedheid en wysheid beſpeur ik,
„ wanneer ik in de bedoeling der Openbaaring gewigt en
„ gelukzaligheid, in de middelen orde, zamenhang, over-
„ eenſtemming en gepastheid, ontdek. Zo een, die zich
„ voor een Godlyk afgezant uitgaf, door een magtwoord
„ een mensch oogenbliklyk doodde, en door dit Won-
„ der my de herleeving van het ganſche Menschdom
„ tragtte te bewyzen, zou hy, wat hy ook by my uit-
„ werkte, geen eigenlyk geloof by my verwekken.
„ Voor het naast denk ik, dat ik myn oordeel zou op
„ ſchorten. — Men moet, derhalven, geheel vergeeten
„ zyn, dat God tot ons alleen als redelyke en verſtan-
„ dige weezens kan ſpreeken, wanneer men ſtelt, dat
„ Wonderen alleen, op zichzelve, zonder eenige agt-
„ geeving op de geſteltenis der Leer, in ons eene ge-
„ gronde overtuiging van de Godlykheid van eenige Leer
„ zouden kunnen te wege brengen."

Dit past de geagte Schryver vervolgens toe op de Christlyke Leer, ter voller bevestiging, dat de Leer zonder Wonderen, zo wel als de Wonderen zonder Leer, afgebrooken ſtukken, raadzels, zyn, waar aan de ontknooping ontbreekt. — Wy kunnen hem hierin niet volgen; doch mogen niet overſlaan 'er by te voegen 't geen hy ten ſlotte van dit alles aanmerkt.

„ Om alle misvatting voor te komen, als of ik my
„ aan de verkeerdheid ſchuldig maakte, van in een cirkel
„ te redeneeren, zal ik hier nog eenige korte Stellingen
„ byvoegen. De Godewaardigheid eener Leere kan
„ haare daadlyke Godlykheid volſtrekt niet betoogen:
„ dit rust op deezen regel; alles wat Godewaardig is, is
„ wel middelyk, maar niet onmiddelyk, Godlyk. Zy

„ be-

„ behoeft dus altyd hier toe het bewys uit de Wonderen
„ ontleend. —— Eene Leer zelfs kan zodanig geſteld
„ zyn, dat zy het bewys der Wonderen behoeft, om
„ haare Godewaardigheid het volkomenst te doen bly-
„ ken. —— De Godlykheid van het Wonder kan uit
„ het Wonder zelve beweezen worden; en dus de Go-
„ dewaardigheid veronderſteld worden zonder de Leer:
„ dit is gegrond op dien regel; alles wat Godlyk is, is
„ Godewaardig. Schoon de beſchouwing der Leer het
„ laatſte in den helderen dag kan ſtellen, het behoeft
„ hier toe de Leere niet. De Godlykheid der Leere
„ kan nimmer door het Wonder beweezen worden, zon-
„ der vergelyking van het laatſte met het eerſte.

„ De Christlyke Leer is goed, Gode betaamend, en
„ eigenaartig ſtrekkende tot bevordering van alle waare
„ Gelukzaligheid, ook zonder opzigt tot het wonderbaare.

„ De Christlyke Leer wordt volkomener, Gode betaa-
„ mender, en werkdaadiger in de bevordering van alle
„ waare Gelukzaligheid, zo wel als daadlyk Godlyk,
„ door de Wonderen als een bewys aan te neemen."

De Burger ROGGE, wel bewust, dat zyn ſtuk, 't geen hy voldongen rekende, nog door tegenbedenkingen gedrukt werd, verledigt zich, in de laatſte plaatze, om ook deeze uit den weg te ruimen. Dan wy hebben reeds lang genoeg van deeze Verhandeling geſprooken om het gewigt daar van te doen kennen, en moeten ons berigt ten einde ſtuuren. Dan wy mogen het niet doen zonder nog deeze Aanmerking af te ſchryven, „dat de ganſche Euan-
„ geliſche Geſchiedenis een geheel uitmaakt. Zo als zy
„ daar ligt moet zy *geheel* aangenomen of geheel ver-
„ worpen worden. Zy is een plan, welkers deelen onaf-
„ ſcheidelyk aaneen hangen, dat van trap tot trap ont-
„ wikkeld en eindelyk voltooid wordt. Het komt hier
„ niet aan op het aanneemen of verwerpen van een en-
„ kel Wonder, dat toevallig gebeurt, en op het geheel
„ geen invloed heeft (*). De geheele Geſchiedenis is
„ met Wonderen doorweeven; zy zyn oorzaaken van uit-
„ werkzelen en gevolgen, die onbegrypelyk, hoogstonwaar-
„ ſchynlyk, zyn, zo zy niet juist aan zodanige oorzaaken
„ wor-

(*) Dus beſchouw ik het zogenaamde Wonder van VESPASIAAN, en dat van APOLLONIUS van *Tyane*.

„ worden toegeſchreeven —— die den geheelen loop der
„ Geſchiedenis regelen en bepaalen. Men beproeve eens
„ voor een oogenblik om alle de *Wonderdaaden* of *Won-*
„ *dergeſchiedenisſen* door te ſchrapen, en dan de Leer
„ en overige Lotgevallen afzonderlyk te beſchouwen;
„ welk van beiden men verwerpe, het overige zal de on-
„ waarſchynlykſte *Roman* worden. Dit kan toch ieder
„ ongeleerde doen (*). Het doet niets af, of men hier
„ en daar een Wonder aantreffe, dat onwaarſchynlyk
„ voorkomt; men verwerpe het, en 'er blyven nog ge-
„ noeg over om de waarheid myner aanmerking te ſtaa-
„ ven. Genoeg is het, dat JESUS en zyne Apostelen
„ zeer veele Wonderen verrigt hebben, die op het ge-
„ heel een beſlisſenden invloed hebben. —— Men kan
„ dus niets uitwerken, met het een of ander deel te be-
„ ſtryden; maar, de Godlykheid der H. Openbaaring lo-
„ chenende, moet men zeggen, dat het geheel de kun-
„ ſtigſte Roman is, welks wedergade nog niet wordt ge-
„ vonden. Doch, behalven dat die uitvinding op haar
„ zelve een der grootſte Wonderen zou weezen, ſtrydt
„ zy ook met dien onomſtootelyken grondſlag, de ſpoedige
„ Voortplanting van het Christendom. Is het Euangelie
„ een Roman, dan is deeze nog veel grooter Wonder,
„ dan eenig in de Euangelien verhaald."

(*) Te deezer gelegenheid herinneren wy ons een klein Stukje, onlangs by A. LOOSJES Pz. uitgegeeven, vermeld en beoordeeld in onze *Letteroef.* voor 1795, bl. 364; ten tytel voerende: *De Leevensgeſchiedenis van* JEZUS *niet overtollig, maar van aangelegenheid, ter overtuiging van de Waarheid des Christlyken Godsdiensts, en ter Zedelyke Verbetering van het Menschdom*, geſchreeven door W. BRUIN, *Leeraar der Doops-gezinden te Westzaan*, een Man, die uit zedigheid toen zynen Naam verborg; doch dezelve is zedert met roem bekend geworden, door een behaalden Zilveren Eerpenning, by TEYLER'S Godgeleerd Genootſchap, by de bekrooning der Antwoorden op de Vraage, wegens de noodzaaklykheid der Openbaaringe. *Aant. van den Redacteur.*

Twee Redevoeringen van GISB. BONNET, *vertaald door* *****, *Student in de Godgeleerdheid te Utrecht. Met eene uitvoerige Voorrede, behelzende Aanmerkingen op een en ander Hedendaagsch Tydſchrift, en met een Byvoegzel, dienende ter beantwoording van eene belangryke Vraag. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8*vo.* CIV *en* 116 *bl.*

De Hoogleeraar BONNET was, zo als hy zich verbeeldt, niet wel behandeld door de Schryvers van meer dan één Maandwerk. Zy ſtonden by zyn Hoog-Eerw. als ſchuldenaars te boek, over het maaken van aanmerkingen, door welke zy hunne tegenbedenkingen tegen het geſtelde van zyn Hoog-Eerw. aankondigden. De Schryvers van het *Algemeen Letterkundig Magazyn*, die der *Vaderlandſche Bibliotheek*, — en ook wy, Schryvers der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, zyn die ſchuldenaars. De twee Redevoeringen, hier thans afgegeeven, uit het Latyn in het Nederduitsch overgezet, waren de grond der beoordeelingen in de twee eerstgenoemde Tydſchriften, op welke de Hoogl. meende niet te mogen ſtilzwygen. In ons Maandwerk hadt men zo eenige algemeene als byzondere aanmerkingen op BONNET's *Opheldering van den Prediker*, en op zyne Leerreden, zich veroorloft. Om in éénſ met de gezamentlyke Recenſenten af te rekenen, ſtelde de Hoogl. deeze uitvoerige Voorrede. Gelyk onze amptsbroeders, tot nog toe, hebben gezweegen op het aangevoerde door BONNET, agten wy het veiligſt, hun voetſpoor te betreeden. Eene uitdrukking, in het ſlot der Voorrede, geeft grond om te vermoeden, dat eene verdeediging van onze beoordeeling niet onbeantwoord zou gelaaten worden. En zouden wy, van onze zyde, in dat geval het zwaard des geſchilvoerens insgelyks niet wederom moeten aangorden? BONNET ſchynt niet onbewuſt te zyn van het min gewigtige van zulk eenen penneſtryd, daar hy zynen Leezer den inval in den mond geeft: „ Zou BONNET zynen tyd niet beter, „ en aan nutter werk, kunnen beſteeden, dan aan zulke „ aanmerkingen op een en ander *Tydſchrift?*" Aan zulk eene overtuiging van nutteloosheid van over en weder ſchryven heeft het onze Confrater *de Recenſent* te danken, dat zyne aanmerkingen en bedenkingen de profeſſoraale Cenſuur niet

niet ondergaan hebben: „ Om die zelfde reden (ſchryft „ hy) moet ik, voor tegenwoordig, ook afzien van iets, „ dat ik my, in den beginne, heb voorgeſteld. Myn „ voorneemen was, ook uit het Tydſchrift, *de Recen-* „ *ſent*, u eenige byzonderheden mede te deelen." En welke was deeze reden? Deeze: „ Ik durve, met een „ onderwerp van deezen aart, uw geduld, nu, niet meer „ vergen."

Van den inhoud der Redevoeringen agten wy het overtollig, hier verſlag te doen, als zynde dezelve, uit de twee eerstgenoemde Tydſchriften, aan de meesten onzer Leezeren bekend. Ten behoeve van anderen merken wy aan, dat, terwyl de eerſte Redevoering tegen de *Veragters en Beſpotters van den Godsdienst* is ingerigt, de andere een Onderzoek behelst, „ of wy den opperſten „ Leeraar der Kerk en zynen Apostelen, daar zy zich, „ om hunne leer te bevestigen, op de Godſpraaken van „ het Oude Testament, als op Voorzeggingen, beroepen „ hebben, zoo geloof moeten geeven, dat wy ons met „ recht verzekerd houden, dat, en de treurige, en de heerlyke en blyde, lotgevallen van onzen Zaligmaaker, in „ dezelven waarlyk voorſpeld zyn."

Het *Byvoegzel*, *dienende ter beantwoording van eene belangryke Vraag*, is ingerigt tegen eene Stelling van den Remonſtrantſchen Hoogleeraar KONYNENBURG, in zyn bekend *Onderzoek van den aart der Voorſpellingen, wegens den Meſſias, in de Schriften des Ouden Verbonds.* De Hoogl. hadt aldaar beweerd, „ dat men, in de uitleg- „ ging der profeetien, geenzins als eenen eerſten regel „ moet doen gelden, het gebruik, het welk door Jeſus, „ zyne Apostelen, of de Schryvers der Euangelien en „ Brieven in het gemeen, van dezelven gemaakt is." Voor reden daar van geeft KONYNENBURG, omdat, zyns weetens, nog nimmer is beweezen: 1. De overkomst van den Hebreeuwſchen text, in deszelfs onvervalschte zuiverheid, tot de Euangelisten. 2. De onfeilbaarheid en onvervalschtheid der Alexandrynſche Overzettinge. 3. „ Dat „ God de verſtanden der Euangeliſche Schryvers, ten „ allen tyde, dermaate geleid hebbe, dat zy de woorden „ en gezegden der oude taal, welke reeds ten hunnen „ tyde haare zuiverheid verlooren had, en, als 't wa- „ re, afgeſtorven was, in derzelver oorſpronglyke betee- „ kenis opgevat, en de profeetiſche denkbeelden in de „ taal, waar in zy ſchreven, naauwkeurig hebben overge-

„ bragt,

„ bragt, zonder dezelve met hunne eigene begrippen te „ vermengen." Hier uit beſloot KONYNENBURG, dat men aan de Schriften des N. V. geen beſlisſend gezag mag hegten, omtrent het waare verſtand der profetiſche plaatzen, maar dat zy moeten gelyk geſteld worden met alle andere uitleggingen, en ſlegts in zo verre kunnen gelden, als de *grammaticale* zin van beide, zo oorſpronklyke als overgenomen plaatzen, zeer juist overeenſtemt; veroordeelende voorts het gedrag dier Godgeleerden, die, zich van het Mesſianisch begrip bedienende, tot de fout der Redeneerkunde, welke men een *Cirkel* noemt, vervallen, eerst van het N. V. tot het O. beſluitende, en dan wederom de plaatzen des N. V. uit de profetiſche ſchriften opheldernde, en daar uit hun bewys van Jeſus Godlyke Zending ontleenende, te rug keeren tot het zelfde beginzel, waar uit zy begonnen zyn. —— Op dit alles maakt de Hoogl. BONNET zyne bedenkingen. De twee eerſte Stellingen ontkent hy, of vondt althans geen genoegzaam bewys voor dezelve; terwyl hy omtrent de derde aanmerkt, dat, hoe verduisterd in het verſtand 's Heilands Leerlingen ook in den aanvang waren, ten aanzien van het gebruik of de toepaſsing, welke zy, zedert, van de Profetiſche Schriften maakten, „ alles neer„ komt op het *gezag*, 't welk men aan Jeſus, als eenen „ onfeilbaaren Leeraar, verpligt is toe te kennen;" tragtende vervolgens te doen zien, dat Jeſus wel degelyk de Schriften in dien zin voor zyne Leerlingen heeft verklaard, volgens welken zyne treurige lotgevallen reeds aan de oude Iſraelitiſche Kerk voorſpeld waren. Waaruit BONNET beſluit, dat KONYNENBURG, in ſtede van het bovenaangehaalde, hadt moeten ſchryven, „ dat men „ aan de Schriften des N. V. geen beſlisſend gezag, „ omtrent het waare verſtand der profeetiſche plaatzen, „ hechten kan, ten zy alvorens blyke, dat Jeſus, in de „ aanhaaling der Godſpraaken (die Hy zynen Aposte„ len, *als zo veele Voorzeggingen, zyn perſoon be„ treffende*, onder de aandacht bragt) niet gedwaald „ hebbe."

Dit hebbende afgehandeld, ſtaat BONNET ſtil by de Vraag, of die Godgeleerden, welke, op het gezag der Schriften van het N. V., zommige Godſpraken van het O., als Voorzeggingen aangaande Jeſus, aanvoeren, en dan wederom uit die Voorzeggingen hun bewys ontleenen voor die Godlyke Zending, niet moeten geoordeeld worden, eene

fout

fout tegen de goede Redeneerkunde te begaan. Hieromtrent is de geleerde BONNET van begrip, dat het bovengemelde bezwaar ontſtaat uit gebrek aan onderſcheiding, of aan eene verkeerde ſchikking der twee volgende Stellingen: *Jeſus van Nazareth was een Profeet, door ontegenzeggelyke bewyzen openbaar geworden, van God in de Waereld te zyn gezonden:* En, *Jeſus van Nazareth is die Meſſias, welken God aan de Vaderen onder het O. V. beloofd heeft.* Omtrent de eerſte Stelling koomt het profetisch Woord niet te pas, maar alleen het wondervolle leeven van Jeſus; —— de andere kan, zonder kennis aan de Schriften, niet bewezen worden. Overeenkomſtig daar mede was de handelwyze der Apostelen, die, in hunne prediking, eerst de bewyzen voor Jeſus Godlyke Zending aanvoerden, en daarnaa, opklimmende tot het profetisch Woord, de Jooden tragtten te overtuigen, dat deeze Jeſus van Nazareth, behalven zyne Godlyke Zending in 't algemeen, de aan hunne Vaderen beloofde Meſſias was. Uit dit alles leidt BONNET het gevolg af, „ dat die Godgeleerden, die, *op het gezag van J. C.*, „ veele Godſpraaken, als *Voorzeggingen*, hem betreffende, aanneemen, en daar uit bewyzen, dat hy de *beloofde Meſſias* is, geen fout van Redeneerkunde begaan, „ welke wy, in de Wysgeerige School, een *Cirkel* noemen. —— Derhalven, dat men, in de uitlegging der „ profeetien, wel degelyk, als eenen *eerſten regel*, moet „ doen gelden, het gebruik, 't welk, door Jeſus en de „ Apostelen, daar van gemaakt is, om, tegen de Jooden, „ te bewyzen, *dat hy, de Heiland, waarlyk die Meſſias is, welken de Vaderen verwagt hebben.* De alles afdoende „ reden hier voor (zegt BONNET) is deeze: , Jeſus, aan , wiens Godlyke Zending niet valt te twyfelen, die der- , halven *onfeilbaar* is, en, overzulks, voor den besten , Uitlegger van het profeetisch Woord moet gehouden , worden; die heeft, aan zyne Apostelen, en, door hen, , aan de ganſche Kerk, aangaande zulke voorzeggingen, , verzekering gedaan.'

De verſtandige Leezer oordeele, wie der beide Hoogleeraaren de waarheid op zyne zyde hebbe.

Ont-

Ontwerp van eenige Schikkingen raakende den Openbaaren Godsdienst, en andere Stukken daartoe behoorende. Door HEERE OOSTERBAAN, *Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Harlingen, en Lid van de Commisſie in het Jaar* 1795 *door de Repræſentanten des Volks van Friesland benoemd tot het ontwerpen van eene Conſtitutie voor die Provintie. Te Harlingen, by* V. van der Plaats, 1796. *In gr.* 8*vo.* 48 *bl.*

In een Voorbericht ontmoeten wy de volgende opgave der aanleidinge tot het ſtellen en uitgeeven van dit Ontwerp. Volgens beſluit der Repreſentanten des Volks van *Friesland*, was de kundige en geagte OOSTERBAAN, nevens nog zes Burgers, benoemd tot het ontwerpen van eene, op Vryheid en Gelykheid rustende, Regeeringsform voor de Provintie van *Friesland*; *waarin tevens*, volgens de Inſtructie, *zou moeten gelet worden op de ſchikking nopens alle uitwendige Godsdienſtoeffening met den aankleeve van dien.* By de verdeeling des werks, hadt ieder Lid aangenomen, zyne gedagten byzonderlyk te laaten gaan over eenig gedeelte der Conſtitutie, en hetzelve, zo goed hem mogelyk zyn zoude, te bearbeiden, om, vervolgens, het dus opgeſtelde met elkander te overweegen, daar het noodig wierd geoordeeld te verbeteren, en in het Lichaam der Conſtitutie op zyne plaats te brengen. De Burger OOSTERBAAN nam voor zyne rekening de taak, in den titel deezes Geſchrifts vermeld, als beter, dan *de Organiſatie der Rechtſpreekende Magt in het Hooge en de laagere Gerechtshoven*, en diergelyke, naar de maat en ſoort zyner kundigheden berekend. Een zamenloop van omſtandigheden, welke in het jongſtafgeloopen jaar in *Friesland* hebben plaats gehad, en genoeg bekend zyn, deedt de bovengemelde Commisſie vervallen. Derzelver Leden hadden eenige meer of min uitgewerkte Opſtellen overgeleverd aan de Vergadering der Repreſentanten; doch de Burger OOSTERBAAN, uit hoofde der tuſschenkoomende intrekkinge van hunnen Last, zyn Ontwerp niet kunnen inleveren. Het Stukje bleef, diensvolgens, zyn byzonderen eigendom, over welken hy, naar goedvinden, konde beſchikken. Het gunſtig oordeel van eenigen zyner Vrienden deedt hem tot de uitgave beſluiten, als meenende, „ dat het Werkje, ſchoon de Com-

„ mis-

„ misſie, met betrekkinge tot eene byzondere Conſtitutie „ voor de Provintie *Friesland*, niet had kunnen vol„ doen aan het oogmerk haarer aanſtellinge, misſchien, „ van eenig nut zoude kunnen weezen in het ontwerpen „ van eene algemeene Conſtitutie voor de Vereenigde Ge„ westen; dat het althans dienſtig ware, dat de verſchil„ lende gevoelens over dat belangryk onderwerp, met „ beſcheidenheid, openbaar gemaakt wierden; en dat de „ Schryver in het algemeen met zo veel billykheid de „ zaak had behandeld, als men zoude kunnen verlangen." Gaarne hangen wy ons zegel aan dit oordeel. Want hoewel de geagte OOSTERBAAN ſtilſtaat op eenige byzonderheden, de Provintie *Friesland* in het byzonder raakende, en welke van 's Mans geoefende kunde duidelyke blyken vertoonen; wy ontmoeten 'er, evenwel, verſcheiden wenken, die den Burgeren, thans met het ontwerpen eener algemeene Conſtitutie onledig, tot dienſtige voorlichtinge kunnen dienen. Van dien aart zyn de middelen, welke de Schryver als geſchikt oordeelt, om de Verdeeling der Kerkelyke Goederen, van welke de Gereformeerden meer dan twee Eeuwen in het bezit geweest zyn, met uitſluiting van alle andere Gezindheden, op de gemaklykſte wyze op den voet van Billykheid en Gelykheid te brengen. Op de onderſtelling, dat alle andere Gezindheden regt hebben, om van de Gereformeerden uitkeering van de dus lang aangematigde Kerkelyke bezittingen te vorderen, ſpreekt OOSTERBAAN eerst over de hoeveelheid, en daarnaa over de wyze, dier uitkeeringe. Tot de hoeveelheid zou men kunnen brengen: 1. Het quoteel aandeel in de Kerkelyke Goederen, by de Omwenteling in de XVI Eeuw door de Gereformeerden in bezit genomen, naar gelange der Leden der Gezindheden. 2. Een bygevoegd *alterum tantum*, voor geleden gemis zints ruim 200 jaaren. 3. Vergoeding van 't geen andere Gezindheden van tyd tot tyd hebben moeten betaalen, tot onderhoud van den Godsdienst der Gereformeerden, met de interesſen. Ondanks de billykheid, doorziet de Schryver de moeilykheid der uitvoeringe van deeze ſchikkinge. Hierom wil hy het 2de en 3de, van den kant der andere Gezindheden, aan de rust en vrede hebben opgeofferd. Maar dan wil hy op de rekening der uitkeeringe gebragt hebben, de aangeërfde of anderzins verkregen Goederen zedert de Omwenteling der XVI Eeuwe; voorts het Capitaal der Jaarwedden, die, by wege

ge van ſuppletie, van 's Lands wegen gegeeven worden aan zommige Dorpen; wyders de Kloostergoederen, welke in zommige Steden dienen tot beſoldiging van Predikanten; eindelyk het Capitaal van die Jaarwedden, welke uit Lands- Stads- of Dorpskasſen aan zommige Predikanten betaald worden. Om nu het quoteel of de hoeveelheid der uitdeelinge te bepaalen, ſtelt onze geagte Schryver

het getal der Gereformeerden op .	119,000
dat der Roomschgezinden . .	20,000
— — Doopsgezinden . . .	10,000
— — Lutherſchen . . .	0,900
— — Remonſtranten . .	0,100

De geheele Masſa der Goederen, enz. verdeelende in 150 deelen, moesten de Gereformeerden behouden 119 deelen en afſtaan aan de Roomschgezinden . 20 ——
—— —— —— Doopsgezinden . 10 ——
—— —— —— Lutherſchen . . 0,9 —
—— —— —— Remonſtranten . 0,1 (8)

Zie hier nu de wyze, op welke, volgens OOSTERBAAN, de uitkeering moest geſchieden. 1. „ Moest 'er een „ naauwkeurige ſtaat worden opgemaakt van alle Goede„ ren, Wedden en Inkomſten, tot-nog toe door de Ge„ reformeerden alleen bezeten en genoten. —— 2. Van „ dit alles moest de hoofdſom berekend worden. —— „ 3. Moesten aan de andere Gezindheden derzelver aan„ deelen in de gemelde evenredigheid worden toegewe„ zen. —— 4. Die toewyzing zoude kunnen geſchieden, „ het zy door overgave van een gedeelte der Goederen, „ *in naturâ;* het zy door Obligatien, voor welker hoofd„ ſom en intresſen de Kerkelyke Goederen verbonden „ wierden; het zy door het verkoopen van een gedeelte „ dier Goederen op order van de Overheid, en het over„ geeven van den opbreng aan de andere Gezindheden. „ — 5. Vervolgens moesten aan de Gereformeerde „ Kerken, welker Predikanten, by wege van ſuppletie, of „ anderzins, hunne wedde, geheel of gedeeltelyk, uit „ 's Lands Kaſſe trekken, Obligatien op de Provintie „ worden gegeeven van zulken Capitaal, dat de intres„ ſen de ſom uitmaakten, welke ieder Predikant moest „ genieten. Tevens behoorde men zorg te draagen, dat

„ deeze Obligatien niet konden vervreemd, of tot andere „ gebruiken aangewend, maar de intresſen jaarlyks, of „ by kortere termynen, aan de Predikanten moesten uit- „ gekeerd worden. —— 6. Even zo moest, met de noo- „ dige veranderingen, gehandeld worden omtrent de „ Kerken, welker Predikanten uit eenige Stads- of „ Dorpskasſen geheel of gedeeltelyk hunne wedde trek- „ ken. —— 7. De zaaken eenmaal in deezen ſtaat ge- „ bragt zynde, moest elke Gezindheid verder haare eige- „ ne Predikanten, Armen, enz. onderhouden, zonder dat „ de eene eenigzins met den last der andere bezwaard „ wierd, of ook eenig voordeel genoot boven de andere." In eene Aanteekening wil OOSTERBAAN de ſchikking, welke omtrent de *Emeriti-Predikanten* en der Weduwen thans plaats heeft, op den tegenwoordigen voet laaten, tot aan derzelver dood of hertrouwen, terwyl voor 't toekoomende ieder Gezinte daar voor zoude moeten zorgen. De Schryver voorziet zwaarigheden in deeze ſchikkingen, en tragt ze uit den weg te ruimen. Doch ons beſtek gedoogt niet, hier in verder te treeden. Wy beveelen dezelve aan de overweeging der Oordeelkundigen, welke niet zullen kunnen nalaaten, nevens ons, des Schryvers bezadigdheid te erkennen, die hem wederhoudt van alle beſliſſende uitſpraaken, als of zyn Ontwerp boven alle tegenbedenkingen ware verheven.

Behalven het bovenſtaande, deelt de Burger OOSTERBAAN, in vier onderſcheidene Afdeelingen, mede, eenige *Stellingen over de Rechten van den Mensch in het Godsdienſtige, en de daar uit voortvloeiende gevolgen.* — Voorts eene *Beſchouwing van den oorſpronglyken toeſtand der Kerkelyke Goederen in de Provintie* Friesland. —— Wyders *de Veranderingen, welke in den oorſpronglyken toeſtand der Kerkelyke Goederen veroorzaakt zyn door de Hervorminge, en door de Omwentelinge in het laatſte gedeelte der XVIde Eeuwe voorgevallen;* dan volgt het Hoofdſtuk, waar van wy den hoofdinhoud vermeld hebben; wordende in het vyfde of laatſte geſproken *over eenige Kerkelyke Inrichtingen, en de openbaare Godsdienstoefeninge.*

Tot beſluit, vereenigen wy ons volkomen met den wensch en de betuigingen, met welke onze waardige Schryver zyn Werkje eindigt, „ dat de verwacht wor- „ dende Conſtitutie dit gewigtig onderwerp op eene zo „ billyke wyze moge bepaalen, dat daar door de Gods- „ dienſtige verdeeldheden, zo veel mogelyk, verminderd

„ wor-

„ worden. Die verdeeldheden (voegt OOSTERBAAN 'er ne-
„ vens) trokken toch veelal haar voedſel uit der menſchen
„ trek tot gezach en heerſchappye. Waarſchynlyk (zegt
„ hy) zouden zy nooit tot die hoogte geſtegen zyn,
„ waarop men ze tot ergernis der Christenwaereld zo
„ lang gezien heeft, indien de Belyders van den Gods-
„ dienst van JESUS behoorelyk gedachtig waren ge-
„ weest aan de vermaaninge van hunnen Godlyken Voor-
„ ganger: *Een is uw Meester, naamelyk,* CHRISTUS; *maar*
„ *gy allen, gy zyt Broeders.*"

N. C. DE FREMERY Oratio de Arctisſimo, quo Chemia cum Phyſicis Scientiis conjungitur, Vinculo, &c.

Redevoering over het zeer naauw Verband der Scheikunde met de Natuurkundige Weetenſchappen. Openlyk gehouden, wanneer Dezelve, tot gewoonen Hoogleeraar der Geneeskunde, Scheikunde, Natuurlyke Historie, en Apothekerkunst, aangeſteld zynde, dit Ambt, op den 18 *Dec.* 1795, *aanvaardde.*

Traj. ad Rhen. apud *O. J. à Paddenburg*, Acad. Typ. 59 pp. 4to. m. f.

Wy twyfelen niet, of elk moet voldaan zyn by de lectuur van deeze nette en fraaije Redevoering.

De Redenaar zegt, op eene beknopte, en egter voldoende, wyze, alles, wat ten opzigte van het Verband der Natuur- en Scheikunde kan gezegd worden. —— Het nut en de noodzaaklykheid van deeze beide takken van eene en dezelfde Weetenſchap, voor een Geneeskundigen, is hoogst klaarblyklyk.

Wy wenſchen, en vleijen ons op goede gronden, dat de Hoogl. DE FREMERY veele Leerlingen zal bekwaamen, die tot eere zullen ſtrekken van hem zelven, en der Utrechtſche Academie.

Verhandeling over de Veneriſche Ziekte, door C. GIRTANNER, *Doctor in de Genees- en Heelkunde, enz. Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1796. *In gr.* 8*vo.* 532 *bl.*

Dit Werk zag, in het Jaar 1788, in het Hoogduitsch 't licht, en wierd terſtond met veel graagte geleezen, en van zommigen zeer gepreezen; dan deszelfs feilen en onnaauwkeurigheden wierden ook wederom door anderen even zoo luid aangekondigd, voornaamelyk door zulken, welke het ten opzigte van den eerſten oorſprong der Ziekte met onzen Schryver niet eens zyn. —— Dr. HENSLER heeft een zeer geleerd Werk, over de Geſchiedenis der Venusziekte, geſchreeven, waarin hy den Americaanſchen oorſprong lochent, en het eerſte begin der Ziekte by de uit Spanje verdreevene Mooren zoekt (*). By deezen hebben zich Profeſſor GRUNER, te *Jena*, en anderen gevoegd. — De zaak is, naar ons oordeel, nog geheel niet beſlist, en zal veelligt nooit beſlist kunnen worden. Wanneer het iets ter betere kennisſe, of geneezing, eener Ziekte bydraagt, den eerſten oorſprong en het Vaderland van dezelve te weeten, of wanneer eene Ziekte aan eene of andere Natie byzonder eigen is, en dus aan derzelver leevenswyze, voedzelen, ligging van het land, enz. toegeſchreeven kan worden; dan is een zoodanig naauwkeurig onderzoek van groot nut. By de Venusziekte valt dit weg; haar eerſte oorſprong is ten eenemaal duister, onverklaarbaar, onzeker. —— Volgens onzen Schryver, is *de* 4 *Maart* 1493 *die treurige en in de Geſchiedenis van het Menschdom zoo merkwaardige dag, die de Venusziekte uit de nieuwe Wereld naar* Europa *overbragt.* In het 7de Hoofdſtuk van het 1ſte Boek, pag. 57, enz. draagt de Schryver een gevoelen voor, over den eerſten oorſprong der Ziekte, 't welk, by deszelfs eerſte bekendwording,

(*) Wy wenschten ook dit Boek in een Nederduitsch gewaad te zien, om onzen Landgenooten, der Hoogduitſche taal onkundig, ook het ander gevoelen ter beoordeeling aan te bieden. Wy zyn het ook met den Vertaaler gansch niet eens, dat de twee andere Deelen van het aangekondigd Werk *enkel tot cieraad* zouden zyn.

ding, veel opziens baarde, en dat zeker verdient nader en naauwkeuriger onderzogt te worden. Hy houdt het Venusgif voor dierlyk en zuur.

Het tweede en derde Deel van dit Werk kwamen in 1789 uit, en bevatten korte Recenſien van meer dan 1800 Werken, welke Dr. GIRTANNER zegt, allen doorgeleezen te hebben: zeker — *ut Canis e Nilo!!*

De inhoud en het onderwerp van het Werk zelve lyden geene verdere aankondiging in dit ons Maandwerk: het is alleenlyk voor Génees- en Heelkundigen, en eenige weinige Dilettanten in deeze beide takken eener Weetenſchap, geſchreeven. Wy twyfelen ook geenzins, of alle deeze zullen niet verzuimen een Werk te leezen, dat by alle deszelfs feilen toch altyd clasſiek zal blyven.

De Vertaaler verdient den dank onzer Landgenooten voor zyn naauwkeurig, gelyk ons by de vergelyking met het oorſpronglyk Hoogduitſche gebleeken is, en wel uitgevoerd, Werk (*).

Het ſpyt ons, dat wy verſcheidene bedenkingen over den Inhoud van het Werk zelve, welke alleen in een Geneeskundig Tydſchrift zouden kunnen aangebragt worden, moeten terughouden, om reden reeds gemeld. Over het onbepaald aanpryzen der Inſpuitingen, den waaren aart van zommige toevallen of eigenheden der Ziekte, het al te ſterk verwerpen van het gebruik van het opgeheven Kwik, enz. liet zich veel zeggen.

By het Hoogduitsch Werk is eene Plaat van de *Aſtragalus exſcapus;* een nieuw Middel, 't welk Recenſent gelegenheid heeft gehad eenige reizen te beproeven, egter zonder ſucces.

(*) Twee aanmerkelyke drukfouten ſtaan pag. 49. — 1465 en 1425, moeten beiden zyn 1495.

Verhandelingen, uitgegeeven door TEYLER'S *Tweede Genootſchap. Negende Stuk; bevattende het Tweede Vervolg der Proefneemingen, gedaan met* TEYLER'S *Electriſeer-Machine. Met Afbeeldingen. Door* MARTINUS VAN MARUM. *In het Fransch en Nederduitsch. Te Haarlem, by* J. J. Beets. *In gr.* 4*to.* 391 *bl.*

TEYLER'S *Tweede Genootſchap* is zo voorbeeldlyk ongelukkig in het bekroonen van ingediende Prysverhandelingen,

gen, als het *Eerſte*, ten dien opzigte, gelukkig mag heeten. —— Zommigen ſchryven dit toe aan den aart van veele der opgegeevene Vraagen. —— Anderen aan eene zeer bezwaarlyke voldoenbaarheid der Heeren Beoordeelaaren. Het eerſte daar laatende, kunnen wy, ten opzigte van het laatſte, niet te rug houden, wat ons onlangs ter oore kwam. Een Heer hadt ten Vraagbaak gediend aan een der Leden, en, op diens verzoek, eene ingeleverde Verhandeling geleezen. (Het was reeds eenige jaaren geleden, en wy vinden het niet noodig het Onderwerp aan te duiden.) Hy vondt het hem ter hand geſtelde Antwoord zeer gepast, welgeſchreeven, voldoenend, en gaf dit Advys den geenen, dien hy ten Vraagbaak ſtrekte. Diens Goedkeuring was, (zo als hy naderhand vernam,) de éénige niet; meer ſtemmen waren voor de Bekrooning; maar de minderheid: en de Schryver moest zich getroosten met een ſchraalen lof in een Programma, by 't welk de Vraag weder werd opgehangen. Hem bekroop de lust niet om andermaal zyne kragten te beproeven, en de Vraag bleef onbeantwoord, althans geen Antwoord werd bekroond.

Dit veelvuldig niet bekroonen, 't geen zeker altoos aan deeze oorzaak egter niet zal zyn toe te ſchryven, maakt dat de Werken des Tweeden Genootſchaps in Aantal van Deelen op die des Eerſten ten agteren zyn, en nog veel meer ten agteren zouden weezen, indien dit gebrek niet, van tyd tot tyd, aangevuld en eenigermaate geboet werd door den *Directeur van de Phyſiſche en Naturalien-Kabinetten, en Bibliothecaris van* TEYLER'S *Muſeum*, den kundigen en onvermoeiden VAN MARUM, van wiens hand wy het *Tweede Vervolg* zyner *Proefneemingen*, thans voor ons liggende, ontvingen.

Van de Twee voorgaande Boekdeelen, over deeze zelfde Stoffe loopende, hebben wy, op zyn tyd, aanpryzende melding gedaan (*). In de Voorrede geeft de Schryver reden, waarom de Uitgave van dit Vervolg veel langer is vertraagd dan hy zich hadt voorgeſteld, toen het Eerſte Vervolg, in 1787, het licht zag; als mede waarom hy *wel* aan de, op gedaane uitnoodiging, verzogte Proef-

(*) Zie, wegens het eerſte, *Algem. Vaderl. Letteroef.* VII D. bl. 588, en, over het tweede, *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. bl. 440.

Proefneemingen voldaan, doch andere *niet* te werk geſteld heeft.

Wegens den Hoofdinhoud deezes Tweeden Vervolgs, treffen wy, in 's Schryvers Voorreden, een verſlag aan, 't geen, eenigzins verkort, denzelven onzen Leezeren, op de beste wyze, zal mededeelen, daar de Proefneemingen zelve, met de daar uit afgeleide breedere, gevolgen in het Werk moeten naagezogt worden.

Veel moeite heeft de Burger VAN MARUM zich gegeeven, om van den waaren *aart* der Electriſche Stoffe, en van de *wyze*, op welke zy, door wryving, opgewekt, of in den ſtaat van onevenwigt gebragt wordt, eenig nader licht te krygen.

Omtrent het eerſte ſtuk zyn zyne Proefneemingen niet vrugtloos geweest; dewyl dezlve hem duidelyk geleerd hebben, dat de Electriſche Stof geen enkelvoudige ſtof van eenen byzonderen aart is, waar voor men dezelve veelmaalen gehouden heeft; maar dat zy eene zeer zamengeſtelde Stoffe is, beſtaande uit het Calorique, met eenige andere, tot nu toe onbekende, Stoffe vereenigd.

Ten opzigte van de wyze, op welke de Electriſche Stof, door wryving, opgewekt wordt, of waarom door wryving de natuurlyke hoeveelheid van Electriſche Stof, welke de lichaamen bevatten, vermeerdere of vermindere, en dus het zogenaamd Electrisch evenwigt gebooren worde; hieromtrent zyn 's Proefneemers naſpeuringen van minder vrugt geweest. Uit gedaane Proeven is hem gebleeken, dat het glas, geduurende het aan de eene zyde gewreeven wordt, de Electriſche Stof zeer ſterk aantrekt, en dat wel niet ſlegts aan die zyde, welke gewreeven wordt, maar ook aan de tegenovergeſtelde zyde; en dat derhalven de naaste oorzaak, welke de Electriſche Stof, by de gewoone wryving van het glas, den wryver doet verlaaten, en aan de oppervlakte van het glas zich doet ophoopen, in de ſterke aantrekking der Electriſche Stoffe gelegen is, die 'er aan of in 't glas door deszelfs wryving wordt te wege gebragt.

Doch, erkent VAN MARUM, omtrent de wyze, hoe deeze Aantrekking door de wryving te wege gebragt worde, te moeten belyden, dat hy, naa alle aangewende naaſpooringen van dit geheim, tot nu toe zelfs geene gisſing kunne vormen, die eenigermaate op de Ondervinding gegrond is. —— Gemaklyk, ſchryft hy, zou 't hem daaren-

tegen vallen aan te toonen, dat eenige gisſingen, welke men in laateren tyde omtrent de oorzaak der Opwekking of der Geboorte van het Electrisch onevenwigt gemaakt heeft, te weinig ſtrooken met het geen de Ondervinding leert, of ter verklaaring der zaake te weinig toereikend zyn, om 'er eenige waarſchynlykheid aan toe te kennen; doch hy vindt, en te regt, tot zodanig eene wederlegging van gisſingen geene reden, zo lang hy hier voor geene andere, die meer gronds heeft, in plaats weet te ſtellen.

Nogthans is hem de Ontdekking van 't geheim der Opwekking, of van de waare oorzaak, waardoor onevenwigt der Electriſche Stoffe gebooren wordt, zedert lang voorgekomen de gewigtigſte te zyn die men in de Electriciteitkunde zou kunnen doen, en teffens als zodanig eene, welke van een uitgeſtrekt belang zou kunnen zyn.

Zedert lang heeft deeze Natuuronderzoeker gemeend, hy betuigt nog in 't zelfde gevoelen te ſtaan, dat, wanneer wy de waare oorzaak, waar door het Electrisch evenwigt verbrooken wordt, beter verſtonden, wy dan ook van dat onevenwigt ons ligtlyk meer ten onzen voordeele zouden kunnen bedienen. De algemeene verſpreiding der Electriſche Stoffe, en derzelver groote hoeveelheid in alle lichaamen, die aan de oppervlakte der Aarde gevonden worden, geeven allen grond om te denken, dat deeze Stof, door den Schepper, tot zeer voornaame oogmerken in de huishouding der Natuur beſtemd is. Zy ſchynt egter niet te werken vóór dat zy in onevenwigt gebragt is; doch dan is zy, ongetwyfeld, in veel opzigten een zeer vermogend middel in de Natuur. Een zeer gering onevenwigt in deeze ſtoffe brengt zelfs, in zommige gevallen, groote uitwerkzels voort. Dit leeren immers, onder anderen, de Proeven der *Italiaanſche* Natuuronderzoekeren, op Kikvorſchen en andere Dieren in 't werk geſteld, welke, gevoegd by andere Waarneemingen hier toe betrekkelyk, veel aanleiding geeven, om te denken, dat, in zommige deelen van onze lichaamen, zo wel als in die der Dieren, geduurig geringe onevenwigten van Electriſche Stof gebooren worden, en dat, by de herſtelling deezer onevenwigten, de zenuwen ter beweeging van de ſpieren worden opgewekt.

Daar nu alles, merkt de Burger VAN MARUM te regt op, wat door de Electriſche Stof in de huishouding der Na-

Natuur, zo verre wy dezelve kunnen nagaan, verrigt wordt, door eenen meerderen of minderen trap van onevenwigt deezer ſtoffe wordt te wege gebragt, en daar wy geringe onevenwigten groote uitwerkzels zien voortbrengen, zouden wy dan niet welligt van de Electriſche Stoffe, in zommige opzigten, een nuttig gebruik kunnen maaken, wanneer wy eens eene volkomener kennis hadden van de wyze, op welke het Electrisch onevenwigt ontſtaan kan, en van 't geen 'er weezenlyk toe vereischt wordt. —— Het wryven der lichaamen is tot nu toe het meest gewoone middel om Electrisch onevenwigt te doen ontſtaan; dan, wanneer ons bekend wierd, op wat wyze het Electrisch onevenwigt door wryving gebooren worde, zouden wy welligt andere nog onbekende middelen, om Electrisch onevenwigt voort te brengen, daar uit kunnen afleiden, en teffens het vermogen verkrygen van hetzelve meer ten onzen nutte te beſtuuren. Misſchien wordt 'er thans ſlegts eene enkele toevallige ontdekking vereischt, om in de Electriciteitkunde tot een veel verhevener graad van kennis te geraaken; welligt zyn wy 'er wel zeer naby, om deeze Weetenſchap grootlyks tot ons voordeel te kunnen doen ſtrekken.

Thans oordeelt VAN MARUM, dat de Electriciteitkunde tot een tydperk van ſtilſtand ſchynt gekomen te zyn, gelyk dit ook andere deelen der Natuurkunde ten deele viel, en ziet hy voor het tegenwoordige niet in, langs welken weg men voor deeze Weetenſchap veel beloovende naſpeuringen zou kunnen voortzetten. Bereidvaardig betoont hy zich intuſſchen, om, indien zich eens, naa deeze of geene nieuwe ontdekking, eenig nieuw ſpoor opdeedt ter voortzetting van belangryke Proefneemingen, daar toe de groote kragt van TEYLER's Electrisch Werktuig te willen aanwenden.

Onledig zal hy intuſſchen niet blyven, en belooft by voorkeuze zyne poogingen ter uitbreiding van kennis tot zodanige deelen der Natuurkunde te bepaalen, die hem, by verder onderzoek, het meeste nut ſchynen te belooven.

Met veel genoegen vinden wy, ten ſlot, deeze aankondiging. „ Zedert eenige jaaren heb ik my by deeze „ Stichting byzonder met de *Lavoiſeriaanſche* Scheikunde „ bezig gehouden. De meeste Proefneemingen van de„ zelve, en inzonderheid die geene, waar op de nieuwe

„ Chemiſche Leer voornaamlyk gegrond is, heb ik her-
„ haald, en teffens getragt de Werktuigen, die tot de-
„ zelve vereischt worden, te verbeteren, en zo veel mo-
„ gelyk eenvoudig te maaken, ten einde deeze Proefnee-
„ mingen met de meeste naauwkeurigheid, en met eenen
„ niet zeer kostbaaren Toeſtel, in 't werk geſteld kunnen
„ worden. De beſchryving van onzen Toeſtel, om de
„ proefneeming der Zamenſtelling van Water gemaklyk-
„ ker, en met minder kosten, te kunnen verrigten, ziet
„ dus verre alleen het licht. (*Annales de Chemie* 1792.)
„ Het overige van den nieuwen of verbeterden Toeſtel,
„ welke ik voor TEYLER's *Muſeum* heb doen vervaar-
„ digen, en de proefneemingen en naſpooringen, die ik
„ hier mede heb in 't werk geſteld, heb ik voorgenomen
„ in een volgend Deel te beſchryven."

Wy verlangen 't zelve te ontvangen, en moeten ten aanziene van dit tegenwoordig voor ons liggend Deel nog berigten, dat de eerſte Afdeeling eene *Beſchryving* behelst *der Verbeteringen van* TEYLER's *Electriſeer-Machine.* — De II. *Proefneemingen by den Conductor van dit Werktuig gedaan.* —— De III. ſtelt ons voor, de *Proefneemingen met eene Battery van vyfhonderd vyftig vierkante voeten bekleed glas.* —— Aan deeze Hoofdafdeelingen, in mindere geſmaldeeld, is een *Aanhangzel* gevoegd, behelzende de *Beſchryving van eene Electriſeer-Machine, op eene eenvoudige wyze vervaardigd, en verſcheide Voordeelen hebbende boven de gewoone Zamenſtelling.*

Veele gewigtige Onderwerpen, reeds voorheen begonnen, worden hier voortgezet; nieuwe onderhanden genomen en volvoerd; en de meeste, of alle, die daar voor vatbaar zyn, volvoerd en beredeneerd op eene wyze, welke niet alleen licht van Beſpiegeling verſpreidt; maar ook van daadlyke Toepaſſing op veele gewigtige verſchynzels in 't leeven. Te breed zouden wy worden door dezelve aan te ſtippen, laat ſtaan door de voornaamſte op te haalen. Liever, dan hier en daar een brok te neemen, ſchryven wy grootendeels af de *Proefneemingen, betreffende de Afleiders* van den Blixem.

„ Uit myne Proefneemingen, betreffende de ſmeltbaarheid van verſchillende Metaalen, heb ik afgeleid: *Voorecrst*, dat, wanneer men Looden ſtrooken, in plaats van Yzeren ſtaaven, aan gebouwen tot Afleiders van den Blixem gebruikte, men als dan zorg te draagen heeft, dat

de

de inhoud der Looden ſtrook niet minder zy, als (*lees*, dan) de doorſnede van een Yzeren ſtaaf van zodanig eene middellyn, welke men weet voor Yzeren Afleiders genoegzaam te zyn: vermids het uit myne Proefneemingen gebleeken was, dat een Looden ſtrook, van gelyke langte als een Yzerdraad, niet gelyklyk tegen gelyke ontlaadingen der batterye beſtand was, ten zy de ſtrook die breedte hadt, dat de inhoud van zyne doorſnede viermaal zo groot ware, als die van het Yzerdraad. —— *Ten tweeden*, dat de Afleiders van Rood Koper tegen den Blixem even goed beſtand zyn, wanneer zy ſlegts de halve middellyn van Yzeren Afleiders hebben.

„ Ik heb het, om in eene zaak van dat belang des te meer zekerheids te bekomen, de moeite waardig geoordeeld, het een en ander door deeze groote Battery op nieuw te beproeven.

„ Deeze laatere Proefneemingen hebben, omtrent het Lood, het bovengemelde volkomen bevestigd. Ook ſtemden zy overeen met de Proefneemingen van den Heer BROOK: zy leerden desgelyks, dat Yzerdraad viermaal meer vermogen heeft tegen de Electriſche Ontlaading of den Blixem, dan Looddraad van dezelfde langte.

„ Het geen de Heer BROOK hier uit verder afleidt, betrekkelyk de genoegzaame zwaarte of dikte van Looden ſtrooken ter Afleiding van den Blixem, komt ook zeer wel overeen met het geen ik hieromtrent in myne Verhandeling over de Afleiders van den Blixem, ter beantwoording der Vraage over dat onderwerp, in het Jaar 1780, door het *Bataafsch Genootſchap* te *Rotterdam*, voorgeſteld, (in het VI D. hunner Verhandelingen) uit de toen bekend zynde ondervindingen heb opgemaakt; te weeten, dat een reep dik Goot-lood (waar door men doorgaans Lood van 8 Ponden in een vierkanten voet verſtaat) van vier duimen breedte, tot Afleider van den Blixem meer dan genoegzaam is. De Heer BROOK zegt insgelyks, naar zyne bevindingen, niet te kunnen gelooven, dat 'er Blixemſlagen op eenige plaats ſterk genoeg zullen vallen, om een ſtrook Lood van 4 duimen breedte, ter dikte van 8 Ponden op een vierkanten voet, te kunnen vernietigen.

„ De Proefneemingen, betreffende het leidend vermogen van het Rood Koper, met deeze Battery in 't werk geſteld, hebben eenen verſchillenden uitſlag gehad." Deeze worden opgegeeven, en vaart de Proefneemer voort:

„ De

„ De reden van den verſchillenden uitſlag deezer Proefneemingen naſpoorende, bevond ik dezelve gelegen te zyn in de verſchillende zuiverheid van het Koper, waar van deeze Draaden gemaakt waren. Tot deeze laatſte Proefneemingen was het Draad getrokken van Rood Koperdraad, zo als 't gewoonlyk verkogt wordt; doch tot de voorige Proefneemingen hadt de Draadtrekker (gelyk ik nu vernomen heb) het Draad getrokken van een ſtaafje fyn gezuiverd Rood Koper, het geen hy toen by de hand hadt: van zodanig Koper naamlyk, het geen, ter vermenging met Goud, gezuiverd was. Daar nu de Afleiders van gewoon of ongezuiverd Koper zouden moeten gemaakt worden, zo is het blykbaar, dat men alleen op de laatſte Proefneemingen de berekening kan gronden van de dikte, welke men aan Rood-koperen Afleiders moet geeven. Volgens deeze Proefneemingen moeten dan, gelyk door de berekening blykt, Rood-koperen Geleiders ten minſten de helft van den inhoud van Yzeren Geleiders hebben, om de Electriſche Stoffe by haaren doorgang geen meerder tegenſtand te bieden.

„ Myne laatſte Proefneemingen hieromtrent, in April 1790 in 't werk geſteld, ſtrooken ook zeer wel met de Waarneemingen van den Heer BROOK ten deezen opzigte, die my naderhand onder 't oog gekomen zyn, uit welke hy afleidt, dat een Koperdraad van elke langte en dikte, of zwaarte, een even goede Afleider is, als Yzerdraad van dezelfde langte en van eene dubbele zwaarte.

„ Offchoon dan nu het leidend vermogen van het Roode Koper niet zo veel grooter dan dat van het Yzer is, als uit myne eerſte Proefneemingen ſcheen te volgen, blykt het egter thans, na dat het met verſchillend Koper, op verſchillende plaatzen, en met zeer verſchillende kragten, beproefd is, dat een Afleider van Rood-koper, even goed als een Yzeren Afleider, de Electriſche ſtroomen van eene ontlaading of van den Blixem voortleidt, wanneer hunne doorſneden tot elkander ſtaan, als de getallen 1 en 2. —— Daar nu de ondervinding geleerd heeft, dat een vierkante Yzeren ſtaaf de felſte Blixemſlagen weder-ſtaan kan, wanneer dezelve ¼ duim dik is, zo blykt het derhalven, dat de dikte van ruim 4 lynen voor Blixem-Afleiders van Roodkoper genoegzaam is."

De Electriſche Stof, waar mede de Burger VAN MARUM, in de Proefneemingen te vooren in dit Boekdeel bl. 221 beſchreeven, zich omgeeven zag, „ ſcheen," ſchryft hy,

hy, „ zo overvloedig, dat ik hier uit vermoedde, dat by zodanige ontlaadingen, die door dunne draaden gaan, ligt brandbaare Stoffen, die den draad raakten, zouden kunnen aangeſtooken worden. Eerst beproefde ik dit met eene dunne lat van welgedroogd en heet gemaakt greenen hout, waar op ik de Yzeren draad, waar door ik de ontlaading deedt gaan, vastbond. Deeze lat ſcheen hier van alleen, naby de einden van den draad, een weinig gezengd te zyn. Ik bedekte vervolgens den Yzeren draad met zwam, en bondt dezelve daar op ſtyf vast, op dat zy den draad des te beter zou raaken. De ontlaading der Battery dan door den draad gaande, wierd de zwam langs de geheele langte van den draad aangeſtooken.

„ Deeze Proefneemingen leeren derhalven, dat, wanneer men Afleiders van den Blixem langs hout of langs het touwwerk van Schepen laat gaan, men dan vooral zorg behoort te draagen, dat zy niet te dun zyn: vermids het hier blykt, dat Afleiders, die ſlegts zo veel dikte hebben als noodig is, om door de ontlaading, of door den Blixem, niet verbrooken te worden, egter niet dik genoeg zyn, om de Electriſche Stof zodanig te geleiden, dat brandbaare ſtoffen, die dezelve raaken, daar van niet aangeſtooken worden.

„ De Heer PATTERSON, te *Philadelphia*, heeft kortlings, in eene Verhandeling, aan welke door het *Americaansch* Wysgeerig Genootſchap de Gouden Eerprys is toegeweezen, eene Verbetering aan de Blixem-Afleiders voorgeſteld, door naamlyk in den top des Afleiders een ſtuk Potloot in te laaten, van omtrent twee duimen langte, en uitloopende in een ſcherpe punt, een weinig buiten den metaalen kooker uitſteekende (*). —— Zyne bedoeling hier mede is, de ſcherpe punten aan de Afleiders, die door den Blixem getroffen worden, te behouden: vermits deeze Punten, wanneer zy van Metaal zyn, door den Blixem kunnen geſmolten worden. Deeze voorſlag is hier op gegrond, dat het Potloot niet of zeer bezwaarlyk geſmolten wordt. —— Myne Proefneemingen, met deeze Battery in 't werk geſteld, hebben my geleerd, dat het beste Potloot,

(*) Deeze *Verbetering van de Blixem-Afleiders*, door Mr. ROBERT PATTERSON, hebben wy, geheel uit de *Transactions of the American Philoſophical Society* overgenomen, geplaatst in het *Mengelwerk* onzer *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1794. bl. 496. enz.

loot, waar door eene zo ſterke Electriſche ontlaading, als die van deeze Battery, gaat, daar door vergruisd wierdt, en dat derhalven het Potloot tot het voorſchreeven oogmerk aan Afleiders niet dienen kan.

„ Indien 'er derhalven grond is, om veel voordeel aan puntige Afleiders boven ſtompen toe te ſchryven, uit hoofde van eene aanmerkelyke vermindering van de Electriſche kragt der Wolken, welke men veronderſtelt door puntige Afleiders te weeg gebragt te kunnen worden, zo doet men veiliger, op eenen Afleider drie of vier Punten te ſtellen: op dat, één van de punten door den Blixem geſmolten zynde, 'er dan nog twee of drie ſcherpe Punten overblyven." Dan de Burger VAN MARUM beroept zich, ten ſlotte, op vroegere Proefneemingen door hem gedaan, ter aantooninge dat Puntige Afleiders niet zo veel voordeels boven ſtompe Afleiders hebben, als men daaraan veelmaalen heeft toegeſchreeven.

Vaderlandsch Huisboek, of de Verklaaringen, Betuigingen en Beloften, van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden, meestal getrokken uit echte Stukken, en verrykt met de Characters der voornaamſte Perſoonen, die in de Staatsgeſchillen den byzonderſten rol geſpeeld hebben. Door een Genootſchap van Liefhebbers der Vryheid. Derde Deel. 1793.

Om zo onverwyld ons mogelyk, en met het plaatzen van andere Stukken beſtaanbaar is, met het agtervolgend verſlag des boven aangeduiden Werks voort te vaaren, neemen wy thans het Derde Deel ter hand (*).

De Hoofdtaak, welke de Verzamelaars deezer Stukken zich voorſtellen in dit IIIde Deel, geſchikt om aan te toonen de bedoelde Hervormingen van de Patriottiſche Party, en de Verzettingen van den Stadhouder daar tegen, bepaalt zich tot de zes volgende Onderwerpen: —— Voor I, tot den Stadhouderlyken Invloed op, en de ingeſloopen Misbruiken in, de Zee- en Landmagt —— II, in de Magiſtraatsbeſtelling in de niet door de *Franſche* wapenen in 1672 overheerde Gewesten van

(*) Zie wegens het I. D. bl. 27. en het II. D. bl. 157. hier boven.

van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen* —— III, in de Magiſtraatsbeſtelling in de drie toen overheerde Gewesten van *Gelderland*, *Utrecht* en *Overysſel* —— IV, in den invloed op de Generaliteits en Provinciaale Hooge Vergaderingen —— V, in den invloed op de voornaamſte Generaliteits en Provinciaale Ampten —— VI, in de Aanbeveelingen. Men heeft verkoozen deeze rangſchikking te volgen, dewyl dezelve gelegenheid gaf om dit betoog eenigzins meer naar de Tydorde der Gebeurtenisſen te ſchikken.

Onze Leezers begrypen ligt, dat wy ons met deeze Aanduiding der Hoofdzaaken moeten vergenoegen, zonder in 't verſlag van byzonderheden te treeden. Alleen vermelden wy de Gevolgtrekking, uit dit alles, in het Werk opgemaakt. —— „ Zou men buitenslands wel eenig denkbeeld maaken kunnen van eenen eerſten Staatsdienaar eener Republiek, van eenen aan hooger Magt ondergeſchikten Stadhouder, Kaptein en Admiraal Generaal, die alle gezag van Wetgeeving, van Uitvoering zo in den Politieken Staat als ter Zee, zo in de Juſtitie als op de Hoogeſchoolen, en laaten wy 'er by-voegen, in de Kerk (*), in zyne vuist gekneld houdt, en elk eenen, die door zyn geweld, onderſteund van Militie en Gepeupel, niet wil verpletterd of bedorven worden, noodzaakt, om hem te voet te vallen? Dan, hoe groot deeze misbruiken waren, hoe ſterk de Natie als uit eenen mond om derzelver Herſtelling riep, wie zou nog, by den aanvang der Staatsgeſchillen, geloofd hebben, dat de Stadhouders zulk eene onmeetlyke magt bezaten, die, by de geduurige vernieuwing van dat Ampt, ſteeds een vernieuwden aanwas kreeg? —— Wy durven hier de minst bevooroordeelde liefhebbers van het Huis van *Naſſau*, mits zy tevens uit eerlyke Grondbeginzels te werk gaan, wel vraagen, of zodanige Magt, in eene en dezelfde hand vereenigd, wel grooter zyn kon; en of dat weinige, het geen regelregt nog daar aan ontbrak, niet zydelings, door den geheelen ſaamenhang, onder deszelfs bereik was, vooral, wanneer, by elke Omkeering van zaaken, de Stadhouder het vermogen kreeg, om nieuwe Wetten en Re-

„ gle-

(*) Hier wordt in eene Aantekening geſprooken over het Lemma *Oranje Naſſau*, en het des voorgevallene.

„ glementen over zyn eigen Gezag te maaken, de die-
„ nende Regenten van hunne Eeden te ontſlaan, en in
„ derzelver plaats andere aan te ſtellen?

„ Wy vertrouwen dat niemand van zulke Oranjevrien-
„ den, als wy onderſteld hebben, dit zal willen of dur-
„ ven tegenſpreeken. En, ſtemt men dit toe, dan vraagen
„ wy verder, óf, zo men al van hunne zyde eens wilde
„ ſtaande houden, dat die Magt nooit misbruikt was,
„ (het geen tog tegen alle ondervinding ſtrydt,) het dan
„ ten minſten niet waar is, dat die Magt oneindig *kan*
„ misbruikt worden, wanneer de bezitter daar toe den
„ wil heeft, of onweetende bedroogen wordt? En of het
„ dus niet waar is, dat die Magt by geene mogelykheid
„ kan worden overeengebragt met eene goede Staatsge-
„ ſteldheid van een vry en onafhangelyk Land, veel
„ min, dat zy zou kunnen afgemaald worden, als *een*
„ *Grondzuil van den Staat, waar mede deeze ſtaan of*
„ *vallen moet, de vastigheid van onze waare Vryheid,*
„ *Onafhangelykheid en Godsdienſt*, en ſoortgelyke uit-
„ drukkingen meer, waarmede of de laagſte vleiery der
„ Regenten, of de onbeſchaamdheid van den Stadhouder
„ zelfs, zulk een overdreeven magt, tegen beter weeten
„ aan, niet bloosde te betitelen? —— En, wil deeze
„ bekentenis 'er nog niet uit, men vraage dan zichzelven
„ opregtlyk af, of men, eenen anderen Staat zodanig be-
„ ſtierd ziende, denzelven *vry* en *onafhangelyk* noemen;
„ of men, een ontwerp van eene *vrye* Staatsregeering wil-
„ lende maaken, dit Modél verkiezen zoude? Wy hou-
„ den ons verzekerd, dat, zo niet de mond, ten minſten
„ dan het hart en geweeten de zaak voor ons beſliſſen
„ zullen."

De zes gemelde Hoofdzaaken afgehandeld, en met deeze Vraagſtukken beſlooten, hebbende, gaat de Opſteller over om te ſpreeken van het *Erfregt* tot alle die Waardigheden, waar mede, gelyk hy zich uitdrukt, „ eene Erflyke „ bezitting van alle die Misbruiken verbonden was." Opzettelyk hadt hy hiervan dus verre gezweegen, „ ver-
„ mids noch Regenten, noch Burgers, hoe wederregtlyk
„ dat Erfregt ook ingevoerd was, zich daar tegen, ge-
„ duurende den loop der Staatsverſchillen, verzet, en alzo
„ een nieuw blyk gegeeven hebben, dat het hun waar-
„ lyk niet te doen was, om al het vastgeſtelde by de
„ Revolutie van 1747 omver te werpen, ſchoon zy, uit
„ den aart der zaak, en het gedrag van WILLEM V, daar

„ toe

„ toe alle redenen hadden." —— Men kan ligt raamen, hoe de invoering van dit *Erfregt* beſchreeven, en 't zelve alzins met eene zwarte koole getekend wordt.

Op dit alles laat hy volgen: „ Wy zouden ons beſtek „ verre te buiten gaan, indien wy de breede lyst der on- „ tegenſpreekelykſte misbruiken, en gebreken, in het al- „ gemeen Beſtier der zaaken, ophaalen, de billykheid der „ voorgeſlagene Hervormingen in het openbaar Beſtier „ verder aandringen, en den tegenſtand eerst van den „ Stadhouder met zynen Aanhang, en naderhand de te- „ genſtribbelingen en tergingen van zulken onder de Re- „ genten, die zig het eerst onder de banieren der Vry- „ heid, tegen de wetlooze overheerſchingen des Stadhou- „ ders, geſchaard hadden, in alle derzelver byzonderheden „ openleggen wilden. —— Ook houden wy die taak voor „ ons beſtek minder noodzaaklyk, om dat 'er maar wei- „ nige onder onze Leezers, ja zelfs onder Regenten, van „ allerlei denkwyzen, gevonden worden, die, of niet eertyds „ van de gegronde klagten over die Misbruiken en Ge- „ breken by zichzelven ten vollen overtuigd geweest zyn, „ of niet ten minſten nu, na dat de verblindende bitter- „ heid der Partyzugt, eenigzins, bedaard is, en zy over „ 's Lands waare belangen meer onzydig, en met meer „ kalmte, gedagt hebben, van agter zich te laat beklaagen, „ dat de geheele Hervorming van by hun erkende mis- „ bruiken, met de geweldige Omkeering, volſtrekt is agter- „ gebleeven."

Niettegenſtaande dit, vinden wy in het Werk acht bladzyden beſlaagen met eene enkel Vraagswyze optelling van dusdanige Misbruiken. —— En dan nog betuigt de Schryver: „ Waar zouden wy eindigen, indien wy alle „ de misbruiken en gebreken wilden optellen, niet „ die van gewoone menſchelyke zwakheden afhangen, „ en die, zo lang menſchen het gezag over hunne mede- „ menſchen oefenen zullen, ook plaats zullen hebben; „ maar zulke, die tegen de eerſte gronden van een vry „ Land ſtrydig, opzettelyk ingevoerd, hardnekkig vast- „ gehouden, en in dit bedorven Staatsgeſtel als met het „ regt van burgerſchap begunſtigd waren? Wy meenen „ genoeg gezegd te hebben, om te doen zien, dat uit „ een bedorven Regeeringsbeſtel, en eindelooze Misbrui- „ ken, ook bedorven uitwerkzels moesten voortkomen. „ Wy meenen genoeg gezegd te hebben, om, als onwaar- „ agtig en ter kwaader trouwe voortgebragt, te wraaken

„ des Stadhouders beſchuldigingen tegen de Patriotten, in „ zyne Verklaaringen van 31 Jan. 1785 — van 26 May „ 1787;" welke hier aangehaald worden; doch welker bekendheid ons het overneemen verbiedt.

Veel min bekends zouden wy uit dit Deel kunnen aanvoeren; doch het ſtaat alles zodanig met elkander in verband, en maakt zulk een keten, dat het, in den zamenhang, in het Werk zelve moet geleezen worden. De Uitvoerigheid laat ons niet meer toe, dan om van elk Deel den Hoofdinhoud onzen Leezeren bekend te maaken, gelyk wy dus meenen van het *Derde* gedaan te hebben.

Rapport der Verrigtingen van de Commisſie tot Onderzoek van het Politicq en Financieel Gedrag der voorige Regenten, gedaan op den 15 *Mey* 1796, *ingevolge van het Decreet van* 31 *Maart* 1796, *van 't Provinciaal Beſtuur. In den Haage, by* J. Plaat. *In gr.* 8*vo.* 27 *bl.*

Te bekend is dit Rapport, om eenige opgave in onze Letteroefeningen noodig te hebben. Het valt, wat de zaak betreft, niet onder de Stukken te onzer Beoordeelinge. Alleen weete men, dat het dus afzonderlyk te bekomen is, dat het by andere Staatsſtukjes van ſoortgelyken aart eene plaats verdient. De zaak daar gelaaten, is het Rapport met eene warmte opgeſteld, die een gevoelig hart aanduidt; en leezen wy dusdanige voordragten in Staatsſtukken oneindig liever dan die voortſleepen langs den verveelenden ouden weg. —— *Wind* in Staatsſtukken mishaagt ons ten hoogſten. *Vuur*, naar den eisch der zaaken, mag 'er niet aan ontbreeken.

Epistel van den ouden Waereldburger SYRACH, *aan de Nationaale Conventie van Frankryk, betrekkelyk tot de waare belangens der ſamenverbonden Mogendheden, en tot de Grondtrekken van eenen duurzaamen Vrede. Eene Vertaaling. Alom.* 139 *bl. in gr.* 8*vo.*

Blykens eene plaats, in 't laatst van deezen Staatkundigen *Epistel*, komt de *oude Waereldburger* SYRACH voor als een *Polak*, en is hy, in 't beloop des geheelen Briefs, met het lot van dat mishandeld *Poolen* zeer begaan,

gaan, ſpreekt de ſtrafſte taal over hun die 't zelve berokkend hebben.

In eene korte voorloopige Aanſpraake aan de Burgers Repreſentanten der *Franſche Natie*, geeft SYRACH te kennen, hoe de Redenvoering van den Burger BOISSY D'ANGLAS, over de Staatsbelangens van eenige tegen *Frankryk* zamenverbondene Mogenheden, en over de Grondtrekken van eenen duurzaamen Vrede, door den druk bekend gemaakt, *Europa* als opgeroepen heeft om dit openbaar onderwys te leezen, te behartigen, en met aandagt te beproeven: en dat gevolglyk de Repreſentanten der *Franſche Natie* belang moeten ſtellen in te hooren wat de Natien buiten *Frankryk* misſchien daar op hebben aan te merken; vermids een eenzydig berigt in beſtreedene ſtellingen de vraag nimmer kan beſliſſen.

Dit doet reeds zien, dat de Grysaart op verre na alle ſtellingen van BOISSY D'ANGLAS niet omhelst of goedkeurt, en hy, ſchoon ſoms dezelve beamende, veelmaal reden vindt om hem tegen te ſpreeken. Om de Redenvoering deezes Repreſentants der *Franſche Natie* te toetzen, zondert hy haare groote, belangryke, onderwerpen van elkander af, en neemt ieder van dezelve in byzondere overweeging. Ten deezen einde vindt men, in ieder Afdeeling, by den aanvange, en waar het vervolgens te paſſe komt, de eigene woorden der Redenvoeringe aangehaald.

Handelende over de Belangens der met *Frankryk* oorlogvoerende Mogenheden, treedt *Oostenryk* eerst ten tooneele. Eene Aantekening, by de *Nederduitſche* Uitgave gevoegd, neemen wy hier als volkomen geldig over. „ Schoon de „ vooringenomenheid van den ouden Vader SYRACH, ten „ opzigte van *Oostenryk*, zigtbaar is, behelst egter dit „ Stukje zo veele gewigtige Staatkundige Reflectien, „ dat het zeer gevoeglyk kan aangemerkt worden als „ eene gewigtige bydraage tot die Schriften, welke over „ de Staatkundige betrekkingen van *Europa* handelen, „ zonder dat men door de uitgave bedoelt, in eenigen „ opzigte, het zegel te hangen aan de Theorie of Stellingen van Vader SYRACH."

Eenſtemmiger met den Redenaar is de oude Wereldburger, wanneer het *Engeland* geldt; en wordt het gedrag des Hofs van *Londen* met welverdiende zwarte kleuren geſchetst. Laaten wy hier een klein ſtukje uit deezen *Epistel*, ons Land betreffende, afſchryven.

„ Het gedrag van *Engeland* jegens de Republiek der

„ *Vereenigde Nederlanden*, hoe voortreffelyk ook bere-
„ kend voor de roofzucht der Engelſchen, kan met de
„ regtvaardigheid niet beſtaan. Zints een geheele reeks
„ van jaaren, ſpande het alle kragten in, om deezen
„ vryen Staat, die weleer zyn mededinger in den Koop-
„ handel en de Scheepvaart was, te beheerſchen; ten einde
„ deszelfs handel te vernielen, en hem op de lyst niet
„ alleen der Zeemogenheden, maar zelfs der onafhange-
„ lyke Staaten, uit te ſchrappen. Wanneer het geen
„ voorwendzel vinden kon, om dit Gemeenebest onmid-
„ delyk te beoorlogen, bediende het zich daartoe van
„ vriendſchap en verbintenisſen, zondt Gezanten na *'s Gra-*
„ *venhaage*, om de Regenten, aldaar vergaderd, tot den
„ ondergang van den Staat te verleiden.

„ De Finantien deezer Republiek zyn, door deeze Re-
„ genten, aan *Engeland* verknogt, op den rand van een
„ Staatsbankroet gebragt, haare Zeemagt is, zo lang *En-*
„ *geland* in *Holland* eenen beſlisſenden invloed heeft, ont-
„ zenuwd, en betekent genoegzaam niets. Ondertusſchen
„ zyn *Hollands* Burgers zeer verlicht in alles wat tot
„ den Koophandel betrekking heeft. Zy beſpeurden reeds
„ voorlang, dat de Verbonden van *Engeland* alleen be-
„ doelden, om *Holland* door Gezanten te regeeren, en
„ deszelfs Handel te vernielen; dit zagen zy nooit duide-
„ lyker, dan in den *Americaanſchen* Zeeoorlog. *Enge-*
„ *land* verklaarde destyds den oorlog aan de Republiek,
„ nam haare Schepen, Volkplantingen en ryke Bezittingen,
„ weg, en beheerschte tevens de Regenten van dit Ge-
„ meenebest zodanig, dat de *Hollandſche* Vloot nimmer
„ in ſtaat geraakte, noch om zynen Handel en zyne Be-
„ zittingen te beveiligen, noch *Frankryk* te onderſteunen.

„ Deeze verraaderlyke onderdrukking hadt twee zeer
„ natuurlyke gevolgen, die ieder inwoonder van *Neêrland*
„ met ſmarte gevoelde, naamlyk vermeerdering van Be-
„ lastingen en vermindering van Neering en Hanteering.
„ Van daar het algemeen misnoegen van 's Lands ingeze-
„ tenen over hunne verkogte Regeering. Van daar deeze
„ algemeene Volksberoering tegen de Regenten, om wel-
„ ke te ſmooren *Pruisſiſche* Krygsbenden ingeroepen
„ werden, die een ſchadelyk voorbeeld geeven moesten,
„ dat een onafhangelyk Volk door eene vreemde gewa-
„ pende Magt kon belet worden om zyne Huishoudelyke
„ Regeering zelf te regelen, en zich door de inwendige
„ verbetering van zyne Regeeringsform van den onder-
„ gang te redden.

„ Ze-

„ Zedert de Omwenteling in *Frankryk* hadt een *En-*
„ *gelsch* Gezant het roer der Regeering volkomen in
„ handen. Het Stadhouderlyke Hof, het welk zich te-
„ gen den algemeenen haat der Natie niet anders kon be-
„ ſchermen, dan door de Wapenen van *Engeland* en *Pruis-*
„ *ſen*, kon geen van beiden een volſtrekt blinde gehoor-
„ zaamheid weigeren; en zo doende werd *Holland* ge-
„ boeid aan de Verbonden met *Engeland* en *Pruiſen*,
„ welke de *Pruiſiſche* Benden hetzelve, ſchoon regelregt
„ tegen deszelfs belang, hadden afgeperst; uit dien hoofde
„ kon de Natie by den tegenwoordigen Oorlog niet
„ neutraal blyven; want elken ſtap tot de neutraliteit
„ wist Lord AUCKLAND zo kragtdaadig tegen te werken,
„ dat hy de Republiek noodzaakte van te moeten belo-
„ ven, overal met *Engeland* de concert te handelen. By
„ gevolg moest een Oorlog van *Frankryk* met *Engeland*,
„ zelfs al hadt DUMOURIEZ dit gevolg niet verhaast, al-
„ toos tot een Oorlog met de Republiek overſlaan. En
„ de Republiek moest gedwongen worden tot eenen Oor-
„ log, die, zelfs dan wanneer dezelve tegen *Frankryk* wel-
„ gelukt was, altoos met den ondergang van *Neêrland*
„ eindigen moest, *enz.*"

Ten aanziene van *Rusland* valt SYRACH den Redenaar, door hem beoordeeld, by, en voert veel, zeer veel, aan, om 't geen door deezen gezegd is te ſtaaven, en te toonen, dat het gevaar, 't welk het Vaste Land van *Rusland* dreigt, even groot, ja grooter, is dan het gevaar, 't welk het van den Zeekant van *Engeland* te duchten heeft.

Dan de oude SYRACH houdt het voor eene onvergeeflyke eenzydigheid, waar mede de Redenaar van *Pruiſen* zwygt onder de Magten, die met de algemeene elenden voordeel gedaan hebben, en als *Ruslands* groote Helper voorkomt. Hierom is het, dat Vader SYRACH, gelyk hy zich uitdrukt, „dat geene, 't welk BOISSY D'AN-
„ GLAS, met ſchending van waarheid en vrymoedigheid,
„ niet doen wilde, hier doen en onderzoeken moet." Ten deezen einde beantwoordt hy in 't breede twee Vraagen:
„ Waarom heeft *Pruiſen* zich met den Oorlog tegen
„ *Frankryk* bemoeid? en hoe verdient *Pruiſen* door het
„ overig gedeelte van *Europa* beſchouwd te worden?"
De Antwoorden hier op zyn ſterk, en, viel het ons niet te lang, wy zouden het gedeelte, 't welk ons Vaderland betreft, affchryven.

Voorts beſchouwt de Grysaart het *Algemeen Belang van*

Europa: waar in zich ſtoute trekken van Volks- Menſch- en Staatkunde voordoen. Hy daalt tot byzondere Staaten af, en hebben wy ons bekort om plaats te behouden voor 't geen hy ten deezen aanziene van *Holland* ſchryft.

„ Deeze kleine Staat, die in het beloop van deezen „ geheelen Oorlog een voorwerp van Staatkundige Vry- „ heid geweest is, heeft aan *Frankryk* eenen nog grooteren zegepraal bezorgd, met opzigt tot de algemeene „ denkbeelden van 't zelve, dan door den roem in den „ Oorlog behaald. *Frankryk* hadt in *Holland* een party „ tot vrienden, die het door eene vrywillige keus geworden waren. *Rusland* hadt in *Poolen* zich voorlang „ reeds den haat der Natie op den hals gehaald, en moest „ laaggeestige Verraaders omkoopen, ten einde zich van „ de verkleefdheid eener factie te kunnen beroemen. De „ Heirlegers van *Frankryk* trokken, verzeld van *Hollandſche* Vaderlanders, tegen *Holland* op. Benden van „ *Ruslands* Koſakken beſchermden de omgekogte Verraaders voor het ſtrafzwaard der Natie. De *Franſchen* „ beoorlogden in *Holland* gewapende Krygsbenden. De „ *Ruſſen* in *Poolen* vernielden en verbrandden weêrlooze „ Dorpen, vóór nog, en ook geduurende den tyd, dat „ zy tegen heiren van *Poolen* vogten. De Krygslieden „ van *Frankryk* zegepraalden, en ſtaken hun zwaard in „ de ſcheede. De Armeën der *Ruſſen* zegepraalden, en „ verzadigden naa de overwinning haaren bloeddorst aan „ Vrouwen en Kinderen, vermoordden in koelen bloede, „ na de heiren reeds overwonnen en *Praag* reeds ſtormenderhand bemagtigd te hebben, alles wat leeven en adem „ hadt; zy offerden meer dan veertien duizend weêrlooze „ Menſchen aan hun moordlust op. De *Franſche* Krygsbenden trokken *Amſterdam* in, luidruchtige vreugdebetooning omringde hen, de lucht weêrgalmde van een „ blyd gejuich, het dankbaare volk wilde de een den „ ander overtreffen in de zegepraalende redders geſchenken aan te bieden, en hen gemak en rust „ te verſchaffen. TAMERLAN SUWAROW en zyne horden trokken *Warſchau* in; de verſtikkende damp van „ het in *Praag* nog rookende bloed ging voor hen heen; „ de ſtille bange wanhoop omringde hen; men hoorde „ niets dan de ſtappen van moordenaaren, en ieder werd „ geteld: *Warſchau*, dat poorten noch ſleutels hadt, moest „ eenen ſleutel laaten maaken, om denzelven SUWAROW

„ ter

„ ter hand te ſtellen; *Warſchau*, dat verguisd zyne droefheid
„ diep in het harte moest verkroppen, *Warſchau*, waar
„ in ieder inwoonder uit de bergen van Lyken te *Praag*
„ eenen vriend of eenen nabeſtaanden hadt op te zoeken, om
„ deszelfs lichaam een ongeſtoorde verrotting te verſchaf-
„ fen, dit *Warſchau* moest veinzen blyde te weezen.
„ Verblyd u, of wy moorden, zeiden de Barbaaren, en
„ *Warſchau* meesmuilde met een vertrapt hart, en gaf al
„ beevende de verzekering, met gouden letteren geſchree-
„ ven, aan SUWAROW over, dat hy de Redder was. ——
„ PICHEGRU, de menschlyke Held, maakt in *Holland*
„ verdragen, en houdt dezelve, als een eerlyk man; SUWA-
„ ROW, de menſchenmoorder, belooft vóór zyne intrede in
„ *Warſchau* aan ieder, en vooral aan de Leden der Re-
„ geering, veiligheid van Perſoonen en Eigendom, en
„ doet, naa verloop van weinige weeken, den Koning,
„ en de edele Mannen IGNATIUS POTOCKI, THADDEUS
„ MOSTOWSKI, ZAKRZEWSKI, GUTAKOWSKI, en veele
„ anderen, na de gevangenis ſleepen, ſleept nog alle da-
„ gen menſchen na de gevangenis, en acht zyn woord
„ zo weinig als Menſchenbloed en Menſchenkwelling.
„ *Frankryk* bemagtigt *Holland*, laat hetzelve zyn Re-
„ geerings- en inwendig Staatsbeſtuur, en behandelt het
„ als een verbroederden Staat. *Rusland* bemagtigt *Poo-*
„ *len*, en verdrukt, verdeelt en vertrapt hetzelve. *Frank-*
„ *ryk* is eene behoudende, *Rusland* eene vernielende,
„ Magt. *Frankryk* verdient het vertrouwen van *Europa*,
„ en *Rusland* deszelfs verontwaardiging.

„ Welke van deeze beide Mogenheden heeft voor zichzel-
„ ven nuttiger en heilzaamer gehandeld? *Frankryk*, 't welk
„ eenen Bondgenoot veroverd heeft, die, uit dankbaarheid,
„ geen inſpanning van kragten te moeilyk vinden zal om
„ *Frankryk* te ondersteunen; of *Rusland*, dat eene ge-
„ heel verbitterde Natie, by aanhoudenheid indagtig de
„ naamen van haare vermoordde Broederen, in ketenen
„ gekluisterd heeft; en alle dagen een verdiende *Sici-*
„ *liaanſche* Vesper vreezen moet? Wie kan hier in be-
„ raad ſtaan te kiezen?

„ Geheel *Europa* heeft belang in het behoud van *Hol-*
„ *land*. Ik voeg by de bekende gronden nog één, die
„ niet minder opmerking verdient. De Kooplieden van
„ *Holland* verwerven meer door ſpaarzaamheid, dan door
„ 't geen de eigenlyke handel hun inbrengt. Zy zyn
„ ſlaaven van hunne bezigheden, en by gevolg ſlaaven van

„ geheel *Europa*. Men vindt de Heeren HOOPE, lang na
„ zonnen-ondergang, zelven nog op hunne Comptoiren aan 't
„ werk, wanneer in andere handelplaatzen min ryke Koop-
„ lieden reeds lang aan de ſpeeltafel hebben gezeten.
„ Deeze geest van geregelde orde, van werkzaamheid, van
„ ſpaarzaamheid, en men moet 'er byvoegen van eer-
„ lykheid en trouw, die den Koopman van *Amſterdam*
„ kenſchetst, huisvest alleen in *Holland*, en is van daar in
„ geheel *Europa* werkzaam door den invloed van dee-
„ zen Staat op den Europeſchen Handel. Verliest *Hol-*
„ *land* deezen invloed in onze werkzaamheden, dan zal
„ de Handel overal in roof, woeker en bedrog, ontaar-
„ ten, en hy zal meer nog door zedeloosheid, dan door
„ het gemis van *Hollandſche* kasſen, verliezen.

„ Voor 't overige is het belang van *Holland* gemak-
„ lyk te bepaalen. Veiligheid ter Zee, veiligheid op 't
„ Land, zyn deszelfs oogmerken. *Holland* moet zich van
„ de *Engelſche* dwinglandy ten eenemaal losrukken, het
„ moet alle zyne vermogens aan de Zeemagt beſteeden,
„ om in *Europa* dat geene wederom te worden, 't welk
„ het vóór den Vrede van *Utrecht* was. Zyn Handel
„ op de *Oostzee* geeft hem een wenk, om met *Zwee-*
„ *den* en *Deenemarken* verbonden te ſluiten, en nimmer
„ in den ondergang van *Poolen*, nimmer zelfs in de ver-
„ wydering van *Poolen* van de *Baltiſche Zee*, toe te
„ ſtemmen. —— Op het Vaste Land is *Pruiſſen* de
„ Staat, die eindlooze eiſchen aan *Holland* doet, en, zo
„ het zelf geen eiſchen heeft, vreemde eiſchen laat op-
„ koopen. *Holland* kan zich op het Vaste Land zonder
„ vrienden wel eenigen tyd verweeren; maar het kan zich
„ nooit met een goed gevolg beſchermen. *Holland* is
„ tegen *Pruiſſen* beveiligd, wanneer het de beſcherming
„ van *Oostenryk* en *Frankryk* geniet. Nimmer echter
„ moet de beſcherming den beſchermer ten last vallen.
„ *Holland* moet overleggen, waar door het de beſcher-
„ ming, die het noodig heeft, vergoeden kan. *Frank-*
„ *ryk*, wanneer het *Holland* door Requiſitien uitput,
„ berokkent zichzelven de grootſte ſchade. *Holland* is
„ door zyn voorig ſlegt beſtuur zodanig in ſchulden ge-
„ raakt, dat het zeer werkzaam zyn moet, om 'er zich
„ uit te redden. Stoort *Frankryk* deeze poogingen, die
„ de onvermoeide *Hollandſche* nyverheid niet te moeilyk
„ vallen zullen, dan is *Holland* voor *Europa*, maar ook
„ voor *Frankryk*, verlooren. —— Kon *Frankryk* met

„ *Hol-*

„ *Holland* alleen eene Defenſieve *Alliantie* ſluiten, in „ deeze Alliantie deszelfs nieuwe Regeeringsvorm en „ Neutraliteit garandeeren; en deeze Neutraliteit zou „ door het overig gedeelte van *Europa* geëerbiedigd „ worden, gelyk het tog dezelve behoorde te eerbiedi- „ gen, zo het regt der Volken eenig gezag heeft; dan „ zou *Holland* het best geholpen zyn, en het zou „ *Frankryk* welhaast de behulpzaame hand kunnen bie- „ den, in zynen Koophandel en zyne Financien te her- „ ſtellen, 't welk de beste hulp is, die *Frankryk* van „ *Holland* verwagten kan.

„ Dat *Holland*, wanneer het, in zyne Jaarboeken, het „ tegenwoordig gedrag der *Franſchen* in zyne Steden af- „ ſchetst, altoos daarby aantekene, hoe *Rusland* in het- „ zelfde jaar te *Praag* moordde; dat *Holland* dank- „ baar zy!"

De Franſche Catechismus, of Beginzelen van Republikeinſche Zedekunde, in Vaerzen gevolgd naar het Franſche van LA CHAUBEAUSSIRE, *eerſte Lid van het Committé van Publiek Onderwys, door* N. C. BRINKMAN, *Wed.* C. VAN STREEK. *Te Amſterdam, by* M. Schalekamp, 1796. 24 *bl.*

Het ontbreekt ons niet aan Leerboekjes, of Catechismusſen, naar den tyd, welken wy beleeven, ingerigt. Van min en meer aanpryzenswaardige hebben wy geſprooken (*). Het thans voor ons liggend klein vertaald Boeksken zagen en lazen wy, in 't oorſpronglyke, met verrukking. Wy verlangden eene Vertaaling voor onze Vaderlandſche Jeugd te ontvangen, en twyfelden niet, of dezelve zou welhaast, zo niet te ſchielyk, komen; dewyl wy het zeer moeilyke, om het fraaije, kortbondige, *Fransch* te volgen en te treffen, inzagen. De Dichteres, die ons deeze Overzetting ſchenkt, erkent ook het moeilyke ondervonden te hebben. Over 't algemeen, mag men zeggen, is zy redelyk wel geſlaagd, ſchoon in 't eene veel beter dan in het andere; dit geeft eene ongelykheid aan deeze Vertaaling, daar het oorſpronglyke zich overal ge-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 476, en hier boven, bl. 210.

gelyk is. Korte belangryke *Vraagen* worden elk met vier Dichtregelen beantwoord. Zie hier de twee eerſte:

Wie zyt gy?

Een vry en denkend mensch, Republikeinsgezind;
Gebooren om myn dienst aan 't Vaderland te geeven ——
Beſtemd om van myn werk, of myn vernuft, te leeven;
'k Verfoei den Dwang, terwyl de Wet me op 't naauwst verbindt.

Wie heeft u geſchaapen?

Dat Wezen, in wiens hand berust des Waerelds lot,
't Geen lucht en vuur, en zee, het ſtof, de menſchen, dieren,
Het licht, de ſterren, de aard, en vormde en blyft beſtieren;
'k Geloof aan zyn beſtaan, en noem 't, eerbiedig, GOD!

Algemeene Kundigheden, algemeene en byzondere Pligten, worden even zo in LII vierregelige Versjes begreepen; by voorbeeld, om nog deeze twee tot ſtaaltjes aan te voeren:

Wat is Vryheid?

Het ſchoonst geſchenk van God, dat wy niet kunnen derven,
De ſchat des ſtervelings — die haar verliest moet ſterven ...
ô Slaaven! werkt met moed, en maakt u weder vry!
God bragt de Vryheid voort! de Mensch de ſlaverny.

Geeft de Vryheid ons het Recht om alles te doen?

Losbandigheid wierd nooit door Vryheid voorgeſchreeven.
Zy maakt gezag en wet niet haatlyk voor den mensch:
Zy doet ons billyk zyn, naar onze pligten leeven;
Haar regel is het recht, de wet is haare grens.

Ouders, Leermeesters, die opgeklaarde en zuivere denkbeelden der jeugdige harten wenſchen in te ſtorten, zullen dit Boekje, hoe klein, voor een ſchat moeten houden; en een ontwikkeling der hier aangevoerde denkbeelden, gemaklyk in 't geheugen te prenten, voor de opluikende Verſtanden een allernuttigst onderhoud opleveren. Van veelvuldigen dienst kan dit klein Werkje weezen.

Zedelyk Schouwtooneel der Menſchelyke Hartstochten en Daaden, of Tooneelſtukken van Vernuft en Smaak. Met nieuw geinventeerde Kunstplaaten. Iſte Deel. Te Amſterdam, by de Wed. J. Dóll, 1796. *In* 8vo. 449 *bl.*

In navolging van den *Spectatoriaalen Schouwburg* en het *Zedelyk Tooneel*, wordt ons dit eerſte Deel des *Zedelyken Schouwtooneels* aangeboden. —— Gelyk de twee gemelde Verza-

zamelingen van Toneelſtukken met vermaak door onze Natie ontvangen zyn, en geleezen worden, belooft ook dit Deel, dat wy thans aankondigen, den Leezeren een aangenaame en nuttige uitſpanning. Hier worden ons drie Toneelſpelen gegeeven, waar van de twee eerſte van de hand van A. VON KOTZEBUE zyn, en het laatſte van eenen ongenoemden Schryver is. —— Het eerſte draagt den titel: *De Spanjaarden in Peru, of de Dood van Rolla.* —— De met roem bekende KOTZEBUE ſchetst in dit Stuk, met leevendige trekken, de Menſchen- Volks- Huwlyks- en Kinderliefde, en tevens de blaakendſte en getrouwſte Vriendſchap, by de zogenaamde Wilden, de Peruaanen, en legt dezelven eene taal in den mond, die de verhevenſte denkbeelden van zuivere Zedekunde aankondigt: daartegen ſtelt hy de Wreedheden en Onmenſchelykheden van Spanjaarden, die zich den grootſchen naam van Christenen aanmaatigden, en de laagheden, die hunne Heersch- en Gouddorst hen in ſtaat ſtelden te begaan. Dit alles levert een allerſterkst contrast uit, en doet de beminlykheid en afſchuwlykheid van beide Characters tegen elkander op 't zeerst afſteeken. —— Het tweede Treurſpel: *Aballino, of de groote Bandiet*, is, hoe ſchoon het reeds genoemde ook zy, in onze oogen nog ſchooner. *Aballino*, de Hoofdperſonaadje, ſpeelt hier een dubbelen rol, onder deezen naam en dien van *Flodoardo;* onder den eerſten komt hy voor onder eene vermomde en afſchuwlyke, onder den laatſten in zyne natuurlyke en beminlyke, houding en gedaante. Van eenen aanzienlyken Stam, in Venetien, geboortig, werd hy, door de ſchraapzucht zyner nabeſtaanden, om meester van zyne ſchatten te worden, in de Inquiſitie aangeklaagd, veroordeeld, en in de Gevangenisſe geworpen; daar uit ontkomen, begeeft hy zich, in Venetien, onder de Bandieten, als Aballino, en wordt dus bekend met alle hunne geheimen, waar van hy zich bedient om hun Opperhoofd om te brengen, en hen, als Flodoardo, te doen gevangen neemen; maar hy blyft als Aballino nog over, en is de ſchrik van geheel Venetien, die den Doge zelfs, in zyn Paleis, doet beeven; hy kreeg, als Bandiet, toegang in een rot van Zamenzweerders tegen Venetien, maakt gebruik van zyne ontdekkingen, en verlost die Republiek van eene allergevaarlykſte Conſpiratie. Als Flodoardo had hy zich weeten in te dringen in de liefde van Roſamunda van Corſu, Nigt van den Doge, om welke te verkrygen hy deezen dubbelen rol had aangenomen, en uitſpeelde, met dat gevolg, dat hy, de Bandieten uitgeroeid en het verraad ontdekt zynde, zich zeer verdienſtelyk gemaakt hebbende aan het Gemeenebest, haar ter Bruid ontving. —— Uit dit kort verſlag zullen onze Leezers gemaklyk zien, dat de verwarring in dit Treurſpel hunne nieuwsgierigheid, tot aan de ontknooping toe, met genoeglyk vermaak en verlangen zal gaande houden. —— Het derde Toneel-

neelſpel, *Liefde en Vaderland*, is zekerlyk by de twee voorgaande niet te vergelyken, ſchoon het ook nog al zyn waarde heeft. Maar hoe hier *Vaderland* te paſſe komt, is voor ons, by de leezing, duister gebleeven.

Grootheid en Zwakheid van den Mensch, door N. C. BRINKMAN, *Wed. van* C. VAN STREEK. *Met Plaaten. Te Amſterdam, by* M. Schalekamp, *1795. In gr. 8vo. 213 bl.*

Na eene toewying aan den Burger Mr. RHYNVIS FEITH, behelst dit Stuk de volgende 18 Verhandelingen, zo in Proſa als in Verſen. 1.) Op den Dood van myn Vriend, R. R. 2.) De Rust. 3.) De waarde der Harmony (een Gedicht.) 4.) Het ſmartelyk Gevoel. 5.) De Hut. 6.) De Hoop. 7.) Eliſa aan Julia (een Fragment.) 8.) De Nacht. 9.) Misleide Liefde (in Verſen.) 10.) Het waare Kenmerk van een groote Ziel. 11.) Damon en Laura. 12.) Aan de Cypreſſen, die op het Graf van myn Vriend geplant zyn. 13.) Roſalia en Valcour. 14.) Eene Zinſpeeling. 15.) De Twyfeling der Vriendſchap (een Gedicht.) 16.) De Avondwandeling. 17.) De Lof der Dichtkunst (in Dichtmaat.) 18.) Op den Dood van myn Echtgenoot (Dichtſtuk.) —— Men vindt zeker in deezen bundel verſcheiden goede gedachten, zo wel in het Onrym, 't geen op een Dichterlyken trant geſchreeven is, als in de Verſen, die van het Dichterlyk vermogen des Schryfſters geen ongunſtig denkbeeld geeven. Doch de ſtyl is, over 't algemeen, voor ons wat al te gezwollen, en helt vry wat na het ſentimenteele. De Plaaten *in* het Werk zyn verre van fraai te zyn, en dienen niet zeer tot lof der Nederlandſche Plaatſnykonst.

De Geest van Doctor SCHASZ, *in de Kerk, in de Raadzaal, en in de Kroeg. Klugtig Blyſpel. Door* J. A. SCHASZ, *in leeven Med. Doctor. —— Zynde dit het eerſte Stuk van 's Mans nagelaaten Schriften. In den Haage, by* J. Plaat, *1796. In gr. 8vo. 66 bl.*

Eene geestige en ſcherpe Satyre, tegen de onverſtandige dweepery van ſommige Predikanten, tegen de verwaandheid en eigenbaatige heerschzucht van ſommige Municipaalen, en de dwaaze onberaadenheid van ſommige Volksverkiezingen. —— Het Stukje is klugtig, grappig, geſchreeven, geſchikt om iemand den lever te doen ſchudden; maar onwaarſchynlyk, geheel ongeſchikt om ten Toneele gevoerd te worden, en doet niets af. — — — Maar zagt! laat ons hier halte houden; de *Uitgeefſter*, die, in 't Voorbericht, zich in eene dreigende houding vertoont, mogt ons, met den *nog leevenden Vriend en Verdeediger van Dr.* SCHASZ, *die oneindig gedugter Vyanden beſtreden en overwonnen heeft*, op 't lyf komen!!

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Christelyke Gezangen voor de Openbaare Godsdienstoefeningen. Te Amſteldam, by J. C. Sepp en Zoon, C. de Vries *en* C. Sepp Jansz., 1796. *In gr.* 8*vo.* 398 *bl.*

Het godsdienſtig zingen is, gewisſelyk, een der weezenlyke deelen der Openbaare Godsdienstoefeninge. In naavolging der aloude Iſraëlieten ſtonden de vroegſte Christenen in dit begrip. Door alle Eeuwen heeft die verrigting, by de openlyke Vereering van het allerhoogſte Weezen, ſtand gegrepen. De Proteſtantſche Christenen, hoe zeer zy ook, en misſchien te veel, uit den ſtaatelyken Eerdienst de Uitwendigheden hebben verbannen, hebben, nogthans, dit gebruik behouden. Intusſchen, de Christenen, voor het meerendeel, zich bedienende van de Gezangen, op DAVIDS naam bekend, wanneer zy het Gezang tot waare ſtigtinge wilden doen dienen, leeden dikmaals gebrek aan gepaste Liederen, vooral wanneer zy de ziel tot voegzaame aandoeningen wilden opwinden, berekend naar de gewigtige voorvallen hunner gezegende Openbaaringe, en naar de oogſtanden, in welke zy zich dienvolgens moesten plaatzen. Al voorlang hadden de *Lutherſchen* dit mangel, eenigermaate, aangevuld. De Gereformeerden, hier te Lande, ſchynen op dit ſtuk nimmer met ernst te zyn bedagt geweest. Vóór drie of vier jaaren voorzag de Doopsgezinde Gemeente te *Amſterdam*, vergaderende by *het Lam* en *den Toren*, in dit gebrek, door het invoeren van eenen bondel van achtenzestig Gezangen. Thans treedt de Doopsgezinde Gemeente in die zelfde Stad, vergaderende in de Kerk *de Zon*, in dit loflyk voetſpoor. Want, hoewel de Titel des geene aankondiging doet, het blykt uit het Voorbericht, dat de thans afgegeevene Verzameling oorſpronklyk en opzettelyk ten haaren behoeve wierdt vervaardigd. Zy beſtaat uit een aantal van honderd vyfenzestig Gezangen, in drie klaſſen verdeeld;

zynde die der eerſte klaſſe beſtemd voor *bepaalde*, —— die der tweede voor *onbepaalde* —— en de derde voor *algemeene tyden* en *gelegenheden*. Behalven vyftien, reeds te vooren in de genoemde Gemeente gebruiklyke, Gezangen, zyn alle de overige nieuwe Opſtellen van een aantal Dichters en Dichteresſen, van welke wy alleen genoemd vinden wylen den verdienſtelyken Sekretaris der Maatſchappye *tot Nut van 't Algemeen*, Dr. MARTINUS NIEUWENHUIZEN; die, egter, door zyn vroegtydig afſterven, de van hem verwagte hulp tot deezen uitgebreiden arbeid niet heeft kunnen toebrengen. Om ook tot een nuttig Huisboek te kunnen dienen, heeft men den bondel afzonderlyk afgegeeven zonder Zangwyzen; welke, volgens het Voorbericht, beſtaan, „ deels uit de bestklinkende „ en aangenaamſte onzer gewoone Pſalmwyzen; deels uit „ de zodanigen genomen uit de Pſalmen en Gezangen der „ Lutherſchen; deels verder uit eenige van hier en el„ ders overgenomen, en, eindelyk, uit eenige daartoe, „ nieuwlings, te ſamengeſteld." Voor 't overige wordt ons verzekerd, dat de inhoud deezer Gezangen zodanig is ingericht, „ dat zy door elk Christen, hoe ook zyne denk„ wyze moge zyn, met ſtichting zullen kunnen gezongen „ worden. Men heeft althans, (vervolgt het Voorbericht) „ zo veel doenlyk ware, alles, wat byzonder kerklyk „ leerſtelſel kan geheeten worden, daar in vermyd. Gee„ ne Godgeleerde verſchilſtukken zyn in dit boek bezon„ gen. Opzetlyk heeft men zo veele algemeenheid, als „ doenlyk ware, in acht genomen, om dus de mogelyk„ heid dáár te ſtellen, dat door verſchillende Christelyke „ Gemeenten van dit Gezangboek gebruik zou kunnen „ worden gemaakt. Men heeft ook (voegt men 'er ne„ vens) daarom den titul zo algemeen geſteld."

Om de natuur en bedoeling deezes *Gezangboeks* te doen kennen, hebben wy van 't een en ander wel een weinig uitvoeriger willen verſlag doen. Ook kunnen wy niet anders verklaaren, of wy hebben, by het doorleezen, de aankondiging van het Voorbericht allerwegen zien vervuld worden. Het beloop en de inhoud der Gezangen is, over 't geheel genomen, deftig, ſtigtelyk en ernſtig. De hoofdbedoeling, om ons gemoed tot erkentelyke dankbaarheid aan Gode, voor zyne liefde, in de Werken der Scheppinge, en vooral ook in het Werk der Verlosſinge door CHRISTUS, ten toon geſpreid, op te leiden, en eenen daar mede overeenſtemmenden leevenswandel te bemoedi-

digen, wordt doorgaans in het oog gehouden. Hoewel, in een zo dikken bondel, alles niet evenveel ſchoonheids bezit, 't welk in eene zo groote verſcheidenheid van onderwerpen bezwaarlyk kan verwagt worden, hebben wy, nogthans, veele fraaie poëtiſche gedagten aangetroffen, en de verſifikatie, over 't geheel genomen, vloeiende gevonden. Dus de Kerkenraad der Zonſche Gemeente mag gezegd worden, dank verdiend te hebben by allen, die, in een uur van ſtille afzonderinge, heilzaam voedzel zoeken tot blymoedige Godsvereeringe, en het nut van den Openbaaren Eerdienst wenſchen te bevorderen, door gepaste aanleidingen, om het getroffen gemoed in boetvaardige of blymoedige klanken zich tot zynen ongezienen Oorſprong te doen verheffen.

In eene zo groote verſcheidenheid, valt het doen van eene keuze ter proeve bezwaarlyk. Wy bepaalen ons daar toe by het Gezang, getiteld:

Het heil van den Godsdienst.

LOFZANG AAN GOD.

1.

„ U, God! oneindig, wys en goed,
„ Almagtig Opperheer,
„ Die, 't geen Gy ſchiept, verzorgt en voedt,
„ Getrouw en tederlyk behoedt,
„ U zingen wy ter eer.

2.

„ Wy knielen voor uw' troon in 't ſtof,
„ Tot U ryst ons gebed.
„ Wy ſtaamlen dankbaar tot uw lof,
„ ô Vader! die, in 't hemelhof,
„ Steeds op ons ſmeeken let.

3.

„ Aan U, aan uwen dienst, ô God!
„ Zy ſteeds ons hart gewyd,
„ Gehoorzaamheid aan uw gebod
„ Verzekert ons het zaligst lot,
„ Dat eeuwig 't hart verblydt.

4.

„ Uw dienst ſchenkt leven aan den geest,
„ Uw dienst kweekt altyd vreugd,
„ Het oog, waarin men kommer leest,
„ Het hart, dat moedloos, angſtig vreest,
„ Wordt door uw' dienst verheugd.

5.

„ Als ons de wrange tegenſpoed,
„ Op haare doorne-paên,
„ Beklemde zuchten ſlaaken doet,
„ Herſtelt uw dienst op nieuw den moed;
„ En voert uw' troost ons aan.

6.

„ Ja, zelfs in 't midden van de ſmart,
„ Stemt hy het vrolykst lied.
„ Terwyl in 't fel beſtreden hart,
„ Offchoon door ramp op ramp benard,
„ Een bron van blydſchap vliet. (*).

7.

„ Hy wyst ons, op den weg van druk,
„ Uw' Zoon (†) ten voorbeeld aan,
„ Om, ſtreevend naar het hoogst geluk,
„ Opdat geen wanhoop 't ons ontrukk',
„ Hem yvrig na te gaan.

8.

„ Hy leidt ons, met een' zachte hand,
„ Op 't effen deugden-ſpoor,
„ Naar 't eeuwig, hemelsch, Vaderland;
„ Daar wagt ons 't onwaardeerbaarst pand,
„ By 't juichend Englen-Koor.

9.

„ Daar zullen w', als deeze aard' verzinkt,
„ U (‡) eeuwig hulde biên.
„ En daar, waar 't lied der Englen klinkt,
„ Uw' liefde en grootheid heerlyk blinkt,
„ Daar zal ons oog U zien."

Het

(*) Is deeze uitdrukking niet onelgen? Een bron *vliet* niet, maar *ſpringt*, of *vloeit over*. Het laatſte denkbeeld zal, vaelligt, de Dichter voor den geest gehad hebben. *De Rec.*

(†) Dit zal moeten zyn *zyn'* Zoon. Van God is, tot hier toe, in den derden perſoon geſproken. *De Rec.*

(‡) Zonder reden, en tegen de regels, heeft hier de Dichter eenen overgang gemaakt, van den derden tot den tweeden perſoon. *De Rec.*

Het Gezang, getiteld: *Menschlievendheid*, diene ter verdere proeve.

1.

„ Hy, die in 's naasten rampen deelt;
„ Hun ſmart verligt; hun wonden heelt;
„ De traanen droogt, die de armoê ſchreit,
„ Is 't beeld van de Oppermajeſteit.

2.

„ Hy ſtilt het angſtig kloppend hart;
„ Verzacht der droeve weeuwen ſmart;
„ De wees zinkt op zyn' boezem neêr,
„ En vindt in hem een' Vader weêr.

3.

„ Hy is, door Godsdienst en door deugd,
„ Der aarde- en hemellingen vreugd;
„ Hy draagt, met roem, de beeldenis
„ Van Jeſus, die zyn Leeraar is.

4.

„ Die Leeraar gaf ons dit bevel:
„„ Doet aan uw arme broedren wel;
„„ 'k Zal u vergelden voor al 't goed,
„„ Dat gy elendelingen doet."'

5.

„ Gy zyt het, ô Menschlievendheid!
„ Die licht op donkre paden ſpreidt;
„ Die de aarde met geluk bedeelt,
„ En in woestynen roozen teelt.

6.

„ De droefheid lacht, waar gy verſchynt.
„ Ge ontboeit het hart dat zorgend kwynt.
„ Dan heft de moed weêr 't hoofd omhoog,
„ En dankbre vreugd blinkt in zyn oog.

7.

„ Geen Kerk-genootſchap bindt uw hand.
„ Dáár, waar uw heilig outer brandt,
„ Daar kent men geen geloofsverſchil;
„ Daar zwygen twist en tweedragt ſtil.

8.

„ Uw broeder ziet ge in ieder mensch,
„ Hy lyde ſlechts, gy hoort zyn wensch;
„ Uw hart gevoelt terſtond zyn nood,
„ En teedre zorg wyst hem uw' ſchoot.

9.

„ Welzalig hy, die u bemint,
„ En in het weldoen blydſchap vindt!
„ Hy is de lieveling van God,
„ En ſmaakt reeds hier het zaligſt lot.

10.

„ Hem vlecht de Seraf voor Gods troon
„ Een' onverwelkbren eerekroon,
„ Die, als de dood hem de aarde ontrukt,
„ Gods Zoon hem op den ſchedel drukt.

11.

„ Hy, die in 's naasten rampen deelt;
„ Hunn' druk verligt, hunn' wonden heelt;
„ De traanen droogt, die de armoe ſchreit,
„ Is 't beeld van de Oppermajeſteit.

Overdenkingen van JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant te Utrecht, over de volhardinge in Goed-doen, onze zekerheid van de Zaligheid, het zien op Gods Belooning, en de uitgeſtrektheid van het Goed-doen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8*vo.* 81 *bl.*

De eerwaardige HINLÓPEN vervolgt zyne uitgave van ſtigtelyke *Overdenkingen*. Zo belangryk de onderwerpen zyn, op den titel vermeld, met zo veel hartlykheids worden dezelve behandeld. Een geest van Godsvrugt, en van opregte deelneeminge in het geestlyk welzyn en geluk der natuurgenooten, is de heerſchende karaktertrek van 's Mans ſchryven. Gehegtheid aan een aangenomen zamenſtelzel van leerbegrippen moge hem, nu en dan, leiden tot redekavelingen, welke, naar de meening van andersdenkenden, geen ſteek houden; de ernst en gemaatigdheid, en vooral ook de eerbied voor God en den Zaligmaaker, welke allerwege doorſtraalen, zullen hun de gebreklykheden, welke zy meenen te beſpeuren, ligt doen over 't hoofd zien. Hoe zeer wy zelven dan ook, in zommige ſtellingen, van den Godvrugtigen Leeraar mogen verſchillen, herhaalen wy, egter, onze aanpryzing deezer *Overdenkingen;* in een uur van afzonderinge zullen zy met nut en tot ſtigtinge kunnen geleezen worden.

By·

Bydragen, tot bevordering van eene Algemeene Christelyke Kerk. Eerſte Stukjen. Te Amſterdam, by Weſsing en van der Hey, 1795. *In gr.* 8*vo.* 83 *bl.*

Naast de voortplanting van waare Godsdienstkennisſe, op de echte, eenvoudige beginzels des Euangeliums gebouwd, is de bevordering van onderlinge Verdraagzaamheid en Liefde de gewigtigſte bemoeijing, welke de pen eens Godgeleerden kan bezig houden. Wat men ook in 't midden brenge, ten betooge dat de twisten en partyſchappen onder de Christenen te onregt op rekening der leere van CHRISTUS geſteld worden; zo lang die partyſchappen ſtand houden, zal het Ongeloof niet aflaaten van verdenkingen tegen den Stigter van den Christlyken Godsdienst, alsof deeze daartoe den grond gelegd hebbe. Met genoegen vernamen wy, hierom, het Ontwerp deezer *Bydragen*, van welke de aanleg en uitvoering voor het pryswaardig doelwit niet kwalyk is berekend. Gepaster tydſtip konde daartoe niet gekozen worden. Indien de Voorſtanders eener beredeneerde Gelykheid, Vryheid en Broederſchap zich niet met bedriegelyke hoop voeden, moet de nieuwe Orde van zaaken de hereeniging der Christenen kragtdaadig helpen bevorderen. „ Zeker is het," gelyk de Voorredenaar aanmerkt, „ dat het denkbeeld eener heerſchende Kerk een „ zekeren afſtand baarde tusſchen de Gereformeerde en „ andere Gezintens der Christenen, die zeer ligt by de „ eerſten een Geest van hoogmoed, en by de laatstgenoemden een Geest van jalourschheid en naaryver kon „ verwekken, waar uit juist de grootſte verwydering „ moest voordvloeijen. De ſteen des aanſtoots (vervolgt „ hy) is thands weggenomen; geene Godsdienſtige gevoelens, geene aankleeving van een byzonder Kerkgenootſchap, geven thands recht van aanſpraak op ambten en bedieningen, of ſluiten iemand uit van dezelve." Op deezen grond waagt hy eene pooging, tot eene nadere vereeniging der Christenen onder elkander. „ Niet (ſchryft hy) dat wy ons van deeze poogingen „ nu reeds den gezegenden uitſlag zouden durven beloóven, dat zodanige nadere vereeniging daar door „ wierde daar geſteld; neen! —— Het denkend en met „ oordeel leezend publiek is verre weg het geringſte in

„ getal; en hoe (vraagt hy) zouden wy ons durven
„ vermeeten, om alle vooroordeelen, vooral van den
„ gemeenen man, die hier voornaamlyk de onoverkome-
„ lykſte zwarigheden opleveren, te boven te komen?
„ Mogten wy zo gelukkig ſlegts zyn, van by verſtandi-
„ gen die vooroordeelen, welke hun in den weg zyn,
„ op te ruimen, wy zouden ons reeds gelukkig genoeg
„ ſchatten." Een blyk van beſcheidenheid ontmoeten wy in deeze aankondigingen, welke doen zien, dat de beraamers van dit Ontwerp daar mede niet zo driftig zyn vooringenomen, als eene menigte Planmaakers, die op een gewisſen uitſlag eenen vermetelen hoop bouwen. Voorts berigten ons de Voorredenaars, wat aangaat den tusſchentyd der uitgave van volgende Stukjes, hoe men gaarne wenschte, denzelven niet langer te doen duuren dan twee Maanden, „ indien men ons met Ver-
„ handelingen, Dichtſtukken, Geſprekken, Brieven, of
„ Berigten, volgends ons verzoek, gelieft te hulp te ko-
„ men." Daar wy het oogmerk deezer Bydragen als nuttig beſchouwen, en de voortzetting hartlyk wenſchen, maaken wy met voordagt gewag van die uitnodiginge, om aan dezelve te meer Openbaarheids te geeven.

Te weeten, om den leeslust gaande te houden, heeft men verkozen, eene afwisſelende verſcheidenheid van behandelinge in agt te neemen. Dus wordt hier voor-eerst geſproken over de Algemeene Christelyke Kerk, in eene Briefwisſeling tusſchen *Philantes* en *Euphranor*. In eene Zamenſpraak ſtaan *Phileuſebius* en *Charitas* ſtil op *den invloed der jongſte Omwentelinge op den Godsdienst van Jezus. Dat het Avondmaal des Heeren geen Seften Maaltyd, maar een Christen Maaltyd is*, wordt in eene doorloopende Verhandeling bewezen. Kortlyk zullen wy, van 't een en ander, iets aanſtippen.

In den eerſten Brief beſchouwt *Philantes* als zeker het gevoelen der zulken, die meenen, dat de Godsdienst van Jezus, van tyd tot tyd, zich uitbreiden, en de algemeene Godsdienst van den gantſchen aardbodem zal worden. Ook erkent hy, als eene bedoeling, en eigenaartige ſtrekking, der leere van Jezus, het aankweeken en bewerken van onderlinge eensgezindheid en liefde onder de belyders. „ Dan (zegt hy) van een geheel an-
„ deren aard is de vraag, moeten alle Christenen tot
„ eene algemeene Kerk worden vereenigd? moeten alle
„ byzondere ſecten in het Christendom eens ophouden?

„ Is

„ Is dit het plan van JEZUS?" Dit komt hem niet aanneemelyk voor, deels, om dat, volgens de tegenwoordige orde der dingen, ondanks eenige meerdere Verdraagzaamheid, de Secten-Geest telkens wordt voortgeplant, en voor deszelfs vernietiging zich geen grond opdoet; deels, uit hoofde van de verſcheidenheid der menſchelyke bevattingen, gegrond op oorzaaken, welke altoos zullen voortduuren. Deezen voordragt beſchouwt *Euphranor*, in zyn Antwoord, als tegenſtrydig. Eensgezindheid onder de Christenen, waaromtrent, als het natuurlyk gevolg der leere van CHRISTUS, beiden het eens zyn, en eene Algemeene Christelyke Kerk, zyn by hem woorden van ééne betekenisſe. Het een moet met het ander ſtaan of vallen; in dier voegen, dat, ten zy men zich de Christenen voorſtelle als in ééne algemeene Kerk vereenigd, zy nimmer zullen kunnen beſchouwd worden, als door dien band van wederzydſche liefde aaneengeſtrengeld. In zyn wederſchryven dringt *Philantes* zyn gevoelen nader aan, dat 'er altoos verſcheidenheid van begrippen zal plaats hebben, om de bovengemelde redenen, zónder dat zulks ten noodzaaklyken gevolge hebbe, dat de onderlinge liefde niet zou kunnen geoeffend worden. In het ſlot des Briefs wordt eene nadere ontwikkeling aangekondigd. De Voorſtanders eener Algemeene Kerk zullen dezelve met verlangen te gemoet zien, naardien, onzes oordeels, *Euphranors* bedenkingen meer voor eene algemeene mogelykheid pleiten, dan dat zy eenigen grond opleveren, dat de zaak zelve als uitvoerlyk kan beſchouwd worden.

In de Zamenſpraak komt *Phileuſebius* voor, als met zwaarmoedigheid opziende tegen de gevolgen der jongſte Omwentelinge. Hy is bedugt voor een toeneemend Ongeloof — voor de gevolgen der Vryheid van de Drukpers, ter aanrandinge der dierbaarſte waarheden. „ Wie „ weet niet (vraagt hy) of niet het lot der Franſche „ Geestelyken dat van onze Leeraaren wordt; dat men „ hun verbiedt te prediken, hen weigert te beſoldigen, „ de Kerken ſluit, en den openbaaren Godsdienst geheel „ en al weert?" Van een ander gevoelen is *Charitas*. „ Geloof my vry (hervat hy) dat ik, wel verre van „ eenig nadeel voor den Godsdienst uit deze omwending „ te duchten, veeleer de grootſte voordeelen daaruit te „ gemoet zie, en dat ik God op myne kniën gedankt „ heb voor de omwending, juist omdat ik ze bevoorder-

„ lyk oordeelde aan het groote doel van den Euangeli-
„ ſchen Godsdienst." Dit tragt hy te bewyzen uit de voordeelen, welke voor een vrymoedig onderzoek, voor eene redelyke Godsdienstkennisſe, zullen geboren worden. Het ontſlag van de Synodaale banden van *Dordrecht*, waar voor P. zo zeer bedugt is, beſchouwt de andere geenszins als nadeelig; als hebbende hy die bepaaling, reeds voor lang, voor een der grootſte hinderpaalen in de bevordering van den Euangeliſchen Godsdienst beſchouwd, gelyk hy, op de bekende gronden, nader aantoont; beſluitende, dat men, door het toeſtaan van vryheid van denken en ſpreeken, ſlegts wederkeert tot de eerſte grondſlagen van het Proteſtantendom, „ waar-
„ van (zegt hy) de navolgende aanhangers zich zo verre
„ niet moesten verwyderd hebben, ik bedoel de grond-
„ leering, dat men in zaaken des geloofs van geen
„ menschlyk gezag kan of moet afhangen." Nog eene andere zwaarigheid legt P. op het hart: „ de vreeze
„ dat men den Hervormden de Godshuizen, als aan
„ 't algemeen toebehoorende, ontneeme, de Geestelyke
„ kas intrekke, geen Predikant uit een publiek fonds
„ beſoldige, alles tot ondergang der Gereformeerde
„ Kerk, die tot dus verre de heerſchende was." Zonder omwegen verklaart zich C. voor de onbillykheid van zulk een uitſluitend bezit; maar wil dat de Hervormden, even als andere Gezinten, hunne eigen Leeraars beſoldigen, onder het genot van een evenredig aandeel aan den algemeenen eigendom. Voorts maakt C. nog gewag van eene Algemeene Kerk, als het dienſtigst middel ter voorkominge van veele zwaarigheden, welke de Hervormden zouden belemmeren, indien zy, van den grond op, een Fonds moesten oprichten, ter bekostiginge van hunnen openbaaren Eerdienst.

De Verhandeling, getiteld: *het Avondmaal des Heeren, geen Sekten Maaltyd, maar eene Christen Maaltyd*, behelst verſcheiden fraaie aanmerkingen, dienſtig om die ſtelling als aanneemelyk te doen voorkomen. „ Welke
„ tegenſtrydigheid! (roept de Schryver) Gemeenſchaplyk
„ het hart in Lofzangen tot God te verheffen, gemeen-
„ ſchaplyk den plicht van dankzegging en gebed uitte-
„ oefenen, gemeenſchaplyk Gods woord te overwegen,
„ en door hetzelve geſticht te worden, —— te gelooven in den zelfden God, in den zelfden Zaligmaker,
„ in het zelfde Euangelie; —— gezamenlyk JEZUS den
„ Hee-

„ Heere te noemen, en met dat al niet gemeenſchaplyk „ zynes doods te kunnen gedenken!" —— Het verkeerde van deeze handelwyze, het ſtrydige daarvan met den Geest des Euangeliums, en de nadeelige gevolgen, welke daaruit moeten voortvloeijen voor de zaak des Christendoms: dit alles wordt hier behandeld, met eene uitvoerigheid, berekend naar het plan deezer Bydragen. Ons beſtek verbiedt de ontleeding deezer Verhandelinge, welker leezing wy ten ernſtigſte aan alle vredelievende waarheidzoekers aanpryzen.

Redevoering ter gedachtenisſe van STEVEN JAN VAN GEUNS, Matth. Z. *beroemden Hoogleeraar der Genees- Mensch- Kruid- en Scheidkunde aan de Hoogeſchool te Utrecht, enz. enz. Uitgeſproken voor het Utrechtſche Departement der Maatſchappy* Tot Nut van 't Algemeen, *op den 25 van Zomermaand* 1795, *in de Pieters Kerk, door deszelfs Medelid* JODOCUS HERINGA, Eliza's Z. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1796. *In gr.* 8*vo.* 114 *bl.*

Wylen de Utrechtſche Hoogleeraar S. J. VAN GEUNS Matthz., een ſieraad van alle Genootſchappen, van welke hy Lid was, hadt, by meer dan ééne gelegenheid, blyken gegeeven van zyne hoogſchattende denkwyze over de Maatſchappy, bekend onder de Zinſpreuk: *Tot Nut van 't Algemeen.* Hy hadt nog meer gedaan; de loflyke poogingen dier Maatſchappye hadt hy met zynen gewoonen yver helpen bevorderen. Geen wonder dat het *Utrechtſche Departement* ſchikkingen beraamde ter vereeringe der naagedagtenisſe van een zyner meest verdienstlyke Leden, zints Mevrouwe de Weduwe des afgeſtorvenen de eere, om van wegen het Hoogeſchool aan wylen haaren Echtgenoot ſtaatelyk te gedenken, heuſchelyk hadt van de hand geweẑen. JODOCUS HERINGA, Amptgenoot en Vriend des vroeg geſtorvenen, nam die taak op zich, en volvoerde dezelve; ſchetzende VAN GEUNS: „ zo als Hy door zyn *edel karakter*, en door zynen *eerbied voor* GOD *en Godsdienst*, „ *voor allen, die op Hem betrekking hadden, hoogsthe-* „ *minlyk*, en tevens door zyne *uitgebreide Geleerdheid*, „ en vooral door het aanleggen derzelve, ter *getrouwe* „ *waarneeminge van zyne moeilyke posten tot heil van*

„ *het*

„ *het Algemeen*, voor de ganſche Maatſchappy onwaar-
„ deerbaar was." Uit alle deeze oogſtanden vertoont de Redenaar den voortreffelyken VAN GEUNS in het waare daglicht, zo als wy, indien ons getuigenis iets afdoe, in gemoede kunnen verklaaren, in gevolge van eigen ervarenisſe, welke ons 's Mans veelvuldige voortreffelykheden, eenigzins van naby, deedt kennen, bewonderen en hoogſchatten. De Redevoering behelst dus geen droog verhaal van gemeene lotgevallen, van geboorte, opvoedinge, bevorderinge, huwelyk en dood; maar veeleer eene deftige en ongetooide lofſpraak van eenen Man, die, in het achtentwintigſte jaar zyns ouderdoms, ten grave daalde met den roem van meer gevestigde Godsvrugt en Deugd, en van een ruimer voorraad van allerlei kundigheden; vooral zyn beroep betreffende, dan dikmaals het deel is van Mannen, welke het dubbele diens leevensſtands bereikt hebben. Om zynen Vriend in de byzonderheden meer van naby te doen kennen, heeft HERINGA, ter ophelderinge van eenige gezegden in zyne Redevoering, medegedeeld eenige *Byvoegzels*, opgemaakt deels uit de berichten van de Vrienden en Leerlingen des Overledenen, deels en vooral uit deszelfs eigen en zyns Vaders aanteekeningen. Byzonderheden, al ſchynen zy in zich zelve gering, zyn weetenswaardig, en trekken de opmerking, wanneer zy groote Mannen aangaan. Als zodanig, en voorts ook om berigten van meer aangelegenheids, mogen deeze *Byvoegzels* als eene belangryke Bydrage worden aangezien. Vierden wy aan onzen trek den teugel, wy zouden daar uit het een en ander in ons Geſchrift overneemen. Omtrent het plaatzen van het volgende willen wy onzen lust niet inbinden. De Redenaar, vermeld hebbende, hoe VAN GEUNS, op zyn veertiende jaar, genoegzaame bekwaamheid hebbende verkregen tot het hooren der Akademiſche leſſen, midlerwyl een dringenden lust hadt gekregen tot het doen van eenen Zeetogt in 's Lands dienst, geduurende den Oorlog met Engeland, deelt eenen opmerkelyken Brief mede, op den gemelden ouderdom aan zyne Ouderen geſchreven, waar in hy zyne begeerte aankondigt, en met kragt van redenen de toeſtemming ter voldoeninge van dezelve tragt te verwerven. Uit de volgende aanhaaling zal de Leezer een denkbeeld vormen, hoedanig een Geest den aankomenden Jongeling toen reeds bezielde. Naa eenige andere zwaarigheden tegen

zyn

zyn Ontwerp te hebben opgelost, oppert hy nog de volgende: „ Maar (zal Vader of Moeder misschien zeggen) „ als men dan eens een vyandlyke Vloot zag aankoo„ men, en het tot een slaan kwam, hoe zou STEVEN „ zig dan wel houden om geen kogel voor den kop te „ krygen? —— Ik zal regt uit zeggen, wat my hier „ van dunkt: dat ik, even als anderen, die voor de „ eerste keer dat vreeslyk kanonneeren en vliegen dier „ groote knikkers bywoonen, angstig zou zyn, wil ik „ niet ontkennen; maar ik zou ook moed vatten, wan„ neer ik, by het naderen der vyandlyke Vloot, GOD „ zou bidden om ons de overwinning te geeven, om „ het leven van de Vlootvoogden, van my en van myne „ Vrienden, toch te willen spaaren, en te geeven dat 'er „ weinig bloed vergoten wierd; dat Hy verder, indien „ het my moest treffen, myne zonden toch niet wilde „ gedenken, en in genade myne ziel aannemen; dat Hy „ myne Ouders, Broeders, Zusters en verdere Naastbe„ staanden, genadig lange wilde bewaaren, tot dat ik „ hen allen in heerlykheid by Hem, den Almagtigen, „ eenmaal mogt wederzien, enz. Doch ik zou moed „ vatten op GODS bewaaring, en in hope op overwinning; „ en konde ik dan iets toebrengen, om zonder veel „ bloedstorting eenige vyandlyke schepen te vermeeste„ ren, ik zou gaarn daar voor, kwam het 'er op aan, „ een arm of been, ja, ik geloof, myn leeven willen „ opofferen, daar ik dan ook nog myn troost had in de „ spreuk: *dulce est pro Patria mori*, het is aangenaam „ voor 't Vaderland te sterven, en voorts in de hoop, „ van hier na een eeuwig gelukkig leven te mogen lei„ den." VAN GEUNS, van Doopsgezinde Ouderen afkomstig, hadt, by die Gezinte, te Amsterdam, vergaderende by het Lam en den Toorn, zich den Doop laaten toedienen. Onder de *Byvoegzels* deelt HERINGA de Geloofsbelydenis mede, by die gelegenheid afgelegd. Daar uit blykt, dat de Overledene geenzins instemde met de hedendaagsche dus genaamde *hoogverlichte* begrippen omtrent den Godsdienst, maar veeleer, in eenige stukken, tot het zo genoemde regtzinnige overhelde. 's Mans ernstige Godsvrugt blykt, zo uit het Opstel, als uit een Brief, in welken hy, 's daags naa de plegtigheid, aan zyne Ouderen van de volvoering daar van kennis gaf. VAN GEUNS was niet slegts een Bloedverwant, maar ook de Vriend van onzen uitmuntenden Vaderlandschen Dichter

PIE-

PIETER HUISINGA BAKKER. Die vierentachtigjaarige Gryzaart ſtortte traanen, op het berigt des overlydens van zynen hooggeſchatten Neef. Zeven maanden daarnaa bragt de Vrouw Weduw eenen Zoon ter waereld. Een blyk, zo wel van hoogagtinge voor den afgeſtorvenen, als van ongemeene leevendigheid van geest, in dien hooggeklommen ouderdom, vertoont de *Troost aan de Kraamvrouw*, door den voortreffelyken Man zyner Nichte toegediend. Der overneeminge waardig oordeelen wy, onder anderen, de volgende Coupletten:

„ Zo daelde uw Echtgenoot, reeds vroeg, in 't dal der Dood,
„ Maer laet zyn afkomst agter:
„ Dat teder telgje zy uw's ſcherpen leeds verzagter,
„ Welk, als een ander IK, ontluikt uit uwen ſchoot.

„ Gelyk de Hovenier, als hy verdorren ziet
„ Een puikboom, in zyn hoven,
„ Zich vrolyk 't zelfde ſoort durft wederom beloven,
„ Nu hy een ſpruitje ontdekt, dat uit deez' wortel ſchiet.

„ Verheug u, lieve Nigt! verheug u in uw ſmart,
„ Gods gunst werkt hier byzonder;
„ Til ſlegts het wiegkleed op, vertroosting ligt 'er onder;
„ Een zagte balzem ook, voor uw verbryzeld hart.

„ Wanneer een ſtille traen, aen 't kwynend oog ontvloeid,
„ Op 't aanzigt rolt des jongen,
„ Dien kustge, zugtend, weg, terwyl ge, dus gedrongen,
„ Hem, in uwe armen knelt, of aen den boezem boeit. —

„ Hier 's waere winst by ſchae: gy ziet des Vaders beeld,
„ Om uw verdriet te ſuſſen;
„ Denk, datge uw Hartvriend zelf komt, op die lipjes, kuſſen,
„ Als gy de onnozelheid de poesle koontjes ſtreelt.

„ Denk, als in deeze drift de moeder zich vertoont,
„ Dat gy, niet heel verlaeten,
„ Drie waerdige Ouders eert, wier troost dan best kan baeten,
„ Waer treurende eenzaemheid by zak en aſche woont."

Voorts ontmoet men nog, in de Byvoegzels, eene opgave der Schriften, door VAN GEUNS uitgegeeven, of onder zyne nagelaatene papieren gevonden; alle getuigenis draagende van 's Mans arbeidzaamheid en uitgebreide kunde, in onderſcheidene takken van Weetenſchappen en Geleerdheid.

Ge-

Genees- en Staatkundige Verhandeling over de Oorzaaken, waarom zoo weinig Drenkelingen in 't Leeven herſteld worden. Door S. G. VOGEL, *Hertoglyk-Meklenburgſchen Hofraad, Leeraar en Openbaar Leeraar der Geneeskunde, in de Hoogeſchool te Rostok, enz. Vooraf gaat een zeer merkwaardig Geſchiedverhaal nopens een Kind, te Hamburg, na verloop van een half uur, voor dood uit het Water gehaald, en gelukkig gered. Uit het Latyn vertaald. Te Haarlem, by* E. W. Cramerus, Jun., 1795. *In gr.* 8*vo.* 100 *bl.*

Dit Werkje ſtrekt, voornamenlyk, om het nadeel van eene al te groote haastigheid by de poogingen ter herſtelling der Drenkelingen aan te toonen. Eene fout, die maar al te dikwils by deeze gelegenheid gebeurt, ſchoon onwerkzaam talmen hier ook ten uiterſten nadeelig is. Het ware te wenſchen, dat by alle deeze gevallen een kundig en verſtandig Man telkens de beſtiering had, daar het altyd het leeven van een Mensch raakt. — Den Schryver heeft het nimmer moogen gebeuren, eenen Drenkeling te redden, en hy klaagt over het gemis der daartoe vereischte noodzaakelykheden. In ons Nederland hebben wy veele zeer gelukkige gevallen, zedert de opregting der menschlievende Maatſchappy tot redding der Drenkelingen, met blydſchap en deelneeming gezien: en veelen onzer Landgenooten hebben zich 'er op toegelegd, de vereischte kundigheden in de behandeling der Drenkelingen te verkrygen. — De 3de §. van onzen Schryver, ook anders niet zeer gepast en oordeelkundig, valt dus by ons weg: het welk ook uit de volgende 4de §. nader blykt. Van Hamburg is 'er onlangs eene nadere Beſchryving van gelukkige Gevallen uitgegeeven: het geval met het Hamburger Kind, op den titel vermeld, is allezins leezenswaard. In de volgenden gaat de Schryver voort, de beletzelen op te noemen, welke de herſtelling doen misſen; en, ſchoon deeze niet alle voor ons Land berekend zyn, zal men 'er egter verſcheidene leezenswaardige en zeer nuttige zaaken in vinden. De 5de en 6de §., over de kenteekenen des doods, zyn byzonder leezenswaard. — In het vervolg geeft de Schryver eene Lyst der Middelen: en in de 9de en volgenden verhandelt hy het plaatzelyke van zyne woon-

plaats,

plaats, en dat maakt het ſtaatkundig gedeelte zyner Verhandeling uit. In de 11de en volgende §. koomt eene nadere beſchryving van de aanwending en het nut der hulpmiddelen. Het Werk eindigt met eene Lyst der Schryveren over dit onderwerp.

De Vertaaling van *Doctor* in *Leeraar* op het Titelblad is ongewoon, en hier *teutologie*.

Nieuw Woordenboek der Pruisſiſche Staatkunde, nagelaten door den Graave VAN HERZBERG *aan zynen Kweekeling. Gevolgd naar het Hoogduitsch. Alom. In gr. 8vo. 36 bl.*

Zeldzaam vindt men een *Woordenboek* in zo weinig Bladzyden begreepen. De *Woorden*, of de *Afdeelingen*, in deeze *Erfgift* des Graaven VAN HERZBERG, zyn niet te veelvuldig om ze af te ſchryven, en dus onze Leezers te doen weeten, omtrent welke Onderwerpen zy hier van het licht des Graaven VAN HERZBERG zich, ter opheldering hunner Staatkundige Begrippen, bedienen kunnen, indien zy anders, om het te volgen, zulks nuttig, of, om 'er althans kennis van te draagen, noodig, oordeelen.

Zie hier de Woordenlyst. *Actiwiteit — Alliantie — Arondeeren — Beſchermer des Duitſchen Ryks — Bondsbreuke — Contingent — Convenientie — Demarcationslinie — Demonſtratie — Depot — Despotismus — Duitſche geest — Diverſie — Evenwigt — Guarantie — Jacobyn — Kabinet Geheimen — Landruiling — Manifest — Medeſtend — Mediateur — Obſervations Corps — Preponderantie — Redelykheid — Revolutie — Ryks-Opperhoofd — Schavergoeding — Verklaaring — Vorſtenverbond — Vreede.*

Door twee of drie Artykelen over te neemen, zullen onze Leezers den geest, die in dit klein Woordenboekje heerscht, genoegzaam, zonder eenige byvoeging of opheldering, leeren kennen.

„ CONVENIENTIE (al of niet gelegen komen; dienen „ of niet dienen; ſtrooken.)

„ Dit Woord zou ik gaarne met gulden Letters in het „ Woordenboek onzer Staatkunde ter neder ſchryven. Wat „ zou *Pruiſſen* zyn zonder Convenientie!!! Convenientie

„ is

„ is de kracht, door welke de *Pruisſiſche* Magt zich ont-
„ wikkelde. Convenientie is de Talisman of het Tover-
„ cyfer, waar door wy op avontuur uitgingen van den
„ *Sileſiſchen* Roof af tot den afzonderlyken Vrede met de
„ *Nationaale Conventie.* Laat by alle uwe onderneemin-
„ gen dit gulden woord uwen grondſlag zyn. In dit to-
„ verwoord ligt de kracht van losmaaken en binden, en
„ *Pruiſſen* wordt daar door de Staatkundige Kerk. Voor
„ de wereld moet gy 'er u niet zeer luid van bedienen,
„ en 't zelve zagtkens uitſpreeken; maar uwe geſchriften
„ moeten immer overvloeijen en glimmen van de woor-
„ den Eerlykheid, Trouw, Regtmaatigheid, Liefde voor
„ 's Ryks welzyn, en alle zulke ouderwetſche Vader-
„ landſche woorden meer; dewyl het anders de overige
„ Mogenheden eindelyk mogt convenieeren, onze Con-
„ venientie paalen te ſtellen."

„ DEMARCATIONS-LINIE (*Linie van Afſcheiding* (*)).

„ Dit Woord zult gy bezwaarlyk in eenig ander Staat-
„ kundig Woordenboek vinden. De verdienſte der toe-
„ paſſing behoort mede nog aan ons Kabinet. Wy
„ weeten wel dat andere Mogenheden, na geëindigden
„ Kryg of na geſlootene Ruilingsverdragen, grenslinien
„ om haare nieuwe Bezittingen trokken; maar eene De-
„ marcations-Linie, geduurende eenen gemeenſchaply-
„ ken Ryksoorlog, te trekken, en dat niet om den vyand,
„ maar om de met ons verbondene Vrienden, den toe-
„ voer af te ſnyden, hen in hunne werkzaamheden te
„ hinderen, en hen rechtſtreeks onder de grootmoedige
„ aan-

(*) Dus noemde men eene Linie of Lyn, welke in 1498 door Paus ALEXANDER VI vastgeſteld werd, om een einde te maaken aan de twisten, welke ontſtaan waren tuſſchen den Koning van *Portugal*, JOANNES II, en tuſſchen FERDINAND, Koning van *Castilie.* Door een middagslyn, getrokken ten Westen van de *Canariſche* en *Açores* Eilanden, bepaalde men, dat alles, wat ten Westen van die Lyn was, behooren zou aan de *Spanjaarden*, en dat de Ontdekkingen, welke men ten Oosten mogt doen, zouden toebehooren aan de *Portugeezen.* Een andere Scheidslinie werd getrokken in 1524, toen de *Portugeezen* zich in *Braſilie* gevestigd hadden. Hier kan men over nazien de *Geographia Reformata* van Vader RICCIOLI. (*Vertaaler.*)

„ aanbieding van bemiddeling tot Vrede te dwingen, „ daar toe behoort een ſcheppend vernuft; dewyl door „ deeze aanbieding, en de tusſchenkomst van voorafge- „ maakte Grensbepaaling, het voortzetten van den Oor- „ log onmogelyk gemaakt werdt voor de Geällieerden; „ den vyand daarentegen den toevoer van leevensmid- „ delen en een vryen handel opengezet, en daarenboven „ nog een bekwaamen weg ontſlooten werd, om de ver- „ bondene Mogenheden te vervolgen en afbreuk te „ doen. —— Ik weet wel dat onze voormaalige of ge- „ weezen Bondgenooten over deeze handelwyze zeer on- „ gunſtig oordeelen; doch zoo zy zich de geringe „ moeite durven geeven over de afſtamming des Woords „ *Demarcation* na te denken, zullen zy bevinden dat „ hetzelve afkomſtig is van *Démarquer*, uitveegen, uit- „ doen, en dat wy niets deeden dan het geene de bete- „ kenis van dat Woord medebrengt, te weeten, dat wy „ den geest hunner verdere Werkzaamheid uitwisch- „ ten, uitbluschten."

„ REDELYKHEID.

„ Een oud Woord, waar door men pleeg te verſtaan, „ Trouw en Vertrouwen, Deugdlykheid, Eerlykheid, „ Opregtheid, Verbondspligt en zo voorts, gelyk zulks „ nog in de Woordenboeken der oude eerlyke *Duit- „ ſche* Vorſten te zien is. By ons gebruiken wy het „ ten hoogſten als Zand, 't welk wy, als 't ons conve- „ nieert, de wereld in de oogen werpen."

Dankoffer aan de Repreſentanten 's Lands van Utrecht, by het neemen van hun Beſluit ter Afſcheiding van de Kerk van den Staat, en Aanſpooring ter navolging, door THEOPHILUS. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In gr.* 8*vo.* 24 *bl.*

Dit *Dankoffer*, of deeze *Uitboezeming*, is de geboorte verſchuldigd aan het Beſluit der Repreſentanten 's Lands van *Utrecht*, genomen op, en overeenkomſtig met, het Rapport der Commisſie ter Ontwerping van een Plan van Gelykheid voor alle Godsdienſtige Gezintheden binnen die Provincie; welk verſlag hier eerst medegedeeld wordt.

De

De Offeraar is geheel gevoel, en boezemt zyne aandoeningen uit met dat vuur, 't welk de aart der zaake medebrengt.

Overeenkomſtig hier mede is ook de Aanſpooring voor andere Gewesten om het ſpoor der *Stichtenaaren* te drukken. —— Hoort hoe hy deeze en inzonderheid ons Gewest aanſpreekt: „ En gy, Volk der overige Gewesten, „ en inzonderheid gy, Volk van *Holland*, dat het eerst in „ uwen boezem de roepſtem hoorde, *Scheidt de Kerk van* „ *den Staat!* Bloost over uwe werkloosheid, uwe lafheid, „ uw ſchuldig ſtilzwygen. Bloost van ſpyt, dat eenig „ ander Gewest u in gevoel en waardeering der regte „ Vryheid overtreft, in het nuttigst gebruik deezer om„ wenteling is voorgegaan. Bloost, dat gy niet ſlegts de „ onbeſtaanbaarſte bevoorregting zaagt voortduuren, maar „ zelfs verzekeren, dat gy het zaagt, en .... zweegt. „ Bloost inzonderheid gy, die by uitzondering op den ti„ tel van Vrienden der Vryheid, van Godsdienst, der „ Menschheid, aanſpraak maakt, over uwe ſlaaperige on„ verſchilligheid, over uwe onmanlyke verzaagdheid. Hoe „ zullen de rampſpoedigſte gevolgen van dezelven, die by „ hunne verwoestingen het onherſtelbaare zullen voegen, „ uwe harten met duldlooze knaagingen folteren. Hoe „ zal de waare Godsdienst, wanneer hy zyne plaats door „ dweepery en bygeloof ziet vervangen, of zyn weldaa„ dig licht door den verpesten adem van ſectenyver en „ ſcheurziekte benevelen, kwynen, verdooven —— hoe „ zal de Vryheid, als zy haaren ſpeer door losbandig„ heid ziet ontweldigen, en haaren hoed door vervolg„ zugt vertrappen, u toeroepen —— eene kreet, waar „ van de nagalm tot in de eeuwigheid in uw hart zal „ klinken —— ZIE DAAR UW WERK!"

Verzameling van Stukken in de zaak van Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL, *geweezen Raadpenſionaris van Holland. Te Amſterdam, by* J. van Gulik, 1796. *In gr.* 8*vo.* 139 *bl.*

Dit bundeltje Staatsſtukken, 't geen, in een klein en overzienbaar tafereel, den Landgenoot voorlicht, 't geen hier en daar, en meest buiten het bereik van 't gewoon gezicht, verſpreid was, moet hun welkom weezen; daar het hun in ſtaat ſtelt, om na te gaan, welk een loop de be-

behandeling dier zo veel gerugtsmaakende zaake genomen heeft, welke zich voor als nog verlooren heeft in eene Politique Custodie.

Zonder eenig inmengzel of toevoeging worden ons de Staatsſtukken, daar toe betrekkelyk, in tydorde, opgegeeven. Als, in de eerſte plaats, het *Rapport in de zaak van den geweezen Raadpenſionaris* VAN DE SPIEGEL. Waar in de Burgers B. F. VAN LIEBEHERR, VAN SONSBEEK en J. VERVEER, verſlag doen van de volvoering des hun opgelegden lasts. Tot de vertraaging van welks volvoering niet weinig toebragt, gelyk zy zich uitdrukken, „ het eindloos zoeken na de noodige Staatspapieren, wel„ ke de zaak inlichten en hun arbeid bekorten moesten: „ reden waarom ook, onder anderen, het Rapport zelve „ niet dan ten deele kan voldoen; alzo aan de Commisſie „ de toegang tot dezelve geſlooten was, en zy, naa veel„ vuldige naſpooringen vrugtloos gedaan te hebben, zich „ met gebrekkige Staatsſtukken heeft moeten behelpen. „ Immers de toegang tot het *Geheim Beſoigne*, het welk „ dees tyd geëxteerd heeft en nog exteert (*), en „ uit welks Notulen en Decreeten alleen het beloop der „ miniſterieele verrigtingen van VAN DE SPIEGEL moest „ worden naagegaan (ten minſten zo die Notulen en De„ creeten aldaar voorhanden, en niet reeds zoek gemaakt, „ waren,) bleef voor de Commisſie geſlooten, en bor„ neerde haare werkzaamheid tot het doorbladeren van „ losſe en weinig zamenhangende Stukken, die tot de „ zaak in onderzoek weinig of niets afdeeden. Ook „ ontbraken 'er nog ter Secretarye van *Holland* verſchei„ de *Secreete Reſolutien* van H. H. Mogenden, welke al„ daar anders altyd compleet bezorgd wierden; maar die „ ſedert een geruimen tyd vóór deeze Omwenteling ag„ ter gebleeven waren, en waarſchynlyk nog in ſcriptis „ by H. H. M. berustende zyn." —— Klagten, herhaalde klagten, waar over wy niet hebben kunnen naalaaten ons hoogst te verwonderen.

Eer de Leden deezer Commisſie overgaan tot onderzoek van het gehouden gedrag van VAN DE SPIEGEL, geduurende den loop zyns Raadpenſionarisſchaps, doen zy een voorloopig verhaal van 't geen 'er kort naa de jongſte Omwenteling, omtrent zyne Demisſie, Arreſtatie,

(*) Dit Rapport is gedagtekend 14 Oct. 1795.

tie, zo van zyn perſoon als papieren, Verhoor, en andere hier toe betrekkelyke omſtandigheden, heeft plaats gehad. Dit is kort.

Breedſpraakiger is de voordragt van de behandeling der zaake van den Commis BERNARDUS PIETER VAN LELYVELD, waar van, gelyk de Rapporteurs te regt aanmerken, „ de minſte omſtandigheid op zichzelven belangryk „ is, en over het geval, 't welk hun te behandelen ſtaat, „ beurtlings licht en duisternis verſpreidt."

Het verhaalde onderzoek ten opzigte dier beide Perſoonen geeft hun gronds genoeg om rondlyk te verklaaren, „ dat 'er wel degelyk materie is om een geſtrenger na„ vorſching en onderzoek omtrent het miniſterieel gedrag „ van den gemelden VAN DE SPIEGEL daar te ſtellen." —— Twee drangredenen perſten hun deeze verklaaring af. — „ De eerſte het gehouden gedrag van den Commis VAN „ LELYVELD *in het queſtieus geval van den ontcyferden* „ *Brief;* en de andere de zeer gehazardeerde betuiging „ van VAN DE SPIEGEL, *dat hy geene Papieren onder zich* „ *hadt, waar op van wegen den Lande eenige aanſpraak* „ *kon gemaakt worden.*" Dit wordt breeder ontwikkeld op eene wyze die de Rapporteurs doet vraagen of VAN DE SPIEGEL „ met het gegeeven algemeene Antwoord vol„ ſtaan kan op de aan hem gedaane byzondere Vraag: „ *of hy niet de noodige aanwyzing kon doen, waar die* „ *Papieren te vinden waren?*" Ten opzigte van welke zy aanmerken, dat hy tyds genoeg in overvloed gehad hadt om alles in verzekerdheid te ſtellen.

Hier aan hegten de Rapporteurs een Schets van den tyd der Miniſterieele Bediening deezes Mans, om te zien in hoe verre 'er nadere gronden zich opdeeden om eene geſtrenger naavorſching en onderzoek omtrent zyn gedrag daar te ſtellen. Dit gedeelte is zeer belangryk en toelichtende voor de Vaderlandſche Geſchiedenis van dat Tydperk. „ Het zou zich (dus laaten zy zich, onder „ andere, hooren, naa het ophaalen van veele bedryven „ deezes ſchranderen doch bedrieglyken Staatsmans,) had„ den wy de noodige inzage in 's Lands papieren, niet „ moeilyk vallen, aan te toonen, dat wy de zo ſchreeu„ wende uitputting van *Hollands* Financieweezen alleen„ lyk te danken hadden aan het misbruik, dat VAN DE „ SPIEGEL *van de onbepaalde vrye diſpoſitie van 's Lands* „ *penningen tot de ſecreete zaaken gemaakt heeft.* Schoon „ wy evenwel gelyktydig verzekerd zyn, dat wy geen

„ ſpoor hier van zouden vinden in de Reſolutien en „ Decreeten van *Holland*, al lagen dezelve allen open „ voor ons. Immers heeft dit geen bewys van nooden, „ dat de vorm van finantieele directie, en het practyk „ in deezen gebruiklyk, geduurende het voorig Beſtuur, „ van dien aart geweest zyn, dat de ſtaat van ontvangst „ en uitgaaf niet mank kon gaan, en dat, ter ſuppletie „ van elk deficit, en tot goedmaaking der buitengewoone „ ſchreeuwende uitgaven, die 'er plaats hebben gehad, „ men gereedlyk de toevlugt heeft weeten te neemen „ tot de Generaliteits Ordonnantien, welke ten behoeve „ der Admiraliteiten, Oost- en Westindiſche Colonien, „ als anderzins, ruimſchoots geſlaagen en uitgegeeven „ zyn geworden, zonder dat de yverigſte navorſchingen „ in de gewoone adminiſtratie der provinciaale Financien „ immer in ſtaat zullen zyn, *het waare emploi daar van* „ *te kunnen ontdekken.*"

Met een wenk ſlaan zy het oog op 's Mans verdagt gedrag in *Zeeland*, en betuigen vervolgens, redenen te hebben, om rondelyk te verklaaren, „ dat het gedrag „ van VAN DE SPIEGEL, geduurende den ganſchen loop „ van zyn Ministerie, als Raadpenſionaris van *Holland* „ gehouden —— zo in het niet alzins obſerveeren van „ zyne Inſtructie, —— in de zaak der *Brabantſche* Re- „ volutie, —— in het inwikkelen van deezen Staat in „ den *Franſchen* Oorlog —— in de daaromtrent geëm- „ tameerde Negotiatien met *Engeland* en *Pruiſſen* —— „ in het doordringen van de enorme Geldnegotiatien, die „ ſuccesſivelyk hebben plaats gehad, en in de ongeme- „ ſureerde verſpillingen van 's Lands penningen, als in „ het moedwillig verwaarloozen van 's Lands belangen, „ *ten hoogſten ſuspect zo niet directlyk* STRAFBAAR VOOR- „ KOMT."

Waar op zy voorts de openlyke verklaaring gronden, „ DÁT DE PERSOON VAN VAN DE SPIEGEL *meer dan* „ *ſuspect* —— *zyn miniſterieel gedrag misdaadig* —— *en* „ *Hy in allen deele aan de Bataafſche Natie in 't alge-* „ *meen, en aan het Volk van* Holland *in 't byzonder*, „ REKENING EN VERANTWOORDING SCHULDIG IS, van „ al 't geen hy, geduurende zyn Ministerie, of zelve ver- „ richt heeft, of in zyne qualiteit heeft doen of laaten „ verrichten, en dat, overzulks, eene *ſtrengere naavor-* „ *ſching* en RECHTERLYK ONDERZOEK van zyn miniſte- „ rieel gedrag eene zo presſante zaak begint te worden,

„ dat

„ dat dit handleidend Rapport, met alle de daar toe re-
„ lative ſtukken, ten ſpoedigſten mag geſteld worden in
„ handen van een, *in dit zoo extraordinair, als hoogst-*
„ *belangryk*, geval, door deeze Vergadering ſpeciaal te
„ benoemen *Fiscus*, gelast om eene FORMEELE ACTE van
„ beſchuldiging tegen denzelven VAN DE SPIEGEL op te
„ maaken, EISCH TE DOEN, en *het recht van het Bataaf-*
„ *ſche Volk, by het Hof van Holland, tegen hem waar te nee-*
„ *men;* terwyl inmiddels gemelde VAN DE SPIEGEL, uit
„ het Huis in 't Bosch, na de Gevangen Poort getranspor-
„ teerd, en in zekerder bewaaring moet worden geſteld."

Ten dien eigenſten dage werd, in gevolge van een Beſluit der Proviſioneele Repreſentanten van het Volk van *Holland*, VAN DE SPIEGEL, uit het *Huis in 't Bosch*, na de *Voorpoorte van den Hoye* overgebragt, en, op den 27 October 1795, de Burger JAN VALCKENAAR, Hoogleeraar in de Regten aan 's Lands Univerſiteit te Leyden, tot *Fiscaal* in deeze zaak aangeſteld. De Brief van deezen Fiscaal, welke hier geheel gevonden wordt, eindigt, „ dat het hem onder eerbiedige correctie voorkwam, dat „ het verblyf van den Perſoon van VAN DE SPIEGEL, „ op de Voorpoorte, buiten decreet van den Rechter, „ niet langer zou behooren te worden geprolongeerd; te „ minder, daar de redenen van prudentie, die de Burgers „ Repreſentanten op den 14 Oct. laastl. daar toe hadden „ gepermoveerd, thans minder dringende ſcheenen gewor- „ den te zyn, onverminderd nogthans zodanig eene *Poli-* „ *tique Custodie*, als zylieden, zo volgens de regelen van „ goede Politie, als tot conſervatie van den Perſoon van „ Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL zelve, in gevolge hunner „ bekende æquiteit, in aanmerking van deszelfs lichaams- „ ongemakken, noodig zouden oordeelen." Deeze Brief was den 30 Dec. 1795 gedagtekend.

Het Beſluit, van den 5 Jan. 1796, was, „ dat VAN DE „ SPIEGEL proviſioneel in eene *Politique Custodie* zou „ blyven." De Committes van *Algemeen Welzyn* en van *Algemeene Waakzaamheid*, werden gevolmagtigd om daar toe der Vergaderinge, zo ſpoedig mogelyk, eene geſchikte plaats voor te draagen, en werd aan deeze Committes het Request ter hand geſteld, door VAN DE SPIEGEL ingeleverd, en in deliberatie gehouden; by 't zelve verzogt hy, onder aangebodene voorwaarden, ontſlagen te worden; om daar op zo veel reguard te ſlaan als de pligten van den mensch, en de betrekkingen tot het welzyn

van het Vaderland, vorderden, en eenigzins konden gedoogen.

Deeze beide Committes verſchilden dermaate in begrippen, dat zy geen gecombineerd Rapport konden uitbrengen. Dat van het Committe van *Algemeen Welzyn*, tot de zagtſte zyde overhellende, prees het *Huis in 't Bosch* aan; blykens het hier geplaatst verſlag.

Hier tegen overgeſteld is de Raadſlag van het Committe van *Algemeene Waakzaamheid*. Met byzonder genoegen zal elk rechtſchaapen Minnaar der Vryheid dit ſtuk leezen. Zie hier den Aanhef: „ Medeburgers! „ Het zal zekerlyk de opmerking van het tegenwoordige „ geſlacht, en de verwondering der Nakomelingſchap, be„ zig houden, dat wy zo lang en veelvuldig hebben ge„ raadpleegd, over een Man, van wien het weldenkend „ gedeelte van het Volk, dat wy vertegenwoordigen, en „ wy allen het eens zyn, dat hy voor Nederland, en „ byzonder voor deeze Provincie, *een geeſſel* geweest is, „ zodanig als de geſchiedenisſen deezer ſtreeken ſchaars „ een voorbeeld kunnen opleveren —— want het problê„ ma, of L. P. VAN DE SPIEGEL, voorheen Raadpenſionaris „ by het heilloost bewind, dat hier immer beſtondt, „ ſchuldig is of niet, is het alleen voor de *formvolle Ju„ dicieele* Rechtbank; in onzer aller harten is het reeds „ voorlang opgelost —— deeze langwyligheid, die onze „ Vyanden greetig voor een bewys onzer zwakheid zul„ len verklaaren, en waar in onze Vrienden meenen de „ ontoereikendheid te ontdekken onzer Wetten voor on„ zen toeſtand, is ondertusſchen in deezen zeer verſchil„ lend van die gewoone, die geheel *Europa*, 't zy te „ rechte of te onrechte, ons ten laste legt; zy is hier het „ gevolg niet van ons Nationaal Character; maar van „ eene Deugd, waar op wy ons verheffen mogen."

Aangetoond hebbende, dat Eerbied voor de Wetten onzer Voorvaderen, die de Burgerlyke Vryheid het kragtigst beſchermen, hun in deezen met omzigtige ſchreden hadt doen voortgaan, vervolgen zy: „ Maar, Bur„ gers Repreſentanten! als wy hierin onze eer en onzen „ roem verzekerd hebben, dan behooren wy die ook be„ ſtendig te maaken, door zorg te draagen, dat de onge„ ſchonde hulde, die wy ſteeds aan het Palladium der „ Burgerlyke Vryheid toebrengen, niet ontaarte in die „ laffe en ſlaafſche aankleeving, die ons beletten zou, „ naar maate der voorkomende gevallen, ook met behoo-

„ re-

„ relyke uitzondering te handelen. —— Langwyligheid,
„ zonder zulk eene edele beweegreden als wy hadden,
„ zou ons vernederen; maar deeze zwakhartigheid zou
„ ons veragtlyk maaken —— dan zou onze eerbied ſtraf-
„ baar, en voor de Vryheid haatlyk worden —— aan
„ alles is eene zekere maate geſteld; ook zelfs de deugd
„ wordt door overdryving ſchuld; en, voegde geene
„ Wraakzugt aan de Vertegenwoordigers eener Natie,
„ zeker ook geene zwakheid moet hen ontëeren. Onze
„ pligt ligt tusſchen die beiden in, deeze is de *Recht-*
„ *vaardigheid;* door haar alleen kunt gy, met de boozen
„ te doen beeven, en de goeden gerust te ſtellen, geraa-
„ ken tot uw verheven doël, naamentlyk het Geluk des
„ Volks."

In 't breede houden zy daar op de redenen voor, die huns oordeels de keuze van het *Huis in 't Bosch* afraaden, en die pleiten voor eene andere plaats, onverſchillig welke; het *Kasteel van Woerden* egter als geſchikt aanpryzende. In de behandeling deezes onderwerps ſtraalt Vryheidsmin en een Geest van Gelykheid door, die alles met genoegen doet leezen van alle welgezinden.

Het Beſluit was, dat, om de nabyheid van de Reſidentie en daar uit mogelyke gevolgen, de voorſlag van het *Huis in 't Bosch*, ter Bewaarplaatze, verworpen wierd, en beide de Committes last kreegen na eene andere geſchikte plaats om te zien. Deeze vondt men eerlang op het *Kasteel te Woerden*, waar, terwyl wy dit ſchryven, de geweezen Penſionaris nog in *Politique Custodie* zit.

Wyders is hier ingevoegd een Brief van JOH. VALCKENAAR, betrekkelyk zyn Advys in deeze zaake uitgebragt, als mede de Concept-Misſive aan de Proviſioneele Repreſentanten van *Zeeland*.

Breeder, dan wy van Staatsſtukken gewoon zyn, hebben wy op deeze ſtilgeſtaan. 't Belang der zaake vorderde zulks. Wy durven ook verzekeren, dat veelen, anders afkeerig van Staatsſtukken te leezen, dit, althans op de meeste plaatzen, niet geeuwende uit de hand zullen leggen.

Reizen door Zwitſerland, Italien, Sicilien en de Grieksche Eilanden, naar Konſtantinopolen, en van daar te rug door een gedeelte van Griekenland, over Raguſa en de Dalmatiſche Eilanden, in de Jaaren 1787, 1788, 1789. *Door* THOMAS WATKINS, *A. M. Uit het Engelsch vertaald. Tweede Deel. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1794. *In gr.* 8*vo.* 140 *bl.*

Wy hebben niet naagelaaten, om, zo ras het Eerſte Deel deezer Reizen, in onze taal overgezet, het licht zag, en aan het Werk en aan de Vertaaling den welverdienden lof te geeven (*). Geene reden altoos om aan beide iets te onttrekken doet zich op by de doorleezing van dit Tweede Deel. Waarin ons voorkomt de Beſchryving der Stad *Geneve.* —— De Reis tot en de beklimming van den Berg *Cenis.* —— Een verſlag van *Turin.* —— Een Algemeen Berigt van *Savoyen* en *Piedmont.* —— Voorts vinden wy de *Appenynen*, *Genua*, *Pavia*, *Milaan*, *Piacenſa*, *Parma*, *Modena*, *Bologna*, *Florencen*, beſchreeven, en een kort berigt van *Toscanen*, van *Piſa* en *Livorno*, doormengd met zulke Reisontmoetingen als een breeder voorgeplaatſte Inhoud opgeeft.

Te *Grenoble*, uit *Zwitzerland*, wedergekeerd, tekent de Reiziger WATKINS eene ontmoeting aan, die onze opmerking trekt. In den Schouwburg dier Stad kwam by den Heer WATKINS een Officier onder het Regiment van *Saintonge*, met wien zy hunne kennis vernieuwden, daar hy hun Reisgenoot geweest was van *Challons* na *Lyons.* Deeze bragt hun by verſcheide van zyn Corps, die allen een weinig *Engelsch* ſpraken; hebbende een geruimen tyd, geduurende den Oorlog, in *Amerika*, gediend. „ Ik kan u niet zeggen," luidt de taal des Reisbeſchryvers, „ hoe zeer ik ſtond op te kyken, toen „ ik deeze Heeren, nevens die van nog een ander Regi„ ment, zoo hevig hoorde uitvaaren tegen de maatrege„ len van 't beſtier, en zoo ſterk pleiten voor de Ver„ gadering der Algemeene Staaten, die, gelyk zy zei„ den, alleen het regt hadden om de imposten en belastin„ gen

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1794. bl. 503.

„ gen in het Koningryk te bepaalen. —— Nu behoef ik
„ my niet langer te verwonderen over het zeggen van
„ een zeker Heer, dien ik, voor eenige dagen, te *Nismes*
„ aantrof. Ei lieve zie eens myn Brief na, dien ik u
„ uit deeze plaats ſchreef (*). 't Geen ik toen hoorde
„ beweeren hield ik voor niets meer, dan voor iets 't
„ geen hy liefst zoo wenschte. Thans echter beſpeurde
„ ik, dat zyn gevoelen op eene naauwkeurige kundſchap
„ gegrond ware nopens de algemeene denkwyze zyner
„ Landgenooten. *De Franſchen willen vry zyn*, en het is
„ het voorbeeld van *Brittannien*, dat hen zoo ſtout ge-
„ maakt heeft. De gisting is geweldig; het geroep al-
„ gemeen, en de klagten nadrukkelyk, ſtout en beſlis-
„ ſend. Ik durf het wel waagen om ſtellig te bewee-
„ ren, dat LODEWYK DE XVI alles zal moeten toegee-
„ ven, 't geen men dienſtig zal oordeelen te vraagen:
„ immers hoe kan eene Regeering, welke alleen door
„ Militaire Magt tot hier toe is ſtaande gebleeven, wan-
„ neer de *Soldaat* zich met den *Burger* vereenigt, om
„ zekere voorrechten in te roepen, daar aan weigeren
„ gehoor te verleenen? De Koning moet wel eene Ver-
„ gadering der Staaten beleggen, en zyne Magt zal voor
„ de haare moeten zwigten. Dit alles is een gevolg van
„ hunne Onderſteuning der *Amerikaanen*: want niet al-
„ leen hebben de Officieren, die men gezonden hadde,
„ om hen by te ſtaan, de vlam der Vryheid opgevat,
„ en zich zelven natuurlyker wyze gevraagd, waarom zy
„ haar derfden? maar de Natie is daar door zoo diep in
„ ſchulden verzonken, dat de Koning tot het wanhoopig
„ hulpmiddel de toevlugt moest neemen, om eene Na-
„ tionaale Vergadering byeen te roepen, welke ik my
„ verzekerd houde, dat zyn gezag in een ſchaduw zal
„ doen veranderen. Wanneer een Volk op die wyze by-
„ een is, om naar de misbruiken der Regeering onder-
„ zoek te doen, dan is het gevolg, maak 'er ſtaat op,
„ *Vryheid*. Maar laat ons wagten, en zien wat 'er ge-
„ beurt."

In deezer voege ſchreef WATKINS den 14 Sept. 1787. De Vertaaler mogt 'er, in 't Jaar 1794, in eene Aantekening, byvoegen. „ De Uitkomst heeft niet alleen „ dee-

(*) Deeze is een van die Brieven welke niet door den druk gemeen gemaakt zyn.

„ deeze Voorſpellingen van den Schryver ten vollen be-
„ waarheid; maar zelfs gebeurtenisſen aan het licht ge-
„ bragt, die, ongetwyfeld, verre boven zyne gisſing zyn
„ geloopen." —— En hoe veel verder nog, mogen wy, dit in Hooimaand des Jaars 1796 ſchryvende, 'er by ſtellen, als wy ons de groote en veelvuldige zaaken, in gevolge der *Franſche* Omwentelinge voorgevallen, ons voor den geest roepen; en agt geeven op die nog daadlyk in bewerking zyn. Een der eerſte aanleidende oorzaaken, gelooven wy, heeft WATKINS recht te nedergeſteld. Doch hier over kunnen wy niet uitweiden.

De Oudheid- en Geſchiedkundige WATKINS kon niet afzyn, om te beproeven, of hy den Weg van HANNIBAL, over de *Alpen*, niet met eenige meerdere zekerheid kon bepaalen, dan tot nog gedaan was. De waarneemingen, ter plaatze gedaan door het oog eens Mans als deeze Reiziger, verdienen onze aandagt; waarom wy dit gedeelte afſchryven.

„ Het Verhaal van deezen vermaarden togt in de Ge-
„ ſchiedboeken houdt in, dat hy van *Karthagena* in
„ *Spanjen*, aan 't hoofd van 100,000 Man en 40 Oly-
„ phanten, zich op weg begaf, over de oostpunt van het
„ *Pyreneesch* gebergte heen, en dat gedeelte van *Gallien*
„ doortrok, 't welk zich van dat gebergte naar de oe-
„ vers van de *Rhone* uitſtrekt; digt by *Pont St. Eſprit*
„ zyn Leger over die rivier deedt voeren, en aldaar de
„ *Gaulen*, die hem het landen tragtten te beletten, op de
„ vlugt joeg. Hier verneemende dat de Conſul PUBLI-
„ CUS CORNELIUS SCIPIO te *Marſeilles* was, vreesde
„ hy, dat deeze hem op zynen marsch zou onderſchep-
„ pen, en door een veldſlag het getal zyner Manſchap
„ verzwakken. Hy voerde dus zyn leger langs de *Rhone*
„ noordwaards op, tot dat hy aan de plaats kwam, al-
„ waar de *Iſere* haar met deeze Rivier vereenigt; van
„ hier trok hy ter zyde door het land der *Allobrogen*, of
„ het hedendaagsch *Dauphine*, en kwam aan den voet
„ der *Alpen*. Derzelver diepe valleijen ingetreeden zyn-
„ de, hadde hy niet alleen te worſtelen met de moei-
„ lykheden van den weg, maar ook met de aanvallen
„ van het fiere en woeste Volk, 't welk deeze tot dien
„ tyd onbetreeden gewesten, (want aan den fabelachti-
„ gen togt van HERCULES zullen tog ſlegts weinigen ge-
„ loof ſlaan) bewoonde. Hy overkwam echter alle

„ dee-

„ deeze zwaarigheden, en bereikte, in negen dagen tyds,
„ den top van het gebergte.

„ Dan thans deeden zich nog grooter belemmeringen
„ voor het afdaalen by hem op: ſchoon zyn vernuft en
„ geduld ook over deezen zegenvierde, zo dat hy zyn
„ Leger, alhoewel tot een vyfde deel van deszelfs aan-
„ tal by den aftogt geſmolten, in *Piedmont* of dat ge-
„ deelte van *Italien* bragt, 't welk door *de Po* beſpoeld
„ wordt, en den veldtogt opende met het beleg voor
„ *Turin* te ſlaan. Deeze zyn de voornaamſte omſtandig-
„ heden, welken POLYBIUS, de vriend en metgezel van
„ SCIPIO *den Afrikaan*, den jongeren, deswegens ver-
„ haalt. Hy hadde met de Officiers verkeerd, die te-
„ gen HANNIBAL gediend hadden, en in eigen perſoon
„ zich op weg begeeven om diens Marsch na te ſpoo-
„ ren.

„ Ik wil egter, met LIVIUS, liever onderſtellen, dat
„ zyne Overtogt meer Zuidwaards geweest is — naam-
„ lyk by *Briançon* tot *Feneſtrelles*, alwaar hy in *Italien*
„ afdaalde. De redenen, welke ik hebbe voor dit myn
„ gevoelen, zyn deezen: vooreerst, om dat, byaldien
„ de opmerkelyke byzonderheid, by LIVIUS vermeld (*),
„ geloof verdiene, dat hy den verflaauwden moed zyner
„ manſchappen wist te verleevendigen, door hun, van
„ de *Alpen*, de vrugtbaare vlakte van *Italie* te toonen,
„ 'er ſlegts ééne plek op deeze gebergten gevonden
„ wordt, van welke *Piedmont* enz. door een geheel Le-
„ ger kan beſchouwd worden: te weeten die, welke digt
„ by den top van *Feneſtrelles* ligt; als mede, by aldien
„ hy over de *Durance* getrokken is, gelyk het algemeen
„ gevoelen medebrengt, hy, in dat geval, by het uit-
„ komen uit den mond van de *Iſere* deezen weg moet
„ hebben ingeſlaagen: immers, ware hy over *Grenoble*
„ en den berg *Cenis* gegaan, dan moest hy den mond
„ dier Riviere op eenen aanmerkelyken afſtand, ter
„ rechter zyde, hebben laaten liggen, gelyk gy zien zult
„ by de beſchouwing van eene Kaart deezes Lands.

„ Wat het Vertelzel betreft aangaande zyn klooven ee-
„ ner ſteile rots door middel van vuur en azyn, dit
„ verdient zeker geene de minſte oplettenheid, als niet
„ vermeld ſtaande by POLYBIUS, en waarlyk niet ver-
„ die-

(*) Liv. Lib. 21. Cap. 35.

„ dienende eene plaats te bekleeden in de *Decaden* (*)
„ van LIVIUS. —— 'Er is 'er, die onderſtellen dat hy
„ by den grooten *St. Bernard* of *Alpes Penninæ* (†), dus
„ geheeten naar de *Carthaginenſers* of *Pœni*, overge-
„ trokken zou zyn; maar dit gevoelen wordt door den
„ laatstgemelden Geſchiedſchryver volkomen wederlegd.
„ Ook zou die overtogt, niet alleen toen, maar ook nog
„ heden, volſtrekt ondoenlyk zyn voor zulke omſlagtige
„ Dieren als de Olyphanten zyn: gelyk hy wyders in
„ dat geval, in plaats van over *Turin* na *Rome* te gaan,
„ deeze eerſte Stad, ter rechter hand, op eenigen af-
„ ſtand zou hebben moeten laaten leggen. Dit gevoelen
„ is derhalven allerblykbaarst verkeerd (‡)."

Van het Tuighuis te *Genua* ſpreekende, vermeldt WATKINS: „ Eén ding had ik byna vergeeten te melden, te
„ weeten een *Romeinſche* Voorſteven of Koperen *Ros-*
„ *trum*, over de deur van het Tuighuis hangende, *mo-*
„ *gelyk wel de eenigſte die nog voorhanden is* (§), en
„ om die reden eene groote zeldzaamheid. Men heeft
„ het

(*) LIVIUS heeft zyne *Hiſt.* in tien Stukken verdeeld.

(†) *Penninus* is een woord van *Celtyſche* Afkomst; betekende hoog, verheeven. *Pen* betekent, in de Walliſche taal, een Hoofd.

(‡) Men vergelyke, met deeze waarneeming van den Reiziger WATKINS, wat de Burger STUART in het VI D. zyner *Romeinſche Geſchiedenisſe*, in eene Aantekening, bl. 189, wegens deezen Overtocht, gezegd heeft. —— Deeze vindt het gebruik van *Vuur* en *Azyn*, om de ſteenen te doen ſpringen, zo verwerplyk niet als onze WATKINS; maar verdeedigt zulks, zie bl. 206. Men raadpleege ook de Kaart, agter het gemelde Deel gevoegd, den Tocht van HANNIBAL afbaakenende. *Aant. van den Redacteur.*

(§) Men heeft te *Rome* de *Columna Roſtrata*, rondsom met Voorſtevens van Schepen vercierd, die, ten tyde van PLINIUS, in de Eerſte Eeuw naa J. Ch. nog op de Markt te *Rome* ſtondt, en, in 't Jaar 1560 van onze tydrekening toevallig wedergevonden, door de bezorging van den Cardinaal ALEXANDER DE FARNESE in het Capitool te *Rome* geplaatst is. Aan dit uitmuntend Gedenkſtuk der Oudheid zyn nog zes Voorſtevens te zien, die ter opheldering van den alouden Scheepsbouw ſtrekken: en waarſchynlyk deezen *Genueeſchen Rostrum* overleeven zullen. De Burger STUART heeft des een Berigt, en ons het Opſchrift te leezen, gegeeven in zyne *Romeinſche Geſchiedenisſen*, V D. bl. 400 enz. *Aant. van den Redacteur.*

„ het gevonden in het uitdiepen van de Haven, waar in „ het waarſchynlyk langen tyd gelegen hadde, en het is „ tegenwoordig byna door ouderdom verteerd; het ge„ lykt naar den kop van een Wild zwyn, of zulk een „ ſlag van een Dier."

Nog iets van eenen anderen aart, ten ſlotte deezer Aankondiging. Naby den Tooren te *Piſa*, die 180 voeten hoog is en veertien voeten over zyn baſis hangt, dewyl het fundament aan dien kant door de zwaarte gezakt is, ligt, volgens onzes Reizigers verhaal, „ een „ lang, ruim, Kerkhof, met een Gaanery omringd, *il* „ *campo ſanto* (het Heilig Land) geheeten, dat door „ de vroome lieden van de plaats met een eerbied be„ ſchouwd wordt, welke zeer naby aan Godsdienſtig „ Eerbewys grenst." —— De grond van deeze eerbiedenis is deeze. „ Geduurende de kruistogten, voorza„ gen die van *Piſa* de oorlogvoerende Mogenheden van „ Schepen, om hun Krygsvolk en Oorlogsbehoeften naar „ *Palestina* over te voeren. Deeze Schepen bragten te „ rug, — 't geen in dien tyd als een onwaardeerbaare ſchat „ beſchouwd werd, —— zwaare laadingen van Aarde, „ van digt by het heilig graf, te *Jeruſalem*, gedolven, „ en op Kameelen na het Zeeſtrand gedraagen. Deeze „ gewyde laading, veilig te *Piſa* aan land gebragt zyn„ de, wierd terſtond, door allerlei ſtanden van men„ ſchen, naar de Kloosters gekruid, en vervolgens aan„ gelegd tot een Kerkhof, voor zulke Burgers, die een „ zekere bepaalde ſom gelds, welke ik hoor dat niet ge„ ring is, voor hunne begraafenis betaalen willen. Ik „ hadde de ſtoutheid om den Koster te vraagen, wat „ voordeel het den Lyken aanbragt, dat zy onder deeze „ kluiten geſtopt wierden? In plaats van my te antwoor„ den, keek hy my ſtyf in 't aangezicht; en, daarop „ zich naar onzen Gids keerende, zeide hy: *non ſon* „ *Chriſtiani ſti Signori*? (Zyn deeze Heeren geen *Chris„ tenen?*) *Non, non, ſon Ingleſi.* (Neen, neen, zy zyn „ *Engelſchen!*) antwoordde de andere, en ging heen."

Wy zien dat wy met de Aankundiging deezer onderhoudende Reizen eenigzins ten agteren zyn; wy zullen die agterlykheid tragten in te haalen, door van de twee nog voorhanden zynde Deelen vry ſpoedig verſlag te doen.

Reize rondom de Waereld, door JAMES COOK, *vertaald door* J. D. PASTEUR. *Eerſte Deel. Met Kaarten en Plaaten. Te Leyden by* Honkoop, *te Amſterdam* Allart, *en 's Haage* van Cleef, 1795. *In gr.* 8*vo.*

Zonder ons te zetten ter afweeringe van de meer dan zydelingſche ſmaad, welke de Vertaaler van deeze Reize, in zyn Voorberigt, ook op ons werpe, daar een onzer Medeſchryveren onzes *Mengelwerks*, by het uitkomen des *Engelſchen* Werks, zich terſtond bevlytigd heeft, om het weezenlyke, en voor alle Leezeren belangrykſte, min of meer uitvoerig te vertaalen; zonder ons te verdeedigen tegen den aangewreeven blaam, van mede te behooren tot *Verbroddelaars* deezes Werks, dewyl en ons oogmerk en ons plan ons verdeedigt tegen alle zodanige opſpraak, doet het ons vreemd, dat de Vertaaler, om eene Onderneeming, die zeker alles, wat 'er van deeze beroemde Reizen in onze taal voorhanden is, wyd en verre overtreft, aan te pryzen, zich bedient van het niet pryslyk middel, de veragting van anderen, die met de nuttigſte inzigten werkzaam waren om kundigheden voort te planten, en de leeslust te toeven op de weetenswaardigſte byzonderheden, en aan dezelve de nieuwſte ontdekkingen mede te deelen.

Ook aan het Leeven van deezen Wereldomreiziger, in dit Deel vooraan te vinden, hebben wy, met zeer veele opheldernde omſtandigheden vermeerderd, in ons *Mengelwerk* plaats gegeeven. Het een en ander ontſlaat ons om uit het Werk voorhanden iets te trekken, en onzen Leezeren voor te houden.

Van de Uitvoering alleen nog een kort woord. De Vertaaler, die zich door veele Vertaalingen by zyne Landgenooten verdienstlyk gemaakt heeft, dien wy te meermaalen deswegen preezen, en ook ten deezen opzigte onzen lof niet weigeren, verklaart, in zyn Voorberigt, naa de gemelde laagzetting van anderen, die de hand hier te Lande aan dit Werk ſloegen, „ de Vertaaling van „ dit Werk (naa veel uitſtels) niet geheel uit het oog „ verlooren, maar ſteeds in de hoop geleefd te hebben, „ om zynen Landgenooten de Reizen van COOK in hunne „ taal aan te bieden, in een gewaad het oorſpronglyke

„ waar-

„ waardig; dat eindelyk eenige Boekhandelaars zich „ daar toe niet ongenegen toonden; doch dat de kost- „ baarheid eener Uitvoeringe, aan het oorſpronglyke ge- „ lyk, altoos eene groote zwarigheid bleef."

Naamlyk de oorſpronglyke *Engelſche* Uitgave is in groot Quarto, zeer ſchoon, gedrukt, gelyk de vertaalde Reizen van ANSON, by TIRION uitgegeeven. Een Formaat, voor een Werk als dit, met uitſlaande Plaaten, Kaarten en Tafels, veel geſchikter dan het groot Octavo Formaat, waar toe zy eindelyk beſlooten. Ook dit Formaat zoekt de Voorberigt-Schryver boven het andere te ſtellen, „ als het voordeel hebbende van, ſchoon „ even volledig, minder kostbaar te zyn, en dat thans „ veelal, om de gemaklykheid van het leezen, verkoo- „ zen wordt." Hy voegt 'er by: „ zo dat de tegenwoor- „ dige Uitgave, in vergelyking van de *Engelſche*, *Fran- „ ſche* en *Hoogduitſche*, op een zeer maatigen prys zal „ te ſtaan komen; terwyl men egter niets ſpaaren zal „ om dezelve in volledigheid, naauwkeurigheid en fraai- „ heid, tot een grooten graad van volkomenheid te bren- „ gen." —— Hy vleit zich, niet te veel te zeggen, als hy den Leezer belooft, en dit eerſte Deel als een bewys daar toe gerustlyk aanbiedt, „ dat deeze Nederduit- „ ſche Druk van de Reizen van COOK volledíger en „ fraaijer dan de *Hoogduitſche*, en naauwkeuriger dan de „ *Franſche*, zal weezen." — Dan de *Franſche*, welke hy, in eene Aantekening, van onnaauwkeurigheid beſchuldigt.

Van Gezigten, Kaarten en Plaaten, ſpreekende, ſchroomt de Vertaaler niet te zeggen, „ dat deeze Uitgave in „ fraaiheid van uitvoering, ſchoon de Plaaten op eene „ wat kleinder ſchaal gebragt zyn, zelfs de *Engelſche* te „ boven gaat." Schoon wy wel willen bekennen dat deeze *Namaakzels* loſ verdienen, moet men de *oor- ſpronglyke Engelſche* niet gezien hebben, om 'er dien aangemaatigden voorrang aan te vergunnen. Wy hebben gelegenheid gehad om ze te vergelyken.

Dan alles wat hier voorkomt moet voor 't beste gaan; zo ook „ is het Portrait van den doorlugtigen *Engelſchen* „ Reiziger naar de beste Engelſche Plaat, die 'er van „ hem is, gevolgd, en kunſtig uitgevoerd." Wy hebben dit Afbeeldzel vergeleeken by 't geen geplaatst is voor de Engelſche *Voyage towards the South Pole and Round the World, in the Years* 1772—1775, *by* J. COOK, in 't Jaar 1777 uitgegeeven, en gelooven dat dit,

door W. HODGES geſchilderd en door J. BASIRE in 't koper gebragt, wel zal opmogen tegen 't geen hier voorkomt, als door N. DANCE geſchilderd, en geſneeden door J. S. KLAUBER AUGUSTA.

Voorts herhaalen wy, ten beſluite, dat wy geene Vertaaling deezer Reize hebben, die de tegenwoordige Uitgave eenigzins evenaare. Alleen konden wy niet voorby, het aangemerkte plaats te geeven, om der Verdrukkings en Ophefs wille.

Nederlandsch Jonglingſchap aangemoedigd tot den Zeedienst. In den Haage, by J. Plaat. *In gr.* 8*vo.* 13 *bl.*

In vloeiende vaerzen tragt de Maaker van dit Dichtſtuk het doel te bereiken, op den titel aangekondigd. Lof verdient zyn oogmerk; en indien dichterlyke ſieraaden iets vermogen ter aanvuuringe van Vaderlandſchen heldenmoed, mogen wy ons van de aangewende poogingen eenig goed belooven. Naa de Britſche roofzucht, en de nadeelen, door dezelve den Vaderlande toegebragt, geſchetst te hebben, beſtrydt de Dichter de voornaamſte bedenkingen en zwaarigheden, welke den Bataaf van het bevegten van 's Lands Vyand zouden kunnen terughouden. Oordeelkundig is de bedenking, welke hy daar nevens aanvoert, dat alle zyne redenen geene baate zullen doen, zo niet een gloed van Dapperheid in de harten blaake.

„ *Dan —— vruchtloos poogt myn zwakke zang*
„ *Uw moed te ontvlammen, Vryheids-Zoonen!*
„ *Om, op de Zee, voor 's Lands belang*
„ *Uwe oude dapperheid te toonen. ——*
„ *Beſchermer van 't Bataafs gewest!*
„ *Wanneer ons vry Gemeenebest*
„ *d'Alouden [de] krygsmoed is ontweeken; ——*
„ *Wanneer uw heldenvuur verſlapt*
„ *Als U een Brit op 't harte trapt,*
„ *Zal 't gloeiendst loflied nooit uw yskoud harte ontvonken!*"

Bemoedigende voor de kloeke verdeedigers van Nederlands Vryheid en Welvaart, ſchryft de Dichter:

„ *Hy plukt de ſchoonſte lauwer blaên*
„ *Die thans, voor 't ſtaarend oog der ſtranden,*
„ *Den ſcepter van den Oceaan*
„ *Ontrukt aan ſlaafſche dwingelanden.* ——

„ Ja

„ *Ja 't heerlykst loon is hem bereid*
„ *Die zich door deugd en dapperheid*
„ *Het ſchitterenſte eerſpoor weet te baanen.* ——
„ *Die 't ſchreijend Neerland wraak verſchaft,*
„ *Den Roover van zyn welvaart ſtraft*
„ *En magtloos ſiddren doet voor Vryheids zegevaanen.*"

De Dichter beſluit met de moedſcheppende hoope, dat hy niet vrugtloos zal gezongen hebben.

„ *Wat zie ik Belg!* —— *uw aanſchyn bloost!* ——
„ *Wat vuur ontſteekt uw zwellende aadren!* ——
„ *Triumf!* —— *nog kweekt Civilis kroost*
„ *Den moed van zyn doorluchte Vadren;* ——
„ *Te wapen! wakkre Heldenſchaar!*
„ *Ten ſtryd voor haardſtede en altaar!*
„ *Ten ſtryd, gevreesde water-Leeuwen!*
„ *Vernielt den Brit* —— *beſchermt uw grond* ——
„ *Zo rolle uw lof den aardbol rond,*
„ *Tot aan den jongſten golf der afgeſlingerde eeuwen!*" ——

Armoede en Grootheid, Tooneelſpel. Naar het Hoogduitsch van AUGUST VON KOTZEBUE, *door* CORNELIS LOOTS. *Te Amſterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1795. *In 8vo.* 164 *bl.*

Een ſchoon Stuk, 't geen zich met aangenaamheid laat leezen, en dat ons niet verwondert de goedkeuring van 't Algemeen, en zelfs van Kenneren, by de vertooning, te hebben weggedraagen: de kortheid der ſamenſpreekingen, die anders, door haare langheid, wel eens verveelen; de geſtadige veranderingen en wendingen, die in dit Toneelſpel zo veelvuldig zyn, kunnen niet anders dan toejuiching verwerven. Maar 't zyn juist deeze veranderingen en wendingen, die de éénheid van het Stuk wegneemen, en veroorzaaken, dat men, in ſtede van één Hoofdperſonaadje, verſcheidene aantreft; behalven dat 'er hier en daar wel iets, dat vreemd en onwaarſchynlyk, dat is niet natuurlyk, is, in voorkomt. Dan, niettegenſtaande dit alles, zyn de Characters ſchoon, en leveren, by elkander genomen, zeer juiste en leevendige ſchilderingen op, die, in veele gevallen, in nuttige Zedelesſen kunnen worden verwiſſeld.

De Man van veertig Jaaren, Blyſpel; gevolgd naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Te Amſterdam, by* J. R. Poſter, 1796. *In* 8*vo.* 55 *bl.*

Hoewel de vermaarde KOTZEBUE zichzelven in dit Stukje gelyk blyft in 't meesterlyk behandelen zyner uitgekoozen Characters, is echter het Onderwerp van dit Blyſpel niet zeer gewichtig: dat een welopgevoed en verſtandig Meisje haaren Opvoeder, aan wien zy veel verſchuldigd is, bemint, en hem haare hand ſchenkt, ſchoon hy veertig Jaaren oud is, en eenen jongen Lafbek en windrigen Kamerjonker verſmaadt, is juist zo zeer interesſeerende niet; en dit is hier 't geval, dat, niet onbevallig geſchetst, zich met vermaak laat leezen.

Naamlysten van Nederduitſche Boeken, als mede van Franſche en Latynſche Werken, Oratien, Disſertatien, Konstprenten, Pourtraiten, Landkaarten, enz. geduurende de Jaaren 1792, 1793, 1794 *en* 1795, *uitgekomen. Te Amſterdam, by* A. B. Saakes. *In gr.* 8*vo.*

Van den aanleg deezer Naamlyst, en het veelvuldig gebruik, 't welk daar van gemaakt kan worden, voor den Boekhandelaar en Boekbeminnaar, hebben wy loflyke melding gemaakt, toen het eerſte Jaar voltrokken was (*). —— Wy zien met genoegen, dat deeze waarlyk, in veele opzigten, nutte Onderneeming, door het vertier, onderſteunings genoeg vindt om dezelve voort te zetten, gelyk de bovengemelde Jaartallen uitwyzen. Het blyft op denzelfden voet ingerigt als wy ter boven aangetoogene plaatze vermeld hebben, en niet noodig oordeelen te herhaalen. —— Alleen wilden wy niet afzyn, door deeze Aankondiging, onze Vaderlandſche Leezers en Boekbeminnaars, in zo verre zy zulks noodig mogten hebben, te herinneren, dat deeze hun nuttige arbeid aan den gang gehouden wordt, zo dat zy, by aanhoudenheid, 'er dat gemak by kunnen vinden, en die voordeelen uithaalen, welke wy 'er aan moeten blyven toeſchryven.

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1791, bl. 144.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

Verhandelingen, raakende den Natuurlyken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootſchap. XVde Deel. Te Haarlem, by* Joh. Enſchedé en Zoonen *en* J. van Walré, 1795. *Behalven het Voorberigt*, 469 *bl. in gr.* 4to.

TWEEDE BERIGT.

Het gewigt der zaake en de ſchoonheid der Verhandelingen, in dit Deel voorkomende, verboden ons, het te laaten berusten by de uitgebragte en overgenomene taal der Beoordeelaaren, voorheen bygebragt; wy betuigden, liever andermaal tot dit Deel te willen wederkeeren, dan het zo uit de hand te leggen (*). In gevolge hiervan vatten wy het andermaal op, met oogmerk om ook recht te doen wedervaaren aan de *drie* overige in dit Stuk medegedeelde Verhandelingen, ieder met een Zilveren Eerpenning bekroond.

De onmiddelyk volgende op die van C. ROGGE, welke de Gouden Eermunt wegdroeg, komt uit de hand van J. BROUWER, Leeraar der *Doopsgezinden* te *Leeuwarden*. — 's Mans *Eerſte* pooging is, om den *eigenlyken ſtaat des Geſchils* op te geeven. In deeze voordragt doet hy den Voorſtanderen van het *Inwendig Bewys* recht, en veroordeelt hun niet; van welke onthouding hy ook elders (zie bl. 162, 185) blyk geeft. ROUSSEAU'S, SEMLER'S, STEINBART'S en BAHRDT'S gevoelens draagt hy voor. En haalt vervolgens het *Uitwendig* Bewys in klaaren dag. Met vermelding, hoe de Tegenſtreevers van 't zelve daaromtrent te werk gaan. Eene ſchets daar van gegeeven hebbende, ſluit hy dit Hoofdſtuk met deeze woorden: „Wy „vergenoegen ons hier mede, ten bewyze hoe ſtoutlyk „deeze hedendaagſche Christenen hunne vreemde be-

„grip-

(*) Zie hier boven, bl. 309.

„ grippen op de Schriftuur durven gronden, en dezelve „ wel eens, zonder het minſte gezag, naar hunne opvat- „ tingen doen ſpreeken. — Maar laaten wy, harde aan- „ merkingen vermydende, daar nu de ſtaat des Geſchils „ met de eigen woorden veelal van onze Tegenſtreeve- „ ren geſchetst is, tot het Tweede Deel deezer Ver- „ handelinge overgaan."

Dit Tweede Deel is ingerigt om aan te toonen, *dat het Inwendig Bewys niet genoegzaam is ten betooge der Godlykheid.* Zeer gepast zyn 's Schryvers aanmerkingen over het woord *Godlyk*, waar mede men zo dikwerf ſpeelt, waar mede een ROUSSEAU, een BAHRDT, een SEMLER en STEINBART, bovenal geſpeeld hebben. Het ſlot deezes Hoofddeels is: „ Wy beſluiten dat het Inwendig „ Bewys voor onzen Godsdienst, hoe veel hetzelve ook „ afdoe om deszelfs Redelykheid en Godewaardigheid „ aan te toonen, echter in geenen deele den Godlyken „ Oorſprong der Christlyke Leere met volle overtuiging „ voldingen kan, te minder nadien, buiten het geloof „ aan de Wonderwerken door JESUS en de zynen ge- „ wrocht, hun leeven ophoudt voorbeeldig of Hemel- „ ſche Gezanten waardig te zyn, en hier uit alzo eene „ reden gebooren wordt om den gezegden Godlyken „ last, welken hunne woorden aanduiden, by hun niet „ te erkennen."

Hier mede ſtapt onze Verhandelingſchryver over tot het Derde Hoofddeel, 't welk ten Opſchrift voert: *Over de waarde van het Uitwendig Bewys, en over de kragt van Overtuiging, die deszelfs vereeniging met het Inwendige heeft, ter ſtaavinge van de Godlykheid der Christlyke Openbaaringe.* Van deeze taak kwyt zich de Eerw. BROUWER meesterlyk. Welgepast merkt hy op, „ dat „ van eene *Bekleeding* der Leere in Geſchiedenisſen te „ droomen, eene uitdrukking die aan gelykenisſen alleen „ voegen zou, ten zy hy grovelyk dwaale, een duistere „ of ingewikkelde verklaaring is van Ongeloof aan de „ verhaalde Daadzaaken, zonder de minſte bepaaling „ waar over en op welke gronden men twyfeling „ voede."

Naa zyne gedagten voorgeſteld, en de bronnen aangetoond te hebben, waar uit hy de mogelykheid der Wonderen afleidt, gaat de Eerw. BROUWER over om de daar op gemaakte tegenwerpingen van ROUSSEAU te overweegen, te beſtryden, en, zo het voorkomt, te overwinnen.

Dit

Dit gedeelte heeft ons by uitſtek behaagd; en toont hy, hoe averechts zy beſluiten „ die met ROUSSEAU het „ daar voor houden, dat de Wonderen niets zouden toe„ brengen ten bewyze der Godlykheid eener Leere, „ wier Godebetaamelykheid uit zichzelve zeker is."

By wyze van Aanhangzel, verzet de Verhandelaar, om ten aanziene van de Wonderwerken geenen grond tot twyfeling over te laaten, zich tegen de herhaalde poogingen des Heeren SEMLER, om zynen Leezeren in te boezemen, dat het getal der verhaalde Wonderen, of zommige van deeze Tekenen, die hy met naame noemt, (in zyne *Comment. ad* JOH. XI: v. 4. en XXI: v. 25:) niets toebrengen, of zy erkend dan wel verworpen of onbeſlist gelaaten worden. „ Te veel, ſchryft hy, hebben wy reeds „ deezen Schryver leeren kennen, om niet eenig ver„ moeden op te vatten, dat de ligtvaardigheid, waar „ mede hy, ingevolge dier ſtellinge, de opwekking van „ LAZARUS, en andere hoogstbelangryke Gebeurtenisſen, „ van weinig aanbelang ſchynt te agten, haaren oor„ ſprong heeft uit zyne bekende denkwyze over de „ kleine waarde, die hy in 't algemeen aan het gezach „ der Wonderen toekent. Maar, hoewel wy niemand op „ loutere gisſing willen bezwaaren, vinden wy ons ech„ ter gedrongen tegen dusdanig misbruik ons te verzet„ ten: nadien de Geloofwaardigheid der gewyde Schry„ vers, en gevolglyk onze Godsdienst, daar by lyden „ zoude, zo men regt hadt de verhaalen, die ſlechts by „ één der Euangelisten voorkomen, als verdacht en min „ zeker aan te merken."

De derde Verhandeling, van den Eerw. HULSHOFF, onderſcheidt zich, ſchoon het zelfde gevoelen als de twee voorgaande beweerende, door ſchikking, trant en ſtyl, en is, over 't geheel, ingerigt op eenen voet, den diepdenkenden Wysgeer waardig: *over 't geheel* ſchryven wy; dewyl ons hier en daar zwakke plaatzen voorkomen, toe te ſchryven aan diens ſchranderen Mans jongst omhelsde Leerbegrippen, wegens deeze en geene Leerſtellingen des Christendoms.

Het Eerſte Hoofdſtuk ſtelt *het Inwendig Bewys als alleen genoegzaam* voor: en ſchetst het denkbeeld der zogenaamde *Regtzinnigen*, die het Inwendig Bewys voor voldingend houden.

Met het Tweede Hoofdſtuk gaat hy voort, om *het*

Inwendig Bewys, als op zichzelven alleen niet genoegzaam, voor te draagen.

In het Derde Hoofdſtuk toont hy *het Verband tuſſchen het Inwendig en Uitwendig Bewys*. Zyne zeer wel uitgewerkte gedagten hier over voorgedraagen, en den Aart, het Gewigt, en de onderlinge Betrekking, der tweeſoortige Bewyzen naagegaan hebbende, om daar uit te beoordeelen in hoe verre dezelve vereischt worden tot het voortbrengen eener welgegronde Overtuiging, ſchetst hy het *Algemeen Beloop* van het Uitwendig Bewys, tot welks vernieuwde Beoefening ſommige opregte Onderzoekers in onze dagen, gelyk hy te regt aanmerkt, wel eenige aanleiding willen vinden.

Meer byzonder is het Vierde Hoofddeel, 't welk ten Opſchrift voert: *Het Gevoelen der laatere Schryvers*. Zie hier den Aanvang: „ De laatere Schryvers, hier bedoeld, „ zyn de Tegenvoeters van hen, die in het eerſte „ Hoofddeel hun Gevoelen zeggen, en het uitſluitend „ Eigendom hebben van het Inwendig Bewys als alleen „ genoegzaam. Wonderſpreukig ſchynt het, dat deeze „ onverzoenlyke Partyen hier voorkomen als eene ge„ meenſchaplyke zaak maakende in de pooging „ „ om te „ „ beweeren, dat het Eerſte Bewys alleen genoeg vol„ „ doende konne gehouden worden, om het Tweede „ „ geheel en al te kunnen misſen, of althans deszelfs „ „ waarde en deugdelykheid in het midden te laaten." " „ —— Dit vreemd verſchynzel verdient, om verſchei„ dene Redenen, een zeer naauwkeurig onderzoek, 't „ welk niet gunſtig, naar veeler gevoelen, kan uitval„ len voor die laateren. Veelen, egter, onder deezen „ zyn Mannen, niet alleen los van gemeene Vooroordee„ len; maar ook zeer geleerd, begaafd met een onder„ ſcheidend oordeel, doordringend verſtand en goeden „ ſmaak: ook zyn zy welgeoefend en veel werks beſtee„ dend aan hunne Opſtellen. Zy hebben veele Dwaa„ lingen verbannen, veele Ontdekkingen gedaan, en ver„ dienen, in zo verre, den naam van Verlichters, of „ *nieuwe Hervormers:* want zeer veel Nuts, bedoeld en „ niet-bedoeld, is door hen met de daad geſtigt, en „ veelen, die hun niet zeer byvallen, zyn, door hun „ toedoen, van eene ſluimerzugt geneezen, welker af„ legging reeds vrugtbaar is, en verder kan worden, in „ zeer heilzaame Gevolgen. Het zou ſtyfzinnig, dwaas

„ en

„ en ondankbaar zyn, dit niet te erkennen, of 'er geen
„ voordeelig gebruik van te willen maaken."

Hun nader ſchetzende, geeft by deeze Afbeelding:
„ Vry algemeen maaken zy aanvallen op het uiterlyk
„ Bewys, ook wel zonder regelregt ſtaande te houden,
„ dat de Wonderen, indien ze gebeurd waren, geene
„ Waarde of Bewyskragt zouden hebben. De meesten
„ werken van ter zyden om de Wonderen overtollig te
„ doen voorkomen, en dezelve in minagting te brengen,
„ of zelfs een Afkeer tegen dezelve in te boezemen.
„ Naar hunne aanduiding was het Uitwendig Bewys ge-
„ past alleen geduurende de minderjaarigheid des men-
„ ſchen verſtands, voor ſtompe verſtanden, zwakhoof-
„ den, verlamde Geesten, voor Jooden, en allen, die
„ nog ſtaan op den onderſten trap der Uitbeelding; om
„ aan dezulken eenen geweldigen ſchok te geeven tot
„ Opmerking. En daarom noemen zy de hedendaagſche
„ Voorſtanders van het uiterlyk Bewys, ſpotswyze, *Over-*
„ *natuurlyke Godgeleerden.* Zy dringen aan, dat edele,
„ vrye en wakkere, Vernuften zig verlustigen in den
„ Geest des Christendoms, vindende genoeg voor hun
„ geloove in de inwendige ſchoonheid der Leere."

Strekt dit ſlot om veel van het gunſtige denkbeeld, wegens die Schryvers gevormd, af te trekken, dit vermindert van bladzyde tot bladzyde, waarin zy, als 't ware, ontkleed worden —— ontkleed, niet door tegen hun uit te vaaren; maar uit hun eigen Schriften, de laatere *Duitſche* inzonderheid, waarin HULSHOFF eene groote beleezenheid betoont.

Naa deeze blootlegging van dier Schryveren gevoelen, met hunne eigene woorden, vaart de Heer HULSHOFF, hun min zagt behandelende dan ROGGE of BROUWER, voort: „ Maar veele Leezers zullen waanen, dat wy hen te
„ hard vallen, door hen geenzins onder de *Christenen* te tel-
„ len. Doch weldraa zal het blyken, dat wy hier mede
„ geenen ſchrik aanjaagen, veel min beledigen. Volgens
„ het aangenomen taalgebruik, kan men de bepaaling van
„ een Christen te zyn niet ruimer ſtellen, dan, dat hy is
„ iemand, die de Godlyke Zending van CHRISTUS gelooft.
„ Door eenen *Niet-Christen*, eenen *Deist* of *Naturalist*,
„ verſtaan wy gemeenlyk iemand, die zulks niet erkent.
„ Deeze gewoone Betekenis der woorden te veranderen,
„ zou nergens toe dienen dan om verwarring te veroor-
„ ken. Men zal nu vraagen, of die laatere Schryvers zig

„ den naam van Christenen niet *begeeren* toe te eigenen?
„ Niet in dien zin; en ik zal verder met onderſcheiding
„ moeten antwoorden. De naam Christus betekent, vol-
„ gens hen, eene Waardigheid, en wel een ingebeelde
„ Joodſche Waardigheid; zo dat die naam niet verkies-
„ lyk voor hen zou weezen, om daar van eene afgeleide
„ benaaming te ontleenen. Als wyze en onafhanglyke
„ Menſchen, zyn ze niet zeer belust op Secte-naamen.
„ Indien zy zig egter zouden moeten benoemen naar ie-
„ mand uit de Oudheid; dan zouden zy, ten aanzien van
„ het Godsdienſtige, zig kunnen noemen naar iemand uit
„ de Jooden, zynde de egte of onegte Zoon des Tim-
„ mermans van Nazareth en van Maria, als die een Voor-
„ werp is van welverdiende Lofſpraak en hooge Verwon-
„ dering, wanneer men, by het waardeeren zyner verdien-
„ ſten, tevens agt ſlaat op het ongunſtige in zynen Leef-
„ tyd, Landaart en Opvoeding. Naar de woordafleiding
„ zouden zy zig moeten noemen *Jeſuisten*, of *Jeſuiten*;
„ doch daar deeze benaaming verbruikt en geëigend is
„ door de berugte Orde, kunnen zy den naam van Chris-
„ tenen voeren, in zo verre dezelve te kennen geeft, dat
„ zy aan JESUS agting toedraagen, en in zyne Leere, zo
„ wel als in de gezegden van SOCRATES, dat goede aan-
„ treffen, 't welk zy nog wel willen overneemen. Zy
„ verzoeken de Christenen te verdeelen in *Wondergeloo-*
„ *vigen* en *Natuurgeloovigen;* om geſteld te worden onder
„ de laatſten, en dus te vermyden de benaaming van
„ Ongeloovigen of Onchristenen, als welke ongunſtige
„ vooroordeelen tegen hen zou inboezemen." —— Alle deeze byzonderheden zegt HULSHOFF niet; hy ſtaaft ze, aan den voet der bladzyden, uit hunne eigene Schriften.

Dus het Ongeloof ontbloot hebbende, vaart de hun ontleedende HULSHOFF voort, met den oorſprong daar van, betrekkelyk het tegenwoordig onderwerp, aan te wyzen; teffens hunnen trant van Schriftuurverklaaren ontledende. 't Geen hy weder met ſpreekende voorbeelden ſtaaft. Wegens deeze veelvuldige Aanhaalingen in der Schryveren eigene taale, drukt zich de Verhandelaar deezerwyze uit: „ Bykans alles, wat in dit Hoofddeel voorkomt,
„ moest belegd worden met bewyzende Aanhaalingen;
„ om, by zommigen, de verdenking af te weeren van
„ vergrooting uit partydige Bitterheid. Indien ik hier
„ toe, eenige jaaren lang, aantekeningen hadt verzameld
„ uit de voorkomende nieuwſte Schryvers, en voorts ge-

„ bruik

„ bruik wilde maaken van de gewoone Hulpmiddelen en „ Woordenboeken, zou ik eene ryke *Bloemleezing* van „ deezen aart kunnen aanbieden. Doch de *Ruiker*, hoop „ ik, zal genoegzaam bevonden worden ter bereiking van „ het oogmerk."

Het Vyfde of laatſte Hoofddeel deezer Verhandelinge voert ten Opſchrift: *Het verwerpen der Wonderen ſchynt te ſtrekken om alle overtuiging van Godsdienst weg te neemen.* Schoon kort, is dit zeer doeltreffend geſchreeven, en doet de hand eens Meesters kennen; wiens laatſte Pennevrugt, die de dag zal aanſchouwen, deeze Verhandeling is. —— Greetig betoonde zich HULSHOFF, zo men ons berigt heeft, om, nog vóór zyn dood, dit Deel der Verhandelingen te leezen; ten welken einde het hem ook, toen het eenigzins verzendbaar was, door TEYLER's Fundatie werd toegeſchikt.

Wy moeten, om tot geen *Derde Berigt* te komen, nu de vierde of laatſte Verhandeling over dit Onderwerp, van den Eerw. DE VOS, nog voordraagen. Deeze is Briefswyze ingerigt, en valt zeer in den trant der *Brieven over den tegenwoordigen Staat des Christendoms, en het Gedrag der Ongeloovigen*, door A. J. ROUSTAN (*). De Schryver brengt, in een kort Voorberigt, het zyne by om die Briefswyze behandeling te verdedigen; de langwyligheid, waar toe dezelve vry natuurlyk aanleiding geeft, heeft de Opſteller tragten te voorkomen door *Aanteekeningen*, aan het ſlot gevoegd.

De *Eerſte Brief* is inleidende om de Naſpeuring des Vraagſtuks te verlevendigen. —— De *Tweede* dient om ons met den Aart des Vraagſtuks nader bekend te maaken; en te ontvouwen wat men bepaald door het Uitwendig en Inwendig Bewys te verſtaan hebbe. —— Met den *Derden* begint de eigenlyke Beantwoording. In denzelven wordt, naa eene nadere toelichting, het Inwendig Bewys getoetst, en de zwakheid daar van op zichzelven aangetoond. —— De *Vierde Brief* behelst eene ſchoone voordragt en toetze der Schryveren, die het Inwendig Bewys alleen willen doen gelden. In deezen hebben wy een fraaije trapswyze ontvouwing, hoe dit Stelzel

(*) Hier van zag, by onzen Drukker, J. YNTEMA, eene keurlyke Vertaaling, in 't Jaar 1774, het licht. In gr. 8vo.

zel ter baane gekomen is, welke lotgevallen en gedaantverwisselingen 't zelve met den tyd ondergaan hebbe, doorvlogten met wederleggingen der voornaamste Mannen, die de verdediging daar van op zich namen.

Eerst treedt hier TINDAL te voorschyn, met zynen moedigen doch bescheiden Tegenschryver FOSTER. Ten aanziene van welken Schryver de Eerw. DE VOS met allen regt aanmerkt: „ Zeer greetig is dit Werk ten allen „ tyde gezogt, door allen, die, der *Engelsche* taale mag„ tig, in onderwerpen van deezen aart belang stellen. — „ Jammer is het, dat hetzelve, zo ver ik weet, by ons „ nimmer is overgezet: ook menig een zou 'er, met be„ trekking tot laatere aanvallen, veel uit kunnen leeren. „ —— En wie is 'er die zich over deszelven leezing be„ klaagt? wat zeg ik! beklaagt? Wie, die het niet herleest, „ en zich zo wel hartlyk over verheugt, als het keurige van „ 's Mans oordeel steeds bewondert?" —— Wy weeten, dat, jaaren geleden, eene Vertaaling daar van ten druk is aangeboden; doch de Boekhandelaar maakte zwarigheid in de onderneeming, uit hoofde van 't geen 'er in voorkwam met de Leer der *toen heerschende Kerk* in ons Land strydig. Deeze zwarigheid is thans uit den weg geruimd; en de wederhouding van eene *Nederduitsche* Vertaaling is nu misschien, zo niet zeker, toe te schryven aan den geringen aftrek, welke zo verstandig en welgeschreeven Werken hebben in ons Land. Men verschoone ons die ongunstige trek voor onze Landgenooten. Waarheid perst ze ons af.

Vervolgens treedt MORGAN, de Heer MURALT, of, zo anderen willen, Juffrouw HUBERT, te voorschyn, met derzelver Wederstreevers. —— ROUSSEAU krygt, nevens JENYNS, eene breede beurt, met vermelding van de Tegenschryvers. STEINBART desgelyks. —— „ Heb ik, „ dus besluit deeze Brief, eerst het stuk *in 't gemeen* re„ denëerkundig overwoogen, heb ik het met de gevoe„ lens van *veele waardige Mannen* bekragtigd, en u daar „ na getoond, het gebrekkige in *de meest beroemde hoof„ den* derzulken, die van dit Inwendig Bewys, als wel „ geheel op zichzelven kunnende staan, *onmaatig veel „ hebben opgegeeven*; dan ook, meen ik, heb ik den twist „ aan myne zyde *voldongen*; het *onvoldoende* daar van open„ gelegd, en klaarlyk doen zien, dat, ter gegronde over„ tuiging nopens het *Godlyke* der *Kristlyke* Leer, by dat „ *inwendige*, ook nog moet bykomen het *uitwendig Be*

„ *wys* „

„ *wys*, afgeleid uit de *Euangeliſche Geſchiedenis*, en de „ Wonderen, door de eerſte Predikers dier Leere verrigt."

De *Vyfde Brief* dient ter beantwoordinge van twee Vraagen: „ Of men in dit Geſchil niet ook meermaalen „ van wederzyden zich beroepe op *Schriftuur Texten*, of „ *uitdruklyke Verklaaringen* van JESUS en de Aposte- „ len? —— als mede, *of* en in *hoe verre* men van dus- „ danige Conſideratien, nopens de handelwyze en het be- „ grip der eerſte Predikers, eenig *gebruik* kunne maa- „ ken?" In de beantwoording hier van worden veele plaatzen der Schriftuure toegelicht, en derzelver Verklaaring dient tot ſtaaving van 's Beantwoorders gevoelen.

De *Zesde* en laatſte *Brief* loopt over de *Quakers*, als Voorſtanders van een Inwendig Licht, ter overtuiginge genoegzaam. —— Dan wy hebben het ons voorgeſtelde perk reeds overſchreeden. —— Alleen kunnen wy niet voorby, het Slot deezer Briefswyze Verhandelinge af te ſchryven.

„ Het *Godebetaamelyke* der Kristlyke *Leer*, of het „ *nuttige* daar van voor de menſchen, zal *dit alleen* kun- „ nen bewyzen. —— *Wat*? —— *Godlykheid dier Leer*? „ —— of *waarheid der te boek geſtelde Gebeurtenisſen*? „ —— In geenen deele! Bystere *onzinnigheid* is het dit „ *voor te wenden*, zo niet *bedrieglyke grootſpraak* — en „ *ydele ſnorkery!* —— Maar verwerp echter daarom *niet* „ *geheel* de bedenkingen, welke hier te maaken zyn. — „ Zoudt gy het geopenbaarde *alleen* willen bezien van „ den kant der *uiterlykheid?* — en nimmer over het *wel-* „ *ſtandige*, het *voegzaame* en *heilbevorderende* dier ont- „ dekkingen het oog willen laaten gaan? ook dan zou in „ de meeste gevallen uwe overtuiging *wel zeer dor* en „ werkloos blyven. — Zy zou den met reden begiftigden „ Mensch *weinig* betaamen; ook *hier* is *veel ſchoons* te ont- „ dekken. — Maar zie toe, dat gy het afzonderlyk *ag-* „ *tenswaardige* ſteeds ſamenpaart, met *het uitwendig ſteun-* „ *zel*, zonder 't welk het waarlyk groote in den Mensch „ zich van het eigen voortbrengzel der Godheid *niet zou* „ *laaten onderſcheiden.* — Zo zal alles de *rechte vastigheid* „ bekomen — het een zal met het ander ſtaag hand aan „ hand gaan; en daar door alleen *eene overtuiging* ont- „ ſtaan, die de Ziel *waarlyk doordringt* en *roert*, en de- „ zelve neigen zal, om, van wegen al het heerlyk ſchit- „ terende in die bedeeling GODS, waar van alles tot een „ zeer hooge zekerheid *zo volkomen zamenloopt*, oprech-

„ telyk te ſtreeven, naar alle die voortgang in kennis en „ beleeving, welke, naar de genade GODS, kan opleiden *ter* „ *meeste verheerlyking van onzen Maaker* —— ter bekoming „ van de *hoogſte rust* der Ziele —— en ter gegronde ver- „ wagting van die *Onſterflykheid* en *Gelukzaligheid*, wel- „ ke alleen door het Euangelium, op de *volkomenſte* en „ *voldoendſte* wyze, is aan het licht gebragt."

Leerredenen over 't Geloof, tot bevordering van Kennis en Godzaligheid, door S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen, Lid van de Zeeuwſche Maatſchappy der Wetenſchappen, Correspondeerend Lid van 't Godgeleerd Genootſchap in 's Hage, enz. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8vo. 179 *bl.*

Aangemoedigd door het verlangen des Drukkers, gegrond op het ſterk debiet van twee voorgaande Leerredenen, na de uitgave van nog meer Leerredenen, gepaard met het aanzoek van anderen, beſloot de Eerw. VAN EMDRE tot het waereldkundig maaken van dit Werkje. Het behelst zes Leerredenen; zie hier daar van de Opſchriften en Texten: „ NAAMANS Melaatsheid, „ en de ſchadelykheid van zyn Ongeloof aan den Pro- „ pheet ELIZA. 2 *Kon.* V: 1–12. NAAMANS Geloof, „ en de daarop volgende geneezing, mitsgaders zyn Ver- „ bintenis aan den dienst van den waaren God. 2 *Kon.* „ V: 13–19. Het geloof in JESUS CHRISTUS, waar „ door men 't eeuwige leven verkrygt. *Joh.* III: 14, 15. „ De beloften des H. Geests tot bewerking van 't Za- „ ligmakend Geloof onder Jooden en Heidenen. *Jeſ.* „ XXXII: 15. Het Woord Gods, als 't middel, dat „ de H. Geest gebruikt, om 't Geloof te werken. *Hand.* „ VIII: 26–35. De vrugten des Geloofs in JESUS CHRIS- „ TUS, als een blyk van deszelfs opregtheid, en tot ver- „ zekering der Zaligheid. 2 *Petr.* I: 5–7." Met de eigen woorden des Leeraars, in zyne Voorrede, zullen wy gevoeglykst van zyne bedoelingen, en den hoofdzaaklyken inhoud der Leerredenen, eenig denkbeeld geeven. „ In de *eerſte Leerreden* (dus ſchryft hy) ziet men, „ door de geſchiedenis van NAAMAN, hoe ſchadelyk 't „ is, wanneer men 't getuigenis van een Godsgezant ver- „ werpt, om dat 't zelve met onze begrippen en ver- „ keerde vooroordeelen niet overeenkomt; in de *tweede*,

„ hoe

„ hoe voordeelig, als men nog in tyds tot inkeer komt,
„ en 't onderwys, van Gods wege aan ons geſchied, op-
„ volgt; in de *derde*, waar in 't Zaligmakend Geloof in
„ JESUS CHRISTUS, waar door men behouden wordt, be-
„ ſtaat, en hoe eenvouwdig zulk een geloof is, met weg-
„ neeming van verſcheiden bedenkingen; in de *vierde*,
„ hoe God zelve den Geest des geloofs en der bekee-
„ ring heeft toegezegd, en wel onder den dag des Nieu-
„ wen Verbonds, aan allerlei Volkeren, onder welke 't
„ Euangelie der Zaligheid wordt gepredikt, om welken
„ Geest wy God ootmoedig mogen vragen, in vertrou-
„ wen, dat Hy ons denzelven naar zyne belofte niet zal
„ onthouden; in de *vyfde*, hoe men ten duurſten ver-
„ pligt is Gods Woord te lezen, te onderzoeken, en te
„ hooren prediken, zonder welk God 't zaligmakend ge-
„ loof en de bekeering niet werkt; en eindelyk in de
„ *zesde*, hoe 't opregt geloof in JESUS CHRISTUS moet
„ blyken uit deszelfs vrugten, waarom men zich behoor-
„ de te benaarſtigen, om in de pligten des Christen-
„ doms overvloedig te worden; zynde dit de beste weg
„ om 't beſluit op te maken, dat men door 's Heeren
„ Woord en Geest veranderd is in de vernieuwing des
„ gemoeds, en dus 't opregt geloof, waar door men be-
„ houden wordt, in waarheid bezit, en den eenigen troost
„ deelachtig wordt in leven en ſterven."

De Texten worden door den arbeidzaamen VAN EMDRE niet langwylig en letterlyk, maar zaaklyk en oordeelkundig, verklaard, met tusſchenvoeging van de noodige aanmerkingen, welke over de voorgeleezene afdeelingen der Schriftuure veel lichts verſpreiden. Bekend zyn de geſchillen over NAAMANS verzoek aan ELIZA, 2 *Kon.* V: 18. *In deze zaak vergeve de* HEER *uwen knegt, wanneer myn heer in 't huis Rimmons gaan zal, om zich daer neder te buigen, en hy op myne hand leunen zal, en ik my in 't huis Rimmons nederbuigen zal; als ik my alzo nederbuigen zal in 't huis Rimmons, de* HEER *vergeve doch uwen knegt in deze zaak.* 's Mans verklaaring over deeze woorden, en verdediging van NAAMANS gedrag, naa zyne bekeering, zullen wy hier, tot eene proeve, overſchryven.

„ Door *'t huis Rimmons* moet men den afgodstempel
„ der *Syriërs* te *Damaskus* verſtaan, daar zeker beeldtenis
„ onder den naam van *Rimmon* als eenen Godheid geëerd
„ en gediend wierd. Het volk, dat in dien tempel kwam,

„ boog

„ boog en knielde voor dat afgodsbeeld. In dezen tem-
„ pel kwam op zyn tyd ook de Koning; en om den
„ luister van zyne Majeſteit te vertoonen, had hy zyn
„ voornaamſte Krygsoverſte by zich, op wiens hand hy,
„ by 't nederknielen, leunde, dan moest ook de Krygs-
„ overſte min of meer nederbukken, zo lang als de Ko-
„ ning geknield lag, leunende op de hand van dezen zynen
„ dienaar. Van dezen dienst aan den Koning was NAA-
„ MAN eenigen tyd ontſlagen geweest wegens zyne me-
„ laatsheid; doch nu gezond zynde, zou deze dienst aan
„ den Koning wederom van hem gevorderd worden. Nu
„ was NAAMANs wensch, dat de HEERE hem tog *verge-*
„ *ven zou*, niet ten kwaade zou duiden, als hy met den
„ Koning in den tempel komende zich nederboog, hy zou
„ niet buigen voor den afgod, maar om dat de Koning
„ op zyne hand leunde moest hy *alzo* nederbuigen.

„Over deze bede van NAAMAN zyn, van vroeger en later
„ tyd, veelerly bedenkingen geweest. —— Men vraagt,
„ zou NAAMAN, door met den Koning in *Rimmons* huis
„ in te gaan, niet mede deel neemen in de afgodery der
„ *Syriërs?* Zommige denken, dat hy geenzins van afgo-
„ dery ware vry te pleiten geweest, indien hy zulks
„ deed; doch vertalen de woorden anders, te weten in
„ den voorleden tyd, op die wys: *In deze zaak vergeve*
„ *de* HEER *aan uwen knegt, wanneer myn heer in 't huis*
„ Rimmons *gegaan is, om zich daar neder te buigen, en*
„ *hy op myne hand geleund heeft; en ik my in 't huis* Rim-
„ mons *nedergebogen heb; enz.* Doch, behalven dat die
„ Vertaling zo goed niet is, is die uitlegging niet waar-
„ ſchynlyk. Indien NAAMAN zyne *vorige* zonden beleed,
„ behoefde hy niet zo zeer te ſpreeken van die reizen,
„ als hy den Vorst ten dienst moest ſtaan in den tempel:
„ maar voornaamlyk van die tyden, op welke hy zelve
„ buiten betrekking tot zyn ambt de afgodery gepleegd
„ had. NAAMAN bedoelt hier dan den toekomenden tyd,
„ hy zou in 't vervolg geen deel hebben in de afgode-
„ ry, ſchoon hy in den tempel ambtshalve ging, zo min
„ als een Christen deel neemt in den Godsdienst der *Tur-*
„ *ken*, indien hy een of andermaal in eene *Mohammedaan-*
„ *ſche Moské* ging. —— Men vraagt, maakte de Veld-
„ overſte evenwel geen vertooning voor andere, dat hy
„ mede dat beeld aanbad, en zo ja, dan droeg hy zich
„ immers geveinsd? Wy antwoorden, in den Godsdienst
„ mag geen geveinsdheid plaats hebben, en deze wilde

„ NAA-

„ NAAMAN niet oefenen; want hy zeide ten aanhoore van
„ zyn geheele heir, dat hy den JEHOVA alleen wilde die-
„ nen, dus wist men de gevoelens van zyn hart. ——
„ Eindelyk kan men vragen, zou 't niet veel beter zyn
„ geweest, dat hy zyn Krygsbediening had neergelegd,
„ en zich met 'er woon naar 't *Joodſche land* had begeven?
„ Wy antwoorden, was 't wel zeker, dat dit nuttiger voor
„ 't algemeen welzyn zou geweest zyn? Kon hy, in *Da-*
„ *maskus* blyvende, door den invloed, dien hy had, aan
„ den Koning, aan 't hof en de inwooners, niet tragten
„ nuttig te zyn, en langzamerhand met alle voorzichtig-
„ heid tot de kennis van den eenigen waaren God poogen
„ te brengen? ELIZA woonde in 't Koningryk *Iſraëls*,
„ welks Koning zeer afgodisch was, deze kon ook wel
„ naar *Judea* zyn vertrokken, alwaar de waare Gods-
„ dienst meer plaats had; doch hy verkoos dit niet, om
„ dat hy ter plaatze zyner wooning poogde nuttig te zyn.
„ Wierd NAAMAN vervolgd of verdreeven wegens zyn
„ Godsdienst, dan was 't tyds genoeg om zich naar 't
„ *Joodſche land* te vervoegen, en had, om die reden
„ waarſchynlyk, een ſtuk lands gevraagd, om zich daar
„ met de zynen neer te zetten."

Uit de Leerrede, getiteld: *Over de Vrugten des Geloofs*, zullen wy nog iets overneemen, ter proeve van des Predikers maniere van toepaſſen. Uit de woorden des Apostels Petrus, 2 Br. I: 5—7, zaaklyk verklaard, leidt de Eerw. VAN EMDRE eenige gevolgen af; allen uitwyzende, hoe zeer het praktikaale Christendom hem ter harte gaa. Een dier gevolgen luidt aldus: „ Men vind
„ ook onder 't Christendom menſchen, die voorgeven
„ gelovigen te zyn, doch in de daad ſchyngelovigen:
„ menſchen, die niet zo onkundig zyn, die veel kunnen
„ ſpreeken van ontdekking, geloof en bevindingen, doch
„ alleen om by hunne medemenſchen in achting te zyn,
„ of eenige tydlyke voordeelen te genieten; waarom men
„ doorgaans ziet, dat de meeste huichelaars of ſchynhei-
„ ligen gevonden worden in zulke plaatſen, in welke de
„ waare Godvruchtigen in veel achting zyn, en men zal
„ die minder of niet vinden daar, waar de opregte
„ Vroomen in weinig achting zyn, en men om de be-
„ lydenis van JESUS CHRISTUS onderdrukt en vervolgd
„ wordt.

„ Zulke menſchen (gaat hy voort) hebben dikwyls,
„ in 't uiterlyk voorkomen, vooral by zulken, die hen

„ niet

„ niet van naby kennen, veel gelykheid met de waare
„ Godzaligen. En wat is 'er de oorzaak van? Zulke
„ menſchen hebben doorgaans een of ander boekje gele-
„ zen over de bekeering, zy hebben in gezelſchappen
„ van Godvrugtigen 't een en ander gehoord, en ſpree-
„ ken dat by andere na, als of zy zelve dit by onder-
„ vinding kennen. Denkt niet Geliefden! dat ik deze
„ aanmerking make, om dat ik vooronderſtel, dat in
„ deze Gemeente veele gevonden worden, die zich uit-
„ geeven voor Godvrugtigen en nogthans geveinsden zyn:
„ ik zoek veel liever de les van JESUS in acht te ne-
„ men in zekere gelykenis van 't onkruid (*Matth.* XIII.
„ 24-30); maar om u te waarſchouwen, wanneer gy
„ menſchen ontmoet, die gy niet van naby kent, die
„ zomtyds van andere plaatſen hier komen, niet te veel
„ mede op hebt; boven anderen, die gy voor natuurlyke
„ menſchen houdt, begunſtigd, met weldaaden overlaat,
„ waar by de inwooners van de plaats, die in de daad
„ gebrek hebben, ſchaade lyden. Ook heb ik zulks tot
„ dat einde voor, op dat tog ieder zig wagte van ge-
„ veinsdheid, en denken mooge: *de Heere ziet niet aan*
„ *dat voor oogen is, maar Hy ziet 't harte aan; een ie-*
„ *gelyk, die den naam van Christus noemt, ſtaa af van*
„ *ongeregtigheid.* By God is de geveinsdheid zeer ge-
„ haat, en ik kan u op grond van Gods Woord verze-
„ keren, dat de geveinsden een zwaar oordeel ontvan-
„ gen zullen, dewyl de huichelaar den Heere een grou-
„ wel is."

Over 't geheel genomen, zullen deeze Leerredenen met nut en tot ſtigtinge kunnen geleezen worden. Misſchien zyn ze voor de zodanigen, welke een dieper inzigt hebben dan het gros der Leezeren, een weinig oppervlakkig, en verſcheiden geopperde ſtellingen niet zo uitgewerkt als derzelver gewigt en aangelegenheid zouden vereiſchen. Hier en daar zou ook de Leeraar zynen ſtyl beter hebben kunnen beſchaaven.

Her-

Herſtelde Predikdienst van Groningens Oudſten Predikant na een tusſchentyd van byna zeven jaar, of Leerrede by die gelegenheid over II *Korinth.* VI: 1, 2. *uitgeſproken te Groningen den* 15 *Maart* 1795, *door* THEOD. BRUNSVELD DE BLAU, *Oudſten en Herſtelden Predikant aldaar. Te Groningen. Ten Voordele der Gereformeerde Armen aldaar, en te bekomen by den Diaken* Dooije Reinders, 1795. *In gr.* 8*vo.* 44 *bl.*

Niet ſlegts op zyne Standplaats Groningen, maar ook elders, is de Leeraar BRUNSVELD DE BLAU met lof bekend, om zyn perſoneel karakter en geſchiktheid voor den Predikſtoel. Het eerſte bleek inzonderheid, toen hem, in den jaare 1787, het waarneemen van zynen Dienst wierdt verboden. Veelen betreurden dat verlies, als ten gevolge hebbende het misſen van het nut en de ſtigting, welke zy gewoonlyk uit 's Mans Leerredenen wegdroegen. Geen wonder, dat zeer veelen hun verlangen aankondigden, dat de geagte Leeraar de Redevoering, met welke hy, naa zyne herſtelling, van nieuws zynen Dienst aanvaardde, door den Druk wilde gemeen maaken. DE BLAU voldoet hier aan die begeerte. Op eene tamelyk uitvoerige Textverklaaring, laat hy volgen de ontvouwing van eenige ſtellingen of nutte leeringen, uit 's Apostels woorden afgeleid. De Uitlegging draagt blyken van gezond verſtand en oordeelkunde; terwyl de zedelyke gevolgen den Leeraar aankondigen, doordrongen van de aangelegenheid zyner bedieninge, en van de waarheden, welke hy verkondigt. Aan het ſlot zyner Rede doet de Eerw. DE BLAU een kort verſlag van zyne Ontzetting van zyn Ampt, en van de wyze en inrigting zyns gedrags, geduurende den ſtilſtand; en eindigt met gepaste Aanſpraaken. Met genoegen, twyfelen wy geenzins, zal het Opſtel door veelen geleezen worden.

De

De Algemeene en Byzondere Natuurlyke Historie. Aanhangzel tot de Historie van den Mensch. Door den Heere Graaf DE BUFFON. *Intendant van des Konings Tuin der Planten; Lid van de Franſche en andere Academien; enz. enz. XVIIIde Deel. Met Plaaten. Te Dordrecht, by* A. Blusſé en Zoon. *In gr.* 4*to.* 340 *bl.*

Uit het Voorbericht van den tegenwoordigen Vertaaler, den Heer PASTEUR, welke den Heer C. VAN ENGELEN, in deezen, is opgevolgd, blykt, dat dit XVIII Deel der vertaalde Werken van den waarlyk grooten DE BUFFON, welke Vertaaling zedert de uitgaaf van het XVII Deel, 1785, heeft ſtil geſtaan, de Eerſteling is van de nog volgende Deelen van deeze Werken, door deezen wederom doorkundigen Vertaaler bewerkt. De Liefhebbers eener zoo nuttige en vermaakelyke Weetenſchap, als de Natuurlyke Historie, zullen, hoopen wy, niet in gebreke blyven, de Onderneemers van dit kostbaar Werk, door eene ruime deelneeming, aan te moedigen. De Bezitters der voorige Deelen kunnen althans dit Deel niet ontbeeren; dewyl het Aanhangzelen, Verbeteringen en Byvoegzelen, tot de voorgegaane Deelen bevat. De Vertaaler heeft verſcheidene verbeterende Aanmerkingen 'er bygevoegd; maar BLUMENBACH in het Voorbericht vergeeten.

Uit de bygevoegde Academiſche Redevoeringen kunnen de Leezers leeren, hoe de Franſche Geleerden, vóór de Regeering van het Sans-Culottismus, elkanderen becomplimenteerden.

Natuur- en Huishoudkundige Historie der Honden, of Onderwys hoe men Honden opvoeden, oppaſſen, gewennen, derzelver innerlyke en uiterlyke Ziekten geneezen, en hen na believen klein houden, of in wasdom verhinderen kan; als ook van het gebruik derzelven in de Geneeskunde; benevens eenige Middelen tegen den Beet van Dolle Honden. Door W. T. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Dordrecht, by* A. Blusſé en Zoon, 1796. *In gr.* 8*vo.* 94 *bl.*

Reeds lang verwagtte en wenschte Recenſent, dat de een of ander des kundige eene Natuurlyke Historie

tie van het zoo nuttig en dikwerf noodzaakelyk Dier, den Hond, zoude ſchryven. Hy nam dus dit Werk met veel verwagting ter hand, en vond zich —— deerlyk bedrogen. Het mager voorportaal, de zogenaamde Inleiding, geeft een kwaad voorteken voor het Werk zelve, en dit is ook boven alle verbeelding ſlegt: 'er is volſtrekt niets in, dat van eenig nut voor den Leezer kan zyn, en men behoeft geen uilenbloed in eene groene lampe te branden, (zie *pag.* 42.) om den Schryver en Vertaaler van dit Werk te rangſchikken. Wenſchelyk ware het, dat het uitmuntend Geneesmiddel, (*pag.* 37, enz.) beſchreeven, hen beiden verligting konde aanbrengen; wy wenschten hen een genoegzaame hoeveelheid van het beste ſoort. —— De Geneesmiddelen van en voor de Honden zyn allen ellendig verzonnen en zamengeſlanst; de meesten onnuttig, zelfs ſchadelyk, en dom bygeloovig. Ons dunkt, dat een voor de Theologie bedurven Informator 's Winters zyne ledige uuren, in de *Spinnſtube* met den hoogadelyken Jaager doorbrengende, aan het ſchryven van dit Werk beſteed heeft. Voor den Vertaaler weeten wy geene andere verontſchuldiging, dan eene leege Maag.

Wy zouden dit waarlyk onbeduidend Werk maar met zeer weinig woorden hebben kunnen ſchetzen, ware het niet om het ſchadelyke, dat het kan veroorzaaken. Wie kent en vreest niet die ſchrikkelyke Ziekte, Watervrees; wien is het niet van het uiterſte belang, dat hier niets verzuimd, maar de beproefdſte en ſpoedigſte Hulpmiddelen in het werk geſteld, dat ook de Ziekte eerst wel gekend en onderſcheiden worde. Van dit alles vind men hier niets, zelfs niet in den Aanhang uit eenige nieuwere Doctoren. —— Van de *Belladonna*, door eenen onbevoegden gegeeven, zag Recenſent eene droevige uitwerking. —— BADER's Werk, waarvan de Vertaaling reeds aangekondigd is, verdient, ten opzigte deezer vreeslyke Ziekte, byzondere aanpryzing.

Wy herhaalen, dat eene welgeſchreevene Natuurlyke Historie van onzen natuurlyken geallieerden, den Hond, gewis een verdienſtelyk Werk zoude zyn: dan verre van ons zy ook dan partydigheid!

Vaderlandſche Historie, vervattende de Geſchiedenisſen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaanſche Onlusten en den daar uit gevolgden Oorlog tusſchen Engeland en deezen Staat, tot den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigſte Schryvers, en egte Gedenkſtukken, zamengeſteld. Met Plaaten. Ten Vervolge van WAGENAAR's *Vaderlandſche Historie. XIVde Deel. Te Amſterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8vo. 422 *bl.*

Het thans voor ons liggend Deel deezes Werks vangt aan met het XXXVIII Boek. Hetzelve is beſtemd om, naa de Opgave van 't geen, in den Jaare 1786, in de Zeven Bondgenootſchaplyke Gewesten voorviel, in het laatst voorgaand Boek beſlooten, te vermelden, wat in het Landſchap *Drenthe* en de Generaliteits-Landen gebeurde, ten opzigte van de groote zaaken toen in til. — Voorts is dit Boek beſtemd om verſlag te geeven van eenige zaaken, den Koophandel, de Zeemagt en de Volkplantingen van den Staat betreffende, welke te vooren geene welvoeglyke plaats konden vinden, en tot deezen Jaarkring behooren.

Niet weinig zeer belangryks vervat dit Boek, uitwyzens den Inhoud. Ons oog viel, in 't byzonder, op 't geen van 's Lands Zeemagt, ten dien Jaare, vermeld ſtondt. De Geſchiedboeker tekent op: „ 's Lands Zeemagt was al„ lengskens verſterkt, en door een beter Beſtuur werden, „ ten deezen Jaare, geene onaanzienlyke Vlootdeelen, in „ de *Noord Zee*, en de *Middelandſche Zee*, als mede in „ de *Oost-* en *West-Indiën*, ter beſcherminge van de „ Koopvaardye in Zee gezonden en gehouden (*)." —— Lee-

(*) „ Medegedeelde Berigten van de Bevelen deswegen ge„ geeven, die van het vlytbetoon der Beſtuurderen van 's Lands „ Zeeweezen getuigenis draagen, en daadlyk uitgevoerd zyn, „ te omſtandig om hier plaats te vinden. Dan kunnen wy niet „ voorby, uit zekere Lyst, ons toegeſchikt, op te geeven, hoe „ veel Schepen by de onderſcheidene Admiraliteiten thans werk„ lyk gevonden werden.

Als 9 Schepen van 74 Stukken.
25 —— —— 64 ——
11 —— —— 54 ——

Leezenswaardig, in den geest van opgeklaarde denkbeelden aangaande 's Lands Zeemagt en de noodige Verbeteringen daar aan toe te voegen, is een Verzoekſchrift van een groot aantal Kooplieden, Aſſuradeurs, en Reeders in Schepen, der Steden *Dordrecht*, *Rotterdam* en *Schiedam*. —— Breedvoerig handelt de Schryver over het ten dien Jaare voorgevallene, wegens de O. I. Maatſchappye, toen tot een bystere hoogte loopende; als mede wat 'er omtrent de *West-Indiſche* Volkplantingen voorviel. Stukken, die duidelyk uitwyzen, hoe verſchillende *Provintiaale* Belangen het *Algemeen* Welzyn tegenwerkten. Dan wy kunnen ons ter ophaalinge hier van niet inlaaten.

Met het XXXIX Boek treedt de Geſchiedſchryver het Jaar 1787, alleszins zo gedenkwaardig, in. Overneemenswaardig is de aanhef, en teffens de vermelding van het plan, 't geen hy zich voorſtelt. „ Hoe zeer ook," dus vangt hy aan, „ veele van de Gebeurtenisſen, welke „ wy, in de laatst verſtreeken jaaren, en bovenal in „ het jongst afgeloopene, boekten, aanduidden, en elk, „ die eenige Wereld-Staat- en Menſchkunde bezat, deedt „ ſpellen, dat de Verdeeldheden, de *Vereenigde Gewesten* „ ſchokkende, niet ter grootſte hoogte gedreeven waren; maar dat een Burgerkryg, vol hachlyken kans, „ en allen anderen Oorlog, hoe verderflyk ook, in „ gruwzaamheid verre overtreffende, daarom, met zo „ veel regts, aller jammeren jammer geheeten, in deeze „ Lan-

1	Schip	van	44 Stukken.
8	Schepen	——	40 ——
12	——	——	36 ——
15	——	——	24 ——
10	Kotters	——	16 ——
1	——	——	13 ——
1	——	——	10 ——
6	Brikken	——	16 ——
6	——	——	12 ——
6	Hoekers en kleine Vaartuigen van 16 tot		12 ——
2	Kanoneer-Booten.		

„ Nog ſtonden 'er op Stapel, *één* Schip van *76*, *drie* van 64, „ *twee* van 36, en *drie* van 24, Stukken.

„ Landen zou doen gebooren worden —— een Burger-
„ kryg, geſchikt om de Banden van Bondgenootſchap-
„ lyke Vereeniging, welke zulk een lange reeks van jaa-
„ ren de Gewesten op het naauwst zamenbonden, te
„ verbreeken, en de Eendragt, die derzelver Magt uit-
„ maakt, te vernietigen, zag men dit Monſter niet al-
„ leen het ſchriklyk hoofd opſteeken, en verderf in zy-
„ nen trein omvoeren; maar ook, 't geen zommigen wel
„ gewagt en gevreesd, doch anderen wyd en verre ver-
„ worpen, en, als niet te duchten, belacht hadden, eene
„ buitenlandſche Mogenheid tuſſchen beiden treeden, om,
„ door Geweld van Wapenen, het binnenlandsch Geſchil
„ te beſlisſen, en eene Omwenteling te wege te bren-
„ gen, die een allergedenkwaardigst Tydſtip maakt in
„ 's Lands Geſchiedenisſen: eene Omwenteling van dee-
„ zen gevreesd, van geenen gehoopt, van deezen ge-
„ laakt, van geenen gepreezen, van deezen betreurd,
„ van geenen toegejuichd.

„ Wy vangen met dit Boek de Beſchryving van 't
„ een en ander aan. Doch moeten, eer wy daar toe
„ treeden, den Leezer eenige oogenblikken toeven, om
„ hem de Lotgevallen des Lands, met het oog van heu-
„ ſche onpartydigheid, te doen beſchouwen, en te waar-
„ ſchuwen tegen oordeelvellingen, waarin Drift den
„ meester ſpeelt, en die te deezer oorzaake van de waar-
„ heid afwyken.

„ In den loop van 's Lands Geſchiedenisſen, door ons te
„ boek geſlaagen, ondervonden wy te meermaalen, welk een
„ zwaare taak wy op ons genomen hadden met een Tyd-
„ vak te beſchryven 't geen wy beleefden; een bezwaar,
„ van 't welk wy niet onkundig waren, toen wy dit Werk
„ aanvingen; doch 't geen wy gaarne willen bekennen, dat
„ op de proeve veel grooter bleek te zyn, dan wy het
„ ons hadden voorgeſteld. — Wel verre dat die moeilyk-
„ heid altoos even groot ware; niet zelden mogten wy,
„ zonder ze merkbaar te voeden, de Voorvallen te ne-
„ derſtellen, en des noodig met voldingende Getuigenisſen
„ ſtaaven; doch wy beſpeurden dezelve in drukkende
„ zwaarte, by het aangroeijen der Partyſchappen en daar
„ uit voortvloeiende bedryven. Hoe meer deeze toena-
„ men hoe ſtrydiger de Beſcheiden wierden, en hoe be-
„ zwaarlyker tuſſchen het vergrootende en verkleinende,
„ zo van den eenen als den anderen kant, het midden
„ en de waarheid te treffen; om deeze laatſte was het

„ ons

„ ons te doen, en blykt dit ons doel nu wy den Afloop
„ naderen van zo veel Geſchils, Tweedragts, Oproers
„ en Gewelds.

„ De aanleidende Oorzaaken tot het zoeken eener
„ *Grondwettige Herſtellinge*, gelyk men dezelve noemde,
„ de naaste bron der thans hoogloopende Verdeeldheden,
„ hebben wy reeds opgegeeven, en de Bedryven, om
„ dezelve daar te ſtellen, vervolgens in 't breede ver-
„ meld, als mede de poogingen om die tegen te werken
„ en te verydelen. —— Te midden van dit alles blaakte
„ het reeds ontvlamde en ſteeds aangeſtookte vuur van
„ deerlyke Partyſchappen hooger en hooger op, en dreig-
„ de een algemeenen brand. Men ſchreef, wederzyds, el-
„ kander de haatlykſte, ſnoodſte en landverderflykſte,
„ Oogmerken en Gedraagingen toe. Geen Naamen ſchee-
„ nen te leelyk om 'er elkander mede te beſtempelen;
„ geen Middelen te ſchandlyk om over en weder ge-
„ bruikt te worden, tot zwartmaaking van Party. Wes-
„ halven het ligt valle voor den Partykiezenden, om
„ uit de voorhanden zynde Schriften, van dien tyd,
„ deeze of geene Party afzigtig te doen voorkomen (*).
„ Dan heeft het by deezen en geenen der Partyen niet
„ ontbrooken aan Lieden, wier Oogmerken en Bedryven
„ verdienen gelaakt te worden; het ontbrak by beiden
„ ook niet aan de zodanigen, wier Bedoelingen en Werk-
„ zaamheden eenigen lof zullen wegdraagen, wanneer al-
„ les in de ſchaale der Onpartydigheid worde opge-
„ woogen.

„ In het erkennen, dat 'er Gebreken, om Herſtelling
„ roepende, ſchoon door deezen grooter en menigvuldi-
„ ger

(*) „ De Party, die in 't einde het onderſpit heeft moeten
„ delven, met zwarte verwen af te ſchilderen, is niet onge-
„ woon of vreemd, en zouden wy eene Lyst van Werken,
„ uit de pen van bekende Schryvers gevloeid, om van andere
„ niet te ſpreeken, hier kunnen ophangen, waarin men die
„ kleuren ryklyk bezigde: wy zouden 'er tegen over kunnen
„ plaatzen eene Lyst van Schriften, die de bovendryvende Party
„ even zeer bezwalkt; dan wy laaten dit agter wege, om
„ dat ze in veeler handen en in Boekbeoordeelingen van dien
„ tyd deels ontleend zyn." Hier aan hegt de Schryver in deeze Aantekening eene daar mede zamenſtemmende plaats uit de *N. Nederl. Jaarb.* die zeker niet tot door hem *Nieuwe Staatsgezinden* genoemden behoorde.

„ ger dan door anderen voorgeſteld, in ons Staatsbeſtuur
„ plaats hadden, was men van wederzyden één: doch
„ men verſchilde hemelsbreedte in de Opgave van de
„ Oorzaaken, waar uit ze ontſtonden, en gevolglyk ook
„ in de voordragt en bewerkſtelling der Middelen, om
„ ze te weeren. Hier werkte een onderſcheiden Inzigt,
„ en een daar op gegrond verſchillend Oordeel. Welk
„ een en ander, behoudens de beste en Vaderlandlie-
„ vendſte bedoelingen, kan plaats grypen. —— Dan, wie,
„ der Menſchen aart en de kragt der dikwerf aange-
„ vuurde Hartstogten kennende, zal zich verwonderen,
„ dat men, in de volvoering, het pad der Bedaardheid,
„ in gereezene Volksgeſchillen zo moeilyk, om niet te
„ zeggen onmogelyk, te houden, bezyden tradt, en zo
„ van den eenen als den anderen kant afdwaalde.

„ Wy ſtellen deeze bedenkingen, die breeder uit te
„ werken de aart van ons Geſchiedkundig Werk ver-
„ biedt, ter neder, als algemeene Waarheden, welker
„ herinnering vaak te ſtade zal komen, onder het leezen
„ onzer *Vaderlandſche Historie*, en welker toepaſſing op
„ byzondere Gevallen en Perſoonen wy best overlaaten
„ aan hun, die, in onzen arbeid, eer een *Verhaal*, dan
„ eene *Beoordeeling*, van het gebeurde zoeken. —— Kan
„ dit oorzaak geeven, dat ons Werk geen der driftigen
„ en heethoofdigen van beide de Partyen voldoet (en wie
„ is onkundig, dat 'er onder beiden van deezen ſtempel
„ niet weinigen gevonden worden?) het zal ons aange-
„ naam weezen, wanneer onzydige Beoordeelaars 't zelve
„ met hunne goedkeuring verwaardigen."

Hoe weinig de Vervaardiger deezes Geſchiedkundigen Werks, die blykbaar tot de Patriottiſche zyde behoort, en in de dagen van dier Verdrukking, ſchoon met beſcheidenheid, 'er voor uitkwam, aan de Oranje Party voldaan hebbe, kan, onder andere, blyken uit het Geſchryf van den Ex-Hoogleeraar KLUIT, in diens *Iets over den Engelſchen Oorlog met de Republiek, en over Nederlands Koophandel, deszelfs Bloei en Middelen van Herſtel* (*). —— En twyfelen wy niet, of zyne pen zal, naa de Tegenomwenteling, een vryer loop neemen. Veel was het reeds, dat hy, in de dagen der Vryheids-

ver-

(*) Zie onze Beoordeeling van dit Werk in onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1795, bl. 296.

verdrukking, zo durfde ſchryven als hy ſchreef; doch, welbeweezene zaaken aanvoerende, heeft men hem, ſchoon, gelyk wy in 't zekere weeten, met wederzin, ongemoeid gelaaten.

Wy mogen onze Leezers niet ononderrigt laaten van het Plan, 't welk de Geſchiedſchryver zich voorſtelt in het vervaardigen van dit zeker moeilyk gedeelte zyns arbeids. „ Eigenaartig," ſchryft hy, „ zullen wy eerst „ het oog vestigen op zodanige Byzonderheden, die ge„ zegd mogen worden van eenen meer algemeenen aart „ te zyn, en op den Staat, in 't groot beſchouwd, te „ werken; om vervolgens af te daalen tot elk Gewest „ niet alleen, maar tot enkele Steden en Plaatzen in de„ zelve. Immers was de toedragt der zaaken zodanig, „ dat, zonder eene zo gedeeltlyke beſchryving, het ge„ heel zeer gebrekkig en onvolkomen zou weezen. Ver„ oorzaakt zulks eene breedſpraakigheid, en de herhaal„ de voorſtelling van ſoortgelyke Tafereelen, wy zullen „ ons, zo veel mogelyk, voor eigenlyk gezegde Lang„ wyligheid wagten; terwyl wy in de Tafereelen, die „ ſoortgelyk mogen heeten, verſcheidenheids genoeg „ zullen ontmoeten, afhangende van de Plaats, die ten „ tooneele ſtrekt; waar op onderſcheidene Perſoonen, „ van zeer verſchillende Characters, die zich in dusda„ nige omſtandigheden meer en meer ontwikkelen, hunne „ rollen ſpeelen."

In beantwoording aan dit Plan, ſtrekt het Boek, waar van het gemelde ter opening dient, om aan te toonen eensdeels de verwydering der Partyen, en de Middelen van onderſcheiden aart aangewend om dezelve tot een te brengen, zo binnen- als buitenlandſche, met derzelver vrugtloozen afloop. Men kan dit Boek niet leezen, zonder gevoelige aandoening wegens de behandelingen *Holland* aangedaan; hoe men den last der Betaalingen goeddeels, wat het Zeeweezen betrof, op *Holland* liet aankomen: terwyl men Staatsregels, ten aanziene der Betaalinge, omhelsde, van een allerverderflykſten aart. Wy kunnen niet nalaaten op bl. 167 te wyzen.

Het XL Boek, het laatſte in dit Deel, opent het Tooneel des Burgerkrygs. Met vermelding van 't Bevel aan den Generaal VAN RYSSEL gegeeven wegens het trekken op *Utrechts* Grondgebied, en de gevolgen daar van op het Krygsweezen van den Staat; het verloopen van het *Hollandsch* Cordon; het overloopen na *Gelder-*

land. Twist tusſchen de Algemeene Staaten en Staaten van *Holland*, tot gedreigde ſcheuring voortgezet. De Wapening van *Holland*, en byzonder van de Wapenhandelende Genootſchappen aldaar. De Aanſtelling van de Commisſie te *Woerden;* en de veelvuldige tegenwerkingen, welke dezelve ontmoette. Wat deeze Commisſie, ondanks die hindernisſen, zo te Land als te Water, deedt. — Men kan dit Boek niet leezen zonder den *Patriottiſchen Yver* der Ingezetenen van *Holland* te bewonderen, en teffens te bejammeren, dat die drift, by mangel van eene genoegzaame regeling, en bovenal van volhardende ondersteuning van hooger hand, toen het op 't nypen aankwam, geen gelukkiger gevolgen hadt — gevolgen die ons Land zouden behoed hebben voor eene Omwenteling, die de bron mag heeten van de ons nog gevoelig drukkende Landsonheilen. —— Dan genoeg. — Wy ſchryven *Boekbeoordeelingen*, en weerhouden onze pen in het te nederzetten van daar op indringende aanmerkingen.

Historie van het Verbond en de Smeekſchriften der Nederlandſche Edelen, ter verkryginge van Vryheid in den Godsdienst en Burgerſtaat, in de Jaaren 1565—1567. *Uit veele oorſpronglyke Gedenkſtukken zamengeſteld, door* JONA WILLEM TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelyke Geſchiedenisſen te Leyden, Historieſchryver van Zeeland. Vierde Stuk. Te Middelburg, by* P. Gillisſen, 1796. *In gr.* 8*vo.* 488 *bl.*

Verlangende betuigden wy het Vierde of Slotdeel des opgegeeven Werks te gemoete te zien (*), en daar mede ten einde gebragt een Werk, waaraan zo veel arbeids beſteed was; waarin zo veele voor den Liefhebber der Vaderlandſche Geſchiedenisſen belangryke zaaken gevonden worden, elders geheel te vergeefsch gezogt, of zeer gebrekkig gevonden. 't Zelve in handen gekreegen hebbende, verwylden wy niet onzer Nieuwsgierigheid en Weetgraagte voldoening te verſchaffen, door eene oogenbliklyk daar op volgende leezing; en willen wy ook niet agterlyk weezen met onzen Leezeren des verſlag te doen.

An-

(*) Zie hier boven, bl. 67.

Andermaal geeft de Schryver de redenen op van de vertraagde Uitgave eens Werks, waar aan hy, omtrent dertig jaaren geleden, de hand ſloeg, en vóór twintig jaaren het Eerſte Deel uitgaf: en byzonder wegens het lang achterblyven der beide laatſte Stukken. —— Ook vindt hy zich verpligt eenige verſchooning te vraagen, dat deeze Historie, tegen zyn eerſte beſtek, zo breed uitliep. Indien hier eenige aanmerking op vallen mogt, verzoekt hy dat het geſteld worde op rekening van de Heeren, die de vriendlykheid hadden, hem een grooten voorraad van Aantekeningen en Gedenkſtukken, dit aanmerkelyk gedeelte onzer Vaderlandſche Geſchiedenisſen betreffende, op de verpligtendſte wyze toe te ſchikken. Hunner gedenkt hy met onderſcheiding van bl. 408-420 van dit Stuk, daar ten ſlot ſchryvende: „ Door de optelling van alle deeze hulpmiddelen kan, aan den eenen kant, de verwondering van zommigen verminderen, dat ik zoo veele byzonderheden omtrent de Geſlachten en bedryven der meeste verbonden Edelen onder 't oog van myne Leezers brengen konde; maar, aan de andere zyde, moet hunne dankerkentenis vermeerderd worden, dat zo veele Heeren my de hand gebooden hebben, ter oprichtinge van een gedenkteken voor de edele Grondleggers der Nederlandſche Vryheid."

Edelaartig is de betuiging des Schryvers. „ Hoewel niet onverſchillig over de goedkeuringe, waar mede kundigen dit Werk ontvingen, betuige ik egter, by herhaalinge, dat de verbeterende aanmerkingen, in menigte toegezonden, my aangenaamer waren dan hunne loffpraaken: de laatſte zyn blyken van Vriendſchap; de eerſte verſpreiden licht over 's Lands Geſchiedenisſen; het eene ſtreelt de eerzucht; het andere voldoet aan een leergierig gemoed. —— Welk gebruik van alle medegedeelde aanmerkingen door my gemaakt zy, tot verbetering van myne misſlagen, zal best blyken uit de Byvoegzelen aan het einde van het derde en vierde Stuk te vinden. — Zo gereed ik was myne feilen te erkennen, en, op voorlichting van anderen, te verbeteren, even zeer zou eene ongegronde verdenking van *Partydigheid* my onaangenaam zyn; volkomenlyk overtuigd zynde, dat de Waarheid de Ziel der Geſchiedenisſe zy, en Onzydigheid een Hoofdvereischte van een Historieſchryver."

Geenzins ontglipt den Hoogleeraar een gereed te maakene aanmerking op veelvuldige *kleinheden*, of kleinigheden, in dit Werk te vinden, ten aanziene van zommige Geſlachten, Perſoonen, Kasteelen, enz. Hy erkent, dat ze zonder moeite hadden kunnen achtergelaaten worden; doch merkt op, en wy ſchryven deeze aanmerking gaarne af, als eene dikmaals vergeete doch hoognoodige les in de Geſchiedkunde, ook niet zelden met eene neuswyze viezigheid gewraakt, door lieden, die onbevoegd zich tot Regters opwierpen. „ In 't Geſchiedkundige is „ het niet zelden bezwaarlyk te bepaalen, wat men voor „ kleinheden te houden hebbe, indien men niet vooraf „ alle omſtandigheden van tyden en plaatzen, perſoonen „ en gebeurtenisſen, door en door weet, en met alle op„ lettenheid onderzogt heeft. Om my, hier, niet te be„ roepen op de Heilige Geſchiedſchryvers, of op oude „ *Griekſche* en *Romeinſche* Historieſchryvers, die veele „ byzonderheden verhaalen, welke, in 't afgetrokkene, van „ klein belang konden ſchynen, en echter van groot ge„ wigt zyn, indien wy op de gebeurtenisſen, in haar „ geheel beſchouwd, noodige acht ſlaan; men weet hoe „ groote Mannen, en die in de Historiekunde grooten „ lof hadden, hier over gedacht hebben (*). — Voor„ waar kleinheden hebben ſomtyds gevolgen van gewigt „ uitgeleverd; doen ons 's Volks gezindheid meer van na„ by kennen; waren dikwyls, inzonderheid in burger„ lyke beroerten, van grooten invloed op den ſtaat der „ Regeeringe; zyn veeltyds belangryk om ons het waare „ Character van menſchen te leeren opmaaken; en heb„ ben, wegens haare eenvoudigheid en onbetwistbaare „ zekerheid, niet zelden grootere kracht op 't mensch„ lyk gemoed dan veel gewigtere zaaken, die min ze„ ker zyn. Daarenboven, wat den eenen als een beuze„ ling voorkomt, rekent een ander ten hoogſten merk„ waardig, en ſommige geringe byzonderheden, welke in „ de eene Provincie of Stad naauwlyks opmerkinge ſchy„ nen

(*) Hier beroept zich TE WATER op de Getuigenisſen van HOOFT, BRANDT, WAGENAAR en VAN LIMBORCH, verzameld en aangedrongen door den Heer VAN DER CAPELLEN *tot de Marsch en Lathmer*, in de Voorreden, geplaatst voor het Tweede Deel der *Gedenkſchriften* van Jr. H. VAN DER CAPELLEN, Heere van *Aartsbergen*, bl. XXIV—XXVII.

„ nen te verdienen, zyn zeer geſchikt om elders elks „ aandacht op te wekken."

Wyders duidt de Voorredenaar aan, dat, naardien een groot deel van het Derde en Vierde Stuk reeds vóór veele jaaren afgedrukt lag, dit de rede oplevert, waarom hy aldaar van eenige Heeren als nog leevende, of in zommige Ampten geſteld, ſpreekt, hoewel zy reeds overleden zyn, of van hunne Posten verlaaten.

Met recht, merkt hy op, zou iemand de verwarde ſchikking der Bylaagen kunnen berispen. Dan, behalven dat hy dezelve van tyd tot tyd liet drukken, wanneer hy meest noodig hadt zich op dezelve te beroepen, kwamen zy hem niet alle te gelyk ter hand. Om die wanorde te herſtellen dient de volgende Lyst der Stukken, welke wy, ter aanwyzinge van den Inhoud, hier plaatzen.

Verbond der Edelen in 't Jaar 1565 *in 't Fransch uit* LE PETIT, *en in 't Nederduitsch uit* BOR, *en een* MS. — *Vyf onderſcheiden en uit* MSS. *ontleende Naamlysten der Verbonden Edelen* —— *Hun Smeekſchrift aan de Landvoogdes den* 5 *April* 1566, *in 't Fransch volgens de eerſte uitgave in dat Jaar* —— *Privilegie der Landvoogdesſe tot het drukken van het Smeekſchrift der Edelen* —— *Brief der Hertoginne aan Prins* WILLEM DEN I. —— *Vertoog aan Koning* PHILIPS *op 't Request by de Edelen aan de Hertoginne overgeleverd* —— *Brief van Koning* PHILIPS *aan 't Hof van Friesland* — *Drie Brieven van 't Hof van Holland aan die van Tſelſtein* —— *Beſluit der Bondgenooten te St. Truijen* —— *Naamen der Verbonden Edelen, die het Smeekſchrift aan den Koning, waar by dertig Tonnen Gouds aangeboden worden, ondertekend hebben* —— *Brief der Hertoginne aan* N. SPIERINCK — *Brief van* H. VAN BREDERODE *aan de Landvoogdesſe* —— *Haar antwoord op denzelven* —— *Nader Smeekſchrift der Bondgenooten aan de Landvoogdesſe* — *Smeekſchrift der Hervormden aan de Verbonden Edelen* — *Verbintenis van eenige Edelen ter opbrenginge van Geld tot voortzettinge van den Oorlog* —— *Indaagingen der Graaven* L. VAN NASSAU, W. VAN DEN BERG, FL. VAN PALLANDT, *en* H. VAN BREDERODE —— *Verdrag tusſchen eenige Edelen om den Spaanſchen Vyand tegenſtand te bieden* —— *Dagregister loopende van* 1564 *tot* 1567 — *Beſchryving van een Gedenkſtuk, belangende de Nederlandſche Geſchiedenisſen* 1560—1566.

Stuk-

Stukken betreffende de Geſlachten, in Alphabetiſche orde gerangſchikt. ANDRINGA — VAN DEN BONGARD of BOOMGAARD —— VAN BRAKEL —— VAN BREDERODE — VAN DER CAPELLEN — VAN DER DOES — VAN DUVENVOORDE en WASSENAER —— VAN LEEFDAEL —— VAN LIERE —— VAN DER MARCK — VAN MARNIX — VAN MERODE — PRAET VAN MOERKERKEN —— VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

Niet zonder aandoeninge lazen wy de Verbintenis van *Negen Edelen*, H. DE BREDERODE, ADOLF VAN DER AA, CHRISTOFFEL VAN LEEFDAEL, ALBRECHT VAN HUCHTENBROUCH, DIEDERICK VAN HAEFTEN, DIEDERICK VAN SONOY, WILLEM VAN ZEUEBERCH, CRISPINUS VAN ALBRUCX en A. DOMBERCH, om twaalf duizend Carolus Guldens tot het voeren van den kryg op te brengen. —— Hoe zeer ook aangevuurd om vergelykingen te maaken, willen wy ze niet ter neder ſchryven; doch konden het vermelden der Naamen van Mannen, die zamenſpanningen, uit het diepst der beurze gehaald, bybragten, niet ter penne inhouden; en daar by te voegen, hoe, in onze dagen, die *beloofde*, maar nimmer *gegeevene*, Naamlysten der Tekenaaren in eene vrywillige Gifte aan den Lande, veel, zeer veel, zouden gedaan hebben om deezen te beſchaamen, geenen op te wakkeren. — Misſchien waren de *Naamen* niet van den ſmaak —— misſchien ontbraken 'er, die men gaarne met groote letteren geſpeld zag —— misſchien . . . doch waarom vrugtlooze *misſchienen* opeengehoopt. . . . .

Al het zonderlinge, hier voorkomende, aan te ſtippen, zou een ons onvergbaaren arbeid weezen. Met genoegen zagen wy hier bewaard het Opſchrift der Grafnaalde, ter eere van het Geſlacht van VAN DER DOES, byzonderlyk van JANUS DOUSA, in de Kerk te *Noordwyk aan den Rhyn* den 3 Oct. 1792 opgerigt; als mede het Lofdicht van BONAVENTURA VULCANIUS, Profeſſor te *Leyden*, op de *Annales Bataviæ*, door JANUS DOUSA, den Vader en den Zoon, geſchreeven; uit het oorſpronglyke, berustende in de Bibliotheek van 's Lands Univerſiteit te *Leyden*. Wy ſchryven het af.

In Jani Douſæ P. & Jani Douſæ F,
Annales Bataviæ.

Hiſtorici non est pro Vero obtrudere fucum.
Qui Verum, ille Animam ſubſtrahit Hiſtoriæ.

Hoe

Hoc fecere alii, Hiſtoricorum haud nomine digni,
Qui phaleras populo & ſomnia vendere amant.
Dovsa Pater Natusque, ſoli gemina aſtra Batavi,
Sublatam Hiſtoriæ reſtituere animam.
Et Verum terſe ac breviter dum ſcribit uterque,
Par TACITO Batavus, par tibi CRISPE cluit.
Pulchrum est Hiſtoricos, DOVSIS, ſuperaſſe Batavos,
Pulchrius Hiſtoricis Romulidum eſſe pares.
Debita quippe fuit genti ſors iſta Batavum,
Romani ſocios quos habuere ſibi,
Ut, virtute pares illis & fortibus armis,
Hiſtoricos habeant arte ſideque pares.

Wy ſlaan het blad om, en vinden daar de *Beſchryving van een aanmerkelyk Gedenkſtuk, betreffende de Nederlandſche Geſchiedenisſen, in de Jaaren* 1560—1566, *(gemeld in het III Stuk deezer Historie, bl.* 519.) *medegedeeld door den Heere* H. G. VAN BREUGEL, *Predikant te Dordrecht;* deeze willen wy onzen Leezeren mededeelen; algemeener zal dezelve ſmaaken, dan het *Latynsch Lofdicht*, 't geen egter zyne goedgunners ook gewis zal gevonden hebben. De Beſchryving luidt:

„ Het is een dunne zilvere plaat, in de gedaante van „ een hart, kunſtig en keurig van weerszyden beſneeden, „ dragende alle tekens van oudheid, en zynde, blyk- „ baar uit deszelfs oogje aan 't boven einde, voormaals „ op de borst gedragen.

„ In 't algemeen ſtaan daar op afgebeeld de Nederl. „ Beroertens van Ao. 1560—1566, gelyk het eerſte jaar- „ tal op de eene, en 't andere op de andere zyde boven „ aan ſtaat.

„ Elke zyde ſchynt my toe in 4 coupletjes verdeeld „ te zyn.

„ Op de voorzyde vertoont zich in het „ 1ſte gedeelte de Cardinaal VAN GRANVELLE in den „ Raad van zes Biſchoppen, terwyl aan zyne voeten een „ gekroonde Kat (Orange) met een Muisje in den bek „ heen loopt. Lager *Granvel. Spiritus fili.* In het „ 2de daar onder ſtaande deel, ziet men 'er een in „ het veld, op een verheven plaats, ſtaan prediken, uit „ wiens mond over eene groote ſchaar 't woord *Veritas* „ gaat. In het „ 3de wordt MARGRIET VAN OOSTENRYK (al de onder- „ ſchrapte woorden ſtaan uitgedrukt,) het Smeekſchrift „ aangeboden door den Heer VAN BREDERODE, ten

„ over-

„ overſtaan van d'Edelen van Holland. Onder *Libertas* „ *Patriæ*. In het

„ 4de eenige lieden, die een Heer met veel onder- „ danigheid zoeken te ſpreeken, maar die hun in allen „ yl ontwykt, en de trappen opklimt: in de punt onder „ aan I. V. T. R. zynde waarſchynlyk de Naamletters „ van den Graveerder.

„ Op het Ruggeſtuk vindt men, boven aan, 1566, en „ uitvoerig aan de ſlinke zyde verbeeld den Beeldenſtorm „ en alle deszelfs omſtandigheden: terwyl men aan de „ rechte zyde boven aan een biddend Beeldtje ziet, dra- „ gende het Holl. Wapen op zyne dye, boven 't welk „ *Germania inferior*, en waar aan door een hand uit de „ wolken een hart wordt toegeſtooken, met de woorden „ *Cor Regis in manu Dei*. Deeze bidder heeft voor zich „ eene Moeder, welke haaren Zuigeling, en andere by- „ ſtaande Kinderen, met veel tederheid tragt te bedekken, „ en te beſchermen. En tusſchen die twee Beeldtjes leest „ men, *Miſericordia*.

„ Terwyl dit geſchied, zit *Madame de Parma* daar „ onder te visſchen in een vyver van bloed; doch haalt „ zagtkens haar vischnet na zich, ten teken van haar „ voorneemen om het Gouvernantſchap neer te leggen.

„ Voorts ziet men in 't beneden deel eenige aan gal- „ gen en boomen opgehangene Lyken, welke van drie „ ſtaande Heeren (de Graven van EGMOND, HOORN en „ Pr. VAN ORANGE) met verbaasdheid worden beſchouwd; „ maar van agteren belaagd worden door twee gewapende „ en brandende fakkels dragende Lieden.

„ Onder den Beeldenſtorm leest men *Vive Dieu*, *la* „ *ſante du Roy*, *la Proſperite des Geus*. En in de punt „ van de plaat, aan den voet van gem. Graven en Prins, „ vindt men de Afbeelding van een Wapen of van een „ Penning, in wiens midden een geboogen Tak is met „ de Letteren N. V. D. drukkende, zo 't my voorkomt, „ in 't kort uit 't geen daar om heen ſtaat, *Niet voor* „ *Deugd*, en waar mede die Prins en die Graven my „ toeſchynen te willen te kennen geeven hun afkeer van „ den Beeldenſtorm, openlyk betuigende, dat deeze lie- „ den, wier lyken zy met droefheid beſchouwen, *niet om* „ *hun Deugd*, maar ondeugd, aan een zo droevig einde „ waren geraakt."

Naa deeze beſchryving der Penningplaat, naar 't berigt van den Zender VAN BREUGEL, zo keurig en zinryk be-

ſnee-

ſneeden als 'er een in de Cabinetten te vinden is, brengt de Berigtgeever zyne welgegronde gisſingen by, wegens den Draager van dezelve in de *Nederlandſche* Beroerten; en dat het moet geweest zyn, AREND VAN DORP, den *Z. Zeeſchen* Gouverneur, of van deszelfs Broeder PHILIPS, eenigen Zoon van FREDERIK VAN DORP, die Gouverneur van *Tholen* was, en het inneemen van den Briel, in 't Jaar 1572, heeft bygewoond; althans dezelve was hem aangekomen van MARIA VAN DORP, wier Dogter gehuwd geweest was met des Beſchryvers Vrouws Moeder, uit wier Boedel, en dus uit de zesde hand, dit ſtuk ('t welk in den Jaare 1724, in eene openbaare Verkooping in *'s Haage*, voor *f* 255-: is ingehouden) in des Schryvers bezitting gekomen is.

Veel voldoenings hebben wy ontvangen uit de Letterkundige Berigten, belangende de Geſchiedſchryvers der *Nederlandſche Beroerten*, in de XVIde Eeuwe. Niet de bekende, die dezelve, of algemeen, of, meer bepaald, tot een of ander der Gewesten of Steden, beſchreeven hebben, die meerendeels elk weet; maar van anderen, van wier arbeid hy zich in het vervaardigen deezes Werks bediend heeft. Wy neemen de eerſte, welke hier voorkomt, ten voorbeelde over.

„ MICHAELIS AITSINGER *de Leone Belgico ejusque to-*
„ *pographica atque historica deſcriptione Liber.* Dit Werk
„ behelst de voornaamſte Nederlandſche Geſchiedenisſen,
„ ſedert den Jaare 1559 tot het Jaar 1583, wanneer het
„ te *Keulen* uitgegeeven werdt. Naderhand volgde nog
„ een *Appendix* tot dit Werk, beginnende met 1583, en
„ eindigende met 1587, in welk Jaar dit Aanhangzel ook
„ te *Keulen* te voorſchyn kwam. De titel van een ande-
„ ren druk of uitgave, ten Jaare 1588, wordt geheel ge-
„ meld door den Hoogleeraar SAXIUS *Onom. Lit.* Part. V.
„ p. 543, 544, en ook aangetekend dat dit Boek zeer zeld-
„ zaam voorkomt. In de *Bibliotheca ſelecta* van C. MI-
„ CHIELS, Part. II. p. 3, vond ik nog een laater druk
„ vermeld, en die vermeerderd is met een Aanhangzel,
„ tot op 't Jaar 1596; en dat, in 't Jaar 1579, door hem
„ te Antwerpen uitgegeeven is *Pentapus Regnorum Mun-*
„ *di*; zynde een Voorlooper van deszelfs *Leo Belgi-*
„ *cus*, en opgedraagen aan Keizer MAXIMILIAAN.

„ De Schryver, die een *Oostenryksch* Edelman was,
„ en Raad van vier Keizers, KAREL V, FERDINAND I,
„ MAXIMILIAAN II en RUDOLF II, geweest is, noemt
„ zich in dit Werk, AITZINGER, EYTZINGER en EYZIN-
„ GER;

„ GER; doch uit oorſpronglyke ſtukken, daar in te vin-
„ den, p. 30—33, blykt, dat de Geſlachtnaam was VAN
„ EYTZING. Zyn Vader wordt genaamd CHRISTOFFEL,
„ *Baron van Eytzing, van Schratental, Groot en eerſte*
„ *Hofmeester des Konings van Boheme, Heer van Condé,*
„ *Fraisne aan de Schelde*, enz.

„ Naa dat MICHAËL zich te *Leuven*, onder RAMUS en
„ andere Hoogleeraaren, in verſcheide Weetenſchappen
„ geoefend hadt, bleef hy een geruimen tyd in de *Neder-*
„ *landen*. Dit gaf hem gelegenheid om 't begin en den
„ voortgang der Beroerten van naby te zien, en dezelve,
„ gelyk ook VAN DER HAER *de init. tum. Belg.* Lib. I.
„ p. 193, van hem getuigt, met naauwkeurigheid te be-
„ ſchryven. Was dit Werk hun bekend geweest, ik
„ twyfele geenzins of onze laatere Vaderlandſche Geſchied-
„ ſchryvers zouden 'er een nuttig gebruik van gemaakt
„ hebben. —— De Naam zelfs van deezen Schryver was
„ bykans in vergetelheid geraakt; doch zedert weinig
„ maanden ſprak elk van hem, uit aanmerking van ze-
„ kere oude Voorzegginge, door hem te *Mechelen*, in het
„ Klooster der *Karmeliten*, ontdekt, en in 't gemelde Werk
„ geplaatst, p. 508. P. VALKENIER heeft dezelve, in 't
„ *Verwerd Europa*, bl. 777 en 778, daar uit in 't La-
„ tyn, doch niet zonder gebrek, doen nadrukken, en in
„ 't Nederduitsch vertaald. Hy past die zogenaamde
„ Voorſpelling toe op het voorgevallene, in den Jaare
„ 1672. Veelen zochten de vervulling daar van in 't geen
„ reeds in 't Jaar 1795 gebeurd is, of eerlang zou kun-
„ nen geſchieden. Ik ſchryve aan het ééne even weinig
„ gezags toe als aan het andere gevoelen. Indien de lief-
„ hebbers van *zulke* Voorzeggingen nu ook met hunne
„ aandacht gevallen waren op eene andere Voorſpellinge,
„ welke AITZINGER in de Opdragt van het Aanhangzel
„ zyns Werks, gedagtekend 24 Sept. 1586, getuigt, dat
„ vyf en zestig jaaren te vooren in *Zwitzerland* in ſteen
„ gehouwen was, en waar van de inhoud nog veel aan-
„ merkelyker is, wie weet welke geheimen zy daar in zou-
„ den gezogt hebben. Wat 'er ook van die beide Voor-
„ zeggingen zyn moge, wenschlyk is het dat de laatſte
„ woorden van dezelve ook nu haast waarheid worden,
„ te weeten, dat men de wapenen nederleggen zal, en
„ den vrede eenſtemmiglyk omhelzen, en dat 'er, de ge-
„ heele wereld door, vrede en overvloed zyn zal."

In de opgave der Werken ſpreekt onze Schryver van een

een Handſchrift; ten tytel hebbende: *Het Graeffchap van Zeelant, repræſenteerende cortelyck desſelfs ſtaet van den beginne der Graeven van Hollant ende Zeelant tot den Jare* 1579 —— door Jonkheer JACOB VAN GRYPSKERCKE, *Heere van Grypskercke.* Het eerſte Hoofdſtuk daar van is uitgegeeven door 's Hoogleeraars Vader, in diens *Hoogadelyk en adeiryk Zeeland*, 1761. Hy voegt 'er by: „ Een Schryver, die, naar waarheid, van zich „ getuigt: *Niemands dank deed my deeze moeite onder-* „ *neemen; den ondank vreeze ik alzo weinig als ik den* „ *dank verlange;* zulk een Schryver verdient van elk ge- „ leezen te worden. Hiertoe hoop ik mynen Landge- „ nooten gelegenheid te zullen geeven."

Desgelyks heeft de Hoogleeraar TE WATER, uit eene *Verzameling van Stukken, behoorende tot den tyd der Nederlandſche Beroerten, in 't Jaar* 1565, *en vervolgens*, hem ten gebruike toegezonden door Mr. JAN BURMAN, Raad- en Rentmeester Generaal der Beden van Brabant, behalven het reeds gebruikte, andere, geen rechtſtreekſche betrekking op de Geſchiedenis van het Bondgenootſchap hebbende, afgeſchreeven; deeze zal hy gaarne, by eene andere gelegenheid, aan 't licht brengen, en, zo veel noodig is, door korte hiſtoriſche aantekeningen tragten op te helderen.

By de Slotäankundiging deezes Werks zien wy den voorgenomen arbeid des Hoogleeraars in dit vak met verlangen te gemoete.

Reizen door Zwitſerland, Italien, Sicilien en de Griekſche Eilanden, naar Konſtantinopolen, en van daar te rug door een gedeelte van Griekenland, over Raguſa en de Dalmatiſche Eilanden, in de Jaaren 1787, 1788, 1789. *Door* THOMAS WATKINS, *A. M. Uit het Engelsch vertaald. Derde Deel. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1795. *In gr.* 8*vo.* 161 *bl.*

Vry ſpoedig, van de twee nog voorhanden zynde vertaalde Deelen deezer meermaals door ons gepreezene Reize, beloofden wy, onlangs, verſlag te zullen doen (*). Om in 't gelyk te komen, hadden wy toen voor, twee Dee-

(*) Zie, hier boven, bl. 383.

Deelen te zamen te neemen; doch wy kwamen van dit denkbeeld welhaast terugge, en bepaalden ons om van elk afzonderlyk, en dus thans van het Derde Deel, te ſpreeken. De verkorte Opgave van den voorgeplaatſten Inhoud, en 't geen wy voorts uit het Werk ontleenen, zal, vertrouwen wy, by onze Leezers deeze afzonderlyke Aankondiging billyken.

De vier eerſte Brieven in dit III Deel behelzen eene Beſchryving van het *Hedendaagsch Rome*. —— De volgende doet ons *Napels* in den tegenwoordigen tyd kennen. —— Voorts vertrekt onze Reiziger na *Sicilien*, en de leezenswaardige Reis derwaards is in den naaſtlaatſten Brieve begreepen; terwyl de laatſte ons te *Meſſina* brengt, en eene Beſchryving bevat van de beklimming des Bergs *Ætna*, in een jaargetyde, den winter naamlyk, waar in men dikwyls gezegd hadt, dat het onmogelyk was dien top te bereiken. WATKINS volvoerde het egter; doch met veel gevaars, en men volgt hem niet zonder ſchrik, op die ongebaande, en, in dit ſaiſoen, onbeklimbaar geoordeelde hoogte.

„ Geen Stad heeft," naar WATKINS oordeel, „ in 't „ algemeen een grootſcher en te gelyk armlyker voor„ komen; daar wy, naast de heerlykſte Paleizen, de ge„ ringſte wooningen zien ſtaan, en Tempels, de pragtigſte „ cieraaden der oudheid, verdrongen worden door ſchuu„ ren en hutten." —— Een Minnaar der Oudheden, als WATKINS, vondt ſteeds oorzaake om zich te bedroeven over de ſchennisſen, die veele Pronkſtukken der Oudheid geleden hadden. Naa de vermelding van eenige deezer in derzelver deerlyken toeſtand, vaart hy voort.

„ De Gebouwen van het *Oud Romen* zyn dermaate „ van derzelver bouwſtoffe geplonderd, dat zelfs derzel„ ver hegte en dikke muuren doorboord zyn, om het me„ taal, 't geen men gebruikt heeft om ze op te trekken. „ Het is droevig voor een liefhebber der Oudheid, die „ menigvuldige openingen of ledige vakken te zien, wel„ ke de gierigheid van een Volk, dat deeze Geſtichten „ als gedenktekens van Heidenſche Godloosheid beſchouw„ de, gemaakt heeft. De Flaviaanſche Schouwburg is, „ in dit opzigt, zo deerlyk gehavend, dat, toen dezelve „ nog in zyn geheel was, PAULUS II, een *Venetiaan* (tot „ ſchande van zyn land) een gedeelte van dit gebouw liet

„ om-

„ omverhaalen, om daar van het Paleis van *St. Mar-*
„ *kus* te bouwen. De Kardinaalen FARNESE en RIARIO
„ volgden zyn voorbeeld; en misſchien was 'er tegen-
„ woordig niets overgebleeven van dit majeſtieusch ge-
„ bouw, zo niet KLEMENS V, ten gelukke, was onder-
„ rigt geworden, dat verſcheidene Kristenen, op die
„ plaats, voor de roofdieren geworpen waren. Dit be-
„ woog hem om de plaats te wyden; doch ik vreeze nog
„ dat de plondering vóór deeze *Godvrugtige* daad zo groot
„ geweest is, dat 'er in eene volgende eeuw weinig meer
„ dan de grondſlagen van te zien zullen zyn."

Een weinig laager laat WATKINS zich hier over dus hooren: „ Hoe menigmaalen heb ik de rykſte cieraaden
„ van Bouwkunde in de geſcheurde muuren van een Wyn-
„ gaard ontdekt! en brokken van Zuilen gevonden, die
„ misſchien voorheen den Schouwburg van SCAURUS
„ ſchraagden, maar tegenwoordig dienen voor ſtutten
„ onder het laage dak van een hut. Ik beſchouwde de-
„ zelven niet zonder deernis en beklag over de verande-
„ ring, welke zy ondergaan hadden. Dan de hedendaag-
„ ſche Paleizen verwekken alle myne verontwaardiging,
„ vermids ik weete, dat zy uit den roof der heerlykſte
„ overblyfzels van *Romen* zyn opgetrokken. —— Gy leest
„ dat deeze Stad meermaalen door de *Gothen*, enz. is
„ gehavend en geplonderd geworden; maar, geloof my,
„ de *Gothen*, die haar de meeste ſchade hebben toege-
„ bragt, waren haare Pauſen en Kardinaalen. Maar wei-
„ nigen van de veelvuldige Opperpriesters, welke aldaar
„ hun verblyf hielden, zyn vry van deeze ſchennis.
„ ALEXANDER VI, een bygeloovige Spanjaard, dreef dee-
„ ze baldaadigheid tot zulk eene hoogte, dat hy de Py-
„ ramide van SCIPIO geheel liet ſloopen, om met de ſtee-
„ nen daar van de Straaten te plaveyen. Mogt deeze
„ ſchender eens te recht geſtaan hebben voor een *Jury*
„ van Oudheidskenneren!"

WATKINS ſchreef den 26 Dec. 1787; en hoe veel zyn nog de zaaken in laatere jaaren, hoe zeer in dit loopend jaar, veranderd! „ De zegepraal der Reden over Bygе-
„ loof en Dweepery heeft 's Pauſen gezag zo zeer doen
„ daalen, dat hy tegenwoordig een grooter waereldlyke
„ dan geestlyke Vorst is. Hy bezit in het hartje en het
„ ſchoonſte gedeelte van *Italien* een grondgebied van
„ 14,348 vierkante Geographiſche Mylen; als mede nog

„ 250 rondom *Avignon*; ſchoon ik niet durve zeggen,
„ hoe lang hy de laatſten zal behouden (*).

„ Niettegenſtaande de zo voordeelige ligging zyner Lan-
„ den, zyn dezelve min vruchtbaar, en weiniger bevolkt,
„ dan eenige der *Italiaanſche* Staaten, 't geen men als
„ een gevolg moet beſchouwen van Kerklyke overheer-
„ ſching, en van die geſtadige verwisſeling van Opperge-
„ bieders, wier oogmerken en belangen geenzins ſtrekken
„ om hunne Onderdaanen te verryken; maar in tegendeel om
„ ze te verarmen, ten einde langs dien weg hunne Fami-
„ lien tot aanzien te verheffen, en met ſchatten te over-
„ laaden. Op de geheele lange lyst van ST. PIETERS Op-
„ volgeren, wier historie tot ons overgebragt is, ken ik
„ maar weinigen, die het welzyn van hun Volk meer dan
„ de verheffing hunner Maagſchap hebben ter harte geno-
„ men; en onder deeze weinigen muntte bovenal de deugd-
„ zaame GANGANELLI uit; doch ongelukkig wierd hy
„ weldraa door de Jeſuiten vergeeven.

„ De uitgeſtrekte velden, die weleer zo veele duizen-
„ den voedden, maar thans onbebouwd liggen, leveren droe-
„ vige voorbeelden op van het ſlegt beſtuur, van den onge-
„ huwden ſtaat der Priesteren, en de menigvuldige Gods-
„ dienſtige Feestdagen, welke de Roomschcatholyke Boe-
„ ren, met alle ſtiptheid, waarneemen. Het is onmogelyk,
„ dat eenig land, buiten den handel, welvaarend kan
„ worden, zo niet de Regeering voornaamlyk let op de
„ bevordering van den Landbouw; en dit is zo verre af
„ van hier het geval te weezen, dat deeze geheel onder-
„ drukt wordt door de opkooping van het Koorn. De
„ arme Landbouwers zyn, in den letterlyken zin, ſlaaven
„ van de Regeering, zynde gedwongen om al hun Graan
„ aan de Apostoliſche Kamer te leveren, die 'er zo veel
„ voor betaalt als haar goeddunkt, en het weder verkoopt
„ voor een byster hoogen prys, naar maate het haar kost."

Meer Huislyke byzonderheden blyven by WATKINS niet onopgemerkt. Onder andere ſchryft hy: „ Het is onmo-
„ gelyk veele kennisſen te *Romen* te hebben, zonder een
„ aanmerklyk bezwaar voor zyne beurs, overmids elken
„ volgenden morgen, naa dat gy, daags te vooren, brie-
„ ven of kaartjes aan een huis gebragt hebt, gelyk ook
„ naa

(*) Sedert is ook *Avignon* aan de Franſche Republiek gehegt. *Vert.*

„ naa het afſcheid neemen, uwe deur beſtormd wordt door „ een heirleger van bedienden, om, 't geen zy hun „ *Mancia* noemen, af te haalen. Deeze ſchandelyke ge„ woonte is byzonder eigen aan *Romen*, en aldaar alge„ meen aangenomen. Ja, 't geen nog ſchandelyker is, de „ Heeren zyn niet alleen in het geheim daar van, maar „ deelen, met de knegts, den buit: daar zy ſlegts een ge„ ring huurloon geeven aan hunne talryke liverydraagen„ de bedelaars; wel verzekerd zynde, dat deezen genoeg „ ſchadeloos geſteld worden door het verval, 't geen zy „ van de vreemdelingen krygen, en dat in veele huizen al „ zeer aanzienlyk is. Is de fooi, welke gy geeft, geringer „ dan zy verwagten, dan ſtaat gy bloot, om, by uwe be„ zoeken, onbeſchoft behandeld te worden. Moet men „ zich niet verwonderen, dat een Man, als de Kardinaal „ DE BERNIS, zyne gastvryheid bezoedelt met zulk eene „ eerlooze gewoonte al mede toe te laaten? Dan dit is „ maar zo, tot ſchande van den geheelen Romeinſchen „ Adel!"

Niet zonder deelneeming zullen wy, nevens onzen Reiziger, den uitſtap doen na *Calabrien* en *Sicilien*, met een goede Kaart en eenige weinige *Griekſche* Schryvers, om tot Gidſen te dienen. Gepast en gelukkig verwerkt hy de plaatzen der oude Schryveren. En heeft de Vertaaler des Werks ons van dezelve eene Vertaaling geſchonken; VONDEL's Overzetting meest volgende. Meer ophelderende *Aantekeningen* van zyne hand, ſchoon meest kort, komen in dit Deel, dan in de voorige, ons onder 't ooge.

Reis door de Departementen van Frankryk, door een Gezelſchap van Kunſtenaars en Geleerden. Met Kaarten en Plaaten. l'Aſpect d'un Peuple Libre est fait pour l'Univers. J. LA VALLÉE, *Centenaire de la Liberté, Act.* I. — No. 4. *Te Parys, by* Brion, Buiſſon, l'Eſclapart, Deſenne, *en de Directeurs der Drukkerye du Cercle Social. Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp. *In gr.* 8*vo.* 46 *bl.*

Onze oordeelvellingen, over de Drie eerſte Stukjes deezer Reize geſtreeken (*), paſſen ook goeddeels op het

(*) Zie, hier boven, bl. 77 en 221.

het tegenwoordige, 't geen ons het *Departement van de Neder-Seine* op den eigenſten trant voor oogen ſtelt als de reeds beſchreevene.

Het algemeen Berigt treft weder doel; doch in de plaatslyke byzonderheden vinden wy te weinig van 't geen wy 'er eigenlyk in zouden verlangen, en te veel van 't geen wy zeer wel zouden kunnen miſſen.

Met genoegen lazen wy de onopgeſmukte beſchryving der ryke Velden van de *Neder-Seine*, van den Koophandel, talryke Manufactuuren, overvloedige Voortbrengzels, welvaarende Steden, werkzaame en welbevolkte Dorpen. —— „ Men vindt," op dat wy 'er iets uit afſchryven, „ in dit Departement geene armen, buiten die „ weinigen, wier luiheid, eene zeldzaame ondeugd in „ deeze ſtreeken, hun van de lyst der menſchen doet „ uitſchrappen. Het zou ook vreemd zyn zo 'er armen „ waren; de verſcheidenheid van de middelen van be„ ſtaan ſtaat gelyk met de verſcheidenheid van den „ ſmaak voor byzondere bezigheden."

De Landbouw, hier door Landeigenaars en Huurders voortgezet, vinden wy, wat den Hoefpagter betreft, dus beſchreeven: „ Een Hoefpachter, die voor duizend Ecus „ vier duizend Fanes aan Landpacht opbrengt, (en 'er „ zyn veelen daar boven) houdt, behalven zyn menigte „ Bouwknegts, behalven zyne Paarden, Koeien en „ Schaapen, daarenboven nog buitenshuis agt, tien ja „ tot twaalf, koppels Maaiers: een Man en eene Vrouw „ maakt een koppel. Deeze zuiveren in 't voorjaar het „ Koorn van ingeſloopen onkruid; daar naa ontneemen „ zy de Schaapen hunne kostbaare vachten; hierop volgt „ de Oogst van het Hennip- en Raapzaad. En dit is „ het aangenaame van den arbeid op 't land, dat niet te „ min deeze werkdagen feestdagen zyn, en gemeenlyk „ met vrolykheid en dans eindigen. Weldra begint dan „ de groote Oogst, eerst met het inzamelen der Rogge, „ waar mede men den al te kostbaaren grond niet al te „ zeer belaadt, en waar van men gemeenlyk niet meer „ zaait, dan noodig is tot Strooi om de Koorn-ſchooven „ te binden. Vervolgens heeft men den maaityd der „ Graanen, dan van den Haver, en eindelyk van de „ mindere Gewasſen. De Herfst maakt voorts een einde „ aan dit ſoort van arbeid: dan zamelen die zelfde „ Maaiers weder de Appelen in, die van meer belang „ zyn dan de Wyngaardeniers op andere plaatzen zich

„ wel

„ wel verbeelden, aangezien zoo wel de weezenlyke
„ rykdommen, die zy in omloop brengen, als den ge-
„ zonden drank, dien 't volk daar uit trekt. Eindelyk
„ komt de Winter, en ſcheidt de koppels dier Arbeide-
„ ren uit elkander. —— De Mansperſoonen perſen het
„ vocht uit de Appelen, en de Vrouwen droogen de
„ Hennip boven den rook, en ontdoen dezelve van het
„ Strooi.

„ Schoon dus het verſchillende werk over byna alle
„ dagen van het Jaar verdeeld is, ſchiet 'er nogthans
„ eenige ledige tyd over. Meest ieder Arbeider heeft
„ nog een klein hoekje lands in eigendom, of wel in
„ huur, tot onderhoud van zyne kleine familie: de da-
„ gen, die hy vry heeft, beſteedt hy om 't zelve te be-
„ werken. In dit ſtukje vindt men by elkanderen een
„ hoek Koorn voor de Huisgenooten, een aangelegde
„ weide voor zyn Koei, een klein tuintje, met eene
„ doornhage omcingeld, waarin eenige Roozen tot cie-
„ raad, eenige Appelboomen tot bereiding van drank,
„ en wat Peeren voor een goed Vriend.

„ Om kort te gaan, zo 'er te midden van zoo veele
„ bezigheden nog eenige vrye uuren overſchieten, zo
„ wordt echter geen derzelve nutteloos verkwist. De
„ Manufactuuren der Steden ſpreiden haare verlevendigen-
„ de takken over de wooningen der Landlieden. Ieder
„ Huisman heeft in zyne Stulp één of twee Weefgetou-
„ wen; de Vader en de oudſte Zoon bewerken dezelve;
„ de Moeder en de Dochters ſpinnen de Wol of het
„ Catoen, en de kleinſte Kinderen winden het op den
„ ſchietſpoel.

„ Ook heerſchen hier, (dank zy deeze verknogtheid
„ aan een werkzaam leeven,) eenige deugden, die door
„ het verachtlyke, dat de bynaam van *een Normandier*
„ ſchynt mede te brengen, niets van haare waarde ver-
„ liezen: de Mensch is hier goed, gevoelig, edelmoedig,
„ menschlievend, en bovenal herbergzaam. Hier is
„ geen voorbeeld dat men eenen reiziger zynen dorst
„ liet leſchen met een dronk waters aan den weg; de
„ kelders zyn altyd open, en de armſte Inwooner heeft
„ altyd een pot met goeden Appeldrank over, om dien
„ zynen broeder aan te bieden."

Met vol genoegen weiden de Reizigers voorts uit over het leeven dier gelukkige Landbewoonderen, beſchryven derzelver zonderlinge Dragt, en komen voorts te *Rouen*, de Hoofdplaats van dit Departement; doch leveren 'er

meer vertellingen van op dan eene beſchryving dier Stad, wier Koophandel onbegryplyk groot is, en ter Stapelplaats der Rykdommen, die uit Zee komen, en te *Havre* ontſcheept worden, welke kleine Stad haar aandeel in de beſchryving ontvangt, gelyk ook de Monniken van *Tecamp*, en het zogenaamd Kyk van *Ivetot*.

„ *Dieppe*, ſchryven onze Reizigers, is iets van meer „ belang. Men kan het met recht de Stad van 't Volk „ noemen: 'er woonen byna niets dan Matroozen: zy „ zyn, zegt men, de beste van *Europa*. Doch geen „ Zeeman zynde, zo kan ik daar van niet oordeelen; „ maar ik ben mensch, en kan u zeggen dat zy de eer„ lykſte menſchen zyn die men vindt: het is de eenige „ Stad, waar gemaakte wellevenheid geene goedkeuring „ vindt; maar rondborſtigheid heerscht by allen."

Deeze Stad bragt eenen RICHARD SIMON, eenen PECQUETTE, eenen BOUSSARD, hervoort. —— „ BOUSSARD! „ dit was de Naam van een Matroos; maar van een „ Man, wiens moed, daar hy ruim twintig ongelukkigen aan de woede der baaren ontrukte, wel verdient „ onſterflyk te zyn (*). Zoudt gy wel gelooven, dat in „ een Historisch Woordenboek, het welk, zo men zegt, „ door Geleerden verzameld en te *Caen* gedrukt is, geheel geen Artykel van BOUSSARD gevonden wordt? „ daarentegen zyn alle de bladen opgevuld met Heiligen, Pausſen, Koningen, en alle mogelyke Krygslieden. Wanneer zal dan ook eens iemand zich verledigen om een Woordenboek te maaken, waarin „ men de ſchoone daaden van Mannen uit het Volk beſchreven vindt?" —— Vol toepaſſings is deeze Aanmerking, en mag ook deeze Vraag hier te lande gedaan worden. Van deezen aart zyn meer tusſchengevlogten Be-

(*) „ Op zekeren dag, dat het zwaar ſtormde, zat een oud Matroos van *Dieppe*, met aandacht, na een Schip te kyken, dat door de ſterke branding de Haven niet kon bereiken, en dus eenigzins in gevaar was. Een Vreemdeling, die mede uit nieuwsgierigheid derwaards was gekomen, zeide, met ontroering, tegen den Matroos: „ Die ellendigen moeten vast ver„ gaan!" —— *Indien de nood hooger wordt*, antwoordt hy, *ſpring ik in Zee, en breng hun het touw, dat ik hier heb.* —— „ Hoe! in Zee! dan moet gy zeker verdrinken; zy is woe„ dend onſtuimig!" —— *Misſchien!* —— „ Wel wordt gy „ daar dan voor betaald?" —— *Betaald! neen!* —— „ En „ zoudt gy u voor niet waagen?" —— *De Eer!*"

Bedenkingen. Dan wy hebben van dit Stukje genoeg gezegd, en zien, niettegenſtaande het berisplyke ons hier weder voorgekomen, het volgende met verlangen te gemoete.

Schets tot Grondſlag eener Nieuwe Conſtitutie voor de Republiek der Bataven. Te Amſterdam, by J. van Gulik, 8 *bl. in* 4*to.*

Omtrent deeze Schets hebben wy niets te doen dan de Voorreden aan het *Bataafsch Volk* af te ſchryven: „ Het wordt, Medeburgers! meer dan tyd, dat wy aan u mededeelen een *Schets* tot Grondſlag eener nieuwe Conſtitutie voor de Republiek der Bataven, zo als dezelve, in 't begin van den Jaare 1793, in *Parys* is uitgegeeven; oordeeld zelve tot en in hoe verre, te dier tyd, de Republicainſche Geest van eenige uitgeweekene *Bataafſche Patriotten* werkzaam is geweest; en welke gegronde verwagting de Natie kan hebben van eene aanſtaande Conſtitutie, voor dit thans vrye, hoewel noch niet geheel onafhangelyk gevestigd, Gemeenebest. —— Maakt gebruik naar welgevallen van deeze Generaale Aanmerking, dat by die *Schets* veel te veel aan de *Miniſterieele*; doch te weinig aan de *Wetgeevende*, en byna niets aan de *Uitvoerende*, Magten der Committées wordt toegekend; en tragt u dus in tyds te bekwaamen, om grondig te kunnen oordeelen over de nuttigheid en zekerheid van eene aanſtaande waare Republicainſche Conſtitutie, welke van den Souverainen wil van een vry Volk ter goedkeuring of afkeuring zal afhangen, zonder langer *Gefederaliſeerd* ofte *Gearifiocratiſeerd* te worden!"

Verhandeling over de Vraag: Welke is de waare Oorzaak van den tegenwoordigen Oorlog? Gedrukt te 's Hertogenbosch. In gr. 8*vo.* 63 *bl.*

Naa eene ſchetze der aaneenſchakeling van Gebeurtenisſen, zints de tegen *Frankryk* verbondene Mogenheden te *Pilnitz* zich vereenigden, welke ſchets het aan geen gloeiende kleuren ontbreekt, vraagt de Verhandelingſchryver: „ Of het *Frankryk* is of de Gecoaliſeerden die den Oorlog verklaard hebben? *Frankryk* heeft hem zonder twyfel verklaard, het heeft de vyandlykheden begonnen; maar wie is 'er de weezenlyke oorzaak van, hy die den Oorlog verklaart, of hy die gedwongen

gen is denzelven te verklaaren? Is het aan dien, die de onrust aan den Vrede verklaart, of aan dien, die de onrust aanhitst, die dezelve door allerlei ſoort van middelen voorbereidt, die het meest belang heeft dezelve te berokkenen, daar aan men den Oorlog moet toeſchryven? *Frankryk* hadt het grootſte belang om den Vrede te handhaaven, de Geallieerden hadden, of meenden een veel grooter belang te hebben hetzelve in den Oorlog te ſleepen: om uit de waarſchynlykheid te oordeelen kon *Frankryk* niet dan verliezen met den Oorlog: het was alleen, zyne vyanden waren zoo magtig talryk, het hadt geen een Geallieerde, het kon zich niet voorſtellen, dat de Mogenheden, die beloofden een ſtipte Neutraliteit te onderhouden, niet haast genoodzaakt zouden zyn een ander Systhema te omhelzen, en dat het zich eindelyk al de kragten van *Europa* op den hals zou zien. De Geallieerden hadden alles van den Vrede te vreezen: zy meenden ſterk genoeg te zyn om *Frankryk* te verpletteren; zy waren zeker in tyd van nood aan 't zelve andere vyanden te verwekken; welke waarſchynlykheid by gevolg is 'er dan, dat *Frankryk* den Oorlog zonder noodzaak zou gedeclareerd hebben? Welke waarſchynlykheid, dat de Geallieerden zich voor den Vrede zouden verklaard hebben, indien *Frankryk* denzelven niet gebrooken hadt?"

Deeze opeenſtapeling van Vraagen behelst genoegzaam 's Schryvers Antwoord, en of dit niet genoeg ware, ſchryven wy het Slot van dit Boeksken af. „Volken! grondt u op deeze aanmerkingen, en overweegt dezelve, en vraagt u zelven vervolgens, wat de beweeggrond van eenen Oorlog is, waar van gy de rampzalige ſlachtoffers zyt? Leest de Verklaaring van de *Rechten van den Mensch*, opent *het geheiligde Wetboek der Natuur*, dat *Frankryk* uit het ſtof getoogen heeft, waar onder de dwinglandy hetzelve begraaven hadt; dat Boek, waarin uwe Rechten met de hand van God zelve *gegriffeld* zyn, en, indien gy nog twyfelt aan den beweeggrond, welke hen, die zich uw Meesters noemen, heeft doen beſluiten u te doen vermoorden, indien zy nog de onbeſchaamdheid hebben u te zeggen, dat het niet is dan om een ongelukkig Vorst te hulp te komen, die deeze Rechten terug eischt, ſlaat dan het oog op *Poolen* en beeft: dezelve handen, die den Tyran van *Frankryk* op den throon willen herſtellen, bonzen van den Throon van *Poolen* den Vriend van 't Volk en van de Vryheid! 't Is dan aan u, 't is aan uwe Rechten, dat zy den Oorlog verklaaren, met denzelven *Frankryk* aan te doen —."

Schoon noch Tytel noch Voorberigt de Herkomst van dit Werkje vermelden, houden wy het voor eene Vertaaling; en moeten alleen omtrent den tyd der Uitgave nog aanmerken, dat het, volgens den Tytel, te *'s Hertogenbosch* gedrukt is. *Het eerſte Jaar der Vryheid van de Republick der Bataven*, *Anno* 1794.

De

De eerlyke Eigenzinnige. Tooneelſpel, in vyf Bedryven. Uit het Hoogduitsch vertaald, door DIRK ONDERWATER. *Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz. *In 8vo. 274 bl.*

Indien een Toneelſpel groot moet zyn, zal het goed weezen, dan moet dit zeker een zeer uitmuntend meesterſtuk zyn; dus dagten wy, toen wy dit ſtuk in handen kreegen, en zetten ons (ſchoon wy zeer wel zagen, dat hier veel papiers met weinig letters, na rato, gegeeven werd) niet zonder vooroordeel ter leezing, met vrees, dat wy het ras, uit verveeling, zouden nederleggen. —— Maar wy waren daar mede niet ver gevorderd, of wy vonden ons, met genoegen, in onze verwagting verydeld. Het Hooſd-Character en die der andere voornaamſte Perſonaadjen zyn uitmuntend wel geſchetst. —— HERMAN, de eerlyke Eigenzinnige, was in zyne jeugd verliefd op, en verbonden met, EMILIE, een gering doch eerlyk Dienstmeisje, met hetwelk hy echter, uit het eerlyk grondbeginzel dat hy haar niet zoude kunnen onderhouden, niet beſluiten konde zich door 't Huwelyk te vereenigen, waarom hy beſloot, zich elders heen te begeeven, ten einde zyn geluk te zoeken, om, het gevonden hebbende, met haar te deelen. Zy volgt hem; maar, door de rampen des Oorlogs van hem geſcheiden, verneemt hy in verſcheide jaaren niets van haar. Intusſchen zwierf hy door de wereld, en komt eindelyk, naakt en berooid, by de Gravin VAN WILDRUF, die hem opneemt, en aanſtelt tot Præceptor van haare Dogter; de Gravin, door zyn verſtand en edelen inborst getroffen, verlieft op HERMAN, en komt zelfs zo verre, dat zy zelve hem een Huwelyk met haar voorſtelt; doch dit weigert hy, uit eerlyke Eigenzinnigheid. De Gravin had eenen Broeder, een oud Generaal, een man van een zeer grillig character, met wien zy daar te boven zich nooit had kunnen verdraagen: om tot haar voorneemen, om HERMAN te huwen, te kunnen komen, moest zy dien Broeder ſpreeken, om eenige voor haar nadeelige gevolgen van zekere testamentaire diſpoſitie voor te komen, en begeerde dat HERMAN haar by het bezoek by haaren Broeder zoude vergezellen. De grilzieke Krygsman ontvangt en behandelt haar zeer brusk, en niet minder onvriendlyk HERMAN, zo dat deeze, dien 't hart zeer hoog lag, uit Eigenzinnigheid beſloot, om den Broeder der Gravinne te kwellen, te doen, 't geen hy uit Eigenzinnigheid te vooren aan de Gravinne had afgeſlaagen, haar te huwen; en verzoekt haar zelf daar toe. —— Maar wat gebeurt 'er? EMILIE geraakt by de Gravinne, als Kamenier, in dienst, en ras herkennen de beide oude Gelieven elkander; dit brengt eene vernieuwde Verbindtenis tuſchen hen te weeg, maar veroorzaakt by den eerlyken HERMAN niet weinig twyfeling; en tweeſtryds, en by de Gravinne, die mede hiervan bericht word, veel bekommering en moeite. Eindelyk beſluit HERMAN, om,

met

met afſtand van alle voordeelen, die het aanzienlyk Huwelyk met de Gravin hem konde aanbrengen, EMILIE te trouwen. — De Vertaaler bericht ons in de Voorrede, dat in het Hoogduitſche de keuze van HERMAN zich bepaalt tot de Gravin; doch dat hy, om aan het eerlyk Character van HERMAN getrouw te blyven, om verſcheidene zeer bondige redenen, 't noodzaaklyk geoordeeld heeft, om de ontknooping van het ſtuk deezerwyze in te richten; en hy heeft, naar ons inzien, daar door hetzelve merkelyk verbeterd.

De Schilder, Tooneelſpel, door D. A. VAN DE WART. *Te Amſterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In* 8vo. 50 *bl.*

Dit Toneelſpel komt ons voor weinig te intereſſeeren, en den Leezer in 't geheel niet te kunnen roeren; ten minſten wy hebben 'er weinig belangryks in kunnen vinden. —— Het laat zich, in een tydſtip waarin men leezen wil om te leezen, tamelyk wel gebruiken; doch de Characters zyn niet zo leerzaam, over het algemeen, als wy ze in dergelyke ſtukken verwagten, ten minſten wenſchen.

Introduction à la Langue Françoiſe, a l'Uſage du Penſionnat de la Ville de Groningue, par H. L. DE GRAVE, Principal, a Groningue, chez *N. Veenkamp & Fils*, 1796. In 8vo. 128 p.

In 't Voorbericht word ons bericht, dat dit Schoolboekjen eene zoort van Uittrekzel is uit eene grootere Spraakkunst van den Heer DE WAILLY, in *Frankryk*, door de Academie, met zeer veel genoegen ontvangen. Het is geſchikt voor eerstbeginnenden, en behelst alleen eenige voorbeelden van de buiging (*conjugatie*) der Werkwoorden, die op de eene bladzyde worden voorgeſteld, en een reeks van zelfſtandige, en eenige byvoeglyke, Naamwoorden, die door verandering van plaats van betekenis veranderen, op de tegenovergeſtelde zyde. Het behelst alzo ſlegts een klein gedeelte eener volledige Franſche Spraakkunst; de buiging der Naamwoorden (*Declinatie*), vooral het onderricht in de Uitſpraak, zo verre het, buiten de levendige ſtemme, kan gegeeven worden, en de byzondere regelen der Taale, zyn hier niet te vinden; mooglyk mag men die in een of meer volgende Stukjens verwagten. —— Dit begin doet op iets goeds hoopen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verzameling van Eenvoudige Leerredenen, aan de Gemeente van de Hoofdplaats van Cabo de Goede Hoop, ter gedachtenis toegewyd door haaren Mede-Leeraar HELPERUS RITZEMA VAN LIER, *uitgegeven door* CORNELIS VAN DER LEEUW, *Predikant te Hoorn. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8vo. 424 *bl.*

Gaarne onderſchryven wy het getuigenis, welk wylen de Eerw. VAN LIER in eene korte Voorrede, aangaande deezen bondel zyner Leerredenen, aflegt. „ De ſtoffen, die hier verhandeld worden, zyn gewigtig. De tyd is, volgens myn oordeel, zo kort, en de aandacht der menigte wordt tot zo veele andere dingen afgetrokken, dat ik op den Predikſtoel geene min belangryke waarheden durve voorſtellen, noch myne Toehoorders onderhouden over zaaken, die weinig betrekking hebben tot de zaligheid hunner zielen. Geleerdheid zou men hier te vergeefs zoeken. Al konde ik, zou ik echter niet durven geleerd prediken; ik predik, om verſtaan te worden, en verre het grootſte deel myner Toehoorders beſtaat uit ongeleerde en eenvoudige lieden, die my naauwlyks verſtaan, wanneer ik meene my zeer klaar en duidelyk te hebben uitgedrukt.

„ Even zo min zou ik my in gewoone Leerredenen, welker oogmerk is te onderwyzen en te ſtichten, eene verhevene, dichterlyke, taal veroorlooven, al ware ik ook bekwaam, om met dezelve te ſchitteren. Nimmer hoop ik te vergeeten, dat ik niet my zelven moet prediken, maar CHRISTUS JESUS den gekruisten, —— en ik wensch, met Paulus, liever vyf woorden in de Gemeente te ſpreeken met myn verſtand, dan tienduizend in eene vreemde taale."

Over het gewigt der Stoffen zal de Leezer kunnen oordeelen, en derzelver belangrykheid erkennen, uit de lyst der onderwerpen, welke wy hier laaten volgen.

I. *Het bevel van Jeſus aan zyne Apostelen tot eene algemeene prediking van het Euangelium.* II. *De verſchillende gevolgen van onze verſchillende denk- en handelwyze omtrent het Euangelium.* III. *De ongelukkige ſtaat van den natuurlyken mensch.* IV en V. *De ondoorgrondelyke grootheid van God.* VI en VII. *De voleinding der waereld.* VIII. *De ondoorgrondelyke liefde Gods in het geeven van zyn eeniggebooren Zoon aan de waereld.* IX. *De vrygunſtige nodiging van het Euangelium.* X. *De gezegende uitwerking van Petrus prediking op den Pinxterdag, of de waare verſlagenheid des harten.* XI en XII. *De noodzakelykheid en aart van den geeſtelyken en bevindelyken Godsdienst.* XIII. *De noodzakelykheid en aart van de geloofsvereeniging met Jeſus.* XIV. *De heerlykheid van Jeſus.* XV en XVI. *Het zalige van Gods nabyheid.* XVII. *De toevlugt van den Christen in den dag der benaauwdheid.* XVIII. *Het geluk en hoogſte doel van den Christen in zyn leven en ſterven.*

Met geen gering genoegen, over 't geheel genomen, hebben wy deeze Leerredenen geleezen; zy doen eere, zo wel aan het hart als aan het verſtand des Opſtellers. Het plan, in de bovenſtaande aanhaaling uit de Voorrede, ſchynt hy ons zeer gelukkig gevolgd te zyn. 's Mans begrippen over de natuur van den Godsdienst zyn redelyk, verſtandig, en overeenſtemmende met deszelfs waare bedoelingen. „ In ons oordeel (ſchryft hy) over „ den aart van den waaren Godsdienst, behooren twee „ uiterſten zorgvuldig vermyd te worden, namelyk, dat „ wy ons geen Godsdienst voorſtellen, welke alleen be„ ſtaat in inwendige gewaarwordingen en aandoeningen, „ zonder een daar aan beantwoordend gedrag; noch „ ook, dat wy een Godsdienst goedkeuren, welke al„ leen in uitwendige pligten en deugdsbetragtingen be„ ſtaat, zonder dat het hart vervuld is met vreeze van „ Gods Naam." Dit gevoelen, nevens eenen ernſtigen aandrang op de uitſteekende voorregten der kennisſe van het Euangelium van CHRISTUS, ter aanſpooringe, bemoediginge en vertroostinge, is het doorloopend kenmerk deezer Leerredenen; welke wy aldus ten ernſtigen gebruike aanpryzen, ook van den kant der maniere van behandelinge, door de klaarheid en bevalligheid van den ſtyl, en eene zorgvuldige vermyding van verveelende langdraadigheid. De twee Leerredenen *over de ondoorgrondelyke Grootheid van God* toonen duidelyk, dat VAN

LIER

LIER geen vreemdeling was in die kundigheden, welke den Schepper aankondigen in de zigtbaare geſchapenheden, en de dienſtige middelen zyn, om 's menſchen geest te vervullen met eerbied, bewondering en dankbaare gehoorzaamheid. Naa verſcheiden ſtaalen van Gods Grootheid uit de Werken der Scheppinge te hebben aangevoerd, zie hier zyne beſchouwing van den Aardbodem, welken wy bewoonen. „ De Aarde, waar op wy „ woonen, verdient eindelyk onze opmerking. Door „ haare dubbele beweeging, wordt het verſchil van dag „ en nagt, en het verſchil van de Jaarſaiſoenen, geboo„ ren, het geen zo nuttig en onontbeerlyk is. De lucht, „ of dampkring, die de Aarde omringt, is tot de adem„ haaling, tot de verſpreiding van het licht, tot het „ draagen der wolken, tot de vruchtbaarheid der Aarde, „ ten hoogſten noodzaakelyk, en wonderlyk tot dat ein„ de ingericht. De werkingen van de magnetiſche, elec„ triſche en vuurſtoffe zyn allerzonderlingst, en onont„ beerlyk voor het dierlyk en groeiend leven: het droo„ ge en de wateren zyn vol van wonderen, en niets „ wordt 'er overtolligs gevonden, ieder ſchepzel heeft „ zyn plaats en bepaald oogmerk, alle zamen maken een „ keeten uit, waar van geen één ſchakel kan worden „ gemist. Aarden, ſteenen, metaalen en andere delfſtof„ fen, die op en in de Aarde gevonden worden, doen „ den oplettenden waarnemer verbaasd ſtaan. Uitnemend „ is het maakzel der planten, keurig haar weefzel, verre „ boven de kunst der menſchen. Millioenen inſecten „ worden 'er gevonden, waar van 'er veele alleen door „ het vergrootglas kunnen worden waargenomen, die op „ het allerkunſtigst zyn zamengeſteld, welker ſprieten, „ oogen, vleugels en andere deelen, eene onbegrypelyke „ fynheid en ſchoonheid vertoonen. En wilde ik ſpree„ ken van het verwonderlyk maakzel, van de zonder„ linge eigenſchappen en beſtemming, der visſchen, vo„ gelen, kruipende en viervoetige dieren, waar zoude „ ik beginnen, en waar zou ik eindigen? Ieder van de„ zelve verkondigt Gods magt, wysheid en goedheid; „ een ieder van hun is een getuige van Gods Majeſteit. „ Eindelyk, hoe kunſtig is de Mensch gemaakt? Het „ menſchelyk ligchaam is een pronkſtuk van onbegrens„ de wysheid en oneindig vermogen, de zintuigen, de „ werktuigen der voeding, zyn verwonderlyk in hunne „ zamenſtelling, verbaazend in hunne werkingen. De

„ ziel is met de uitnemendſte vermogens vercierd, en op
„ eene onbegrypelyke wyze met het ligchaam vereenigd:
„ zommige deelen en werkingen des ligchaams beſtiert de
„ ziel door haaren wil, en zy ontfangt denkbeelden van
„ ligchaamelyke zaaken, door de zintuigen. Zy denkt,
„ oordeelt, beſluit: haare vermogens ſtrekken zig tot
„ duizenden voorwerpen uit, en zy is gelyk voor de
„ eeuwigheid geſchapen, zo ook tot in eeuwigheid voor
„ aanwas in kennis en bekwaamheden vatbaar. De
„ Mensch is nu jammerlyk door de zonde ontaard, maar
„ de regtſchapen Mensch droeg het Beeld van God, en
„ vertoonde op het heerlykst Gods grootheid: het luis-
„ terrykſte werk van God op Aarde was zekerlyk de
„ Menſchelyke Natuur van den Heere Jeſus Christus,
„ die nu is aan Gods regtehand, en daarna kan onder
„ de Menſchen en op Aarde geen luisterryker, geen
„ heerlyker, ſchepzel worden uitgedagt, dan de gelovi-
„ ge, die door Jeſus bloed gekogt, en door zynen geest
„ herſchapen is. Gods oneindig Alvermogen, zyne vlek-
„ kelooze Heiligheid, onkreukbaare Regtvaardigheid,
„ onbegrensde Liefde, gadelooze Wysheid, vertoonen
„ zig in hem om ſtryd. Hy draagt Gods Beeld. Jeſus
„ leeft in hem, en hy is een tempel van Gods Geest,
„ een heerlyk en verbaazend eeuwig zegeteken van de
„ ondoorgrondelyke Grootheid Gods tot in eeuwigheid.
„ God is dan oneindig groot in alle zyne Schepzelen,
„ ieder deel van het Geheelal, ieder diertje, ieder ſtof-
„ ken, hier op aarde, vertoont zyne Majeſteit, en zingt
„ zynen lof. „ De Hemelen vertellen Gods eere, en
„ „ het Uitſpanzel verkondigt zyner handen werk." —
„ „ Het Aardryk is vol van zyne Goederen. ô Heere!
„ „ hoe groot zyn uwe Werken, gy hebtze alle met
„ „ wysheid gemaakt." "

Leezenswaardig zyn ook de twee Leerredenen *over den Geestelyken en Bevindelyken Godsdienst*, zo om de duidelyke ontvouwing van deszelfs natuur en gevolgen, als uit hoofde der bedenkingen, aangevoerd om eenige zwaarigheden, daar tegen ingebragt, uit den weg te ruimen. Aangetoond hebbende, wat 'er omgaa in het hart des Christens, welke zulk eenen Godsdienst oeffent, laat VAN LIER, ten ſlot van die ſchets, zich aldus hooren. „ Eindelyk, volgens onze beſchryving van den waaren
„ Godsdienst, vertoont zig dezelve naar buiten in een
„ Geestelyken wandel. Een hart vervuld met de boven-

„ ge-

„ gemelde gevoelens van liefde jegens God, Jeſus, en
„ onze evenmenſchen, kan niet anders dan zyne gezind-
„ heid naar buiten te vertoonen. Hy, die waarlyk den
„ geestelyken Godsdienst in zyn hart bezit, toont dit,
„ door te leeven naar den Geest en niet naar het
„ vleesch: hy brengt de vruchten des Geestes voort,
„ namelyk liefde, blydſchap, vrede, langmoedigheid,
„ goedertierenheid, goedheid, geloove, zagtmoedigheid,
„ maatigheid. Hy tracht regt te doen, weldaadigheid
„ te oeffenen, en ootmoediglyk te wandelen met zynen
„ God. Omtrent God zoekt hy zig ootmoedig, eerbie-
„ dig, te gedraagen. Hy reekent het zig tot eene eer
„ om God te belyden, om van God en Jeſus te ſpree-
„ ken. Hy let op Gods geboden, en ſchroomt niet,
„ openlyk te doen zien, dat hy liever God wil gehoor-
„ zaamen dan de menſchen. Hy is maatig en kuisch
„ met betrekking tot zig zelven. Hy draagt eene betaa-
„ melyke zorg voor zyn beroep en tydelyke belangens;
„ maar de zorg voor zyne ziele is by hem de hoofd-
„ zaak. Hy laat zig naarſtig by den openbaren Gods-
„ dienst vinden. Hy bemint de gezelſchappen der Hei-
„ ligen, en hy bevlytigt zig om dagelyks in het eenzaa-
„ me Gods woord te leezen, en zyn hart in gebeden en
„ dankzeggingen voor den Heere uit te ſtorten. Aan alle
„ zyne evenmenſchen tracht hy blyken van zyne gene-
„ genheid te geeven. Het is zyne blydſchap om de ar-
„ men te ondersteunen, om de treurigen te vertroosten,
„ om de dwaalenden te regt te brengen. De onbevlekte
„ Godsdienst, zegt Jacobus, voor God en den Vader
„ is deze: weduwen en weezen te bezoeken in hunne
„ verdrukkinge, en zig zelven onbeſmet te bewaaren
„ van de waereld. Hy tracht omtrent allen vriendelyk,
„ opregt, zagtmoedig, te zyn. Hy is langmoedig, hy
„ is goedertieren, hy is niet afgunſtig, hy handelt niet
„ ligtvaardig, hy is niet opgeblazen, hy handelt niet
„ ongeſchiktelyk, hy zoekt zig zelven niet, hy wordt
„ niet verbitterd, hy denkt geen kwaad, hy verblydt
„ zig niet in de ongeregtigheid, maar in de waarheid,
„ hy bedekt alle dingen, hy gelooft alle dingen, hy
„ hoopt alle dingen, hy verdraagt alle dingen. Eere
„ geeft hy aan wien hy eere, tol aan wien hy tol ſchul-
„ dig is. Hy gehoorzaamt zyne Overheden, en hy
„ wenscht tot nut te zyn van de Burgerlyke Maatſchap-
„ py. Vooral geeft hy die gene, die met hem door den-

„ zelfden Geest geleid worden, blyken zyner liefde; „ hy is een medgezel der genen die God vreezen, en „ tot hen is zyn lust."

Zekerlyk zal het veelen ſmarten, dat onze Godvrugtige Schryver, door zyn afſterven, verhinderd is geworden in de volvoering van zyn plan, inhoudende om nog een tweede Deel van Leerredenen voor de Drukpers gereed te maaken; een voorneemen, welk hy, volgens het Voorberigt, aan den Uitgeever hadt overgebriefd.

De Vorst en de Godsdienst; iets voor de Hervormden in Nederland. Door een Lidmaat 'en Voorſtander der Hervormde Kerkleer. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 79 bl.

Oranjegezind en *Orthodox-Gereformeerd* worden dikmaals opgevat, en zyn ook niet zelden benaamingen, in zo verre van eene beteekenisſe, dat de Man, omtrent welke de laatſte geldt, ook de eerſte kan voeren. Nogthans lydt deeze regel uitzondering, met naame in den Opſteller van het aangekondigde Geſchrift, wiens uitdrukkingen althans een yverigen Voorſtander van het Hervormde Kerkgenootſchap, en van deszelfs onderſcheidende Leerbegrippen, aankondigen; doch wien tevens een diepe afkeer van het Huis van *Oranje* op den bodem van het hart ſchynt te leggen. „ De aan„ leiding tot dit Werkje (ſchryft hy in zyn Voorbe„ richt) is te zoeken in een begrip, dat by veelen plaats „ heeft, dat de Vorſten der Aarde beſchermers van den „ Godsdienst zyn, en dat de Stadhouders, uit het Door„ luchtig Huis van *Oranje*, welke in opvolging het be„ wind in ons Vaderland hebben gehad, de beſchermers „ zyn geweest van de waare Gereformeerde Kerk in Ne„ derland.

„ Het belang, (dus gaat hy voort,) dat ik in dat „ Genootſchap ſteeds heb geſteld, en altyd zal blyven „ ſtellen, deed my de levensgevallen en daaden der Vor„ ſten, uit dat huis geſproten, onpartydig nagaan, ik „ nam hiertoe de beste Geſchiedſchryvers by de hand, „ die den algemeenen roem verworven hebben van on„ partydig te zyn, in 't byzonder den voortreffelyken „ WAGENAAR, om te beproeven hoe veel ſtaat men op „ dit voorgeven konde maaken; en welk beſluit men

„ daar

„ daar omtrend zal moeten trekken, zal op het einde van
„ dit Werkje moeten blyken aan ieder, die onbevoor-
„ oordeeld de bedryven van de Stadhouders van WIL-
„ LEM DEN I af tot aan WILLEM DEN V toe naa-
„ gaat, overdenkt, en daar uit zyn beſluit op-
„ maakt."

Eer onze Schryver ter zaake treedt, zendt hy vooraf eene aanmerking, ten betooge, dat *de Godsdienst als Godsdienst geene beſcherming van Vorſten volſtrekt nodig heeft.* Tot beſcherming van den Godsdienst wordt vereischt, een duidelyk begrip van het geheele Zamenſtelzel, van de bewyzen van deszelfs waarheid, en om de tegenſtanders te kunnen wederleggen. „ Zal men nu (vraagt hy) deze
„ kunde in de Vorſten der Aarde onderſtellen? Zal men
„ op goede gronden kunnen gelooven, dat zy, die van
„ kindsbeen of tot de Staatkunde worden opgevoed —
„ zich zullen toeleggen op een vak, dat zoo zeer be-
„ zyden den kring van hun leeven en van hunne be-
„ ſtemming is? Zoudt gy een gewoon Lidmaat van ons
„ Hervormd Kerkgenootſchap de verdediging van onze
„ Leerbegrippen wel toevertrouwen? —— en hebt gy
„ reden, om in Vorſten meer te veronderſtellen, hoe
„ vleiende de berigten ook mogen zyn, die men van
„ hunne afgelegde belydenis ontfangt: getuigenisſen, vaak
„ opgeſmukt door vleiende Geestelyken?" De Schryver voegt 'er nevens, dat, behalven deeze *onbekwaamheid* der Vorſten, de Godsdienst derzelver beſcherming niet *behoeft*, om reden, dat, „ ſchoon de Godsdienst wel eenig
„ voordeel kan hebben, wanneer een waarlyk Godsdien-
„ ſtig Vorst zich als een Voorganger, niet ſlegts in naam,
„ maar in de daad en waarheid, door zyne Godsdien-
„ ſtige bedryven, gedraagt, de Godsdienst echter niet
„ *volſtrekt* de beſcherming der Vorſten nodig heeft, wyl
„ zy is ſtaande gebleven, ſchoon de Vorſten der Aarde
„ zich inſpanden, om, ware het mogelyk, den Godsdienst
„ geheel en al uit te roeijen."

Hierop laat de Schryver volgen, een uitvoeriger betoog, *dat de Voorbeelden leeren, dat de Vorſten den Godsdienst dan gebruiken, wanneer die met hunne Staatkundige inzichten ſtrookt; maar, wanneer het Staatsbelang het vereischt, den Godsdienst niet ſterk voorſtaan, maar zeer onverſchillig behandelen.* Op de Vorſten van het Huis van Oranje wordt dit opzettelyk toegepast, om alzo te keer te gaan het heerſchende vooroordeel, dat die Vor-

ſten beſchermers zyn geweest van den Hervormden Godsdienst; „ en vervolgens, dat daar dat Huis ſtaat, de „ Godsdienst ſtaat; maar daar dat Huis vernederd „ wordt, de Godsdienst valt." Wy kunnen onzen Schryver niet volgen in de opgave van byzonderheden; dit zou ons berigt te wyd doen uitdyen. Het koomt ons voor, ja wy zyn verzekerd, dat zyne betuigingen van onpartydigheid en waarheidsliefde meer dan bloote woorden zyn; en dat elk onbevooroordeeld Leezer, die het beloop deezer Verhandelinge naagaat, zal moeten erkennen, dat de Prinſen van Oranje, die met de zaaken der Hervormde Kerke zich 't meest hebben bemoeid, daar aan alleenlyk de hand ſloegen, als een dienſtig middel om hunne Staatzuchtige inzigten te bevorderen of te ſtyven; *ja dat zy niet* geſchroomd hebben, andere Kerkgenootſchappen de hand boven 't hoofd te houden, wanneer zy daar by hunne rekening vonden. Zo wel de *laatſte* als de *eerſte* WILLEM kan hier van ten bewyze dienen. Algemeen bekend is de gunst, welke de berugte BRANCADORO ten Stadhouderlyken Hove vondt, door welks invloed geſchraagd die listige Geestlyke een goed gedeelte deezer Provincien doorreisde, tot het toedienen van eene plegtigheid der Roomſche Kerke, klaarblykelyk ingerigt om veele leden van dat Kerkgenootſchap over te haalen ter onderſchraaginge van het waggelend Stadhouderlyk bewind; terwyl veele gemoedelyke Voorſtanders der Hervormde Kerke niet konden nalaaten, aan die in 't oogloopende begunſtiginge des Zendelings van den Roomſchen Paus zich te ergeren. —— Ernſtig beveelen wy de onpartydige leezing van dit Werkje, 't welk met veel oordeel is opgeſteld, en menigte byzonderheden behelst, getrokken uit de meest geloofverdienende Vaderlandſche Historieſchryvers, welke niet zullen kunnen nalaaten, eene zekere ſoort van Voorſtanders van het Huis van Oranje tot naadenken te brengen.

Iets

Iets over de Liefde en Jesus' Wysheid, naar aanleiding van Matth. V: 44. *Door Mr.* P. J. VAN LELYVELD, *Oud-Voorzittend Schepen, Raad in de Vroedschap, Ouderling, enz. Te Haarlem, by* C. van Abs. *In 't Jaar, na de verschyning in 't vleesch van den enigen Verwerver van waare Vryheid, voor diep rampzalige Slaaven van zonde en verdorvenheid*, 1796. *In gr.* 8*vo.* 58 *bl.*

Wat den Oud-Voorzittend-Schepen, Mr. P. J. VAN LELYVELD, bewogen hebbe, om hier als Prediker ten voorschyn te treeden, vinden wy niet aangekondigd in eenig Voorberigt. Wy willen zyn doen met een liefderyk oog beschouwen, en ons verbeelden, dat hy de Liefde ter zyner behandelinge heeft gekozen, om aldus zyn gemoed in een vredelievenden plooi te buigen, ten einde om zich zelven aldus zagtmoedig te leeren gedraagen onder de lotgevallen, hem bejegend, die hem, veelligt, naar zyne manier van denken, in de gelegenheid stellen tot het uitoeffenen van het gebod van *Liefde tot de Vyanden.* Schoon Mr. LELYVELD, in de manier van behandeling deezer stoffe, buiten zyn beroep treede, kunnen wy hem, evenwel, het getuigenis niet weigeren, dat hy geenzins kwalyk geslaagd is —— ongelyk beter zelf, dan menig Leeraar, welken wy, meermaalen, dit belangryk onderwerp zeer verward en gebrekkig hebben zien en hooren behandelen. Op meer dan éene plaats hebben wy ontmoet den Man van Oordeel, die het harde of ondoenlyke, 't geen het Gebod, in den eersten opslag, schynt te behelzen, door bondige aanmerkingen uit den weg ruimt, en, naar ons inzien, voldoende reden geeft van de Wysheid des Godlyken Leeraars, in het voordraagen van eene Zedekunde, die eene zo groote maate van belangneeminge in het lot der Natuurgenooten voorschryft. Zie hier eene proeve van 's Mans hartelykheid, in 't slot zyner Leerrede: „ Wordt gy dan ooit geroepen tot ly-
„ den, oprechte aanklever van den beminnelyken Jesus!
„ wordt gy gehoond, gelasterd, benadeeld, vervolgd en
„ zelfs ter dood gevorderd, betreur wel de menschlyke
„ boosheid, aanschouw 'er in uwe oorspronglyke beeldte-
„ nis, heb een innig medelyden met de werktuigen van
„ uwen tegenspoed, en beveel ze vuuriglyk aan de God-

„ lyke ontferming; maar verblyd u tevens hartelyk, dat „ uw Hemelſche Vader u de gelegenheid ſchenkt, om de „ oprechtheid van uw geloof en liefde te beproeven, en „ leef in dat onwankelbaar vertrouwen, dat niets u zal „ kunnen ſcheiden van de liefde van Christus, zoo zelfs „ dat al het kwaade, 't welk u in dit land van vreem- „ delingſchap bejegent, u gewisſelyk ten goede zal me- „ dewerken, en in het Hemelsch Vaderland overvloedige „ ſtoffe zal opleveren van Godverheerlykende dankzeg- „ ging en eeuwige blydſchap." Agter de Leerrede ont- moeten wy eenige *Byvoegzels*, dienende ter ophelderinge of uitbreidinge van zommige gezegden. In het laatſte Byvoegzel noemt Mr. LELYVELD, met een woord, eeni- ge nutte gevolgen of leeringen, welker verdere ontwikke- ling vreeze voor de veel uitvoerigheids hem deedt ag- terwege laaten. Onder de zogenaamde nutte gevolgen brengt hy de twee volgende: „ Werkheiligheid, of de „ begeerte, aan den mensch zoo eigen, om eene eigene ge- „ rechtigheid voor God op te richten, verraadt 's Men- „ ſchen onkunde, verblinding en dwaasheid. —— Een „ Christen kan nooit genoeg doordrongen zyn van 't ge- „ voel zyns onvermogens ten goede, en van de volſtrek- „ te noodzaaklykheid der invloeden van Christus 's Geest." In de *Byvoegzels* ontmoeten wy verder eene Anekdote, welke wy hier willen mededeelen. In de Leerrede had LELYVELD geſchreeven: „ Gelyk het allezins met de „ waarheid overeenkoomt, het geen ons kostelyk juweel, „ *de Heidelbergſche Katechismus*, naar de voorlichting van „ 't Goddelyk woord, geſterkt door eene treurige ervaa- „ ring, zoo gepast als nadruklyk ter neder ſtelt, dat de „ mensch van natuure geneigd is God en zynen naasten „ te haaten, alzoo is het even min betwistbaar, dat de „ uitwerkzels dezer droevige zielsgeſteldheid oneindig ver- „ ſchillen, naar den onderſcheiden aart der onderwerpen „ en der omſtandigheden." Op deeze aanmerking ſlaat het volgende: „ Zeker geleerd en godvruchtig Man was „ gewoon, wanneer 'er openbaare rechtsoefening geſchied- „ de, zich plegtig af te zonderen, en God ootmoedig te „ danken, dat hy dus verre bewaard was gebleeven van „ het pleegen zulker misdaaden, welke voor den wereld- „ lyken Richter ſtrafbaar zyn, om dat hy moest erken- „ nen, dat de zaaden van alle die wanbedryven in zyn „ hart gevonden wierden, en dat hy het alleen der God- „ delyke goedheid te danken had, dat dezelve niet uit-

„ ge-

„ geſprooten waren. En wie (vraagt LELYVELD) was „ deze Man? onze verdienſtelyke Landgenoot H. BOER„ HAVEN, welken niemand ligtelyk onder de Dweepers „ tellen zal."

Kort en Eenvouwig Onderwys in de Geloovs- en Zeedenleer: waar in de voornaamſte Waarheeden en Pligten, welken de Reeden en de Godlike Openbaaring aan ons ontdekken en voorſchryven, op eene duidelyke wyze, en in eene gelydelike order, worden voorgeſteld. Door V. L. *Te Hoorn, by* L. Vermande, 1796. *In* 8vo. 69 *bl.*

Geene byzonderheden bevat dit Vraagboekje, of men kan dezelve ook in andere ſoortgelyke Opſtellen aantreffen. Alleenlyk zouden wy aan het tegenwoordig Geſchrift boven veele andere den voorrang geeven, om dat het Zedekundige gedeelte hier afzonderlyk, en, naar gelange van des Schryvers beſtek, uitvoerig is behandeld; iets, 't welk veelal, om deeze of geene redenen, wordt verwaarloosd. In het Voorberigt zegt de Onderwyzer, dat hy, zynen naam hebbende verzweegen, egter noodig heeft geoordeeld te melden, dat hy Leeraar is in eene Hervormde Gemeente; en dat men derhalven, in dit Onderwys, de Geloofs-Leere vindt, zo als dezelve in de Hervormde Kerk wordt beleden. Van de twee Afdeelingen, in welke het Boekje onderſcheiden is, behelst de eerſte, in honderd vyftig Vraagen en Antwoorden, eene Opgave van de voornaamſte Waarheden des Geloofs, — en de andere, in even zo veele Vraagen en Antwoorden, de gewigtigſte pligten der Zedeleere. Over 't geheel genomen is de Opſteller niet ongelukkig geſlaagd in klaarheid van voordragt. Beſcheidenheid heeft zyne pen beſtuurd; liefdelooze veroordeeling van anders denkenden zal men 'er niet ontmoeten. Onder het opzigt van een bekwaamen Onderwyzer zal aldus dit Leerboekje tot een voegzaamen leiddraad kunnen dienen voor leden der Hervormde Gemeente, om hunne kinderen te doen bekend worden, zo met de algemeene Waarheden van het Christendom, als met de byzondere Leerſtellingen van hun Kerkgenootſchap: terwyl de aanwyzingen in het Zedekundig vak de jeugdige gemoederen tot deugdzaame menſchen en vroome Christenen zullen kunnen vormen.

Sa-

Suriname verheerlykt, door P. F. ROOS. *Te Amſterdam, by* H. Gartman, 1796. *In gr. 8vo. 27 bl.*

Op het berigt van het voorgevallene in Holland en elders, beklom de Burger ROOS, op den 21 September des Jaars 1795, den Predikſtoel in de Lutherſche Kerk in Suriname, om het heil, welk aldaar wierdt genooten, in tegenſtelling van het deerlyk gefolterd Europa, in maatzang te verheerlyken. Wy pryzen des Dichters goedhartige welmeenendheid, en neemen deel in het geluk, welk hy, in het overzeesch Gewest, met zyne Landgenooten ſmaakte, toen hy dezelve tot dankbaare blydſchap zogt op te wekken. Doch het ſmart ons, dat ROOS, in verſcheiden opzigten, zyne toehoorders met ydele verwagting, en tot nog toe onvervulde beloften, heeft geſtreeld. Men hoore hem aan het ſlot van zynen Zang:

„ Juicht myne Burgers! juicht! juicht myne Burgeresſen!
„ Juicht Echtgenooten, juicht met uwe hart meestresſen
„ En telgen, om het heil dat Suriname wagt:
„ Des Planters hoop ontluikt; de gulle Landbouw lacht,
„ 't Geliefde Moederland komt nieuwe hulpe bieden,
„ Men ziet de bange zorg van onze Kusten vlieden;
„ De nyvre Ambagtsman, ontbonden van 't verdriet,
„ Zingt by zyn werk van 't heil, dat thans ons Land geniet,
„ De Handel afgekwynt, begint op nieuws te bloeijen,
„ De Zeevaart wakkert aan men ziet de Volk'ren vloeijen,
„ Van allen kanten naar myn vrugtbaar Wingewest,
„ 't Schynt dat de voorſpoed hier een nieuwe Zeetel vest,
„ De kust van Afrika, herbouwd gelyk voor deezen,
„ Zal voor ons 't Magazyn van kloeken ſlaven wezen,
„ De Landbouw, aangeſpoort, ſchaft dubble vrugtbaarheid,
„ En eerlang wordt dit Land op 't heerlykst uitgebreid,
„ 'k Zie reeds van ver een Ry van nieuw bebouwde Hoven,
„ Aan Saramaka's Stroom, die loon voor vlyt belooven;
„ 'k Zie hoe de Welvaart weêr in u word voortgeplant,
„ En hoe ge uw ſchatten ſchenkt aan 't lieve Moederland,
„ 'k Hoor uwe Leeraars reeds met Gods gewyde klanken,
„ Den Vormer van 't Heelâl op deezen Kanſel danken;
„ Voor all' den overvloed dien hy den Planter geeft,
„ Terwyl gy allen hier in Vreede en Zeegen leeft."

En uit deeze Proeve zal tevens de kunstkundige Leezer over de maate van 's Burgers ROOS dichterlyk vermogen zyn oordeel kunnen vellen!

By-

Byvoegſels en Aanmerkingen voor het Dertiende Deel der Vaderlandſche Historie van JAN WAGENAAR. *Door Mr.* H. VAN WYN, *Mr.* N. C. LAMBRECHTSEN, *Mr.* ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS, *en anderen. Te Amſterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8vo. *Met de Bylaagen* 135 *bl.* —— *Dezelfde voor het Veertiende Deel* 118 *bl.* —— *Voor het Vyftiende Deel* 119 *bl.*

Eindelyk beginnen wy, na verloop van omtrent een jaar (*), onzen Leezeren weder eenig verſlag te doen van deeze, over het algemeen, dubbel leezenswaardige Byvoegſelen en Aanmerkingen. Eene overſtelping van buitengewoone bezigheden heeft den Schryver van dit Artikel, geduurende eenen geruimen tyd, verhinderd de uitkomende Deeltjens met de vereischte oplettendheid te leezen, hierendaar eenige byzonderheden na te zien, kortom zich in ſtaat te ſtellen om 'er een behoorelyk bericht van te geeven. De bedoelde verhinderingen hebben nu een einde genomen, en men hoopt thans hetgeen men in deeze taak ten achteren is geraakt ſpoedig weder in te haalen. Dit zal ook te gemaklyker vallen, dewyl van de voorgaande Stukjens doorgaans vry breedvoerige Uittrekſels zyn gegeven, en nu alleen noodig is, dat wy van deeze en de nog volgende eenig kort Bericht mededeelen.

Het Dertiende Stukjen begint met de herſtellinge van KAREL DEN IIden op den throon van Engeland, in het Jaar 1660, en het beleefde en kostbaare onthaal dien Vorst, ter deezer gelegenheid, aangedaan, zo door de algemeene Staaten als door die van Holland. Vooraf gaat nog eenig bericht van de handelwyze, welke de Staaten te vooren omtrent dien Vorst hadden gehouden, en welke denzelven gunſtiger werd, naarmaate men oordeelde minder van CROMWELL en de Engelſchen te behoeven te vreezen. By die gelegenheid wordt, bl. 5, geſproken van het nachtbezoek door den Engelſchen Reſident DOWNING op zekeren tyd aan Koning KAREL in den

(*) Het bericht van het elfde en van het twaalfde Stuk is te vinden in de *Alg. Vad. Letteroef.* voor 1795, No. 10, bl. 434, env.

den Haag, volgens zeker Verhaal, gegeven. CERISIER, welke dit Verhaal uit een Engelsch Tydschrift overnam, zonder de echtheid daarvan te verzekeren, had reeds aangemerkt, hoe verachtelyk het character van deezen DOWNING (*) was, zelfs volgens de getuigenisſen van Engelſche Schryveren, welken voor het overige in ſtaatſtundige begrippen grootlyks van elkander verſchilden. Hy had getoond, dat der Staaten handelwyze omtrent den ongelukkigen en omzwervenden Vorst geheel anders was, dan DOWNING, indien 'er eenige grond voor het verhaal is, dezelve deed voorkomen, misſchien, met oogmerk, om, ingevalle KAREL in het bezit zyner rechten herſteld wierd, zichzelven altoos in veiligheid te kunnen ſtellen. —— Maar hier vinden wy, bl. 7, uit AITZEMA overgenomen het verhaal van een ander bezoek, door denzelfden DOWNING, ook by nacht, doch openlyk, aan den Vorst gegeven, het welk by monde van den eenen tot den anderen voortverteld, in den tyd van 120 jaaren, of daaromtrent, die wonderbaare gedaante kan hebben aangenomen, waarin het CERISIER was voorgekomen.

Op bladz. 8, env. vinden wy een breedvoerig verſlag van Koning KARELS verblyf in den Haag, wanneer hy, ter gelegenheid van zyne herſtellinge, over Holland na Engeland reisde, van het Onthaal, waarmede men dien Vorst vergastte, en van de aanſpraaken, waarin men, door den mond van den Raadpenſionaris DE WITT, zich deszelven vriendſchap aanbeval. Van de laatſte aanſpraak, waarmede men den Vorst eene goede reis wenschte, vindt men, in de Bylaagen, een Affchrift, getrokken uit de *ſecreete Reſolutien van Holland*, van den 2 Juny 1660, hetgeen elders niet in druk voorkomt, en in bewoordingen veel verſchilt van hetgeen men by AITZEMA kan leezen. Die aanſpraaken getuigen, in het algemeen, meer van de ſtaatkunde dan van de rondborſtigheid des Spreekers, of der geenen, in welker naam hy het woord voerde, of, zo als onze Schryvers zich, bl. 18, uitdrukken, zy werden gedaan „ in die overdreevene taal van „ bui-

(*) Men zie, onder anderen, ook onzen WAGENAAR, *Vaderl. Hist.*, D. XIII, bl. 46, over het gedrag van DOWNING, ten opzichte van eenige der Rechteren van KAREL DEN I; byzonderlyk den Predikant OKEI, welken hy zelve als Kapellaan gediend had.

„ buitengewoone blydſchap, of, liever, verrukkinge, die „ verre 't grootſte deel der Nederlanderen, by de om- „ wenteling der Engelſche zaaken, ſchynt gevoeld te heb- „ ben, en welke ook de Staaten (hoezeer [l. hoe] dan „ ſommigen derzelven, voor zig, in 't byzonder, mogten „ denken) van hun belang rekenden, thans, te moeten „ belyden." Inderdaad, by het leezen deezer fraaiheden kan men zich niet onthouden van het gevoelen van CERISIER by te vallen. „ Noch deeze aanſpraak," zegt hy (*), doelende op die, welke de Raadpenſionaris deed, wanneer de Koning de Vergadering der Staaten van Holland bezocht „ noch die, welke DE WITT tot denzelfden „ Vorst richtte, wanneer dezelve gereed ſtond om te ver- „ trekken, ſchoon in dien tyd zeer toegejuicht, beantwoor- „ den aan den grooten naam van den Raadpenſionaris. „ Het zonderlinge van den ſtyl en van de uitdrukkingen „ is verſchoonbaar naar dien tyd, en in iemand, die met „ de Franſche taale niet gemeenzaam was. Maar de „ grootſpraakige en overdreven denkbeelden kan men niet „ verſchoonen, ten zy men onderſtelle, of dat deeze groo- „ te man, als buiten zynen kring zynde, in verwarring „ geraakte, of dat het ten uiterſten bezwaarlyk is zich „ naauwkeurig uit te drukken, wanneer men zonder re- „ den moet pryzen en vleien zonder oprechtheid." — De Koning beantwoordde de aanſpraaken met even vriendlyke woorden, en werd verſcheide maalen op het prachtigſte onthaald, waartoe de Staaten Generaal *drie*, en die van Holland *zes*, tonnen ſchats beſtemden. Men vindt van de gegeven maaltyden verder eenige beſchry- ving, en des Konings getuigenis, uit AITZEMA overge- nomen, „ dat hy, nimmer, beter gegeten, en, onder alle „ de gastmaalen, waarmede men hem, in Frankryk, „ Duitschland, Spanje en de Spaanſche Nederlanden, „ vereerd hadt, en die zeer kostelyk geweest waren, 'er „ niet één gezien hadt, die, eenigſints, te vergelyken „ was, by den *tweeden* hoofdmaaltyd, op welken hem de „ Staaten van Holland, des avonds van den 30 van Bloei- „ maand, hadden onthaald." — De Koning vertrok den tweeden van Zomermaand, en konde, reeds onder zeil zynde, „ niet naelaeten te ſeggen, *dat men moest* „ *be-*

(*) *Tableau de l'Hist. Gen. des Provinces Unies.* Tom. VI. p. 561, 562.

„ *bekennen, dat het onmogelyck was, dat ſyne eygen On-*
„ *derſaten meer teerheyt voor hem ſouden konnen hebben,*
„ *als dat Volck, over welckers affectien hy ſagh, dat hy niet*
„ *minder regeerde, als hy gingh regeeren over de wille*
„ *der Engelſchen* (*)." —— Dan alle deeze ſchoone woorden verdweenen welhaast in rook. Het is bekend, hoe Koning KAREL in het vervolg de *affectien* der Nederlanderen beloonde. Waarlyk men kan STELLINGWERF niet veel ongelyks geeven, wanneer hy, ter gelegenheid van deeze prachtige en kostbaare maaltyden, zeide, „dat „ het beter ware het geld van den ſtaat te beſteeden „ tot het aankoopen van geſchut, buskruid en kogels, dan „ tot diergelyke feesten," zo als CERISIER, waarſchynelyk uit de nog ongedrukte Gedenkſchriften van WICQUEFORT, aantekent (†).

Bladz. 25, env. vindt men, in de handelingen van den, in de Geſchiedenisſen van ons Gemeenebest, zo bekenden D'ESTRADES aan het Britſche Hof, verdere ſtaaltjes van de ſtaatkunde der Grooten, en de handelwyze van gekroonde Hoofden en derzelven Dienaaren jegens elkander. Merkwaardig zyn ook, bladz. 30, env. de aantekeningen over de poogingen door DE WITT gedaan, ſchoon vruchteloos, om de beruchte Acte *van Seclusie*, in den Jaare 1654 door CROMWELL den Staaten van Holland afgedrongen, weder in handen te krygen, en over de verdachte wyze, waarop de Engelſchen, waarſchynelyk met opzet, de teruggaave van het oorſpronglyke ſtuk ontweeken, zowel als de verklaaring, dat de gemelde Acte den Staaten van Holland was afgeperst, en niet, zo als ſommigen ten onrechte zich verbeeldden, den Protector aangeboden.

In de Vaderl. Hist. D. XIII, bl. 54, env. ſpreekt WAGENAAR van de geſchillen der *Voetiaanen* en *Coccejaanen*, en zegt, by die gelegenheid, dat de Schriften van CARTESIUS door VOETIUS afgekeurd wierden, terwyl hy COCCEJUS telt onder de geenen, die de Werken van den Franſchen Wysgeer met genoegen lazen. —— Hier wordt, bladz. 38, env. uit de Brieven van COCCEJUS zelven, aangetoond, dat de verdienſtelyke Historieſchryver

(*) AITZEMA, IX D. bl. 872 873 en 874 [of van den druk in folio, IV D. bl. 598, env.]

(†) *Tableau*, T. VI, p. 560.

ver zich vergist, wanneer hy deezen Godgeleerden voor eenen begunitiger der gevoelens van CARTESIUS houdt. Die Brieven toonen duidelyk, dat dezelve, hoezeer met gemaatigdheid over den genoemden Wysgeer oordeelende, verre was van aan deszelfs beginſelen, en nog verder van aan de handelwyze van ſommigen, welken die beginſelen aankleefden, het zegel zyner goedkeuringe te hangen. Ook wordt door het getuigenis van den geleerden MOSHEIM getoond, dat „ de *Coccejaanſche Godgeleerdheid* en „ de *Carteſiaanſche Wysbegeerte* niets met elkanderen „ gemeens hebben:" maar dat „ dezelfde perſoonen, die, „ in de Nederlanden, de *Carteſianery* dwarsboomden, „ ook de heftigſte tegenſtanders waren van de *Coccejaan-* „ *ſche Godgeleerdheid*," en dat „ deeze wederſtand . . . „ de *Carteſiaanen* en de *Coccejaanen* in de noodzaaklyk- „ heid bragt, om hunne kragten te vereenigen, tot het „ verdedigen hunner zaak, tegen de ſchriklyke aanvallen „ hunner talryke vyanden." Een andere misſlag van WAGENAAR, maar welke enkel de leevensbeſchryving van COCCEJUS betreft, wordt ter gelyker tyd verbeterd.

Bladz. 47, env. behelzen eene breedvoerige aantekening over het Verbond met Frankryk, na veel haspelens, eindelyk in den jaare 1663 bekrachtigd. By deeze gelegenheid wordt ook geſproken over de gemeenzaamheid van DE WITT met den Graave D'ESTRADES. En uit die voordragt blykt duidelyk, dat de hollandſche Staatsman het waare belang van zyn Vaderland bedoelde, en geenzins, zo als zyne vyanden hem aanwreeven, op eene ongeoorlofde wyze met Frankryk heulde. Maar na hetgeen vóór etlyke jaaren over het character van den grooten Raadpenſionaris is geſchreven, zoude het overtollig zyn hierover uit te weiden.

Bladz. 64, env. leest men eene aanmerkelyke opheldering over het gewigtig beſluit, op den 9den en 11den van Oogstmaand 1664, ter Generaliteit genomen om DE RUITER na de kust van Africa te zenden, en van de middelen, waarvan men zich wist te bedienen om dat beſluit voor veele Leden der Vergaderinge, ja voor den Voorzitter zelven, geheim te houden.

Bladz. 85 en 86, wordt geſproken van de redenen, waarom de Engelſchen, na den ongelukkigen Zeeſlag van den jaare 1665, de Nederlandſche Vloot niet ſcherper vervolgden. De Aanmerker, indien men hem zo mag noemen, geeft hier op een gedeelte van hetgeen HUME

daaromtrent verhaalt, maar niet alles, zonder eenig gewach te maaken van het Verhaal door BURNET gegeven, hetgeen nog meer byzonderheden behelst, dan dat van HUME. Dit is te vreemder, daar in andere aantekeningen de Gedenkſchriften van BURNET worden aangehaald. Misſchien moeten wy de oplosſing daarin zoeken, dat niet alle deeze Byvoegſels van dezelfde hand zyn.

Wy komen nu aan de *Byvoegſels*, enz. voor het XIVde Deel der *Vaderl. Historie*. Deeze beginnen, gelyk dat Deel, met het noodlottige jaar 1672, waarin, gelyk bekend is, de Staat der Vereenigde Nederlanden, door de zamengeſpannen magt van Frankryk en Engeland, op den oever des ondergangs werd gebragt; waarin de Ariſtocratiſche Regeering der meeste Provintien plaats maakte voor het Stadhouderlyke gezach, en een der grootſte Staatsmannen van Europa, de beroemde JOHAN DE WITT nevens zynen onrechtvaardiglyk veroordeelden Broeder, aan de grootheid des Prinſen van Oranje door een woedend gemeen te deerlyk werd opgeofferd; terwyl het beloonen van het voornaame werktuig dier gruweldaad, den ſnooden TICHELAAR, het beletten van alle onderzoek naar de handdaadigen en andere omſtandigheden, eene onuitwischbaare vlek veroorzaakten in het leeven van WILLEM DEN III, en denzelven onder het rechtmaatige vermoeden bragten, dat de moord der beide Broeders, indien al niet met zyn voorweeten en goedkeuringe geſchied, ten minſten hem behaagde, en zyne wraakzucht ſtreelde. Het is waar, BURNET verhaalt (*), dat de Prins van dit gruwelſtuk nooit ſprak dan met het uiterſte afgryzen. Maar konde hy wel anders, indien hy eenige achting wilde behouden? En deeze bedachtzaamheid moest hem, die van jongs af, volgens het getuigenis van denzelfden Schryver (†), zich tot omzichtigheid en achterhoudendheid gewend had, niet zeer zwaar vallen. Kortlyk zullen wy ook uit dit Stukjen eenige weinige byzonderheden onzen Leezeren aanbieden.

WAGENAAR had (‡) eenige twyfeling te kennen gegeven, of op zeker ſtuk, by DU MONT en by VALKENIER

(*) *Memoires pour ſervir à l'Histoire de la Grande Bretagne, T. I. p. 659.*

(†) Tom. V. p. 100.

(‡) *Vad. Hist.* D. XIV, bl. 29.

NIER voorkomende, volgens welk de meerderheid der Staaten van Overysſel zich, in het bovengemelde ongelukkige jaar, met den Biſſchop van Munſter zoude verdragen, en denzelven voor Heere hebben aangenomen, wel genoegzaame ſtaat te maaken zy. Daar het gemelde Stuk, by de beide aangehaalde Schryvers, niet ondertekend is, kan het zyn, dat men hierin de reden van des Historieſchryvers twyfelinge te zoeken hebbe. Doch daarop wordt hier, bl. 29, aangemerkt, dat men, by DU MONT, meermaalen ook voltrokken ſtukken, zonder ondertekening, vindt uitgegeven; dat het bedoelde ſtuk ook in de Ryksarchiven is gevonden; dat, eindelyk, WICQUEFORT, in het nog onuitgegeven gedeelte zyner Gedenkſchriften, hetgeen WAGENAAR niet gezien had, ſpreekt van een diergelyk Verdrag, „ van 't welk hy ... den korten in„ houd opgeeft, met woorden, juist overeenkomſtig aan „ die, welken by ... DU MONT gevonden worden;" met dit onderſcheid alleenlyk, „ dat, 't geen by WAGENAAR „ van *de meerderheid der Staaten* gezegd wordt, by „ WICQUEFORT van *eenige Edelen* [ten getale van 14 of „ 15] wordt verhaald." Doch daar de drie Hoofdſteden van Overysſel reeds by Verdrag in des Biſſchops handen waren, zoude dit geen onderſcheid van eenig belang veroorzaaken, daar de drie Hoofdſteden te zamen met ſlechts éénen Edelman de meerderheid uitmaakten in de Vergaderinge der Staaten van Overysſel (*). Dan de wettigheid van zulk een Verdrag zoude hierom niet te grooter zyn, daar, volgens de uitſpraak, in den jaare 1657, door den Raadpenſionaris DE WITT en KORNELIS DE GRAAF, in de Overysſelſche geſchillen gedaan, en door partyen van weerskanten aangenomen, de Souverainiteit der Provintie nooit aan iemand konde worden opgedragen, *anders dan met gemeen goedvinden van alle de ſtemmende Leden* (†). Maar men weet, hoe weinig de best ingerichte wetten en ſchikkingen gelden onder den klank der wapenen, en hoe weinig een beroep op dezelve afdoet, wanneer men door eenen ſterkeren wordt gedwongen.

Ter gelegenheid, dat WAGENAAR ſpreekt (‡) van de raadeloosheid waartoe de Staaten en de Raadpenſionaris DE

(*) *Vad. Hist.*, D. XII, bl. 407.
(†) AITZEMA, D. IV, bl. 185.
(‡) *Vad. Hist.*, D. XIV, bl. 42.

DE WITT byna vervallen waren, maakt de Aanmerker, bl. 43, 44, gewach van een bezoek, hetgeen de Raadpenſionaris, op zekeren morgen, by den Griffier FAGEL zoude afgelegd hebben, en waarin deeze laatſte den anderen, die geheel moedeloos was, nog een hart onder den riem zoude geſteken hebben, volgens een verhaal, hetgeen CERISIER en anderen uit de nog ongedrukte Schriften van WICQUEFORT hebben overgenomen. Eenen anderen trek van denzelfden Griffier vinden wy bl. 49. Beide duiden zekerlyk aan, dat het FAGEL aan moed niet mangelde. In zo verre ſchynt BURNET des mans character niet naauwkeurig getroffen te hebben, wanneer hy van denzelven ſchryft: „ Moedig was hy, „ als alles voor den wind ging; maar, in moeilyke en „ netelige omſtandigheden, betoonde hy zo veel herts „ niet, als in eenen grooten Staatsdienaar vereischt „ werdt (*)." En, evenwel, had BURNET gelegenheid gehad om hem van naby te leeren kennen. Doch in het vervolg zullen wy, misſchien, aanleiding hebben om nog iets van deezen Staatsman te zeggen.

Op bladz. 57—61, vinden wy, in twee Aantekeningen, een vry uitvoerig verſlag van de wyze, waarop de Ruwaard DE WITT genoodzaakt werd de Akte, ter herroepinge van het Eeuwig Edict, zyns ondanks te tekenen. Dit verſlag verſchilt in ſommige omſtandigheden, ſchoon het zaaklyke op het zelfde uitkomt, eenigzins van hetgeen WAGENAAR geeft uit de aantekeningen van den Penſionaris HOP. Het is getrokken uit ſtukken, welker geloofwaardigheid by den Schryver (waarſchynelyk VAN WYN) „ boven allen twyfel is," (bl. 57.) en ſteunt „ baar„ blykelyk op 't geen, naderhand zo door . . . MUYS „ VAN HOLY en HOOGEWERF, als door den Ruwaard „ zelven, voor den Hove is getuigd;" maar is te breedvoerig om hier ingevoegd te worden.

Om dezelfde reden gaan wy voorby hetgeene van bl. 71—87 aangetekend wordt, aangaande de ongehoorde rechtspleeginge en vonnisſpreekinge over den Ruwaard, gelyk ook aangaande den verfoeielyken moord der beide broederen.

Het uittrekſel uit dit Stukjen zullen wy eindigen met hetgeene wy op bladz. 108 vinden, dat, naamelyk, „ Fries-

(*) Zie WAGENAAR *Vad. Hist.*, D. XV, bl. 472.

„ Friesland thans" (dat is in den jaare 1675) „ naast „ Holland, en dus ook boven Zeeland, het zwaarſte „ was aangeſlagen." In het jaar 1672, toen Gelderland, Utrecht en Overysſel, geheel door de Franſchen en Munſterſchen overheerd waren, had men tusſchen de vier overgebleven Provintien de quotaas dus geregeld, dat in de honderd guldens

	G. St. Den.
Holland betaalde	68 : 12 : 3
Zeeland	10 : 16 : 1
Friesland	13 : 14 : 5
Groningen en Ommelanden	6 : 17 : 3
	100 : 0 : 0 (*)

Friesland droeg dus, naast Holland, het meeste. Doch het verwondert ons hier te leezen, dat „ Friesland *thans* „ naast Holland .... het zwaarſte was aangeſlagen," als of zulks alleen by gelegenheid van deezen oorlog, tegen doorgaande gewoonte, had plaats gegrepen, of, ten minſten, eerst zedert korten tyd ware ingevoerd; daar het tegendeel waereldkundig is. Het is waar, in het begin der Republiek ſchynt Zeelands quota hooger dan die van Friesland geweest te zyn. Ten minſten in het jaar 1608 was het aandeel der eerstgemelde Provintie 13⅓ en dat der andere 11⅓ in de honderd guldens (†). Welke begrooting men, misſchien, voor een *ten naasten by* moet neemen. Maar dit hield niet lang ſtand. In 1612 werd in de toen ontworpen verdeeling deeze ſchikking gemaakt, dat in de 100000 guldens Zeeland zoude betaalen 11000, en Friesland 11428:11⅓. Immers zo was het in het jaar 1613. Maar in het jaar 1616 werd Zeelands aandeel verminderd op 9 of ruim 9 in de 100 guldens (‡). En op dien voet is het altoos, den bovengenoemden tyd van den Franſchen oorlog alleen uitgezonderd, met geringe veranderinge, gebleven tot op de vóór wei-

(*) *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden*, D. I. bl. 294.
(†) *Vaderl. Hist.*, D. IX, bl. 460.
(‡) AITZEMA D. II, bl. 142 van den druk in folio: alwaar de aandeelen van al de Gewesten voor het jaar 1613 voltuit, en niet in cyfferletters, worden opgegeven. Echter moet in die opgaave hier of daar een misſlag zyn. Indien men Frieslands quote ſtelt op 11428:11⅓, en die van Overysſel op 3500, in plaatze van op 3700, krygt men by AITZEMA de ſom van 100000 guldens, welke men moet hebben.

weinige jaaren gemaakte regeling. Het woordje *thans* ſchynt dus den kundigen Schryver in een onoplettend oogenblik uit de pen te zyn gevallen.

Het Vyftiende Stukjen, waarvan wy nu iets moeten zeggen, loopt, gelyk WAGENAARS Vyftiende Deel, tot aan de verheffing van WILLEM DEN III, en deszelfs Gemalinne, op den throon van Groot-Britannie, in het begin van het jaar 1689. Men weet, welke verplichting Engeland heeft aan onzen Staat, door welken het voornaamelyk verlost werd van de willekeurige heerſchappye van JACOB DEN II, en gelegenheid kreeg om door een uitdrukkelyk verdrag de magt van den Vorst binnen behoorelyke paalen te brengen, de rechten des Volks tegen onderdrukking te beveiligen. De Aantekeningen, welke in dit Stukjen voorkomen, loopen voor een aanmerkelyk gedeelte over de voorvallen, welke tot deeze groote gebeurtenis den weeh baanden en ze verzelden. De Schryver derzelve heeft tot zyn gebruik gehad onuitgegeven brieven van AERNOUD VAN CITTERS, in die tyden gewoon Gezant der Staaten aan het Hof van London, en, gelyk men zich ligtlyk kan verbeelden, daaruit verſcheidene, anders niet algemeen bekende, byzonderheden kunnen ontleenen.

Het Stukjen begint met het bericht van eenige geſchillen over het *Cærimonieel*, zo omtrent de behandeling der buitengewoone Gezanten, welke de Staaten, na het ſluiten van den Nymeegſchen Vrede, na Frankryk zonden, waarvan ook WAGENAAR gewaagt; als tusſchen den Franſchen Gezant in den Haag, en den Raadpenſionaris FAGEL. Doch hiervan, en van andere zaaken van niet meerder aanbelang, zal het niet noodig zyn hier te ſpreeken. —— Ook is het voor ons, daar nu het Stadhouderſchap is afgeſchaft, van niet zeer veel gewigt, dat men, gelyk op bl. 7 gemeld wordt, voortyds, met ſommige Indiaanſche Vorſten en met Barbaryſche Staaten, verdragen geſloten hebbe op den naam *der algemeene Staaten en des Prinſen van Oranje*. Maar met reden zoude men, evenwel, kunnen vraagen, of de *Staaten* wel voorzichtiglyk handelden, *in zig niet te ſtellen tegen die uiterlykheden?* Het ſchynt ten minſten, dat dezelve alleenlyk konden ſtrekken om de Stadhouders te ſtyven in de overdreven denkbeelden, welke zy al vroeg zich van hun gezach vormden, derzelven verbeelding te vervullen met verwaandheid en hooggevoelendheid van zichzel-

zelven, en aan te ſpooren om ook daadelyk die magt in handen te krygen, welke men hun in woorden niet betwistte. En moest niet dit gebruik van der Prinſen naam vooral het onkundige gemeen, zo Land- als Bootsvolk, meer en meer bevestigen in den waan, dat zy dezelven als hunne Opperſte Meesters hadden aan te merken, en zelfs boven de Staaten te gehoorzaamen: waartoe zy van zelve genoeg bereid waren, en waarvan de voorbeelden niet ontbreeken in 's Lands Geſchiedenisſen?

Op bladz. 11, env. leest men verſcheidene aantekeningen over de onderhandelingen, welke in den jaare 1679 in Engeland op het tapyt waren, welks Koning ten deezen tyde de Staaten zeer aanzocht om zich met hem te verbinden, daartoe de ſterkſte betuigingen van vriendſchap niet ſpaarende; waarvan men op bl. 14 een merkwaardig voorbeeld aantreft. Maar die betuigingen kostten den Koning niets, die, gelyk de Schryver aanmerkt, „ kort daarna .... door Frankryk weder ge„ wonnen wierdt."

Eene gewigtige aantekening vinden wy op bl. 20, env. Zy betreft eenen twist tusſchen Holland en Zeeland, ontſtaan uit „ zekere Ordonantie" van de Staaten der laatstgemelde Provintie, „ by welke zeer veele goederen „ en koopmanſchappen, die uit deeze Provintie [t. w. „ Holland] koomende, over de Zeeuwſche ſtroomen „ wierden vervoerd, merkelyk ſtonden bezwaard te wor„ den." Zo hoog liep de twist, dat men zich werkelyk tegen elkander wapende, en de zaak geſchapen ſtond tot een binnenlandſchen oorlog uit te barſten, wanneer, eindelyk, onder 's Prinſen bemiddelinge, nog gelukkiglyk de beide twistende partyen door een accoord vereenigd wierden.

Van bl. 37 tot 47, loopen de aantekeningen over des Prinſen voorſlag, in den jaare 1683, om de krygsmagt te lande met zestien duizend man te vergrooten, en over den twist, welke daardoor ontſtond tusſchen Amſterdam en den Stadhouder, die niet in gebreke bleef van, ter gelegenheid van eenen onderſchepten brief van den Graave D'AVAUX, der Stad zyne gevoeligheid te toonen, ſchoon hy, door den manmoedigen tegenſtand van Burgemeesteren en Vroedſchappen, zyn oogmerk niet konde bereiken.

Van andere geſchillen tusſchen den Prins en ſommige

Steden, wordt ter loops geſproken op bl. 53 en 54; maar by die gelegenheid eenigzins uitvoeriger gewaagd van eene verregaande „ ongeregeldheid, die, eene wyle „ lang, ter Vergaderinge van Holland, had plaats ge„ greepen:" te weeten: „ van ouds plagt niemand ter „ Vergadering te verſchynen, dan die, daar toe, met „ een Geloofsbrief van de Vroedſchap zyner Stad was „ voorzien; doch, zedert eenigen tyd, was ingekroopen, „ dat ſommige Regeeringsleden, zonder daartoe by hun„ ne Steden gelast te zyn, de Afgevaardigden by hun „ Edele Grootmogendheden vervongen." Leiden was de eerſte, welke de verderflyke gevolgen van zulk eene handelwyze in aanmerking nam, ten minſten 'er van ſprak in de Vergaderinge, in het laatſte des jaars 1684, en echter liep het aan tot in Lentemaand des jaars 1686 (*), eer men eenen beſtendigen voet op dit zo eenvoudig ſtuk had beraamd.

Het geen onze Schryvers aantekenen noopens den tocht des Prinſen na Engeland, hetgeen daartoe aanleiding gaf, en de middelen, waarvan men zich bediende om deeze onderneeming wel te doen gelukken, is veel te uitvoerig om hier, al ware het zelfs gedeeltelyk, over te neemen. Eene maand na dat de Prins in Engeland was gekomen, overleed de Raadpenſionaris FAGEL. WAGENAAR geeft, by die gelegenheid, eene beknopte beſchryving van 's Mans character, voornaamelyk getrokken uit BURNET. Onze Aantekenaars voegen 'er, bl. 110, het getuigenis van TEMPLE by: en, gelyk WAGENAAR aanmerkt, dat hy, in de Schriften van D'AVAUX, „ veelligt, laager geſteld wordt, omdat zyne inzigten „ vierkant verſchilden van die van het Franſche Hof:" zo worden wy hier gewaarſchouwd tegen de partydigheid van WICQUEFORT. Met reden. In onze oordeelen moeten wy op onze hoede zyn tegen alle vooringenomenheid, zo wel der vriendſchap als der vyandſchap. — Indien het getuigenis van den Amſterdamſchen Schepen BONTEMANTEL waar is, dat GASPAR FAGEL en GILLIS VALKENIER de uitvinders van het eeuwig Edict waren, en dat Edict den Raadpenſionaris DE WITT ware opgedron-

(*) Zo ſtaat hier bl. 56 in den tekst: maar bl. 57 wordt in de Aantekening aangehaald het jaar 1685. Dat men zo moet leezen is my waarſchynelyk.

drongen (*), dan moet FAGEL naderhand geheel van party veranderd zyn. En dat verhaal is verre van onwaarſchynelyk te weezen. De wydluftige Propoſitie, door de drie Hollandſche Afgevaardigden ter Staatsvergaderinge van Friesland gedaan in den jaare 1688 (†), ſchynt ook uit de pen van FAGEL te zyn voortgevloeid. Zy ſtrookt uitneemend wel met hetgeen BURNET (ten minſten volgens de Franſche Vertaaling zyner *Memoires* (‡)) getuigt van de welſpreekendheid des Hollandſchen Staatsdienaars, dat zy, naamelyk, „ van die ſoort was, welke „ in den ſmaak des Volks valt, en waarin de netheid „ minder heerscht dan de overvloed (§)." FAGEL was dus in 1668 een zeer yverig voorſtander van de tegenſtadhouderlyke partye. Naderhand was hy niet minder yverig voor die des Prinſen, zo dat hy, „ meer dan ie„ mand anders, de gunst en het vertrouwen bezat van „ den Prinſe van Oranje (**)." Hy moet, derhalven, te eenemaal van gedrag veranderd zyn. Indien deeze verandering uit weezenlyke overtuiging voortkwam, dan ſtrookt dit niet al te wel met de beſchryvinge, welke onze Schryvers hier uit TEMPLE aanhaalen, als ware FAGEL „ zeer vasthoudende geweest aan de eerſte denk„ beelden, welken hy, eenmaal, nopens de zaaken, hadt „ opgevat." Nog minder moet men WICQUEFORT gelooven, volgens welken FAGEL „ nooit de voorzichtig„ heid raadpleegde, maar in ſtaat was om alles te waa„ gen en alles te bederven." Het zoude ruim zo veel gelyken naar het zeggen van BURNET, hetgeen wy by het voorgaande Stukjen aanhaalden. Alles overweegende zyn wy niet vreemd van te denken, dat CERISIER zyn cha-

(*) *Vad Hist.*, D. XIV, bl. 85. *Amſterd. Geſchied.*, Boek XIX, bl. 631, in fol.

(†) AITZEMA, D. VI, bl. 490, env.

(‡) *Tom.* I. p. 662.

(§) WAGENAAR, die, indien ik het wel hebbe, het oorſpronglyk Engelſche Werk van BURNET gebruikte, vertaalt dit wat anders. De Opſteller van dit Artikel bezit het oorſpronglyke niet, en kan dus niet met zekerheid oordeelen. Ondertusſchen komt de Franſche Vertaaling zeer wel overeen met hetgeen BURNET elders zegt, raakende zeker ſtuk, hetgeen door FAGEL was opgeſteld, *Mem. Tom.* III. p. 349.

(**) *Vaderl. Hist.*, D. XV., bl. 472.

character best getroffen hebbe (*). Die ſchets, het is waar, geeft voordeeliger gedachten van 's Mans doorzicht en ſchranderheid, dan van zyne braafheid. Maar hoe dikwyls vindt men dit by hun, welken zich aan Staatszaaken overgeeven!

Met de drukfeilen willen wy ons hier niet ophouden. Achter het *Zestiende* Stukjen, waarvan wy, eerlang, hoopen verſlag te doen, is eene tamelyk groote lyst gevoegd van diergelyke misſlagen van het *Achtſte* tot het *Vyftiende* Deel. Waarſchynelyk zyn meer andere der oplettendheid ontſnapt. Dus wordt in het *Dertiende* Stukjen, bl. 99, reg. 2, de Lord FITSHARDING *'s Konings Gezant te Londen* genoemd. Wy zyn, tegenwoordig, niet in ſtaat dien misſlag te verbeteren: maar zekerlyk had de Koning van Engeland geenen Gezant te *Londen*. In het *Vyftiende* Stukjen, bl. 34, reg. 4 v. o. en bl. 35, reg. 5. ſtaat *Bloeimaand*, in plaatze van *Grasmaand*. Deeze misſlag bragt den Recenſent eerst in verwarring, tot dat hy, in de Aantekeningen, aan den voet van bl. 35, duidelyk de maand *April* geſpeld vond. —— Doch genoeg hiervan.

(*) *Tableau*, Tom. VII. p. 265, 266.

Reize van den jongen Anacharſis door Griekenland. Uit het Fransch van den Abt BARTHELEMY, *door* M. STUART. *Derde Deel. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1796. *In gr.* 8vo. 389 *bl.*

Greetig vatten wy, by de ontvangst van elk Deel deezes Werks, 't zelve op. Ons genoegen, by de leezing der twee voorgaande genooten, hebben wy betuigd (*). Het tegenwoordige geleezen en nedergelegd hebbende, was onze herhaalde bedenking: Hoe veel, hoe zeer veel, valt hier uit te leeren! Waare vrugt van het leezen, te ſchaars, in de daad, aangetroffen! —— ARISTOTELES, de vraag hoorende, hoe men de waardy van een Boek te beoordeelen hadt, antwoordde (gelyk wy bl. 137 vermeld vinden): „ Wanneer de Schryver al „ zegt

(*) Zie, wegens het I Deel, onze *Vaderl. Letteroeff.* voor 't jaar 1795, bl. 349, en wegens het II Deel, hier boven, bl. 288.

„ zegt wat hy moet, niets dan 't geen hy moet, en „ alles zo als hy moet!" Hoe veel in weinig woorden, en hoe toepaſſelyk op het Werk voorhanden.

Het tegenwoordig Deel loopt van het XXII tot het XXXIII Hoofdſtuk. Waar van het I de Reis na *Phocis;* eene Beſchryving van de *Pythiſche Spelen*, als mede van den Tempel en Godſpraak te *Delphi*, bevat. — Het II de merkwaardige Gebeurtenisſen, in *Griekenland* voorgevallen (zints het jaar 361 tot aan het jaar 357 vóór J. C.) Den dood van AGESILAUS, Koning van *Lacedæmon;* de komst van PHILIPPUS tot den Throon van *Macedonie;* en den Kryg der Bondgenooten. —— Het III loopt over de *Atheenſche* Feesten. —— Het IV over de *Atheenſche* Opvoeding. —— Het V geeft verſlag van de Toonkunst der *Grieken.* —— Het VI vervolgt de afgebrooken beſchryving van de Zeden der *Atheners.* — Het VII de Boekery van eenen *Athener.* Deeze Boekery verſchaft eene ongezogte gelegenheid om de Werken en Schriften daarin voorkomende na te gaan en te beoordeelen, en wel eerst in het vak der Wysbegeerte. —— Dit wordt in het VIII Hoofdſtuk vervolgd, door een Geſprek van den Groot-Priester van CERES, over de eerſte Oorzaaken; en in het IX over de Sterrekunde. —— Het X Hoofdſtuk is geheel gerigt om ons ARISTIPPUS te doen kennen. —— Het XI ſchetst ons de Oneenigheden tusſchen DIONYSIUS den Jongen, Koning van *Syracuſen*, en zyn Schoonbroeder DION, en vervat voorts de Reizen van PLATO na *Sicilie.*

Verſcheidenheid en Belangrykheid doen zich hier op, en de ongedwonge manier, op welke veele anders dorre ſtoffen, hier voorkomende, door den ſchranderen BARTHELEMY behandeld worden, zal den Leezer met genoegen en voldoening gaande houden. Terwyl alles op den leerzaamſten trant is ingerigt, en geſtaafd wordt door aanhaalingen, welke eene verbaazende en oordeelkundige beleezenheid, in de Schriften der Ouden, aan den dag leggen. Aanhaalingen die van het hoogſte aanbelang zyn, en tot bewyzen ſtrekken, dat de Reiziger, van zo vroege tyden ſpreekende, ons geene eigene harsſenſchimmen, maar daadlyk de Gevoelens en Zeden, zo wel als de Geſchiedenis, van die tyden, voor oogen houdt (*).

In

(*) Wy hebben, even als te vooren, kortheidshalven, deeze Aanhaalingen, aan den voet der bladzyden gevoegd, agterwege gelaaten.

In de keuze om 'er iets uit te ontleenen ſtaan wy verleegen. Duurde het Tafelgeſprek, waarin verſcheide Characters voorkomen, en 't geen de Tafelweelde der *Atheneren* beſchryft en gispt, niet te lang, wy bragten onze Leezers aan de tafel van DINIAS. —— Dan belangryker en korter, en dus beter voor ons geſchikt, alsmede voller van leerzaame Lesſen, keuren wy het Geſprek, tusſchen APOLLODORUS en zyn Zoon LYSIS, over 't geen in een Staatsman vereischt wordt.

LYSIS komt ons hier voor als heet in het bedillen des tegenwoordigen bewinds, en wagtende, als de meesten van zyne jaaren, met ongeduld het tydſtip af, waarin het hem vry zou ſtaan de ſpreekplaats te beklimmen; maar zyn Vader deedt deezen waan verdwynen, even als SOCRATES dit by den jongen Broeder van PLATO deedt. Dit was de inhoud deezes Geſpreks.

„ Myn Zoon, zeide hy tot hem, ik hoor, dat gy van begeerte brandt om aan het hoofd des Staatsbewinds te komen." —— Ik bedoel zulks, werd door LYSIS beevende geantwoordt. —— „ Het doel is ſchoon! Bereikt gy het, dan zult gy van nut voor uwe nabeſtaanden, voor uwe Vrienden, voor uw Vaderland, kunnen zyn: uw roem zal zich niet enkel onder ons, maar over geheel *Griekenland*, verbreiden, ja welligt, even als die van THEMISTOCLES, zelfs onder de Barbaaren."

By deeze woorden trilde de Jongeling van vreugde. „ Om dien roem te verwerven, hervattede APOLLODORUS, moet men immers den Staat gewigtige dienſten willen doen?" —— Zonder twyfel. —— „ Maar welke is dan de eerſte weldaad, welke het Gemeenebest van u zal ontvangen?" —— LYSIS zweeg, om op eenig antwoord te denken. Na een oogenblik zwygens vervolgde APOLLODORUS. „ Wanneer het te doen was om het huis van uwen Vriend groot te maaken, zoudt gy voorzeker eerst denken om hetzelve te verryken? Alzo dient de vermeerdering van 's Lands inkomſten uwe eerſte zorg te zyn." —— Dit is myn oogmerk. — „ Zeg my dan, hoe hoog gy die zult brengen, van waar ze zullen ontſtaan, welke takken gy voor verdere uitbreiding vatbaar oordeelt, en welke bronnen men nog geheel verwaarloosd zou hebben? Ongetwyfeld hebt gy hier over reeds gedacht." —— Neen, Vader, daar aan dacht ik nimmer. — „ Gy weet ten minſten welk gebruik men maakt van 's Lands Penningen, en uw doel moet voorzeker de ver-

min-

mindering van nutlooze uitgaven zyn?" —— Ik beken my hier mede even min als met het voorige te hebben bezig gehouden. —— „ Wel nu! Daar wy onbekend zyn met den ontvangst en de uitgave beiden, willen wy ook het ontwerp, om den Staat nieuwe bronnen van vermogen te bezorgen, vooreerst nog daar laaten."

Maar Vader, het zou toch mogelyk zyn om ze den Staat ten kosten van den Vyand te verſchaffen. — „ Dit erken ik, maar zulks hangt alleen af van de voordeelen, die gy over den Vyand zoudt behaalen, en hier toe dient men toch, eer men zich tot den Oorlog bepaalt, eene vergelyking gemaakt te hebben tusſchen de magt welke men aan zal voeren, en die welke men te beſtryden zal vinden?" —— Gy hebt gelyk. —— „ Geef my nu eens den ſtaat van onze Land- en Zeemagt op, als mede dien der Benden en Schepen van den Vyand." —— Zulks kan ik niet agter elkander opzeggen. —— „ Misſchien hebt gy het op ſchrift: dit wilde ik wel eens zien." —— Neen, dit heb ik niet.

„ Ik begryp, hervatte APOLLODORUS, dat gy nog geen tyd gehad hebt om u toe te leggen op dergelyke berekeningen. Maar voorzeker hebben onze Grensplaatzen uwe oplettenheid getrokken. Gy weet welk een aantal Krygsknegten wy op onderſcheidene posten hebben: gy weet daar te boven, dat verſcheide posten niet genoegzaam verdeedigd zyn, dat andere geene verdeediging behoeven; en, in de algemeene Volksvergadering, zoudt gy dus weeten op te geeven, welke bezettingen vermeerderd of welke verleid zouden moeten worden?" — Ik zou veeleer voorſlaan ze alle in te trekken, wyl zy haaren pligt zeer ſlecht betrachten. —— „ En hoe zyt gy verzekerd, dat de toegangen van ons Land zoo kwaalyk bewaard worden? Hebt gy u derwaards begeeven?" —— Neen, ik vermoede dit. —— „ Men zou alzo dit ſtuk weder dienen in te trekken, tot dat wy, in plaats van gisſingen, zekere kennis bekomen hadden."

„ Ik weet, dat gy nog nooit de zilvermynen van den Staat gezien hebt, en gy kunt my dus niet zeggen, waarom dezelve thans minder opbrengen dan weleer." — Neen, nimmer begaf ik my derwaards. —— „ De plaats is zeker ongezond, en deeze ontſchuldiging zou u verſchoonen, wanneer de *Athener* ooit deeze zaak in overweeging bragten. Doch zie hier een andere, welke u zeker niet zal ontſnapt zyn. Hoe veele maaten Koorns

brengt

brengt *Attica* voort? Hoe veel heeft hetzelve tot onderhoud der Inwoonders noodig? Gy begrypt ligt dat deeze kennis in het Staatsbewind noodzaaklyk is om eenen hongersnood te voorkomen." —— Maar, myn Vader, waar kwam men ooit ten einde, wanneer men zich met alle deeze byzonderheden moest inlaaten? —— „ Moet dan een Huisvader niet onophoudelyk letten op de behoeften zyns Gezins, op de middelen om dezelve te vervullen? Wanneer voor het overige deeze byzonderheden u afſchrikken, diende gy, in plaats van u te belasten met de zorg voor tien duizend Huisgezinnen in deeze Stad, veel liever eerst uwe krachten te beproeven aan het in orde brengen van het huis van uwen Oom, wiens zaaken in een verwarden ſtaat zyn." —— Ik *zou dezelve* ſchielyk in orde hebben, wanneer hy ſlechts mynen raad wilde volgen. —— „ En gelooft gy dan ter goeder trouw, dat alle de *Atheners*, en uw Oom daar by, zo veel vatbaarder voor overreding zullen zyn? Zie toch wel toe, myn Zoon, dat een ydele roemzugt u geene ſchande doe inzamelen. Gevoelt gy niet, hoe onvoorzichtig en gevaarlyk het zyn *zou*, zich met zulke groote aangelegenheden te bezwaaren, zonder ze te kennen? Eene menigte van voorbeelden zullen u leeren, dat, in de belangrykſte Posten, de bewondering en achting alleen het deel zyn van kunde en wysheid, doch de blaam en verachting dat der onkunde en verwaandheid!"

Ô! Dagten wy, dit gedeelte afgeſchreeven hebbende, hoe veele LYSISSEN zouden deeze ondervraagende Lesſen noodig, hoogstnoodig, hebben, in onze dagen, in ons Vaderland! Hoe veelen, wanneer ze hun, met allen ernst en bedaardheid, werden voorgehouden, zouden met LYSIS verſteld ſtaan over de uitgeſtrektheid der noodzaaklyke kundigheden van eenen Staatsman! Mogten zy, en dit *zou* aller braaven geval weezen, met LYSIS daar door niet ontmoedigd, maar aangezet worden om de noodige kundigheden op te doen. Deeze leerde van ARISTOTELES de onderſcheide ſoorten van Staatsbeſtuur, door de Wetgeevers ontworpen, kennen. APOLLODORUS onderwees hem in den aart des Bewinds, in het vermogen en den handel, zo van zyn eigen land, als van andere Volkeren: terwyl eene reize, onder alle Volkeren, welke in eenige betrekking van aanbelang met de *Atheners* ſtonden, 's Jongelings Opvoeding tot Staatsman voltooide.

Dan wy ſchryven een Boekrecenſie; of liever wy zyn be-

bezig aan te duiden, en met een en ander voorbeeld op te helderen, wat dit Deel in zich bevat. —— In een Geſprek met EUCLIDES, over de Starrekunde, 't welk zeer breedvoerig is, en ons de giſſingen, de dwaalingen en vorderingen, der Ouden in dit vak doet kennen, hadt deeze met den jongen ANACHARSIS laatst geſprooken van zekeren Toonladder, om de afſtanden der Planeeten te bepaalen. Waarop de jonge ANACHARSIS vervolgt. —— „ EUCLIDES merkte, dat ik hem met ongeduld aanhoorde, en vroeg lachende: „ Zyt gy niet voldaan?" —— Geenzins, antwoordde ik. Hoe nu! is de natuur verpligt haare Wetten naar uwe grilligheden te veranderen? Eenigen uwer Wysgeeren geeven voor, dat het Vuur zuiverder is dan de Aarde, en terſtond moet onze bol zyne plaats ruimen, en zich van het middelpunt der Waereld verwyderen. Vinden anderen meer behaagen in den *Chromatiſchen* en *Diatoniſchen* Toonladder, terſtond moeten de Hemelſche Lichaamen zich van elkander verwyderen, of elkanderen naderen. In welk licht beſchouwen mannen van verſtand deeze bysterheden? —— „ Zomtyds, hervatte EUCLIDES, als ſpeelingen des Verſtands, zomtyds als de eenige bron van beſtaan voor hun, die, in plaats van de Natuur te beoefenen, haar ſlechts tragten te giſſen. Wat my betreft, ik wilde u uit dit ſtaaltjen ſlechts doen zien, dat onze Sterrekunde, ten tyde onzer Vaderen, nog in haare kindſchheid was, en heden nog niet veel verder is." —— Maar gy hebt toch, zeide ik, Wiskunſtenaars, die onafgebrooken letten op de verwiſſelingen der Dwaalſterren, en die derzelver afſtanden van de Aarde zoeken te vinden; gy hadt dezelven ongetwyfeld reeds in de oudſte tyden, wat was toch het gevolg van hunnen arbeid?

„ Zeer lange redenkavelingen, zeer weinige waarneemingen, en nog minder ontdekkingen, was zyn antwoord. Indien wy eenige juiste begrippen hebben van den loop der Sterren, wy zyn dezelve aan de *Egyptenaars* en *Chaldeeuwen* verſchuldigd. Zy hebben ons tafels leeren maaken, om de tyden voor onze algemeene Feesten en voor den Akkerbouw te bepaalen. Op dezelve vindt men den op- en ondergang der voornaamſte Sterren, de punten der Zonneſtanden, als mede der Nachtëveningen, en de voorſpellingen der Weêrveranderingen, zorgvuldig opgetekend."

Hier

Hier van een breeder verſlag, 't geen wy, om de lengte, niet kunnen overneemen, gegeeven hebbende, vervolgt EUCLIDES. —— „ EUDOXUS, reeds eenige jaaren overleden, opende een nieuwen loopbaan. Een lang verblyf in *Egypten* had hem in ſtaat geſteld om den Prieſteren van dat Land een gedeelte hunner geheimen afhandig te maaken, en te rug te keeren met de kennis van de beweeging der Dwaalſterren, welke hy ons in verſcheide uitgegeeven werken mededeelde. Op deezen plank vindt gy zyne Verhandeling, den Spiegel genoemd, die over de Snelheid der Hemelſche Lichaamen, over den Omtrek der Aarde, en over de Natuurverſchynzelen. Ik was zeer gemeenzaam met hem. Hy ſprak nooit met my over de Sterrekunde dan in de taal der drift. „ *Ik wenschte* wel, zeide hy eens tot my, na genoeg by de Zon te komen, om haare gedaante en grootte te leeren kennen, al moest ik 'er het lot van PHAËTON aan waagen!"

Ik gaf EUCLIDES myne verwondering te kennen, dat de *Grieken* met zo veel geest nog verplicht waren om van andere verafgelegen Volkeren hunne kundigheden te gaan bedelen. —— „ Misſchien hebben wy, zeide hy, de gaaf der Ontdekkingen niet, en is het alleen ons deel de uitvindingen van anderen te verfraaijen en te volmaaken. Hoe weeten wy, of de verbeelding niet de ſtevigſte hinderpaal voor den voortgang der Weetenſchappen is? Anders is het ook nog zeer kort geleden, dat wy onze oogen ten hemel geſlaagen hebben, terwyl de *Egyptenaars* en *Chaldeeuwen*, zints een ongelooflyk aantal Eeuwen, in de berekening van deszelfs beweeging volhard hebben; en de uitſpraaken der Sterrekunde moeten op waarneemingen rusten. In deeze, even als in alle andere Weetenſchappen, vertoont zich alle waarheid voor ons eerst aan het einde eener lange reeks van dwaalingen, en welligt is het goed, dat de dwaaling vooraf gaat, op dat zy, ſchaamrood over haare verwerping, niet andermaal durve te voorſchyn komen. Eindelyk moet ik ten uwen gevalle het geheim onzer trotschheid ontdekken. Zo dra 'er ontdekkingen van andere Natiën in *Grickenland* worden overgebragt, neemen wy ze als aangenomene kinderen op, dien wy onder onze eigene kinderen vermengen, en zomtyds voortrekken."

Hier op vervolgt een uitgebreid verſlag wegens den ſtaat der Starrekunde ten tyde van EUCLIDES; en even be-

belangryk, zo ten aanziene van den ouden als den toenmaaligen ſtaat der Aardrykskunde, is een volgend onderhoud.

Dit wordt afgewisſeld door een keurig verſlag, 't welk ARISTIPPUS, in 't volgend Hoofdſtuk, geeft van zyn Zamenſtel der zeden en van zyn gedrag: hy werd, gelyk bekend is, beſchuldigd van eene gedrochtlyke vereeniging tusſchen de Deugd en den Wellust te hebben willen invoeren; terwyl hy bekend ſtond voor een Man van veel geest. Dit blykt uit 's Mans opgave van zyn Stelzel, en het verhaal van zyn gehouden, daar mede overeenkomſtig, gedrag.

„ Ik gewende my," zegt ARISTIPPUS, naa eenige algemeene aanmerkingen over de zugt tot Vermaak en den afkeer van Smart, welke de Natuur op den grond van 's Menſchen hart geplaatst heeft, „om alle voorwerpen te beoordeelen naar den indruk van genoegen of van ſmart, dien zy op myne ziel maakten, en dezulken als nuttige op te zoeken, die my aangenaame gewaarwordingen verſchaften, en als ſchadelyke te vermyden, die eene tegengeſtelde werking deeden. Vergeet niet, dat ik, door de uitſluiting van alle gewaarwordingen, welke de ziel bedroeven, en dezulken tevens, die haar buiten zich vervoeren, het geluk alleen deed beſtaan in eene reeks van zachte gevoelens, welke haar aandoen zonder haar te vermoeijen, en dat ik, om de bekoorlykheden van deezen toeſtand uit te drukken, denzelven Wellust noemde.

„ Dit inwendig gevoel, deeze twee ſoorten van aandoeningen, waar van ik ſpreeke, ten regel van myn gedrag neemende, breng ik alles tot my zelf te rug; ik ſtaa in geene andere betrekking tot het overige heelal dan in dat van myn perſoonlyk belang, en beſchouw my alzo als het middelpunt en de maatſtaf van alle dingen. —— Hoe roemryk egter die post zy, kan ik dezelve niet in vrede behouden, indien ik my niet ſchikke naar de omſtandigheden van tyden, plaatzen en perſoonen. Niet gemarteld willende worden, het zy door naberouw, het zy door onrust, verwydere ik verre van my alle denkbeelden des voorledenen en der toekomst, en leeve alleen voor het tegenwoordige. Heb ik al het goede van de eene luchtſtreek genooten, ik laat my een nieuw verblyf in eene andere bouwen. Intusſchen ben ik, ſchoon een vreemdeling onder alle Volkeren, niemands vyand;

ik geniet hunne voordeelen, ik eerbiedig hunne wetten; en, ſchoon deeze wetten al niet beſtonden, zou een Wysgeer wel zorgen, de algemeene orde te ſtooren, door de ſtoutheid zyner grondſtellingen of de ongeregeldheid zyner zeden.

„ Ik zal u myn geheim zeggen, en dat van ſchier alle Menſchen openbaaren. De Plichten der Maatſchappye zyn, in myne oogen, een onafgebrookene reeks van ruilingen; ik waag geenen ſtap, zonder van denzelven voordeel te verwachten; mynen geest en myne kundigheden, myne gedienſtigheid en gevalligheid; alles leg ik in deezen handel; ik doe geen het minſte onrecht aan mynen naasten; ik achte hem, wanneer ik dit verſchuldigd ben; ik doe hem dienst waar ik kan; ik laat hem zyne inbeelding, en verſchoone zyne zwakheden; ik bevinde hem geenzins ondankbaar, maar zie alle myne uitſchotten ſteeds met groote renten weder t'huis komen."

Een leeven naar deeze grondregels beſtuurd, vervolgens breeder en in veele byzonderheden opgegeeven, is het leeven van ARISTIPPUS. Hoe groot, ſchoot ons by het leezen te binnen, is het getal der ARISTIPPUSSEN nog heden ten dage! Maar ook hoe veelen kennen of beoefenen de verfyningen van dit *Egoïsme* niet! —— Laaten wy dit niet uitpluizen, en den Leezer tot het Werk zelve verzenden, 't geen wy zo noode uit de hand leggen, om misſchien, en hoogstwaarſchynlyk, een veel min leerzaam op te vatten.

Alleen vermelden wy nog, dat ook dit Deel, gelyk de voorige, met de noodige Kaarten en Afbeeldingen verrykt is.

Algemeen Staat- Geſchied- en Aardrykskundig Magazyn. Voor 1796. *Eerſte Stuk. Te Haarlem, by* J. J. Beets. *In gr.* 8*vo.* 105 *bl.*

Een nieuw *Maandwerk!* —— Op den tytel af, naar den ſmaak van den dag, gebooren uit den toeſtand, waar in wy verkeeren. Maar ſmaakt de tong niet zo veel van die Spyze, dat dezelve, bykans op het zien, daar van den walg ſteeke? Althans dezelve moet al zeer heerlyk in zyne ſoort zyn, wel toegemaakt en zindelyk opgeſchoteld worden, om te kunnen behaagen, en op den duur te voldoen. —— Dit zal de uitſlag moeten leeraaren.

Het

Het *Maandwerk*, welks eerſte Stuk wy hier vermelden, zal, volgens der Schryveren verſlag, „ de naauwkeurigſte berigten mededeelen van de Staatkundige „ gebeurenisſen in Europa, als ook van de andere we„ relddeelen, voor zo verre dezelve met de Europiſche „ in verband ſtaan. —— Deeze berigten van gebeure„ nisſen zullen worden afgewisſeld met Staatkundige be„ ſchouwingen en bedenkingen, ten einde den Leezer „ zo wel op het verband der gebeurenisſen, als op het „ oogpunt, waar uit dezelve moeten beſchouwd worden, „ opmerkzaam te maaken. Tevens zal men het karak„ ter der voornaamſte Mannen, die in de belangrykſte „ gevallen de grootſte rollen geſpeeld hebben, zoeken te „ ſchetzen. —— By dit alles zal men berigten van de „ nieuwſte ontdekkingen en veranderingen in de Aard„ rykskunde, als ook van de nieuwſte en beste Land„ kaarten, voegen."

Veel wordt hier toe vereischt; dan men meent zich daar toe genoegzaam in ſtaat geſteld te hebben door eene gepaste Correspondentie, die van tyd tot tyd meer en meer zal worden uitgebreid. Ook worden allen deskundigen uitgenoodigd om zodanige Bydragen te zenden als met den Geest van dit Tydſchrift overeenkomen. — Die Geest is, blykens het eerſte Proefſtukje, *Patriottisch*. Zulks ſtraalt door in de *Schets van Europa op het einde van de Achttiende Eeuw*, waar mede dit *Maandwerk* niet ongepast ontſlooten wordt. Voorts ontmoeten wy 'er de Elf volgende Afdeelingen. ROBESPIERRE *en* SALLES —— *de jonge* ORLEANS —— *Brieven aan een Noordlander* —— *Volkrykheid van Holland* —— *Uittrekzel uit het Berigt der Commisſie van Vyven* —— *Berigt van* FAIPOULT *nopens den toeſtand der Geldmiddelen in Frankryk* —— *Handelingen en Beſluiten van het Engelsch Parlement* —— *Berigt van de Commisſie tot onderzoek van de Politieke en Finanticele Gedraagingen* —— *Revolutie in Friesland* —— *Brieven uit Parys, Londen en den Haag* —— *Algemeene Berigten van het voorgevallene in Europa.*

Niet weinig *Oud Nieuws*, gelyk men ſpreekt, is onvermydelyk. Het brokkelige loopt elk in 't oog. Wy neemen de Vde Afdeeling, over de *Volkrykheid van Holland*, als een der kortſte, ten voorbeelde van de Schryfwyze, over.

„ In lang heeft men geene naauwkeurige telling van

Hollands Ingezetenen gedaan. Men behielp zich, uit dien hoofde, in de Aardrykskundige Schriften, met de oude opgaven; deeze wierden doorgaans ontleend uit de Lysten van de Verponding. Van daar, dat de vermaarde BUSCHING zo onnaauwkeurig is in de opgave van Hollands Ingezetenen. Eerst geeft hy de Steden, Vlekken en Dorpen op, (de laatſten ſlegts naar gis) — daarop het aantal der huizen in Zuid- en Noord-Holland, volgens de telling van 1732. Hier uit wil hy het getal der Ingezetenen berekenen. — Dat dit ſlegts naar gis gaat, en dus in 't onzekere opgegeeven wordt, ſpreekt van zelfs. Thands zyn wy in ſtaat, uit de geformeerde en door den druk gemeen gemaakte lysten der volkstelling, naauwkeurig te kunnen opgeeven het getal der Steden, Vlekken, Dorpen en Gehuchten in de Provincie *Holland*. —— Van dit onderwerp geheel geen gewag te maaken in een Aardrykskundig Magazyn zou onverſchoonlyk zyn. Evenwel zal men het niet van ons eiſchen, dat wy een getrouw affchrift leveren van het reeds door den druk gemeen gemaakt Rapport. Dit zou in de daad een overtollig werk zyn. Wy hebben ons daarom de moeite getroost, om, ten dienſte onzer Leezeren, het volgende uit dit uitgebreid Rapport uit te trekken, en hier mede te deelen.

„ De Provincie *Holland* bepaalt zich niet by het vaste land, maar tot deszelfs grondgebied behooren ook eenige Eilanden, waar van zommige in de Noordzee, andere in de Zuiderzee, andere weder in de Maas, gelegen zyn.—— In dezelve telt men zeven en dertig groote en kleine Steden, zeven Vlekken, drie bewoonde Fortresſen, en vyfhonderd vier en negentig Dorpen. Alle deeze plaatzen, t'ſaam genomen, hebben agtmaal honderd agt en twintig duizend vyfhonderd en twee en dertig Inwoonders, waar van de Stad *Amſterdam* alleen tweemaal honderd en zeventien duizend en vier en twintig menſchen bevat.

„ Wy zullen hier alleen de lyst van de Ingezetenen der voormaals Stemhebbende Steden mededeelen, om dat men daarvan doorgaans in de Aardrykskundige handboeken gewag gemaakt vindt:

„ Dordrecht met de Merwede heeft	18014	Ingezetenen.
Haarlem Stad en Jurisdictie	21227	——
Delft en Poortery . .	14099	——
Leyden . . .	30955	——

Am-

Amſterdam	217024	Ingezetenen.
Gouda	11715	——
Rotterdam	53212	——
Gornichem	4969	——
Schiedam	9111	——
Schoonhoven	2489	——
Den Briel	3170	——
Alkmaar	8373	——
Hoorn	9551	——
Enkhuizen	6803	——
Edam	2745	——
Monnikendam	1937	——
Medemblik	2008	——
Purmerende	2403	——
	419805.	

„ By deeze lyst zal elk, die zyn gezond menſchenverſtand heeft, op den eerſten blik, zien, dat de Regenten van omtrend de helft der Ingezetenen de magt in handen hadden om de overigen te beſtuuren. Hoe groot ook het verſchil tusſchen de eene en de andere Stad zyn moge, b. v. tusſchen *Amſterdam* en *Monnikendam*, derzelver ſtemmen waren van gelyke waarde en kragt: 't geen in de daad de grootſte onbillykheid was, daar *Amſterdam* zo veel meer Ingezetenen hadt, zo veel te meer belang ook by den welvaart en bloei der Republiek, en zo veel te meer tot de algemeene lasten betaalde.

„ Vergelykt men dan nog deeze en geene belangryke plaatzen in *Holland* met de opgenoemde Steden, dan zal men nog meer overtuigd worden van de ongelykheid, die 'er heerscht. De Ban van *Westzaan*, b. v. (waarin *Westzaan*, *Westzaandam*, *Koog*, *Zaandyk*, *Wormerveer* en *Westknollendam* gelegen, en welke oorden van zo veel aanbelang voor den Koophandel zyn) heeft twaalf duizend zeven honderd drie en dertig Ingezetenen, en dus meer dan de elf laatstgenoemde ſtemmende Steden. —— Zo hebben *Oostzaandam* met *Oostzaanen* zes duizend negen en dertig Ingezetenen. —— Hoe billyk dat ook deeze invloed in het Staatsbeſtuur hadden, zo wel als zo veele kleine Steden."

Beſchouwingen van de Huiſelyke Slaverny by de Romeinen, en de Uitwerkzelen daar van op den Staat. Door SEERP GRATAMA, *Advocaat te Harlingen. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1796. *In gr.* 8*vo.* 32 *bl.*

Opgemelde Beſchouwingen ſtaan, blykens eene Aantekening aan den voet der eerſte bladz., in eenig verband met de, tot tweemaal toe, door de Beſtuurderen van het *Stolpiaansch Legaat*, uitgeſchreevene, doch nu weder ingetrokkene, Vraag: *Welke zyn de Voorſchriften der Natuurlyke en voornaamlyk der Christlyke Zedekunde, aangaande de Slaverny?* Meer heeft de Advocaat GRATAMA ons des niet ontdekt, en ons dus de gisſing overgelaaten, of het ook een gedeelte moge weezen van een onbekroond gebleeven ingeleverd Antwoord op dit Vraagſtuk. —— Wat hier van zy: In twaalf Afdeelingen, welke een korte Inhoud ons bloot legt, wordt dit ſtuk, Oudheid- en Geſchiedkundig, beknopt, en niet ongevallig, afgehandeld. —— Een *Elftal* losſe Aanmerkingen, over den Invloed der Slaverny op den Staat, zyn aan deeze Beſchouwingen toegevoegd, en beſluiten alles.

Drie deezer ſchryven wy, ten voorbeelde, af. „ *Rome*, toen „ de Zeden bedorven waren, had byna zoo veele kleine dwingelanden als Huisvaders en Heeren: veelen martelden hunne „ Slaaven, en de Slaaven werden openlyk voor het oog des „ Volks gemarteld. Alle die wreedheden, alle die mishandelingen, werden als gewettigd en goedgekeurd; het geweld alleen was 'er ondertuſſchen de grondſlag van: en is het dan „ wel te verwonderen, wanneer eindelyk één dwingeland uit „ allen de meester wierd van allen, dat dan deeze wel heeft „ uitgemunt, als zommige Keizers gedaan hebben —— toonbeelden van ongerechtigheid en dwaasheid? Zo werden dan „ ook hier de mishandelingen aan anderen gedaan mede de „ grondſlag van eigen ongeluk en de diepſte vernedering."

—— —— ——

„ Terwyl de Landeryen waren ingenomen door de Ryken en „ hunne Slaaven, mangelde het den gemeenen Burger veeltyds „ aan beſtaan, en de nypende armoede was niet zelden zyn „ deel: iets dat de beroerten onder de *Gracchen* veroorzaakte, „ en den Staat meer dan éénmaal tot in zyne grondzuilen deedt „ daveren."

—— —— ——

„ Landhoeven, wanneer die te uitgeſtrekt zyn, worden „ altyd ſlegt bearbeid, en dan nog ſlegter, wanneer de Werklieden gedwongen, lusteloos, ziek en geketend zyn. PLI„ NIUS klaagt daarom ook over het gebruik van Slaaven in den „ Landbouw; en COLUMELLA zegt, om dezelfde reden, dat de „ Voorvaderen, te midden van den Oorlog, en geduurende de „ in-

„ invallen der nabuuren, overvloed van koorn hadden; daar
„ men integendeel, ten zynen tyde, publieke beſteeding houden
„ moest van graan, dat hen uit overzeeſche Gewesten werd
„ aangebragt. —— Zo nadeelig was dan ook hier, in de ge-
„ volgen, de Slaverny voor den Landbouw, die de eenige be-
„ ſtendige ſterkte is voor alle Staaten, en de luister was van
„ het oude *Rome*, de kweekſchool, waar zich de *Romeinſche*
„ WASHINGTONS, de *Fabii*, de *Fabricii*, de *Curii*, de *Cincinnati*,
„ de *Reguli*, gevormd hadden."

De Negers, Tooneelſpel; gevolgd naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſterdam, by* J. R. Poster, 1796. *In* 8*vo*. 131 *bl.*

Belyden Schryver en Overzetter, dat, by 't bewerken van dit Toneelſtuk, een traan van medelyden, hun oog ontvallende, hun Geſchrift bevogtigde; wy bekennen, dat ons, by 't leezen van hetzelve, meermaalen een koude gril door de leden reed, wegens de onmenſchelyke wreedheid, die onze zwarte Medemenſchen, de Negers, van onbarmhartige en wreede Europeaanen, maar al te veel, tot ſchande der menschheid, moeten ondergaan. —— Het ſtuk zelve is uitmuntend geſchreeven, en ſchildert, met grievende trekken, de bloedige mishandelingen, die dit ongelukkig gedeelte des Menschdoms aangedaan worden. —— Sterk contraſteeren zich, in hetzelve, de, der menschheid waardige, gevoelens en denkbeelden deezer, zogenaamde, Wilden, met die van, zo men voorgeeft, beſchaafde Europeaanen, die van belydenis Christenen heeten: maar niet min treffend is het onderſcheid, dat hier getekend word, tusſchen eenen medogenloozen, winzuchtigen en wellustigen, Engelſchen Planter, die zich beroemt op het uitvinden en bedryven van wreedheden, waarvan het menschlyk hart, dat ſlegts één greintje van gevoeligheid bezit, beevend moet terug deinzen, en tusſchen zynen Broeder, eenen edeldenkenden man, die, geheel menſchenliefde, zich ontfermt over het lot van de ongelukkige Slaaven, de voorwerpen van de onmedogende woede zyns Broeders, en twee van hen, die, door de tederſte banden van Echte-liefde aan elkander verbonden, door den gruwzaamen Planter, ter voldoening aan zyne wellustige driften, van elkander ſtonden afgeſcheurd te worden, voor meer dan de helft zyner bezittingen vrykoopt. —— De Vertaaler heeft, van de tweeërleije ontknooping van het oorſpronglyke, gelukkig die gekoozen, welke de meeste eer aan 't menschlyk hart doet; en, in ſtede van de Echtgenoote des Slaaven door hem te laaten doorſteeken, laat hy hen beiden door den edelmoedigen Broeder des wreeden Planters verloſſen. —— Mogt dit ſtuk medewerken om eenmaal deeze ſnoodheden te doen ophouden,

dan

dan zou niet ſlegts aan den wensch des Schryvers en Vertaalers, maar ook aan dien van elk die een menſchelyk hart in den boezem omdraagt, voldaan worden.

Drie Republikeinſche Klugtſpelen, door G. PAAPE. *In den Hage, by* J. C. Leeuwenſtyn, 1796. *In* 8*vo.* 118 *bl.*

In deezen bundel vind men drie Klugtſpelen. 1. De Slymgasten. 2. De Stille in den Lande, of het nut der Dagbladen, en 3. De Municipaal die niet is zo als hy behoort te weezen. — De vermogens van den, in ons Land, niet zonder roem bekenden Burger PAAPE, om te ſchertzen, en dikwils al lachende de waarheid te zeggen, zyn te wel bekend, dan dat wy nodig zouden hebben, dat de grappige voordragt van den Schryver deeze Stukjens den naam van Klugtſpelen niet zoude doen verdienen. —— Evenwel kunnen wy niet ontveinzen, dat het ons voorkomt, dat, hoe zeer ook het gebreklyke, dat hier of daar, by deezen of geenen, plaats heeft, verdient gegispt en gehekeld te worden, dit evenwel ſomtyds te verre kan gaan, en dat men gevaar loopt, om, of het wezenlyke zyner bedoeling duister en raadzelachtig te maaken, of de Characters te overdreeven te tekenen; of ook, zelfs tegen zyn oogmerk aan, door het een of ander in een belachlyk licht te plaatzen, de geheele zaak, by min doordenkenden, verachtelyk te maaken. Waardoor men dan ligtelyk, in ſtede van het vermaakelyke met het nuttige te paaren, al het goede tevens als beſpotlyk, by veelen, doet voorkomen. — Of in deeze en ſoortgelyke Stukjens de aanleiding hiertoe niet gegeeven word, laaten wy liefst aan het oordeel der denkende Leezers derzelven over.

Lucifer en Beelſebub, of het Drommelſche Committé van Raadgeeving. Klugtig Blyſpel, door J. A. SCHASZ, *in leven Med. Doctor. Zynde dit het tweede van 's Mans nagelaten Schriften. In den Haag, by* J. Plaat, 1796. *In* 8*vo.* 94 *bl.*

Indien ſpotten geestigheid mag heeten, is dit, onder deezen bevreemdenden titel voorkomend, Blyſpel zeker allergeestigst. Onze Leezers zullen, gewis, *geen*, of *zeer veel*, genoegen in hetzelve vinden, naar dat hun geest of denkwyze geſtemd is: de meesten zullen lachen; en eenige anderen zullen denken: het beste, het eenvouwigſte, dat, zo lang het menschdom beſtaan heeft, is daargeſteld, is niet vry gebleeven en beveiligd geweest voor beſpotting; en hoe zou dan een werk, dat over zo veel ſchyven loopt, en door zo veel hoofden, zo veel zinnen, in werking gebragt moet worden, daar van vryloopen? en zy zullen 't nederleggen, zuchtende over het al te bekrompen of al te weelig vernuft der menſchen; zeggende:

Tantæ molis opus Batavorum condere Gentem.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Kerkelyke Redenvoeringen van ALLARD HULSHOFF, *A. L. M. & Phil. Doct.; Lid van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, vergaderende by den Toren en het Lam, te Amſterdam. Derde Tiental. Te Amſterdam, by* G. Warnars, 1796. *In gr.* 8*vo.* 318 *bl.*

De Redenvoeringen, in dit 3de Tiental vervat, zyn de volgende: 1ſte en 2de. *Godsdienſtige Beſchouwing der Waereld* (Pſalm CIV: vs. 24. en Job XXXVII: vs. 14.) 3de. *Het zorgen voor de Eeuwigheid* (Luk. X: vs. 38-42.) 4de. *Wonderen in Bethesda* (Joan. V: vs. 1-9.) 5de. *Koninglyke Bruiloft* (Matth. XXII: vs. 1-14.) 6de. *De Opſtanding verdedigd tegen de Sadduceërs* (Luk. XX: vs. 27-38.) 7de. *Het Sterven van Jeſus* (Matth. XXVII: vs. 45-50.) 8ſte. *Graflegging van Jeſus* (Matth. XXVII: vs. 57-66.) 9de. *Jeſus en de Wandelaars naar Emmaus* (Luk. XXIV: vs. 13-35.) 10de. *De Hemelvaart van Christus* (Hand. I: vs. 9-11.)

Niet krachtig genoeg kunnen wy ons genoegen uitdrukken, 't welk wy geſmaakt hebben by 't leezen en herleezen der twee eerſten van deezen Bundel. — De inhoud der eene is, „ een Voorbereidend Verhaal tot ee„ nige Herinnering of Onderrechting aangaande de Wer„ ken des Heeren, en de wyze van daar over te den„ ken" — terwyl in de volgende aangetoond wordt „ het pligtmaatige, het aangenaame, het ſtillende en „ ſtichtlyke van zulke Beſchouwingen." Verwonderlyk kort is alles t'zaamgedrongen, en, met zeer veel ſmaak, kiesch en bevallig ontwikkeld. Moeilyk is het voorzeker, algemeene hoofdzaaken aldus aan te ſtippen, en echter alles tot één goed geheel te maaken, zonder verveelend te worden door drooge optellingen.

In de Inleiding maakt HULSHOFF eene juiste aanmerking tegen die geenen, welke het Godsdienſtig beſchouwen van de Werken der Schepping naauwlyks pligtmaatig

of ſchriftuurlyk keuren; en het aanpryzen daar van niet deſtig, niet ernſtig, niet Godsdienſtig genoeg vinden voor den Predikſtoel; of hetzelve beſchouwen als te Filoſofisch, en niet eenvoudig genoeg voor de Christlyke Gemeente. — „ Het Boek der Natuure (zegt HULSHOFF) „ is van God opengelegd voor 't geheele menschdom, „ om hetzelve te wyzen tot den onzienlyken Oorſprong; „ zo dat iedereen bekwaam is, en ook geroepen tot het „ leezen in deeze ongeſchrevene Openbaaring" — en hier uit leidt hy af, het betaamlyke, om elkanderen, althans ter verpoozing voor eene enkele uur, daarop opmerkzaam te maaken. Deeze twee Redenvoeringen, als ook de 3de, *over de zorge voor de Eeuwigheid*, pryzen wy zeer ſterk aan ter leezinge, en wy twyffelen niet of ieder zal in dezelve een zo ſmaaklyk als heilzaam voedzel voor zynen Geest vinden.

Op een gedeelte der Redenvoeringe over de *Wonderen in Bethesda* hebben wy de volgende Aanmerkingen. HULSHOFF vindt zich genoodzaakt een *Wonder* te erkennen, waardoor de Wateren van dat Bad beroerd werden, en eene geneezende kracht verkreegen. Natuurlyk, zal men denken, wordt HULSHOFF daar op gebragt door dat men leest, *dat een Engel in het Badwater nederdaalde, en hetzelve beroerde* —— doch HULSHOFF betoogt, en op goede gronden, uit den denktrant der Jooden, dat men hier aan geene *zigtbaare Verſchyning eens Engels*, maar aan niets meer dan aan eene *bovennatuurlyke* beweeging des Waters, moet denken. —— Bovennatuurlyke, zegt HULSHOFF, beter had hy gezegd *buitengewoone*, of 't geen Jooden van dien tyd voor buitengewoon, en wonderdaadig, *hielden*, terwyl zy, onkundig van de oorzaak, dezelve aan de werking eens Engels toeſchreeven. —— Om dat nu de Jooden zulks meenden, daar uit volgde geenzins, dat het wezenlyk een Wonder in de natuur was. —— Waarop rust dan de ſtelling van HULSHOFF? — op deezen grond. „ *Allerlei* kwaalen werden geneezen; en „ *hy alleen*, die 'er eerst indaalde, genoot het voorrecht „ dier geneezing." (bladz. 107.) Dit laat zich niet, zegt HULSHOFF, uit eene *natuurlyke* werking verklaaren, en men zal te gereeder tot een Wonder beſluiten, indien men het *Overeenkomſtige*, het *Betaamlyke* en *Hoogwaardige*, van dat Wonder in aanmerking neemt, 't geen doorgaands voorbygezien wordt.

Wy zullen niet onderzoeken of men dit geneezen van den

den eerst ingedaalden, wegens eene oogenbliklyke en *geheele* geneezing van allerlei ongemakken, te verſtaan hebbe, dan of het nodig geweest zy, dat dezelfde Lyders, meermaalen, op onderſcheide tyden, in het Bad zich moesten begeeven, zo dat ze wel by het eerſte gebruik des Waters veel baat vonden, zonder daarom, in eens, volledig geneezen te worden. De woorden van den Euangelist ſchynen het laatſte niet rechtſtreeks aan te duiden. Intusſchen komt het ons voor, dat zy, die met de kracht van Mineraale Wateren of Gezondheidsbronnen bekend zyn, waarſchynlyk minder zwaarigheid zullen maaken, om dit geneezend vermogen, 't welk ſlechts op zekeren tyd, in volle kracht, by de opbruiſing, plaats had, uit natuurlyke oorzaaken op te losſen, dan hun zegel te hangen aan de Redekaveling, waar door HULSHOFF het *Overeenkomſtige*, het *Betaamlyke* en *Hoogwaardige*, van het veronderſtelde *Wonder*, deezervoegen, poogt te betoogen.

„ Het wonderdaadige en Profeetiſche hield niet op naa „ den dood van Maleachi. —— Toen de Priester Za„ charias ſpraakloos uit het Heiligdom kwam, giste het „ volk van zelve, dat hy eenig gezigt had vernomen. — „ Verſcheide voorbeelden in het N. T. toonen aan, dat „ de Geest der Profeetſie nog niet ganschlyk was geweeken; en meermaalen waren ſommige Ziekten en „ Geneezingen waarlyk bovennatuurlyke Bezoekingen." (Schoon wy dit erkennen, zo zien wy geen rechtſtreeks verband tusſchen de *opgenoemde Wonderen* of *Profeetiſche Verſchynzelen*, en een *Wonder in de Natuur*, 't welk dan, echter, zou plaats gehad hebben, waarop de Euangelist ons geenzints opmerkzaam maakt, en 't welk uit zyn Verhaal althans niet is af te leiden, indien men met HULSHOFF de verſchyning des Engels voor een Joodsch denkbeeld houdt.) —— „ Wyders waren de Tekenen „ omtrend de Wateren van ouds niet vreemd onder de „ Joodſche Bedeeling, en de Hebreeuwen waren gewoon „ het Toevoorzigt des Heeren over de Bronnen te erkennen. In de laatſte belegering van Jeruſalem, ver„ maande *Jozefus* de Inwooners tot eene ſpoedige over„ gave, door aan te merken, als eene welbekende zaak, „ dat God de Bronnen uitdroogde vóór de wechvoering „ na Babel; en dat het zelfde teken nu wederom was „ gebeurd, alzo zy gebrek hadden gehad, even vóór het „ beleg, terwyl de Bronwateren nu voor de Belegeraars

„ vloeiden." (Gaarne laaten wy het oordeelkundigen over ter beſlisſing, of in het aangevoerde eenige kracht van reden, die ter zaake iets afdoet, gelegen zy? Wy zullen den draad der Redeneering verder volgen.) „ Si-„ loams wateren (de Leezer weet, dat een Beek, vloeiende uit de Bron Siloam, het Bad Bethesda uitmaakte) „ waren in eene byzondere hoogagting. Salomo was, „ met voordacht, by die Bron gezalfd. Het was een „ Leerbegrip by de Jooden, dat Siloams Bron, die on-„ ophoudlyk vloeide, en de beeken zeer verre afzond, „ een afbeeldzel was der duurzaamheid en uitgeſtrekt-„ heid van Salomons Regeering, en wel inzonderheid „ van het Ryksgebied van den Meſsias. —— De H. „ Schryvers ſchynen ook uitdrukkingen te bezigen, wel-„ ke op iets dergelyks zinſpeelen: dus wordt het Volk „ by Jeſaias bedreigd —— *om het veragten der Wate-„ ren van Siloam, die zagtkens gaan.* Ezechiel bemerkte, „ in het gezigt, *de Heilige Wateren, die van onder den „ Tempel zouden vlieten, en eene heilzaame kracht bezit-„ ten.*' (Zo Recenſent de woorden by Ezech. XLVII: 9, die aangehaald worden, wel verſtaat, dan wordt 'er geſprooken van de frisheid der Wateren, die zeer *Vischryk* zouden zyn, (*).) „ en wy leezen by Jeſaias, *gylieden „ zult water ſcheppen met vreugde uit de Fonteine des „ Heils!* Dit bragten de Jooden over op Siloam, en ook „ op den Meſsias." (Op welk gezag rust dit gezegde?) — „ De nieuw ontdekte Geneeskracht deezer Wateren dien-„ de alzo om de Jooden op te leiden tot het beſluit, „ dat de komst van den Meſsias naby moest wezen." (Maar is dit gezonde Uitlegkunde, zyn dit rechtmaatige Gevolgtrekkingen?) „ Zelfs merken eenige Uitleggers „ aan, dat de Schriftgeleerden, onder de tekenen der na-„ derende komſte van den Meſsias, uitdruklyk, hebben „ opgeteld de geneezende kracht deezer Wateren. —— „ Gevolglyk was zulk een Wonder, in die dagen, uitnee-„ mend gepast naar den denktrant der Jooden, en Gods „ be-

(*) De woorden luiden, in onze gewoone Overzetting, aldus: „ Ja het zal geſchieden, dat alle levendige ziele, die „ 'er wemelt, overal waar heenen eene der twee beeken zal „ komen, leeven zal, ende daar zal zeer veel Visch zyn; om „ dat deeze Wateren daar heenen zullen gekomen zyn; en „ zy zullen gezond worden, en het zal leeven, alles, waar „ heenen deeze Beeke zal komen."

„ beſtuur over Israël" (bl. 111.) —— Gaarne hadden wy gezien, dat HULSHOFF dit laatſte, 't geen uit al het aangevoerde iets zou afdoen, geſtaafd had met aanhaalingen uit de Joodſche Schriften, door die Uitleggers te berde gebragt. —— Nu zyn wy niet in ſtaat om over de waardy deezer Aanmerking te oordeelen.

De Redeneering van HULSHOFF, ter ſtaaving van het wonderdaadige, mist alzo, onzes oordeels, die vastheid, dien klem, en dat ongedwongene, 't welk vereischt wordt ter overtuiging. Zo wy dan de werkingen des Badwaters als natuurlyk beſchouwen, verbeelden wy ons echter daarom niet te behooren onder de zulken, die in alles volgen *den toonſtellenden ſmaak der Hedendaagſche Vernuftelingen* (bl. 107.); wy behoeven ons niet te pynigen om het wonderdaadige af te weeren, zodra het ons niet bevreemd dat de natuur in het Joodſche Land, even eens als in andere ſtreeken des Aardbodems, gewerkt hebbe. Waarlyk, Leezer, wy zyn 'er verr' af Euangeliſche Wonderen te verzwakken, of wech te redeneeren, Wonderen door den Heiland bedreven, of door Gods Almagt gewrocht, ter ſtaaving en verbreiding van de Leere des Heils. Hier, echter, is een Verſchynzel, 't welk wy zeer gereed, als een natuurlyk Verſchynzel, zouden gelooven, zo wy het in deeze of geene Reisbeſchryving lazen; een Verſchynzel, 't welk ons ook geenzints, 't geen men anders natuurlyk had mogen verwachten, door den Euangelist als Wonderdaadig wordt voorgeſteld, en waarvan het in geenen deele zeker is, wanneer het Wonderdaadige begonnen zy, wanneer het opgehouden hebbe. —— Zonder duidlyke blyken, derhalven, van gepaste en gewigtige *Bedoeling* aan te treffen, vinden wy geen redenen om het Wonderdaadige in de beroering des Badwaters te erkennen; en 't geen HULSHOFF, nopends het *Overeenkomſtige*, *Betaamlyke* en *Hoogwaardige*, heeft aangewezen, is te gezocht, en rust te veel op gisſingen, dan dat het voor ons eene overreedende kracht zou bezitten. —— Misſchien behooren wy tot die *verwaande onkundigen*, *door welken zulke aanduidzelen voor beuzelagtig worden uitgekreeten*, *geenzints bezeffende*, *hoe alles hier geſchiedde met een oogmerk*, *om gepastlyk te werken op de gemoederen der Jooden die toen leefden* (bladz. 110.)

Over 't geheel zullen de Leerredenen, in dit Tiental vervat, met genoegen en vrucht geleezen worden door

allen die waare *ſtichting in den Geloove* zoeken; doch de Redenvoering, *over het ſterven van Jeſus*, zal, verbeelden wy ons, niet de gewenschte indrukken veroorzaaken by Leezers, die, hoe zeer doordrongen van het ontzaglyke en veel betekenende van dat ſterven des Heilands, hoe zeer bewonderende de liefde van God en zynen Zoone, en eerbiedig erkennende, dat dezelve alle verſtand te boven gaat —— echter niet kunnen aanneemen, dat zy hunnen Heer in die oogenblikken hebben te beſchouwen, als in eenen ſtaat van geestlyke dood en verdoemenis —— als torſchende de ophooping aller ſchulden; treedende in onze plaatze, belaaden met de wanverdienſten der hoonende oneerbiedigheid van alle zondige menſchen, van den eerſten Adam, en zo veelen van hem afſtammen. —— En alzo belaaden, bovennatuurlyk lydende, door de ondervinding van de afſchuwlykheid aller zonden, en van de kracht der Godlyke afkeerigheid, ter geheele voldoening aan het hoogſte Recht, beproevende aldus de Verſchrikkingen des Almagtigen, de verſchrikking van den Eeuwigen dood (bladz. 208.) Ten ſlotte zullen wy nog een kort uittrekzel geeven van de Leerreden, getyteld: *De Opſtanding verdedigd tegen de Sadduceërs.*

De geheele Redenvoering is opzetlyk geſchikt ter verklaaring der duistere Redenwisſeling, voorkomende by Lukas XX: 27—38. Ter Verklaaring wordt eerst berigt gegeeven aangaande de gevoelens der Fariſeeuwen en Sadduceeuwen, in de dagen van Jeſus. Daarna wordt de Tegenwerping voorgedraagen, en eindelyk de Antwoorden des Verlosſers ontvouwd.

De Fariſeeuwen redenkavelden niet wysgeerig over de Onſtoflykheid van de Ziel; verbeeldende zich de Zielen als Schimmen, hebbende de gedaante van aardſche Lichaamen. Het denkend wezen onderſcheidden zy echter van het grof bekleedzel, en oordeelden dat de Ziel overbleef naa de ontbinding van 't verganglyk Vleesch. De Zielen gingen over in den *Scheol*, in den *Hades*, niet *Graf* of *Helle*, maar *Waereld der Zielen*, *Gewest der Dooden*, *Ryk der Afgeſtorvenen.* —— Hier kwamen de Zielen van Vroomen beide en Godloozen; Elenden en Genoegens waren hier niet minder ſterk dan op den Aardbodem. —— Doch de Rechtvaardigen waren afgeſcheiden van de Onrechtvaardigen. De Oorden waren niet verre verwyderd, waarin beiden zich bevonden; blykende dit uit de Gely-

lykenis van den Ryken Man en Lazarus. De Vroomen werden beloond, zynde in den *Hades* gelukkiger dan op Aarde, bevryd van Smart en Zorgen, en ſmaakende Rust en Genoegen. Echter hoopten zy nog op eene beloofde Verloſing of Opſtanding, eene verdere Opklimming tot de volle heerlykheid der Hemelſche vreugde, welke zou voorvallen in de dagen van den Meſias. Met hunne denkbeelden hierover, werden vermengd veelerley dwaalingen; Schriftgeleerden leerden, ten tyde van Christus, een wederkeer tot afgelegde lichaamen, om te verzamelen in Judea, en aldaar te leeven in een Koningryk van Gerechtigheid, onder het genot van aardſche zegeningen. Hier uit ontſtonden zonderlinge Vraagſtukken — en veelen zelfs waren Voorſtanders van de Leer der Zielsverhuizinge in andere Lichaamen.

De Sadduceeuwen erkenden wel het beſtuur der Voorzienigheid, maar agtten alle de vergeldingen bepaald tot het tegenwoordige leven. Zy ſteunden voornaamlyk op de Wet van Moſes, waarin, naar hun gevoelen, niets voorkwam, wegens een toekomenden ſtaat. De Ziel was geen onderſcheiden geestlyk wezen, maar het leven was verbonden aan het Lichaam, en de gedagten niets anders dan de wyziging der ſtoffe. De Ziel verging met het Lichaam. Het leven werdt uitgebluscht, en de perſoon gantschlyk verdelgd. Overeenkomſtig hiermede, beweerden de Sadduceeuwen, dat de Engelen niet beſtonden als geestlyke Zelfſtandigheden, maar dat het waren, onmiddelyke Werkingen der Almagt, of Verſchynzels, die vergingen by het verdwynen, zonder eenig onderſcheiden beſtaan over te laaten. Zy ontkenden het aanwezen van den *Hades*. Zy lieten geene Opſtanding toe. God kon wel op nieuw Menſchen ſcheppen uit het ſtof der Aarde, volkomen gelyk aan dezulken die voormaals geleefd hadden, maar de Almagt was niet bekwaam, om leven, kennis en gevoel, te doen overblyven, zonder den toeſtel van Lichaamen, zo als zy dezelve door hunne Zintuigen gewaar werden.

Geen wonder, dat zy 'er op uit waren, om aan te vallen op de Leere der Opſtanding, waar door zy de Fariſeeuwen, wier gevoelens ook verbasterd waren, meermaalen verlegen maakten. —— Zy wilden nu ook eens beproeven, of zy onzen Heer, die eén voorſtander was van een toekomenden ſtaat, in 't naauw konden brengen; ſtellende ten dien einde de *Tegenwerping* voor, welke,

naar aanleiding der woorden, door HULSHOFF, met eenige gepaste aanmerkingen, voorgedraagen wordt, waarop hy het tweevoudig Antwoord des Heilands ontwikkelt.

Eerſtelyk lost Jeſus de zwaarigheid op. *De Kinderen deezer Eeuwe trouwen*, enz. Voor hun, die in de Opſtanding (volgends de Fariſeeuwen een onderſcheidend Gunstgenot) zouden deelen, zouden 'er geen natuurlyke oorzaaken zyn van ſterven, en 'er geene Kinderen verwekt worden, om de plaats der Overlydenden aan te vullen —— die zaaken zouden dus ophouden, welke de gevolgen zyn van Huwlyken hier op Aarde, ter onderhouding der Geſlagten. —— *Zy kunnen niet meer ſterven, want zy zyn den Engelen gelyk;* dit laatſte vat HULSHOFF op, niet als een Bewysrede, maar als een Byvoeging en aanpryzende Opheldering: „zy zyn namelyk den Engelen gelyk." Deeze gelykſtelling met de Engelen was voor de Fariſeeuwen zeer geſchikt om verhevener gedachten te vormen wegens den ſtaat der Opgewekten — en de Sadduceeuwen hadden nimmer het aanwezen van Engelen beſtreeden, door het voorwenden der noodzaaklykheid van ongerymde Verbindtenisſen; zo dat ze dit bezwaar nu ook even weinig konden aanvoeren tegen de Opſtanding der Menſchen, — die, *Kinderen der Opſtandinge*, niet, gelyk hier op Aarde, ſterflyke Kinderen zyn van ſterflyke Ouders, maar *Kinderen Gods*, of, als opgewekten, geenen anderen Vader hebben dan den Onverderflyken.

In de tweede plaats bewyst Jeſus het aanwezen van den *Hades:* want de Sadduceeuwen konden zeggen, dat het voorgeſtelde bewys aanneemlyk zoude zyn, indien 't aanwezen van den *Hades* geene loutere herſenſchim ware. — De Zaligmaaker gebruikt ten dien einde een *Argumentum ad hominem;* hy doodt de tegenſtreevers met hunne eigene redenen. Zy hielden Moſes in waarde. Moſes had God den volke bekend gemaakt, *als den God Abrahams, Iſaaks en Jacobs.* Zo noemden zy ook den Allerhoogſten, en daar op zegt de Zaligmaaker, dat het zeer ongerymd was, den Allerhoogſten den God Abrahams, enz. of een begunſtiger van Abraham, enz. te noemen, en tevens te ſtellen dat Abraham, enz. niet in den *Hades* nog aanwezig was —— dewyl, in dit geval, alle betrekking zou opgehouden zyn.

Sommigen zullen zeggen, dat God kon gezegd worden de God Abrahams te zyn, voor zo verre hy eertyds de begunſtiger van Abraham geweest was, offchoon Abraham

ham nu ware vernietigd. — Zo dat Jeſus meer getrokken heeft uit de woorden dan 'er eigenlyk in lag opgeſloten. HULSHOFF heeft dit, ter zaake, aangemerkt, en zich niet vergenoegd met zich te beroepen op de onfeilbaare wysheid van den Spreeker, en op de verſtomming der geoefende Tegenſtreevers, maar het volgende ter opheldering aangevoerd, waarover wy den Leezer zullen laaten oordeelen. —— „ De bloote benaaming van *God* „ *Abrahams*, enz. komt dikwyls voor in het O. V.; dit „ was overbekend; het bewys van Jeſus is ook daarop „ niet gegrond, maar op de geheele ſamenvoeging, juist „ zo als dezelve voorkomt in het geſprek met Moſes — „ *in den Doornebosch.* Hierin ligt de groote nadruk. „ *Marcus* heeft dit opzetlyk aangevuld. Men moet zig dus „ niet bepaalen by het 6de vers des 3den Hoofdſtuks van „ *Exodus*, maar die woorden inzonderheid verbinden met „ het 14de en 15de vers, waarop by *Lukas* ook gewezen „ wordt, door het woord *Heere;* zynde hetzelfde als *Je*„ *hova* in het O. T. —— Na dat zich God aan Moſes „ had voorgeſteld als den God van die Aardsvaders, „ vraagde de Profeet nog nader, — onder welke benaa„ ming hy dien God moest voordraagen aan de Kinderen „ Israëls. Hierop kreeg hy ten antwoorde: eenen He„ breeuwſchen naam, betekenende *Ik ben, die ik ben* — „ of — *zal zyn* — en God gelastte aan Moſes, Hem, „ in zyne taale, te noemen *Jehova*, of *eeuwig-leevende*, — „ *altyd zynde — die is, die was, en altyd blyven zal dezelf*„ *de.* Met deeze benaaming van *Heere*, of *Jehova*, zou „ Moſes ('t geen zeer aanmerklyk is — zou hy) onmid„ delyk ſamenhegten de voorige benaaming van —— „ *Uwer Vaderen God, de God van Abraham, Iſaak en* „ *Jacob* —— en daar by den volke te kennen geeven, „ dat die ſaamgevoegde benaaming, in haar geheel, Gode „ altoos zou behaagen, en beſtendig in gebruik moeten „ blyven. —— Zo dat zy God moeten aanbidden, als „ zynde weleer de Begunſtiger van, en *behoudende onver*„ *anderlyk* die betrekking tot, Abraham." —— Dit heldert alles op, naar de meening van HULSHOFF, en alzo kon God gezegd worden *een God der levenden, en niet der dooden*, als zynde nog de Beſchermer dier Aardsvaders, *die Gode leefden*, offchoon zy dood waren ten opzigte der levenden in den Vleeſche.

Maar kon God die ſaamgevoegde benaaming niet rechtmaatig draagen, mede uit hoofde der Zegeningen aan

Abrahams nageſlagt, en aangemerkt worden als nog *weldoende aan de Vaderen*, door het begunſtigen der Kinderen? — HULSHOFF erkent die bedenking als rechtmaatig, mits men toeſtaa, dat die Aardsvaders, naa hun afſterven, *Gode nog leeven*; 't welk hy, door gepaste Aanmerkingen, nader uit één, en in een helder licht, zet. — Uit welk alles dan blykbaar wordt, dat Jeſus, zeer te recht, op de voorgeſtelde wyze, de tegenwerping der Sadduceërs heeft opgelost, en hen gedrongen, om, zo zy zich zelven gelyk wilden blyven, en geene niets betekenende uitdrukkingen bezigen, ingevolge het gezag, door hun aan Moſes toegekend, eene Opſtanding der Dooden te erkennen.

Leerredenen ter beſtiering van opregte Christenen, by de tegenwoordige tydsomſtandigheden. Door P. H. VAN LIS, *Predikant te Tholen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8*vo.* 323 *bl.*

Onder de Leeraars, uitmuntende in bekwaamheid, in meer dan één opzigt, mogen wy D°. VAN LIS rangſchikken. Zo wel de keuze van onderwerpen, als de manier van behandelinge, zal den byval wegdraagen van alle de zodanigen, welke in het leezen van deeze ſoort van Schriften belang ſtellen. Hoewel deeze Leerredenen, in de tyden, de jongſte Omwenteling kort voorgaande of volgende, wierden uitgeſproken, en op die tyden doelen, heeft de Spreeker zich zorgvuldig gewagt, om de heerſchende geſchillen op den Predikſtoel te brengen. VAN LIS, naar uitwyzen van zyne Schriften, behoort tot die Vaderlanders, welke niet door hevig uitvaaren tegen anders-denkenden, maar door gemaatigde raadgeevingen, de goede zaak tragten te bevorderen. „ Ik betreure (ſchryft hy in zyn Voorberigt) het aan„ zyn van tegenſtrydige gevoelens en belangen, van par„ tyzugt en verbittering, in ons weleer vereenigd en „ door eendragt vermogend Vaderland; ik wenschte dat „ 'er geene partyen waren, dat alle inwooners van Ne„ derland zig onder den ſtandaard van bedaarde, ver„ lichte, opregte, *Godsdienſtige* Vaderlandsliefde veree„ nigden, om dat te beyveren en ten ſpoedigſten in het „ werk te ſtellen, wat in de omſtandigheden, waar in „ onze eigen' verkeerdheden en het aanbiddelyk beſtuur

„ der

„ der hooge Voorzienigheid ons gebragt hebben, *moge-*
„ *lyk* nog, althans *eeniglyk*, tot ons behoud zou kunnen
„ dienen —— zo dat niet gebeurt, zo Godsdienst en
„ *waare* Vaderlandsgezindheid Neêrlands Burgers niet
„ vereenigen en heiligen, beſchouw ik de gemeene zaak
„ volſtrekt verloren, en alle mogelykheid tot herſtel ge-
„ heel afgeſneden!"

Een Tiental Leerredenen is in deezen bondel bevat. De acht eerſten ſlaan onmiddelyk op de bedoeling, op den titel aangekondigd; de twee overige kunnen als eene Toegift beſchouwd worden; loopende de eene over den gezegenden Oogst van den jaare 1795, de andere over den zwaaren Storm, in November diens jaars voorgevallen. De achtſte Leerreden zou den Redenaar aanleiding hebben kunnen geeven ter behandelinge van het geſchil, raakende de afſcheiding van den Godsdienst van den Staat — „ en
„ of de Kerk zoo met den Staat zy verbonden, dat een
„ heerſchende en openlyk bevoorregte Godsdienst in
„ Neêrland nodig en voordeelig zy?" Want, gelyk VAN LIS te regt aanmerkt, „ hoe bondig toch dit ſtuk ook
„ mogt behandeld worden, het zou niet zonder den
„ ſchyn van partydigheid door een Leeraar in het her-
„ vormd genootſchap kunnen geſchieden: —— behalven
„ dat (vervolgt hy), indien het *Wezen van het Chris-*
„ *tendom* in ons Vaderland maar als noodzakelyk er-
„ kend, omhelsd, en beleefd, indien de *invloed van den*
„ *Christelyken Godsdienst* tot volksverbetering en regeling
„ met ernst te hulp geroepen wierd; dan zag de Chris-
„ tenvaderlander toch dat gebeuren wat hy tot behoud
„ van het Gemeenebest zoo vuurig wenscht; en dan zou
„ 'er ook niets gedaan worden wat tot afbreuk van het
„ waare Christendom kon ſtrekken." In denzelfden zin doet VAN LIS nog deeze betuiging: „ Ik zal voor het
„ tegenwoordige van onzen hervormden Godsdienst in
„ het byzonder niet ſpreeken —— ſchoon voor my zel-
„ ven volkomen overtuigd, dat de leere van ons ge-
„ nootſchap ééne der naastkomende is aan den zuive-
„ ren, egten, Godsdienst des Bybels; en zoo menigmaal
„ verheugd en dankbaar, dat die byzondere Godsdienst-
„ leere in myn Vaderland gevestigd was, en daar open-
„ lyke beſcherming en aanmoediging vond, het geen ik
„ altoos als een der grootſte voorregten onzer natie be-
„ ſchouwd heb —— wil ik egter gaarne bekennen, dat
„ die niet geheel zy zonder afwykingen van de eigene

„ lee-

„ leere der H. Schrift, dat 'er vooral veel menſchelyks
„ by het prediken en handhaven van dien Godsdienst
„ plaats had, dat niet was in den eigen Geest des Chris-
„ tendoms; gelyk toch al wat menſchelyk is getuige-
„ nis van het menſchelyke draagt — en ik treede hier
„ dus niet op (zegt hy) als een voorſtander van *dat*
„ Christen-genootſchap, waar toe ik my anders eene
„ eere rekene te behooren, en 'er het leeraarambt in te
„ bedienen; maar *alleen* als een voorſpraak van den
„ Christelyken Godsdienst die in den Bybel gepredikt
„ word, en die de menſchen ook tot waardige burgers
„ van den Staat heiligt." Wy hebben ons de moeite des afſchryvens van deeze paſſagien wel willen getroosten, om den Leezer over de denkwyze van VAN LIS eenig denkbeeld te doen vormen, en hem alzo in 't algemeen te berigten, wat hy in deeze en andere Leerredenen hebbe te verwagten; welke, over 't geheel, van een zaaklyken, ernſtigen, inhoud zyn, voorgedraagen in eenen ſtyl, meer beſchaafd en zuiver, dan men in een aantal Kerkelyke Opſtellen aantreft.

Om nu nog iet meer bepaalds van des Kerkleeraars manier van voordragt te melden, luſt het ons, iets over te neemen uit de Leerreden, gedaan by gelegenheid van een zwaaren Storm, naar aanleiding der woorden *Pſalm* CIV: 3c: *die op de vleugelen des Winds wandelt.* Hy leidt daar uit vier Stellingen af: *Jehova is de Heer der ſtormende winden.* —— *Jehova vertoont zig gedugt in den ſtormwind.* —— *Jehova is teffens by den ſtormwind wys en goed.* —— *Jehova weet door de ſtormende winden volken en menſchen te ſtraffen en te zegenen.* Van de geweldige verſchynzelen van den ſtormwind zelven, en de uitwerkzelen, die hy niet zelden, te water en te land, heeft, doet de Eerw. VAN LIS de volgende teekenagtige beſchryving. „ De lugt, eerst dyzig en ſtil, begint on-
„ ſtuimig te worden —— de wind ſteekt op, en van oo-
„ genblik tot oogenblik vermeerdert zyne kragt ——
„ zwarte wolken jagen voort met een' telkens aanwak-
„ kerenden ſpoed, nog zwartere volgen haar: de dag
„ omkleed zig met een kwaadſpellend vaal, de nagt
„ hult zig in het akelig pikdonker. —— Nu breekt de
„ ſtorm geweldig los. Zwaare ſtammen buigen en ſlin-
„ geren als het dunne riet, groote takken breeken af met
„ een geweldig gekraak, overoude boomen zelfs, die van
„ vorige eeuwen heugen, worden met wortel en al uit

„ den

„ den grond gerukt. De veldgewasſen worden gezweept
„ door den jagenden wind, wat afgemaaid ligt verheft
„ zig hoog in de lugt in een dwarrelſtroom, en word
„ heinde en ver van een verſpreid. —— Huizen en da-
„ ken voelen zig door den loeienden ſtorm geteisterd;
„ alles beeft en kraakt, de voortgejaagde plasregen klettert
„ vreesſelyk tegen wanden, deuren en glasvengſteren. —
„ In het vliegend zwerk flikkert by wylen een bleek
„ verſchrikkend weerlicht, of eensklaps vaart een felle
„ blikſemſchigt ten dik gepakte wolken uit, en een ra-
„ telende donderſlag doet, nog boven het geloei van den
„ Orkaan, het al in 't ronde waagen.

„ Nu ryst, in laage landen, de golvende rivier, of de
„ woelende Zee, tegen dyken en dammen op. Geheele
„ ſtukken worden door den geweldigen aandrang van het
„ water weggerukt: ieder oogenblik klimt de vloed hoo-
„ ger, en perst ſterker aan: ieder oogenblik ryst de angst
„ der zaamgevloeide aanſchouwers, wier pogingen ter
„ hulpe niets kunnen baaten — daar bezwykt de ſcheid-
„ muur! Zie! het invliegend water rukt alles voor zig
„ heen, en ſleept alles mede in den ongeſtuimen vloed! —
„ Nu ſtorten huizen en ſchuuren in, of ſteken de geteis-
„ terde daken treurig ten golven uit. —— Het ver-
„ ſchrikte vee word beloopen door den aanrukkenden
„ vloed, ſlaat vergeefsch aan 't vlugten, en ſmoort wel-
„ haast onder een bang geluid in de klimmende golven
„ — bevende, ziet de mensch den aanſneilenden ſtroom,
„ bevende, vlugt hy op het dak zyner wooning, of ylt
„ naar de gebroken' dyken, of werpt zig met zyn gezin
„ in een dobberend vaartuig, zonder iets van have of
„ goed te kunnen redden. —— Meenigmaal mag 't hem
„ zelfs niet gebeuren zyne waardſte panden te behouden,
„ de vloed overvalt zyn wooning, naauwlyks ontwor-
„ ſtelt hy zelf het prangend doodsgevaar; en nu hoort
„ hy zonder te kunnen redden den noodkreet zyner ver-
„ drinkende gade, zyner ſmoorende kinderen; dan ziet
„ hy, wanhopig en met wringende handen, nevens de
„ wrakken zyner ingeſtorte hutte en zyn bedorven huis-
„ raad, de lyken zyner geliefden in den vloed omdry-
„ ven, en zyn bekneld hart voelt dat hy alles verloren
„ heeft. —— Nu waaren koude en hongêr en gebrek
„ over de verdronkene landen, en roepen luide en ker-
„ mende der tederhartige menschlievendheid toe, ach!
„ denk aan ons! en kom ons toch ter hulpe? Nu is ten

„ zelf-

„ zelfden tyde de Zee in eene woedende beweeging —— „ hemelhoog verheffen zig haare baaren; dan ſpat het „ ſchuim, dat in den duisteren nagt als het weerlicht „ flikkert, tegen de zwarte wolken; en nu dalen zy „ weder in diepe kolken neêr. —— Nu ryst het ranke „ ſchip ten hemel, en zinkt dan weder ten afgrond, de „ ziel der ſcheepslieden verſmelt van angst, zy danſen „ en waggelen als dronkene lieden, en alle hunne wys„ heid word verſlonden. Masten en Stengen ſcheuren „ met vreesſelyk gekraak van een, en vallen overboord, „ alles beeft en ſchud, de jagende wind ſcheurt de Zei„ len aan flarden, en giert door het lillend touwwerk. „ Het Schip ſlaat vol waters, de kreet gaat op. ô God! „ wy gaan ten gronde! en vaartuig en volk zinken weg „ in het grondeloos diep, —— zo een magtige hand „ niet ſterker is dan het geweld der groote wateren. —— „ Nu bonst de branding met het geraas van het zwaarst „ geſchut tegen de bevende oevers: zelfs in de ruime „ baaïen en op de reeën ſtaat de ontſtelde Zee hemel„ hoog, de ſchepen worden van de zwaarſte ankers weg„ gerukt, de dikſte kabeltouwen breeken als vlas, en „ ſchip en volk gaan in 't diep ten ſpeelbal van wind en „ golven ſtrekken, of worden tegen rotzen en banken „ aangeſlagen en verbryzeld.

„ Maar nu ſpreekt de Godheid, het is genoeg! en de „ ſtorm gaat liggen. —— Het zwerk ſcheurt, en zyn „ vaart word minder. Hier en daar breekt het helder azuur „ door, hier en daar vertoont zig een enkele ſtar tus„ ſchen de langzamer dryvende wolken, by dage laat „ zig de liefelyke Zon van tyd tot tyd weder zien: ter„ wyl onder dat alles het geblaas van den wind meer en „ meer verzwakt. —— Allengs krygen eindelyk lugt en „ water hunne kalmte weder, en de by het leven ge„ ſpaarde mensch haalt na zoo veel angſten en ſchrikken „ ruimer adem."

Wy twyfelen niet, of veelen, die in ernsthaftige zaaken, in een getooiden ſtyl voorgedraagen, behaagen vinden, zullen, in een uur van godsdienſtige Afzonderinge, van de opſtellen van den Eerw. VAN LIS, met genoegen en voordeel, kunnen gebruik maaken.

De

De Geſchiedenis van Jozef voor Kinderen. Door WILLEM VAN OOSTERWYK HULSHOFF. *Uitgegeeven door de Maatſchappy:* Tot Nut van 't Algemeen. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, *en te Deventer, by* J. H. de Lange, 1796. *In* 8*vo.* 134 *bl.*

Te regt beſchouwde de verdienstlyke en bloeiende Nederlandſche Maatſchappy, ter Zinſpreuke voerende: *Tot Nut van 't Algemeen*, de Geſchiedenis van JOZEF, „ door alle tyden heen, als eene der belangrykſte en „ byzonderſte, welke in den Bybel voorkomen." Geen wonder, derhalven, als volmaakt inſtemmende met haar plan, dat zy dit Onderwerp, als eene Prysſtoffe, ter behandelinge voorſtelde. Zy vorderde daar by van de Prysdingers, „ niet alleen, dat zy de Geſchiedenis van „ JOZEF voor de Jeugd zouden ſchetſen; maar dat zy „ tevens het Land, waar dezelve is voorgevallen, als „ mede de Karakters der perſoonen, onderſcheidenlyk „ zouden voorſtellen; moetende de Zedeleer, uit de ge„ beurtenisſen en lotgevallen getrokken, zo wel tot ver„ betering der jeugd, als tot vermeerdering van derzelver „ kunde, verſtrekken." Een aantal van niet minder dan dertien Stukken, der Maatſchappye toegezonden, toont dé belangneeming van het ſchryvende Publiek in de voorgeſtelde ſtoffe. Het leezende Publiek, vooral de Jeugd, wenſchen wy geluk, zo met den voortreffelyken arbeid van wylen den uitmuntenden WILLEM VAN OOSTERWYK HULSHOFF, als met de keuze der oordeelkundige Keurmeesters over de ingekomene Opſtellen. Zo ter voedinge van den leeslust, als ter voldoeninge aan de geſtelde vereischten, dunkt ons HULSHOFF het doel volmaakt getroffen te hebben. In zyne manier van behandelinge ſchikt hy zich, op eene zeer gepaste wyze, naar de kinderlyke bevattingen. Een Schoolmeester, op een voornaam Dorp, hadt de gewoonte, naa dat de overige kinderen na huis gegaan waren, zyne tien kostkinderen, vyf Jongetjes en even zo veele Meisjes, geduurende de winterſche avonden, over de eene of andere leerzaame geſchiedenis te onderhouden. Naa veele andere Vertellingen valt de Meester op de gedagte om den leevensloop van JOZEF te verhaalen. Hy volvoert die taak in twaalf avonden. Terwyl hy zelve altoos de voornaame Spreeker is, vallen hem de kinderen, nu en dan, met Vraagen of Bedenkingen in

in de rede, welke aanleiding geeven tot oplosſing van zwaarigheden, of tot het voordraagen van nutte aanmerkingen. Zie hier iets ter proeve. De Meester verhaald hebbende, hoe JOZEF het Land *Goſen* aan zyne Familie ter bewooninge gaf: „ Dat was altemaal heel braaf, „ (zegt „ HEINTJE;) maar, als ik JOZEF geweest was, zou ik „ toch myn' Vader en myne Broeders nog anders ver„ zorgd hebben.

„ MR. Hoe dan, HEINTJE! zyt gy nog niet te vrede „ over JOZEF, nu hy zyne heele Familie eeten geeft, „ en in *Goſen* laat woonen?

„ HEINTJE. Neen, nog niet recht, de Heer van gansch „ *Ægypte* moest zyn' Vader en Broeders voordeelige „ ambten of bedieningen gegeeven hebben, *zo dat* zy, „ als groote lieden, op hun gemak konden leeven, zon„ der veel te werken, of langer achter de ſchaapen te „ loopen.

„ MR. Uwe meening is goed; maar, by nader bezien, „ zullen wy merken, dat JOZEF geen kwaad deed, met „ zulks na te laaten, dat hy zelfs daarom gepreezen moet „ worden. Had onze JOZEF aan zyne bloedverwanten „ groote eerambten gegeeven, dan zou hy veele voornaa„ me *Ægyptenaars* afgunſtig en knorrig gemaakt hebben. „ Ook zou daartoe reden geweest zyn; want JAKOB en „ zyne Zoonen waren onbekwaam en ongeſchikt voor „ zulke bedieningen. Zy hadden niet veel anders ge„ leerd, dan akkerbouw en veehoedery. JOZEF zou, dus, „ bekwaamere lieden afgezet of voorby gegaan moeten „ hebben, 't geen onrechtvaardig ware geweest, en ook „ nadeelig voor den Koning en het Volk. —— Ieder, „ die een ambt of bediening te begeeven heeft, moet al„ toos zoeken naar de kundigſte en bekwaamſte men„ ſchen, die het meeste nut kunnen doen. Hy mag „ zyne byzondere Vrienden dat ambt niet geeven, of zy „ moeten 'er even geſchikt toe zyn, als anderen; daarom „ moet ook niemand om een ambt verzoeken, waartoe „ hy geene bekwaamheden bezit, noch ook zyn best doen, „ om andere onkundige menſchen aan gewigtige bedie„ ningen te helpen; zo zou men zyn Vaderland ſchade, „ en zynen medemenſchen onrecht, aandoen.

„ Ook betoonde JOZEF eene zeer verſtandige liefde, „ door zyne Vrienden herders te laaten blyven. Die le„ venswyze was hun gewoon, en, door de gewoonte, „ aangenaam geworden. In 't veehoeden waren ze door-

„ kun-

„ kundig: daarin konden zy de *Ægyptenaaren* onderwyzen
„ en helpen, dat was voor hun het beste en gemaklykſte
„ beroep. In andere, zwaare bedieningen, hadden zy
„ weêr van alles moeten leeren, en waren dan nog benyd,
„ beſpot en uitgelagchen geworden. JOZEF leert ons dus,
„ dat men zyne genegenheid voorzichtig moet beſtuuren,
„ en verſtandig letten op ieders bekwaamheid, om alzo
„ aan elk te geeven, dat hem past."

Daar dit Opſtel, volgens de bedoeling der loflyke Maatſchappye, tot een Schoolboek is beſtemd, heeft men, om de onkostbaarheid te bevorderen, alleen in byzondere Afdrukken, in gr. 8vo., ingelascht het Schaduwbeeld, benevens eene Leevensſchets van den Autheur, opgeſteld door RINSE KOOPMANS, Opvolger, in het Leeraarampt, by de Doopsgezinden te Amſterdam, van wylen den beroemden ALLARD HULSHOFF, Vader van onzen waardigen Schryver, en ſlegts eenige weinige weeken de een naa den anderen overleden. Verſcheide byzonderheden ontmoet men in die oordeelkundig geſtelde Leevensſchets, welke den vroeggeſtorvenen HULSHOFF, zo van de zyde van zyn hart als van die van zyn verſtand, in een beminnelyk licht plaatzen.

Gedachten van den voortreffelyke CICERO, *over den Godsdienst, als Heiden en Wysgeer. Naar het Fransch. Te Amſterdam, by* H. van Kesteren, 1796. *In gr.* 8*vo.* 15 *bl.*

Wy vermelden alleen deeze Pamflet, als geſchikt, om lieden, in de Oudheid onbedreeven, te doen zien, dat niet alle Heidenſche Wysgeeren zo zeer vervreemd waren van de erkentenis eener eerſte volmaakte Oorzaak aller dingen, als, uit vooroordeel, door zommigen wordt vermoedt. Voor 't overige is deeze Opgave zeer oppervlakkig, en konde ligt met eene reeks van voorbeelden vermeerderd worden.

Bericht, wegens de thans plaats hebbende Geneeskundige Inrichtingen, by de Nationaale Troupes der Bataafſche Republiek; waar by de Lyst van Geneesmiddelen, in 's Lands Magazyn in den Haag, voor handen, en eenige Geneeskundige Voorſchriften, ten dienſte van de Officieren van Gezondheid, by de Nationaale Armée. Door het Bureau van Gezondheid over de Armée en Hospitaalen der Bataafſche Republiek. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1796. *In gr.* 8*vo.* 118 *bl.*

Het heeft ons dikwils bevreemd, dat, by de ſterke ſchreden, welke de Genees- en Heelkunde in onze dagen heeft gemaakt, en waaraan veelen onzer Genees- en Heelkundigen geen gering aandeel hebben genomen, de Geneeskundige verbeteringen by de Land en Zeemagt van den Staat, als ook by andere openbaare en byzondere Stigtingen of Beſtieringen, eenen zoo traagen gang namen, of geheel agterbleeven. Nationaal is dit gebrek gewis niet, wat ook, ons min kennende, Buitenlanders mogen zeggen of ſchryven: nieuwigheden zyn voor ons zoo wel eene behoefte als voor alle andere Natien der Waereld. —— By de verandering der publieke zaaken in ons Gemeenebest, waar werkzaame en kundige Lieden nu gelegenheid hebben hier en daar zich zelven voor te doen, hadden wy voorts hoop, dat de bedoelde verbeteringen in het Geneeskundige der publieke Inrichtingen niet zouden agterblyven. Het verblydde ons, deeze onze hoop zoo ſpoedig vervuld te zien, en wy namen dus dit Bericht greetig ter hand, en kunnen de Leezers van ons *Maandwerk* verzekeren, dat wy het grootſte genoegen onder het leezen gevoelden.

In het Voorbericht word ons gemeld, dat de uitvoering van deeze Inrichting, zedert den 1 Augustus 1795, reeds in volle werking is, en in allen opzichte aan de verwachting beantwoordt; eene omſtandigheid, het Bureau waarlyk veel eere aandoende. Wy hoopen met grond, dat zoo verdienſtelyke Mannen de zuinigheid niet te verre zullen laaten gaan; zy is by groote Inrichtingen dikwerf zeer ſchadelyk. De Berichten der Officieren van Gezondheid, zoo als deeze, uit het Fransch vertaald, hier worden genoemd, zien wy met verlangst te gemoet; zy zullen zeker allernuttigst zyn: of eene

ver-

verſtandig beſtierende hand van den Uitgeever dikwerf niet nuttig daarby zoude zyn, laaten wy aan den tyd en de Beſtierders over.

Onder de verſcheidene zeer gewigtige Werkzaamheden van het Bureau, in vier Afdeelingen vervat, word in dit Bericht alleen van het inrichten der Posten der onderſcheiden Officieren van Gezondheid, en het toezicht, dat deeze hunnen pligt behoorlyk waarneemen, geſprooken. Wy kunnen en willen hier niet al het gewigtige van dit Bericht uitſchryven; niemand, die de eer der Geneeskunde ter harte neemt, zal het ongeleezen laaten. Wy zullen ons alleen tot eenige Aanmerkingen bepaalen.

De Inſtructien voor de Officieren der Gezondheid komen ons uitneemend wel berekend voor, en de magt, aan het Bureau gelaaten, om, naar tydsomſtandigheden, veranderingen, byvoegingen, verbeteringen, te maaken, ſnydt alle aanmerkingen af.

Op pag. 39 begint het verſlag over de Geneesmiddelen, en hierin zullen veele Leezers met de Leden van het Bureau, in zeer veele opzigten, niet inſtemmen. 'Er zullen ongetwyfeld Gezondheids-Officieren en anderen weezen, te onvrede, dat eene en andere hunner favoriet-remedies verworpen of weggelaaten zyn; en ons dunkt, dat men, in dit geval, ook niet al te geſtreng moest zyn. 'Er behoort tyd, en ondervinding, en oordeel, en kunde, toe, eer een Genees- of Heelkundige zich zelven eene behoorlyke of gezuiverde *Materies Medica* kan zamenſtellen. De Prælectiones en de Winkel bepaalen hier dikwerf al te veel; en wie is onfeilbaar? 'Er zullen veelligt kundige Officieren der Gezondheid zyn, die, in zommige catarrhale Ziekten, of derzelver gevolgen, een gedroogd ligt ſpecerieagtig en tezamentrekkend Kruid, b. v. *Yſop*, zeer nuttig, en boven de *Catechu*, keuren; anderen zullen *Mel Roſarum & Conſerva Roſarum* voor nuttiger, in zommige gevallen, houden, dan *Tinctura Caſtorei & Succini*, in andere. Maar *Catechu!* een middel met *Salep*, enz., in borstziekten een der voornaamſten, in deeze gevallen met Aluin, enz. verwisſeld! Het *Emplaſtrum Veſicatorium* is toch, waarlyk, zamengeſteld genoeg; en het moet niet oud worden. *Unguentum emolliens? & nervinum?* — Men duide ons niet ten kwaade, dat wy nog eenige aanmerkingen op de Lyst der Geneesmiddelen maaken.

De *Moſchus*, een zoo enorm duur middel, en van zoo weinig en twyfelagtige werking! *Aſtragalus exſcapus:* van deezen willen toch de nieuwere Waarneemingen niets weeten. *Radix Graminis:* hoeveel verſchilt het afkookzel met dun bier? *Herba Hederæ terreſtris ſiccata* is toch alleen voor Liefhebbers. *Aloe Socotorina* is geenzins de *Caapſche;* deeze, minder kragtig, word aan des niet kundigen daar voor verkogt. —— Nimmer zag Recenſent van eenig Geneesmiddel, zoo wel in de Hospitaalen als in de particuliere practyk, meer misbruik maaken, dan van het *Acidum vitriolinum* en het *Nitrum.* —— De Opſtellers van de Lyst der Geneesmiddelen hebben, in de daad, reguard genomen op de verſchillende denkwyze van hun, voor welken deeze Lyst geſteld is; en, in zoo verre Recenſent van hun verſchilt, is zyne ſtem alleen die van een eenig man.

Wy kunnen niet voorby, hier nog een fraai gezegde der Opſtellers aan te haalen, 't welk alle Waarneemers wel mogen opmerken. „ Wy ſpeuren wel zeer „ naarſtig alle zeldzaame Waarneemingen op, maar het „ zyn niet deeze, waartoe wy de aandacht der Officie„ ren van Gezondheid eeniglyk aanmaanen. Zy verza„ digen wel, boven anderen, de nieuwsgierigheid, maar „ brengen niet even zeer het grootſte nut aan. Onze „ Waarneemingen zyn immers niet als ſlegte munten „ of domme handſchriften, die alleen door haare zeld„ zaamheid waardye hebben," enz.

De Afdeeling, pag. 61 beginnnende, is vol gewigtige en voortreflyke bedenkingen. Wy herhaalen, dat ons dit Bericht een onuitſpreekelyk genoegen heeft veroorzaakt, en wenſchen, dat de Bewerkers nog lange jaaren die belooning van hun doel mogen genieten, welke zy zich in het ſlot van het Bericht wenſchen.

De Vaderlandſche Historie van den Heere J. WAGENAAR *verkort, en met leerzaame Aanmerkingen, ten dienſte der Nederlandſche Jeugd, uitgegeeven door* J. W. TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerklyke Geſchiedenisſen te Leyden, en Historieſchryver van Zeeland. Tweede Deel. Te Amſterdam, by* J. de Groot, G. Warnars; *te Leyden, by* S. en J. Luchtmans; *te Dort, by* A. en P. Blusſé, *en te Harlingen, by* V. v. d. Plaats, 1794. *In gr.* 8*vo.* 308 *bl.*

Gelyk de Hoogleeraar TE WATER, in zyne Voorredens van het een en ander Deel des uitgeſtrekten Werks, de *Historie van het Verbond en de Smeekſchriften der Nederlandſche Edelen*, welks laatſte Deel wy zeer onlangs aankondigden (*), zich beklaagt over de beletzelen en hindernisſen hem in de Uitgave vertraagende, zo doet hy ook in het Voorberigt van het tweede Deel deezer Verkorte Historie der *Vaderlandſche Historie* van den Heere J. WAGENAAR. Toen hy, eenige jaaren geleden, deeze Vaderlandſche Historie, alleenlyk ten dienſte der Jeugd geſchikt, begon te ſchryven en uit te geeven (†), hadt hy ten oogmerk dien arbeid met den meesten ſpoed te voltooijen. Dan een tusſchenvak vol beletzelen deedt hem dit werk ſtaaken, en kwamen 'er, gelyk hy, met waarheid, ſchryft, zedert dien tyd, zo veele andere Schriften van ſoortgelyken aart, ten dienſte der Jongelingſchap, in *Nederland* te voorſchyn, dat het zyne, zonder eenig nadeel, wel ſcheen te kunnen agterblyven. —— Dan op zommiger ſterken aandrang heeft hy dit werk wederom opgevat, met oogmerk, om hetzelve, zo GOD hem lust en kragten ſchenkt, zo dra mogelyk voort te zetten, en ten einde te brengen.

Van de voortzetting is dit tweede Deel een blyk; en ſluit hy zyn kort Voorberigt met deeze Aanduiding: „ Valt dit Werk misſchien eenen meer kundigen Leezer „ in handen, en bemerkt hy, dat ik hier en daar, voor„ al omtrent de gewigtigſte Gebeurtenisſen der zestiende „ Eeuwe, onder de Regeeringe van Keizer KAREL en „ Koning FILIPS voorgevallen, uitvoeriger was dan de „ voor-

(*) Zie, hier boven. bl. 412.
(†) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* VII Deels 1 St., 1785.

„ voortreffelyke WAGENAAR; hy verſchoone myne uit-
„ ſtappen, en verblyde zich, met my, dat wy thans in de
„ gunſtige gelegenheid geſteld zyn om gebruik van een
„ aantal ſchoone Gedenkſtukken, te vooren onbekend, te
„ kunnen maaken; terwyl ik niet van my verkrygen
„ konde om den voornaamſten inhoud van dezelven voor
„ de Nederlandſche Jeugd verborgen te houden."

Te aangeduider plaatze hebben wy van den Aanleg deezes Werks breedvoerig genoeg geſprooken, en de herinnering des Hoogleeraars, uit het korte Voorberigt deezes Deels bygebragt, geeft ons de weete van 't geen wy meer byzonder in het opgemelde tydvak te wagten hebben.

Het Elfde Boek, waar mede dit Deel begint, vermeldt den Oorſprong der Verwarringen, naa den dood van Graaf WILLEM DEN IV, en die Verwarringen zelve. —— Het Twaalfde ſtelt ons de aandoenlyke Geſchiedenis van JACOBA VAN BEYEREN voor oogen.

In het Dertiende zien wy den *Hoekſchen* en *Kabbeljaauwſchen* Twist herleeven; een ſchets van het diep verval van den Godsdienst en de Geestlykheid, met de beginzels der Hervorminge, met de daar toe medewerkende Staatsgeſteltenisſe; de verrigtingen van PHILIPS, *den Goeden* bygenaamd; omtrent wien de Schryver, diens Character kortlyk ſchetzende, betuigt: „ Wanneer wy den geheelen leevensloop van
„ FILIPS, alle zyne bedoelingen en verrigtingen, met onzy-
„ digheid beſchouwen, is het twyfelagtig, waarom hy den
„ bynaam van *den Goeden* by zyn leeven verkreeg, en tot
„ heden behieldt. Zyn onbepaalde heerschzugt vervoer-
„ de hem tot veelvuldige ſtappen van geweld en onder-
„ drukkinge. Zyn gedrag omtrent Vrouwe JACOBA, de
„ BREDERODES, en meer anderen, duldt naauwlyks ver-
„ ſchooninge. De *Nederlanders* waren hem geen dank ſchul-
„ dig, dat hy hen, ten koste van zo veel goeds en bloeds,
„ in menige buitenlandſche oorlogen hadt ingewikkeld.
„ Zyn prachtig en wellustig leeven was van eenen verderf-
„ lyken invloed op de Hovelingen en Landzaaten, en de
„ ſteeds vermeerderende Graaflyke beden ledigden de
„ beurzen der laatſten. Niemand echter kan den Hertoge
„ den roem van een ſchrander vernuft, ſtaatkundig beleid,
„ en yver voor de Weetenſchappen, betwisten. Indien
„ ons Vaderland zoo groote verpligtingen aan deezen
„ Vorst gehad hadt, als de Hoogeſchool te *Leuven* en
„ de Boekverzameling te *Bruſſel*, zou elk *Nederlander*,

„ met

„ met reden, nog den mond vol hebben van PILIPS *den* „ *Goeden.*" —— Voorts ontvouwt dit Boek de Bedryven van zyn Zoon en Opvolger CAREL VAN BOURGONDIE.

Dit wordt in het *Veertiende Boek* voortgezet. Waar wy zyn dood en Character, en den aanvang der Regeering van MARIA VAN BOURGONDIE, vermeld vinden; met aanmerkingen over het Privilegie door haar verleend, en de gevolgen haars Huwelyks met MAXIMILIAAN VAN OOSTENRYK; met den herleevenden twist tusſchen de *Hoekſchen* en *Kabbeljaauwſchen*; haar dood, en de bedryven van MAXIMILIAAN.

Met het *Vyftiende Boek* opent zich het tooneel van het zogenaamde *Kaas- en Broodſpel* in *Holland*; wy zien PHILIPS DEN II de Regeering aanvaarden: de woelingen in *Gelderland*, en *Friesland*, en *Groningen*. Naa diens vroegtydigen en onbetreurden dood, zien wy CAREL DE II, meer onder den naam van CAREL DE V bekend, te voorſchyn treeden, en MARGAREET tot Landvoogdeſſe aanſtellen; met de veelvuldige krygswoelingen van dat tydvak.

Dit vinden wy in het *Zestiende Boek* vervolgd, met vermelding, hoe zeer CAREL, in deeze Landen, de paalen van zyn Gezag te buiten ging. Naa diens vertrek na *Spanje* bleef MARGAREET algemeene Landvoogdeſſe. Onder de byzonderheden, by 's Hoogleeraars Voorganger WAGENAAR niet te vinden, ontmoeten wy hier deeze Geſchiedkundige waarneeming: „ Volgens het getuigenis „ van een uitmuntenden Spaanſchen Hiſtorieſchryver, die „ ten tyde van KAREL leefde en deszelfs verrigtingen „ van naby kende; doch wiens Gedenkſchriften eerst „ in den Jaare 1780 te *Madrid* in 't licht kwamen (*), „ hadt KAREL voorgenomen zynen Broeder FERDINAND „ naar de *Nederlanden* te zenden, zo dra hy in *Spanje* „ gekomen zou zyn. Men gaf voor, dat KAREL hier mede „ alleenlyk bedoelde, dat FERDINAND, op 's Konings „ naam, het hoog bewind over de *Nederlanden* voeren „ zou; doch de waare reden was, om voor te komen, „ dat niet misſchien uit de tegenwoordigheid van zyn Broeder eenige nieuwigheden in het Ryk gebooren wierden. „ Dit oogmerk ontdekte zich te meer, om dat Koning KA„ REL, zo dra mogelyk, bevel gaf, dat PIETER NUGNEZ „ GUZMAN en ALVAREZ OSORIO zich van FERDINAND, „ wien

(*) JOANNES GENESIUS SEPULVEDA.

„ wien zy met liefde opgevoed en onderweezen hadden,
„ op ſtaande voet moesten verwyderen. Zy gehoorzaam-
„ den, doch tot hunne ſmerte. Elk, die hunne groote
„ verdienſten kende, hadt 'er den mond vol van, en was
„ verwonderd. Ook mishaagde het beſluit des Konings,
„ om FERDINAND na de *Nederlanden* te zenden, waar
„ toe hy echter, te *Aranda* gekomen zynde, mondelyk,
„ bevel gaf, en reeds te vooren last zondt aan den Kar-
„ dinaal XIMINEZ, Biſchop van *Toledo*, wiens dood, kort
„ daar naa voorgevallen, zeer betreurd werd, zoo we-
„ gens zyne uitmuntende hoedanigheiden, als om dat de
„ Koning, op het verzoek van WILLEM VAN CROY, Hee-
„ re van *Chievres*, het bewind over *Kastilien*, door XIMI-
„ NEZ met den grootſten roem waargenomen, ſtelde in
„ handen van WILLEM VAN CROY, die op zyn hoogst
„ twintig jaaren oud, en, 't welk den *Spanjaarden* voor-
„ al tegenſtond, een gebooren *Nederlander* was. Indien
„ hun misnoegen over de bevordering van eenen vreem-
„ deling in *Spanje* gegrond was, dan hadden zy geene
„ reden om de klagten der *Nederlanderen*, over de aan-
„ ſtelling van zoo veele *Spaanſche* Amptenaaren, onder
„ de Regeering van KAREL en FILIPS, voor onbillyk te
„ houden. Vreemd was het echter, dat KAREL, in den
„ aanvang van zyn beſtier, zoo wel in *Spanje* als in de
„ *Nederlanden*, door het benoemen van Vreemdelingen
„ tot de gewigtigſte posten, zich by veele Inboorelingen
„ gehaat maakte." —— Voorts ontvouwt dit Boek, langs welk een weg CAREL het wereldlyk bewind over 't *Sticht* kreeg, en ſchetst de Beginzels der Kerkhervorminge in de *Nederlanden;* den voortgang van den *Gelderſchen* Kryg; de Onlusten in *Overyſſel*, en hoe *Friesland* aan den Keizer kwam; de Oorlog met *Frankryk*, en de zwaare Lasten daar uit voor den Lande gereezen. Terwyl CAREL Erfheer van *Overyſſel* wordt. Ten deezen tyde, ſchryft de Heer TE WATER, „ deedt de
„ Landvoogdeſſe eene zwaare bede, ook aan die van
„ *Holland* en *Zeeland*. Men maakte groote zwaarighe-
„ den om daar in te bewilligen. De *Hollanders* klaag-
„ den over 's Lands armoede, door vroegere Oorlogen
„ en de tegenwoordige ſterfte onder het Rundvee veroor-
„ zaakt. De *Zeeuwen* zaten diep in ſchulden. De Ad-
„ vocaat VAN DER GOES vertoonde aan de Landvoog-
„ deſſe, hoe het minſte Kwartier van *Brabant* meer in-
„ komſten hadt dan gansch *Holland*, dat klein en arm

„ was,

„ was, en zogt haar te doen begrypen, dat men aan dit
„ Land geen nieuwen last behoorde op te leggen, eer
„ het een weinig tot verhaal gekomen was. Al die ver-
„ toogen, hoe gegrond anders, deeden by de Land-
„ voogdesse niets af, en zy rustte niet voor dat 'er
„ Geld kwam. En waar toe moest het dienen? Men
„ zeide tot onderhoud van het Krygsvolk, tot het op-
„ bouwen van het Slot *Vredenburg* te *Utrecht*, en ten
„ dienste des Keizers op zyne reis na *Italie;* en het laat-
„ ste schynt wel de voornaamste oorzaak der gevorderde
„ Bede geweest te zyn. Na dat zy toegestaan was, ver-
„ trok de Keizer terstond, met eene groote Vloot, welke
„ meest uit *Hollandsche* en *Zeeuwsche* Schepen bestondt,
„ om zich door den Paus te *Bononie* tot Keizer te laaten
„ kroonen, gelyk in 't volgende jaar (1530), juist op KA-
„ RELS geboortedag, met groote pracht geschiedde. Nu
„ wisten de *Nederlanders* waar hun Geld bleef, en onder-
„ vonden, dat de steeds aangroeiende Grootheid van hunnen
„ Heer den weg meer en meer baande tot vernedering,
„ armoede en buitenspoorige afhanglykheid, van hun Va-
„ derland."

Zo gepast als in 't oog loopende die slotaanmerking des Hoogleeraars is, zo gezogt dunkt ons eene op deeze zelfde Bladzyde voorkomende, schoon hy 'er meer in schyne te stellen. Te weeten, vermeld hebbende, hoe uit eene naauwkeurige Beschryving van 's Keizers Krooning, door een Man van aanzien in dien tyd opgesteld, niet alleen bleek, hoe 'er geen kosten gespaard wierden om aan die plegtigheid allen mogelyken luister by te zetten, laat hy 'er op volgen: „ Doch eene byzonderheid, in de-
„ zelve beschryving uitdruklyk gemeld, trekt vooral on-
„ ze aandacht. Men eindigde den maaltyd, die, naar
„ den tyd gerekend, ongemeen kostbaar was, met dank-
„ zegginge tot GOD. Het blykt, derhalven, dat men
„ toen, by het houden der plegtigste Maaltyden, geen
„ schande stelde in de openlyke erkentenisse van de wel-
„ daaden van 's HEEREN gunstige Voorzienigheid, aan
„ welke ieder sterveling, een Keizer niet minder dan de
„ geringste, ook voor 't genot van aardsche Zegenin-
„ gen, de eerbiedigste hulde en dankbaarheid verschul-
„ digd is."

Het Zeventiende en laatste Boek, deezes Deels schetst den Voortgang en de Hinderpaalen der Hervorminge; den overgang der Landvoogdye op MARIA, Koningin Wedu-

we van *Hongaryen*; welke Plakaaten de Keizer gaf, belangende den Godsdienst, het Burgerlyk Beſtier en de Regtsoefeningen, en de Nieuwe Inſtructie voor het Hof van *Holland*. Wat *Holland* ten deezen tyde van de *Deenen* te lyden hadt. Ook komen hier de *Herdoopers* ter baane. De *Friezen* weigeren zekere bede van den Keizer te bewilligen, en verzetten zich tegen het Ontwerp eener Unie onder alle de *Nederlanden*. De nieuwe Onlusten met *Deenemarken*, de Onderneeming der *Gelderſchen* tegen *Groningen*, waar door ook CAREL DE V in 't bezit van *Groningen* en de *Ommelanden* kwam, ſluiten dit Boek en dit Deel.

Daar wy op den Tytel de Jaartekening van 1794 leezen, en wy thans 1796 ſchryven, zonder iets van een IIIde Deel vernomen te hebben, ſtellen wy vast, dat de Schryver nieuwe Belemmeringen gekreegen heeft, die hem lust of kragten benamen om dit Werk voort te zetten.

Proeve over het Patriotismus. Door HENRIK CHRISTOPH ALBRECHT. *Eerſte Deel. Uit het Hoogduitsch vertaald, en met Aanmerkingen vermeerderd.* Where we would wish to reform we must not reproach. TH. PAINE, *Rights of Man.* Part. II. *Te Amſterdam, by* Weſſing en van der Hey. *In gr.* 8*vo.* 251 *bl.*

Schaarschheid van Schriften, in 't *Nederduitsch*, over het Onderwerp, waar over zo veel geſprooken wordt, en dit Boekdeel handelt, het *Patriotismus*, bewoog den Vertaaler om dit *Hoogduitsch* Werk in onze Taal over te brengen. In zekeren zin kan 'er lof niet aan ontzegd, doch dezelve in ruime en overloopende maate daar aan niet alzins gegeeven worden. Anders ook zou de Vertaaler geene reden gevonden hebben, om, op een gedeelte, zo breede Aanmerkingen te maaken, als wy hier aantreffen.

Hoe zeer het eene welgegronde waarheid is, dat *groote* en *goede daaden* zeer veel van elkander verſchillen, en de eerstgemelde, van zekeren bygevoegden glans beroofd, het laatſte geheel derven, zal, egter, in de rechtmaatige beoordeeling van der Menſchen bedryven, altoos te letten vallen op de tyden, waarin zy leefden, op de omſtandigheden, waarin zy zich bevonden. Leggen wy dee-

deeze maatſtaf ter zyde, wy loopen gevaar van eene verkeerde oordeelvelling, en hier aan maakt zich, onzes oordeels, de Heer ALBRECHT ſchuldig, in het eerſte gedeelte deezer Proeve.

In zyn tweede Hoofdſtuk, *Heldendaaden* ten Opſchrift voerende, toeft hy by het door veelen hooggeroemd bekend bedryf van DECIUS, daar deeze zich aan de onderaardſche Goden wyde. Hy bekent, „ dat, wanneer wy dit „ verhaal met onze verbeelding agtervolgen, wy ver„ baasd ſtaan over de grootheid waar mede de man zich „ zelf opofferde om zynen Volke den zegen te verſchaf„ fen. Maar wat is het in den grond waar over wy ver„ baasd ſtaan?" —— Hier op vaart hy voort met aan te merken, dat de Heldendaad van DECIUS beſtondt in een zekeren dood in den mond te loopen, en voegt 'er by: De Dood van DECIUS was onnoodig, en moet toegeſchreeven worden aan eene zotte vlaag, veroorzaakt door het veragtlykst Bygeloof. Indien de Vryheid zyner Landgenooten afhing van het verderf, 't geen hy in den mond liep, moeten zy wel diep verzonken geweest zyn in de jammerlykſte ſlaaverny; de oorlog was in zichzelven onregtvaardig; de voordeelen, welke de Conſul door zyne zelfopoffering den *Romeinen* verſchafte, waren niet van dien aart, als een verſtandig Man zou wenſchen dat zy bezaten. Hun te regt te brengen van hun veragtlyk Bygeloof, was hun een beſtendiger en grooter voordeel doen. — In de *Griekſche Geſchiedenis*, merkt ALBRECHT op, is CODRUS „ een even bovenmenschlyk Man, die „ zyn leeven opofferde om zynen Volke den zegen te ver„ ſchaffen," en ſchryft dit bedryf te eenemaal aan Bygeloof toe.

Doch herinneren wy ons de evengemaakte algemeene aanmerking, dan zal ons de oordeelvelling van ALBRECHT niet juist voorkomen. Indien een Veldheer, in onzen tyd, op een Gezigt of een Orakelſtem afgaande, het voorbeeld van DECIUS of CODRUS volgde, wy zouden hem, en met het hoogſte regt, onder de Zotten en Zinloozen rangſchikken. Maar hoe veel verſchilt hier van niet het geval van een *Romeinſchen* en *Griekſchen* Veldheer, die zich van de waarheid der Openbaaringen, langs die wegen verkreegen, ten vollen overtuigd hielden? Wy, ſchoon overtuigd van de valschheid deezer grondbeginzelen, kunnen niet nalaaten de belanglooze zelfopoffering, om van hun Vaderland af te wenden wat zy deszelfs

zelfs hoogſte ramp oordeelden, te bewonderen. 't Is de overtuiging hier van, en de daar uit volgende den Volke beweldaadigende beweegreden, naar welke wy de Zedelyke waarde van het bedryf met betrekking tot de Daaders moeten afmeeten.

Het volgend Hoofdſtuk, *Beſchaaving en Heldhaftigheid* getyteld, deelt in voorſtellingen van gelykſoortigen verkeerden aart. Helden-eeuwen, merkt hy op, zyn altoos die van Onkunde en Barbaarschheid. Zulke Eeuwen kunnen alleen de dolle daad van MUCIUS SCÆVOLA doen toejuichen, ſchryft ALBRECHT, en brengt andere ſoortgelyke by, niet genoeg de tyden in aanmerking neemende, om een billyk oordeel te vellen. —— Wy denken nog ouderwets genoeg, als men 't zo noemen wil, om het geen hy wegens het Character van CINCINNATUS ſchryft niet te ondertekenen. Hy zegt, ten ſlotte, naa de bedryven deezes altoos hooggeroemden Mans vermeld, en niet in den gunſtigſten dag geſteld te hebben: „ Zo men deezen „ waaren zamenhang der Geſchiedenis overziet, vindt „ men noch de armoede van CINCINNATUS roemwaardig, „ noch reden om het vertrouwen te bewonderen, met „ welk zyn Party hem tot Dictator beriep. In de ge„ heele handeling is niets, dat Patriotismus genaamd „ kan worden, ten zy *Partygeest* Patriotismus heeten „ zal." Kan men, deeze oordeelvelling by de Geſchiedenis vergelykende, nalaaten den Schryver te beſchuldigen, dat hy, om den roem deezes *Romeins* te bezwalken, de zaak in een verkeerd licht ſtelt? 't Geen wy bewonderen in het Character van CINCINNATUS is de Braafheid en de Belangloosheid van een Man, in zeer ſchraale leevensomſtandigheden, die geen voordeel wilde trekken van de hooge magt, met welke men hem bekleed hadt, om zyne bekrompene Leevensomſtandigheden te verruimen, en Middelen te verkrygen, overeenkomſtig met den rang, dien hy in het Gemeenebest bekleedde. Die bewondering van deezen *Romein* houdt by ons ſtand, hoe zeer wy ook de onregtvaardige en drukkende maatregelen der *Patriciaanen* wraaken en hoogst veroordeelen.

Voorts willen wy den Schryver gaarne toeſtemmen, dat de *Griekſche* en *Romeinſche* Geſchiedenis overvloeit van partydige berigten, en maar al te zeer voorzien is van opgehemelde voorbeelden, ſtrekkende om in Zeden Staatkunde beide zeer verkeerde gevoelens in te boe-

ze-

zemen. Hier toe ſtrekken 's Schryvers *Algemeene Aanmerkingen* in het IV Hoofdſtuk. Hoe veel waarheids en toepaſſings in de volgende bedenking. „ *Die Man* „ *heeft* zyn *Vaderland*, zynen *Staat of Stad*, *deeze of* „ *geene voordeelen verſchaft: hy heeft zyn Vaderland ver-* „ *rykt of vergroot.* Zo ſpreekt men, zonder eens op de „ vraag te denken. *Op wiens kosten heeft hy dat gedaan?* „ Zelfs zyn de Lofredenaars gewoon Patriotismus te „ noemen, wanneer veroverzieke Vorſten hun Gebied „ door Krygen vergrooten, of door Monopolien en Han- „ deldwang hun Land poogen te verryken, om des te „ meer Oorlogen te kunnen voeren, en by hun leeven zo „ veel te vreeslyker, en naa hun dood des te beroemder, „ te zyn, zo lang tot dat de Geſchiedenis het waagt „ onpartydig te worden."

Het vyfde Hoofdſtuk, dienende ter beantwoording der Vraage: *Zyn Daaden, die niet uit Eigenbaat verricht worden, reeds daarom eerwaardig?* en het VIde, *Gevolgtrekkingen uit Waarneemingen* behelzende, zyn kort, doch bevatten veel goeds. —— Ons ſtaat voor, veele jaaren geleden, in een *Engelsch* Zedeſchrift eene vergelyking gezien te hebben tuſſchen ALEXANDER DE GROOTE en een *Straatrover.* Hier treffen wy, ten ſlot des laatstgemelden Hoofdſtuks, eene vergelyking aan tuſſchen den indruk, dien de Geſchiedenis deezes *Macedoniſchen* Helds maakt in vergelyking met die van een het Menschdom beweldaadigend Man. Naa meer algemeene aanmerkingen over den indruk, dien *groote* en *goede* daaden op onzen geest en verbeelding maaken, die zeer gegrond zyn, vaart ALBRECHT in deezervoege voort: „ Om „ tegen over den grooten *Macedoniſchen* Koning een on- „ beduidend Mensch te plaatzen, welke de Wereldge- „ ſchiedenis geheel overſlaat, hoewel hy zeer veel ge- „ daan heeft dat *goed* en nuttig was, zullen wy veron- „ derſtellen, dat die Philoſooph [dien hy te vooren in- „ gevoerd hadt, als niet naar den *ſchyn* maar volgens „ den *aart der dingen* oordeelende] ons by voorbeeld „ uit het leeven van den Heer POIVRE, die vóór twin- „ tig jaaren Gouverneur van *Isle de France* was, ver- „ telde, hoedanig dezelve daar den Broodvrugtboom en „ alle andere nuttige gewaſſen, welke hy uit alle dee- „ len der Wereld zamenbrengen konde, aangekweekt „ heeft. Deeze voordgezette, verſtandige en welwillen- „ de, werkzaamheid des verdienſtlyken Mans kan ons

„ even

„ even zo belangryk worden als de Krygstochten en
„ Heldendaaden van ALEXANDER. Ook kan de verhaa-
„ ler onze verbeelding daar mede even veel bezig hou-
„ den. Hy behoeft ons ſlechts de vrolyke groepen van
„ welvaarende en vergenoegde Menſchen te vertoonen,
„ die zich, door de broederlyke voorzorg van den goe-
„ den POIVRE, op een voormaals woest brok lands in
„ hun aanweezen verheugen. Of, om het ons nog nader
„ onder 't oog te brengen, kan hy ons een geſtrand
„ Schip doen aanſchouwen, met het welk *Europeërs*
„ aan den barren oever geworpen worden, alwaar een
„ ongaſtvrye woestyn en een knaagende honger op hun
„ wachten zouden, indien daar niet eens een deelnee-
„ mend gaſtvry Man geleefd hadt, die 'er genoegen in
„ vondt, voor de behoeften van onbekenden te zorgen,
„ en menſchen, die misſchien nog niet gebooren waren,
„ verkwikking te bereiden.

„ Maar toch zal de ganſche geſchiedenis van het werk-
„ zaam en veelligt langduurig leeven eens Weldoeners der
„ menschheid onze opmerkzaamheid niet zo zeer bezig
„ houden, als het kwaad dat een Verwoester of Vero-
„ veraar in tien jaaren gedaan heeft. —— Zy is te een-
„ voudig, deeze kleine historie des Weldoeners, en, de
„ waarheid te zeggen, daar *is* reeds ſamenhang in. In
„ het geheel heerscht ééne denkwyze en één gevoel.
„ Dit kan ons niet lang genoeg bezig houden. Het wil-
„ de dryven eens Veroveraars, wien alles te klein en
„ te eng is, die weenen kan om dat 'er geen brug na
„ de Maan leidt, gaat zo verre in grootte en uitgeſtrekt-
„ heid, dat wy genoeg te doen vinden, om 'er ſlechts
„ eenigen ſamenhang *in te brengen.* En zo vindt ons
„ verſtand bezigheid, terwyl wy onze oogen op de me-
„ nigvuldige voorwerpen vestigen, en onze gevoelens
„ op eene zeer menigvuldige en immer veranderende
„ wyze aangedaan worden."

Met het VII Hoofdſtuk komt de Schryver eerst tot zyne hoofdzaak, en handelt over de *Gezelligheid en Liefde tot zyne Geboorteplaats.* Alle Maatſchappy, dit is de korte inhoud zyner opgave, merkt onze Schryver aan als gegrond op die onveranderlyke geſteldheid onzes beſtaans, dat wy Menſchen, op ons zelven beſchouwd, ongenoegzaam zyn om ons geluk te bevorderen: de natuurlyke aandrift der Sexen tot elkander, en de liefde tot hun naakroost, welke het gevolg is hunner vereeni-

ging,

ging, hebben wy Menſchen met alle andere Dieren gemeen; maar by het Menschdom worden deeze driften veredeld door gevoelens van ſtandhoudende tederheid en zedelyke toegenegenheid. Dit is de breede grondſlag, waarop onze Vaderlandsliefde rust. En zal deeze, zyns oordeels, nooit bevorderd worden door uitwendige ſchitterende vertooningen, en voldoeningen aan kunstbehoeften; maar door het bedaard genot des Huislyken Leevens: en gevonden worden meest te heerſchen waar deeze het algemeenst en evenmaatigst verſpreid zyn, en waar eenvoudigheid van Zeden voorkomt, dat de Gezinnen het geluk niet zoeken buiten hun eigen kring.

Hier op grondt de Heer ALBRECHT het VIII Hoofdſtuk — ten Opſchrift voerende: *Bepauling der Gezelligheid door Standen. Ydelheid.* Met veel klems toont hy, dat Rangonderſcheidingen, Bevoorregte Standen, en Adel, nadeelig zyn voor de gevoelens van het waare Patriotismus: als uit eigen aart geſchikt om de Grooten met trots en ydelen waan te vervullen, en de laagere Standen te verdrukken.

Zonderling zyn onzes Schryvers Aanmerkingen over de *Luxe*, in het IXde Hoofdſtuk; en zyne niet algemeene Bedenkingen over de *Belastingen*, in het volgende, zal in ons Land in deeze Dagen de aandagt van veelen trekken. Zo ook het XIde Hoofdſtuk, 't welk over de *Gilden* loopt. Dit moge, gelyk de Vertaaler aan den voet der bladzyde ons herinnert, meest op *Duitschland* ſlaan. Veel is 'er in, ook op ons Land toepaſſelyk. Waarlyk wy mogen met hem zeggen. „ Het Systema der Gilden is zo „ zeer op tyranny gegrond, dat een ieder van deszelfs „ deelgenooten van trap tot trap in den dwang, dien hy „ anderen mede helpt opleggen, eene zekere vergoeding „ en eene ſoort van bevrediging vindt voor 't geene wat „ hy zelve geleden heeft." — „ Door de Gilden wordt „ niets anders onderhouden dan misbruik en wederzydſche knevelaary. — Het is door de weldaadige werkingen der Beſchaaving en algemeene Verbetering der „ Zeden, door gansch andere Inrichtingen en verbeterde „ Schikkingen, dat zich de Menschheid allengs van de „ drukking van het yzeren jok der oude Barbaarschheid „ bevrydt. — De Geleerdheid en de Kunſten hebben zich „ in ons Vaderland (*Duitschland*) meestal van de oude gedaante der Gilden ontdaan; [wy zyn nog zo verre niet in „ *Nederland*] onze naakomelingen zullen den tyd ook eens

„ be-

„ beleeven, waar in zy vrye Handwerkers zien, wanneer „ ieder Man onder het Volk tevens Burger is, en alle „ de Zoonen des Vaderlands, der lange kindschheid en „ der ſtrenge tucht eindelyk ontwaſſen, alleen aan het „ Vaderland behooren zullen."

ALBRECHT's Aanmerkingen over den *Godsdienst*, in het XIIde Hoofdſtuk, kunnen wy alleen in zo verre over 't algemeen goed en rechtmaatig keuren, als zy betrekking hebben tot Hierarchy, of de vaſtſtelling van zekere Stelzelleer met uitſluitende Burgerlyke voorregten voor de Omhelzers van dat Stelzel. Doch wy moeten ons van hem verwyderen als zyne denkbeelden daar heen loopen, dat het *Christendom* ſtrekt om het *Patriotismus* te verminderen, zo niet te vernietigen. Wy ſtaan toe, dat de *Christlyke Leer*, te regt beſchouwd en gekend, ſtrekt, om alle onregtmaatige Partydigheid voor ons Land, welke ons zou aanzetten om alle andere te haaten, en het belang des Vaderlands te zoeken ten koste van Regtvaardigheid en Menschlievenheid, te weeren: en, indien dit laatſte Patriotismus was, dan hadt het Menschdom alle reden om de vernietiging daar van te wenſchen: maar de geest des Euangeliums, welke de Liefde des Vaderlands met de Liefde tot het Menschdom zamenſtrengelt, en de Volken zo wel als byzondere Perſoonen onderwyst, *om anderen zo te doen als zy wenſchen dat hun geſchiede*, is zeer gunſtig voor rechtſchaape Vaderlandsliefde, voorkomt het misbruik daar van als een beweegmiddel tot een den naasten onderdrukkend gedrag, en geeft 'er de verdienſte van Zedelyke Deugd aan. De Vertaaler heeft eene Aanmerking geplaatst, bl. 128, welke ook daar heenen ſtrekt, om de misvattingen, waar toe de Schryver anders niet weinig aanleidings geeft, tegen te gaan. Want in dit Hoofdſtuk hebben wy reeds ſpooren, die aanwyzen, dat de Schryver niet gunſtig over de Openbaaring denkt, 't welk zich vervolgens min ingewikkeld voordoet.

Immers, naa, in het XIII of laatſte Hoofdſtuk des Eerſten Boeks, op eene alzins leezenswaardige wyze, over de *Staande Legers* gehandeld te hebben, ſpreekt hy, in het Iſte Hoofdſtuk des Tweeden Boeks, over den *Algemeenen Invloed der Staatsgeſteltenisſen*, op geene gunſtige wyze; en dan laat hy zich, in het II, III en IV Hoofdſtuk, die tot Opſchriften voeren: *Theocratie*, *Hierarchie*, en *Algemeene Aanmerkingen over de Theocratie en Hierarchie, met betrekking op het belang der Menschheid en op het*

het Patriotismus, in zulk een ongunſtigen dag voor de Openbaaring, althans de *Mozaiſche*, zien, dat de Vertaaler te raade werd, die Hoofdſtukken te vergezellen met juiste Aanmerkingen en Byvoegzelen, die van bl. 189-217 loopen. Het ſlot alleen neemen wy over. „ Het „ eigenlyke monſter, waar op alles, wat onze Schryver „ ten laste van de gewaande *Theocratie* en van de *Hie-* „ *rarchie* heeft, volmaakt past, is het *Despotismus*. „ Door dit woord verſtaan wy *het misbruik dat de ſter-* „ *kere maakt van zyne magt over den zwakken*. Deeze *Pro-* „ *teus*, die alle gedaanten aanneemt, die zich in alles „ mengt, *kent geene Deugd, maar alleen den wil van* „ *den Despoot;* daar aan moet alles dienſtbaar zyn, zelfs „ de Godsdienſt niet uitgezonderd. Wil de dwingeland „ kryg voeren, om het getal zyner ſlaaven te vermeer- „ deren, of een ingebeeld ongelyk te wreeken, of eene „ ydele glorie te behaalen, dan moet de Priester dien „ Oorlog een heiligen Oorlog voor de zaak van God „ noemen; maar is de Despoot een wellusteling, die „ door zyne weelde 's Lands geld verſpilt en de Zeden „ des Volks in den grond bederft, dan wordt de wel- „ meenende en gemoedelyke Zedenleeraar met FENELON „ van 't Hof verbannen, en domme dweepers of ſchand- „ vlekken van het Leeraarampt alomme bevorderd. In „ zulk een Staat toch ſtaat het niet vry te gevoelen wat „ men wil, en nog minder te zeggen wat men gevoelt. „ Daar houdt de vrees aller harten gekluisterd, daar „ moeten alle plegtigheden alleen dienen om domheid of „ wangevoelens by het Volk te verſterken. Daar is het „ waare Patriotismus eene hoofdmisdaad, en het volvoe- „ ren van den wil des Despoots, al is die dan ook nog „ zo dwaas of boos, de hoogstmogelyke verdienſte.

„ Het is niet alleen in Monarchaale of Ariſtocrati- „ ſche Staaten, dat zich het Despotismus doet gelden: „ neen, het dringt zelfs in de meest vrye Republieken „ door, en oefent daar dikwerf eene uitgeſtrekte heer- „ ſchappy. Zelfs in volſlaagene Volksregeeringen is men „ daar voor niet zeker: want zo dra iemand van zyne „ magt of overweegende bekwaamheid, om de menigte „ te leiden, of in zyn gevoelen te brengen, zulk een „ gebruik maakt, dat hy meer de voldoening van zyne „ eigene begeerte, dan wel het heil des Volks, bedoelt, „ dan wordt hy een Despoot. Het is om 't even, of „ dit in de raadzaal, op den kanſel, of in 't gemeene

„ leeven, geſchiede. De misdaad blyft dezelfde; zy ver-
„ andert alleen onophoudelyk in middelen, bedoelingen,
„ en uitgeſtrektheid haarer gevolgen, die voor 't alge-
„ meene heil des Menschdoms altyd ſchadelyk zyn. —
„ Dat dan elk, in zynen kring, zich voor dit Monſter
„ wachte: want alle Menſchen hebben een gemeen be-
„ lang om hetzelve te verdelgen."

Het Vde Hoofdſtuk, *Monarchie*, doet hem van deeze, in een volſtrekten zin dier benaaminge, gunſtiger denken dan hy anderzins zou doen, uit *eerbied* voor de gedagtenis van CÆSAR, (hy meent zeker JULIUS CÆSAR,) en FREDERIK. Deeze *eerbied* is, zo veel wy zien kunnen, van luttel beduidenis in de ſchaal der welwikkende oordeelkunde. Voorts „ ſchynt het hem uit eene naauw-
„ keuriger beſchouwing der *zuivere Monarchie* duidelyk
„ genoeg te blyken, dat elk Volk, in de daad, ſlechts
„ zo lang werklyk *Monarchaal geregeerd* wordt als het
„ —— *zich zelf nog niet regeeren kan;* maar dat — van
„ het oogenblik af, waarin het Volk verſtandig en ver-
„ nuftig genoeg geworden is, om zyn eigen belangen zelf
„ te kunnen beoordeelen, alle *Monarchaale Regeering* by
„ dit Volk *in de daad ophoudt*, offchoon zelfs de gedaante
„ en ſchyn derzelve om deeze of geene reden nog be-
„ houden wordt —— en dat het in den grond niets an-
„ ders dan dwaaling en misleiding is, zich de Monar-
„ chie overal als eene werklyke *Staatsgeſteldheid* voor
„ te ſtellen."

Het VIde Hoofdſtuk deezes Boekdeels loopt over de *Gemengde Staatsgeſteltenisſen*. Hier vindt de Heer ALBRECHT gronds genoeg om hevig uit te vaaren tegen veele en hoogloopende misbruiken in de Regeering van *Groot-Brittanje*.

In het VIIde of laatſte Hoofdſtuk deezes Deels, ontmoeten wy een aantal welgegronde aanmerkingen over de oorzaaken van den val der meeste Republieken in *Europa;* het verdient de aandagt van alle die zich nog in het geval bevinden van te beſtaan. Onze plaats laat niet meer toe dan de hoofdtrekken op te geeven. Dit verval ſchryft hy toe aan derzelver minderheid in vergelyking haarer Nabuuren; deeze verpligt de Republieken eene ſchroomagtige en zelfzoekende omzigtigheid in agt te neemen: hier door vinden zy zich genoodzaakt de beſcherming van andere te koopen, en Krygsvolk te haarer beſcherming te huuren, in ſtede van op eigen krag-

kragten te ſteunen. Dit brengt eigenaartig kwyning en mangel aan veerkragt te wege; het Volk leert het *betaalen van Geld* aanzien voor den éénigen pligt, den Vaderlande verſchuldigd; byzonder belang werdt het eenig beweegrad, en Vaderlandsliefde verdweenen. „ De Burger „ begon," op dat wy het ſlot afſchryven, „ zyne be„ trekking jegens het Vaderland *met Geld af te koopen*, „ en welhaast nam zyn geest en hart geen deel meer „ aan 't zelve. Zyne verbintenis werd voor den prys „ van eenig veragtlyk Goud opgeheeven, en ook de Re„ publikein kwam zo verre van de Regeeringen alleen „ naar de kosten te beoordeelen. —— Maar even deeze „ omſtandigheid zal hem eindelyk aan zyn Vaderland ge„ heel wedergeeven. Hy zal inzien, dat de kosten der „ Regeering niets anders dan daadlyke bydraagen aan ei„ gen kragten zyn; waar van het Geld alleen ten te„ ken dient. Hy zal ondervinden, dat Vryheid niet te „ koopen is, en naar menschlyk vooruitzigt zullen de „ algemeene belangen vroeger in Republieken dan in „ Monarchien worden, het geen zy behoorden te zyn, „ het *geheel* van alle bekende zaaken."

Schoon wy zo breed by dit Deel ſtilgeſtaan hebben, zo om de gebreken, als om het pryzenswaardige, daar in voorkomende, aan te wyzen, kunnen wy niet afzyn, ten aanziene van het *Tweede Deel*, 't geen wy niet weeten dat het licht aanſchouwt, te melden, wat 'er de Vertaaler in zyn Voorberigt van zegt. Deeze, in briefwisſeling met den Schryver getreeden, kreeg berigt, dat een volgend Deel dit Werk beſluiten zou, en dat de ſtoffen, welke hy daar in behandeld hadt, veelligt nog belangryker zouden geoordeeld worden, dan die in het Eerſte Deel. In 't zelve naamlyk handelde de Schryver —— *over de Bevolking, in opzigt tot het Patriotismus —— over de waare begrippen van Eigendom —— over het Erfrecht —— over den Invloed der Kunſten op het Patriotismus —— over de Weetenſchappen —— over den Nationaalen Hoogmoed —— over het misbruik, 't welk de Regeeringen van 's Volks Patriottiſche gezindheden maaken, om eigenbaatige oogmerken te bevorderen.*

GELYKHEID, VRYHEID, EEN- EN ONDEELBAARHEID. *Handleiding tot den Burger Wapenhandel, voor de Bataafſche Gewapende Burgermagt. Ingericht volgens het Reglement van Exercitie voor de ſtaande Armée van de Republiek, by het Committé tot de Algemeene Zaaken van het Bondgenootſchap te Lande, den* 25 *Feb.* 1796, *gearreſteerd; en ingevolge een Beſluit der Algemeene Vergadering van Gevolmagtigde Gecommitteerden van Gewapende Burgermagten, uit de onderſcheiden Gedeelten der Republiek, in den Haage gehouden, uitgegeeven. In den Haage, by* I. van Cleef, 1796. *In gr.* 8*vo.* 224 *bl.*

Wel de Pen maar geene Wapenen voeren wy. Dit is eene openlyke Belydenis van allen, die in de *Vaderlandſche Letteroefeningen* Boekbeoordeelingen ſchryven. Geen onzer, derhalven, durft zich vermeeten, deeze *Handleiding*, welke zeer uitvoerig is, wat de zaak betreft, te beoordeelen. Dan wy hebben geraadpleegd met des kundigen, en dier Goedkeuring is ook de onze. Te welker gelegenheid, en hoe, deeze *Handleiding* in de Nederlandſche Wereld verſchynt, ontvouwt ons de *Commiſſie van Correſpondentie der Algemeene Vergadering van Gecommitteerden van Gewapende Burgermagten, uit onderſcheide Gedeelten der Republiek*, de Burgers ADS. KESTER, H. VAN DER SPECK, H. OOSTROM, P. DE GIER, T. C. WINKLER, J. C. HESPE, H. MALECOTIUS, P. S. MAURISSE, M. VAN DER HEYDEN, in een voorgeplaatst Stuk, *Aan de Gewapende Burgermagten van het Bataafſch Gemeenebest*, hunne *Medeburgers* en *Spitsbroeders*.

Daarvolgens is de grond des Werks het Beſluit, „dat „ de Exercitien en de Manœuvres der Gewapende Bur„ germagt nu en altoos zouden geſchieden op dezelfde „ wyze als by de ſtaande Armée der Republiek." Om dit te volvoeren was men van ſtonden af werkzaam, en nam de noodige hulp. Hier uit werd gebooren een *Ontwerp*, thans onder den bovengemelden Tytel het licht ziende. Zy erkennen, omtrent de ſpoedige daarſtelling en bewerking, niet weinig verpligt te zyn aan de Burgers VAN DER SPECK, LICHTENBERG en DRUYVESTEIN; „doch „ bovenal aan de zo volieverige als Vaderlandlievende „ poogingen van den *Luitenant Colonel* HERBIG, die

„ zich,

„ zich, in meer dan één opzicht, verdienstlyk heeft
„ gemaakt, en den welmeenendſten dank wordt toege-
„ bragt, als in deezen weder een nieuw daadlyk blyk
„ van zyn Republicainisme en zo loflyken yver voor
„ eene welgeregelde Burgerwapening hebbende gegeeven,
„ welke hy, ſchoon in Militairen dienst, reeds zedert den
„ Jaare 1783, in zyne vrymoedige Schriften in 't alge-
„ meen openlyk heeft aan den dag gelegd, en door zyne
„ werkzaamheden in *Friesland* in het gepasſeerde jaar
„ byzonderlyk getoond."

Voorts vleit zich de Commisſie, „ door de onverwyl-
„ de uitgave van het geen in het Reglement voor de
„ ſtaande Armée van het Gemeenebest, by het Com-
„ mitté tot de Algemeene Zaaken van het Bondgenoot-
„ ſchap te Lande gearreſteerd, voor den Burgerwapen-
„ handel geſchikt en onontbeerelyk voorkomt, zo met
„ betrekking tot de Fuſeliers als Jaagers, ten deezen aan
„ de oogmerken der Algemeene Vergadering voldaan, en
„ de Nationaale Gewapende Burgermagt in ſtaat geſteld
„ te hebben, om overal op gelyke wyze werkzaam te
„ kunnen zyn, terwyl zy betrekkelyk de groote Manœu-
„ vres voor halve Brigades, en wat des meer zy, als
„ minder algemeen te pasſe komende, tot beſpaaring van
„ Onkosten voor de Burgeryen, heeft begreepen, zulks
„ te kunnen agterwege laaten, en vermeent zich dien-
„ aangaande gerustlyk te kunnen verlaaten op den Naar-
„ iever van zodanige Commandanten, die in het onmid-
„ delyk geval zullen zyn, zich daar in te moeten be-
„ kwaamen, dat deeze zich daar toe zodanige verdere
„ en uitgebreider Werken wel zullen aanſchaffen, als
„ ten dienſte der Armée van het Gemeenebest voorhan-
„ den zyn, en 'er gemaklyk, hoe zeer tot meerdere kos-
„ ten, kunnen bekomen worden."

Elf Plaaten dienen tot Opheldering, met eene Bylaage, de *Signalen van Advertisſement, en die van het Commando*, in Nooten voordraagende. Hier mede oordeelen wy van deeze *Handleiding*, voor geen Uittrekzel vatbaar, genoeg ter bekendmaaking gezegd te hebben.

BATAVUS *aan zyne Landgenooten, ter gelegenheid dat eene nieuwe Conſtitutie voor het Volk van Nederland werd vervaardigd. Te Amſterdam, by* M. Schalekamp. *In gr.* 8*vo.* 32 *bl.*

Ter gewigtige gelegenheid van het vervaardigen eener Nieuwe Conſtitutie voor het Volk van *Nederland*, ontbreekt het niet aan de zodanigen, die zich genoopt vinden om hunne Landgenooten des te onderhouden. Onder deezen treedt ook BATAVUS te voorſchyn, met de ter nederſtelling van deeze twee waarheden:

„ Het algemeen welzyn *het oogmerk* zynde, om welk te „ bereiken de Burgerlyke Maatſchappy is ingeſteld, en „ de Regeering *het middel*, waar door dit oogmerk moet „ bereikt en bevorderd worden, zo volgen daar uit dee„ ze twee onbetwistbaare waarheden.

„ I. Eerstlyk, dat de Maatſchappy is het groot li„ chaam, ten welks beste de byzondere Leden, welke „ met de zorg der Regeeringe zyn belast, verpligt zyn „ te werken.

„ II. Ten anderen, dat men eenmaal duidelyk bepaa„ len en verklaaren moet, op welk een grondſlag het al„ gemeen welzyn rust, en langs welke wegen hetzelve „ verzorgt en bevestigt moet worden, op dat als dan „ even duidelyk kan blyken, hoedanig de aart en de „ werkzaamheid der Regeering moet worden ingericht, „ om aan het doel van haare inſtelling te kunnen be„ antwoorden."

De ontwikkeling deezer twee waarheden maakt den inhoud uit van dit Boeksken. In 't welk men niet kan ontkennen dat goede zaaken voorkomen; doch, onzes inziens, ook zodanige ſtellingen, die niet best met elkander ſtrooken: by voorbeeld. Onder de wegen langs welke het algemeen welzyn te wege gebragt en bevestigd wordt, telt BATAVUS (bl. 7.) „ Niemand van „ openbaare voordeelen of eereposten in de Maatſchap„ py uit te ſluiten, dan de zodanigen, die door na„ tuurlyke gebreken voor dezelve ongeſchikt, of door „ een zedeloos gedrag hun regt daar op verbeurd heb„ ben." —— Dan in de optelling der vereischten in de Perſoonen, tot de waarneeming der Regeeringe geſchikt, telt hy „ zodanige onafhanglykheid, dat zy, uit hunne

„ ei-

„ eigene middelen, derzelver beſtaan kunnen vinden" (bl. 9.) Immers is het zeer mogelyk, en door de ondervinding vaak beweezen, dat veelen het eerstgemelde vereischte bezitten, ſchoon zy het laatſte derven. Dan het blykt, dat BATAVUS „ van den kant der menigte" verhindering vreest aan de beantwoording van de oogmerken van de inſtelling der Regeering. *Volksgezindheid* is zyn zwak niet, zo men dit een zwak moet noemen.

Pryslyk is, voor 't overige, zyn voordragt van het aanbelang der *Goede Zeden*. In de middelen, tot invoering en inſtandhouding van dezelve ſtrekkende, komt, als iets byzonders, voor, „ dat men, by het ontwerpen der nieu„ we Conſtitutie voor het *Nederlandſche* Volk, niet al„ leen in het Wetboek goede inrichtingen, ter verbe„ tering van den zedelyken toeſtand der Natie, moet „ maaken, maar ook daadlyk de geſchikte perſoonen „ laaten benoemen, en aanſtellen, wier eigenlyk werk „ het zyn moet te waaken en zorg te draagen, dat de„ zelve wel onderhouden en nagekomen worden: want „ met de tegenwoordig aangenomen beginzels van Vry„ heid en Gelykheid, en daar uit volgende geduurige „ verwisſeling van Perſoonen, die de openbaare zaa„ ken, als Vertegenwoordigers van het Volk, voor ee„ nen korten tyd waarneemen, en dan weder in den „ kring der Burgeren te rug keeren, heeft de Regeering „ te veel van haare voorige achtbaarheid verlooren, om „ zelve in alle gevallen dit noodzaaklyk werk te kunnen „ waarneemen."

Voor deezer aanſtelling meent BATAVUS grond te vinden in de gebeurtenisſen van den dag: en verledigt zich vervolgens, om die Magt wat nader te bepaalen, welke, naar zyne voordragt, „ altoos geheel onderſcheiden moet zyn „ van de wetgeevende, uitvoerende en gewoone rech„ terlyke, Magt der Natie; weshalven de Perſoonen met „ dezelve bekleed nimmer eenigen anderen post, tot het „ openbaar beſtuur behoorende, mogen waarneemen."

Verder ontvouwt BATAVUS het werk deezer Magt, en hoe dezelve in werking zal gebragt en onderhouden worden. Dit behandeld, en op zyne wyze ſmaaklyk gemaakt, hebbende, vindt hy zich natuurlyk geleid op de kostbaarheid deezer Inrichting, en op het bezwaar, al weder op de ſchouders der Natie te brengen, om voor het onderhoud van ruim honderd Perſoonen, die hier toe noodig zouden weezen, te moeten zorgen. Dan hier op

antwoordt hy: „ In de daad, wy erkennen de gegrond-
„ heid deezer bedenking, in de tegenwoordige bekrom-
„ pene omſtandigheid van 's Lands kaſſe. Maar, Mede-
„ burgers! indien al het geen dat wy tot hier toe ver-
„ handeld hebben op gronden van waarheid ſteunt, in-
„ dien het geluk der Burgerlyke zamenleeving in de daad
„ afhangt van de bewaaring en in ſtandhouding der goe-
„ de Zeden; dan vraagen wy, of eene uitgave van drie
„ of vier tonnen Gouds, 's jaarlyks door het Volk van
„ Nederland te doen, zo regtſtreeks ſtrekkende ter be-
„ vordering van deszelfs dierbaarſte belangen, een wee-
„ zenlyke hinderpaal zou moeten zyn om eene zo nood-
„ zaaklyke inrichting van zaaken, als wy tot hier toe
„ hebben willen aanpryzen, en door welke alleen onze
„ tegenwoordige ongelukkige omſtandigheden ten goeden
„ veranderd, en wy en onze kinderen, by vervolg van
„ tyden, voor de gewoone Onheilen eener *Democratiſche*
„ *Regeering* beveiligt, en tot het gelukkigſte Volk des
„ Aardbodems gemaakt zullen kunnen worden, te doen
„ agterblyven?"

Dit wel het byzonderſte zynde, 't geen ons in dit Boeksken is voorgekomen, hebben wy vermeend het te moeten aanſtippen. Aanmerkingen, tegenbedenkingen, daar op te maaken, loopt buiten ons vak.

Volledige Verzameling van alle Stukken, betreffende de Afſcheiding der Kerk van den Staat, door de Nationaale Vergadering, repreſenteerende het Volk van Nederland. Met eene Voorrede, door C. ROGGE. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In gr.* 8*vo. Behalven de Voorrede*, 423 *bl.*

Van het Aanbelang deezer Verzameling ſchryft de Burger ROGGE, die zich, ten aanziene van het Onderwerp daar in behandeld, meermaalen in geſchriften hooren liet, niet te veel, als hy, de pen van Voorredenaar voerende, verklaart: „ Hoe zeer de *Dagverhaalen van de Handelingen der Nationaale Vergadering* over het algemeen met eene graagte ontvangen en geleezen worden, die aan derzelver gewigtigen inhoud en goede uitvoering beantwoordt, en dus eene byzondere uitgaave van eenige ſtukken uit dezelven minder noodzaaklyk moge ſchynen, echter gelooven wy, dat de ſtukken, welke thans het

het publiek ter leezinge aangeboden worden, hieromtrent uitzondering verdienen. Verſpreid in zeer veele bladen, en gemengd onder andere ſtukken, waar in ieder niet evenveel belang ſtelt, moest dit natuurlyk by veelen, die dezelven op hunne regte waarde weeten te ſchatten, den wensch doen geboren worden, om dezelven afzonderlyk te kunnen bekomen.

„ Wy verwachten dus niet, dat veelen, om dat zy reeds alles, wat in dit Boekdeel bevat is, in de Dagbladen hebben geleezen, deeze Verzameling, als iets overtolligs, ongeopend zullen laaten liggen. In tegendeel, wy vertrouwen, dat zy dezelve eene bedaarde en bedachtzaame herleezing zullen waardig keuren, en by de waardigſte gedenkſtukken tot roem van onze Natie eene plaats zullen vergunnen. Thans wordt hun het genoegen aangeboden om alle de Advyzen achter elkanderen af te leezen, met elkanderen te vergelyken, en, als in den Præſidiaalen Stoel, den byzonderen geest van ieder Lid, en tevens den algemeenen geest der Vergaderinge, daar uit op te maaken —— en eindelyk zelve te beſliſchen.

„ Het gewigt van het onderwerp, en de wyze, waar op het behandeld is, verdient zekerlyk zodanig eene byzondere opmerking. Het betreft toch niets minder dan een belang, by veelen dierbaarder dan het leeven, en waar voor niet zelden dweepzugt en bygeloof, door ſtaatkunde opgehitst en aangevuurd, den arm des eenvoudigen gewapend, en hem het harnas aangegord heeft, om voor hetzelve even vuurig en moedig, als voor haardſtede en bezittingen, te ſtryden.

„ De bevoorregting van ééne Kerk, met uitſluiting van alle andere, was, reeds ſedert byna twee Eeuwen, een gedeelte van de Nederlandſche Staatsgeſteltenis. Dit gebouw tot in zyne grondvesten omver te haalen, kon men van geene enkele penneſtreek verwagten. Het verdiende de bedaardſte, en bedagtzaamſte, overweeging. En, zo ooit, hier in hebben de Leden der Nationaale Vergadering de keuze, op hen gevallen, volkomen geregtvaardigd, daar zy dit teder en kiesch onderwerp, waar in zeker ieder hunner perſoonlyk het hoogſte belang ſtelde, met eene onzydigheid, gemaatigdheid, voorzigtigheid en wysheid, behandeld hebben, die hunnen verlichten geest, hunne gezonde Staatkunde, even zeer als hunnen eerbied voor den Godsdienst, de grootſte eer

aandoet. Wy zeggen dan niet te veel, wanneer wy verzekeren, dat zy zich, door deezen hunnen loflyken arbeid, eenen onverganglyken Eerzuil geſticht hebben, die hunnen roem tot de laatere naakomelingſchap zal overbrengen, en den Nationaalen tyd nimmer waardiger beſteed hebben, dan aan dit belangryk onderwerp."

Niet vreemd dat de Burger ROGGE, die zich betrekkelyk dit Onderwerp meermaalen in 't openbaar uitliet, deeze gelegenheid waarneemt om zyne denkbeelden des betreffende in deeze Voorreden nader te ontwikkelen. Wy pryzen het naagaan zyner Gevoelens aan, voor ons ter overneeminge te breed, en zo aaneengeſchakeld, dat ze niet wel eene ſtukswyze opgave toelaaten. Om egter iets 'er uit te ontleenen, 't geen op zichzelven ſtaat, en aller aandagt verdient; dit iets behelst eene Aanmerking op het *Rapport*, door LUBLINK *de Jonge*, en de verdere benoemde Commisſie, op het Voorſtel van den Burger Repreſentant PLOOS VAN AMSTEL, uitgebragt.

„ Uit de Stelling, dat 'er geen bevoorregte Kerk meer zal zyn, leidt de Spreeker dit gevolg af; *dat dan ook daadlyk de Tractementen der Kerklyken ophouden, en daar door zeventien honderd Huisgezinnen tot den Bedelzak gebragt zullen worden.* Zekerlyk de Tractementen der Gereformeerde Predikanten houden dan op, maar in welken zin? *Voor zo verre de Kerklyken die* ALS LANDS AMBTENAAREN *uit 's Lands* ALGEMEENE KAS *ontfangen.* In dit punt alleen zit toch de ongelykheid. Zy worden bezoldigd als *Lands Ambtenaaren*, en de overige Kerklyke Perſoonen *niet;* zy worden bezoldigd *uit die Kas*, welke het algemeene goed der Natie is, de overigen *niet.* —— Maar door *die* ophouding der Tractementen worden zy nog niet *tot den Bedelzak gebragt.* Want als dan blyft de vraage nog overig, hebben die Gemeenten Fondſen aan haar als Hervormden vermaakt? Deeze is geheel *juridicq.* Hier in beſlischt het beginſel der Gelykheid *niets.* Maar wordt dit pleit ten hunnen voordeele uitgeweezen; dan, zegt de Gelykheid, beheeren de Disſenters hunne eigene Fondſen, dit regt komt ook den Hervormden toe. De beheering hier van door het Beſtuur is nog een overblyfzel van de voormaalige vereeniging van Kerk en Staat. Vraagt men verder, hoe gehandeld met de Geestlyke Goederen van Katholyken afkomſtig? Hier in beſlischt de Gelykheid *niets.* Toen de Staat dezelve aanſloeg, werden

den zy Nationaal —— hy maakte van dezelven gebruik, ten voordeele van de Nationaale Kerk. —— Welk gebruik 'er nu, daar die Nationaale Kerk niet meer gekend wordt, van gemaakt moet worden, kan *alleen* eene wyze *Staatkunde* bepaalen. Vraagt men eindelyk, kunnen de Kerklyken, zo zy door deeze ſchikkingen nadeel lyden, geene aanſpraak maaken op ſchadeloosſtelling, ſtaan zy in geen contract met het Beſtuur, op de publieke trouw aangegaan? —— Deeze vraage is weder geheel *juridicq*, en kan behoudens het beginzel der zuiverſte Gelykheid ten hunnen voordeele uitgeweezen worden (*).

„ Hoe zeer veele der zwaarigheden, door den Rapporteur tegen het *Voorſtel* aangevoerd, wanneer hetzelve uit dit oogpunt beſchouwd wordt, van zelve wegvallen, erkennen wy nogthans, dat 'er nog meer overblyven, die geen uitzigt openen, dat deeze gewigtige zaak, ſtaande het *Intermediair Beſtuur* der Nationaale Vergadering, zal kunnen afgedaan worden." — — —

„ Doch onder de opgetelde zwaarigheden komt ons echter eene voor, die ons van minder gewigt toeſchynt dan de Rapporteur hier aan hecht. Hy zegt: *In wat betrekking zal elke byzondere Gemeente, onder het algemeen beſtier gebragt, ſtaan* tot, *welk gebruik maaken* van — *de Akademien? Van deezen althans moeten wy vraagen, hoe zal het gaan met het Godsdienſtig Onderwys der verſcheiden Gezindten, op éene en dezelfde Hogeſchoole? Of zullen voor dezelven afzonderlyken geſticht worden?*

„ Zouden Profeſſoren en Studenten van verſchillende Godsdienſtige Belydenis niet vreedzaam in dezelfde Stad met elkander kunnen leeven? Hoe verdraagen zich dan de Predikanten en Pastoors? *Waar zyn die Geſtichten*? Waar toe zyn zy noodig? Waar toe worden zy, die 'er zyn, nog gebruikt? Zeker niet om 'er dagelyks Theologieſche Leſſen te houden. Worden deezen niet aan de Huizen der Profeſſoren gegeeven? Kon dit nu ook niet geſchieden?

(*) „ Die nu nog, dit leezende, en met myne uitdruklyke betuiging in de Voorreden voor den tweeden Druk van *de Godsdienst afgezonderd van den Staat*, als ook met het geheele Werkje zelve, vergelykende, my durft beſchuldigen van te beweeren, dat het Gouvernement de Geeſtelyke Goederen moet aanſlaan, en de Tractementen der Predikanten inhouden, laat ik aan zyne domheid en eerloosheid over."

den? En, hoe zeer afkeerig van alle Staatkundige bemoeijingen met het Godsdienſtige, komt het ons voor, dat het Beſtuur nimmer den Godsdienst krachtdaadiger kan beſchermen en handhaaven, en tevens met minder gevaar voor de Vryheid van den Godsdienst en Burgerſtaat, dan door de Kweekſchoolen te adminiſtreeren, even gelyk het, tot hier toe, voor die der Rechtsgeleerden en Geneeskundigen de hoogſte zorge draagt, om dezelve van kundige Leeraaren te voorzien, en waar door ons Nederland zich op Artſen en Rechtsgeleerden van den eerſten rang kan beroemen, zonder dat ooit het Beſtuur gedacht heeft, om die Lieden als Lands Ambtenaaren te ſalarieeren, ſchoon hier voor nog meer redenen zouden pleiten dan voor de Kerklyke Ambtenaaren."

De Burger ROGGE, in 't einde betuigd hebbende zyn genoegen, ondervonden in het doorleezen deezer Stukken, „ voortvloeiende uit de beſchouwing hunner blaakende hoogagting voor den Godsdienst, heiligen eerbied voor de regten des Geweetens, en een leevendig bezef van de eiſchen der Gelykheid," zegt ten ſlotte, en wy vereenigen ons in zynen uitgeboezemden wensch: „ Mogt deeze Geest door de beoefening van deezen hunnen arbeid door geheel *Nederland* verſpreid worden, hoe dra zou de Godsdienst, van allen invloed van menschlyk gezag gezuiverd, zyne weldaadige werkzaamheid op de neigingen des harten verbreiden, en daar door de bron van den grootſten Zegen, de grondſlag van allen bloei en welvaaren, voor ons Vaderland worden!"

Prometheus. Uitgegeven door WABE KAMP. *Te Amſterdam, by* Weſling en van der Hey, 1796. *In gr.* 8*vo.* 198 *bl.*

Toen wy deezen vreemden Tytel zagen, dachten wy, dat, daar, alle Fabelachtige en Poëtiſche fictien ter zyde geſteld, PROMETHEUS voor een voorzichtig Man en Onderwyzer zyner Tydgenooten, by de Schryveren, gehouden word, dit de rede van de benaaming van dit Werksken, 't welk de bevordering der Fraaije Letteren, in ons Vaderland, ten oogmerk heeft, zyn zoude; doch wy lazen, in 't Voorbericht, eene andere rede. „ PROMETHEUS, ſtaat 'er, roofde, volgends de Griekſche fabel, het vuur uit den Hemel, en bezielde daar mede zyn werkſtuk. Het vuur der Vreemden ontſtak ook, by den Uitgeever deezer bladen, de begeerte om het in zyn Vaderland over te brengen," enz. —— Dan, dit daargelaaten.

— Dit

—— Dit Stuk bevat de eerſtelingen van een Werkje, reeds vóór drie jaaren ondernomen; doch, door den toenmaaligen toeſtand des Vaderlands geſtremd, nu als eene proeve in 't licht gegeeven: hetzelve is onder vier Hoofd-tytels gebragt; te weeten, I. van *Godsdienst, Philoſophie, en Zedekunde*, II. van *het Vaderland*. III. *Geſchiedenis en Wereldkennis*, en IV. *Mengelwerk*. —— Het eerſte behelst alleen eene zeer leezenswaardige Verhandeling over *het waar Geluk*, waarin word aangeweezen, dat hetzelve alleen in eenen welberedeneerden Godsdienst, of hartelyke vereering des hoogſten Weezens, te vinden zy. Deeze is overgenomen uit de *Melanges Philoſophiques* van FORMEY. —— In de tweede Hoofd-Afdeeling, *het Vaderland*, worden ons gegeeven: 1.) De *Verloſſing*, een Vaderlandsch Dichtſtuk, vol vuurs, en behelzende eene *van agteren* opgemaakte Voorſpelling aan Nederlands geweezen Stadhouder. 2.) Een oorſpronglyk Stukje, onder den tytel, *het genadig Rechterlyk Vonnis, of de gebroken Hondepoot*. Een treflyk tafereel, hoe verr' een Koninglyke Jagthond, die eenen mensch aanvalt en byt, geſteld word, by eenen Adelyken Bedienden en eenen afhangelyken Regter, boven een mensch, die ter zyner verweering eenen hond het been aan ſtukken ſlaat. 3.) Het derde Stuk in dit Vak is overgenomen uit het Fransch van IMBERT, en genaamd *de Edelman en de Mandemaaker*, en toont aan, hoe veel een arm man, gewoon aan behoefte en gebrek, die, om zyn ſchraale nootdruft te verkrygen, eenig nuttig handwerk geleerd heeft en geöefend, vooruit heeft boven den in weelde en overvloed opgevoeden en geleefd hebbenden Edelman, die geene andere verdienſten bezit, dan die hem zyne Ouders gaven; wanneer zy beiden in eenen ſtaat gebragt worden, waarin zy alleen op en van zich zelven beſtaan moeten. 4.) Het laatſte, dat ons hier voorkomt, is *het Voorneemen* geheeten, en in rymlooze Verſen geſteld. Over den inhoud oordeele de Leezer, uit deeze ſlotregels:

„ Neen! 'k zal geen ketens draagen;
„ Ik leef of ſterve vry;
„ Hy, die niet vreest te ſterven,
„ Vreest ook de ketens niet."

In de derde Hoofd-Afdeeling, *Geſchiedenis en Wereldkennis*, bekleedt de eerſte plaats *Ogier van Denemarken*, ontleend uit SCHILLERS *Neueste Thalia*. De Zoon van OGIER was omgebragt door KARLOMAN, den Zoon van Keizer KAREL, geby-naamd *de Groote*. De gelukkige uitſlag van een beſlechtend en voor *Frankryk* gewigtig Tweegevegt tegen den Reus BRUHIER, op 't welk KAREL den prys ſchynt geſteld te hebben van aan den Overwinnaar OGIER zynen KARLOMAN te zullen overleveren, brengt hem denzelven in handen; doch, OGIER zyn Zwaard reeds ge-

getrokken hebbende, en de toegevloeide menigte op 't oogenblik den doodelyken ſlag verwagtende, werpt OGIER het Zwaard weg, en ſchenkt den Keizer zynen Zoon weder. Dit geval word in een Toneelſtuk treffend voorgedraagen. Het 2de, behelzende een *Reistogt op den Veſuvius*, en het 3de, eene *Reize naar de Tsvalei van Montanverd*, zyn mede beiden overgenomen uit SCHILLERS *Neueste Thalia*, zyn in eenen ſchoonen ſtyl geſchreeven, en draagen alle kenmerken van naauwkeurigheid en waarheid. —— Het vierde Vak behelst *Mengelwerk*, en daarin komt eerst voor een Vers in rymlooze Hexameters, gevolgd naar 't Franſche van FLORIAN, genaamd *Sophronimus*; een Liefdensgeval, keurig in den trant der Ouden geſchreeven. —— Het volgend Stukje, *de Koningin der Liefde en de zwarte Zusters*, is ook uit SCHILLERS *Neueste Thalia*, en behelst eene Tovergeſchiedenis, die wat langwylig is, en zo plotsling word afgebrooken, dat men over de uitkomst derzelve niet kan oordeelen; mogelyk word dit Stuk, in een volgend Deeltje, agtervolgd. —— Drie Verſen: *Zucht eens Minnaars naar de Lente. Aan den naar de Lente verlangenden Minnaar*; en *aan Dorinde, op een geſchenk van Kouſebanden*, worden opgegeeven als oorſpronglyke Stukjes, aan welke men den lof van Dichterlyk niet kan weigeren. Eindelyk word dit Stuk beſlooten met eene Anecdote: *De Dame en het Vischwyf*; die wy, om het naïve, hier laaten volgen:

DE DAME EN HET VISCHWYF.

„ Toen de beroemde MIRABEAU, in April 1791, begraaven wierd, was de trein, die zyn lyk volgde, zo groot, dat dezelve drie uuren lang duurde. Eene *Dame*, die zich onder de toezieners bevond, klaagde over het ſtof, dat in menigte oprees; „ de Burgerraad," ſprak ze, „ had vooraf de ſtraaten met water moeten laaten begieten." Eene *Poisſarde*, die onder den hoop ſtond, antwoordde: *De Burgerraad heeft op onze traanen gerekend.*"

Indien, gelyk de Verzamelaar in 't Voorbericht belooft, dit Werk word agtervolgd, zal hetzelve, des twyfelen wy niet, indien het ſoortgelyke welgeſchreevene Stukken behelst, niet nalaaten zyne Leezers te vinden.

Het Spectatoriaal Tooneel. Negende Deel. Te Rotterdam, by de Wed. J. P. van Heel, 1796. *In 8vo. 251 bl.*

Dit Deel behelst vier Toneelſtukjes, tot Naſpelen geſchikt. Het eerſte, dat uit twee bedryven beſtaat, draagt den titel: *De Bediende van twee Heeren*, en heeft alleen dit tot

zyn

zyn voordeel, dat hetzelve grappig is, en zeer lach-verwekkende zyn moet by de vertooning, uit hoofde van de verwarring, die 'er in plaats heeft. Een vreemde knegt verhuurt zich aan twee Heeren, die hy al zo min kent als zy hem; de een deezer is een Dame, die zich in mans-kleederen vermomd heeft, om haaren, uit hoofde van manſlag vlugtenden, minnaar op te zoeken; de andere is juist dees minnaar zelf. Daar nu Truffaldino (zo heet de bediende) verſcheide bevelen van en boodſchappen voor ieder deezer ontvangt, alleen met byvoeging, *aan uwen Heer*, doet en beſtelt hy alles voor en aan den verkeerden, en dit maakt, dat eindelyk de gelieven zich leeren kennen. Verder kunnen wy 'er geen Zedelyke waarde aan toekennen, om dat 'er niets, dat eenige byzondere Zedelyke Les zelfs ſchynt te bedoelen, in voorkomt. —— Het volgend ſtukje, genaamd *Ligtzinnigheid en Goedhartigheid*, overtreft het voorige, in Zedekunde. Een verkwistende Zoon had, door zyne buitenſpoorige verteeringen, zynen, jegens hem, al te goeden Vader in den grond geholpen, die daar te boven van zyne bediening, als Secretaris by eenen Graaf, die zich verrekend had, beroofd, en, nu dood arm, aan de onmenſchelyke vervolgingen van eenen Woekeraar blootgeſteld, was. —— De Zoon, van de Academie te huis komende, ontdekt de kommerlyke omſtandigheden zyns Vaders: door berouw getroffen, beſluit hy dienst te neemen als Soldaat, en vervoegt zich by eenen Kapitein, die hem vyandig was, eischt twee honderd kroonen, de ſom waar door hy zyn Vader voor de Gevangenis bevryden kon; de Kapitein, wel blyde, dat hy zynen Vyand, op deeze wyze, onder zynen ſtok konde krygen, geeft hem dit Handgeld. Maar, uit hem verneemende dat hy dit deed uit Kinderliefde, word hy door de edelmoedigheid van den Zoon dermaate getroffen, dat hy hem ontſlaat, het Handgeld ſchenkt, als zynen Vriend omhelst, en tevens de bezorging van den ouden man op zich neemt, en deezen voor zynen Vader aanneemt. — De twee laatſte Toneelſpelen, *de Huwlyks-Proef* en *de Huwlykſe Vergelding* geheeten, zyn van één alloy, en ſchetzen leerzaam de dwaasheid der Jalouzye, die zo verre gaat, dat een man, die zyne Huisvrouw hooger dan alle andere ſchat, de zotheid heeft, om de trouw zyner Echtgenoote op de Proef te ſtellen, en niet dan tot zyne ſchande en beſchaaming van die grillen geneezen word.

De Britten, aangeklaagd voor de Vierſchaar der Natien. Lierzang. In gr. 8vo. 17 bl.

De Maaker van dit Vers, 't welk men den naam van Dichterlyk niet wel geheel kan weigeren, toont in hetzelve zyne ver-

verregaande en regtmaatige afkeerigheid tegen de Britſche Natie, hoe dikwerf ook genoemd onze Bond- en Geloofsgenooten. Hy ſtapelt de eene mishandeling, door hen den Nederlanderen aangedaan, op de andere, en roept, na die optelling, de Natien op ter vonnisvelling.

„ Beſlist nu, Volken deezer aarde!
ô Spreekt nu vry uw vonnis uit!
Daar waarheid alles openbaarde,
Zo ſpreeke uw affchrik overluid:....
ô Toetst nu Neêrlands bittere (bitt're) klagten;
Zelfs aan barbaarſche voorgeſlachten,
Aan eeuwen van een' vroeg'ren tyd: ——
Ontrolt hier vry d'historieblaaden,
Waar vindt gy meer zulke euveldaaden?
Ja, oordeelt! zo gy billyk zyt.....”

Jammer is het maar, dat de Natien niet zo gereed zyn om te vonnisſen, als de Dichter om te beſchuldigen. Zulke papieren wapenen mogen ſteeken; maar zy ontwapenen of beſchadigen niet. Zo zy ergends goed voor zyn, is 't alleen, om zommigen, die nog al gunſtig over de Engelſchen denken, (en zo zyn 'er, niet tot roem zeker van onze Natie, nog al veelen, helaas!) de oogen te openen, en hen tot nadenken te brengen, — 't geen zeker wenſchelyk zyn zoude!

* *
*

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

J. D. MICHAËLIS *Nieuwe Overzetting des Ouden Testaments, met Aanmerkingen voor Ongeleerden. In het Nederduitsch overgebragt. Achttiende Deel. Behelzende de Profeetsie en de Klaagliederen van* JEREMIA. *Te Dordrecht, by* A. Blusse en Zoon, 1796. *In gr.* 8vo. 420 *bl.*

Met dankbetuiging aan den Nederduitschen Vertaaler, ontvangen wy hier mede de voortzetting van den geleerden en nutten arbeid des doorluchtigen MICHAËLIS. Verre boven onzen lof verheven, behoeft de Kidderlyke Hoogleeraar onze loffpraak niet. Als een offer onzer hoogagtinge, hebben wy, meer dan ééns, hem dien wierook toegezwaaid. Zonder verdere uitweidinge, treeden wy, daarom, ſtraks ter zaake, om, volgens gewoonte, eenige ſtaalen van 's Mans wyze van behandelinge voor te draagen. Wy verkiezen daar toe een gedeelte des drieëntwintigſten Hoofdſtuks. Ziet hier de *Overzetting* der acht eerſte Verzen, nevens de daar op ſlaande *Aanmerkingen*.

1 „ Wee u, gy herders, die myne kudde op een
„ dwaalweg brengt, en verſtrooit, ſpreekt Jehova. 1
2 „ Daarom zegt Jehova, de God van Iſraël, tot de
„ herders, die zyn volk weiden: gy hebt myne kudde
„ ver-

vs. 1.] „ By *herders* moeten wy hier niet volgens het gebruik onzer taal aan Predikers en bedienaars der Kerk denken, maar aan Regeerders en Overheden van het volk, van den Koning te beginnen. Deze Koningen en hunne Raaden waren daaraan ſchuldig, dat het Joodſche volk verſtrooid wierd, dewyl zy het door herhaalde wederſpannigheden voor Nebucadnezar in de daad onmogelyk maakten, het volk in hun land te laaten, en ook anderszins door verwaarloozing van het recht het volk verſtrooiden, dat is, noodzaakten, hun vaderland te ſchuuwen."

„ verſtrooid en uit elkander gejaagd, gy hebt geen
„ toezigt op haar genomen, maar ik zal op uwe boos-
3 „ heid acht ſlaan, en u ſtraffen, ſpreekt Jehova. 1 Ik ik
„ zal de overblyfzelen myner kudde uit alle de lan-
„ den, waarin ik ze verſtrooid heb, verzamelen, en
„ dezelve in hunne weide te rug brengen, daar zul-
4 „ len zy vermeerderen en vrugtbaar zyn, 1 en ik zal
„ hun herders geeven, die ze weiden zullen, zy zul-
„ len zonder vrees en in volle veiligheid zyn, en daar
5 „ zullen geene ſchaapen meêr vermist worden. 1 'Er is
„ een

vs. 4.] „ Sorobabel, Joſua de hoogepriester, Ezra, Nehemia, die Machabeeſche helden, welke het volk weder vryheid en onäfhangelykheid bezorgden."

vs. 5.] „ Ik weet deze plaats niet anders dan van Christus te verklaaren. Men overweege zelf, hoe de Profeet den grooten perſoon beſchryft, welken hy belooft: hy is volgens hem 1) een Koning, en wel 2) uit het huis van David, doch zo, dat 3) men hem volgens *Cap.* XXII: 30. niet onder de nakomelingen van Jojakim en Jechonia verwagten kan, zoo beide plaatzen van eene en dezelfde voorzegging elkanderen niet zullen tegenſpreken; 4) hy kan eerst na de wederkeering uit Babel verwagt worden, en derhalven geen van de toen leevenden zyn, want de Profeet had, en dat juist onder dien Koning, in wiens jaaren van regeering onze voorzegging valt, voorzegd, dat de Babyloniſche dienstbaarheid 70 jaaren duuren zoude. *Cap.* XXV: 12, 13.

„ Zedekia, wiens naam anders met, *Jehova onze gerechtigheid*, eene gelykheid heeft, kan derhalven de belooſde Koning zekerlyk niet zyn. Deze leefde in het begin der Babyloniſche ballingſchap, en onder hem wierd Jeruſalem ten vollen verwoest: zyn character, gelyk de Profeet hem zelf afſchetst, is in 't geheel het gewenschte niet, dat hier beſchreeven wordt. Hy wierd door zyne zonden, meinëedigheid, en ongelukkige buigzaamheid, welke ſlechte raadgeevers misbruikten, de oorzaak van den volkomen ondergang des Joodſchen Staats, en van de volkomen verdryving der Jooden uit hun land.

„ Noch ook Sorobabel, die naa de Babyloniſche ballingſchap leefde. Deze is nimmer Koning, maar enkel een laage Stadhouder van een Perſiſchen Koning over een toen nog klein en armoedig volk geweest, op verre na niet eens gezien, als eenigen tyd naa hem Nehemia, de mondſchenker van den Perſiſchen Koning; en daarënboven was hy nog een nakomeling van Jojakim.

„ Noch ook eindelyk die grooten en pryswaardigen, welke
eerst

„ een tyd aanſtaande, ſpreekt Jehova, waarin ik Da-
„ vid een rechtvaardigen tak zal laaten opwaſſen;
„ daar zal een Koning met wysheid regeeren, en recht
6 „ en gerechtigheid handhaaven: 1 in zyne dagen zal
„ het

eerst Veldöverſten, daarop Vorſten, eindelyk Koningen waren, en van den Priester Matthathias afſtamden, en welken wy zomwylen by malkanderen Machabeën noemen; noch ook de grootſte onder hun, van welken Jeremia elders ſchynt voorzegd te hebben, Johannes Hyrkanus: want zy zyn allen niet uit het huis van David, maar ſtammen van Aäron af.

„ Daar blyft ons dan niemand overig, dan de groote Koning uit het huis van David, dien de Jooden naa de wederkeering van Babel verwagtten, de Meſsias. Of op hem moet deze voorzegging zien, of zy is valsch."

vs. 6.] *het land van Juda vry worden.*] „ Woordelyk: *zal Judea verlost worden.* Daar wordt van het land van Juda, en niet van het volk van Juda geſproken, het geen ik des te nodiger vond om aan te merken, dewyl men gemeenlyk by Luthers [en de Nederduitſche] overzetting aan het volk der Jooden denkt, en dan wel, om het Vers eene uitlegging te geeven, niet aan eigenlyke, maar aan zo gezegde geeſtelyke, Jooden: de Hebreeuwſche ſpraakkunde ſtrydt hier tegen, en zo lang men deze leezing niet verändert, kan 'er niet wel anders, dan van het land, geſproken worden.

„ By deze belofte zal by veelen eene zwaarigheid ontſtaan, dewyl ten tyde van Christus Judea niets minder dan vry geworden, omtrent één menſchelyke leeftyd naa hem Jeruſalem en de ganſche Staat der Jooden door Titus Vespaſianus vernietigd, en het volk over den geheelen aardbodem verſtrooid is, in welke verſtroojing het zig nu reeds, niet 70, maar 1700, jaaren bevindt. Het geen ik van deze zaak denk, zal men uit de aanmerkingen op *Deut.* XXX: 6o. en *Pſ.* LXXII: 8. afneemen. Ik geloof volſtrekt, dat de Jooden ten eenigen tyde, wanneer zy zig tot Christus bekeeren, na Palestina zullen wederkeeren, en dit land als een onäfhangelyk bloejend en magtig volk bewoonen. Ik verbeelde my in 't geheel niet, dat Christus dan op eene zigtbaare wyze onder hen regeeren zal: maar gelyk wy hunnen ſtaat in het Oude Verbond eene Godsregeering noemen, zo zou deze toekomende vrye en gelukkige ſtaat, waarin zy geenen ſterfelyken Koning hebben, maar Christus voor hunnen Koning erkennen zouden, eene Christus-regeering kunnen heeten.

Jehova onze gerechtigheid.] „ Het is te veel, wanneer men uit dezen naam bewyzen wil, dat hy, die denzelven draagt, Jehova, derhalven de waare God zy. *Zedekia*, de naam van

„ het land van Juda vry worden, en Iſraël zeker woo-
„ nen; en dit is de naam, dien men hem geeven zal:
7

den laatſten Joodſchen Koning, betekent ook, *Jehova myne gerechtigheid*, maar daaruit beſluit niemand, dat zyn vader hem voor God gehouden heeft. Zo zal ook beneden, *Cap.* XXXIII: 15, Jeruſalem denzelfden nieuwen naam krygen, *Jehova onze gerechtigheid: Exod.* XVII: 15 noemde Moſes eenen altaar, *Jehova myne banier*; en Gideon, *Rechteren* VI: 24, een anderen altaar, *Jehova zekerheid*, zonder daarom altaar of ſtad voor Jehova uit te geeven. Men moet hier twee zeer verſchillende dingen onderſcheiden: wanneer de Meſſias, gelyk in den 110den Pſalm, regtſtreeks *Jehova* heet; en wanneer hy een naam draagt, waarvan *Jehova* een deel is, gelyk by ons iemand *Godlieb*, *Godſchalk*, *Godfried*, heeten kan. Het eerſte bewyst zyne Goddelyke natuur; het laatſte niet. Het is mogelyk, dat Jeremia by het uitſpreeken dezer voorzegging dagt, de Koning, waarvan ik voorzegge, zal Jehova en onze gerechtigheid zyn, want in den 110den Pſalm wordt de Meſſias, gelyk ik geloof, wezenlyk Jehova genoemd: maar het is mogelyk, dat hy daar verder niets by dagt, dan, *Jehova is onze gerechtigheid*, dan was *Jehova* een gedeelte der ſtelling, en niet de naam van den perſoon. Deze ſtelling kan daarënboven nog meêr dan éénerlei betekenis hebben, by voorb. *Jehova is de oorzaak onzer gerechtigheid*, — — *Jehova heeft ons gerechtvaardigd, en ons de zonden vergeeven*, — — *Jehova heeft recht en gerechtigheid weder onder ons herſteld*, — — *Jehova en zyne wetten zyn ons recht en onze gerechtigheid:* jaa men zou zelfs de Hebreeuwſche letters anders kunnen uitſpreeken, wanneer men van de Joodſche punten afging, *Jehova heeft ons gerechtvaardigd*, of, gelyk eenige Ouden gedaan hebben, *Jehova rechtvaardigd ons!*

„ Men moet derhalven op deze uitſpraak geene geloofsleeren bouwen. Zy moeten uit andere plaatzen beweezen worden, maar niet uit deze. Ik onderneem in 't geheel niet, uit de veele boven opgegeeven verklaaringen van den naam, ik zal niet zeggen, voor myne Lezers, maar ſlegts voor my zelven, ééne te verkiezen; en ik beken oprecht, dat zy my allen even goed zyn; het geen betekent, dat de betekenis van den naam geheel onzeker voor my is. Hy behoort tot die enkele plaatzen van den Bybel, welke de ouderdom verduisterd heeft: ten tyde van Jeremia was hy daarom niet duister, dewyl wy hem niet verſtaan, want toen kon een ieder uit het leevendig gebruik der taal weeten, wat men daarby dagt, wanneer men iemand den naam gaf, *Jehova myne*, of *onze gerechtigheid:* voor ons is 'er niets dan de enkele afleiding van den naam overig gebleeven, en die is dubbelzinnig."

7 „ *Jehova onze gerechtigheid.* 1 Alzo zal 'er eens een
„ tyd komen, ſpreekt Jehova, waarin men niet meer
„ zeggen zal, zo waar als Jehova leeft, die de Iſraë-
8 „ liten uit Egypten gevoerd heeft, 1 maar zo waar als
„ Jehova leeft, die de nakomelingen van het volk
„ Iſraëls uit het land van het Noorden, en uit alle de
„ gewesten, waarin zy verſtrooid waren, heeft te rug
„ gebragt; en zy zullen in hun land woonen."

De volgende aanhaaling, uit Hoofdſtuk III: 17, als kunnende eenig licht verſpreiden over de Geſchiedenis van het N. Verbond, moeten wy 'er nog nevens voegen.

17 „Ten dien tyde zal Jeruſalem Gods Throon heeten,
„ al-

vs. 17.] *allerlei vreemde volken*, enz.] „De Joodſche Godsdienst is tuſſchen de wederkeering uit de Babyloniſche gevangenis, en de tweede verwoesting van Jeruſalem geheel ongelooflyk uitgebreid, inzonderheid van den tyd af van Johannes Hyrkanus, die eenige maalen is aangehaald.

„De Perſiſche Koningen waren denzelven reeds gunſtig, en deeden tot den Tempel en de offers der Jooden onkosten, waarſchynlyk, dewyl de wysgeerige Godsdienst der Perſen, welke ſlegts eenen God aannam, geen volk op den aardbodem vond, dat zo met hun overeenſtemde, dan de Iſraëliten, die één eenigen God dienden. Daarby kwam, dat 'er in de oude Schriften der Jooden zo duidelyk omtrent Cyrus voorzegd was, het geen hy zelf vernam, en liet de Jooden met deze woorden in hun Land te rug keeren: *Jehova de God des Hemels heeft my alle de Koningryken der Aarde gegeeven, en hy heeft my bevoolen, zynen Tempel te Jeruſalem — te bouwen*, enz. II *Chron.* XXXVI: 23.

„In den tyd tuſſchen Alexander den Grooten, en Antiochus Epiphanes, breidden zig de Jooden in het Egyptiſche Ryk zeer uit, en vonden veele gunst. Dit kon wel reeds aanleiding gegeeven hebben, dat veele Heidenen tot dezen éénigen verſtandigen Godsdienst, welke ſlegts éénen God erkent, overkwamen, waarvan wy 'er eenigen tyd daarvan een zeer groote menigte aantreffen.

„Van den tyd der Machabeën af kreeg de Joodſche Godsdienst door zyne overwinningen een geheel nieuwen luister. De Edomiten namen hem, (dezen eigenlyk wel door dwang,) en dewyl hun Johannes Hyrkanus naa de verövering van hun land voorleide, hetzelve of te ruimen, of zig te laaten beſnyden, ook de beſnyding aan: desgelyks deeden ook onder denzelfden Johannes Hyrkanus de Itureërs, en waarſchynlyk onder den Joodſchen Koning Alexander ook de Moabiten, want

„ allerlei vreemde Volken zullen zig om Jehova's naame
„ wil

Joſephus verhaalt in het XIIIde boek der Oudheden, Hoofdſtuk XV. § 4, dat de Jooden onder de Moabitiſche Steden, welke hy noemt, Pella verwoest hebben, dewyl haare Inwoonders de Joodſche gebruiken niet hadden willen aanneemen; de Inwoonders der overige, door de Jooden verwoeste, Moabitiſche Steden moeten ze derhalven aangenomen hebben. Doch anderen deeden dit ook zonder dwang, en op eenige plaatzen klom de Joodſche Godsdienst tot op den throon.

„ Het gelukkig Arabiën had reeds vóór de geboorte van Christus, gelyk men meerendeels gelooft, (doch dit is niet zeker) reeds ten tyde van Johannes Hyrkanus, Koning van den Joodſchen Godsdienst, dit is, niet gelyk eenigen het zig voorgeſteld hebben, gebooren Jooden, maar gebooren Arabiërs, die den Godsdienst hadden aangenomen; en deze Godsdienst was ook in dit land zo magtig, dat, wanneer hy zomwylen den throon verloor, hy denzelven een ander keer weder kon verôveren: hy moet zekerlyk lang, vóór dat hy tot den throon klom, in 't land uitgebreid geweest zyn. Het Petreïsch Arabiën heeft ook Joodſche Koningen gehad: die Aretas, wiens Stadhouder te Damaskus Paulus wilde laaten vast neemen, II *Cor.* XI: 32, was naar alle waarſchynlykheid een Jood van Godsdienst. Aziz, een Koning van Emeſa, liet zig beſnyden, eigenlyk wel niet uit eene Godsdienſtige beweeging, maar om met de ſchoone Druſilla te trouwen: intuſſchen, hy liet zig beſnijden, en wierd een Jood. In het eigenlyk zo genoemd Aſſyriën, of Adinbene, was de Joodſche Godsdienst omtrent in dien tyd, wanneer Jeſus leefde, eerst in het Serrail van den Koning Monobazus gedrongen, en Helena wierd eene yverige Joodin; haar Zoon, Izates, volgde zyn Vader Monobazus in de regeering, nam niet ſlegts den Joodſchen Godsdienst aan, maar liet zig ook, tegen al het zeggen van den Jood Ananias, die over de beſnydenis omtrent zo dagt, als Paulus, beſnyden, en bleef des niet te min Koning.

„ In Egypten waren veel Joodengenooten, zelfs ook in 't binnenſte van Africa, de Kamerling der Koningin Kandace, dat is, der Koningin van Meroë. In Romen waren de Jooden ten tyde van Cicero reeds zo magtig, dat hy eens in eene redenvoering zeide, dat hy thans zagt wilde ſpreeken, dewyl het tegen de Jooden was, die zo veel aanhangers hadden: en hunne aankomelingen vermeerderden daar zodanig, dat 'er, om die zaak te ſtuiten, onder Tiberius, in het 19de jaar van Christus, 4000 van dien aart na Sardinien gezonden wierden, om daar tegen de roovers te vegten, en zo met goed fatſoen om te komen.

„ In de Handelingen der Apostelen vinden wy niet ſlegts enkele zo genoemde Godvrugtige heidenen, dat is, zulken, die
den

„ wil daar heen vergaderen, en niet verder de gedagten „ van hun boos hart volgen."

Nieu-

den Joodſchen Godsdienst geloofden, doch zonder zig te laaten beſnyden, *Cap.* VI: 5. X: 2, 7. XVI: 14. XVIII: 7, maar ook hier en daar in de Steden meerdere, die te gelyk in de Synagoge der Jooden kwamen, doch niet allen beſneeden zyn. *Cap.* II: 10, zyn reeds onder die geenen, welke te Jeruſalem by de uitſtorting van den Heiligen Geest tegenwoordig zyn, aankomelingen, of Joodengenooten. Te Antiochiën in Piſidien waren in de Synagoge buiten de Jooden godvrugtigen tegenwoordig, en toehoorders van Paulus, *Cap.* XIII: 16, 26, 43. Eenigen dezer gaven hem gehoor, maar niet allen, gelyk wy uit *vs.* 50. zien; inzonderheid komen hier voornaame godvrugtige vrouwsperſoonen voor, die ten gevalle der Joo- den eene vervolging tegen hen verwekken. *Cap.* XVII: 4, vindt Paulus in de Synagoge te Theſſalonica eene groote me- nigte van godvrugtige Grieken, en onder deze andermaal niet weinige van de voornaamſte vrouwsperſoonen der Stad; zelfs te Athenen zyn *Cap.* XVII: 17, godvrugtigen, die van de Jooden onderſcheiden worden. Het ſchynt, derhalven, dat de Joodſche Godsdienst inzonderheid onder het andere geſlacht zeer in gebruik was: en dit verſchynzel vertoonde zig nog duidelyker te Damascus, want daar waren, volgens het verhaal van Joſephus, byna alle Vrouwen van den Joodſchen Gods- dienst, hoewel haare Mannen heidenen waren. De zaak is verſtaanbaar: noch de ſchrik voor de beſnydenis, welke eenige Jooden den nieuwbekeerden geſtadig wilden opdringen, noch ook andere opzigten wegens het ambt, en veele daarby voor- komende heidenſche gebruiken en eeden, wederhielden het an- dere geſlacht, en by de groote in 't oog loopende dwaasheid van het heidendom moest de éénige, met het gezond verſtand overeenſtemmende, Godsdienst, welke in geene meerdere Goden geloofde, dan de Wysgeer tot de ſchepping der Waereld noodig had, en uit haar bewyzen kan, éénen, veele goedkeuring vinden.

„ De belofte is derhalven rykelyk vervuld, en 't is gansch niet noodig, haare vervulling met grooten dwang eerst onder het Nieuwe Verbond te zoeken omtrent een tyd, die hiertoe niet past, dewyl de Iſraëliten niet meêr in hun land woonden, maar op nieuw verſtrooid wierden.

„ Ik moet 'er dit nog byvoegen, dat buiten de zo genoemde godvrugtige heidenen, dat is die geenen, welke de leer van den Joodſchen Godsdienst omtrent den eenigen waaren God aannamen, ook nog zulken, die by den afgodendienst volhard- den, te Jeruſalem den waaren God offer bragten, en hem dienden. De voornaamſte Romeinen deeden dat, wanneer zy na Jeruſalem kwamen."

Nieuwe Leerredenen, door J. VAN LOO, *Predikant te Ootmarſum. Tweede Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8*vo.* 402 *bl.*

Met verdienden lof gewaagden wy, onlangs, van de *Nieuwe Leerredenen* des Eerw. VAN LOO. Volmaakt gelyk aan zichzelven, verſchynt, van nieuws, de agtenswaardige Man, in den thans afgegeeven bondel, en verdient, als zodanig, andermaal onze loffpraak. Meer dan eens, in vroegere dagen, bedroefden wy ons, daar onze Nederlandſche Leeraars in duizenden vertaalde en niet vertaalde buitenlandſche Kerkelyke Redevoeringen zo fraaije Modellen voor oogen hadden, dat dezelve zo weinige naavolgers vonden. Voor de onpartydigen en opmerkenden ſchuilen de oorzaaken daarvan geenzins in het duister. Met de nieuwe orde der dingen, onlangs daargeſteld, zyn die oorzaaken, grootdeels, weggevallen. Onder den invloed eener redelyke verlichtinge, en onder ſchut en ſcherm van Godsdienſtige Vryheid, zullen verſtandige Leeraars het hunne bydraagen, om, zo by monde als in geſchrift, meer redelyke en gemaatigde denkbeelden aangaande den Christlyken Godsdienst te verſpreiden, en algemeen te doen veld winnen. Den Burger VAN LOO beſchouwen wy, ter bereikinge van dat wenſchelyk doel, als een zeer dienſtig middel. Daar van kan ten bewyze dienen de thans afgegeeven bondel. Dezelve bevat tien Leerredenen, die de volgende Opſchriften draagen: *Het Onderwys der afwisſelende Jaargetyden.* —— *Onze Tegenſpoeden zyn Vaderlyke Kastydingen.* —— *Het bedoelde Nut van Gods Vaderlyke Kastydingen.* —— *Opwekking tot ſtandvastige Volharding in de Leere des Christendoms.* —— *Beſchouwing van den Dood.* —— *De Aankondiging van Jezus Geboorte aan eenige Herders.* —— *Elymas en Paulus, aan het Hof van Sergius Paulus.* —— *Tegen de Wraakzugt.* —— *De Voorſpoed der Godlozen.* —— *De Opperheerſchappy van den Verhoogden Heiland.*

Naar gewoonte zullen wy, hier en daar, iets ter proeve voordraagen. In de vierde Leerrede, naa dat VAN LOO de hoofdtrekken der Standvastigheid in het Christendom had vermeld, waarſchuwt hy zyne Toehoorders, om de *Standvastigheid* niet te verwarren met *Styfhoofdigheid*,

heid, niet gelyk te ſtellen met ligtgeloovige onderwerping aan eenig menſchelyk gezag. Die haatlyke ondeugden worden aldus door hem beſchreven. „ *Ziet*," zegt hy, „ *den ſtyfhoofdigen man, die blyft by hetgeen hy van het Christendom geleerd heeft.* —— Hy blyft eigenlyk niet by het Christendom, maar by de party, die hy heeft aangenomen. En waarom? Het is uit onkunde, of uit eene trotſche inbeelding van zyn eigen wysheid, of uit traagheid, die hem van de moeite afkeerig maakt, welke aan het onderzoeken der waarheid is verbonden. Zyn grondregel is —— „ wat een„ maal waarheid is, moet altoos waarheid blyven" —— en waarom zou hy dan op nieuws zyn aangenomen leerbegrip overzien, onderzoeken, met andere leerſtelſels vergelyken? Dat het egte, het reine, Christendom alleen in zyn aangenomen ſtelſel is te vinden, is immers uitgemaakt, en hieruit volgt natuurlyk, dat alles, wat daarmede niet ſtrookt, onwaar, eene dwaling is. Hy ſtrekt dit niet alleen uit tot de leer zelve, in alle kleine, fyngeſponnen, ſchoolſche byzonderheden, maar dikwyls ook tot de bewyzen. Wat hy gelooft, moet ook bewezen worden, als hy het bewyst, of het is ſlegt bewezen. Hy neemt zoo min een nieuw bewys aan, als hy een oud verwerpt. In alles blyft hy ſtiptelyk by hetgeen hy geleerd heeft; jammer is het maar, dat hy hierin alleen tewerkgaat volgens een vooroordeel, 't welk hem niet zelden onverdraagſaam maakt omtrend andersdenkenden."

De ligtgeloovige wordt aldus gekenmerkt. „ De *bygelovige* of *ligtgelovige* —— hy verdient beide deze namen —— *vereerer van het menſchelyk gezag*, gaat ook volgens andere grondbeginſelen te werk. —— Uitgemaakt is het by hem, dat de Christelyke leer, waar, Goddelyk is; dat de vorm, waarin hy haar kent, de beſte is; dat alle byzondere leerſtukken, die daartoe van zyne kerkgemeente worden gerekend, 'er waarlyk toe behooren. En op wat grond neemt deze gelovige man dit voor waarheid aan? Heeft hy de Christelyke leer onderzogt, en de kragt der waarheid laten beſliſſen? Heeft hy het leerbegrip zyner Kerk onderzogt, en aangenomen op gronden van klaarblykelykheid? Niets minder, dan dit: hy heeft dit, in de jeugd, van zyne ouders en leermeesters gehoord; honderd verſtandige en

geagte menſchen verzekeren dit; het is in groote en kleine kerkvergaderingen zoo geleerd en vastgeſteld; wie kan denken, dat alle deze menſchen zouden hebben gedwaald? Dat zou even zoo vermetel zyn, als zig op zyn eigen oordeel te verlaten, en deze bepalingen tegen te ſpreken. Neen —— hetgeen in zyne jeugd, en voor zoo veele jaren, waarheid is geweest, zal wel waarheid zyn en blyven. —— Ziet daar de gronden van zyn geloof. Ellendige gronden! hy weet eigenlyk niet, wat hy gelooft, en waarom hy het gelooft. Zyne zoogenaamde overtuiging is louter eene blinde toeſtemming aan de begrippen, de bepalingen, van anderen. Hadden die anders gedagt, anders geſchreven, en had men hem daarmede in zyne jeugd bekend gemaakt, hy zou ook anders denken. Ellendige overtuiging! zy kan hem, ja, mannelyk, vast, onbeweegbaar zelfs in zyne begrippen maken, maar wie, die weet, wat de Christelyke ſtandvastigheid in het geloof is, zal 'er deze gezindheid voor houden?"

Aangaande den toeſtand der Herderen, wien de eerſte aanzegging van 's Heilands geboorte wierd gedaan, zie hier, hoe VAN LOO zich denzelven voorſtelt. „ Het is thans nacht, maar de vrome herders waken voor hun vee. Eene ſtatelyke donkerheid heerscht overal —— het ſterrenheir praalt met ſtille majeſteit aan den wyden Hemel, en ſtort ſprakelozen eerbied uit in hunnen geest. Zy gevoelen de oneindige Grootheid Gods, die zoo majestueus op het zwygend gelaat des Hemels en der Aarde is afgedrukt. Van het getal, de grootheid, de orde, den ſamenhang, dier duizenden Zonnen en Waerelden, welke boven hunne hoofden, als vuurvonken, ſchitteren, weten zy niets, en toch — zy weten, zy gevoelen genoeg, om met David uitteroepen — *ô Heer! als ik uwen Hemel aanzie, de Maan, en de Sterren, die gy bereid hebt, wat is de mensch, dat gy aan hem gedenkt, het kind des menſchen, dat gy het agt?* (Pſ. VIII.) —— Misſchien is 'er een onder hen, die, door het gezigt van de talloze menigte der ſterren, aan Gods woord tot Abraham herinnerd wordt, dat zyn zaad zoo talryk zou zyn als de ſterren. My dunkt, zy ſpreken 'er van —— de gedagte, dat Meſſias zulk een talryk volk beheerſchen, bezaligen, van alle ellende en dood verloſſen zou, paart zig by deze voorſtelling —— zy herinneren zig verſchillende voorzeggingen —— de

ee-

eene gedagte ontwikkelt de andere. ô Hoe ſterk wordt hun hart in beweging gebragt, daar hunne verbeelding hen verplaatst in het zalige Mesſiasryk. —— Ach! wanneer zal het komen? wanneer? —— Israël is zoo bedorven —— God is zoo heilig —— en de tyden verlopen vast! —— Hier mengen zig treurige voorgevoelens by blyde; de ſtille bedaardheid hunnes geestes wordt beneveld, tot dat eindelyk, gelyk my dunkt, dit gebed uit hunnen vollen boezem losbreekt — „ ô God van Abra„ ham! van Iſaak! van Jacob! God van David! wees ge„ dagtig aan uw verbond, en geef aan uw volk het heil, „ dat gy hebt toegezegd!" — — En wat gebeurt 'er? —— . . . . . Daar wykt plotſelyk de vale duisternis — de, met ſterren bezaaide, Hemel verdwynt —— zy zien niets meer —— zy zien den verſchynenden Engel, die, met de ſnelheid van een blikſem, zig voor hun ſtelt, en met *de heerlykheid des Heeren* —— met een goddelyken glans, zoo als Jehovah voormaals dikwyls verſcheen — omkleed is. —— Welk een ontroerend gezigt! —— De kudden vlieden —— het verblindendst licht verlicht de geheele ſtreek —— de herders ontzetten zig —— hun hart klopt —— alle hunne beenderen beven —— de verwarrendſte ſchrik ſtroomt bleekheid uit over hun gelaat —— de ſpraak is geweken —— zy vrezen, dat deze verſchyning ongeluk over hen zal aankondigen of brengen!"

Het onderwerp der zevende Leerrede leidt den Redenaar eigenaartig tot eene verdeediging van het gedrag van *Paulus*, omtrent *Elymas* gehouden. Ligt konde iemand op het denkbeeld vallen, hoe dat gedrag meer den man van grimmigen toorn aankondigt, dan die van zynen Meester zagtmoedigheid geleerd had. Op de volgende wyze tragt VAN LOO den Apostel van dien blaam te zuiveren. „ De Apostel had, zonder twyfel, van zyn Goddelyken Meester zagtmoedigheid geleerd, en het is niet te denken, dat hy dit bytend middel ter beſchaming van dezen verwaten lasteraar zynes Heeren zal hebben gebruikt, voor dat hy andere middelen, hem door de zagtmoedigheid voorgeſchreven, daar toe vrugteloos had aangewend. Maar hy had van dienzelfden Meester mannelyken ernst in het verdedigen der waarheid, nederdonderende geſtrengheid in het beſtraffen van hare boosaartige tegenſtrevers geleerd. In het tegenwoordig geval kwam

het

het te pas, Jezus in zyne geſtrengheid na te volgen. Wie, die eenig gevoel voor zedelyke betamelykheid heeft, kan dit in twyfel trekken? Neen —— de vrymoedige, de onbewimpelde beſtraffing van Elymas, die de ſchandelyke verkeerdheid van zyn door en door bedorven karakter zoo naakt ontvouwt, verſtrekt den Apostel tot eer. Zy tekent eene grootheid van beginſelen, eene ſterkte van geest, eene onverſchrokkenheid van gemoed, die hem regt bekwaam maakten tot het zwaarwigtig werk, waartoe hy voor korte dagen was ingewyd.

„ Maar nu, de daarop volgende beroving van zyn gezigt! Was het niet genoeg geweest, het by de harde beſtraffing te laten? en dan Elymas aan de wroegingen van zyn geweten overtegeven? Had het niet *veel ſchyn*, dat Paulus, uit een beginſel van wraakzugt, den verleider met blindheid ſloeg? —— Indien het geweten van Elymas nog kon geroerd worden T., daartoe was de plotſelyke beroving van zyn gezigt meer geſchikt, dan de bloote woordelyke beſtraffing. En wat de wraakzugt aangaat, geen onvooringenomen lezer zal eenige ſpooren van deze afſchuwelyke drift in deze ſtrafoefening, of liever, in deze aankondiging van eene Goddelyke bezoeking, kunnen ontdekken. — Ieder redelykdenkend mensch zal immers gereedelyk toeſtaan, dat een gevaarlyk kwaad het best wordt opgekeerd door harde middelen, wanneer de zagter vrugteloos zyn aangewend. Wat was nu gevaarlyker, dan de zoogenaamde wysheid van Elymas, niet alleen voor hemzelven, maar voor den edelen, waarheidzoekenden Sergius? Zou deze Man wel tot het Christendom zyn overgegaan, indien de meerderheid der Apostelen boven Elymas niet duidelyk en aanſchouwlyk werd aan den dag gelegd? Al had de Apostel dus den trotſchen wyzen met de hand of vinger aangeraakt, en hem op deze wyze van zyn gezigt beroofd, dan had hy nog niets gedaan, 't geen tegen zyn karakter ſtreed. De Apostelen waren immers toegerust met de magt, om een ergernisgevend Zondaar aan den Satan overtegeven, dat is, met zulke ligchamelyke ſtraffen te bezoeken, als de omſtandigheden der Kerk vorderden (*), en het onmiddelbaar opzigt des Geestes, waaronder zy in de waarneming van hun ambt ſtonden, belettede, dat zy ooit een on-

(*) I *Cor.* V: 4.

onvoegſaam gebruik van deze magt konden maken. —— Maar dit is hier het geval niet eens. Paulus was ſlegts de aankondiger van 't geen gebeuren zou. Hy voorſpelde maar, wat de hand des Heeren, wiens leven en heerſchappy hy loogchende, aan hem doen zou, om dit te bewyzen. Waar is hier de geringſte blyk van wraakzugt, van haat, te vinden? Waren dan de Propheten ook wraakzugtig, als zy aan het Israëlitiſche volk de ſtraf-gerigten des Allerhoogſten verkondigden? —— Wy behooren daarenboven in aanmerking te nemen, dat de blindheid van dezen wyzen uitlegger en beheerſcher der Natuur ſlegts eenigen tyd duurde. Het oogmerk des Heeren was alleen, een gedenkteken aan Elymas opterigten, waaruit ten klaarſten bleek, dat alle de kunſtenaryen van list en bedrog tegen de oppermagt van Hem, die de Apostelen bewrogt, niets vermogten. Dit kon bereikt worden door eene plotſelyke, kortſtondige blindheid. Welke wyze, welke ſchoone ſamenvoeging van geſtrengheid en zagtheid, van billyke ſtrafoefening en onverdiende verſchooning! O, had Elymas van deze blindheid hetzelfde gebruik gemaakt, als Paulus van zyne driedaagſche blindheid, die hem op den weg na Damascus overviel! Had hy zig tot nadenken gezet, had hy zyn beſtaan en gedrag overwogen, had hy herdagt 't geen de Apostelen van Jezus en zyne leer hadden voorgedragen! Had hy zyne dwalingen erkend, zyne zondige wederſtrevingen der waarheid beweend, afſtand gedaan van zyne waanwysheid, en om verlichting, om vergeving gebeden tot Hem, wien hy zoo gruwelyk gehoond had —— dan immers zou de groote Ontfermer zig ook aan hem hebben geopenbaard in zyne heerlyke magt en liefde, en Elymas was een vereerer geworden van Hem, dien hy voormaals lasterde. En zou hy dan zig ooit over deze bezoeking hebben beklaagd? Zou hy dezelve niet veeleer gezegend hebben?"

Verhandeling over de Godlykheid der Gewyde Geſchiedenisſen, en derzelver verbindend Gezag voor ons Christenen. Veritatis Ergo. *Te Rotterdam, ter Drukkerye van* N. Cornel, 1796. *In gr.* 8vo. 60 *bl.*

In eenen tyd, in welken de aanvallen op het gezag en den Godlyken oorſprong van 't geen de Christenen als

als eene hemelſche Openbaaring erkennen telkens herhaald worden, verdienen alle poogingen, immers wat derzelver oogmerk betreft, om ter verdeediginge van dat gezag en dien oorſprong iets by te draagen, lof en aanmoediging. De Burger BERNARDUS MEULMAN, Schryver deezer korte Verhandelinge, op den titel zich zedigiyk verbergende onder de Zinſpreuk: *Veritatis Ergo* (waarom niet liever *Uit Waarheidsmin?* want hy ſchreef tog vooral voor Ongeletterden!) moet onderſteld worden, zulk een oogmerk bedoeld te hebben. Intusſchen hebben wy hier niets ontmoet, dan 't geen reeds meermaalen, en met veel meer duidelykheid en kragt, was voorgedraagen. En, evenwel, ſchynt MEULMAN *zich* te verbeelden, een nieuw pad uitgevonden *en bewandeld* te hebben; dit leiden wy af uit het *ſlot* des Geſchrifts, 't welk eindigt met deezen wensch: „ Zie daar „ eene zeer moeielyke ſtoffe, door my behandeldt, en „ dezelve, naar myn gering inzien vry gelukkig geſlaagt, „ u lieden Myne Waarden doen voorkomen als eene meer „ dan menſchelyke geſchiedenis, dat is als Godlyk.

„ Mogten groote Mannen in Gods Kerk zich verle„ digen my op dat ſpoor te volgen, na aflegging van „ alle vooroordeelen van gezag en verkleeftheid; den „ Bybel in deszelfs geſchiedkundig vak verheffen en ver„ dedigen tegen alle de aanvallen van een onbedachtzaam *Deismus* of een ſpitsvinnig Christendom! ô hoe „ veel voordeel wierde hierdoor van tyd tot tyd aan het „ Christendom toegebragt! de oneindige God geeve het."

Voor 't overige bezit MEULMAN ook de gave niet, om zich klaar en helder uit te drukken. Zie hier een ſtaaltje. Naar waarheid hebbende aangemerkt, dat JEZUS, welken wy meer dan een bloot mensch eerbiedigen, de hoofdinſteller van den waaren Godsdienst is, vervolgt hy: „ Uit dat oogpunt beſchouwt, is de ge„ wyde geſchiedenis, verpligtend, voor ons Christenen, „ trouwens, dan is de gewyde geſchiedenis, verbindendt, „ om dat heiland *Jeſus*, als waarachtig God, die te eer„ biedigen moet gehoorzaamt worden, van waar men het „ recht afleidt, dat hy op ons Christenen heeft, om ons „ te verbinden en zyn Godlyk gezag op ons door de „ gewyde geſchiedenis uitteoefenen."

Phy-

Phyſiologiſche Verhandelingen over het Leerſtelzel der Ontwikkeling en dat der Bygeboorte; zynde een Aanhangzel van de Naſpooringen aangaande de Oönlogie, enz. Door H. G. VAN BREUGEL. *Te Dordrecht, by* A. van den Kieboom, 1796. *In gr.* 8vo. 106 *bl.*

Naa het doorleezen deezer Verhandeling, zyn wy het met den Schryver, in de Voorreden en elders, volkoomen eens, *non nostrum eſe, tantas componere lites.*

Zoo 'er een Onderwerp in de Dierlyke Natuurkunde is, dat duister, onbegrypelyk en ondoorgrondelyk, kan genoemd worden, het is de Voortteeling. Om hier zyne reden aan de Waarneemingen van zelfs *groote* Waarneemers zoo maar te onderwerpen, is waarlyk veel gevergd. Geheel iets anders is het huishoudelyke der Voortteeling, dan derzelver beginzelen. Proeven en Waarneemingen kunnen veel afdoen, in het eerſte geval; weinig, dunkt ons, by het laatſte. Is het aan den Schryver onbekend, dat ook groote en beroemde Waar- en Proefneemers dikwils niet alle Proeven zelve neemen, maar ook veele van hunne Discipelen overneemen? Men herinnere zich de Hallerſche Proeven over de Irritabiliteit en Senſibiliteit. En worden niet dikwils Proeven ook eigenlyk ter liefde en ter ſtaaving eener reeds gemaakte hypotheſe in het werk geſteld? Wy willen en kunnen HALLER en SPALLANZANI niet te kort doen; hun roem en aanzien is gevestigd. Maar

Ins innere der Natur dringt kein erſchaffner Geist;
Schon glücklich dem ſie nur die äusſere ſchale weist.

HALLER.

Zy, die het onderzoek deezer ſtoffe aangenaam en nuttig oordeelen, en nog niet veel daarover geleezen hebben, ook „ voor hunzelven geen weetenſchap of grond „ van zeekerheid voor hun oordeel aangaande de *Dier-* „ *lyke Zaaden* of *beginzels*, en vooral derzelver *voorbe-* „ *ſtaan*, uit eigen inzien en bevinding hebben, kunnen „ en mogen hun oordeel daaromtrent vryelyk laaten rus- „ ten op het getuigenis van zulke Mannen, als HALLER „ en SPALLANZANI, diesaangaande, als het welk aller „ aanneeming waardig, en genoegzaam is, gelyk uit hunne

„ en

„ en andere Proef- en Waarneemingen zelve blykt, en „ uit het geen zy by wettige reedenkaaveling gezegd en „ bevestigd hebben." (pag. 33.)

In het tweede gedeelte deezer Verhandeling wederlegt de Schryver het gevoelen van BLUMENBACH, aangaande de Vormdrift. Hy neeme ons eene invallende gedagte niet kwalyk; by deeze wederlegging herinnerden wy ons den ſtryd in de Lutherſche Kerk, over het Oude en Nieuwe Licht. — Authoriteit en groote Mannen, groote Mannen en een beſlisſende toon, is het groot argument. Konde men dat ſchrandere kunſtige ding, de Vormdrift, of het doosje waarin alle de kiemen, de eene in de andere liggende, zyn, vertoonen, dat ware eene alles beſlisſende Proef- en Waarneeming.

Muzykaal Kunst-Woordenboek, behelzende, de Verklaaringen, als mede het Gebruik en de Kracht der Kunstwoorden, die in de Muzyk voorkomen, door J. VERSCHUERE REYNVAAN, *Practiſeerend Advocaat. Te Amſterdam, by* W. Brave, 1795. *In gr.* 8vo. 618 *bl.*

Jaaren geleden ontvingen wy uit de hand deezes Schryvers een *Catechismus der Muzyk* (*); laater een Werk onder denzelfden tytel als 't geen ons thans wordt ter hand geſteld (†), van 't welk het Eerſte Deel en het Tweede Deels Eerſte Stuk het licht zag. Het Werk bleef daar by ſteeken, 't welk de Autheur den *Zeeuwſchen Boekhandelaaren* wyt, en waar over hy zyn misnoegen, in de Voorreden deezer Uitgave, op eene zeer geemlyke wyze, te verſtaan geeft, en, naa het vermelden van de zwaarigheden en moeite aan het vervaardigen van zulk een Werk vast, voortvaart:

„ Om dit Werk *onontbeerlyk* te maaken, heeft hy, „ met veel moeite en kosten, verzameld, een groot aan„ tal, niet alleenlyk van alle bekende, maar ook zelfs, „ om dit Werk zo veel doenlyk was volledig te doen „ zyn, van niet veel meer gebezigd wordende *Speeltui*„ *gen*, met derzelver *Schaale* en *Rooster*; zynde de Teke„ nin-

(*) 1787. Zie onze *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. bl. 501.

(†) 1789. Zie, als boven, V. D. bl. 106.

„ningen daar van vervaardigd door de welbeſtuurde hand „van den Kunſtſchilder JEAN JOSEPH BOS." Derzelver aantal beloopt, in dit Deel, *Veertig*.

Men zou uit veele trekken in deeze Voorreden, die verre van malsch geſchreeven is, en althans niet onder den invloed van den geest leenigende Muzyk, veelligt opmaaken, dat de *Autheur*, die, blykens den Tytel zyner *Catechismus*, toen *Organist* en *Klokkenist* te *Vliſſingen* was, doch op dien van de vroegere niet voltooide Uitgave van zyn *Muzykaal Kunst-Woordenboek* zich J. U. D. tekent, en op dien der tegenwoordige *Practiſeerend Advocaat*, met zyne Kunstbroeders deerlyk overhoop lag. Veele ſchampere zetten, en bitze verwyten, vullen eenige Bladzyden der Voorreden. Dan hy verklaart, „niemand „perſoonlyk te bedoelen, maar in 't algemeen te ſpree„ken" —— „en dit, op het verzoek van eenen zeer „kundigen Medekunstgenoot, wat breedvoeriger be„handeld te hebben, en dat hy, om dat het juist over„eenſtemmend met zyne gevoelens was, niet hadt kun„nen afzyn, om dit zo vriendlyk verzoek in te willi„gen, of het 'er wat aan helpen mogt!" —— Wy gelooven, dat hy den rechten weg niet heeft ingeſlaagen; en hy zelve moet dit gevoeld hebben, als hy 'er op laat volgen; „maar wat baat het, als men tog moedwillig„lyk zyne ooren voor de waarheid ſluiten wil, en lie„ver de hand leenen om de zulken te veroordeelen, die „hunne *taak* magtig zyn." Waarop hy weder in eene vlaag van misnoegen uitbarst.

In ons algemeen oordeel, over dit Werk, kunnen wy berusten by 't geen wy, ter laatst aangetoogene plaatze, wegens den aanvang der onvoltooid gelaatene uitgave gezegd hebben. Ter vergelyking van deeze met die ontbreekt ons de gelegenheid; alleen het toen *overgenomene* met dat hier voorkomt vergelykende, vinden wy dit Artykel 't zelfde, ſchoon eenigzins beſchaafd, 't geen doorgaans, zo wy veronderſtellen, het geval zal weezen.

Dewyl dit Deel tot het Woord MUZYK, enz. loopt, dagten wy iets zeer eigenaartigs voor onze aankondiging te zullen ontleenen, als wy het *Artykel* MUSICA daar toe bezigden; doch, behalven dat het veel te lang was, kwam 'er ons zo veel in voor, 't geen wy, zonder aanmerkingen daar op te maaken, niet voorby konden ſtappen, dat wy 'er van afzagen.

Een *Speeltuig*, een *Kunstwoord*, over te neemen zou beter aangegaan, doch onzen Leezeren misschien min voldoenings geschonken hebben, dan dat wy ons bepaalden, om, daar het *Klokkengelui* in ons Land, naa de Omwenteling, nu eene zo groote verandering ondergaan heeft, en ter aankondiging van het uur der Godsdienstvergaderingen by de voormaals *Heerschende Kerke* afgeschaft is, te vermelden, wat onze Schryver van de KLOKINWYING, of KLOKDOOPING, optekent.

„ KLOKINWYING of KLOKDOOPING; gelyk het oudtyds toeging in het doopen van menschen, zo zag men ook het zelve omtrent de *Klokken*, welken men ook inwydde, zalfde en doopte, aan dezelve naamen gaf, en gevaderen of getuigen daarby stelde. DURANDUS zegt 'er van; *de Klokken worden gedoopt; doch de manier van ze te doopen en te wyen is oud;* gemeenlyk wordt Paus JOHANNES DE XIII of XIV voor den eersten aanleider en insteller van dit *Klokkendoopen* gehouden, die in het Jaar 966, of, gelyk anderen zeggen, 968, de groote Klok van *Lateraan* met zynen naam benoemde; hoewel ZSEGEDINUS het naamgeeven aan de Klokken aan Paus BENEDICTUS DEN V, in 965, toeschryft; dan, MERSENNUS wil, dat deeze gewoonte van nog ouder *datum* is; dewyl ALCUINUS, Discipel van BEDA, en *Precepteur* of Leermeester van KAREL DE GROOTE, in 't Jaar 770, daar van al reeds spreekt, hoe het een oud gebruik geweest is, dat men de *Klokken* zegent, zalft en naamen geeft; schryvende: *nog het moet niet nieuw schynen de Klokken te zegenen en te zalven, en aan dezelve een naam te geeven; want* GEN. XXVIII. vs. 18 en 19, *leezen wy, hoe Jacob, gedachtig aan 't gezicht van dien ladder, welke tot den Hemel reikte, een steen nam, dien oprichtte, olie daar op goot, en noemde den naam dier Stad, welke te vooren Luts heette, Bethel, dat is een Huis Gods* (*).

„ De

(*) Welk een schoon bewys! —— doch meest gangbaare munt in die dagen. Ten tyde van CAREL DEN GROOTEN had men, volgens MENARDUS, een voorschrift, om de Klokken te zegenen en te zalven, onder den tytel: *Ad signum Ecclesiæ benedicendum.* En 't is niet onwaarschynlyk, dat zulk een misbruik in de Kerkgebruiken van die tyden was ingesloopen; dewyl men onder de *Capitularen* van CAREL DEN GROOTEN een Verbod van het *Klokkendoopen* vind. *Ut Clocas non baptizent.* — *Capitul. Caroli Magni*, aangehaald by DURANDUS *de Ritibus.*

Lib.

„ De Plechtigheid van het *Inwyen* of *Doopen* der *Klokken* mag door geen gemeen *Priester* geſchieden, ſchoon hy anders wel kinderen moge doopen; maar dit *Klokdoopen* moet wel degelyk door een Biſchop of *Suffragaan* gedaan worden, en dat wel in zyn Biſchoplyk Gewaad, vergezeld van eenen *Diaconus*, in gebruiklyke *Misgewaaden* gekleed. De nieuw gegoten of *Intewyene Klok* wordt aan een houten *Stellagie* opgehangen, in dier voege dat men rondsom als ook van binnen daarby kan komen; by de *Klok* wordt een Stoel gezet voor den *Biſchop*, en aan de andere zyde een tafel, waar op geplaatst is een vat met Wywater, benevens de Wywaterskwast, Zout, Olie, Rookwerk, een Linnendoek, en alles wat tot deeze plechtigheid vereischt wordt. De *Biſchop*, in zyn *Biſchoplyk Gewaad* gekleed, met den *Biſchopsmyter* op 't hoofd, en de *Biſchopsſtaf* in zyne hand, zet zich op deezen Stoel neder, en zingt met zyne *Aſſiſtenten* eenige *Pſalmen*, daarna zegent hy het Zout en het Water met het gewoonlyke *Exorcizo te Creatura Salis!* &c. dat is: Ik bezweere u ſchepzel van Zout, of, gelyk wy, volgens den aart van onze taale, zouden zeggen, ik bezweere u Zoutſchepzel! enz. Daarna werpt hy het Zout in het Water, en wascht met zyne Aſſiſtenten de *Klok* van binnen en buiten; vervolgens wascht hy de *Klok* met water, vermengd met zout, wyn en asch, wederom van binnen en buiten; deeze afwaſſching wordt met dit geheiligd water als eene *Dooping* gedaan, in den naame van *God den Vader*, *den Zoon en den Heiligen Geest*, en na gezegde Waſſching, of *Dooping*, wordt de Klok met een nieuwen linnendoek, die nooit gebruikt is, afgedroogd; naa dat nu de Biſchop eenige Pſalmen geleezen heeft, doopt hy met de rechter duim in de heilige Olie, maakt daar mede een Kruis op de *Klok*, doch droogt het ten eerſten wederom af; maakt daar op, op de voorgaande wyze, zeven Kruiſen op de *Klok*, en van binnen vier Kruiſſen met het *Chriſma*, zynde een zeker rookwerk, dat by de ſtervenden gebezigd wordt, welke zalving met olie, kruiswyze, met deeze bewoordingen en tuſſchenmaakingen van kruiſſen, geſchiedt.

„ *Con-*

Lib. I. c. 22. n. 2. Zie BINGHAM *Origines Eccleſiaſticæ; or the Antiquities of the Christian Church.* Vol. III. 240. Aant. van den Redacteur.

„*Conſe † cretur & ſancti † ficetur, Domine, ſignum, iſtud in nomine Pa † tris & Fi † lii, & Spiritus † Sancti. Pax tibi!* dat is, ô Heere, dit teken worde ge † wyd en gehei † ligd in den naame des Va † ders, des Zoons † en des Heiligen † Geests. Vrede zy u!

„ Voords wordt de *Klok* van onderen met *Myrrhe* en reukwerk berookt, en dan doet de *Biſchop* een gebed; biddende dat God de *Klok* wil overſtorten met zynen zegen, en kracht geeven om door haar geluid de tempeesten, onweders en ſtormen, te ſtillen, de blixem en donderſlagen krachtloos te maaken, de duivelen en kwaade geesten te verjaagen, de verſtorvenen of zielen der overledenen te beveiligen, en voords allen kwaad af te weeren, gelyk men uitdruklyk leest, in het beſluit van het *Concilie van Kculen*, gehouden in 't Jaar 1536, waarin men deezen *Canon* of regel aangaande de *Wyingen* der *Klokken* vindt.

„ *De Klokken worden gezegend, op dat zy mogen bazuinen de ſtrydende Kerke, waar door het Volk tot de tempelen wordt geroepen, om het woord Gods te hooren, en de Geestlykheid om 's morgens de barmhartigheid Gods, en 's nagts zyne waarheid, te verkondigen, op dat de geloovigen door het geluid derzelven tot bidden mogen aangezet worden; alhoewel de Vaders ook op een ander einde hebben gezien, te weeten, dat de Duivelen door 't geluid der Klokken verſchrikt mogten worden, ja dat zy, eerder dan door de gebeden zelf vervaard zyn, wyken mogen, op dat, zynde verdreeven, de vruchten, de zielen en ligchamen der geloovigen behouden mogen blyven, als ook op dat alle vyandlyke heirlegers, en listige lagen des vyands, het gekraak der blixemen, ſtormwinden, geweldige tempeesten en weerlichten, gemaatigd mogen worden; dat de ſchadelyke donderſlagen, winden en watervloeden, mogen ophouden; kortom, op dat de geenen, die het hooren, tot den ſchoot der Moeder, de Heilige Kerke, en tot de baniere des Kruiſſes, hunne toevlugt mogen neemen, gelyk deeze dingen in de hoogtydelyke zegeningen der Klokken gevonden worden.*

„ Naa zulk eene zegening over de *Klok* van den Hemel te hebben afgebeden, benoemt men de *Klok* met den naam van deezen of geenen Heilig, gelyk Paus JOHANNES (zo als boven gezegd is) de *Klok* der *Lateraanſche* Kerk naar zynen naam JOHANNES doopte; tot *Peeten* of Gevaders worden gemeenlyk aanzienlyke of vermogende Lieden ge-

genomen, welke, ten tyde der *Doopinge*, het touw, waar mede de *Klok* gebonden is, aanraaken en den *Wy-Bisſchop* allen te gelyk antwoorden, en op het noemen van den naam der *Klok* zuchten: wordende de *Gedoopte Klok* met een nieuw wit kleed of hembd overtrokken, even gelyk men by de eerſte *Christenen* den *Gedoopten* een wit kleed plagt aan te trekken; daar na wordt zeker *Euangelie* geleezen, en ook wel eene *Predikatie* gedaan van de kracht der *Klokken;* waarop de Bisſchop nog eens het kruis over de *Klok* maakt, en verders deeze *Ceremonie* of plechtigheid eindigende, beſlooten wordende, met eenen maaltyd van blydſchap; deezen zyn dan de voornaamſte plechtigheden, die by het *Inwyen* of *Doopen* der *Klokken* in gebruik zyn.

„ Sommige onder de *Roomſche* Schryvers willen dat dit zo zeer geen *Doop*, maar ſlechts een *Klokkenzegen*, is: onder anderen zegt STANISLAUS HOSIUS, en BELLARMINUS, „ dat 'er geen *Klokkendoop*, maar een zegen, en eene toe„ ëigening tot het Godlyke gebruik is;" meer anderen willen 't zelfde bewyzen; daar en tegen houden veelen wederom ſtaande, dat het wel deegelyk eene *Dooping* is — dat zy zelven beſliſſen."

Wy willen dit met den Schryver wel aan het beuzelend Bygeloof overlaaten. Ernſtig daar over te handelen lust ons niet; 'er mede te boerten past ons niet. Alleen kunnen wy niet voorby, met een kort woord, aan te ſtippen, dat de vermeende kragt van het Gelui der Klokken tegen den Donder, of de ſchadelyke uitwerkzels des Blixems, proefondervindelyk, in meer dan een geval, gebleeken is, eene tegenovergeſtelde uitwerking te wege gebragt te hebben. —— Wegens veele der andere vermogens, aan de gedoopte Klokken toegeſchreeven, kan niet proefondervindelyk geſprooken worden. —— Dan, *boerten past ons niet*, hebben wy geſchreeven, en, eene neiging hier toe voelende, leggen wy de pen neder, en het *Muzykaal Kunst-Woordenboek* ter zyde.

Adres van het Committé van Algemeene Welvaart te Haarlem, aan de Nationale Vergadering repreſenteerende het Volk van Nederland; over de Oorzaaken van het Verval en de Middelen tot Herſtel der Vaderlandſche Fabrieken en Traſieken. Te Haarlem, by F. Bohn, 1796. *In gr.* 8vo. 80 *bl.*

Adres van het Committé van Algemeene Welvaart te Haarlem, aan het Provintiaal Beſtuur van Holland; over het Gebruik der Duingronden, ten dienſte der Vaderlandſche Fabrieken. Te Haarlem, by F. Bohn, 1796. *In gr.* 32 *bl.*

Wy voegen deeze twee Stukjes te zamen, als komende uit dezelfde hand, en tot het zelfde einde ſtrekkende. —— Naa de jongſte heuchlyke Staatsomwenteling, was het Committé, uit wiens boezem de beide Vaderlandlievende Adreſſen voortkomen, onvermoeid bezig om de op zich genomen edelmoedige taak te volbrengen. „ Zedert jaaren, ſchryven zy, hadden onze betrekkingen „ en ons belang ons wel opmerkzaam gemaakt op de „ voorwerpen, in deezen behandeld; maar, ten einde ons „ aan geene voorbaarigheid in onzen voordragt aan uwe „ Vergadering ſchuldig te maaken, en niet verdacht gehouden te kunnen worden, dat wy in deezen alléén door „ eigenbelang gedreeven worden, hebben wy, terſtond „ naa het aanvaarden van onzen tegenwoordigen post, „ het herſtel der Nederlandſche Fabrieken en Traſieken „ geſteld tot een eerst voorwerp onzer Werkzaamheden „ niet alleen; maar ook door een, in de openbaare „ Nieuwspapieren bekend gemaakt, *Programma* (*), hebben wy alle onze daarby belang hebbende Medeburgers uitgenoodigd, om ons zodanige middelen aan te „ wyzen, waar door onze Binnenlandſche Fabrieken en „ Traſieken verbeterd, herſteld, en daadlyk in werking „ konden gebragt worden. Wy hebben het genoegen gehad, om verſcheiden, zeer wel uitgewerkte en ter zaak „ dienende, Verhandelingen (waar voor wy onzen dank „ openlyk aan onze Medeburgers betuigen) te ontvangen; „ en

(*) Dit wordt in eene Bylaage medegedeeld.

„ en naa gehouden Conferentien met Gecommitteerden „ uit de Fabriekeurs en Trafiekanten van diverſe Ste- „ den, inzonderheid *Leyden*, hebben wy gemeend het „ best aan hun en ons oogmerk te zullen voldoen, om „ de door hun voorgeſlagene Middelen tot ééne Verhan- „ deling, en dezelve alzo ter kennisſe van deeze Verga- „ dering te brengen." Gelyk zy doen in de *Memorie van Adſtructie;* welke het voornaamſte van dit wel opgeſteld en nadruklyk geſchreeven Stukje uitmaakt.

Naa in het Adres het Onderwerp bondig beredeneerd, en in klaaren dag gehaald te hebben, laaten zy, dit ſtrekke ten ſtaal, zich in deezer voege hooren: „ Verbreekt, „ Burgers Vertegenwoordigers! die ſchandelyke, ontee- „ rende banden, waar aan het menschlyk verſtand tot „ nog is gekluisterd geweest. Vernietigt alle die Keuren „ en Wetten van Gilden en Fabriek-Hallen, waar door „ het vernuft uitgedoofd, de induſtrie geſtremd, en de „ Handel belemmerd kan worden. Geeft den Fabriekeur „ alle die Vryheid, welke zyne Broeders in *Frankryk*, „ *Engeland* en *Duitschland*, genieten. Bevordert de *Cir-* „ *culatie* van den Binnenlandſchen Handel, vooral in de „ eerſte leevensnoodwendigheden. Vernietigt dat verderf- „ lyk Provintiaal *Egoismus*, welk nog onder ons heerscht, „ die haatlyke onderſcheiding van het Platte Land en de „ Steden, en laat allen en een ieder zyne Koopwaaren „ haalen, van waar hy ze het best, en ten minſten pryze, „ binnen de eene en onverdeelde Republiek, kan beko- „ men, en die te koop bieden, waar het hem goed- „ dunkt. Zó zult gy, Burgers Vertegenwoordigers! reeds „ veel gedaan hebben, om voor de talrykſte en nuttigſte „ Clasſe onzer Medeburgeren het leeven aangenaam, „ en het voorzien in hunne behoeften gemaklyk, te „ maaken.

„ Vooral bidden wy u, Burgers Vertegenwoordigers! „ neemt die ondraaglyke ongelykheid in de Belastingen „ weg, welke in zo veele deelen van ons Vaderland, en „ vooral in *Holland*, plaats heeft; wy bedoelen de Im- „ poſitien op de Conſumptive middelen, waar in de Ry- „ ken, in evenredigheid van hun vermogen, ſchier niets „ draagen; waar door de Werkman deerlyk gedrukt „ wordt, en byna de helft van zyn ſober inkomen aan „ 's Lands en Stedelyke Belastingen moet betaalen; waar „ door de Arbeidsloonen, hoe zeer altyd nog een gering „ beſtaan verſchaffende, echter aanhoudend geſteigerd

„ zyn; die de voornaamſte oorzaak zyn van den ſteeds ver-
„ hoogden prys onzer Manufactuuren, en van derzelver
„ daar door bewerkt verval."

Stellingen als deeze zyn zeker aan Zwaarigheid en Wederſpraak onderhevig; doch poogen de Opſtellers deeze weg te neemen, geene te wederleggen. Waar toe voornaamlyk de Memorie van Adſtructie dient: die veel weetenswaardigs, deeze belangryke Stukken betreffende, bevat, te veel om aan te wyzen. Alleen willen wy afſchryven, wat zy, daar in van de Gildens en derzelver beknellingen geſprooken hebbende, 'er ten gevolge uit afleiden. — „Wat is nu noodzaaklyker, welk uitvoer-
„ lyk middel is in deezen nu gepaster, dan alle *Fabriek-*
„ *gildens* (*), met hunne bepaalingen, Wetten en Ordon-
„ nantien, op te heffen en te vernietigen, in zo verre,
„ dat 'er van dezelve niets overblyve dan alleen eene
„ minlyke Regtbank, voor welke de twisten tuſſchen
„ meester en knecht in der minne vereffend en bygelegd
„ worden. De Meester, of Fabriekeur, moet vry zyn in
„ zyne keuze van ſtoffagie, zo wel als in zyne methode
„ van werken; en 't moet aan hem alléén ſtaan, op welke
„ wyze hy zyn Fabriek tot vergrooting van zyn renomé
„ of belang goedvindt te dirigeeren. 't Arbeidsloon,
„ 't welk, door verandering van tyden en Fabrieken, vol-
„ gends de oude bepaaling, thans in veele gevallen on-
„ toepaſſelyk is geworden, moet niet door gezach be-
„ paald, maar door eene redelyke en minzaame overeen-
„ komst tuſſchen meester en knecht gereguleerd worden;
„ en hy, die zich daar mede niet kan of wil vergenoe-
„ gen, zoeke een ander meester, en deeze een ander
„ knecht, zonder dat daar over verſchil, veel min Op-
„ roer, behoeve plaats te hebben (†)."

Geene bloote redeneeringen, maar daadzaaken, voeren de Opſtellers doorgaans aan, met eene overwinnende kragt; en zagen wy dit pleit nooit zo kort en goed voldongen voor de Trafieken en Fabrieken. Men kan ligt denken, dat

(*) *Fabriekgildens*, van deeze ſpreeken zy *alleen*, over de *Ambagtsgildens* laaten zy zich niet uit, bl. 42.

(†) „ De Gaaren-Lint-Fabriek, thans de bloeiendſte Fa-
„ briek in Haarlem, is hier van een overtuigend bewys. De-
„ zelve is aan geen Gild of Gildewetten gebonden, en tot op
„ deezen tyd is nog nimmer eenig verſchil over Arbeidsloonen
„ by dezelve geweest."

dat de wangunſtige *Brit* en de *Britsgezinde* ontaarte *Nederlanders* hun welverdiend deel krygen; dat Bedrog naar verdienſte ontmaskerd wordt, als ook Partydigheid tegen de Inlandſche Fabrieken, by de voorgaande Regeering nooit met eenige premie, veel min met eene of andere weezenlyke ondersteuning, begunſtigd. „ Alle verzoeken daar toe," zeggen zy, „ wist men, of door allerlei hindernisſen op de lange baan te ſchuiven, en het den zuchtenden ſmeekeling laſtig te maaken, of, zo hy ſtout genoeg was om aan te houden, ſchamper van de hand te wyzen met eene zo vreemde als ongegronde magtſpreuk. *Dit is het Land van Koophandel, niet van Kunſten en Handwerken; deezen moet men aan de Engelſchen overlaaten!*"

Met dit alles ſchermen de Opſtellers, ten aanziene van den Handel, niet in het wilde. „ Wy bedoelen," is hunne taal; van het doen ter uitvoer brengen en het maaken der noodige veranderingen in de prohibitive Wetten, eertyds ter bevordering onzer Fabrieken gemaakt, ſpreekende; „ wy bedoelen geenzins zodanige conſtringeerende en prohibitive Wetten, waar door terſtond alle invoer van buitenlandſche Fabrieken, hoe genaamd, volſtrekt verbooden zoude worden, (want behalven dat dit den Koophandel, in andere betrekkingen, zoude drukken, ware dit, om verſcheide andere redenen, volkomen dwaasheid en nuttelooze verwarring;) maar waar door, *vooreerst*, de vreemde Manufactuuren zodanig bezwaard worden, dat onze Vaderlandſche Fabriekeurs terſtond de noodige aanſtalte konden maaken, om voor het binnenlandsch debiet den noodigen voorraad te bezorgen, en die vreemde Fabrieken niet alleen in prys en qualiteit te evenaaren, maar zelfs voor 't byzonder gebruik van onze Natie te overtreffen." Dit bedoelen zy met eene Bylaage, behelzende een *Ruuwe Schets voor den In- en Uitvoer van Binnen- en Buitenlandſche Goederen, ten faveure der Vaderlandſche Fabrieken*, waarin de Koophandel, op de behoedzaamſte wyze, voor alle nadeelen beveiligd is, en 't welk de Inlandſche Fabrieken konde doen herleeven.

Het tweede Stukje, in 't hoofd deezer Afdeelinge vermeld, is eenigzins van eenen meer ſpeculativen aart; ſchoon deels, door Proeven hier vermeld, tot een hooger trap dan enkele beſpiegeling gebragt, en door de ondervinding verheven boven de ſpeculatie van Projectmaakers.

kers. Uitwyzens het Opſchrift, bepaalt het zich tot het *Gebruik der Duingronden, ten dienſte der Vaderlandſche Fabrieken.* In het *Adres aan het Provintiaal Beſtuur van Holland*, wordt dit Onderwerp met al de kragt van warme Vaderlandsliefde voorgedraagen, en de reeds genomene en nog voortgezette Proeven dienen ten ſteun van de taal der Spreekeren.

„ Wat," in deezer voege laaten zy zich, onder anderen, hooren, gemelde Proeven bygebragt hebbende, „ wat heeft „ men van zodanig goed begin niet te wagten, indien „ deeze onderneeming die onderſteuning en aanmoediging „ mogt genieten, welke dezelve, 't zy met eerbied ge„ zegd, verdient? Welk een heil mogen wy ons daar „ uit voor geheel Nederland niet voorſpellen, daar wy „ ons verzekerd houden, dat Gyl. deeze *onderneemin*„ ge, door ſpoedige en efficaſieuſe middelen, uit haa„ ren naauw beperkten kring zult verlosſen, en in al„ gemeene werking brengen? —— Onze Hollandſche „ Duinen beſlaan eene uitgeſtrektheid van 50,000 mor„ gen gronds; daar op kunnen 300,000 Schaapen geweid „ worden, en deeze kunnen 1,000,000 ponden Wolle „ voortbrengen.

„ Onze ziel verblydt zich reeds in het vooruitzicht „ van den meerderen bloei der Wolfabrieken en de „ grootere welvaart onzer Handwerkslieden, zo dra „ hier van door uwe kragtdaadige tusſchenkomst een „ begin zal gemaakt zyn. —— Dan zal men nieuwe „ Trafieken zien gevestigd worden, en de Lakenfabrie„ ken haar tegenwoordig onnatuurlyk verblyf zien ont„ vlugten, en zich aldaar vestigen, alwaar zy eigent„ lyk t'huis hooren, alwaar alle andere Volken die „ geplaatst hebben, te weeten, op het Platte Land, daar „ zy den voorraad voor haaren arbeid by de hand heb„ ben. De Handwerksman zal zich dan niet, zonder op„ houden, in beſlooten vertrekken, aan éénſoortigen „ arbeid behoeven te krommen, en door dit zittend „ leeven kragteloos en verzwakt worden. Neen: hy „ zal deezen eenzelvigen verveelenden arbeid met het „ Landwerk afwisſelen, gezond, vrolyk en gelukkig, „ zyn; by zal geenen onderſtand uit de liefdegiften zy„ ner meer vermogende Medeburgeren meer noodig heb„ ben; noch uit 's Lands of Stedelyke Belastingen, die „ hy zelf helpt opbrengen, behoeven onderhouden te „ worden. De hoogst Geconſtitueerde Magt deezer Pro-

„ vin-

„ vintie zal daar door, zo wel als het Municipaal „ Bewind van Steden en Dorpen, voor een zeer groot „ gedeelte, van één haarer knellendſte zorgen ont„ last zyn. Uwe Vergadering, Burgers! zal, indien „ het beſtier der Armen op den tegenwoordigen voet „ mogt blyven, voortaan geene ſom van bykans een half „ Millioen behoeven af te zonderen, ter onderſteuning „ van de publieke Weeshuizen en Armenkaſſen. De „ Steden *Leyden* en *Haarlem*, (wy ſpreeken van 't geen „ wy zeker weeten, en zwygen daarom van andere Ste„ den,) zullen in 't vervolg geen *f* 90,000 jaarlyks be„ hoeven af te zonderen van haare inkomſten, ten „ dienſte der armen: want de groote armoede is alleen „ veroorzaakt door het verval der Fabrieken, gelyk wy „ meenen overtuigend aangetoond te hebben in onze Me„ morie van Deductie, aan de Nationale Vergadering, „ repreſenteerende het Nederlandſche Volk, overgegee„ ven, en waar toe wy de vryheid gebruiken ons te „ refereeren."

Men noeme dit geene overdreevenheid, voortſpruitende uit ingenomenheid met dit Plan. Om dit denkbeeld te weeren, en de groote zaak nader aan te dringen, van vermeende zwaarigheden te ontheffen, dient de daarby gevoegde *Memorie van Adſtructie.*

Dan genoeg hebben wy van deeze twee kleine Stukjes gezegd, om de aandagt der Vaderlanderen, die ze onbekend mogten weezen, derwaards heen te wenden, verzekerd, dat niemand zich der Leezinge zal beklaagen. — Mogt het niet by Leezing blyven!

Vertoog by de Aanbieding van het Ontwerp van Conſtitutie, voor de Franſche Republiek. Gedaan door BOISSY D'ANGLAS, *uit naam der Commisſie van Elven, in de Zitting van vyf Mesſidor, des derden Jaars. Uit het Fransch vertaald. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1796. *In gr.* 8vo. 105 *bl.*

Tyden, als die der groote Staatsomwentelingen, welke wy beleeven, doen, by veelvuldige gelegenheden, Redenaars te voorſchyn treeden, die al de kragt der overreedende en zieltreffende Welſpreekenheid te werk ſtellen, om hunne Landgenooten tot het omhelzen der beste Plans en het volgen der heilzaamſte Maatregelen te be-

beweegen. — Overvloed van zulke Staatsſtukken biedt ons het groot Gemeenebest *Frankryk* aan. Gewigtige gelegenheden riepen de Redenaars op. Geen wonder, dat, by de *Aanbieding van het Ontwerp der Conſtitutie*, een allergewigtigst tydvak in de daad, een Vertoog werd voorgehouden, dat een Meesterſtuk der Welzeggenskunst mag heeten; het Vertoog van BOISSY D'ANGLAS, welks Vertaaling hier voor ons ligt, en het geluk gehad heeft, om in eene hand te vallen, die 't zelve een welgeplooid *Nederduitsch* kleed aantoog.

Hoort den Aanhef. „ 't Is met eene groote Natie als „ met een groot Man. Het doelwit van deezen in al zy„ nen arbeid, het beginzel van alle zyne werkingen, het „ einde van al het gevaarlyke en moeilyke, dat hy on„ derneemt, is, vroeger of laater, eene rust te genieten, „ vol roem en waardigheid. Dus ook beoogt eene Na„ tie, die gaande raakt, die zich waagt aan de ſtormen „ eener Omwenteling, te midden zelfs van haare ſterkſte „ opbruisſching, niets anders, dan, in ſtilte, de vrugt „ te ſmaaken van haare poogingen, en van de opofferin„ gen, die zy zich getroost heeft. Nu kunt gy deeze „ hoop des Franſchen Volks vervullen, door, met eene „ ſtoute hand, paal en perk te zetten aan deszelfs te lang „ gerekte beroering. Nu kunt gy voldoen aan het ver„ langen van de volſtandigſte vrienden der Vryheid, en „ de zwaare ſtryden doen ophouden, welke haare vero„ vering ons gekost heeft. Uwe Commisſie van Elven „ komt u haaren arbeid aanbieden over de Conſtitutie.

„ Vertegenwoordigers van een Vry Volk, laat alle de „ vermogens van uwen geest zich vereenigen. Geeft „ alle de werkkragt (energie) uwer zielen eenen vryen „ loop. Doet alle andere drift zwygen, en luistert al„ leen na die, welke het gemunt heeft op het Alge„ meen Welzyn. De tyd is gekomen, waarin gy den „ ſtreelendſten pligt uwer hooge zendinge gaat volbrengen. „ Het lot van 25 Millioenen Menſchen is in uwe handen. „ 't Staat aan u, het licht eindelyk te doen volgen op de duis„ ternis, de geregeldheid op de verwarring, het geluk op „ het lyden, de rust op de beroering, de rechtvaardig„ heid op het willekeurige, de Vryheid op de losban„ digheid, het algemeen crediet op het miscrediet, door „ byzonder belang veroorzaakt, en al het waare der „ maatſchappyelyke orde op de heillooze hersſenſchimmen „ der regeeringloosheid. Sedert zes jaaren ten prooi aan

„ de

„ de woede van Omwentelingen, die ons rampzalig Va-
„ derland verſcheurd hebben, het oog gevestigd op een
„ voorwerp, dat ons ſcheen te ontvlugten, de arm ge-
„ wapend ter verovering eener Vryheid, welke alles
„ ſcheen zamen te ſpannen om ons te doen derven, ge-
„ ſtuit door alle vooroordeelen, beſtreeden door alle on-
„ deugden, gefolterd door alle driften, hebben wy meer
„ gearbeid om te verwoesten, dan om op te bouwen,
„ ons meer laaten te rug zetten door 's Volks aandrang,
„ dan dien beſtierd, ons meer afgeſloofd voor het be-
„ ſtaan, dan voor het geluk, van Frankryk. — Kortom,
„ het heuchelyk tydperk is gekomen, waarin wy mogen
„ aflaaten Kampvegters te zyn der Vryheid, en haare
„ weezenlyke Grondleggers kunnen worden."

Het geheele beloop deezes Vertoogs, 't welk wy niet zullen ontleeden, is vol meesterlyke trekken. En, ſchoon men in alle byzonderheden den Redenaar niet byvalle, zal hy, over 't algemeen, onze toeſtemming wegdraagen. Wy kunnen niets meer doen, dan hier en daar een ſtuk van algemeen belang overneemen. De oorzaak der Omwentelinge draagt hy in deezer voege voor. „ De Fran-
„ ſche Omwenteling, welke eenige raaskallende weetnie-
„ ten het werk hebben durven noemen van een handvol
„ oproerige Schryvers; die Omwenteling, welke zy waan-
„ den te zullen vernielen door kwinkſlagen, omkooping,
„ intrigues, ſamenzweeringen, en verborgene kunſtſtree-
„ ken; die Omwenteling, die alle haare vyanden geveld,
„ en haare eigene ongeregeldheden, haare eigene woede,
„ verduurd heeft, is het voortbrengzel niet van eenige
„ enkele perſoonen. Zy is het uitwerkzel der verlich-
„ ting en beſchaaving. Zy is de vrugt der eeuwen en
„ der wysbegeerte. Zy is de Dogter van die goddelyke
„ kunst, welke alles, wat het vindingryk vernuft uit-
„ vorscht, met zoo groote ſnelheid vermenigvuldigt, en
„ voor de toekomende geſlagten bewaart. Het beginzel
„ van dezelve lag in 't hart van ieder een. De dwaa-
„ ling, het despotismus, het bygeloof, de onkunde, heb-
„ ben lang verhinderd, dat zy te voorſchyn kwam. Maar
„ de toorts der weetenſchappen, der kunſten en der re-
„ den, die duisternisſen verdryvende, openbaarde zy
„ zig, en krygende eene onoverwinbaare kragt, ontſtak
„ zy in aller zielen de driedubbele liefde van Rechtvaar-
„ digheid, Vryheid en Gelykheid."

Sterk zyn de kleuren, met welke de Redenaar het lot zyns

zyns Vaderlands maalt in de doorgeworſtelde tydvakken: waar van hy mogt zeggen, de menigte van 's Lands en Volks lotgevallen in opmerking neemende: „ Zes eeuwen hebben wy afgeleefd in zes jaaren." —— Met reden mogt hy zyne Landgenooten herinneren: „ Dat eene „ zo kostbaare ondervinding voor ons niet verlooren zy. „ 't Is tyd, dat wy winst zoeken te doen met de misdaaden der Alleenheerſching, de dwaalingen der Geconſtitueerde, de onvastheid en afwykingen der Wetgeevende Vergadering, de onmenschlykheden van de Dwinglandy der Tienmannen, de jammeren der regeeringloosheid, de ongelukken der Conventie, de gruwelen van den burgerlyken oorlog. Door uwe gedagten „ te laaten gaan over het tafereel van de oorzaaken der „ Omwenteling, waar in alles zig zo ſchielyk ontwikkelt, de voortgangen der belangneeming in den ſtaat „ des algemeens, de ongeſtuimige agtereenvolging der „ gevoelens en gebeurtenisſen, door u het punt te erinneren, waar van gy afgegaan zyt, den weg, langs welken gy voortgeſleept zyt, en den ſtand, waar in gy u „ thans bevindt; daar door zult gy de eindpaal ontdekken, die gy bereiken wilt."

Welk een ſchoon Tafereel, myne Landgenooten, 't welk wy onze Leezers niet onthouden mogen, hangt de Redenaar op. „ Door de Republikeinſche Conſtitutie „ vast te ſtellen, moet gy den Ryken een waarborg geeven voor zyn eigendom, den Armen voor zyn beſtaan, „ den naarſtigen en vernuftigen voor de vrugt van zyn „ arbeid, allen voor hunne vryheid en zekerheid. In 't „ midden der Volkeren, die haar omringen, moet gy de „ Franſche Natie den rang doen neemen, die haar toegeweezen wordt door de natuur, en door den invloed, „ welken haare magt, haare verlichting, en haar handel, „ haar moeten geeven. De rust moet gy doen heerſchen „ zonder verdrukking, de vryheid zonder beroerte, de „ rechtvaardigheid zonder wreedheid, de menschlykheid „ zonder zwakheid. Gy moet een beſtuur ſcheppen, dat „ vastheid en kragt heeft, zonder gevaarlyk te zyn, desſelfs beweegingen ſnelheid byzetten, en te gelyk desſelfs werkzaamheden paalen ſtellen, de magt, welke „ de wetten zal maaken, verdeelen, zonder die te verzwakken, den loop der wetgeeving vertraagen, en haar „ buiten het bereik plaatſen van alle verderflyke overhaasting, zonder haare leden te verlammen, de mag-

„ ten

„ ten derwyze zamenſtellen, dat derzelver vereeniging
„ het goede werke, en de ſtryd derzelve tegen elkande-
„ ren het kwaade byna onmogelyk maake. De Rechter-
„ lyke Orde moet gy verzekeren van eene volſtrekte on-
„ afhanglykheid, die nooit bekommering verwekt in de
„ onſchuld, en de misdaad nooit zekerheid overlaat. De
„ Uitvoerende Magt moet gy bekleeden met een gezag
„ en eene waardigheid, die haar van binnen doen eerbie-
„ digen en van buiten aanzien geeven, zonder dat zy
„ bedugtheid voor de Vryheid kan veroorzaaken. Ziet
„ daar het wys en roemryk doel, naar 't welk gy alle
„ uwe overleggingen moet rigten."

Hoe gansch veel hadden wy onder 't leezen aangeſtipt, om onzen Leezeren mede te deelen. Wy moeten overſlaan, bekorten, en hun tot het Werkje zelve verzenden. Niet weinig toepaſſelyks, met behoorlyke uitzonderingen, zullen zy 'er in aantreffen op den tegenwoordigen ſtaat van ons Vaderland, in het tegenwoordig Tydperk. Dan kunnen wy niet naalaaten nog plaats in te ruimen aan het ſlot deezes Vertoogs van eene recht meesterlyke hand.

„ En gy," dus laat BOISSY D'ANGLAS zich op het einde hooren, „ Vertegenwoordigers des Volks, die de
„ Vryheid op onverganglyke grondſlagen wilt vestigen,
„ gy hebt nog één plicht te betragten. Vereenigt alle
„ de middelen, welken uw yver, uwe Vaderlandsliefde
„ en uwe kundigheid, u verſchaffen. Verbetert en vol-
„ maakt de algemeene denkwyze. Verſpreidt overal het
„ licht en de baarblyklykheid der waarheid, op dat het
„ Volk, door u onderrigt, u tot amptgenooten en opvol-
„ gers alleen Mannen geeve, die algemeen in agting
„ zyn om hunne braafheid, en uitſteeken door hunne
„ kennis, op dat het in den boezem van dit gebouw be-
„ kwaame Landbouwers roepe, Kooplieden, bekend door
„ hunne goede trouw, kundigheden en dienſten, geoeffende
„ Krygslieden, in ſtaat om onze Legers te Land en ter Zee
„ wetten te geeven, die hen verzekeren van roem te zul-
„ len behaalen, ervaaren Onderhandelaars, die, onze bui-
„ tenlandſche Staatkunde beſtierende, het getal onzer
„ bondgenooten kunnen vermeerderen, dat onzer vyanden
„ verminderen, aller genegenheid en agting tot ons trek-
„ ken, en ons de bevredigers der wereld maaken.

„ Zoo zal uwe Conſtitutie, al was zy duizendmaal on-
„ volmaakter dan zy kan zyn, ſchielyk eenen vasten

„ ſtand

„ ſtand bekomen, en uwe drie Magten, vereenigd tot
„ heil des Volks, zult gy, weldraa, alle ſtormen zien
„ verdryven, alle wraakzugt verdooven, eenen roemry-
„ ken Oorlog door een nog roemryker Vrede doen ein-
„ digen, de wanorde van onze Financien herſtellen, den
„ overvloed wederbrengen, het agiotage vernietigen, al-
„ len, welken de begeerte tot rust van de Vryheid ver-
„ wyderd hadt, daaraan weder verbinden, de jammeren
„ der Omwenteling door haare zegeningen doen vergee-
„ ten, den voorſpoed der Republiek op het geluk van
„ allen vestigen, en den roem van de moedige Grondleg-
„ gers der Vryheid voor altoos heiligen.

„ Maar, indien het anders is, indien het Volk kwaade
„ keuzen doet, indien de vleiers de overhand *behouden*,
„ indien het de intrigue, die het geſtadig rondom zig heeft,
„ met onderſcheiding bejegent, en de verdienſte verwaar-
„ loost, die 'er voor vliedt, indien het Adminiſtrateurs be-
„ noemt zonder eigendom, Rechters zonder ondervinding,
„ Wetgeevers zonder begaafdheden en zonder deugd, in-
„ dien het den wreeden en woesten geest der Volks-
„ leiding nog over zig heerſchen laat, indien het nog
„ MARATS voor zyne Vrienden neemt, FOUQUIERS voor
„ zyne Magiſtraaten, CHAUMETTES voor zyne Munici-
„ paalen, HANRIOTS voor zyne Generaals, VINCENTS en
„ RONSINS voor zyne Ministers, ROBESPIERRES en CHA-
„ LIERS voor zyne afgoden, indien het zelfs, tot zoo eer-
„ looze keuze niet uitſpattende, ſlegts middelmaatige
„ doet, indien het niet, by uitſluiting, waare en vrye
„ Republikeinen kiest, dan, wy verklaaren het u plegtig
„ en wy verklaaren het aan geheel Frankryk, dat ons
„ hoort, dan is alles verlooren. De Koningsgezindheid
„ herneemt haare ſtoutheid, het Schrikbewind zyne dol-
„ ken, de Geestdryvery haare brandſtigtende toortſen,
„ de Intrigue haare hoop, de Coalitie haare ontwerpen
„ van verwoesting. De Vryheid is weg, de Republiek
„ het onderst boven. De deugd heeft niets voor zig,
„ dan wanhoop en de dood. En u zelven blyft geene
„ andere keus over, dan tusſchen het Schavot van SID-
„ NEY, het Vergif van SOCRATES of het Zwaard van
„ CATO."

Reis door Spanje, gedaan in de Jaaren 1786 *en* 1787, *in 't byzonder met opzicht tot den Landbouw, Manufactuuren, Koophandel, Bevolking, Belastingen en Inkomſten van dat Land, door* JOSEPH TOWNSEND, *A. L. M. en Predikant te Pewſey, in het Graafſchap Wilts. Derde Deels Tweede Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *In gr.* 8*vo.* 268 *bl.*

Van deezen onderhoudenden en leerzaamen Reiziger, die, met den geest der Waarneeminge toegerust, zich byzonder bevlytigde, om ons *Spanje*, in de op den Tytel vermelde byzonderheden voornaamlyk, te doen kennen, ſchoon het aan tusſchengevoegde veraangenaamende berigten niet ontbreeke, neemen wy thans affcheid (*). Wy hoopen het onze toegebragt te hebben om deeze jongſte en beste berigtgeevingen van *Spanje* den *Nederduitſchen* Leezer te doen kennen, en hem aan te zetten om 'er een leerzaam en nuttig onderhoud in te zoeken.

Eerst treffen wy den Heer TOWNSEND aan in de Ommeſtreeken van *Alicante*. Van het Plantenryk gewaagende, ſchryft hy onder andere: „ De ſnelle groei der „ Planten, onder een heete luchtſtreek, kan niet anders „ dan den inbooreling van noordlyker gewesten ten uiter„ ſten verbaazen. Na dat ik op zekeren dag myne ver„ wondering daar over aan den Gouverneur had te ken„ nen gegeeven, bragt hy my 's avonds in den tuin van „ *Don* LORENSO MABILE, liggende even buiten de Stad, „ waarin wy onder de ſchaduw van boomen rondwandel„ den, welke, vier jaaren geleden, nog geen ander beſtaan „ gehad hadden dan alleen ſtekken, zaailingen of zui„ gers. Ik zag hier drie honderd vygenboomen, en drie „ duizend vyf honderd wynſtokken, alle met vruchten, „ en hy drinkt reeds met zyn huisgezin wyn, die het „ voortbrengzel is van zyn eigen wynberg. Bovendien „ heeft hy in deezen tuin ook nog eene ontelbaare me„ nigte granaatappel-, apricoos-, appelen-, peeren-, prui„ men-, moerbezien-, oranje-, citroen-, karoben- en azarol„ boomen byeengebragt, welker weelderige groei aan „ den-

(*) Zie ons laatst voorgaande Berigt, hier boven, bl. 302.

„ denzelven het voorkomen geeft als of men haar, ten „ minſten, reeds twintig jaaren geleden geplant hadde."

Voorts vinden wy *Valencia* in 't breede beſchreeven; en een byzonder verſlag van de bloeiende Univerſiteit daar ter Stede: waar de Rector toen even was te rug gekeerd met een nieuw plan van Studie, zeer onlangs door den Koning goedgekeurd. Onder verſcheide Inrigtingen, hier vermeld, zyn 'er, die, met eenige wyziging, by ons, in de Hervorming der Hoogeſchoolen, wel mogten worden naagevolgd.

Eene Stichting in deeze Stad verdient den hoogſten lof; te weeten, „ de opgeregte *monte pio*, of bank van Barm- „ hartigheid, tot ondersteuning van Boeren, die niet in „ ſtaat zyn om zaad te koopen. Zy betaalen voor de lee- „ ning van het geld geene renten, nadien het fonds „ voortkomt uit *eſpolios y vacantes* der Kerke; dat is te „ zeggen, uit de nalaatenſchap der overleden Biſchop- „ pen, en van openſtaande Kerklyke bedieningen.

„ Zodanig eene Inſtelling ter bevordering des land- „ bouws, en om de naarſtigheid aan te moedigen, is „ voorzeker ſtaatkundig en verſtandig, uit aanmerking „ van de armoede der Boeren, en het algemeen geldge- „ brek by dezelven. — In *Gallicien* worden de Viſchers, „ uit hetzelfde fonds, verzorgd met ſchuiten en de noo- „ dige netten.

„ In geene Stad van *Spanje* is men oplettender ten „ aanziene der kunſten, dan te *Valencia*. De openbaare „ Academie voor Schilder-, Beeldhouw- en Bouw-kunde, „ welke in 't jaar 1773 geopend is, wordt vlytig bezogt, „ en veele leerlingen ſchynen daar in te zullen uit- „ munten.

„ Bekwaame tekenaars zyn van de uiterſte aangelegen- „ heid voor de hier gevestigde Fabrieken van zyden „ ſtoffen, porcelein, en geſchilderde tegelſteentjes (*).

„ De

(*) „ Deeze gekleurde tegelſteentjes, in *Spanje Azulejo's* ge- „ naamd, worden, in dat Ryk, nergens gemaakt dan te *Valencia*. „ Men gebruikt ze ook veelal tot bekleedzel van de muuren, „ zy worden beſchilderd met allerlei voorwerpen, gelyk een „ gemaskerd bal, ſtierengevegten, enz. Dezelve neemen alle „ kleuren aan, behalven de roode, welke onder het branden „ altoos verandert."

Aant. van den Hoogd. Vertaaler.

„ De Zydefabriek is boven alle andere de gewichtig-
„ ſte, gemerkt zy overeenkomſtig is met den aart van
„ het land en der luchtgeſteldheid. In het jaar 1718
„ telde men hier niet boven de agthonderd weefgetou-
„ wen; doch zo dra hadt men de drukkende belastingen
„ niet weggenomen, of de Koophandel vermeerderde, en
„ de Fabrieken geraakten in zodanigen bloei, dat men,
„ vóór het jaar 1740, reeds twee duizend weevers tel-
„ de (*). *Don* ANTONIO RONZ begroot het getal der
„ weefgetouwen, in 't jaar 1769, op niet minder dan drie
„ duizend een honderd en vyf en negentig, met influi-
„ ting van honderd en zeven voor de kousſenweevers,
„ alle binnen de Stad, en in de geheele Provincie op
„ drie duizend vier honderd en zeven en dertig, ver-
„ werkende ſamen zes honderd twee en twintig duizend
„ twee honderd en vyftig ponden zyde. Deeze Fabriek
„ neemt geduurig toe, en zeker Heer, die aandeel in
„ dezelve heeft, verzekerde my, dat tegenwoordig in
„ *Valencia* vyf duizend zyde weefgetouwen, en drie
„ honderd ſtoelen voor kousſenweevers, zyn (†)."

Volgens de Aantekening des *Hoogduitſchen* Vertaalers, heeft men te deezer Stede eene *Patriottiſche* of Œconomiſche Maatſchappy, die aanmoedigende aanzienlyke Pryzen, hier vermeld, uitlooft.

Koop-

(*) Zie *Reſtablicimiento de las Fabricas, par* D. BERNARDO ULLOA.

(†) „ Deeze opgave is waarſchynlyk wat te groot. CAVA-
„ NILLES, een nieuw geloofwaardig Schryver, geeft, in zyn
„ werk over den tegenwoordigen ſtaat van *Spanje*, het volgend
„ berigt aangaande dit onderwerp. In *Valencia*, zegt hy, zyn
„ 3300 weefgetouwen voór zyden ſtoffen, op ieder van welke
„ jaarlyks 190 ponden, dus door alle te ſamen 627000 pon-
„ den, zyde verwerkt wordt. De kleinder getouwen voor
„ ſmalle en breede linten, neusdoeken, kousſen, floers, enz.
„ verarbeiden 250000, en de paſſementwerkers 150000, pon-
„ den. Hier uit blykt, dat in deeze Stad alleen, zonder de
„ overige Fabrieken in de Provincie te rekenen, jaarlyksch
„ één millioen en zeven en twintig duizend ponden zyde
„ worden verwerkt, waar mede vyf en twintig duizend Per-
„ ſoonen, onder welke een groot gedeelte Vrouwen en Kin-
„ deren zyn, zich bezig houden."

Aant. van den Hoogd. Vertaaler.

Koophandel gaat 'er met de Fabrieken gepaard. By het verſlag hier van, en van den Graanhandel, inzonderheid, ſpreekende, vinden wy deeze overſchryvenswaardige aanmerking onzes Reizigers: „ Het is zeer opmerkelyk, dat „ alle Europeeſche Natien, zelfs de meest verlichten, al„ toos zulke bekrompen denkbeelden koesterden, dat zy, „ door hunne onſtaatkundige bepaalingen, het grootſte na„ deel aan den Landbouw, de Fabrieken en den Koophan„ del, toebrachten, niettegenſtaande de ondervinding, zo „ zy deeze ſlechts hadden willen raadpleegen, hen de „ ſchadelykheid daar van ten overvloede kon geleerd heb„ ben. Een verſtandig Schryver, over de Staatkundige „ Œconomie, heeft te recht aangemerkt, dat het ſchynt, „ als of de hedendaagſche Regeeringen zelden aan meer „ dan maar ééne klaſſe hunner Onderdaanen denken, en „ dan nog gemeenlyk aan de verkeerde klaſſe. Wan„ neer zy, by voorbeeld, den uitvoer verbieden van „ de eene of andere zaak, *denken zy alleen aan de bin„ nenlandſche Koopers, daar zy nogthans aan de Ver„ koopers aldaar behoorden te denken; en, by het verbod „ van invoer, denken zy alleenlyk aan den binnenlandſchen „ Verkooper, en niet aan de Koopers.* Het tegendeel be„ hoorde evenwel plaats te hebben; want hebben eigen „ inzichten en navorſchingen den Onderdaan geleerd, dat „ hy by den verkoop winnen, of door den inkoop eenig „ voordeel behaalen, kan, dan is het de plicht der Regee„ ringe, zyne onderneemingen te begunſtigen, nadien daar „ door, naar evenredigheid van de minder of meerder „ uitgeſtrektheid van dien handel, een balans ten voor„ deele van den Staat zal moeten ontſtaan."

Met genoegen zal men het verſlag leezen van de wyze, waar op de Zydewormen in *Spanje* gevoed worden. Dezelve is het allergewigtigst Artykel, 't welk de Provincie *Valencia* voortbrengt, en bedraagt byna zo veel in waarde als alle de andere Voortbrengzels zamengenomen. Dit Artykel van Weelde, merkt de Heer TOWNSEND op, is in *Engeland* van zeer laate jaartekening. „ Zyden Kouſſen," ſchryft hy, „ waren in *Engeland* tot de Regeering van „ Koninginne ELIZABETH onbekend; en, wat *Schotland* „ betreft, 'er is nog een geſchreeven Brief in weezen van „ JACOBUS VI, (die in *Schotland*, van het jaar 1567 tot 1603, „ regeerde, en vervolgens, van dien tyd af, tot in het jaar „ 1626, als Koning van *Engeland*, *Schotland* en *Ierland*, „ by den naam van JACOBUS DEN I.) aan den Graave

„ VAN

„ VAN MAR, waar in hy den laatstgenoemden om een „ paar Zyden Kousſen, welke de Graaf hadt aangehad, „ te leen verzogt, om reden, dat de Koning aan den „ Ambasſadeur van *Frankryk* gehoor ſtondt te geeven."

Een voordeelig getuigenis geeft de Reiziger aan de nyverheid van dit gedeelte des *Spaanſchen* Volks: „Wie de langs „ de Zeekusten woonende *Spanjaarden* heeft bezogt, zal „ hun nimmer voor een lui volk houden; en wat de grond- „ en luchtgeſteldheid, benevens de plaatslyke voordeelen, „ betreft, zyn 'er weinige of misſchien geene landen, „ die dit gedeelte van het Spaanſche Ryk evenaaren. — „ In deeze vruchtbaare valei laat men het Aardryk nooit „ rusten; want zo dra is de eene Oogst niet ingeza- „ meld, of de Landman begint terſtond wederom zyne „ akkers te bearbeiden, om op nieuw bezaaid te worden." Onverbeeldlyk groot is de vrugtbaarheid deezer Valei, waar van de Reiziger voorbeelden ophaalt.

Men klaagt, by ons, te meermaalen, en met genoegzaamen grond, over de veelvuldigheid en overtolligheid der afgevergde Eeden; dan in *Valencia* loopt zulks tot eene maate van dwaasheid, by welke onze dwaasheid niet haalen kan. Immers onze Reiziger tekent aan: „ Ik „ heb in dit Land niemand kunnen aantreffen, die my „ eene voldoende reden wist te geeven, wegens eene zaak, „ welke van de Artſen en Heelmeesters aldaar geëischt „ wordt; te weeten, waarom deeze lieden, vóór zy hun „ beroep aanvaarden, verplicht zyn onder Eede te be- „ looven, dat zy de Onbevlekte Ontfangenis der gezegende Maagd zullen verdedigen. Deeze omſtandigheid is te onbegrypelyker, naardien de Roomschgezinden zelve nopens dit leerſtuk gansch niet eensgezind denken, noch over 't algemeen daar mede inſtemmen. 'Er zullen niet te min nog eeuwen kunnen voorby gaan, alvoorens de Heeren van de Faculteit van „ deeze onredelyke verplichting ontheven worden. Om „ aan het eedzweeren een behoorlyk gewicht en verbindend gezag by te zetten, behoort men, in ieder land, „ alle zodanige eeden af te ſchaffen, die op eene ver- „ ouderde gewoonte berusten, of welke, over 't alge- „ meen, als ongerymd beſchouwd worden."

Op de Reis van *Valencia* na *Barcelona*, zal men, met genoegen, den Reiziger vergezellen, en deelen in zyne Reis-ontmoetingen, in die ommeſtreeken, tot hy te *Barcelona* te rug keert, en van deeze Stad, nevens de Landſtreek,

dezelfde weetenswaardige berigten mededeelt, als ten aanziene van andere doorgereisde gedeelten des *Spaanſchen* Ryksgebieds. Hy geeft verſlag wegens de Bevolking van *Catalonien*, van de Belastingen, waar mede de Inwoonders bezwaard zyn, als mede van de Inkomſten, welke het gemeene land uit deeze arbeidzaame Provincie trekt. —— Wegens de Inquiſitie en derzelver Gevangenisſen, kreeg hy verſlag uit den mond der Inquiſiteuren; dan werd het hem niet vergund in de Kerkers te gaan. Met genoegen, en niet zonder glimplachen, zal men hier de Heiligverklaaring leezen van twee nieuwe zogenaamde Heiligen, onlangs eerst, naa veel moeite, in de Almanach geplaatst. Dan wy moeten dit, nevens veele andere nog zeer weetenswaardige, en niet onbevallig verhaalde, zaaken, by enkele aanduiding laaten berusten.

Genoeg hebben wy, tot verſcheide keeren TOWNSEND vergezellende, bygebragt, om diens Reis door *Spanje* als een zeer nuttig en leerzaam Boek te doen kennen. —— Een Boek, 't welk te volkomener wordt door de *Byvoegzels*. Te weeten, deeze Reis was reeds in 't *Nederduitsch* vertaald, volgens de oorſpronglyke *Engelſche* uitgave, en het tweede Deel genoegzaam afgedrukt, toen de Vertaaler eene *Hoogduitſche* Overzetting ontving, hier en daar met nuttige Aantekeningen opgehelderd door den Heer J. J. VOLKMAN, wegens zyne Schriften, en eene menigte van getrouwe Vertaalingen, in *Duitschland* wel bekend, en ook by veelen hier te lande, uit hoofde van zyn *Reisboek door Italie*.

Om de *Nederduitſche* Vertaaling het zelfde voordeel deezer gewigtige Ophelderingen, uit verſcheide laatere Waarneemingen ontleend, by te zetten, oordeelde de Vertaaler, te regt, den Vaderlandſchen Leezer geenen ondienst te zullen doen, als hy hem met de opmerklykſte Aantekeningen des Heeren VOLKMAN, uit de beste bronnen geput, bekend maakte, egter met agterlaating van die hy ter vertaalinge niet belangryk genoeg oordeelde. —— In het derde Deel heeft hy ze elk te haarer plaatze aan den voet der bladzyden gevoegd, en die tot het eerſte en tweede Deel behooren komen hier als *Bylaagen*. Ook vindt men 'er de Verklaaring van drie Koperen Plaaten, met de Afbeeldzels der in *Spanje* gebruiklyke Ploegen.

Vro-

Vrolyke Reis van een Engelschman, door Holland. Vry naar het Engelsch gevolgd. In den Haage, by J. C. Leeuweſtyn, 1796. *In gr.* 8*vo.* 200 *bl.*

In hoe verre dit Werkje eene *Engelſche* Scheering en een *Hollandſche* Inſlag hebbe, kunnen wy niet bepaald zeggen; dit wel, dat het geheel ons niet behaagt. Geenzins, dewyl wy den neus vieslyk opſchorten, als een Werk een lugtig en lustig aanzien heeft, geſchikt is om het voorhoofd te ontfronzelen, en den geest, in een ledig uur, vervrolykende uitſpanning te verſchaffen, (onze veelvuldige gunſtige beoordeelingen van Werken van deezen aart kunnen hier voor ons getuigen;) maar omdat de *Reis*, voorhanden, deels opgevuld is met aanſtootlyk voorgeſtelde zogenaamde Liefdensgevalletjes; deels met Spotternyen, meest wel rechtſtreeks tegen By- en Waangeloof ingerigt; doch maar al te zigtbaar gemunt, om, onder dien ſchyn, den Godsdienst zelven in een verachtlyk licht te doen voorkomen. —— Voorts zyn 'er in, Reisontmoetingen van eenen lompen aart, en met geene kieschheid altoos medegedeeld; waarin ook geene geestigheid in 't allerminst ſteekt; die doen geeuwen, en, ſchoon geen der afdeelingen lang is, na het einde doen verlangen. —— Vergeefsch zal men 'er, ten aanziene der vlugtig doorgereisde Steden en Plaatzen, iets in zoeken, dat niet elders veel breeder, naauwkeuriger en beter, beſchreeven is. ——Van het Volkscharacter geeft de *Engelschman*, of de vrye *Naavolger*, niets anders dan *Carricatuuren*, en deeze van de ſlegtſte ſoort. —— Eene en andere, ſchoon, buiten één geval, met de enkele voorletteren aangeduide, doch onder deeze, uit de bygevoegde omſtandigheden, genoegzaam kenbaare, Perſoonen komen 'er in voor; deeze zyn het best getroffen, ſchoon 'er op deezen en geenen nog al iets zou vallen aan te merken. Wy twyfelen niet of deeze zyn geheel van de hand des Nederduitſchen vryen Naavolgers. —— Met één woord, men heeft een Boek willen maaken; en dit Maakzel is droevig ſlegt uitgevallen. Dit is meer het geval met *douzyn-werk*. Wy meenden niet minder te moeten zeggen van een Werkje, dat zo veele ſlegte eigenſchappen heeft, en geene goede, die dezelve eenigermaate kunnen opweegen. Het zou ons leed doen, te verneemen, dat 'er een *Tweede Druk* van kwame, gelyk wy dit, helaas! omtrent Schriften, die geen *eens* drukkenswaardig zyn, te meermaalen ondervonden, tot ſchande van den Smaak onzer Landgenooten, die wy hoopen, dat, in geen grooten getale, „ al lachende op deeze Reize zullen medegeſleept worden, of daar in genoegen vinden," gelyk de ſlotwensch des Reizigers luidt, „ over zyn *gering* Geſchryf."

Volledige Verzameling der Publicatien van de Proviſioneele Repreſentanten van Holland en der Staaten Generaal, ſederd het begin der Revolutie, in 1795, het eerſte Jaar der Bataafſche Vryheid, tot op den tegenwoordigen dag. Eerſte en Tweede Deel. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, *1795. In gr.* 8*vo.*

Een en andermaal vonden wy gelegenheid om te ſpreeken van een zich al 't ware verdringenden drom van Schryveren, Verzamelaars en Drukkers, om den Landgenooten de Staatsſtukken van deezen Tyd aan te bieden. Ook dit ons ter hand geſteld Werk behoort 'er toe.

Het oogmerk hier van, en het Plan daar in gevolgd, draagen wy best voor met de eigene woorden, met welke zy het den *Ingezetenen van Holland* aanbieden. De Verzamelaar of de Drukkers laaten zich in deezer voege hooren: „ Dat het van het grootſte belang en de onvermydelykſte noodzaaklykheid is, dat ieder Burger van Holland, vooral in deeze dagen, onderſcheidenlyke en duidelyke kennis hebbe aan dat alles, het welk, door de Vertegenwoordigers des Volks, ter bevorderinge van het Algemeene Welzyn, vastgeſteld en beſlooten wordt, behoeft geen betoog. —— Te minder, daar de Proviſioneele Repreſentanten van het Volk van *Holland* zelve, al in den aanvang hunner werkzaamheden, ten einde hier in zo veel mogelyk te voorzien, beſlooten hebben, de onderſcheiden Courantiers te doen gelasten, om alle Decreeten, Publicatien, enz. welke zy ter kennisſe van het geheele Volk willen gebragt hebben, in derzelver geheel, in hunne Couranten, te doen plaatſen.

„ Dan, de moeilykheid en ongeſchiktheid, welke 'er in gelegen is, om zodanige Nieuwspapieren tot dat einde by een te verzamelen, en in voegzaame orde te houden, om alle de gegenoemde Decreeten, Publicatien, enz. beſtendig met een opſlag van het oog in dezelve te kunnen vinden, wanneer men die by vervolg voor zich noodig heeft, of om het gedrag van een en ander daar naar te beoordeelen, of ingevolge van dezelve Rechterlyke uitſpraak over eene gepleegde daad te doen —— en de noodzaaklykheid, in welke de Courantiers, door plaatsgebrek, dikwyls gebragt worden, om die Stukken verkort, en dus niet volkomen in derzelver geheel, te plaatſen, —— dit een en ander heeft de Boekverkoopers HERDINGH en DU MORTIER te raade doen worden, om alle die Decreeten, Publicatien, enz. elk afzonderlyk, in groot 8vo. Formaat, op best inlandsch Drukpapier, met een nieuwe Desſendiaan Letter, naauwkeurig en zindelyk te doen drukken, zodanig dat dezelven in eene geſchikte orde by een gevoegd en ingebon-

den

den kunnen worden, terwyl zy een deel van bekwaame dikte met een volledig en voor het gebruik alzins gemaklyk Register, zullen voorzien.

„ En ten einde deeze volledige uitgave der Decreeten en Publicatien voor ieder Burger, wie hy zy, verkrygbaar moge weezen, en elk, aan wien de waarneeming der algemeene zaaken, in de onderscheiden Gemeenten, is toevertrouwd, zich van deeze, inzonderheid voor hem onmisbaare, Verzameling zoude kunnen voorzien, hebben zy beslooten de prys derzelven niet hooger te stellen dan voor een geheel Blad, zynde 16 bladzyden, 2 Stuivers, voor een half Blad, of 8 bladzyden, 1½ Stuiver, en voor een vierde van een Blad, of 4 bladzyden, 1 Stuiver. —— Verbindende de Uitgeevers zich wyders om te zorgen, dat alle Decreeten of Publicatien, zo veel mogelyk op den eigen dag der Afkondiging, voor deeze Verzameling geschikt, zullen uitgegeeven worden. —— Zullende echter ook ieder Stuk afzonderlyk, voor die geenen, welke zulks mogten verkiezen, te bekomen zyn."

Beide de ons ter hand gestelde Deelen, naar dit Plan uitgegeeven en verzameld, ieder vyftig stuks behelzende, beantwoorden aan dit doel; en gaan vergezeld van het beloofde zo noodige en gemaklyke Register op die twee Stukken, bevattende de Publicatien van 26 Jan. tot 28 Nov. 1795.

Meer dan deeze Aankondiging vordert de aart onzes Maandwerks niet; alleen voegen wy 'er by, dat alles, naar de belofte, zeer zindelyk is uitgevoerd, en dus deeze Verzameling eene plaats verdient by andere Werken van deeze soort, die een plaats in elke Vaderlandsche Boekery verdienen te bekleeden.

Jaarboeken der Bataafsche Republiek. Te Amsterdam, by Wesing en van der Hey. *Zeven Deelen. In gr. 8vo.*

Wanneer de twee eerste No. van deeze *Jaarboeken* het licht zagen, hebben wy 'er onverwyld kennis van gegeeven, en het Plan goedgekeurd (*); vry gelukkig is het dus verre volvoerd. Het Werk is voor geen Uittrekzel vatbaar; doch het Voorberigt, voor het VII of laatste Deel geplaatst, vordert onze vermelding.

By de Uitgave van het eerste No. des Vyfden Deels, beloofde de Verzamelaar, alles, wat tusschen 19 January 1795, het *Tydstip der Revolutie*, en de *Eerste Zitting der Nationaale Vergadering*, behoorde, in *Zes Deelen* te zullen kunnen bevatten; dan, onder het bewerken en uitgeeven van het *Vyfde en Zesde Deel*,

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 175.

Deel, kwamen hem nog zo veele belangryke Stukken, tot dat Tydvak behoorende, voor, welke aan deeze Verzameling, zyns oordeels, niet welvoegelyk konden ontbreeken.

Een gedeelte van het VIIde Deel zouden zy gevolglyk hebben uitgemaakt; dan dit had iets onvoegzaams in zich, dewyl in 't zelve geene Stukken, naa het daarſtellen der *Nationaale Conventie* uitgevaardigd, tot een ander Tydvak behoorende, plaats konden vinden.

Op eene gelykheid van Deelen was men echter gezet, en om die te bewerken vervaardigde men een *zaaklyk Register* op alle de Zeven Deelen. Een nuttige Arbeid: want de Registers der Stukken, voorheen by ieder Deel geplaatst, behelsden niets meer dan *Plaatzen*, *Perſoonen*, of *Collegien*, uit of by welke de voorkomende Stukken beſlooten en uitgevaardigd waren. Registers, die ſlegts gedeeltlyk en gebrekkig voldoen konden. Meer dienſts kan het nu geplaatſte krygen voor dit gedeelte deezer *Jaarboeken*.

Binnen kort belooft de Verzamelaar het *Achtſte Deel* deezes Werks, waar mede een ander *Tydvak* eenen aanvang neemt, als beſtemd om in 't zelve op te geeven, de Stukken, uitgevaardigd geduurende het daarzyn der *Nationaale Conventie*, tot op het in werking brengen der *Conſtitutie*. Hoe veel voorraads! welk een arbeid voor den Verzamelaar! die ons belooft, op het einde van het gemelde Tydvak, weder een *zaaklyk Register* te zullen leveren.

Welvoldaan is de Verzamelaar over het aanmoedigend vertier der dus verre voortgezette *Jaarboeken*; dat deeze welvoldaanheid ſtand houde!

Vertoog aan den Raad der Stad Amſterdam over de Vryheid, zo als die thans genooten is en wordt by ieder Burger; in vergelyking gebragt met de verklaarde Rechten van den Mensch; de Proclamatie van de Vertegenwoordigers des Franſchen Volks, en de redenen, die my bewoogen hebben zo lang te moeten te rug blyven wegens de betaaling in de geforceerde Geldlichting en Quotiſatiekas. Benevens een vrye en nadrukkyke Beſchouwing over den Eed, en de Commisſariſſen tot het nazien van de 6 perCent, de Affcheiding der Kerk van den Staat en 't gedrag der Predicanten. Alles uit authentike Stukken, in de Bylaagen hier achter bygevoegd. Derde Druk. Geſchreeven en uitgegeeven door CORNELIS BYL. *Te Amſterdam. Behalven de Bylaagen, 30 bl. in gr. 8vo.*

Misnoegen, Geemlykheid, Waan, Onverſtand en Roekloosheid, voeren de pen in dit breed betyteld Stukje. Onder een hoop opeengeſtapelde, met Schriftuurtaal zeer onvoegelyk doorſpekte, dwaasheden, is 'er veel in, 't geen den Schry-

Schryver aan iets ergers zou kunnen blootſtellen, dan aan onze korte, gansch ongunſtige, Recenſie. Dan hy is des getroost. —— Immers BYL ſchryft: „ Iemand, die myne Schriften geleezen heeft, of nog zal leezen, kan over my oordeelen, „ dat, ſchoon ik wel vreemde gedachten hebbe voortgebracht, „ ik tog niet dan waarheden gezegd heb, die eene zuivere „ Vaderlandsliefde ten doel hadden: maar die, om derzelver „ vreemde vertooning en de ongewoonheid de aandacht niet „ na zig hebben getrokken; dan in zo verre het een ieder „ met zyn meeste belang vond ſtrookende te zyn: ik zal my „ nu niet begeeven in den kring om te leeren of te onderwyzen: neen! ik zal van my zelven ſpreeken, en toonen „ wat my te doen ſtaat, als individu, laatende een ieder „ voor het zyne zorgen: *de ſpreuk is tog* IEDER ZAL ZYN EIGEN PAK DRAAGEN: ik zoude voor my zelven moeten koekeloeren, als ik agter de tralien kwam te zitten, doch het „ zou my oneindig veel verſchillen, of ik als een kwaaddoender daar zat, dan of ik, tot roem der waare Vryheid, „ my als de eerſte Martelaar gekluisterd zag: derhalven zeg „ ik by de beſchouwing van myn overwonnen Landſtreek, „ het zelve is overwonnen met al wat 'er in en op is; doch „ geenzins erken ik, dat elk individueel overwonnen is." —— En dit gerammel voert op den Tytel *Derde Druk!*

Iets over de Rouwsplegtigheden, door H. M. B. . . . *te Groningen, ter verbetering voor, en opgedragen, aan haare geëerde Stadt en Landgenoten. Te Groningen, by* J. Oomkens, 1796. *In gr.* 8*vo.* 24 *bl.*

Al voor lang klaagde men over den omſlag en de kostbaarheid der Begraafenisſen, en van 't geen daar mede is verbonden. Ginds en elders heeft men daar tegen voorzien. Doch gewoonte en vooroordeel hebben op voldoende redenen nog te veel de overhand. Niet ontydig, derhalven, maar veel meer lofwaardig, is de pooging, welke men, nu en dan, ziet aanwenden tot herſtel van een ingeſlopen misbruik, 't welk veelen tot een drukkenden laſt verſtrekt. Tot zulk een oogmerk verſchynt dit *Iets over de Rouwsplegtigheden* in de waereld. De Schryver tragt, ten dien einde, vooreerst, het nadeelige en ongevoegelyke der tegenwoordige gebruiklykheden, by verſterf plaats hebbende, te bewyzen; voorts, een eenvoudig en minder kostbaar Plan aan de hand te geeven; met aanwyzing, eindelyk, van de middelen, welke ter invoeringe van dit Plan kunnen dienen. De gebruiklykheden, hier opgeteld en beſtreeden, zyn de zulke, welke plaats hebben by het kisten der Lyken, het aankondigen van het afſterven, het lang ſtaan der Lyken boven de aarde, het ſtaatelyk begraa-

graaven en rouwen. Niet alle misbruiken, hier opgenoemd, lyden eene algemeene toepasſing. Niet overal, gelyk men weet, worden dezelfde gewoonten gevolgd. Dus b. v. heerscht niet algemeen de gewoonte van het inzamelen van Aalmoezen, by de Begraafenisſen, waartoe, volgens dit Ontwerp, de gelegenheid zou worden afgeſneden, en het verlies van welke men tragt te vergoeden, door lieden van eenig vermogen te verpligten tot het doen van buitengewoone giften by het aangaan van een huwelyk, geboorte van een kind, by het houden van zilveren en gouden Bruiloften, het bekoomen van een Ampt. Zelf ('t geen een vreemde inval mag ſchynen) wilde onze Ontwerpmaaker de houders van Danspartyen tot eene buitengewoone milddaadigheid verpligten. Het Plan ter verbeteringe der misbruiken, in 't algemeen, behelst geene byzonderheden, dan die reeds ginds en elders zyn *ingevoerd*. Te zwak, eindelyk, dunken ons de middelen, *om het Plan in* werking te brengen, dan dat hetzelve, langs deezen weg, veel opgangs zal maaken. Van den meesten dienst daar toe zou, onzes oordeels, het tweede middel zyn, volgens 't welk de leevenden, by Uiterſten Wille, de noodige ſchikkingen beraamden, volgens welke den overblyvenden alle noodlooze en kostbaare plegtigheden verboden wierden.

De Hedendaagſche Olympus, een Droom. Voorgeleezen in de Maatſchappy: Felix Meritis, *door* P. G. W. GEYSBEEK. *Te Amſterdam, by* P. G. W. Geysbeek *en* G. Roos, 1796. *In gr.* 8*vo.* 34 bl.

Eene niet ongeestige Satyre, die de Vaderlandſche denkbeelden van den waakenden Droomer, of Droomverteller, duidelyk aan den dag legt, zekerlyk niet zonder toejuiching zal gehoord zyn, en den Leezer, hier en daar, een beduidenden glimlach zal hebben afgedwongen. —— Eén gebrek, en dat is jammer, hebben wy in deezen Droom ontdekt; te weeten: men droomt zelden zo natuurlyk en aaneengeſchakeld. Een Zinnebeeld, (en wat is een Droom anders?) moet toch eenige plaats overlaaten tot raaden, gisſen, en uitleggen. Dan, daartoe is hier weinig gelegenheid, voor kundigen en opmerkzaamen, in deezen tyd. —— 't Zal mooglyk voor de laatere Nakomelingſchap geſchreeven zyn!!!

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Godgeleerde, Uitlegkundige, en Wysgeerige Verhandelingen, door HERM. JO. KROM, *Predikant en Profesſor in de Uitlegkundige Godgeleerdheid en Kerklyke Geſchiedenis aan de Illuſtre School te Middelburg, enz. Tweede Deels Vierde Stuk. Met een Aanhangzel der Verhandelingen, 37 bl. Te Middelburg, by* P. Gillisſen *en de Wed.* J. P. Gillisſen. *In gr.* 8*vo.* 96 *bl.*

Met onderſcheide oordeelvellingen hebben wy ons, van tyd tot tyd, over deezen Godgeleerden, Uitlegkundigen en Wysgeerigen, arbeid des werkzaamen en geleerden *Middelburgſchen* Hoogleeraars uitgelaaten (*). Te meermaalen gaf de verſcheidenheid van Stoffen, in één Stukje begreepen, ons gelegenheid tot verſchillende uitſpraake over 't een en ander.

In het Stukje, thans voorhanden, ontmoeten wy ſlegts één Verhandeling, welke ten Opſchrift voert: *De Grond der oneindige Waardy van des Heillands Borglyden voor Zondaaren.* —— De Hoogleeraar bekent, in den aanvange zyns Voorberigts: „ Deeze Verhandeling wordt „ door my niet opgegeeven als behelzende dezelve iets „ nieuws ten aanziene der *Volwichtige Borgtocht* van „ JESUS *Lyden;* of als ware deeze nimmer wel begree„ pen."

Niets nieuws, in de daad, hebben wy 'er in gevonden. Wat is dan 's Schryvers oogmerk? waartoe deeze Verhandeling? Hy geeft het ons op, met deeze woorden: „ Iets „ dergelyks, als 't geen ik omtrent den *hoon* en de *be*„ *ledigingen* der GODHEID aangedaan, als eene voornaame „ byzonderheid, in deeze Verhandeling beweer, heeft al„ reede de *Marburgſche* Hoogleeraar JO. CHRIST. KIRCH„ MEYER opgemerkt: die het ook van dat belang oor„ deel-

(*) Van het laatstvoorgaande ſchreeven wy in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 320.

„ deelde om zyne gedachten deswegen in eene *Latynſche*
„ Verhandeling (*) der waereld mede te deelen; ſchoon
„ my dit nog onbekend was, wanneer (reeds vóór eeni-
„ ge jaaren) ook myne aandacht viel op deeze gewich-
„ tige byzonderheid in de Geſchiedenis van des Heillands
„ Lyden.

„ Evenwel zal niemand, welke die *Latynſche* Verhan-
„ deling met de myne vergelykt, dit vertrouw ik, deezen
„ mynen arbeid, wegens dezelve, overtollig rekenen —
„ de *eerſte* toch werd geſchreeven met geheel andere be-
„ doelingen. Men treft *daar in* aan, eene breedvoerige
„ wederlegging van oude dwaalingen; zoo van die, wel-
„ ken men gewoonlyk aan NESTORIUS toeſchryft, *als*
„ die van EUTYCHES en anderen, welken aan de *Godlyke*
„ *Natuur* van den Zaligmaaker zeker *ſmertlyk* lyden toe-
„ ſchryven; en die men, wegens het voorſtaan van dat
„ gevoelen, *Theopaſchiten* pleeg te noemen — benevens
„ een betoog van de *unio hypoſtatica* of *perſonecle veree-*
„ *niging* der twee Natuuren in den Heere CHRISTUS,
„ en 't geen men, in zich die voor te ſtellen, te ver-
„ myden hebbe, om niet in dwaalingen te vervallen,
„ enz. — daar MYN oogmerk alleenlyk was, om, met
„ veronderſtelling van die beweezene waarheden, het *on-*
„ *eindige Gewicht* van JESUS Borglyden in een klaarder
„ licht te ſtellen — de wyze en heilryke oogmerken
„ van JESUS gedrag voor Zyne Rechters, in de Euan-
„ gelifche Geſchiedverhaalen aangetekend, dienvolgende
„ te duidelyker te doen opmerken — en daar uit dan
„ eindelyk ook het naauwe verband tuſchen de erken-
„ tenis van des Heillands *ware Godheid* en de Leer der
„ *Verzoening*, door eene in plaats komende volwichtige
„ Borgtocht, zoo wel als de redelykheid der Christlyke
„ Geloofsleer in het beweeren van beide deeze Geloofs-
„ ſtukken, (welken de Christlyke Openbaaring ontdekt,)
„ tegen het ongeloof en vitteryen van onzen tyd, my-
„ nen Leezer onder de aandacht te brengen.

„ En," vervolgt de Hoogleeraar, om egter eenigen glans van nieuwigheid, althans voor den *Nederduitſchen* Lee-

(*) In eene *Diſſertatio Theol. de Paſſionum* JESU CHRISTI *ad Divinam Ipſius naturam relatione.* Zynde de XXII in zyne *Exercitationum academicarum ſylloge. Marburgi Cattorum* 1735, p. 199—257.

Leezer, aan zyn Geſchrift by te zetten, „ in allen ge-
„ valle, het is my niet bekend, dat 'er iets over de eer-
„ ſte en voornaame byzonderheid van deeze Verhande-
„ ling, de *oneindige waardy* van dit Borglyden, zoo als
„ dezelve, *uit het geen eigenlyk der* GODLYKE *natuur*
„ *van den Zaligmaaker is aangedaan*, dat groote gewicht
„ ontleent; (op welke, naamlyk, al de hoon en ſmaad,
„ ja zelfs de veroordeeling van dien uitſteekenden per-
„ ſoon, als een Godslasteraar en Oproermaaker, in den
„ grond alleen nederkwam) — het is my niet bekend,
„ zeg ik, dat daar iet over opzettelyk in de Nederduit-
„ ſche taal geſchreeven is; het welke echter met de ge-
„ volgen daar uit afgeleidt, betreklyk tot de geſchiede-
„ nis van JESUS en byzonder zyn Borglyden, by elken
„ Christen opmerking verdient, en hem eene krachtiger
„ vertroosting kan opleeveren."

Naa deeze Aanduidingen van 's Schryvers bepaald oogmerk, met zyne eigene woorden opgegeeven, valt het ligt te raamen, en komt hy 'er ook voor uit, dat dit Werkje voornaamlyk ingerigt is tegen Dr. PRIESTLEY, en die wegens den Perſoon van CHRISTUS dezelfde of ſoortgelyke gevoelens als deeze Godgeleerde en Wysgeer aankleeven.

Het is onze taak niet, dit Godgeleerd geſchil, waarover Boekdeelen by Boekdeelen zyn volgeſchreeven, te behandelen, of te beoordeelen. Alleen moeten wy, wegens de Verhandeling, thans voor ons liggende, zeggen, dat wy 'er niets in gevonden hebben, 't geen dit Geſchilſtuk meer lichts, of, aan de zyde, door den Schryver voorgeſtaan, meer klems, byzet, dan wy, lang voorheen, by anderen, aantroffen. Veel, onzes oordeels, onbewéezens wordt 'er aangenomen, en op voort geredenkaveld; veel uitroepings en woordenklanks, in plaats van bewys, geſteld; veel veroordeelens van anders denkenden bekleedt de plaats, waar men duchtige redenen moest vinden. 't Gevolg hiervan kan geen ander weezen, dan dat de Schryver zynen arbeid te vergeefsch beſteed zal hebben, om hun, die in een ander of tegenovergeſteld begrip ſtaan, te overtuigen.

Wel gelooven wy, dat deeze Verhandeling met ſmaak, met goedkeuring, zal geleezen worden, door allen, die gemeenzaam zyn met, en genoegen vinden in, de Schriften van eenen HERVEY, inzonderheid in diens *Theron en Aſpaſia;* van eenen JO. NEWTON, eenen SCHOTT, eenen

BOOTH, eenen WALKER, ROMAINE, eenen OWEN, de beide ERSKINES; die ſtigting raapen uit het geen anderen, ook onder onze Landgenooten, van vroeger en laater tyd, over dit Onderwerp ſchreeven.

Of de Hoogleeraar KROM meerdere Verhandelingen van deezen aart, als zyne *Godgeleerde*, *Uitlegkundige en Wysgeerige*, *Verhandelingen* zyn, zal in het licht geeven, en daar door dit Werk met nog een *Derde* Deeltje zal vermeerderd worden, durft hy niet bepaalen. „ Dit zal," ſchryft hy, „ al behaagt het GOD my by het Leeven en „ de Gezondheid te ſpaaren, van byzonderen lust, tyd en „ andere omſtandigheden, afhangen." Hoe dit zy, hy houdt dit Werk voor compleet, als een *Aanhangzel*, nevens het Register van den Inhoud der Verhandelingen, daar aan is toegevoegd.

Eene vertraaging der Drukperſe heeft gelegenheid gegeeven, dat wy, in ſtede van een kort Aanhangzeltje, ter verbetering of nadere opheldering eeniger byzonderheden, iets uitvoerigers, met het beloofde tevens, ontvangen. Naamlyk, die vertraaging gaf den Hoogleeraar gelegenheid, om, gelyk hy verklaart, zyne uitgegeevene Verhandelingen nog ééns bedaard te overzien, en gebruik te maaken van het een en ander, dat hy, zo uit eigene waarneemingen, als uit die van goede Vrienden, had opgetekend, waar uit een breeder Aanhangzel te voorſchyn kwam, zo als dit nu tevens wordt afgeleverd.

De Stukken, in dit *Aanhangzel* voorkomende, zyn van ongelyken aart en gewigt. Zy draagen blyk, hoe zeer de Heer KROM niet altoos met zyn eigen werk zo zeer is ingenomen, of hy geeft aan daar op gemaakte Aanmerkingen gehoor, en verbetert het voorheen geſtelde, of brengt nieuwe bewyzen by, waar door hy agt, het geen hy te vooren geſteld heeft, nader te kunnen aandringen.

Niet zeer geſchikt is dit *Aanhangzel* om iets ter overneeminge, of het zou te lang vallen, aan te bieden. Alleen willen wy onzen Leezeren niet onthouden, een gedeelte eens Briefs, de *Baſaltſteenen* betreffende, behoorende tot de derde *Verh.* in het I *Deel*, wegens de Oudheid der Aarde. „ Offchoon," dus luidt het, „ het „ my voorkomt, dat U H. Eerw. de ſchynbewyzen voor „ de hoogere oudheid der Aarde, dan de gewoone reke„ ning, genomen uit de formeering der verſcheide *Lavas*, „ volkomen heeft uit den weg geruimt, geloof ik echter „ dat U H. Eerw. den voorzichtigſten weg gekoozen hebbe

„ met

„ met niet te ontkennen, dat de Aarde, (misschien tusschen
„ haare eerste vorming en de bevolking waar van MOSES
„ spreekt,) een onberekenbaare reeks van eeuwen bestaan
„ en veelerhande verwisselingen ondergaan hebbe. Nim-
„ mer heb ik de Basaltsteenen gezien, of zy zyn my als
„ duidelyke bewyzen voorgekomen, dat de plaats, alwaar
„ zy zich thans bevinden, een onheuglyk langen tyd on-
„ der het water moet zyn bedolven geweest. Die ge-
„ nen, welke onder myne aandacht gevallen zyn, waren
„ zeer regelmaatige Kristallen, van gedaante als zeszydige
„ Balken of *Prismas;* ik heb ze nooit gemeeten; maar
„ zy zullen, naar myn best onthoud, en indien myne
„ verbeelding my niet bedriegt, 7 à 9 voeten middellyns
„ gehad hebben, en de lengte der pylaaren, voor zo ver-
„ re zy zichtbaar zyn, 250 voeten: zy waren zeker meer
„ dan 50 vademen boven de tegenwoordige oppervlakte
„ der Zeeën verheven: ze zyn niet geheel recht, maar ee-
„ nigzins krom geboogen, en weeken allen, schoon maar
„ zeer weinig, van de loodlyn af: zy waren doorgaans
„ in brokken van verschillende grootte verdeeld, schynende
„ dwars doorgebrooken, even als Salpeterkristal, 't geen,
„ warm in de hand geworden zynde, door midden knap-
„ te: hierom waren 'er verscheidenen, of voor een ge-
„ deelte of geheel, ingestort: zy stonden dicht in elkan-
„ deren geklemd, als een bos zwavelstokken: de zyden
„ zyn volmaakt evenwydig, zo dat zy van onderen niet
„ dikker zyn dan van boven: zy bestaan uit op elkander
„ gestapelde brokken, allen van dezelfde gedaante en
„ grootte, zoo naauwkeurig aan elkanderen gevoegd, dat
„ men naauwlyks merken kan, waar zy zamengevoegd
„ zyn; doch men bemerkt het duidelyk uit de losse
„ brokken, die zedert onheuglyke tyden losgemaakt, en
„ op den weg, welke daar langs loopt, en over denzel-
„ ven in de vallei, zyn te nedergestort. De oppervlakte,
„ waar mede deeze brokken elkander raaken, is plat, en
„ dus niet uitgehold en bol. De stof waar uit zy bestaan
„ heb ik verzuimd te onderzoeken; maar denklyk zal zy
„ *Quarts* zyn, waar van zy al het voorkomen heeft.

„ Kan gesmolte *Lava*, *perpendiculair* nederstortende,
„ in zulke rechtstandige Kristallen veranderen? Vindt men
„ ooit *Lava*, die men onbetwistbaar daar voor houdt,
„ tot zulke *Basaltkristallen* gevormd? Alles toont aan, dat
„ deeze Kristallen geschooten en van langsamerhand ge-
„ groeid zyn, in eene vloeistof, welke zich in staat be-

„ vondt om de ſtof tot aanwas op derzelver oppervlakte
„ aan te voeren: zo dat de ſtof, waar uit de Kristallen
„ gevormd zyn, in die vloeiſtof opgelost en door de ge-
„ heele masſa verſpreid was. De dampkring konde daar-
„ toe niet dienen: ook groeijen zy nu niet meer, maar
„ vervallen —— althans tegenwoordig, in de lucht ſtaan-
„ de, neemt hunne grootte noch toe, noch af.

„ Dit alles overweegende, komt my de gedachte, als
„ of zy door het ſtollen van eene *Lava* ontſtaan waren, by
„ uitſtek ongerymd voor: en het ſchynt my klaarblyklyk,
„ dat zy midden in een ſcheivocht, 't geen dezelve moet
„ omringd hebben, door *Kriſtalliſatie* dus gevormd
„ zyn."

De Hoogleeraar KROM voegt 'er by: „ Groepen van
„ zodanige Baſaltpylaaren had deeze geleerde Waarnee-
„ mer op verſcheide plaatzen in *Schotland* gezien; doch
„ onder deeze alle heeft de hier gegeevene beſchryving
„ voornaamlyk betrekking tot een groep in de nabyheid
„ van *Edinburg*, welke myn Vriend, daar een geruimen
„ tyd verblyf houdende, dagelyks voor oogen hadt.
„ Even buiten *Edinburg*, naamlyk, aan de zuidoostzyde,
„ ligt een gebergte, 't welk uit deeze ſteenen is zamen-
„ geſteld; langs hetzelve, (echter niet aan den voet,
„ maar omtrent een derde hooger,) loopt de weg naar
„ *Diddiſton*: dus heeft men aan de rechterhand van dee-
„ zen weg een ſteilte, die in eene vallei zich verliest; aan
„ de linkerzyde ſtaan de *Baſaltſteenen*, die boven den weg
„ recht opryzen, maar, laager onzichtbaar zynde, uit de
„ vallei ſchynen voort te komen."

Leerrede over den Geest en Toon van het Gebed onzes Heeren. Door J. VAN LOO, *Predikant te Ootmarſum. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8vo. 48 *bl.*

In het Voorberigt ontvouwt de Eerw. VAN LOO de beweegredenen, die hem tot het uitſpreeken deezer Leerrede bewogen hadden. By het algemeen gebruik, het nog meer algemeen misbruik, van het *Gebed onzes Heeren*, is eene dier redenen; — eene andere, dat zeer veelen, zints de kindsheid aan dat Gebed gewoon, geenen inval hebben, om te vraagen na den waaren zin, zo des Voorſchrifts in 't algemeen, als van ieder deel daarvan; 't welk

welk ten gevolge heeft, dat zy telkens dit formulier herhaalen, zonder het te verſtaan, en alzo niet kunnen gezegd worden, *in Geest en in Waarheid te bidden.* Om deeze en ſoortgelyke nadeelen te keer te gaan, nam de verſtandige en godvrugtige VAN LOO het oordeelkundig en heilzaam beſluit, om zyner Gemeente, als in een enkelen opſlag, den algemeenen inhoud van dit meesterſtuk van Gebeden onder het oog te brengen, en, door de ontvouwing van den lieflyken toon, die hier, als 't ware, de maat ſlaat, van deszelfs voortreffelykheid te overtuigen. Dat de Leeraar aan zyn Opſtel eene meerdere algemeenheid heeft gegeeven, door het in druk te doen verſchynen, daar mede heeft hy het publiek van nieuws aan zich verpligt.

In vyf Aanmerkingen bevat VAN LOO, 't geen hy dienſtig oordeelde, betrekkelyk tot zyn oogmerk, voor te draagen. Zy zyn de volgende: „ De kortheid van woor„ den en rykdom van gedagten. —— De bedaarde toon, „ die 'er in heerscht. —— De algemeene verſtaanbaar„ heid, en algemeene geſchiktheid, voor alle behoeften „ en alle toeſtanden der menſchen. —— De nederigheid „ en het vertrouwen, die het veronderſtelt. — De geest „ van godzaligheid en menſchenliefde, dien het zoekt „ te bevorderen." Onder ieder deezer Afdeelingen ontmoeten wy, beſtaanbaar met den omvang eener Leerrede, een aantal fraaie aanmerkingen, den verſtandigen en godvrugtigen Dienaar van het Euangelie van CHRISTUS waardig, en welker aandagtige overweeging wy ten emſtigſte aanpryzen, als die niet weinig zullen toebrengen, om den biddenden Christen dit Voorſchrift met kennis van zaaken, met eerbied, tot zyn eigen nut en ſtigting, zo dikmaals hy zich daar van bedient, te doen herhaalen.

SEERP GRATAMA, *Advocaat te Harlingen, Zeedekundige Verhandeling ter Oplosſing van het Voorſtel:* „ de Na„ tuur en de Oorzaken des Bygeloofs te onderzoeken „ en aan te wyzen, waar by het toekome dat het „ zelve dikwils meer vermag om der Menſchen Harten „ te bewegen, dan de Godsdienst zelve; voorts welke „ de beste Middelen zyn om in de Burgerlyke Maat„ ſchappy het Bygeloof in deszelfs Geboorte en Op„ groei te verhinderen, of het reeds ingewortelde be„ houdens den Godsdienst uit te roeien." *Aan welke de Eerprys van het Stolpiaansch Legaat, in den Jaare* MDCCLXXXXV, *is toegeweezen. Waar by nog eene Nederduitſche Verhandeling over 't zelve Onderwerp gevoegd is. Te Leyden, by* Sam. en Joh. Luchtmans, 1796. *In gr.* 4*to.* 117 *bl.*

Het Bygeloof, doodlyk vergif van het menſchelyk hart, te beſtryden, en, door het uitlooven van Eeregoud, de poogingen van Wysgeerige Vernuften daartoe gaande te maaken, viel in het plan, door den menschlievenden zaligen JAN STOLP beraamd. Van hier dat de Uitvoerders van 's Mans Laatſten Wille de boven opgegeevene Vraag, met een oordeelkundig beleid, hadden uitgeſchreven. Verwonderd ſtonden wy, in den eerſten opſlag, nevens hun, over het klein getal van ſlegts twee Antwoorden, op eene zo belangryke Vraage ingekoomen. Agtgeeving op het woelagtige, en ſtille, bedaarde overdenking belemmerende, des naastvoorgaanden tyds deedt die verwondering verdwynen. Of over het opgehangen Onderwerp tot meerdere voldoeninge zou kunnen geſchreven worden, valt moeilyk te bepaalen. Intusſchen ſchroomen wy niet, de betuiging der Keurmeesteren by te vallen, dat GRATAMA's Verhandeling, „ al waren 'er „ meer andere ingekoomen, en die misſchien van geene „ mindere waarde, evenwel altoos eene ontwyfelbaare „ aanſpraak, om na den Eereprys te dingen, zou gehad „ hebben."

In vyf Hoofdſtukken bevat GRATAMA zyne bedenkingen. Het *eerſte* Hoofdſtuk, behelzende *Inleidende algemeene beſchouwing van het Bygeloof*, vertoont, in een aantal treffende, weluitgekozene, byzonderheden, onder wat al verſchillende gedaanten het Bygeloof zich kan vertoonen, en

de

de ſchadelykſte uitwerkzels voortbrengen. Met de Karthagers, als de vyand voor de poort is, het bloed van tweehonderd onnozele kinderen, ten Zoenöffer aan Kronus, te plengen; —— God als een Dwingeland aan te zien, geen oog in 't ruim der ſchoone Schepping te durven opſlaan, opdat het hart 'er niet door verheugd en verleid worde; —— het geluk van een Volk te doen afhangen van het verſchieten van eene ſtar, van het verſchynen van een komeet; —— met het Romeinſche Leger niet te durven vegten, omdat zekere heilige hoenders niet gegeeten hebben; —— zyne zonden, voorledene en toekomſtige, af te koopen; —— met zyn dertienen niet aan tafel te durven zitten; — uit het gehuil der honden een ſterfgeval te voorſpellen; — het drieënzestigſte jaar zyns leevens als het moordjaar te beſchouwen; —wanneer de kinderen zukkelen te gelooven dat zy betoverd zyn: —— deeze, en meer ſoortgelyke, zotternyen geeft GRATAMA, uit duizenden, op, als ſtaalen van Bygeloof, welke men by jong en oud, ryk en arm, zwakken en ſterken, wyzen en dwaazen, in alle eeuwen, by alle volken, aantreft, zo algemeen zelf, dat hy als zyn meer dan waarſchynlyk gevoelen opgeeft, „ dat de man noch gebooren moet wor„ den, die, zonder hier den tol der menſchelyke zwak„ heid te hebben betaald, ſterven zal." —— In het *tweede* Hoofdſtuk gaat GRATAMA over tot nadere bepaalinge, *wat eigenlyk* Bygeloof, *wat een* Bygeloovige *zy*. — *Bygeloof* wordt hier omſchreven, als zynde „ die dwaling „ van den Mensch, waar door hy aan God of Gods re„ geringe eenige eigenſchap of werking met betrekking „ tot den mensch toeſchryft, die daar in niet is — *of* „ die dwaling in den Mensch, waar door hy aan God „ eenige middelyke of onmiddelyke werkinge op den „ Mensch toeſchryft, die met Gods eigenſchappen niet „ beſtaanbaar is — *of wel eindelyk* die dwaling in den „ Mensch, waar door hy of aan God of aan dingen bui„ ten God, aan bezielde of onbezielde wezens, die be„ ſtaan of die de verbeelding ſchept, aan daden of toe„ valligheden toeſchryft eenige werkinge op zyn eigen „ weezen, die met Gods eigenſchappen, den aart der „ dingen en zyne eigene nature, niet beſtaanbaar is." Volgens deeze bepaaling zou het Bygeloof, naar gelange der voorwerpen, omtrent welke het werkzaam is, in vyf ſoorten kunnen geſchift worden; gaande onmiddelyk omtrent God — bezielde weezens — en onbezielde dingen, die

beiden beſtaan — weezens, die de verbeelding ſchept — en omtrent daaden of toevalligheden. —— Door een *Bygeloovigen* wordt zulk iemand verſtaan, „ die de dwalinge „ des bygeloofs dwaalt, of wel zulk een, die in God of „ Gods regeringe eenige eigenſchap of werkinge met be„ trekking tot den mensch erkent, die daar in niet is." —— Het *derde* Hoofddeel loopt over de *naſpooring en ontwikkeling van de natuur en de oorzaaken des Bygeloofs.* Naa een reeks van voorafgaande redekavelingen, raakende het natuurlyk bezef, wegens Gods aanweezen of beſtaan, den menſchen als ingeſchapen, even gelyk verſcheiden andere van zelf ſpreekende waarheden, gepaard met de moeilykheid, zo niet onmogelykheid voor den mensch, om te weeten *wat en hoedanig* God zy, ſchryft GRATAMA: „ Een hart vol vrees en onrust, ontſtaande uit het gevoel „ van elende, eigene ongenoegzaamheid en afhangelyk„ heid van God, gepaard met traagheid tot onderzoek „ omtrent God, den aart der dingen en onderlinge be„ trekkingen tuſſchen dit alles, en tevens met eene on„ getemde zugt naar uitredding — zie daar, waarin wy „ kortelyk de eerſte en hoofdoorzaak meenen gelegen te „ zyn van die overyling of dwaling in den mensch, waar „ door hy aan de Godheid eigenſchappen of werkingen „ met betrekking tot den mensch toeſchryft, die met ha„ re natuur niet beſtaanbaar zyn, of waar door hy aan „ dingen buiten God, aan bezielde of onbezielde wee„ zens, die beſtaan of die de verbeelding ſchept, aan da„ den of toevalligheden kragten en werkingen toeſchryft, „ die of aan God behoren te worden toegekend, of aan „ God zouden moeten worden toegekend, indien zy met „ de volmaaktheid van Gods weezen beſtaanbaar waren." Eene andere oorzaak vindt GRATAMA in eene *zwakheid van Geest*, welke, indien zy niet natuurlyk in denzelven huisveste, dikmaals, zo niet altoos, uit zwakheid van het Lichaam haaren oorſprong neemt; en hy ſtaaft deeze ſtelling door verſcheiden voorbeelden, als dat van den ſchranderen PERICLES, die zynen Stuurman, toen deeze met de menigte verſchrikt wierdt by eene Zonsverduistering, zynen Mantel voor de oogen hing, en hem vraagde, *of ook die Verduistering verſchrikkelyk ware, of een voorteeken van iet verſchrikkelyks?* en, egter, toeliet, dat hem, in zyne jongſte ziekte, een tovermiddel aan den hals gehangen wierd; — en een ander van den anders verſtandigen PASCAL, die zich met een yzeren gordel, met ſpykers bezet,

te-

tegen de zonde wapende, en ernſtig begeerde om na het Gasthuis der ongeneeslyke armen gedraagen te worden, om te midden der behoeftigen, en niet in zyne eigen wooning, te ontſlaapen. „ Het zwak gemoed, dat met „ angst in het toekomende opziet, is de eigen grond, „ waarin het Bygeloof zich gemakkelyk vestigt, welig „ opgroeit, en waarin het, zoo 'er de Rede niet achter zit, ligtelyk den meester ſpeelt. Van daar is het, „ dat de zwakſte mensch (al het overige gelyk geſteld) „ zeker de Bygelovigſte is; van daar ook dat de Vrouwen —— in de bekerings-geſchiedenisſen eene grote „ rol geſpeeld hebben." Tot ſlot van dit Hoofdſtuk trekt GRATAMA de hoofdeigenſchappen des Bygeloofs aldus te zamen.

„ Het is eene dwaling, daarom is het onkundig; het „ ontſtaat uit een gevoel van ellende en eige ongenoegzaamheid, daarom is het uit zynen aart zwak en naargeestig, het is vreesachtig naar de vrees, waar uit „ het geboren wordt; dom en werkeloos naar de traagheid van onderzoek, die het ten grondſlag heeft. Ongetemde zugt naar uitredding doet het alles aangrypen, wat zich ter redding voordoet, en maakt het zóó „ verſcheiden in de voorwerpen, waar omtrent het werkzaam is. Het denkbeeld van God ligt 'er altyd, ſchoon „ zomwylen diep, in verholen, en indien dit 'er niet in „ is, dan is het geen Bygeloof. Indien het tot eene hebbelykheid aangroeit, gaan 'er alle die ongemakken mede vergezeld, die de vrees, naargeestigheid, traagheid, domheid, en onkunde vereenigd, op den mensch „ hebben, en maakt het zich ten laatſten meester van den „ geheelen mensch. Deeze doet dan afſtand van alle „ Rede. Zyne naargeestigheid ſchildert hem dan alles „ met zwarte kleuren. God wordt een dwingeland vol „ toorn, die van de menſchelyke ellende zyn ſpel en „ wellust maakt, en de ſterveling een niets beduidend „ weezen dat lyden moet. —— Hy veracht in anderen al „ wat gezond verſtand heet; al wat fraai, groot, edel is, „ Kunſten, Weetenſchappen en de Deugd zelve; goedheid en braafheid is ydelheid, de beste daden blinkende zonden. —— Hy heeft geen bezigheden, dan die „ van zynen Godsdienst, en deeze is een niets beduidend „ gogelſpel of wartaal; zyne oogen zyn niet waardig dat „ zy het licht aanſchouwen, en hy ſluit by dagen zyne „ venſters: by nagt waaren de ſpooken en geesten der

„ ver-

„ verſtorvenen om zyne ſponde, en het is met kragt van
„ kruiſen, tekenen en verbiddingen, dat hy zich voor
„ hunne woede of invloeden beveiligt. Hy wentelt zich
„ in zyn bedde, tot dat de vermoeienis hem de oogen
„ ſluit; dan ſlaapt hy, jaa! maar de yſſelykſte droomen
„ teisteren zyne ziel; dan ziet hy niet dan afgronden,
„ vuur en helle; dan zyn het Draaken die hem drei-
„ gen te verſcheuren; dan is het de Vorst der duisternis
„ zelf, die hem zóó zal aangrypen, en het zyn de ram-
„ melende ketens die hem met ſchrik doen ontwaaken,
„ ſteeds nieuwe ſtof tot kwelling nalaatende voor den
„ volgenden morgen. In 't kort, hy is ongelukkig door
„ en door, ledig, lui, dom, ligtgelovig, zich zelf en
„ anderen ten laſt, onnut voor de zynen, voor *de Maat-*
„ ſchappy en de prooi van den eerſten bedrieger, *die hem*
„ met uitredding vleit, welke hy noch gelooft noch ver-
„ langt." Met regt merkt GRATAMA aan, op deeze al-
gemeene ſchets, dat dezelve, naar gelange der verſchil-
lende karakters, tyden en plaatzen, onderſcheiden is, en
nimmer op een enkel voorwerp kan worden toegepast.

Het *vierde* Hoofdſtuk heeft ten oogmerke, de redenen te ontvouwen; *waarby het toekome, dat het Bygeloof dikwerf meer vermag om der Menſchen hart te bewegen als de Godsdienſt zelf.* Te ſpoedig, naar ons inzien, ſtapt onze kundige Schryver van dit onderwerp af, hoewel zyne aanmerking niet geheel ongegrond is, dat verſcheiden, voorheen aangevoerde, bedenkingen hier insgelyks kunnen worden toegepast. —— Onder de middelen, welke, in het *vyfde* of laatſte Hoofdſtuk, ter voorkominge of weeringe van het Bygeloof worden aan de hand gegeeven, ontmoeten de volgende onzen meesten byval: „ Leeraar eene
„ gezonde Zedenkunde, gelyk Christus dede. Doe het
„ lelyke van de ondeugd en het beminnelyke van de
„ deugd kennen, en dat God een welbehagen heeft in
„ een zuiver hart, vol liefde, en in de Gebeden van de
„ zulken, die gaarne goeddoen en een afſchrik hebben
„ van het kwade. Leer eene mannelyke verdraagzaam-
„ heid in de rampen des levens, en wys een uitkomst
„ aan in een leven naa dit leven, daar de nevelen zul-
„ len wegvallen, daar men God zien zal, en elk zyn
„ loon ontvangen zal. —— Verſpreid in uwe Maatſchap-
„ py allerleye nuttige kundigheden, en ſnyd de nutte-
„ loze af, zoo veel dit mogelyk is. Het Bygeloof neſtelt
„ gaarne by de onkunde, en (al het overige gelyk ge-

„ ſteld)

„ ſteld) is de onkundigſte mensch zeker de bygelovigſte.
„ —— Verſpreid in uwe Maatſchappy een algemeenen
„ Geest van werkzaamheid. Werkeloosheid en loomheid
„ koesteren het Bygeloof. Het zyn drie geſusters, die
„ de eene de andere de hand reiken. Reis door de lan-
„ den, daar geene ieverheid is, doorblader de geſchie-
„ denisſen der Kloosters, en gy zyt overtuigd van het geen
„ ik zegge. —— In één woord, vat alle die middelen
„ gretig aan, die min of meer regtſtreeks uitloopen om
„ te vermeerderen de natuurlyke en zedelyke ſterkte van
„ 't Volk, dat gy te leiden hebt."

Wat nu de tweede Verhandeling aangaat, welker Schryver niet heeft goedgevonden zynen naam bekend te maaken, doch dien wy, uit verſcheiden byzonderheden, onzes oordeels, niet onwaarſchynlyk zouden kunnen giſſen: met verlof der Keurmeesteren dunkt ons veel te ſchraal de lof, enkel die van *werkzaamheid en beleezenheid*, hem gegeeven. Wy voor ons meenen in hem ontmoet te hebben, den ſchranderen Wysgeer en geoeffenden Kenner van het menſchelyk hart. Min regelrecht, dan GRATAMA, treedt die Ongenoemde ter zaake, en vervalt hy meermaalen, in uitweidingen, die, immers in den eerſten opſlag, met het onderwerp in geen onmiddelyk verband ſtaan. Met dit alles, zo veele blyken van oordeel en vernuft hebben wy allerwegen ontmoet, dat, indien de uitſpraak over den Eereprys mede aan ons geſtaan hadde, onze keuze in geen kleinen twyfel zou gehangen hebben. Liet ons beſtek het toe, wy zouden, door eene opzettelyke ontleeding deezer Verhandelinge, onze oordeelvelling kunnen goedmaaken. Nu moeten wy, benevens die van den bekroonden GRATAMA, de leezing der naamlooze Verhandelinge wel ernſtig aanpryzen.

Eenige Berichten nopens de Euangeliſche Broederkerk, of de zoogenaamde Hernhutters. Getrokken uit een klein Geſchrift van A. G. SPANGENBERG. *Te Dordrecht, by* A. Blusſé en Zoon, 1796. *In gr.* 8*vo.* 107 *bl.*

Meer godgeleerde bedenkingen, dan historiſche narigten, ontmoeten wy in dit Boeksken; en deeze narigten betreffen nog meer de eerſte opkomst en lotgevallen der Broeder-Gemeente, dan dat zy over haaren tegenwoordigen toeſtand eenig licht verſpreiden.

Zo

Zo loopt, b. v., het, dus genoemd, kort geſchiedkundig bericht van de Euangeliſche Broederkerk niet verder dan tot aan den dood des Graaven VAN ZINZENDORF. Het verſlag van den arbeid der Euangeliſche Broeders onder de Heidenen is oppervlakkig, en bevat ſlegts eenige algemeenheden. De Afdeeling, loopende over de Vervolgingen, welke de Euangeliſche Broeders ondergaan hebben, is, met tuſſchenvoeging van eenige nadeelige lotgevallen, den Broederen bejegend, eene korte Verhandeling over den Geweetensdwang, en deszelfs onbeſtaanbaarheid met de Leere des Zaligmaakers. Voor 't overige ſchynt dit Geſchrift voornaamlyk te zyn ingerigt ter wegneeminge van eenige bedenklykheden, zo tegen de Leere als tegen de Gebruiklykheden der Broeder-Gemeente, van tyd tot tyd, ingebragt. Zo zyn, b. v., zommigen, en, inderdaad, niet zonder reden, gevallen over verſcheiden aanſtootlyke uitdrukkingen in hunne Gezangen of Liederen. Die Liederen, merkt onze Schryver aan, welke de Broederkerk voormaals gebruikte, doch „ met „ de eenvouwigheid en het ernſtige der Goddelyke waar„ heid niet volkomen ſtrookten, zyn reeds voorlang in „ onbruik, offchoon zy (voegt hy 'er nevens) even„ wel in het geheel niet dien zin hadden, dien men 'er, „ gedeeltelyk om 'er mede te ſpotten, gedeeltelyk uit „ misverſtand, aan gegeven heeft."

Proeve over éene Waare Kerk; of Wysgeerig Betoog, dat 'er maar één éénige Godsdienst met het Geluk des Menschdoms beſtaanbaar, op Aarde zyn kan. Door een Aanbidder van God, en een Beminnaar der Menſchen. (Niet vertaald.) 1796. *In gr.* 8vo. 32 *bl.*

Niet vertaald! Eene groote eere, voorwaar, voor ons Land, dat op deszelfs bodem zulke wanſmaaklyke, vergiftige, lettervrugten groeien! De vryheid der Drukperze beſchouwen wy als een onvervreemdbaar regt van den Mensch en Burger, niet ſteunende op Discuſſiën van Volksvertegenwoordigers, en waaromtrent het genomen Dekreet in geen ander licht moet beſchouwd worden, dan als eene verklaaring, dat de banden, welke dus lang de Natie hadden gekluisterd, thans zyn losgerukt. Is 'er dan niets goeds onder de Zonne, 't welk niet ten kwaade wordt misbruikt? Van het dierbaar regt, „ om

„ zy-

„ zyne gedagten en gevoelens aan anderen te mogen „ openbaaren, het zy door de drukpers of op eenige an- „ dere wyze," levert deeze *Proeve* een voorbeeld op, 't welk, indien eenig ander, onder de misbruiken moet gerangſchikt worden. Wy zyn niet bang voor den titel van dit Geſchryf; *dweepzieke*, *bevooroordeelde*, *listige*, *eigenbaatige en heerschzugtige menſchen* zyn wy niet: ook is het in ons geene verwaandheid, dat wy de *Epithete* van *domnen* ons niet willen laaten aanleunen. Dat wy op de eerstgemelde zwarte lyst ons niet rangſchikken, zyn wy, grootdeels, verſchuldigd aan den Godsdienst van JEZUS, die hier, quaſi, toegejuichd, doch welks voornaame grondſlagen inderdaad ondermynd worden. En dat wy geene domöoren zyn, daar van behoeven wy onzen zich waanenden *oorſpronklyken* Schryver alleen ten bewyze aan te voeren, dat zyn ſchryven niets meer of anders is, dan een ontleend naapraaten van 't geen VOLTAIRE en andere zich noemende fraaie Vernuften gezegd en herzegd hebben, en 't welk gemoedelyke, zelfdenkende, verſtandige, menschlievende, verdraagzaame en geoeffende Christenen, met mond en pen, honderd en honderdmaalen wederlegd hebben. Wilden wy ons de moeite getroosten, of vonden wy daar toe eenige noodzaaklykheid, niets zou ons gemaklyker vallen, dan het onbeſtaanbaare, het, 't zy dan uit onkunde, of moedwillig, verkeerd opgegeevene, 't welk, in dit Geſchrift, op veele plaatzen, doorſtraalt, in een helder daglicht te plaatzen. Doch wy zouden, dus doende, dezelfde beſchuldiging verdienen, die wy den Ongenoemden aantygen: wy zouden ſlegts herzeggen, 't geen anderen, op eene voldoende wyze, vóór ons gezegd hebben. Voor min geoeffenden oordeelden wy dit weinige te moeten aanmerken, opdat zy door den titel zich niet laaten op den mouw ſpelden, alsof zy hier iets nieuws zouden aantreffen. — Intusſchen wordt het Publiek met nog meer ſoortgelyk origineel vernuft gedreigd, daar de Schryver, zo in het *Voorbericht*, als in den loop des Geſchrifts, aankondigt, dat men dit Stukje ſlegts hebbe aan te merken als eene proeve van een uitgebreider Werk, 't welk, eerlang, het licht zien zal.

De

De Boeren Weer-wikker; of aanwyzing van de aanſtaande Luchtsgeſteldheid, uit eene langduurige waarneeming van den Barometer; tot nut van den Landman in den Hooi- en Oogst-tyd. Te Groningen, by J. Oomkens *en* J. Dikema, 1796. *In gr.* 8*vo.* 16 *bl.*

De Schryver van dit Stukje moet onze *Vaderl. Letteroeffeningen* niet geleezen hebben; dewyl hy betuigt, „ dat wy, zo veel hy weet, in onze Moederſpraak „ zulk eene op de ondervinding ſteunende aanwyzing van „ het nuttig gebruik van den Barometer nog niet heb„ ben," als hy hier aanbiedt. Immers deelden wy daar in (zie de *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1792. bl. 15-65 — en 109.) de *Proeven des Heeren* RICHARD KIRWAN, *over de Veranderingen des Barometers*, mede. —— Proeven, wy bekennen het, die van meer omſlags zyn, en dieper gaan, dan de *Waarneemingen* hier aangeboden, en welker herhaalde leezing wy, te deezer gelegenheid, niet kunnen nalaaten aan te pryzen. Behalven deeze hebben een MUSSCHENBROEK en anderen, die in onze Taale over dit gedeelte der Natuurkunde ſchreeven, zich daar over uitgelaaten. Had de Opſteller gezegd, dat hy geen afzonderlyk klein Werkje over deeze ſtoffe, voor den Boerenſtand geſchikt, in onze Moederſpraak kende, dan was hy de waarheid nader gekomen.

Niettegenſtaande deeze aanmerking, bevat dit Stukje voor den Landman een onderrigt, wegens dit in vroegeren tyde by Natuurkundigen alleen, en nu by allen, zo bekend Weerkundig Werktuig. 't Welk zeker door den Landman met voordeel kan gebruikt en geraadpleegd worden, ſchoon hy, door de Ondervinding, zich reeds veele Waarneemingen aangeſchaft, en by Overhandreiking bekomen hebbe, die met de Aanduidingen uit het Weerglas ontleend, grootendeels, zamenſtemmen. Om daar in zekerder en op vaster voet te gaan, zal hy den Barometer met vrugt kunnen raadpleegen, en van de XXV hier opgegeeven Regelen, die egter alle geenzins, voor zo verre de onze loopen, van gelyke waarde zyn, gebruik maaken. —— Het korte onderrigt wegens het maakzel en de Proeve eens goeden Barometers kan hem ook van dienſt weezen.

Al het voorſpellende intuſſchen van den Barometer komt

komt neder op de nettere aanduiding van de zwaarte der Lugt, welke wy daar door bekomen, dan die wy van elders kunnen verkrygen. Weshalven de Opſteller zeer wel zegt, „ dat het eigenlyk de verandering van de „ zwaarte der Lugt is, die door haare meerdere en „ mindere persſing en drukking alle veranderingen in „ den Barometer moet veroorzaaken. Dus beſtuurt het „ Lugtgeſtel den gang van den Barometer, naar de na„ tuurlyke wetten van beweeging, en doet de kwik ry„ zen of zakken, naar evenredigheid de Lugt zelve „ zwaarder of ligter is." In de daad, de Barometer is eigenlyk een *Lugtweeger*. Schoon de Opſteller dit erkenne, en tuſschen beiden in 't oog houde, ſchynt hy nu en dan met het *Voorzeggend Vermogen*, als wy het zo eens mogen noemen, te veel op te hebben: dewyl, behalven de zwaarte of ligtheid der Lugt, zeer veele oorzaaken tot de daadlyke Weersgeſteltenisſe medewerken. 't Geen niet wegneemt, dat men algemeene Regels konne opgeeven; doch die aan veele uitzonderingen onderhevig zyn. Trouwens, dit blykt uit veele der Regelen zelve, die ten ſlotte van deezen *Boeren Weer-wikker* voorkomen. Wilden de Landlieden zich van dit Werktuig bedienen, zy zouden, in veele gevallen, de by hun reeds aangenomene Weerwaarneemingen, waar op zy nu afgaan, bevestigd vinden; en niet zelden in de gelegenheid komen, om voordeel te doen met de vroegere aanduidingen, wegens de meerdere zwaarte of ligtheid der Lugt, welke het Weerglas ſchenkt, dan zy van elders met mogelykheid kunnen opdoen. — In zo verre dan pryzen wy de handleiding, hier geſchonken, den Boerenſtand aan, en pryzen het oogmerk des Opſtellers.

Byvoegſels en Aanmerkingen voor het Zestiende Deel der Vaderlandſche Historie van JAN WAGENAAR. *Door Mr.* H. VAN WYN, *Mr.* N. C. LAMBRECHTSEN, *Mr.* ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS, *en anderen. Te Amſterdam, by* J. Allart, 1795. *In gr.* 8*vo.* 103 *bladz.* —— *Dezelfde, voor het Zeventiende Deel,* 112 *bladz.*

Volgens onze belofte haasten wy ons met verſlag te doen van de nog overige Stukjens deezer leezenswaardige Byvoegſelen. Ons gevoelen, over deezen nuttigen arbeid,

hebben wy meermaalen verklaard, en behoeven die verklaaring nu niet te herhaalen.

In het Zestiende Stukjen, bl. 2—11, ontmoeten wy terſtond eene gewigtige Aanmerking, maar te uitvoerig om hier te worden overgeſchreven, over het toevoegen van Afgevaardigden te velde, wegens de algemeene Staaten, aan den Opperbevelhebber des Legers. Een misſlag van WAGENAAR wordt daarby aangewezen, en de handelingen van 't groot *Beſoigne* der Staaten van Holland, over dit onderwerp, voorgedragen, te gelyk met het ſchryven der gemelde Staaten aan hunnen Stadhouder, welke nu reeds den Engelſchen throon had beklommen, en des Konings antwoord. Men ziet uit alles, hoe omzichtig de Staaten waren om vooral den Vorst geenen aanſtoot te geeven; met hoeveel behoedzaamheid alles wierd voorgeſteld en behandeld, hetgeen tot deszelfs, het zy dan wel of kwalyk verkregen, gezach eenige betrekking had; en de wyze, op welke [zo als de Schryver, zacht genoeg, zich uitdrukt] zyne Majeſteit de verſchillende begrippen der Staatsleden wist te leiden.

Op bl. 13—16 wordt geſproken van de vergeefſche poogingen der Staaten om den Vrede tusſchen Keizer LEOPOLD en den Grooten Heer te bewerken, en by die gelegenheid, bl. 16, gezegd; „ de Gezant ſlaagde hier in niet naar „ wensch, en men zal, in 't vervolg, zien, dat eerst ten „ Jaare 1692, onder bemiddeling van Groot-Brittannie en „ deezen Staat, die zaak volvoerd wierdt." Op den rand vindt men aangehaald, WAGEN. *Vaderl. Hist.* 16 D. bl. 169. [dit moet 196 zyn]. Hieruit zoude men beſluiten, dat, in het Jaar 1692, de Vrede tusſchen de twee gemelde Mogendheden wierd getroffen. Doch, wanneer men de aangewezen plaats van WAGENAAR naleest, vindt men, dat ook toen de aangewende poogingen vruchtloos waren. De oorlog bleef nog verſcheiden jaaren voortduuren, en eindigde niet voor het aangaan van den Vrede van Karlowitz, in den aanvang des Jaars 1698 (*).

De onderneeming, om de Engelſchen van de dwinglandye van JACOB DEN II te verlosſen, had den Staat eene uitgaaf gekost van 7,301,322:1:8, volgens WAGENAAR,

(*) WAGEN. *Vad. Hist.* D. XVII. bl. 18. Zie ook de Aanmerking in het 17de Stukjen van dit Werk, bl. 5.

NAAR (*), van welken TINDAL zeer weinig verſchilt, ſchoon hy in de byzondere posten der rekeninge misſlagen ſchynt te hebben. TINDAL zelve rekent deeze ſom, in Engelsch geld, op omtrent 686,500 ponden ſterling, en hiervoor werden den Staaten, in Engeland, niet meer dan 600,000 ponden toegelegd, welke, zo als wy hier bl. 17 vinden aangetekend, „ een derde terſtond, een ander „ derde, vier maanden daar na, en 't overſchot in den „ Winter des Jaars 1690," zouden betaald worden. „ Maar, hierin, was men agterlyk," en de Nederlanders moesten nog omtrent drie jaaren geduld hebben.

Bekend is het geſchil, over de Nominatie van Schepenen, hetgeen, na de verheffing van WILLEM DEN III op den throon van Engeland, tusſchen deezen en de Stad Amſterdam ontſtond. By hetgeene WAGENAAR daaromtrent bericht, worden hier bl. 25—32 nog eenige aanmerkingen gevoegd. Byzonderlyk is leezenswaardig hetgeen, bl. 26, aangetekend wordt aangaande de redenen, waarom men, ter Staatsvergaderinge van Holland, de voorſlagen van Amſterdam van de hand wees, waaruit men de vrees des zich noemenden *Souverains* voor zynen Koninglyken Stadhouder duidelyk kan beſpeuren.

Bladz. 32—42 behelst het verhaal, hetgeen WAGENAAR in zyne *Geſchiedenisſen van Amſterdam* geeft, aangaande de valſche beſchuldiging, door zekeren booswicht tegen ſommige Leden van de Regeeringe dier Stad ingebragt, met byvoeginge van nog eenige omſtandigheden, welke den Historieſchryver onbekend waren.

By het nagaan van het gewicht, hetgeen veeltyds geſteld wordt in dingen van geene waarde, vindt men niet zelden ſtof tot meesmuilen, het zy men lette op de gedraagingen van byzondere perſoonen, of op de handelingen van Vorſten, Overheden en hooge Collegien. Dat by plegtige voorvallen eenig *cærimoniœel* bewaard worde, is niet af te keuren; het ligt in 's menſchen natuure, en is, in zekere maate, tot eene goede orde noodzaaklyk. Maar ſomtyds wordt het, door een ingebeeld *point d'honneur*, gedreven tot belachlyke uiterſten. Een voorbeeld daarvan ontmoeten wy in deeze *Byvoegſels* (†), hetgeen wy niet

(*) *Vad. Hist.* D. XVI. bl. 24. TINDAL, *Contin.* Vol. I. *p. m.* 142.

(†) Bl. 55, 56, 57.

niet kunnen nalaaten den Leezer mede te deelen. Wanneer Koning WILLEM, op den vyfden van Sprokkelmaand des Jaars 1691, uit Engeland gekomen, in den Haag zyne intrede deed, „kwamen," zegt onze Schryver, „beide de Hooge Kollegien [te weeten de Staaten Generaal „en die van Holland] in derzelver Vergaderplaatzen .... „byeen; van waar zy zig naar den Vorst begaven, om „hem te verwelkoomen. Hier uit ontſtondt, ten zelven „dage, een nietig, maar heevig, geſchil. 't Zy dat men „elkander, hier, een vlieg, gelyk men ſpreekt, op 't „ſtuk van den voorrang, hadt willen afvangen, 't zy ieder zynen yver, in het eerst begroeten zyner Majeſteit, als om ſtryd, wilde aan den dag leggen, of dat, „misſchien, deeze beide zaaken te ſaamen liepen, zeker „is het, dat, zo dra men, ter Generaliteit, 't verrigte „aldaar voorlas, in de volgende bewoordingen „ Hun „„ Hoog Mog. zyn, *en corps*, gegaan naar de *appartementen* van zyne Majeſteit, en hebben dezelve al„„ daar, ... *de eerſte voor alle Vergaderingen en Colle„„ gien*, verwellekomt en *gecongratuleert*," de Holland„ſche Afgevaardigden, hierop, deeden aanteekenen; „„ dat zy den inhoude van dien, *expreſſelyck*, *desavoueer„„ den*, als hebbende de Heeren Staaten van Holland „„ en West-Vriesland, hare Principalen, zyne Majeſteyt, „„ *en corps*, *voor* haar Hoog Mog., beneden aan de „„ koets, *gecomplimenteert*, en, vervolgens, tegen de „„ Reſolutie *proteſteerden*. ...." De overige Leden der „algemeene Staatsvergadering verzogten wel, hier op, „aan die van Holland, derzelver aanteekening te ligten, „by gebreke waar van zy zig hunne tegen-aanteekeningen „voorbehielden; doch 't is, meen ik, hier by, gebleeven."

—— *Ydelheid der ydelheden!*

Deerlyk is hetgeen wy, bl. 59, uit eenen brief van den Ambasſadeur CITTERS, aangaande het uiteinde van den Admiraal KORNELIS TROMP, leezen, maar hier niet zullen overneemen.

Over het voorgevallene met de Stad Goes, in Zeeland, in den Jaare 1692, waarin Koning WILLEM een zo willekeurig gezach oefende, vinden wy weinige byzonderheden aangetekend, bl. 67—69.

Breeder zyn de Aantekeningen over den handel tegen de Gebroeders SIMON en KORNELIS VAN HALEWYN, welken (ten minſten de laatstgenoemde) zelven den Stadhouder den weg gebaand hadden tot de onbepaalde magt, wel-

welke deeze nu te Dordrecht oefende, en waarvan zy thans zelven de uitwerkſels gevoelden. De Byvoegſels over deeze rechtspleeginge loopen van bl. 69 tot 78.

Zeer merkwaardig wordt, op bladz. 82, genoemd het Zeegevecht van den 19den of 29ſten van Zomermaand (*), waarin JAN BART drie ſtaatſche Oorlogſchepen veroverde, en den Schoutbynacht HIDDE TJERKS DE VRIES, Zoon van den beroemden TJERK HIDDES, doodelyk gekwetst, te Duinkerken gevangen bragt. Het blykt uit het hier gegeven verhaal, dat dit onheil den ſtaatſchen Bevelhebber, met nog twee andere braave luiden, overkwam door de ſchandelyke lafhartigheid van vyf Kapiteins, die, in plaatze van hunnen plicht te doen, den vyand de ſpiegels toekeerden. Wy tekenen dit hier te meer aan, dewyl het ons heugt, dat wy ſomtyds den eerlyken DE VRIES zelven geheel ten onrechte van plichtverzuim of lafheid hebben hooren beſchuldigen.

Bl. 94 enz. zyn leezenswaardige Aantekeningen over den handel der Oostindiſche Maatſchappye, maar voor ons te uitvoerig ter overneeminge.

In dit Zestiende Stukjen zyn weder niet weinige drukfeilen ingeſlopen. Eene lyst, achter het Zeventiende Stukjen geplaatst, verbetert wel veele derzelve, maar niet alle. Hoe ongenegen om gebreken te vinden, oordeelen wy ons verplicht eenen zeer zinſtoorenden misſlag aan te wyzen. Op bl. 61, reg. 16, zal de Leezer zich zekerlyk verwonderen hoe eene *Smyrnaſche* Vloot te *Bengale* kwam. Zy kwam daar niet, maar te *Kingſale* in Ierland. Zie WAGENAAR, bl. 152.

Wy gaan nu over tot het Zeventiende Stukjen deezer Byvoegſelen. Op bl. 4 en 5 ontmoeten wy hier twee korte Aantekeningen over den oorſprong van het beruchte Verdrag van Verdeelinge der Spaanſche Heerſchappyen, den 11den van Wynmaand 1698 in den Haage geſlooten. WAGENAAR zegt: „ De Franſchen verſpreidden, zedert, „ dat Koning WILLEM dit Verdrag van Verdeelinge eerst „ ontworpen, en voorgeſlaagen hadt. Doch, (voegt hy 'er „ by) volgens onpartydiger berigten, ook van Franſchen „ zel-

(*) Het eerstgenoemde getal heeft WAGENAAR overgenomen uit het *Journal Hiſtorique du P.* DANIEL: de Schryver van het Byvoegſel verklaart zich voor het andere, op ſtukken van grooter gezach.

„ zelven, moet men de eerſte opening tot het zelve ſtel-
„ len op rekening van het Franſche Hof zelf." Voor het eerstgeſtelde worden in de *Vaderl. Historie*, D. XVII, bl. 13, aangehaald de *Memoires de M. de* TORCY, voor het andere het *Journal Hiſtorique* van P. DANIEL. De Schryver van de *Aanmerkinge* op deeze plaats betuigt by TORCY dit niet te vinden, en haalt, uit deszelfs *Memoires*, woorden aan, welke duidelyk den eerſten voorſlag van dit werk aan LODEWYK DEN XIV toeſchryven. Vanwaar dan het zeggen van WAGENAAR? Het komt ons voor, dat, ter aangehaalde plaatze der *Vaderl. Historie*, de Kanttekeningen *w* en *x* verkeerdlyk geſteld zyn, en dat het laatstgeſtelde aan TORCY, het eerſte aan DANIEL, moet toegekend worden. Immers deeze geeft Koning WILLEM (niet LODEWYK) op als den ontwerper van het Verdrag. Dus zoude de zaak enkel beſtaan, of in eene ſchryffeil, of in eene onverbeterde misſtellinge van den Drukker. —— Volgens TINDAL (*Contin.* of RAPIN's *Hiſtory of England*, Vol. II. p. 447, van den druk des Jaars 1761) waren ſommigen van gedachten, dat de eerſte opening tot dit Verdrag, in Lentemaand des Jaars 1698, door den Franſchen Koning was gegeven aan den Graave van PORTLAND.

Wy zouden in verſcheidene Aanmerkingen ſtof van beſpiegelinge voor den nadenkenden Leezer kunnen vinden, by voorb. over de bekrompen denkwyze der Wethouderſchap van Hamburg, welke, nog in het laatst der voorgaande eeuwe, den ſtaatſchen Reſident aldaar het bouwen eener Kapelle, ter oefeninge van den hervormden Godsdienst, achter zyne huizinge, wilde beletten, bl. 9. —— Over den vergeeffchen voorſlag der Regeeringe van Rotterdam, ter Staatsvergaderinge van Holland, dat de Regenten van die Provintie, tot bevordering der Inlandſche Handwerken, ... zouden belooven, om, met hunne Perſoonen en Familien, de overige Ingezetenen .... te zullen voorgaan, in het draagen van binnenslands gemaakte ſtoffen ... enz. „ Men maakte," zegt de Schryver, bl. 11, „ dit voorſtel *Commisſoriaal*, en het bleef ſteeken." —— Over de wonderlyke naauwgezetheid der *Euangeliſchen* of *Lutherſchen* in Duitschland, om toch vooral den *Gregoriaanſchen* Styl, als van eenen Paus hervoortgekomen, niet aan te neemen, niettegenſtaande deszelfs blykbaare juistheid, zonder 'er toch eenige geringe verandering in te maaken, uit welker hoofde men hem den *nieuwen Juliaan-*

ſchen

ſchen Styl der Euangeliſchen konde noemen, bl. 15. —— Doch wy willen dit Uittrekſel niet te lang maaken, en evenwel nog gaarne het eene en het andere aanſtippen.

Men weet dat WAGENAAR (*) eene vry uitvoerige beſchryving geeft van het character van WILLEM DEN III. Een trek of twee worden hier, bl. 29 en 30, by deeze ſchets gevoegd. Reeds in het Vyftiende Stukjen, bl. 36, had de Schryver van het daar geplaatſte Byvoegſel eenen brief van den gemelden Vorst, denkelyk aan den Raadpenſionaris FAGEL, geplaatst, als welke, gelyk hy zich uitdrukt, 's Vorſten leevendigen (waarom niet liever *driftigen* of *ligtgeraakten*) aart, natuurlyk, afſchilderde. In hetzelfde Stukjen, bl. 90, was geſproken van des Prinſen wrok tegen VAN BEUNINGEN, en de onbetaamelyke wyze, waarop hy deezen behandelde. Hier wordt, bl. 30, iets gezegd van des Konings feilen, ter gelegenheid van het zeggen van WAGENAAR: „ Zelfs heeft Biſchop „ BURNET geſchreeven, dat hy vry was van alle on„ deugd, eene ſoort alleenlyk uitgenomen, welke hy ech„ ter zorgvuldiglyk bedekt wist te houden. Doch (voegt „ WAGENAAR 'er by) deeze Schryver meldt niet, welke „ deeze ondeugd, of dit gebrek, geweest zy: en 't ſtaat „ ons niet vry, in eene zaak van zo veel gewigt, op gis„ ſingen van anderen, te bouwen (†)." Ondertusſchen heeft dit ſtilzwygen van BURNET aanleiding gegeven, zo als natuurlyk was, tot allerlei vermoedens. Men heeft zich verbeeld, dat het iets zeer ergs, iets onnatuurlyks, moest weezen, hetgeen de Biſchop niet verkoos, of zich ſchaamde, te noemen. De Schryver van dit Artikel wil hieromtrent ook niets bepaalen, maar oordeelt, evenwel, niet ondienſtig, eene plaats uit *het Leeven van* W. WHISTON, door deezen zelven beſchreven, hier over te neemen, daar dit werk, waarſchynelyk, hier te lande, by niet veelen bekend is. „ Kort na den dood van „ Aartsbiſchop TILLOTSON, zegt de Schryver, in het „ Jaar 1694, ſtierf die alleruitmuntendſte Vrouw, Ko„ ningin MARIA. Biſchop BURNET zegt, in de Historie „ van zynen tyd, dat *Koning* WILLEM *zich toen zeer over„ gaf aan godsdienſtige overdenkingen, en afgezonderde*

„ *ge-*

(*) *Vaderl. Hist.* D. XVII, bl. 108 enz.
(†) —— —— D. XVII, bl 117.

„ *gebeden: Dat de nieuwe Aartsbiſchop Tenniſon dikwyls*
„ *en lang achtereen by hem was; en dat hy plegtige en*
„ *ernſtige beſluiten nam om in alle opzichten een naauw-*
„ *keurig en voorbeeldig Christen te worden* (*). Maar
„ hy geeft geen byzonder voorbeeld van deeze plegtige
„ en ernſtige Beſluiten. Ik kan 'er een van geeven, dat
„ aanmerkelyk is, dat en den Koning en den Aartsbi-
„ ſchop zeer tot eer verſtrekt, en hetgeen ik in dien tyd
„ hoorde van mynen Patroon Biſchop MOOR; welke een
„ was van het treurige gezelſchap van Biſchoppen, waar-
„ van BURNET kort te vooren ſpreekt, die by haar [de
„ Koningin] waren, wanneer zy de laatſte maal het
„ Nachtmaal ontving. Het voorbeeld is dit: 'er was
„ eene hoofſche Vrouw, de Lady VILLERS, met *welke*
„ Koning WILLEM, zo als wel bekend was, *te* gemeen-
„ zaam was geweest, en aan welke hy groote geſchenken
„ had gegeven. Na den dood der Koninginne nam de
„ nieuwe Aartsbiſchop, het zy de Koningin dit voor
„ haaren dood van hem verzocht had, het zy uit eigene
„ beweeginge, (want dit is my onbekend) de vryheid
„ van hem [den Koning] voor oogen te houden, hoe zeer
„ hy zyne uitmuntende Vrouw had verongelykt door zyn
„ overſpel met Lady VILLERS. De Koning nam het wel
„ op, en ontkende zyn misdryf niet, maar beloofde den
„ Aartsbiſchop ernſtiglyk, dat hy niet meer met haar
„ te doen zoude hebben. Ik geloove, dat hy dit beſluit
„ nakwam, hebbende van eenen anderen kant vernomen,
„ dat de gemelde Lady zich verwonderde, dat zy den
„ Koning nooit meer konde te zien komen na den dood
„ der Koninginne (†)." Het misdryf van overſpel is zekerlyk erg genoeg, maar het ſtilzwygen van BURNET heeft wel gelegenheid gegeven tot nog ergere verdenkingen. Deeze, waar men kan, uit den wech te ruimen, zyn wy verplicht aan alle onze medemenſchen, wie zy ook zyn mogen.

Bladz. 31 enz. behelzen verſcheidene opheldering aangaande den handel van JAKOB WOUTERS, die, gelyk WAGENAAR, bl. 150, ſchryft, verdacht gehouden werd,
„ dat

(*) In de Franſche Vertaalinge van het Werk van BURNET, welke ik alleen bezitte, zyn (Tom. IV, p. 278.) de uitdrukkingen een weinig anders, maar zonder verſchil in het zaaklyke.

(†) *Memoirs of the Life and Writings of Mr.* W. WHISTON, p. 113.

„ dat hy een ontwerp geſmeed hadt, om den Koning van „ Pruiſſen te helpen aan 't bezit van 't Markgraafſchap van „ Veere en Vliſſingen, en zelfs van 't Stadhouderſchap „ der voornaamſte Gewesten." Deeze opheldering zyn merkwaardig op zichzelve. Jammer is het, dat de Schryver, door het ſtilzwygen der Reſolutien van Holland, het einde van dit gewigtig geval niet heeft kunnen ontdekken.

Aan de mishandelingen, door de Engelſchen onzer Natie aangedaan, zyn wy thans al zo gewoon, dat niemand zich zal verwonderen over de belemmeringen, welke dit, den Nederlandſchen voorſpoed altyd belaagend, Volk onzen Koophandel toebragt, zelfs, terwyl wy, met hetzelve tegen Frankryk verbonden, den oorlog niet alleen *naar*, maar *boven*, vermogen voortzetteden. Wy hebben daarom meestal verkozen de voorbeelden hiervan met ſtilzwygen voorby te gaan, en zullen nu ook ſlechts den Leezer wyzen tot hetgeene hy daaromtrent, bl. 66 enz. van dit Stukjen, kan aangetekend vinden. Eveneens doen wy omtrent de rechtmaatige Aanmerking op bl. 85, waarvan wy alleen het volgende zullen overneemen: „ Denklyk zou „ de toenmaalige geſteldheid van zaaken (in het Jaar „ 1709) ons eene glansryke vrede hebben bezorgd, in„ dien niet, aan de eene zyde; om van het ſterven van „ Keizer JOSEPH I te zwygen; de eerlyke, en altyd prys„ lyke, naauwgezetheid van den Staat, om zig van de „ belangen der Bondgenooten niet af te zonderen, ... „ doch, aan den anderen kant en voornaamlyk, de on„ verwagte afval der Engelſchen.... de kans des oorlogs „ doen keeren, en de zaaken, op 't einde, eene gansch „ andere en oneindig min voordeelige gedaante gegeeven „ hadt." —— Hoe getrouw de Staaten in het algemeen, en byzondere Staatsleden op zichzelven, de belangen van het groote Bondgenootſchap bleeven aankleeven, blykt uit het geheele beloop der van tyd tot tyd ondernomen Vredehandelingen, en wy vinden 'er hier, bl. 87 enz., een ſtaaltjen van in het gedrag van den Goudaſchen Burgemeester BRUNO VAN DER DUSSEN. —— Dan hoe roemryk ook de oorlog gevoerd wierd, en tot welken top van aanzien het Gemeenebest geſtegen ware, men werd te eenemaal uitgeput door de overmaatige kosten, welke tot goedmaaking van dit alles vereischt werden, zo dat men zelfs, gelyk hier bl. 98 gemeld wordt, zich genoodzaakt zag, geld op te neemen tegen den onmaatigen intrest van

negen, ja tien, ten honderd, tot dat men eindelyk den Vrede van Utrecht voor lief moest neemen, zo als het Frankryk en Engeland behaagde ons denzelven voor te ſchryven.

Wy zullen ons verſlag van dit Stukjen weder ſluiten met meldinge van eene zeer zinſtoorende Drukfeil. Bladz. 69 reg. 7 v. o. ſtaat *vry*, daar, gelyk de zamenhang uitwyst, moest gelezen worden *verbeurd*.

De Oude en Nieuwe Conſtitutie der Vereenigde Staten van Amerika, uit de beste Schriften in hare gronden ontvouwd. Door Mr. GERHARD DUMBAR, *Lid van de Maatſchappy der Nederl. Letterk. te Leyden, van het Provinc. Utrechtſche Genootſch. van Konſten en Wetenſchappen, en van het Genootſchap*, pro excolendo Jure Patrio, *te Groningen. Derde Deel. Te Amſterdam, by* J. A. Crajenſchot, 1796. *In gr.* 8*vo.* 292 *bl. behalven het Register op de Drie Deelen.*

„ Welhaast hoopen wy het Derde en laatſte Deel deezes „ Werks te zullen ontvangen, waar in de byzon„ dere Inrigting van den *Americaanſchen* Regeeringsvorm „ ſtukswyze zal overwoogen worden," was het ſlot onzer Aankondiging des Tweeden Deels van dit hoogſchatbaar Werk (*), waar aan wy veel dubbelverdienden lofs gaven. Reikhalzend hebben wy, zints den Jaare 1794, uitgezien na de komst van dit Slotdeel. Een reikhalzen, vermeerderd, toen de jongſte Staatsomwenteling in ons Vaderland voorviel, en te wege bragt, dat het vaſtſtellen eener *Nieuwe Conſtitutie* voor ons Vaderland eene volſtrekte behoefte wierd. Dan wy hebben in verlangend verwagten tot heden moeten blyven. En haasten wy ons, om onverwyld dit Deel onzen Leezeren bekend te maaken.

Van dit verwyl, daar de andere Deelen elkander veel raſſer volgden, geeft de Schryver zynen Leezeren 't volgend verſlag: „ Het is voornaamlyk aan de tydsomſtandigheden „ te wyten, dat dit Deel, welk wy, meer dan een jaar ver„ leden, als eerlang op het Tweede zullende volgen, aan„ kon-

(*) Zie onze *Vaderlandſche Letteroef.* voor 't Jaar 1794. bl. 640. Van het Eerſte Deel hebben wy daar geſprooken bl. 168.

„ kondigden, niet eer dan nu kon in 't licht komen. Nog-
„ thans was hetzelve vóór de Omwenteling, die in den
„ aanvang van dit jaar voorviel (*), geheel afgeſchree-
„ ven: eene omſtandigheid, welke wy noodig agten den
„ Leezer vooraf te kennen te geeven, op dat hy daar
„ in geene aanmerkingen verwagte, die toen niet konden
„ gemaakt worden, en welken naderhand, indien wy daar
„ toe al mogten geneigd geweest zyn, gebrek aan ledigen
„ tyd belet zoude hebben in orde te brengen. Zy, die
„ de ſtaatkundige betrekkingen onzer verbonden Gewes-
„ ten doorzien, zullen ook zodanige aanmerkingen niet
„ behoeven, om de vergelykingen tuſſchen deezen en de
„ Amerikaanſchen te maaken, waar toe de tegenwoordige
„ toeſtand deezer Republiek ieder, die in derzelver belan-
„ gens deel neemt, moet uitnoodigen; te meer uitnoodigen,
„ naar maate het onbetwistbaar is, dat, hoe groote en hoe
„ veele verſcheidenheden ook tuſſchen beiden mogen zyn
„ aan te wyzen, 'er egter, in eenen politieken zin,
„ geen Land beſtaat, of ooit beſtaan heeft, in het welke
„ meer, of zo veele, overeenkomſten met het onze te
„ vinden zyn als in den Staat der Vereenigde Ameri-
„ kaanen.

„ Terwyl veelen, en onder deezen niet weinigen der
„ bedaardſten, der verſtandigſten, der agtenswaardigſten,
„ uit de Franſche Natie ons als met ééne ſtem vermaa-
„ nen, dat wy hunne inrigtingen liever als baaken, welke
„ de klippen aanduiden, dan als voorbeelden, die onze
„ navolging eiſchen, beſchouwen mogen; terwyl die in-
„ rigtingen zelven ons leeren kunnen, hoe veel gemakly-
„ ker het zy te ſlegten dan te bouwen, te veranderen
„ dan te verbeteren, en hoe zeer eene kwalyk geplaatſte,
„ eene te veel in één middenpunt verzamelde, magt, ook
„ in eene Republiek, alle de yſſelykheden van het Des-
„ potisme kunne voortbrengen; zoude, onzes oordeels,
„ een Amerikaansch Burger, die zich thans in 't midden
„ onzer bevinden mogt, met een zegepraalende vrymoe-
„ digheid de tafelen, op welke de Conſtitutie van zyn
„ Vaderland gegraveerd waren, voor onze oogen kunnen
„ ophangen, en ons toeroepen: ziet hier eene genomen
„ proeve, welke de ondervinding van eenen geruimen
„ tyd reeds heeft bekroond; ziet hier eene Conſtitutie,

„ on-

(*) Dit Voorberigt is den 12 Dec. 1795 gedagtekend.

„ onder welker invloed myne Landgenooten een reeks
„ van jaaren in rust en voorſpoed geleefd hebben, onder
„ welke de vryheid nog nimmer heeft in gevaar ge-
„ ſtaan, en onder welke de Staat ſteeds toenam in aan-
„ zien en in magt.

„ Men denke ondertusſchen niet, dat wy, eenen Ame-
„ rikaan met deeze taal invoerende, daarom in 't begrip
„ ſtaan, dat hier te lande niets anders te doen zyn zoude
„ dan de Conſtitutie van Amerika geheel over te neemen,
„ of zelfs maar in haare meest kenmerkende trekken te
„ volgen. Hy, die zulk eene leer predikte, zou niets zo
„ zeer bewyzen als dat hy noch de onderſcheide geſteld-
„ heid der beide Landen, noch de onderſcheiden denk-
„ wyze der beide Volkeren, welken hy in *eenen vorm*
„ begeerde te kneeden, behoorlyk had overwogen. Dit
„ alleen meenen wy te mogen vasthouden, dat de Ame-
„ rikaanſche Regeeringsvorm op die egte grondſlagen
„ gebouwd is, op welken de vryheid, de rust, de voor-
„ ſpoed en de onafhanglykheid, van eene natie gebouwd kan
„ en moet worden; dat de wereld nog nimmer een ſtelzel
„ van regeering gezien heeft, welk het ziftend onderzoek
„ van den Wysgeer, van den door historie en ondervinding
„ verlichten Staatsman, beter zal kunnen doorſtaan; en
„ dat, welke verſchillende wyzigingen eene andere landsge-
„ ſteldheid, eene andere volksgeaartheid, andere begrip-
„ pen, andere gewoonten, met één woord allerlei toeval-
„ lige omſtandigheden, ook mogen noodzaaklyk maaken,
„ die zelfde grondſlagen mede hier zullen behooren aange-
„ nomen te worden, indien men zich eenen goeden uit-
„ ſlag van onze hervormde (dit zal *hervormende* zyn moe-
„ ten) poogingen zal durven belooven (*).

„ Wy treeden hier in geene byzonderheden. Dat eene
„ naauwgezette overweeging van het werk zelf beſliſſe
„ of wy ons te warm of te onbedagt hebben uitgelaaten.

„ Wy

(*) „ Het is blykbaar, dat de Franſchen in hunne nieuwe Conſtitutie ook veel nader by de Amerikaanſche gekomen zyn, dan te vooren: en tevens uit den lof, dien BOISSY D'ANGLAS, in zyn *Discours Preliminaire au Projet de Conſtitution pour la Republique Francoiſe*, aan de Amerikaanſche Wetgeeving toezwaait, te vermoeden, dat zy dezelve nog meer zouden gevolgd hebben, indien de verſchillende omſtandigheden van beide de Landen, of misſchien de verſchillende volksbegrippen, hun niet hadden n den weg geſtaan."

„ Wy voor ons bekennen, nooit zo overtuigend, als on-
„ der de bearbeiding van 't zelve, van die groote waar-
„ heden te zyn doordrongen geworden; dat in elke maat-
„ ſchappy ergens eene alles overtreffende en onbegrensde
„ magt moet plaats hebben; dat het gevaar, uit zulk eene
„ magt te dugten, alleen te verhoeden is door dezelve
„ te verdeelen, en het evenwigt tuſſchen dezelve te be-
„ waaren; dat dit evenwigt niet bewaard kan worden zon-
„ der aan ieder tak van magt de middelen in handen te
„ geeven om zyne onafhanglykheid tegen de anderen te
„ beſchermen; en dat eenheid en onverdeelbaarheid van
„ het algemeen beſtuur noodwendig vereischt worden om
„ de algemeene belangens van een volk met goeden uit-
„ ſlag te beſtieren: waar wy dan dit moeten byvoegen,
„ dat ook, onzes oordeels, al die eenheid en onverdeel-
„ baarheid, welke tot dit oogmerk kan dienſtig zyn, in
„ den Amerikaanſchen Regeeringsvorm is te vinden."

Schoon dit afgeſchreeven gedeelte des Voorberigts wat lang zy, zullen wy des onze Leezers om geene verſchoo-ning behoeven te vraagen, daar wy wel durfden veron-derſtellen, dat zy van deezen Schryver wel gaarne eeni-germaate op dit ſtuk eene Politieke Geloofsbelydenis za-gen. Wy laaten dezelve aan hunne beoordeeling.

Voorts wyst de Burger DUMBAR, naar gewoonte, de bronnen aan, uit welke hy in dit Deel zyns Werks geput heeft. Zyne eigene gedagten, in het lichaam des Werks geplaatst, doen zich van zelfs genoeg onderkennen, en zyn meest in Aantekeningen aan den voet der bladzyden te vinden.

De Hoofdafdeelingen deezes Deels, die met de meer byzondere Onderſcheidingen voor 't zelve geplaatst zyn, be-ſtaan in —— de *Beſchouwing van het Huis der Repreſen-tanten —— Beſchouwing van den Senaat —— Beſchouwing van de Uitvoerende Magt, of van het Preſidentſchap der Vereenigde Staaten — Beſchouwing van de Regterlyke Magt* —— en *Gemengde Aanmerkingen*, als *Verklaaring van Regten —— Vryheid der Drukpers —— Middelen, wel-ken het Volk heeft om het Gedrag der Regenten gade te ſlaan —— Over 't bewys in geval van Verraad —— Af-ſchaffing van den Slaavenhandel —— Middelen om de Con-ſtitutie te verbeteren.*

Onder de hoedanigheden, die in de Kiezers der Repre-ſentanten geëischt worden; een ſtuk, dat de Conventie op geen eenpaarigen voet ſchynt te hebben kunnen bren-

gen;

gen; vinden wy, ondanks den algemeenen geest van Toegeeflykheid en uitgeſtrekte Verdraagzaamheid in het Godsdienſtige, dat, in *Zuid-Carolina* en *Delaware*, de Kiezer eene zekere Geloofsbelydenis moet afleggen. „ In *Zuid* „ *Carolina* is dezelve van kleinen omvang; beſtaande al- „ leen in het erkennen van een Opperweezen, en van een „ Toekomenden Staat van Belooning en Straf. — Maar „ in *Delaware* moet men eene verklaaring ondertekenen, „ welke het geloof van de Drieëenheid en van de God- „ lyke Ingeeving van het O. en N. Testament behelst." Wonder vreemde Eisch in een Vry Land!

Van het regelen der Verkiezingen geſprooken hebbende, vermeldt de Schryver in eene Aantekening: „ Van elders „ is ons gebleeken, dat het uitblyven der *Ingezetenen op de* „ Verkiezingsdagen, vooral van die klaſſe van *Ingezete-* „ nen, welke men meest bekwaam agtede om eene ver- „ ſtandige keuze te doen, meermaalen in Amerika ſtoffe „ tot ernſtige klagten en oorzaak tot een ſlegte keur ge- „ geeven heeft. Waarom hierin by eene nieuwe Con- „ ſtitutie niet voorzien is, kunnen wy niet zeggen; „ maar, onzes oordeels, behoorden hier *regt* en *pligt* ge- „ paard te gaan, en allen, die ter Verkiezing beregtigd „ waren, ook door toereikende boeten gedwongen wor- „ den om hunne ſtemmen in te brengen." — Wy *zien* dat dit gebrekkig opkomen niet alleen hier te Lande, maar ook in *America*, plaats grypt; of DUMBAR's voorgeſlaagen middel aanneemlyk zy, twyfelen wy zeer.

Onoptelbaar veel zyn de byzonderheden, en treffend veelal de redenen, hier aangevoerd, om de opgemelde gedeelten der *Americaanſche* aangenomene Conſtitutie te billyken, uit de beste Schryvers in dat verlichte Land der Vryheid ontleend. Dan de tydsomſtandigheid, waarin wy verkeeren, noopt ons om over te neemen eene Aantekening des Heeren DUMBAR, op de Afdeeling *Over de Gelykheid der Vertegenwoordiging van de Staaten in den Senaat.* Dezelve kan ter opheldering dienen van geen onopmerklyk gedeelte der reeds aangevoerde Staatkundige Geloofsbelydenisſe onzes Schryvers. Hy laat zich in deezer voege hooren:

„ De manier, op welke onze Schryver dit punt der „ Conſtitutie verdedigt, is in der daad flaauw, en men „ ziet wel, dat hy zoude gewenscht hebben, dat de om- „ ſtandigheden van Amerika mogten toegelaaten hebben, „ dat de evenredigheid der Vertegenwoordiging in den Se-

„ naat,

„ naat, zo wel als in 't Huis der Repreſentanten, naar de
„ menigte des Volks in elken Staat had kunnen ingerigt
„ worden. Een Nederlander, die den toeſtand van het
„ Amerikaanſche Bondgenootſchap naar dien onzer zeven
„ Vereenigde Gewesten afmeet, moet die verdediging
„ zelfs veel te flaauw voorkomen. Indien de zeven Pro-
„ vincien in alle Vergaderingen der Unie naar evenredig-
„ heid van derzelver bevolking vertegenwoordigd wierden,
„ zoude het gezag van Holland een zodanige overmagt
„ hebben, dat de Stemmen der andere Gewesten naauw-
„ lyks zouden behoeven geteld te worden, en welken de
„ gevolgen van zulk een overwigt zyn zouden, kan niet
„ bezwaarlyk te berekenen vallen voor hun, die weeten,
„ hoe zeer de Hollandſche belangen in veele opzigten van
„ die hunner nabuuren, inzonderheid van die der Land-
„ provincien, verſchillen: en hoe zeer deezen in dien han-
„ del, welken haare gelegenheid haar nog toelaat, en in 't
„ gemeen in het voortzetten van veele takken van in-
„ dustrie, door de Hollandſche inrigtingen belemmerd
„ worden. Thans komen die belemmeringen voort uit de
„ magt, welke ieder Provincie voor zig behouden heeft,
„ om over den binnenlandſchen handel volſtrekt voor zig-
„ zelve te beſchikken; waar uit voortvloeit, dat ieder
„ in dit opzigt de nabuurige Gewesten byna op denzelf-
„ den voet beſchouwt en behandelt, als vreemde natien
„ elkander beſchouwen en behandelen. Indien nu die punten
„ der Amerikaanſche Conſtitutie, welken het regelen van
„ den Koophandel, niet alleen met vreemde Mogenhe-
„ den, maar ook tuſſchen de Staaten zelven, aan de Re-
„ geering der Unie overgeeven, en tevens de byzondere
„ Staaten beletten elkanders nyverheid door 't invoeren
„ van inkomende en uitgaande regten te fnuiken, (*Conſtit.*
„ *Art.* I. *Afd.* 8 en 10. I Deel bl. 231 en 239) ook
„ hier te lande plaats hadden; doch daar tegen tevens de
„ invloed der Provincien op de raadpleegingen der Unie
„ geheel met derzelver betreklyke volkrykheid gelyk
„ ſtondt; zo zouden die Provinciaale belemmeringen wel
„ vervallen, maar zoude men egter nog in de algemeene
„ inrigtingen niet die onzydigheid mogen verwagten, welke
„ de geringer Provincien beveiligen konde van ten aan-
„ zien der middelen van haar beſtaan meer dan anderen te
„ worden gedrukt. Men zegge niet, dat het belang, welk
„ het eene Gewest daar in kan ſtellen, dat het zyne in-
„ dustrie ten koste van een ander uitbreide, alleen een

„ ge-

„ gewaand belang is; dewyl men, zyne nabuuren beletten
„ tende te winnen, dezelven in dezelfde maate belet het noo-
„ dige ter vervullinge van de algemeene behoeften toe te
„ brengen. De ondervinding van alle tyden heeft geleerd,
„ wat de beste theorie vermag, wanneer zy met byzonde-
„ re belangen heeft te kampen. De doorzigtigſte Staat-
„ kundigen zyn het daar op eens, dat, met weinig uit-
„ zonderingen, alle voorregten en uitſluitingen in 't ſtuk
„ van handel en traſieken voor 't algemeen nadeelig zyn,
„ en des niet te min ontmoet men het ganſche land door
„ niets anders dan octrooien, collegien, gilden, ſtapel-
„ regten en allerlei uitſluitingen. Men doorreize geheel
„ Europa, en men zal byna overal het zelfde aantreffen:
„ zo dat men zeggen zoude, dat de Burgermaatſchappyen
„ aangegaan waren, niet om elkander het beſtaan gemak-
„ lyk te maaken; maar om elkander zo veel doenlyk in
„ het vinden van eene kostwinning te verhinderen.

„ In Amerika is het anders met de zaak gelegen. Geen
„ enkele Staat is daar zo groot of kan zo groot worden,
„ dat hy een overwigt over de anderen heeft of verkry-
„ gen kan; en ſchoon de groote Staaten al het zelfde
„ overwigt in den Senaat als in het Huis der Repreſen-
„ tanten hadden, ſchynt het dat dezelven geen belang
„ konden hebben om inrigtingen te maaken, waar door
„ de voorſpoed der kleinen zoude onderdrukt worden.
„ Alle de Staaten zyn zodanig gelegen, dat zy, hoewel
„ in minder of grooter maate, deel kunnen hebben aan
„ den buitenlandſchen Handel, en allen hebben ook op
„ dezelfde wyze belang by den Landbouw."

Wy maaken geene Aanmerkingen. —— Dit Onderwerp is 'er het dagelyks voorwerp van, by den nadenkenden en zyn Vaderland lievenden *Nederlander:* het wordt hem van alle kanten toegelicht. —— Wy ſluiten deeze Aankondiging met het ſlot des Werks. „ Het
„ zal," dus luidt 's Schryvers affcheid van zyne Leezers,
„ aan hun ſtaan, te beoordeelen, of wy te veel beloofden,
„ toen wy hun een keurig ſtelzel van egte praktikale
„ Staatkunde deeden verwagten. Volmaaktheid, wy her-
„ haalen het nogmaals, is in een werk van menſchen
„ handen niet te zoeken. Genoeg zoude het zyn, indien
„ men bevondt, dat de nieuwe Amerikaanſche Regeerings-
„ vorm nader by het volmaakte kwam dan een van die
„ geenen, met welken de Natien zig tot nu toe hebben
„ moeten vergenoegen. Men kon dan zeggen dat de

„ Wet-

„ Wetgeevers der Nieuwe Wereld ten minſten eene
„ ſchrede meer gedaan hadden ter bereiking van het
„ waare doel der Burgermaatſchappyen, het algemeene
„ geluk des Volks. Dit wenſchen wy den Amerikaanen
„ te ondervinden, en wy wenſchen, dat die zelfde wys-
„ heid, welke hen, by het leggen van eenen zo ſchoo-
„ nen grondſlag, bezield heeft, hen ſteeds in het verder
„ volmaaken van hun Staatsgebouw moge byblyven.

ô Fortunatos nimium, ſua ſi bona norint!

Iets over het Patriotismus, of het bevorderen van het Welzyn des Vaderlands, tot Voorlichting van min kundige Burgers. Uitgegeeven door het Burgergezelſchap in de Oude Pekel-A. Te Groningen, by J. Oomkens, 1795. *In gr. 8vo. 16 bl.*

Eene niet onvoegzaame en onnutte handleiding voor Burgers, wien het aan tyd ontbreekt om uitgebreider Werken op te ſlaan. — Patriotismus; Nadeel van een Land; Voordeel van een Land; heilzaame Wetten; Gelykheid; Aanſtelling van Regenten; het maaken van Volkswetten; de Vryheid; de Adel; Onderwerping aan de Wetten; Ondergeſchiktheid; Nuttigheid van de Leer van Vryheid en Gelykheid; Volksbeſtuurders; eene bloeiende Natie; herſtel van Financien, enz.; Bevordering van Gezondheid; Volksverlichting, Volksbeſchaaving, Volksverbetering; Eendragt: deeze zyn de Rubricken, onder welke het loflyk Burgergezelſchap dienſtig heeft geoordeeld, ter kennisſe van het algemeen te brengen, 't geen, naar de meening van hetzelve, kan dienen om eenig licht te verſpreiden aangaande die belangryke Onderwerpen. Tot een ſtaal diene, 't geen wy hier aantreffen raakende de *Nuttigheid van de Leer der Vryheid en Gelykheid.*

„ Neemt de oorſpronglyke *gelykheid* der menſchen de *ondergeſchiktheid niet weg*, even zoo min beſtaat de waare *vryheid* in *losbandigheid*, *wet-* of *zedeloosheid:* 't welk uit de ſtraks gegeevene beſchryving van de vryheid van zelven blykbaar is.

„ Ja 't is 'er zoo ver daan, dat de *vryheid*, wel begreepen, in tegendeel, een ſterke *ſpoorſlag* is ter *betrachting* van de *wetten:* immers de wetten van een vry volk

maaken den algemeenen wil uit van het ganſche volk, of ten minſten van het grootſte en beste deel des volks; maar zulke wetten moeten natuurlyk veel gewilliger gehoorzaamd worden, dan wetten die buiten den wil, de toeſtemming, of goedkeuring, des volks aan hetzelve worden *opgedrongen!* —— In 't laatſte geval heeft 'er, op zyn best, maar eene gedwongen of ſlaafſche gehoorzaamheid plaats.

„ De leer der *gelykheid* en *vryheid*, wel begreepen, heeft nog meer nut. Zy *leidt* den mensch tot *nederigheid* en *menschlievendheid*. Trouwens zy weêrſtaat toch de trotſche zelfverheffing, waar door niet zelden de grooten en ryken der aarde uit de hoogte op hunne overige natuurgenooten neêrzien, als of ze wezens waren van een veel geringer oorſprong, ſoort, of maakſel. Door de omhelzing deezer leer, beſchouwt de aanzienlyke zoo wel als de geringe, in ieder mensch, zynen natuurgenoot, zyn' medeburger, zynen broeder; en dus verbindt zy de leden der maatſchappy, ja het geheele menschdom, naauwer te ſaamen. —— Verder. Deeze leer *bewaart* den *geringen*, zeer natuurlyk, voor *laage kruipery*, voor een' ſlaafſchen geest, die allen edelen moed en veerkracht der ziel uitbluscht en verſlapt: zy vuurt, in tegendeel, den denkenden geest aan tot nuttige uitvindingen, zoo in opzigt tot de noodwendigſte bezigheden in 't gemeene leven, als ten aanzien van kunſten en weetenſchappen: 't welk alles de natuur der zaak leert, en door de ervaarenheid veelal bevestigd wordt.

„ Gebeurt het echter, dat deeze leer, ten opzigt van ſommige voorſtanders van vryheid en gelykheid, *nadeelige* uitwerkſels heeft, hier van heeft eigenlyk het ſtelſel van gelykheid en waare volksvryheid de ſchuld niet, maar dit koomt hier van daan, dat deeze leer, of *kwalyk begreepen*, of van ondeugende menſchen ſchandelyk *misbruikt* wordt."

Ver-

Verantwoording van den Burger G. PAAPE, *Lid van de geweezene Commisſie tot Onderzoek van het Politiek en Finantieel Gedrag der voorgaande Regeering, aan zyne Committenten de Burgers van Dordrecht, behelzende de Handelingen der gemelde Commisſie en derzelver Ontdekkingen. In den Haag, by* J. Plaat, 1796. *In gr.* 8*vo.* 282 *bladz.*

By het leezen van dit Stuk moet men twyffelen, of het wel beantwoorde aan den titel. Immers het geen 'er in gezegd wordt van de *Handelingen* en *Ontdekkingen* der Commisſie maakt ſlechts een klein gedeelte des Boeks. Men oordeele uit de volgende opgaave van den Inhoud.

Vooraf gaat eene Aanſpraak *aan de Burgery der Stad Dordrecht*, geſchikt om den Schryver te bevryden van alle blaam, als of hy zich in den hem toevertrouwden post niet behoorelyk zoude gekweten hebben. Het laatſte deezer Aanſpraake zullen wy overneemen, als behelzende waarſchynelyk de redenen, waarom deeze *Verantwoording* wordt in het licht gegeven. „ Eindelyk myne Medebur-„ gers!" zegt de Schryver, „ zult gy 'er uit zien, dat „ onze Commisſie, na circa 32000 gulden aan 't Volk „ van Holland gekost te hebben, door het Provinciaal „ Beſtuur van Holland is gedisſolveerd geworden, om „ wat reden is ons niet gezegd, ſchoon het voor u noch „ my moeilyk valle om 'er naar te giſſen. —— Ten ſlot-„ te moet ik nog dit zeggen; dat gy, het geen ik u hier „ lever, niet hooger hebt aan te merken, dan als een „ zeer klein gedeelte der beſchreeven werkzaamheden van „ de Commisſie; en dat de ſchuld, waarom ik u niets „ meerder lever, gansch niet aan my te wyten is; —— „ dit zou ik gedaan hebben, myne Medeburgers! ingevallen „ wy niet, op hoog bevel van het Provinciaal Beſtuur „ van Holland, te midden in onzen loop, waren geſtuit „ geworden, en indien wy niet aan hetzelve alle onze pa-„ pieren hadden moeten overgeeven, enz."

De groote Stelling van den Schryver vindt men in dezelfde Aanſpraak, bladz. IV, naamelyk: „ Dat, volgens die „ grondſlagen die door geen waar Patriot gewraakt kunnen „ worden, genoegzaam alle de Leden, zo van de toenmaa-

„ lige (voor 1795) Staaten van Holland, Gecommitteer-
„ de Raaden, Ridderſchap, als ſtedelyke Regeeringen,
„ ſchuldig zyn aan Staatswanbedryven, waar van zy, zo
„ 't my en myne geweezen Medeleden beſtendig is voor-
„ gekomen, ten minſten de veroirzaakte ſchaden moeten
„ helpen boeten!"

Het eerſte gedeelte van het Werk is voornaamelyk ingericht tot het bewyzen deezer Stellinge. Het is verdeeld in zes Afdeelingen, waarvan wy alleenlyk de opſchriften zullen opgeeven. I. *Over het Oproer en deszelfs Bewerkers en Uitvoerders*, bl. 1. II. *Over de Omwenteling van* 1787, bl. 49. III. *Over de zogenaamde gerechtlyke Vervolgingen tegen de Patriotten; Vonnisſen, Uitbanningen, enz.* bl. 67. IV. *Over de Heerschzugt van de Regenten en Ministers, geduurende de zevenjaarige Oranjeregeering, en de Onderdrukking van het beste Gedeelte der Bataafſche Burgers*, bl. 83. V. *Over het voeren van den Oorlog tegen Frankryk*, bl. 89. VI. *Over de Gedragingen der Regenten en Ministers van het Oude Beſtuur, met betrekking tot het Financieele*, bl. 99.

Hierop volgt eene Aanſpraak van de Commisſie aan de Proviſioneele Repreſentanten des Volks van Holland, by gelegenheid van het uitbrengen van derzelver gedeeltelyk rapport op den 11 January 1796: en daarop eene algemeene Inleiding tot dat Rapport. In deeze Inleiding zyn, volgens de verklaaring van den Uitgeever, in een kort *Berigt* aan het hoofd der Aanſpraak geplaatst, „ De „ gronden, waarop de Commisſie tot Onderzoek in haare „ werkzaamheden bouwde, volkomenlyk blootgelegd." En deeze waren (zie bladz. 115. enz.) *Dat men onderzoek doende naar het Finantieele en Politique gedrag der Regenten en Ministers van het voorig Beſtuur niet moest volgen de beoordeeling volgens de gewoone rechtsgeleerdheid, wetten en gewoonten; maar de beoordeeling, die men revolutionair zou kunnen noemen. —— Maar, wat is revolutionair?* vraagt de Commisſie zelve, bl. 118. En het antwoord komt kortlyk hierop uit, dat het is *rechtvaardig handelen, zonder juist den omſlag en vormen der rechtsgeleerdheid en vastgeſtelde wyze van procedeeren voor de gewoone rechtbanken te volgen.* – Dit laat zich hooren: maar, maar, zal, misſchien, de eene of de andere ſlymgast zeggen: is het niet te gevaarlyk den Rechter eene zo breede magt te geeven om enkel naar recht en billykheid, of

lie-

liever naar zyne denkbeelden van recht en billykheid, te vonnisſen? En waar zal men, in deeze revolutionaire tyden, menſchen vinden van genoegzaam volmaakte onpartydigheid, om, zonder eenigen anderen teugel, dus enkel aan de inſpraak hunner eigene gevoelens te worden overgelaaten? —— Doch de Leezer zie zelve, indien het hem gelust, wat de Commisſie hier voor bybrengt.

Na de gemelde Inleiding, volgt eene *Lyst der ingekomen Adreſſen, Brieven, enz. van particuliere Perſoonen aan de Commisſie*, en daarop, bl. 257, enz. *het eindigen der Commisſie*, volgens Decreet van het Provintiaal Beſtuur van Holland van den 28 Juny 1796.

Dat men in dit alles veele weetenswaardige byzonderheden aantreft, is zeker. Gruwen moet men van de voorbeelden van mishandelingen, den Patriotten in het Jaar 1787 aangedaan, welke hier voorkomen. Men zie, onder anderen, het verhaal aangaande eenen HENDRIK VOORBY, bl. 16, enz. Deeze en veele onrechtvaardigheden, in die tyden gepleegd, gedoogd of aangemoedigd, verdienen gewisſelyk gekend, en, waar zy bewezen zyn, geſtraft te worden. —— Maar na dit alles blyft nog altoos de vraag: Beantwoordt het Werk van den Burger G. PAAPE aan zynen titel?

De Puinhoopen, of Beſchouwing van de Omwenteling der Staaten, door VOLNEY. *Te Amſterdam, by* M. Schalekamp, 1796. *In gr.* 8vo. 160 *bl.*

De naam van VOLNEY brengt iets aanpryzens mede, naa dat hy zich, behalven door andere Schriften (*), beroemd gemaakt heeft door zyne *Voyage en Syrie & en Egypte, pendant les Annes* 1783–1785 (†). En ſtaat het te-

(*) Zeer onlangs is van hem in 't licht gegeeven: *Simplification des Langues Orientales, ou methode nouvelle & facile d'apprendre les Langues Arabe, Perſane & Turque, avec des Caracteres Europiens.* Paris, *An* III.

(†) Veel van het voornaamſte uit dit Werk hebben wy onzen Leezeren medegedeeld in het Mengelwerk onzer *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* III D. 2 St. bl. 24. 66. 134. 185. Eene geheele Vertaaling, door J. D. PASTEUR, is 'er in 1789 van uitgeko-

tegenwoordig Werk daar mede in verband, blykens eene Aantekening aan den voet van bl. 1, als opgeſteld by de beſchouwing der Puinhoopen in dat door hem bereisd Gewest. Allerwegen ook draagt het, bovenal in de bygevoegde Aantekeningen, blyken van den Oudheidkundigen, den in die Streeken Bereisden Man. Voorts is het een Werk der Verbeelding, die, ſterk getroffen door de beſchouwde voorwerpen, zich in vroegere Eeuwen te rug zet, den Tegenwoordigen Staat der dingen beſchouwt, en tot de Toekomende Gebeurtenisſen doordringt. Alles met veel vuurs geſchreeven: zo dat de Leezer zich uitgelokt vindt om onverwyld den Beſchouwer der *Puinhoopen* in zyne vlugt te volgen, en de onderrigtingen, hem door den ingevoerden Schim *medegedeeld*, te hooren.

Wy hebben het althans met die vervoering geleezen, en veel, zeer veel, aangetroffen, dat onze toeſtemming wegdroeg, daar de taal der Geſchiedkunde en die der Ondervinding ſprak. Dan te meermaalen vonden wy ons genoodzaakt die toeſtemming te weigeren, als het op daar uit afgeleide Beſpiegelingen aankwam, en bovenal wanneer het den *Godsdienst* betrof: niet alleen den *Geopenbaarden*, maar *allen Godsdienst*, hoe genaamd. De vinnige ſteeken, op denzelven afgegeeven, lust het ons niet byeen te zamelen; en zal het even min noodig weezen, ten aanziene van den *Christlyken Godsdienst* in 't byzonder, te toonen, dat hy denzelven geheel in de oorſprongiyke Eenvoudigheid niet kent, en een ruim veld vindt om 'er tegen uit te vaaren, daar hy de ſchandlykſte Byvoegzels, de groſſte Verdraaijingen, de ſchreeuwendſte Misbruiken, voor dien Godsdienst zelven neemt.

Wy herdagten, deeze brokken leezende, en by het overige des Werks vergelykende, aan het zeggen van J. NEWTON tegen den Vrygeestigen Dr. HALLEY. „ Ik verheug „ my waarlyk altoos, als ik u hoor ſpreeken over de Star„ rekunde, en andere Wiskundige Weetenſchappen: de„ wyl dit een Onderwerp is waar op gy u bevlytigd „ hebt; een Onderwerp 't geen gy door en door ver„ ſtaat: maar gy moest over den *Christlyken* Godsdienst „ niet

komen te *Leyden* by A. en J. HONKOOP. Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* 1 Stuk, voor 1791. bl. 173.

„ niet ſpreeken, want gy hebt u op de kennis daar van „ niet toegelegd; ik heb het gedaan, en ik weet dat gy „ 'er niets van verſtaat."

Met dit weinige zouden wy ons ten aanziene van dit Werk vergenoegen; dan wy ontvingen, dit reeds geſchreeven hebbende,

De Ruïnen, of Overdenking over de Staatsomwentelingen. Door VOLNEY. *In den Haage en te Delft, by* Leeuweſtyn *en* Roelofswaert, 1796. *In gr.* 8*vo.* 283 *bl.*

Hier hebben wy de Vertaaling van *Les Ruïnes, ou Meditation ſur les Revolutions des Empires, par Mr.* VOLNEY. Schoon de Vertaaling by Schalekamp, die tot het XIXde Hoofdſt. loopt, het van deeze verre winne in cierlykheid en vloeibaarheid, is dezelve ſlegts een ſtuk werk, zonder aanduiding van eenig Vervolg; of wy het van die hand te wagten hebben, weeten wy niet; doch twyfelen. In dit gedeelte komt VOLNEY's minagting van allen Godsdienst nog volkomener aan den dag, en ſtrekt hetzelve om de Ongodistery, onder de gedaante der Oudheid- en Geſchiedkunde, veld te doen winnen, en allen Godsdienst, zonder onderſcheid, aan By-Waangeloof en Priesterbedrog toe te ſchryven.

Om eenig begrip van de ſchikking deezes Werks te geeven, tot welks bezorging in de hand der *Nederduitſche* Leezeren men zich dermaate bevlytigde, lust het ons, de Opſchriften der Hoofdſtukken af te ſchryven, en zullen deeze genoegzaam zyn om van verre te doen zien wat zy in een en ander deezer Vertaalingen te wagten hebben.

I. Hoofdſt. *De Reis.* II. *De Overdenking.* —— III. *De Schim.* IV. *De Verklaaring.* —— V. *De Staat der Menſchen op de Wereld.* —— VI. *Oorſpronglyke Staat van den Mensch.* —— VII. *Grondbeginzelen der Zamenleeving.* VIII. *Bronnen, waar uit de Rampen der Zamenleeving voortſpruiten.* —— IX. *Oorſprong der Regeeringen en der Wetten.* — X. *Algemeene Oorzaaken van den Voorſpoed der Oude Ryken.* — XI. *Algemeene Oorzaaken van de Omwentelingen en Verwoestingen der Oude Staaten.* —— XII. *Leſſen der voorledene tyden, toegepast op de tegenwoordige.* — XIII. *Zal het Menschlyk Geſlacht verbeterd worden?* —— XIV. *De groote hinderpaal ter Volmaaking.* —— XV. *De nieuwe Eeuw.* —— XVI. *Een Vry en Wetgeevend Volk.* —— XVII. *Algemeene Grondſlag van alle Rechten en van alle Wetten.* —— XVIII. *Schrik en Zamenzweering*

der Tyrannen. —— XIX. *Algemeene Vergadering der Volken.*

Zo verre loopt de Uitgave by Schalekamp; in de andere luiden de Opſchriften. XX. Hoofdſt. *Het Onderzoek der Waarheid.* —— XXI. *Voorſtel van Godsdienſtige tegenzeglykheden.* —— XXII. *Oorſprong en Verwantſchap der Godsdienſtige Denkbeelden.* Dit Hoofdſtuk is in Afdeelingen onderſcheiden, welke wy ter meerdere bevatting hier moeten byvoegen. (1) Eerſte Stelzel. *Oorſprong van het denkbeeld van God; Eerdienst van de Hoofdſtoffen en Phyſiſche kragten der Natuur.* (2) Tweede Stelzel. *Eerdienst der Sterren, of Sabeïsmus.* (3) Derde Stelzel. *Eerdienst der Tekenen, of Afgodendienst.* (4) Vierde Stelzel. *Eerdienst der twee Grondbeginzelen, of Dualismus.* (5) Vyfde Stelzel. *Geheimzinnige en zedelyke Eerdienst, of Stelzel van eene andere Waereld.* (6) Zesde Stelzel. *Bezielde Waereld, of Eerdienst van 't Heelal, onder verſcheiden Zinnebeelden.* (7) Zevende Stelzel. *Eerdienst van de Ziel der Waereld, dat is van de Hoofdſtof des Vuurs, leevensbeginzel des Heelals.* (8) Achtſte Stelzel. *Demi-Ourgos, Eerdienst van de Werktuiglyke Waereld, of van den Grooten Werker.* (9) *Godsdienst van Mozes, of Eerdienst van de Ziel der Waereld. (Tou-piter).* (10) *Godsdienst van Zoroaster.* (11) *Budſoïsmus, of Godsdienst der Samaneërs.* (12) *Brahmismus, of Indiaansch Stelzel.* (13) *Het Christendom, of de zinnebeeldige Eerdienst der Zonne, onder de Cabbaliſtiſche of verborgen naamen van* Chris-en, *of* Christ, *en* Jeſ-us, *of* Jeſus (*). —— XXIII Hoofdſt. *Eenaartigheid van het doel der Godsdienſten.* —— XXIV. *Oplosſing van het voorſtel der tegenzeglykheden.*

Wy gelooven, om 'er dit nog by te voegen, VOLNEY's Geloofsbelydenis, als het dien naam draagen mag, aan te treffen in het naastlaatſte Hoofdſtuk; als hy ſchryft: „ De kreet „ der veroordeeling, welke zich tegen alle nieuwigheden „ verheft, begon aan te wasſen, wanneer een talryke „ bende van Menſchen, uit de rangen des volks en der „ wilden van alle Landen en Natiën, zonder Propheeten, „ zonder Leeraars, zonder Godsdienſtig Wetboek, in het „ perk

(*) Dit wordt opgehelderd door een Plaat der twee Hemelhalfronden, welke ten Opſchrift voert: *Tafereel van den Aſtrologiſchen Hemel der Ouden; tot Verklaaring der Geheimenisſen van den Godsdienst der Perſen, Joden en Christenen.*

„ perk voorwaards treedende, de aandagt der geheele ver-
„ gadering tot zich trok, en een hunner, het woord op-
„ vattende, zeide:

„ „ Scheidsmannen en Middelaars des Volks! Zedert den
„ „ aanvang van deezen twist, hooren wy vreemde, en,
„ „ tot op deezen dag, voor ons nieuwe, verhaalen; en
„ „ onze geest, verbysterd en verward in zo veele, de
„ „ eene verſtandige, de andere zinnelooze, zaaken, welke
„ „ hy gelyklyk niet begrypt, blyft in onzekerheid en
„ „ twyfeling. Eéne enkele opmerking treft ons; zo
„ „ veele Wonderdaaden, zo veele tegen elkander over-
„ „ ſtaande bybrengzelen, nadenkende, vraagen wy ons
„ „ zelven: Wat ligt ons aan alle die geſchillen gelegen?
„ „ Wat hebben wy noodig te weeten het geen voor vyf à
„ „ zes duizend jaaren, in ons onbekende Landen, by men-
„ „ ſchen, die ons altyd onbekend zullen blyven, gebeurd
„ „ is? Het zy dan waar of valsch, waar toe dient het ons
„ „ dat wy weeten, of de waereld ſedert zes of ſedert
„ „ twintig duizend jaaren beſtaa; of zy van iets of van
„ „ niets gevormd is, uit haar zelve of door een Maa-
„ „ ker, die op zyn beurt weder eenen Maaker vereischt,
„ „ voortgekomen zy! Hoe! wy zyn niet verzekerd van
„ „ 't geen digt by ons omgaat, en wy willen verantwoorden
„ „ van 't geen in de Zon, in de Maan, of in de inge-
„ „ beelde ruimte, voorvallen kan. Wy hebben onze ei-
„ „ gene kindschheid vergeeten, en wy zullen die der
„ „ Waereld kennen! en wie zal getuigen het geen nie-
„ „ mand gezien heeft? wie verzekeren 't geen niemand
„ „ begrypt?

„ „ Wat zal het voorts aan ons beſtaan toevoegen of
„ „ afneemen, dat wy *ja* of *neen* op alle deeze hersſen-
„ „ ſchimmen zeggen? Tot heden toe hebben onze Vaders,
„ „ en wy, 'er zelfs niet het eerſte denkbeeld van gehad,
„ „ en wy zien echter niet dat wy 'er daarom meer of
„ „ minder *licht der Zonne*, meer of minder *Onderhoud*,
„ „ meer of minder *goed* of *kwaad*, om genooten of ge-
„ „ leeden hebben.

„ „ Zo de kennis daar van noodig is, waarom hebben
„ „ wy dan even zo wel zonder dezelve geleefd, als zy
„ „ die 'er zich zo ſterk over verontrusten? Zo zy
„ „ overtollig is, waarom toch zouden wy dan den last
„ „ derzelve nu op onze ſchouders laaden? —— En zich
„ „ tot de Leeraars en Godgeleerden vervoegende, zeiden
„ „ zy: Hoe! zal het noodig zyn, dat wy, arme en

„ „ onweetende Menſchen, aller welker oogenblikken „ „ naauwlyks volſtaan tot de zorgen voor ons beſtaan, „ „ en den arbeid, waar van gy genot hebt, zo veel ge„ „ ſchiedenisſen, als gy daar verhaalt, zouden beſtu„ „ deeren; dat wy zo veele boeken, als gy ons aan„ „ haalt, zouden leezen, zo veele verſchillende taa„ „ len, in welke zy zamengeſteld zyn, zouden aan„ „ leeren! Duizend jaaren leevens zouden daar toe niet „ „ volſtaan." "

In eene menigte van Aantekeningen, die, in de laatstgemelde Vertaaling, alle agteraan gevoegd zyn, vindt men het geſtelde breeder ontvouwd. —— Men denke nogthans niet, dat de Wapenen, door VOLNEY gebezigd, om allen Godsdienst te beſtryden, *nieuw* zyn. Verre van daar. Uit het *Vertoog over 's Waerelds Godsdienſten* van den Engelschman ALEXANDER ROSS, ter helfte der voorige Eeuw in 't Nederduitsch door JOS. SANDERUS vertaald, en van welke verſcheide Drukken voorhanden zyn, zou men reeds veel kunnen haalen; om van geene laatere Wapenhuizen van dat ſlag te ſpreeken. Wie eenige Boek- en Letterkunde bezit, kent ze. Maar ook weet hy, hoe het niet ontbrooken hebbe aan Mannen, die daar tegen zich hebben aangegord, en gelukkig geſtreeden. Wy willen, derhalven, te deezer gelegenheid, onze Leezers wel herinneren aan eenen NOËSSELT, een LESZ, een ROUSTAN; of, om alles kort byeen te vinden, en geſchikt om de groote hoofdzaak, wat het *Christendom* betreft, te verdedigen, *De Baarblyklykheid van den Christlyken Godsdienst kort en duidlyk opengelegd, door* J. BEATTIE, om van geene andere te ſpreeken. —— Wy oordeelen deezen wenk te noodiger; dewyl eene veelijaarige ondervinding ons geleerd heeft, hoe veelen greetig het Gif des Ongeloofs indrinken, zonder van het voorhanden zynde Tegengif gebruik te maaken.

Afkeer en Liefde, Tooneelſpel, door M. WESTERMAN. *Te Amſteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In* 8*vo.* 65 *bl.*

De lezing van dit Stukje heeft ons een uur van aangename uitſpanning verzorgd. Hetzelve doet eere aan het genie van den jeugdigen Schryver, dien wy met dezen zynen eerſteling gelukwenſchen, en om verder in dit vak zyne krachten te beproeven alle aanmoediging waardig achten. — Karel

en

en Fredrik, beide Zonen van Walſtein, zyn in twee ſtrydige uiterſten vervallen. De eerſte heeft de natuurlyke gevoelens van zyn hart aan eene ſtugge Wysbegeerte opgeofferd, en werd een Vrouwenhater. De andere heeft door het lezen van Romans zyne verbeelding verhit, en pryst de verwarde voorſtelling eens overdreven gevoels als de echte uitdrukking der tederſte liefde. De tekening dezer beide karakters, waarin de Schryver zegt alleen de natuur gevolgd te zyn, is met oordeel en ſmaak geſchied, en levert een zeer leerzaam en behaaglyk kontrast. Ten uiterſten belangwekkend zyn ook de krachtige redenen van den rechtgevoeligen Grysaart, die alle zyne vermogens inſpant om zyne Zonen van hunnen waan te genezen; en daarin ook, met behulp van Julia, voorheen door Karel vuriglyk bemind, ten aanzien van dien grilligen Wysgeer zo wel ſlaagt, dat deze aan de voeten van haar, die hem ſteeds waardig en getrouw gebleven was, zyne dwaling afwerpt.

De geest, die verder in het gehele beloop van dit Stukje doorſtraalt, ſchynt ons te vorderen, dat men deszelfs uitwerking ten toneele beproeve. Velen zouden daarin hun beeld juist getroffen vinden, en (konden wy dit tevens hopen) zich ſchamen, en wys worden.

Het Weeskind, Tooneelſpel. In drie Bedryven, in Proſa. Naar het Fransch van PIGAULT-LE-BRUN. *Te Amſteldam, by* P. J. Uylenbroek. *In 8vo. 105 bl.*

Het onderwerp voor dit Stuk is zo voortreflyk uitgedagt, als kunſtig bewerkt. Het gevaar der zwakheid van een oogenblik, het onzalig gevolg van het misdryf, wordt daarin ongemeen levendig en nadruklyk geſchetst. —— Eene hartlyk-beminde Gade waagt het ſlechts eenmaal de tederſte verbindnis te ſchenden, en eene agttienjarige deugdbetrachting is niet in ſtaat de wroegingen uit haar gemoed te verbannen. Terwyl haar Egtgenoot op eene lange reize afwezig was, ontfangt zy de vrucht uit haren overſpeligen ſchoot. Zy gevoelde hare ſchuld; maar tevens gevoelende, dat zy Moeder was, kon zy zich van haar kind niet ſcheiden. Zy ſtelt het haren wedergekeerden Man als een aangenomen Weeskind voor. Deze, op de deugd zyner Vrouwe volkomen gerust, wil niet alleen haren wensch niet tegengaan, maar eerbiedigt ook ſtiptlyk het geheim, dat zy van de geboorte van dit Weesje maakte. Hy neemt de zorge voor deszelfs opvoeding gewillig op zich, wordt in een zeer hogen graad zyn begunſtiger en vriend; maar verlevendigt en vermeerdert ook ſteeds onwetend de wroeging en de onrust zyner, zich ſchuldig kennende, Gade, door de wel-

da-

daden, waarmede hy, byzonder om haar te verpligten, haren Zoon beſchenkt. Juliaan (zo heette die Zoon) beantwoordde in toenemende jaren ten vollen aan de liefderyke zorg van zynen weldoener. Door vlyt, verworven kunde en edele zeden, verkreeg hy de achting en werd de vreugde van diens gansch gezin. Maar hy werd tevens de vuriglyk-geliefde Minnaar van de Dochter van zynen Vriend en van haar, die hy niet als zyne Moeder kende. Schoon deze Dochter reeds door hare Ouderen aan een ander was toegezegd, maakt zich de onbevooroordeelde, gevoelvolle en deugdzame, Vader, op diens vrywilligen en edelmoedigen afſtand, gereed de kuiſche min van twee onſchuldige harten te bekronen. Hoe verblydt hem het gedagte van daardoor het geluk en de vreugde zyner Gade ten top te zullen voeren! Maar hoe verbaast en treft hare weigering hem, en allen, die dezelve hören! Zy ziet *het deugdzaam-minnend Paar* voor zich geknield, en, overkropt van aandoening, bezweert zy het, aan deszelfs dringende bede niet te kunnen voldoen. Hare aandoening, hare afgebroken dubbelzinnige taal, doet een vermoeden tegen haar opryzen, het geen de angſtige vrees om eene nog vreeslyker waarheid te ontdekken haar belet te wederleggen. Hare vreemde halſtarrigheid noodzaakt haren Egtgenoot geweld te gebruiken, en hare toeſtemming volſtrekt te vorderen. Dus tot het uiterſte gebragt, roept zy, in de yslykſte wanhoop, uit: „Neen; ik „zal geen bloedſchande onderſchryven! zy beiden zyn myne „kinderen!"

Het kan niet anders, of dit Toneelſpel, dat in zyn geheel de ſchoonſte leſſen voor het verſtand en de gevoeligſte trekken voor het hart oplevert, moet, wél uitgevoerd, eene uitnemende werking doen. „Vrouwen, Vrouwen! mogt gy 'er „vooral uit leren bedenken, hoe vernederend de misdaad zy, „alvoorens u 'er aan over te geeven!"

De Weduwe en het Rypaard. Een Dramatiſche Anecdote; naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Te Amſterdam, by* de Wed. J. Doll, 1796. *In* 8vo. 43 *bl.*

Dit Stukje heeft, volgens het op den rug van het titelblad geſteld kort bericht, zyn oorſprong te danken aan eene Anecdote, in 't 9de Deel van de *Annalen* des Heeren ARCHENHOLZ, bladz. 425, te vinden. Hetzelve is zeker niet een van de gewigtigſte en fraaiſte der Stukken van KOTZEBUE. —— Een grillige Engelschman had *Fullarton*, zynen Zoon, een ſomme van tagtigduizend ponden naagelaaten; maar by zyn Testament de zonderlinge Voorwaarde geſteld: nooit eene Weduwe te trouwen, en nooit een Rypaard te houden. In gevalle van het

niet

niet nakomen deezer Voorwaarde, moest deeze Erfenis vervallen op eenen Oom van *Fullarton*. Ondertusschen had deeze, in Braband, een vermeende Weduw getrouwd, en, uit barmhartigheid omtrent een Franschen Emigrant, een Dier, dat voor een Rypaard werd opgegeeven, beleend, of gekogt. De Oom, agter deeze dubbele schending van den Laatsten Wil zyns Broeders gekomen, wilde hem van de Erfenis ontzetten; doch by de ontwikkeling bleek, dat de Vrouw, die *Fullarton* getrouwd had, geen Weduwe, maar de Egtgenoote van den Franschen Emigrant, *Valcour*, was, en dat het Rypaard, geen Paard, maar een Muildier, was. Dit alles wordt geestig, en niet minder satyricq, voorgesteld; doch, gelyk wy zeiden, het Stuk is, over het geheel, weinig interessant.

Schoolœffeningen, of Handleiding tot de Nederduitsche Taalkunae, in het Spellen, Leezen en Schryven, by Vraagen en Antwoorden samengesteld, en met Voorbeelden opgehelderd, ten dienste der Stadsschoolen in Haarlem. Te Haarlem, by J. J. Beets. *In* 8vo. 46 *bl.*

Wy haasten ons, onzen Leezeren verslag te doen van dit klein, doch keurig, Werkjen, waar door de Inspectoren der Stadsschoolen te Haarlem zich wezenlyk verdienstelyk maaken, niet alleen by hunne Stadgenooten; maar ook by allen, die eenig belang stellen in den opbouw der Nederduitsche Taalkunde, vooral met opzicht op de Schooljeugd, voor welke het leggen van goede gronden ten hoogsten noodzaaklyk is. —— Wy willen gaarne bekennen, dat ons, tot nog toe, geen Schoolboekjen in handen gekomen is, dat, duidelyker, en tevens beknopter, de eerste en voornaamste gronden onzer Taale, op eene voor de jeugd vatbaare wyze, voorstelt, dan dit. De voorbeelden, uit de nieuwste Psalmberyming, die hier den lof erlangt van eene goede spelling te hebben, genomen, worden, woord voor woord, aan de in 't Werkjen opgegeeven regels, getoetst, en op eene leerzaame wyze aan het verstand der Leerlingen gebragt. Het leergraag Publicq, en elk die met blydschap en deelneming de zaaden ter beschaaving der Natie in de opkomende jongelingschap ziet strooijen, zal, met dankbaare erkentenis, ook dit Werkjen, uit de handen van het Kunst- Mensch- en Jeugdlievend Haarlem, ontvangen; en 'er greetig, daar de gelegenheid dit toelaat, tot nut der Schooljeugd gebruik van maaken.

Nieu-

Nieuwe Leerwyze, om Kinderen, binnen zeer korten tyd, te leeren Leezen en Denken. Door J. J. SCHNEITHER, *Kostſchoolhouder te Leyden. Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In* 8*vo.* 80 *bl.*

De kunst, om Kinderen, zonder de gewoone wyze van ſpellen, te leeren leezen, heeft, zedert eenigen tyd, de aandacht van het denkend gedeelte der menſchen, ook in ons Vaderland, gaande gemaakt; meer dan één Vriend der Jeugd heeft zich daar mede bezig gehouden, en onder deezen ook voornaamlyk de, in deezen, verdienſtelyke Burger SCHNEITHER. —— Hy bevlytigt zich, in het hier aangekondigd Werkjen, (en hy kan niet nalaaten hier in, by allen, die zich hier van eenig begrip kunnen vormen, wel te ſlaagen,) om regelen en onderrichting te geeven, omtrent de leerwyze, die men in deeze kunst te volgen heeft —— doch, hoe zeer wy ook van de mooglykheid en nuttigheid van dergelyken leertrant overtuigd zyn, kunnen wy echter niet ontveinzen, dat wy denken, dat geſchreevene leerregels, zonder voor-daad, wy meenen mondelyke en proefondervindelyke onderrichtingen, verre de minſte Onderwyzers in ſtaat zullen ſtellen, om van denzelven met vrugt gebruik te kunnen maaken. Ondertusſchen is het hartelyk te wenſchen, dat deeze leerwyze hoe langs hoe meer bekend, en alsdan ook nagevolgd, moge worden.

NA-BERICHT.

Door eene vriendelyke hand, is ons onder 't oog gebragt, dat Recenſent van de *Chriſtelyke Gezangen voor de Openbaare Godsdienſtöefeningen*, in zyne Aanmerkingen op het Gezang, LOFZANG AAN GOD (*), ten opzigte van den *tweeden* en *derden* perſoon, de meening van den Poëet, wegens eenige duisterheid in die Coupletten, niet wel ſchynt gevat te hebben. —— Recenſent bedankt den Zender voor de medegedeelde critiques; alzo hem, by nadere lectuure, is voorgekomen, dat dezelve gegrond zyn. —— Met deeze openhartige verklaaring, vertrouwen wy, zal de geachte Aanmerker genoegen neemen.

De Uitgeevers.

(*) Zie boven, bl. 356.

REGISTER

VAN

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

Die in dit Stuk oordeelkundig tevens en vrymoedig verhandeld worden.

Met derzelver Pryzen.

A.

Adres van het Committé van Algemeene Welvaart, te Haarlem, aan de Nationaale Vergadering, over de Oorzaaken van het Verval en de Middelen tot Herſtel der Vaderlandſche Fabrieken en Trafieken. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0. 542

—— van het bovengemelde Committé aan het Provinciaal Beſtuur van Holland, over het gebruik der Duingronden, ten dienſte der Vaderlandſche Fabrieken. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 0-5-8 542

Albrecht, (*Hk. Christ.*) Proeve over het Patriotismus. Uit het Hoogduitsch vertaald, en met Aanmerkingen vermeerderd. Amſt. by *Weſſing en van der Hey*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0. 498

Anglas, (*Boiſſy d'*) Vertoog by de Aanbieding van het Ontwerp van Conſtitutie voor de Franſche Republiek, uit naam der Commisſie van Elven. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 547

B.

Barthelemy, Reizen van den jongen Anacharſis door Griekenland. Uit het Fransch door *M. Stuart*. IIde Deel. Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 288

—— IIIde Deel. *f* 3-12-0 458

Batavus aan zyne Landgenooten, ter gelegenheid dat eene Nieuwe Conſtitutie voor het Volk van Nederland wordt vervaardigd. Amſt. by *M. Schalekamp*, in gr. 8vo. *f* 0-5-8 516

Beer Poortugael, (*J. C. C. den*) Redevoering aan het Volk van Nederland, by gelegenheid van de Eerſte Verjaaring der

der Bataafſche Revolutie. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 208

Bellamy, (*J.*) Gods groote Naam verheerlykt in het gevallen Menschdom. Rott. by *J. G. Krap*, in gr. 8vo. *f* 0-9 0 101

Bericht, wegens de thans plaatshebbende Geneeskundige Inrichtingen, by de Nationaale Troepes der Bataafſche Republiek, enz. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. *f* 0-14-0 490

Berichten (Eenige) omtrent de Pruisſiſche, Oostenrykſche en Siciliaanſche Monarchien, benevens zommige daar aan grenzende Staaten. IVde Deel. 's Hag. by *I. van Cleef*, in gr. 8vo. *f* 2-8-0 295

——— (Eenige) nopens de Euangelie Broederkerk, of zogenaamde Hernhutters, getrokken uit een klein Geſchrift van *A. G. Spangenberg*. Dordr. by *A. Blusſé en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0-15-0 577

Beſſan, (*J.*) Plegtige Redevoering, over de nuttigheid en noodzaaklykheid om te zorgen voor eene goede Opvoeding der Kinderen van minvermogende Ouderen, by een Vryheidminnend Volk. Goud. by *H. L. van Buma en Comp.* en *J. van Son*, in gr. 8vo. *f* 0-9-0 267

Betoog, dat het Volk, onder welk eene Regeeringsvorm men het ook moge beſchouwen, in een gezonden zin, niet gezegd kan worden de eenige wettige Souverain te zyn; enz. In gr. 8vo. *f* 0-8-0 267

Blau, (*Th. van Brunsveld de*) Herſtelde Predikdienst, naa een tusſchentyd van byna zeven jaaren. Gron. by *D. Reinders*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 403

Boeren Weer-wikker; of aanwyzing van de aanſtaande Lugtgeſteldheid, uit eene langduurige Waarneemiug van den Barometer, tot nut van den Landman in den Hooien Oogsttyd. Gron. by *J. Oomkens* en *J. Dikema*, in gr. 8vo. *f* 0-2-0 580

Bonnet, (*G*) De Heerſchappy van Jeſus Christus, en de toekomende Herſtelling van het Koningryk aan Israel, in eenige Leerredenen. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 181

——— Twee Redevoeringen, vertaald door ***** Student in de Godgeleerdheid te Utrecht. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-8-0 319

Bosch, (*Jer. de*) Lofreden op *H. G. Oosterdyk*. Amſt. by *P. den Hengst*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 126

Breugel, (*H. G. van*) Phyſiologiſche Verhandelingen over het Leerſtelzel der Ontwikkelinge, en dat der Bygeboorte; zynde een Aanhangzel der Naſpooringen aangaande de Oönlogie. Dordr. by *A. van den Kieboom*, in gr. 8vo. *f* 0-14-0 535

Brinkman, (*N. C.*) Wed. *C. van Streek*, Grootheid en Zwakheid van den Mensch. Amſt. by *M. Schalekamp*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 352

Britten, (De) aangeklaagd voor de Vierſchaar der Natien. Lierzang. In gr. 8vo. *f* 0-6-0 519

Bruin, (*W.*) Gemeenzaame Beſchouwingen over den Godsdienst voor Ongeoefenden, ter bevordering van Godsdienſtige Verlichting. Amſt. by *M. Schalekamp*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 277

Brune, (*J. de*) Het vereeuwigen van de Nagedagtenis der zulken, die zich by het Vaderland welverdiend gemaakt hebben, als de pligt van een waar Vaderlander. Amſt. by *H. Keyzer*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 286

Buchanan, (*A.*) Leerredenen over belangryke Onderwerpen, met een aanpryzend Voorberigt uitgegeeven door *H. H. Viervant*. 4de en laatſte Stukje. Amſt. by *M. de Bruin*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 148

Buffon, (*De*) Algemeene en byzondere Natuurlyke Historie, Aanhangzel tot de Historie van den Mensch. XVIIIde Deel. Dordr. by *A. Blusſé en Zoon*, in gr. 4to. *f* 5-0-0 404

Bydraagen, tot bevordering van eene Algemeene Christelyke Kerk. 1ſte Stukje. Amſt. by *Weſſing en van der Hey*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 359

Byl, (*C.*) Vertoog aan den Raad der Stad Amſterdam, over de Vryheid zo als die thans genooten is en wordt by ieder Burger, in vergelyking gebragt met de verklaarde Rechten van den Mensch, enz. Amſt. by *C. Byl*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 562

Byvoegzels en Aanmerkingen voor het XIII, XIV en XVde Deel der Vaderlandſche Historie van *J. Wagenaar*. Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-4-0 445

——— XVI en XVIIde Deel. *f* 2-0-0 581

C.

Catechismus van de oorſpronglyke Inrichting eener Maatſchappy, en de Pligten en Regten van den Burger volgens de Natuurlyke Staatkunde. Amſt. by *J. R. Poster*, in 8vo. *f* 0-11-0 210

Chaubeausſire, (*La*) Franſche Catechismus, of Beginzelen

van Republikeinſche Zedekunde, in Verzen gevolgd door *N. C. Brinkman*, Wed. *C. van Streek*. Amſt. by *M. Schalekamp*. *f* 0-4 0 349

Cigan, (*I*) De Rhyn, of Reis van Utrecht na Frankfort, hoofdzaaklyk langs de oevers van den Rhyn. 2de Stuk. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 81

Cook, (*J.*) Reize rondsom de Waereld. Vertaald door *J. D. Pasteur*. Leyd by *Honkoop*, Amſt. by *Allart* en 's Hag. by *van Cleef*, in gr 8vo. *f* 4-16-0 384

D

Dagverhaal van de mislukte Onderneeming der Engelſchen op Quiberon, door een Fransch Officier aan boord van het Schip *la Pomone*. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 0-8 0 214

Dankoffer aan de Repreſentanten 's Lands van Utrecht, by het neemen van hun Beſluit ter Affcheiding van de Kerk van den Staat, enz. Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0 5-8 370

Desſaur, (*J H*) Het Vryheids-Feest, Divertisſement, door *P. G Witſen Geysbeek*. Amſt. by de Erven *C. N. Guerin*, in 8vo. *f* 0-6 0 268

Dumbar, (*G.*) De Oude en Nieuwe Conſtitutie der Vereenigde Staaten van America, uit de beste Schriften in haare Gronden ontvouwd. IIIde Deel. Amſt. by *J. A. Crajenſchot*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 590

Duval en *Picard*, De waare Heldenmoed, Toneelſpel. Door *P. J. Uylenbroek*. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0 8-0 268

E.

Ebeling, (*C. D.*) Aardrykskundige Beſchryving van America. De Vereenigde Staaten van Noord-America, byzonder *Maſſachuſetts*. Vermeerderd en verbeterd met aanmerkelyke Byvoegzels door den Autheur medegedeeld. Iſte Deels 2de Stuk. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 1-10 0 261

Edwards, (*B.*) Burgerlyke en Handelkundige Geſchiedenis van de Engelſche Volkplantingen in de West-Indien. IIIde Deel. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 1-16 0 173

Eigenzinnige, (De Eerlyke) Tooneelſpel. Uit het Hoogduitsch, door *D. Onderwater*. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in 8vo. *f* 0 16-0 431

Emdre, (*S. van*) Het Godsdienſtig Huisgezin, in aangenaa-

naame en leerzaame Geſprekken, tot bevordering van Bybelkennis en Godvrugt. IIde Deel. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f.* 1-10 o 51

Emdre, (*S. van*) De Geographie der H. Schrift voor een ieder gemaaklyk gemaakt, door eene beknopte en zaakryke Verklaaring der XII Landkaarten, weleer ontworpen door *W. A. Bachiene*. Utr. by *G. T. van Paddenburg en Zoon*, en Amſt. by *G. Warnars*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 148

——— Leerredenen over 't Geloof, tot Bevordering van Kennis en Gelukzaligheid. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 398

Epiſtel van den ouden Waereldburger *Syrach*, aan de Nationaale Conventie van Frankryk. Alom, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 342

F.

Falconer, (*W.*) Bericht wegens het werkend vermogen van de *Aqua Mephitica Alcalina*, of Loogzoutig Luchtzuur water, op het Graveel, Steen, enz. Door *P. P. du Cloux*, M. D. Leyd. by *L. Herdingh*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 279

Fremery, (N. C. de) *Oratio de Artiſſimo, qua Chemia cum Phyſicis Scientiis conjungitur, Vinculo. Traj. ad Rhen. apud* O. J. à Paddenburg, *in* 4*to*. 327

G.

Gedachten over de rechte behandeling van eenige voornaame Leerſtukken van de Gereformeerde Kerk, en derzelver aanwending in het Gemoedsbeſtuur. Leeuw. by *C. van Sligh*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 4

——— van den voortreffelyken *Cicero* over den Godsdienst, als Heiden en Wysgeer. Amſt. by *H. van Kesteren*, in gr. 8vo. *f* 0-3 0 489

Geysbeek, (*P. G. Witſen*) De Eer en Eerzugt der Menſchen, van de belachlyke zyde beſchouwd, in eene boertige Verhandeling, voorgeleezen in de Maatſchappy *Felix Meritis*. Amſt. by *P. G. Geysbeek* en *G. Roos*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 224

——— Hedendaagſche Olympus. By *Dezelven*. *f* 0-7-0 564

Gezangen (Christlyke) voor de openbaare Godsdienstoefeningen. Amſt. by *J. C. Sepp en Zoon*, *C. de Vries* en *C. Sepp Jansz.*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 353

Girtanner, (C.) Verhandeling over de Veneriſche Ziekte. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 328

Gratama, (*S.*) Beſchouwing van de Huislyke Slaverny der Romeinen, en de Uitwerkzelen daar van op den Staat. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 470

——— Zedekundige Verhandeling, aan welke de Eerprys van het *Stolpiaansch Legaat*, in den Jaare MDCCLXXXXV, is toegeweezen. Waar by nog eene Nederduitſche Verhandeling over 't zelfde Onderwerp gevoegd is. Leyd. by *S. en J. Luchtmans*, in gr. 4to. *f* 1-8-0 572

Grave, (H. L. de) *Introduction a la Langue Françoiſe. à Gron. chez* N. Veenkamp et Fils, *in* 8vo. *f* 0-8-0 432

Greve, (*E. J.*) De Brieven van Apostel *Paulus*, uit het Grieksch vertaald, met Aanmerkingen. Iſte Deel. *Amſt.* by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 89

H.

Hamelsveld, (*T. van*) Het Boek *Job*, naar het Hebreeuwsch. Korte Aanmerkingen over het Boek *Job* voor Ongeleerden. Amſt. by *M. de Bruyn*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 1

Handleiding tot den Burgerwapenhandel, voor de Bataafſche Burgermagt. 's Hag. by *I. van Cleef*, in gr. 8vo. *f* 2-0-0 508

Hemert, (*P. van*) Beginzels der Kantiaanſche Wysgeerte, naar het Hoogduitsch vryelyk gevolgd, met Aantekeningen en eene Voorreden. Iſte Deel. Amſt. by de Wed. *J. Dóll*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 114

Henriquez, Brieven en Geſchiedenisſen van den Gemeenebestgezinden, ter onderwyzinge en voorlichtinge van de Bataafſche Aankomelingſchap. Rott. by *C. van den Dries*, in 12mo. *f* 1-5-0 73

Heringa Eliza'sz., (*Jod.*) Redenvoering ter Gedagtenisſe van *S. J. van Geuns*, Hoogleeraar in de Geneeskunde, enz. op de Hoogeſchool te Utrecht. Utr. by *G. T. van Paddenburg en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 1-8-0 363

Hinlópen, (*J.*) Overdenkingen over *Lukas* XI: 13. *Heb.* X: 32, en den Staat der geſtorven Geloovigen vóór den Dag des Oordeels. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 97

——— Overdenkingen over het Nut, 't welk wy, tot onze Verootmoediging en Verbetering, uit ons oordeel over anderen trekken kunnen. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 189

——— Overdenkingen over de Volharding in Goeddoen,

doen, enz. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 358
Historie (Natuur- en Huishoukundige) der Honden. Dordr. by *A. Blusſé en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 404
——— (Vaderlandſche) vervattende de Geſchiedenisſen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaanſche Onlusten, en den daar uit gevolgden Oorlog tusſchen Engeland en deezen Staat. Ten Vervolge van *Wagenaar's Vaderlandſche Historie.* XIIIde Deel. Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 201
——————— XIVde Deel. *f* 3-12-0 406
Huisboek, (Vaderlandsch) of de Verklaaringen en Beloften van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden; meestal getrokken uit echte Stukken, enz. Door een Genootſchap van Liefhebbers der Vryheid. Iſte Deel, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 27
——— Tweede Deel. *f* 3-0-0 157
——— Derde Deel. *f* 3-0-0 338
Huishoudkundige Stukken, behelzende eene Verzameling van allerhande Waarneemingen, Raadgeevingen, Ontdekkingen. Uitvindingen van Werktuigen en Gereedſchappen, betreklyk tot verſcheide Kunſten en Weetenſchappen. Rott. by *C. van den Dries*, in gr. 8vo. *f* 0-10-0 16
Hulshoff, (*A.*) Kerkelyke Redenvoeringen. Eerſte Tiental. Amſt. by *G. Warnars*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 133
——————— IIde Deel *f* 1-10-0 225
——————— IIIde Deel. *f* 1-10-0 473
——— (*W. van Oosterwyk*) De Geſchiedenis van Jozef, voor Kinderen. Uitgegeeven door de Maatſchappy *Tot Nut van 't Algemeen.* Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, en Dev. by *J. H. de Lange*, in 8vo. *f* 0-6-0 487

J. en I.

Jaarboeken der Bataafſche Republiek. VII Deelen. Amſt. by *Weſſing en van der Hey*, in gr. 8vo. *f* 14-0-0 561
Iets over de Rouwplegtigheden, door H. M. B .... te Groningen, ter verbetering voor- en opgedraagen aan haar geëerde Stad- en Landgenooten. Gron. by *J. Oomkens*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 563
—— over het Patriotismus, of het bevorderen van het Welzyn des Vaderlands, tot Voorlichting van minkundige Burgers. Uitgegeeven door het Burgergezelſchap

in de oude Pekel-A. Gron. by *J. Oomkens*, in gr. 8vo. *f* 0-4-0 597
Invloed (De) der Godsdienſtige Begrippen. Alom, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 169
Jongelingſchap (Nederlandsch) aangemoedigd tot den Zeedienst. 's Hag. by *J. Plaat*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 386

K.

Kamp, (*Wabe*) Patriottiſche Catechismus der Zedeleere voor de Burgeren van 't Bataafsch Gemeenebest. Amſt. by *Weſſing en van der Hey*, in 8vo. *f* 0-11-0 86
——— Prometheus. Amſt. by *Weſſing en van der Hey*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 516
Karel, of de dankbaare Voedſterling, eene origineele Hollandſche Roman, door den Burger J. H. de V..... 's Hag. by *J. Plaat*, in gr. 8vo. *f* 2-8-0 180
Katechismus der Christlyke Zedeleere, behelzende de Pligten, welke men jegens God, zichzelven, en zynen naasten, behoort uit te oefenen. Amſt. by *Weſſing en van der Hey*, in gr. 8vo. *f* 0-11-0 99
Knoop (De Gordiaanſche) ontwikkeld, of Oplosſing van een groot Staatkundig Voorſtel, door een waar Republikein in Frankryk. 's Hag. by *J. C. Leeuweſtyn*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 284
Kok, (*J.*) Vaderlandsch Woordenboek. XXIXſte Deel. T.V. Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 170
Kotzebue, (*A. von*) Armoede en Grootheid, Tooneelſpel. Naar het Hoogduitsch gevolgd door *C. Loots*. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-12-0 387
——— De Man van Veertig Jaaren, Blyſpel. Amſt. by *J. R. Poster*, in 8vo. *f* 0-8-0 388
——— De Negers, Tooneelſpel. Het Hoogduitsch gevolgd door *P. G. Witſen Geysbeek*. Amſt. by *J. R. Poster*, in 8vo. *f* 0-11-0 471
——— De Weduwe en het Rypaard. Een Dramatiſche Anecdote. Amſt. by de Wed. *J. Dóll*, in 8vo. *f* 0-6-0 608
Krom, (*Herm. Jo.*) Godgeleerde, Uitlegkundige en Wysgeerige Verhandelingen. IIde Deels 4de Stuk. Met een Aanhangzel der Verhandelingen. Midd. by *P. Gillisſen*, in gr. 8vo. *f* 1-8-0 565

L.

Lelyveld, (*P. J. van*) Iets over de Liefde en Jesus Wysheid, naar aanleiding van *Matth.* V: 44. Haarl. by *C. van Abs*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 441

Lier, (*H. Ritzema van*) Verzameling van eenvoudige Leerredenen, aan de Gemeente van de Hoofdplaats van *Cabo de Goede Hoop* toegewyd. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 433

Lis, (*P. H. van*) Leerredenen ter bestiering van opregte Christenen, by de tegenwoordige omstandigheden. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 482

Loo, (*J. van*) Nieuwe Leerredenen. IIde Deel. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 2-8-0 528

——— Leerrede over den Geest en Toon van het Gebed onzes Heeren. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 570

Loosjes Pz., (*A.*) Lazarus, in vier Bespiegelingen. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 1234

Lotgevallen (De) van Menschen en Volken worden door God bestuurd, daar niets by Geval geschiedt. Amst. by *M. de Bruyn*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 59

——— van Lidorie, eene zinspeelende Romaneske Chronyk. II Deelen. Leyd. by *J. van Thoir*, in 8vo. *f* 2-8-0 179

Lotjen Walstein, of het gelukkig gebruik van Omstandigheden en Begaafdheden. Iste Deel. Leyd. by *Herdingh* en *du Mortier*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 131

Lyst van de Telling des Volks van *Drenthe*. Coev. by *J. van der Scheer*, in gr. 8vo. *f* 0 4-0 224

M.

Magazyn. (Algemeen Staat- Geschied- en Aardrykskundig) 1ste Stuk. Haarl. by *J. J. Beets*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 466

Manen, (*J. van*) Wysgeerig en Geschiedkundig Onderzoek naar de wettige Oppermagt in de Vereenigde Nederlanden, sedert de Afzweering van *Philips den II.* Iste Deel. Amst. by *H. Keyzer*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 251

Marquize (De) van Mazzini, Tooneelspel. Onder de Spreuk: *Per hæc ad altiora.* Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in 8vo. *f* 0-14-0 44

Martinet, (*J. F.*) Verhandelingen en Waarneemingen over de Natuurlyke Historie van ons Vaderland. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-18-0 193

Meulman, (*B.*) Verhandeling over de Godlykheid der Gewyde Geſchiedenis, en derzelver verbindend Gezag voor ons Christenen. Rott. by *N. Cornel*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 533

Michaëlis, (*J. D.*) Nieuwe Overzetting des O. Test., met Aanmerkingen voor Ongeleerden. XVIIIde Deel. Dordr. by *A. Bluſſé en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 2-8-0 521

Milet, (*J. H.*) Verzameling van Publicatien en andere meest belangryke Decreeten der Proviſioneele Repreſentanten van het Volk van Holland. 's Hag. by *J. C. Leeuweſtyn*, in gr. 8vo. *f* 1-12-0 212

Minagting (De) der Hervormden jegens de Overleveringen, welke de Roomſche Kerk aan het Nieuw Testament gelyk ſtelt, beteugeld door een Leeraar der Remonſtranten. Rott. by *J. Meyer* en *A. Danſerweg Wz.*, in gr. 8vo. *f* 0-3-0 100

Molé, De Edelmoedige Overwinnaars, of de Zege der Vryheid, door *P. G. Witſen Geysbeek*. Uit het Fransch gevolgd. Amſt. by de Erven *C. N. Guerin*, in 8vo. *f* 0-6-0 268

Monvel, De Slachtoffers van Kloosterdwang, Tooneelſpel. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-11-0 308

Munnikhuizen, (*F.*) Antwoord op een Vraag van *Teyler's* Godgeleerd Genootſchap. Amſt. by *A. Mens Jansz.*, in gr. 4to. *f* 1-5-0 190

N.

Naamlysten van Nederduitſche Boeken, als mede van Franſche en Latynſche Werken, enz. geduurende de Jaaren 1792, 1793, 1794 en 1795 uitgekomen. Amſt. by *A. B. Saakes*, in gr. 8vo. *f* 6-5-0 388

Natuur en Liefde, gevolgd naar den Natuurmensch van *Miltenberg*. Amſt. by de Wed. *J. Dóll*, in gr. 8vo. *f* 2-14-0 87

Notulen, (De Geëxtendeerde) behelzende de Decreeten van de Vergadering der Proviſioneele Repreſentanten van het Volk van Holland. Iſte Deels 2de Stuk. Dordr. by *H. de Haas en Comp.*, in gr. 8vo. *f* 1-3-0 33

O.

Onderwys (Kort en Eenvoudig) in de Geloofs- en Zedeleer. Door V. L. Hoorn, by *L. Vermande*, in 8vo. *f* 0-8-0 443

Oosterbaan, (*H.*) Ontwerp van eenige Schikkingen, raakende den openbaaren Godsdienst, en andere Stukken daar

daar toe behoorende. Harl. by *V. van der Plaats*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 323

P.

Paape, (G.) De verwoesting van de Stad *Graave*, of de verſchriklyke uitwerkzels der Dwinglandy, Republikeinsch Treurſpel. 's Hertog. by de Wed. *C. A. Vieweg en Zoon*, Tilb. by *J. C. Vieweg*, in 8vo. *f* 0-5-0 268

——— Drie Republikeinſche Klugtſpelen. 's Hag. by *J. C. Leeuweſtyn*, in 8vo. *f* 0-11-0 472

——— Verantwoording als Lid van de geweezene Commisſie tot Onderzoek van het Politiek en Finantieel Gedrag der voorgaande Regeering aan zyne Committenten, de Burgers van Dordrecht. 's Hag. by *J. Plaat*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 599

Paine, (*Th.*) Het gezond Verſtand. Dordr. by *de Leeuw en Krap*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 74

Portefeuille van Rozette, of Aantekeningen tot Verbetering van 's Menſchen Verſtand en Hart. 3de Stuk. Delft by *M. Roelofswaert*, in 8vo. *f* 1-10-0 86

Portlock en *Dixon*, Reis na de Noordwestkust van America, gedaan in de Jaaren 1785, 1786, 1787 en 1788. Amſt. by *M. Schalekamp*, in 4to. *f* 3, 18-0 215

Proeve over ééne waare Kerk; of Wysgeerig Betoog, dat 'er maar één éénige Godsdienst, met het Geluk des Menschdoms beſtaanbaar, op Aarde zyn kan. Door een Aanbidder van God, en een Beminnaar der Menſchen, in gr. 8vo. *f* 0-7-0 578

Provo-Kluit (*P. W.*) en *D. A. J. Troulja*, Iets ter Gedagtenisſe van *Steven Jan van Geuns*. Utr. by *J. van Terveen en Zoon*, in 8vo. *f* 0-6-0 130

Prysverhandelingen, betreffende de Verpligtingen van eenen braaven Huisvader en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen Burgerlyk Leeven; enz. Uitgegeeven door de Maatſchappy *Tot Nut van 't Algemeen*. Amſt. by *H. Keyzer*, *C. de Vries* en *H. van Munſter*, in 8vo. *f* 0-7-0 41

Q.

Quatremere d'Isjonval, Over de ontdekking van de ſtandhoudende betrekking, welke 'er tusſchen de verſchyning en het verdwynen, den arbeid en de werkloosheid, enz. der Spinnen, omtrent het Weêr, plaats grypt. In 't Hollandsch en Fransch. 's Hag. by *I. van Cleef*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 278

R.

Rapport der Verrigtingen van de Commisſie tot Onderzoek van het Politiek en Financieel Gedrag der voorige Regenten. 's Hag. by *J. Plaat*, in gr. 8vo. *f* 0-4-0 342

Redenvoering, ten betooge, dat Jezus de Leeraar is van die Godsdienſtige Verlichting, welke thans in Europa doordringt. By verſcheide Boekverkoopers, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 10

Regten (De) van den Mensch en Burger, en de Pligten daar uit voortvloeijende, voor de Vaderlandſche Jeugd. Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in 8vo. *f* 0-4-0 86

Reis door de Departementen van Frankryk, door *een Gezelſchap van Kunſtenaars en Geleerden*. Goud. by *Buma en Comp.*, No 1, in gr. 8vo. *f* 1-6-0 77

—— No. II en III. *f* 2-12-0 221

—— No. IV. *f* 1-6-0 425

—— (Vrolyke) van een Engelschman door Holland, vry naar 't Engelsch gevolgd. 's Hag. by *C. J. Leeuweſtyn*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 559

Reynvaan, (*J. Verſchuere*) Muzykaal Kunstwoordenboek, behelzende de Verklaaringen als mede het Gebruik en de Kracht der Kunstwoorden, die in de Muzyk voorkomen. Amſt. by *W. Brave*, in gr. 8vo. *f* 5-5-0 536

Romaine, (*W.*) Verhandeling over den Wandel des Geloofs. IIde Deel. Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 274

Roos, (*P. F.*) Suriname verheerlykt. Amſt. by *H. Gartman*, in gr. 8vo. *f* 0 8-0 444

Rouſſeau, (*J. J.*) Emile, of Verhandeling over de Opvoeding. Met Aantekeningen van *Reſewitz*, *Ehlers*, *Villaume*, *Trapp*, *Campe*, *Stuve* en *Heuſinger*. 1ſte Stuk. Camp. by *J. A. de Chalmot*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 197

S.

Schasz, (*J. A.*) De Geest van Doctor *Schasz*, in de Kerk, de Raadzaal en in de Kroeg. 1ſte Stuk van 's Mans naagelaatene Schriften, in gr. 8vo. *f* 0-9-0 352

———— Lucifer en Beelzebub, of het Drommelſche, Committé van Raadgeeving. Klugtig Blyſpel. 's Hag. by *J. Plaat*, in 8vo. *f* 0-12-0 472

Schets tot Grondſlag eener Nieuwe Conſtitutie voor de Re-

Republiek der Bataven. Amſt. by *J. van Gulik*, in 8vo. *f* 0-3-0 429

Schneither, (*J. J.*) Nieuwe Leerwyze, om Kinderen, binnen zeer korten tyd, te leeren Leezen en Denken. Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in 8vo. *f* 0-8-0 610

Schooloefeningen; of Handleiding tot de Nederduitſche Taalkunde, in het Spellen, Leezen en Schryven, by Vraagen en Antwoorden ſamengeſteld, en met voorbeelden opgehelderd, ten dienſte der Stadsſchoolen in Haarlem. Haarl. by *J. J. Beets*, in 8vo. *f* 0 6 0 609

Schouwtooneel (Zedelyk) der Menſchelyke Hartstochten en Daaden, of Tooneelſtukken van Vernuft en Smaak. Iſte Deel. Amſt. by de Wed. *J. Dóll*, in 8vo. *f* 2-15-0 350

Schutte, (G.) Lykreden op *J. P. Michell*, uitgeſprooken den 17 van Wintermaand 1795, in de Maatſchappy *Felix Meritis*. Amſt. by *J. A. Crajenſchot* en *J. ten Brink*, in gr. 8vo. *f* 0 11 0 238

Staat (De tegenwoordige) der Vereenigde Nederlanden, behelzende de Inleiding der Beſchryving van het Landſchap *Drenthe*. Amſt., Leyd., Dord en Harl., by *J. de Groot*, *G. Warnars*, *S. en J. Luchtmans*, *A. en P. Blusſé* en *V. van der Plaats*, in gr. 8vo. *f* 1 10-0 25

—— vervattende het Vervolg der Beſchryving van *Stad en Lande*. By *Dezelven*, *f* 1-16-0 245

Stuart, (*M.*) Romeinſche Geſchiedenisſen. Vde Deel. Amſt by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3 15-0 150

Swildens, Politiek Belangboek voor dit Proviſioneel Tydperk. Gewigtig thans, gedenkwaardig hier naa. Amſt. by *J. R Poster*, in 8vo. *f* 1-5-0 68

—— Zesdaagſche Staatsbrief over 's Lands Hoogſte Zaak aan den Burger *Vitringa*. Amſt. by *J. R. Poster*, in gr. 8vo. *f* 0-7 0 167

Swinden, (*J. H. van*) Advis over de Nationaale Conventie. Uitgegeeven op last van de Repreſentanten van het Volk van Amſterdam. Amſt. by de Erven *D. Onder de Linden en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 110

T.

Tafereelen van de Staatsomwenteling in Frankryk. IIde Deel. Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 4-16-0 255

Theremin, (*C.*) De belangen der Mogenheden van het Vas-

Vasteland, met betrekking tot Engeland. 's Hag. by *J. C. Leeuweſtyn*, in gr. 8vo. *f* 1-12-0 165

Thomſon, (*G.*) De Geest der Algemeene Geſchiedenis, van de Achtſte tot de Achttiende Eeuw, met eene Beſchouwing van de Vorderingen der Maatſchappy in Zeden en Wetgeeving, geduurende dat Tydvak; voorgeſteld in een reeks van Leſſen. Dev. by *L. Leemhorst*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 102

Toneel. (Het Spectatoriaal) IXde Deel. Rott. by *J. P. van Heel*, in 8vo. *f* 1-5-0 518

Townſend, (*J.*) Reis door Spanje, gedaan in de Jaaren 1786 en 1787, in 't byzonder met opzigt tot den Landbouw, Manufacturen, Koophandel, Bevolking, Belastingen en Inkomſten van dat Land. IIde *Deels* 1ſte Stuk. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 302

———— IIIde Deels 2de Stuk. *f* 2-2-0 553

V.

Verhandeling over de Vraag: welke is de Oorzaak van den tegenwoordigen Oorlog. 's Hertog., in gr. 8vo. *f* 0-6-0 429

Verhandelingen (Uitgeleezene) over de Wysgeerte en Fraaije Letteren, getrokken uit de Werken der Koninglyke Academie der Weetenſchappen, te Berlyn. VIde Deel. Met Byvoegzels vermeerderd door *J. F. Hennert*. Utr. by *W. van Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 11

———— raakende den Natuurlyken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeeven door *Teyler's* Godgeleerd Genootſchap. XVde Deel. Haarl. by *J. Enſchedé* en *J. van Walré*, in gr. 4to. *f* 4-0-0 309

Tweede Berigt. 389

———— uitgegeeven door *Teyler's* Tweede Genootſchap. IXde Stuk, bevattende het Tweede Vervolg der Proefneemingen, gedaan met *Teyler's* Electriſeer-Machine, door *M. van Marum*. Haarl. by *J. J. Beets*, in gr. 4to. *f* 7-0-0 329

Verval (Het) onzer Fabryken, en Middelen tot Herſtel derzelven, en van onzen Welvaart. Utr. by *G. T. van Paddenburg en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 109

Verzameling van Stukken in de zaak van Mr. *L. P. van de Spiegel*, geweezen Raadpenſionaris van Holland. Amſt. by *J. van Gulik*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 371

———— (Volledige) van alle Stukken, betreffende de Af-

Afſcheiding der Kerke van den Staat, door de Nationaale Vergadering, repreſenteerende het Volk van Nederland. Met eene Voorreden door *C. Rogge*. Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 2-18-0 512

Verzameling (Volledige) der Publicatien van de Proviſioneele Repreſentanten van Holland en der Staaten Generaal, ſedert het begin der Revolutie van 1795. Iſte en IIde Deel. Leyd. by *Herdingh* en *du Mortier*, in gr. 8vo. *f* 3-10-0 560

Virginia, of de Herſtelde Vryheid, Treurſpel. 's Hag. by *J. C. Leeuweſtyn*, in 8vo. *f* 0-11-0 42

Vloten, (*Van*) De Bybel vertaald, omſchreeven, en door Aanmerkingen opgehelderd. XIde Deel. Utr. by *G. T. van Paddenburg en Zoon*, en Amſt. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 4-0-0 45

Vogel, (*S. G.*) Genees- en Staatkundige Verhandeling, over de Oorzaaken, waarom zo weinig Drenkelingen in 't Leeven herſteld worden. Haarl. by *E. W. Cramerus Jun.*, in gr. 8vo. *f* 0-14-0 367

Volney, De Puinhoopen, of Beſchouwing van de Omwenteling der Staaten. Amſt. by *M. Schalekamp*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 601

——— De Ruïnen, of Overdenking der Staatsomwentelingen. 's Hag. by *Leeuweſtyn*, en Delft by *Roelofswaert*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 603

Voorst, (*D. C. van*) Leerrede en Bidſtond over den XXV Pſalm. Leyd. by *J. Meerburg*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 187

Vorst (De) en de Godsdienst; iets voor de Hervormden in Nederland. Door een Lidmaat en Voorſtander der Hervormde Kerkleer. Alom, in gr. 8vo. *f* 0-11-0 438

Vos, (*W. de*) Leeven en Character van *Allard Hulshoff*. Amſt. by *L. van Hulst* en *G. Warnars*, in gr. 8vo. *f* 0-15-0 57

W.

Wart, (*D. A. van de*) De weldenkende Repreſentant, Tooneelſpel. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-6-0 268

——————— De Schilder, Tooneelſpel. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-8-0 432

Water, (*J. W. te*) Historie van het Verbond en de Smeekſchrif-

ſchriften der Nederlandſche Edelen, ter verkryging van Vryheid in den Godsdienst en Burgerſtaat, in de Jaaren 1565—1567. 3de Stuk. Midd. by *P. Gillisſen*, in gr. 8vo. *f* 2-16-0 60

Water. (J. W. te) 4de Stuk. *f* 3-0-0 412

———— de Vaderlandſche Historie van den Heer *J. Wagenaar* verkort, met leerzaame Aanmerkingen, ten dienſte der Nederlandſche Jeugd. IIde Deel. Amſt. by *J. de Groot* en *G. Warnars*; Dort by *A. en P. Blusſé*, en Harl. by *V. van der Plaats*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 493

Watkins, (*Th.*) Reizen door Zwitſerland, Italien, Sicilien, en de Griekſche Eilanden, naar Konſtantinopolen, en van daar e rug, door een gedeelte van *Griekenland*, over Raguſa, en de Dalmatiſche Eilanden, in de Jaaren 1787—1789. IIde Deel. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 1-0 0 378

———— IIIde Deel. *f* 1-0-0 421

Weeskind, (Het) Tooneelſpel, naar het Fransch van *Pigault-le-Brun.* Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-10-0 607

Westerman, (*M.*) Afkeer en Liefde, Tooneelſpel. Amſt. by *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-8-0 606

Weyde, (*C. L. van der*) Het onderworpen Meisje, of de Gedenkſchriften van Mejuffer *Conſtantia.* Iſte Deel. Leyd. by *B. Onnekink*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 132

Wintershoven, (*J. B. van*) Handboek voor de Liefhebbers van vreemde Plantſoenen en Tuiniers. Utr. by *G. T. van Paddenburg en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 194

Woordenboek (Nieuw) der Pruisſiſche Staatkunde, nagelaaten door den Graave *van Hertzberg* aan zynen Kweekeling, gevolgd naar 't Hoogduitsch. Alom, in gr. 8vo. *f* 0-7-0 368

Wykvergaderingen, (De) Societeiten en Vaderlandſche Gezelſchappen, van den kant der Verlichting en Verbetering beſchouwd, door Pacificus. Amſt. by *M. de Bruyn*, in gr. 8vo. *f* 0-1-0 40

Z.

Zilleſen, (C.) Wysgeerige Verklaaring der Rechten en Pligten van den Mensch en Burger. Leyd. by *Herdingh* en *du Mortier*, in gr. 8vo. *f* 0 - 18 - 0 280

Zollikofer, (G. J.) Nagelaaten Leerredenen. 9de Stuk. Amſt. by *de Erven P. Meyer en G. Warnars*, in gr. 8vo. *f* 1 - 5 - 0 269

Zöllner en *Lange*, Natuur- en Zedekundige Beſchouwing der Aarde, en van haare Bewooneren. VIIde Deel. Camp. by *J. A. de Chalmot*, en Amſt. by *M. de Bruyn*, in gr. 8vo. *f* 2 - 4 - 0 19

——— VIIIſte Deel. *f* 2 - 10 - 0 239

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BEZONDERHEDEN,

In de Lotgevallingen voorkomende,

gemeten by de Volmaakte Ellen.

Afrekken, Betaaling van Verlies en Winst, 72
Afzien, Afstand van een Geregt, 89
Agio, Verschil van Geld, 72
Akkoord, Overeenkomst, 89
Akte, (Handelende Benoemd tot Arbiters, 89
Arbiters, Overeenkomst om een Geschil door Arbiters te laten beslissen, 89
Arrest, (Vonnis) door den Hoogen Raad, 89
Assurantie, Verzekering, 72
Attestatie, Getuigenis, 89
Attorney, Gemagtigde, 89
Auctie, Openbaare Verkooping, 72
Auctioneer, Openbaare Verkooper, 72
Avarij, Schade, 72
Avarij-Grosse, Schade-Rekening, 72
Avarij-Grosse-Brief, Schade-Rekening, 72
Avarij-Grosse-Obligatie, Schade-Rekening, 72
Avarij-Grosse-Rekening, Schade-Rekening, 72
Avarij-Grosse-Verklaring, Schade-Rekening, 72
Avarij-Grosse-Verklaring, Schade-Rekening, 72
Avarij-Grosse-Verklaring

BLADWYZER.

om, door WILLEM DEN V begunstigd. 440
BROGLIO, Characterbeeld van dien Veldmaarschalk. 256
Bygeloof, (Staaltjes van algemeen heerschend) 573. Wat eigenlyk Bygeloof is, *ald.* Oorzaaken van dit Zielsgebrek, 574. Hoofdeigenschappen van 't zelve, 575. Waar by het toekome, dat het Bygeloof dikwerf meer vermag om der Menschen hart te beweegen, dan de Godsdienst zelven, 576. Middelen ter voorkominge en weeringe. *ald.*

C.

CAREL DE II, over diens handelingen met DOWNING, 446. Aanmerkingen over de Aanspraak door DE WITT by diens Herstelling gedaan, *ald.* Kostbaarheid des Onthaals, 447. Aanmerking daar over. 448
—— DE V, diens bedoeling in zyn Broeder FERDINAND na de *Nederlanden* te zenden, 495. Besteedt het Geld der *Hollanderen*, door eene zwaare Bede afgeperst, tot het goedmaaken van de kosten zyner Krooning. 497
Carthagena, vreemd Bevelschrift aan de Artzen daar gegeeven, 305. Zeer in 't oog loopende gebreken in het Stadsbestuur. 306
Charibdis en *Scilla*, hoe thans gesteld. 300
Christendom, hoe door Staatkunde bedorven, 10. De Hereeniging van het verdeelde *Christendom* treft thans een gunstig Tydperk aan, 359. Wat het *Christendom* van de tegenwoordige Omwenteling te vreezen of te hoopen hebbe. 361
CHRONYKEN XXXVI: 21, hoe door CYRUS opgevat. 525
CINCINNATUS, onderscheide oordeelvellingen over diens gedrag. 500
COCCEJUS, geen begunstiger der gevoelens van CARTESIUS. 448
CODRUS, diens Heldendaad onderscheiden beoordeeld. 499
Columna, *Rostrata*, te *Rome* gevonden, en bewaard. 382
Constitutie, (De Noodzaaklykheid van het daarstellen eener Nieuwe) voor *Nederland*. 112
—— kan niet in allen deele naar de *Fransche* in ons Land ingerigt zyn, 281. Wat daaromtrent staat in agt te neemen. 282
—— *van America*, hoe zeer voor ons in allen deele niet geschikt, egter in veele opzigten naavolgenswaardig. 592
Convenientie, geestige Aanmerkingen over dat *Staatkundig* Woord. 366

D.

Dame, (*De*) *en het Viswyf*, by de begraafnis van MIRABEAU. 518
DECIUS, diens daad van zelfopoffering onderscheiden beoordeeld. 499
Demarcations-Linie, gispende aanmerkingen daar over, 369. Oorsprong van die benaaming. *ald.*
Despotismus, vertoont zich in onderscheidene gedaanten, en geene Regeeringsvorm is 'er eene bevryding voor. 505
Deventer, welke uitsluitingen van Gezindheden daar weleer plaats vonden, en hoe men de *Doopsgezinden* benydde. 202
Dieppe, berigt wegens die Stad, 428. Belangloosheid van een Matroos aldaar. *ald.*
DOUSA's, (Opschrift op de Grafnaal-

BLADWYZER.

naalde van de) Vader en Zoon, in de Kerk te *Noordwyk aan den Rhyn.* 416
DOWNING, over diens Nagtbezoeken by Koning CAREL. 445
Drenthe, wat 'er van de oude Geſchiedenis deezes Landſchaps te zeggen valt. 26
Duinen, (*Hollandſche*) hoe veel Morgen Gronds deeze beſlaan, 546. Hoe veel Schaapen 'er kunnen geweid, en hoe veele Ponden Wolle daar van gewonnen worden. *ald.*
Duſſeldorp, over het geeven van een Steekpenning aan den Profeſſor, by het bezien der Schildery-Verzameling. 82

E.

Eed, (Zonderlinge) den Artzen te *Valencia* afgevergd. 557
Electriciteit, Aart der Electriſche Stoffe, 331. De wyze, op welke dezelve door wryving verwekt wordt, onzeker. *ald.*
ELIMAS, de Tovenaar, het gedrag van PAULUS, omtrent deezen Man gehouden, verdeedigd. 531
Engeland, Schets van den geest des Staatsbeſtuurs van dat Ryk, 164. Hoe zeer op de Verneedering van *Holland* geſteld, 165. Tafereel van het Character der Inwoonderen, 166. Schets van het gedrag deezes Ryks, ten opzigte van ons *Vaderland.* 343
—— (Hoe laat de Zyde als een Artykel van Weelde in) bekend werd. 556
—— (Hoe veel onze Staat aan) opgeſchooten hebbe om) van de dwinglandye van JACOB DEN II te verloſſen, 582. Langzaamheid der Betaalinge. 583
ENOCH, over diens Opneeming, en de Leer der Onſterflykheid hem in den mond gelegd. 145

F.

Fabrieken, in ons Vaderland weinig begunſtigd, 545. Hoe met den Koophandel te paaren. *ald.*
—— hoe deeze te *Valencia* met den Koophandel gepaard worden. 556
FAGEL, (De Griffier GASPAR) ſpreekt DE WITT moed in; aanmerkingen over *diens zwak* of moedig *Character*, 452. Breeder, 456. Hoe van Party verwisſeld, daar hy voor den uitvinder van het *Eeuwig Edict* gehouden wordt, en zints de Party des Prinſen was toegedaan. 457
FAUCHET, (CLAUDE) diens Character. 258
FAYETTE, (DE LA) Characterſchets van dien Held. 256
FLESSELLES, Provoost der Kooplieden te *Parys*, diens deerlyk lot. 259
FOSTER's (J.) Werk over de Waarheid van den *Chriſtlyken Godsdienſt* aangepreezen. 356
Frankryk, (De Staatsomwenteling in) wat men voor de waare oorzaak daar van te houden hebbe. 79
—— hoe het zich jegens ons Gemeenebest te gedraagen hebbe, wil het op den duur daar van voordeel trekken. 284
—— (Wat heil) zich van de Republikeinſche Conſtitutie mag belooven. 550
Franſchen, hebben den Vryheids-Geest in *America* opgedaan. 379

Fries-

BLADWYZER.

Friesland, verandert van Party in het Staatkundige. 204
—— (Voorſlag van eene Verdeeling der Kerklyke Goederen in) 324
—— over *Frieslands* Quota, in vergelyking met die van *Zeeland*. 453

G.

Galeiſlaaven, op *Maltha*, derzelver deerniswaardig lot. 301
Gedenkſluk, (Aanmerkelyk) betreffende de *Nederlandſche Geſchiedenisſen*, in de Jaaren 1560-1566. 417
Geld, als een der noodwendigſte behoeften van ons Land aangemerkt. 282
—— (Wat het gevolg is, wanneer in een Republiek het) alles wordt. 507
Gelykheid, (De Leer der) welbegreepen, heeft een heilzaamen invloed. 598
Gemeenebesten. (Oorzaaken van den Val der meeste) 506
Genoegen, (*Huislyk*) of *Geluk*, wordt verpest, door gebrek aan wederzydſche Agting en Liefde, 270. Door mangel aan wederzydſche Deelneeming, 271. Door gebrek aan onſchuldige en eenvoudige Vermaaken, *ald.* Door gebrek aan hulpbronnen, of aan middelen om zich met elkander te vermaaken, 272. Gebrek aan de noodige rust en ſtilte des Gemoeds. 273
Genua. (Een *Romeinſche Voorſteven* of *Koperen Roſtrum* te) 382
Geſchiedenis (Wat het gewigtigſte in de) te agten zy, 103. Een Leerſtoel in dezelve te *Meſſina* afgeſchaft. 300
Geſchiedſchryver, moeilykheid zyner taak in het behandelen van Staatsonlusten, 408. Over het behandelen van 't geen men kleinigheden noemt. 414
GEUNS, (ST. JAN VAN) korte kenſchets zyner hoedanigheden, 130. Breeder ſchets, 363. Hoe hy in zyne jeugd tot den Zeedienst neigde, 364. Van zyne Godsdienstbelydenisſe, 365. Troostzang van P. HUIZINGA BAKKER aan diens Weduwe, als zy in 't Kraambedde beviel. 366
Gezindheids-yver, in *Groningen* aartig ten toon geſteld. 206
Gilden, als zeer nadeelig beſchouwd. 503
—— (Het nadeel der Fabriek-) aangetoond. 544
Godgeleerdheid, (Aanmerkingen over het onderwys in de) naa dat de Kerk van den Staat geſcheiden is. 515
Godheid, (*Nationaale*) hoe algemeen de begrippen deswegen waren, 241. Hoe door den Christlyken Godsdienst opgeklaard. 244
Godsdienst. (*Het heil van den*) Een Gezang. 355
—— (Hoe zich de) in de daaden vertoont. 436
Graan, hoe men 't zelve in *Poolen* bewaart. 17
Grenada, Berigt wegens dit Eiland. 178

H.

HANDEL. II: 6. opgehelderd. 50
HANNIBAL's Tocht over de *Alpen*, Waarneemingen daar ter plaatze gedaan om dien Tocht te bepaalen, 380. Wegens het klooven van een Rots door Vuur en Azyn, door deezen verwor-

pen, door anderen verdeedigd. 382
Hartstochten (Dat 'er) in GOD plaats hebben, beweerd. 191
HEBREEN XI: 1. Aanmerkingen over den zin. 140
Henglo, Voorbeeld van Verdraagzaamheid jegens de *Roomschgezinden* aldaar. 204
HERBIG, (De Luitenant Collonel) hoog gepreezen. 508
Herders, (De toeſtand der) by de bekendmaaking van CHRISTUS Geboorte, gekenſchetst. 530
Hervormers, (*Nieuwe*) beſchreeven. 392
Holland (Hoe zeer *Engeland*) zoekt te vernederen, 165. Staatsbelang van *Holland* meesterlyk geſchetst, 346. Van hoe veel belang voor *Europa*, 347. Hoe dat belang kan behouden worden. 348
—— (Volkrykheid van) 467
—— door de Landvoogdesſe tot het opbrengen eener zwaare Bede genoodzaakt, en waartoe dit Geld gebruikt werd. 496
—— zou, indien de Provinciën naar evenredigheid van de Bevolking vertegenwoordigd wierden, altyd eene groote overmagt hebben. 595
HULSHOFF, wegens den lof door DE VOS hem toegemeeten, 58. Aart zyner Opſtellen, 133. Wegens zyne veranderde Denkwyze omtrent eenige Leerſtellingen, 134. Hoe deeze in zyne Leerredenen hier en elders voorkomen, aangeweezen. 137

J.

JACOBUS I: 9-12. opgehelderd. 233
Jamaica, Volkstelling op dit Eiland, 174. Koophandel en menigte van Slaaven. 175
JEHOVA, deeze naam aan anderen dan den waaren GOD toegevoegd. 523
JEREMIA, (Klaagliederen van) XIII: 1-8. toegelicht. 521
—— III: 17. opgehelderd. 525
JOANNES, wegens diens oogmerk in het ſchryven van zyn Euangelie, volgens VAN VLOTEN. 46
—— I: 1-4. toegelicht. 48
—— V: 1-9. Aanmerkingen, ſtrekkende om te *toonen dat* men aan geene *Wonderdaadige* Beroering des Waters te *Bethesda* te denken hebbe. 474
JOB, (Of het Boek van) eene Fabel, dan eene waare Geſchiedenis, behelze, 1. Bedoeling van dit Boek. 2
—— XIX: 13-15, hoe door HAMELSVELD vertaald. 3
—— XIV: 21-28, volgens diens Vertaaling. *ald.*
—— XXXIII: 23, 24, hoe door hem vertaald. 4
Jooden, (Over de toekomende lotgevallen der) en bepaald hun wederkeeren na het *Joodſche* Land, 184-186. Zie ook 523
—— (Godsdienst der) tusſchen de Wederkeering uit de Babyloniſche Gevangeniſe, en de tweede Verwoesting van *Jeruſalem*, zeer wyd uitgebreid. 525

K.

KAIN's *Offer*, Aanmerkingen daar over. 138
KANT, wanneer hy zyne Wysgeerte begon te leeraaren, 115. Maakt in 't eerst geen Opgang, *ald.* 's Hoogleeraars Wysgeerig Stelzel in 't breede ont-

ontvouwd, en met aanmerkingen doorvlogten. 116
Kennis, (Menschlyke) ontleeding daar van volgens de *Kantiaansche* Wysgeerte. 117
Kerk, (*Gereformeerde*) derzelver hedendaagsche denkwyze omtrent de Regtzinnigheid, 4. In welken tyd men daar de Geschilstukken behandeld en bepaald heeft, 6. Hoe de Leer der Prædestinatie daar in behoorde behandeld te worden. 7
——— (Overweeging wegens het ophouden der Tractementen van de Leeraaren der) in zo verre zy *Lands Amptenaaren* zyn. 514
Klokje van Achten, Betekenis dier Spreekwyze. 288
Klokken, (Het Doopen der) wanneer ingevoerd, 538. Hoe die plegtigheid verrigt wordt. 539
2 Kon. V: 18. opgehelderd. 399

L.

Lazarus, op 't punt des doods verbeeld, 235. Zyne bekoming treffend beschreeven. 236
Leeraars, hoe van de zyde der Maatschappye te beschouwen. 211
Leevensstanden. (Aanmerkingen over de verscheidenheid van) 273
Lelyveld, (Bern. pieter van) hoe zeer verdagt deeze Commis voorkomt. 373
Lente. (Schilderagtige beschryving der) 226
Ligtgeloovigheid, gekenschetst. 529
Luim, wat men daar door te verstaan hebbe, 21. Ontstaat uit gebrek aan een vast Character, *ald.* Andere oorzaaken, 22. Droefgeestige en Vrolyke Luim tegen elkander gesteld, 22. Voorbeelden van zeer luimige Characters, 23. Sterne, een Voorbeeld van een luimig Schryver. *ald.*
Lukas I: 67-69. Aanmerkingen over dien Lofzang. 230
——— XVIII: 9-14. byzondere Aanmerkingen wegens den Pharisseer en Tollenaar daar voorkomende. 228
——— XX: 27-38, opgehelderd, en de kragt van dit bewys voor eenen toekomenden Staat aangedrongen. 470

M.

Malaga, hoe uit de *Monte Pio* den Landlieden Geld wordt opgeschooten. 303
Marnix, (Ph. van) hoe hy over den *Adeldom* dagt. 61
Martena, byzonderheid wegens deezen *Frieschen* Edelman. 63
Massachusetts, Schets van het Character der Inwoonderen in dien *Americaansche* Staat, 262. Godsdienstige begrippen, *ald.* Zugt tot Vryheid en Gelykheid, 263. Zonderlinge gebruiken tusschen de Ongehuwden, die de Kuischheid der Zeden bewyzen, *ald.* Leevenswyze, 264. Leesbibliotheeken aldaar, 265. Staat der Handwerken en Fabrieken. 266
Matthæus II: 1-12. over den tyd, dat de Wyzen uit het *Oosten* by Jesus kwamen. 232
Mensch, (De) veelal te zwart geschilderd. 84
Menschlievenheid. (Gezang over de) 357
Mesina, de Leerstoel in de Geschiedenisse daar afgeschaft. 300
Milddaadigheid, te wraaken, als dezelve ten voedzel der Luiheid verstrekt. 303

BLADWYZER.

Monarchie, of *Monarchaale Regeering*, hoe lang dezelve duurt. 506

Morgenſtond, ſchilderagtig beſchreeven. 226

N.

NAÄMAN's gedrag overwoogen. 400

Naamsveranderingen, hoe veelvuldig ingevoerd naa de laatſte Revolutie. 70

Neder-Seine, Beſchryving van de vrugtbaarheid en werkzaamheid in dit Departement. 426

O.

Offeranden. (Wegens den oorſprong der) 142

Ommelanden, (Verſlag van de Rigteren in de) 246. Roomſche Landeigenaaren daar van den Regtſtoel uitgeſlooten. 249

Omwenteling, (De tegenwoordige) wat dezelve voor den *Christlyken Godsdienst* hier te Lande zal baaren. 361

—— (Waare oorzaak der) in *Frankryk* aangeweezen. 549

Ongeloof. (Belydenis van 't) 605

Oorlog. (Over de oorzaak van den tegenwoordigen) 429

OOSTERDYK, (H. G.) kort verſlag van diens leeven, 127. Zyn dood, 129. Schoone Trek uit 's Mans Character. *ald.*

Overyſſel, of dit Gewest, in den Jaare 1672, met den Hertog van *Munſter* zou verdraagen, en denzelven voor Heer aangenomen hebben. 451

P.

Palermo, heeft door Aardbeevingen zo veel niet geleden als zommigen ſchryven, 296. In het *Obſervatorium* vindt men een zeer zonderling Starrekundig Werktuig. 297

PASCAL, vervalt tot het zwak des Bygeloofs. 574

Patriotismus, op welk een breeden grondſlag 't zelve behoort te rusten. 502

PAULUS, Tydorde der Brieven diens Apostels. 48

—— afgerigt op den redeneertrant, ten zynen tyde in de Schoolen gebruiklyk. 89

—— diens gedrag omtrent ELIMAS den Tovenaar verdedigd. 531

Paus, uitgeſtrektheid zyner Landbezittingen, 423. *Oorzaaken* van derzelver *ſlegte* geſteldheid. 424

Pelterylhandel, op de Noordwestkust van *America*, hoe in *Engeland* aangevangen, 215. Aanmerkingen over het vestigen van denzelven. 218

PERICLES, hoe in een groot geval niet, en in een klein al, bygeloovig. 574

Phariſeen, hun Leer wegens een toekomenden Staat. 478

PHILIPS DE II, (De Staatsomwenteling in de *Nederlanden*, ten tyde van) overwoogen. 105

—— DE GOEDE, diens Characterſchets. 494

Pisa, (*Il Campo Santo*) of het *Heilig Land* te dier Stede, van hoe zeldzaam eenen aanleg. 383

PITT, hoe zeer men tegen diens laagen te waaken hebbe. 285

Poolen, hoe men daar het Graan bewaart, 17. Zonderlinge Stookoven daar toe vervaardigd, *ald.* Hoe Kuilen daar toe in Oorlogstyd vervaardigd. 18

Portsmouth, hoe ryklyk aldaar werkende Schelmen gevoed worden. 304

Prædeſtinatie, (Leer der) hoeda-

BLADWYZER.

danig dezelve in de Kerk behoorde verhandeld te worden. 7

Propheeten, in derzelver Schriften geen dubbelen zin, 53. Hebben niet alles beſchreeven wat zy predikten, 54. Wat men van derzelver Aanhaalingen in de Schriften des N. V. te denken hebbe. 55

R.

Redelykheid, in welk een zin men dit woord gebruikt. 370

Regeering, van ons Land, als uit drie *Proviſioneele* Regeeringen zamengeſteld, beſchouwd. 68

Regtvaardigmaaking, (Het Leerſtuk der) als een ſyſthematisch Stelzel, en niet op den Bybel gegrond, beſchouwd. 9

Republieken. Zie *Gemeenebesten.*

Rome, Aanmerkingen over de ſchennisſen aan de Gebouwen der Oudheid daar gepleegd, 422. Verregaand ſlegt gebruik der Steekpenningen. 424

Romeinen, hunne vorderingen in de Krygskunde, 152. Op welk eene wyze zy eene Zeemogendheid werden. 155

ROM. V: 12-21. opgehelderd door GREVE. 92

ROUSSEAU's inneemende Schryfſtyl, welke gevolgen dezelve hebbe. 199

Ruimte en *Tyd*, Leer van KANT, van NEWTON, LEIBNITS en CLARKE, daar over. 120

S.

Sadduceen, hun Gevoelen wegens de Ziel. 479

Sandwich-Eilanden, wyd verſchillende opgaven van derzelver Volkrykheid. 220

Schyngeloovigen, afgeſchetst. 401

Scilla en *Charibdis*, hoe thans geſteld. 300

Sicilien, Belangrykheid deezes Eilands, 295. Gebrek aan Herbergen en goede Wegen, 297. Treffende Schildery van deeze voormaalige Koornſchuur, 298. Het *Zuikerriet* daar alleen in *Europa* te vinden, *ald.* Ook den *Papyrus.* 299

SLEEPER, (SIMON JANSSE) verſlag wegens deezen *Brielle*naar. 65

SPIEGEL, (L. P. VAN DE) welk een rol hy in *Zeeland* geſpeeld hebbe, 154. Hoe veel vertraagings men in het onderzoek zyner zaake ontmoette, 372. Grond tot een nader onderzoek van zyn Miniſterieel gedrag, 373. Moeilykheid om agter de egte bewysſtukken te geraaken, *ald.* Optelling zyner Misdryven, 374. Brief van den Fiscaal VALCKENAAR, 375. Verſchillende raadſlagen van de Committes van *Algemeen Welzyn* en *Algemeene Waakzaamheid*, wegens de Plaats der *Politique Cuſtodie* van deezen Man, *ald.* Op het *Kasteel* te *Woerden* in Politique Cuſtodie gezet. 377

Staatsman, (Geſprek over 't geen in een) vereischt wordt. 160

Stadhouderſchap, Optelling van deszelfs veelvuldige invloeden, 338. Welke gevolgen daar uit voortvloeijen, 339. Over het Erfregt daar aan verknogt, 340. Veelvuldige misbruiken. 341

Starrekunde, vreemde Stellingen deswegen, 463. De rechte kennis aan de *Egyptenaars* en *Chaldeeuwen* verſchuldigd *ald.*

STERNE, een voorbeeld van een luimig Schryver. 23

Stormwind, cierlyk beſchreeven. 484

Styfhoofdigheid, in Leerbegrippen,

pen, van Standvastigheid onderſcheiden. 529

T.

Taal, (*Franſche*) welke oorzaaken die de algemeene Taal van *Europa* hebben doen worden, 12. Onderzoek, of dezelve verdiene eene Algemeene Taal te weezen, 14. Of dezelve dien voorrang zal behouden. 15

1 THESS. IV: 4. opgehelderd. 51

TIELT, (TH. VAN) verſlag van dien Abt, de éénigſte Kerklyke onder de *Verbondene Edelen*. 65

Tyd en *Ruimte*, de Leer van KANT, NEWTON, LEIBNITS en CLARKE, deswegen. 120

V.

Vaderlandsliefde, op welken grondſlag dezelve rust. 503

Valencia, Stigting aldaar, *Monte Pio* geheeten, tot ondersteuning der arme Boeren, 554. Kunſten daar beoefend, *ald.* Grootheid der Zyde-Fabriek, 555. Koophandel aldaar met de Fabrieken gepaard. 556

VENEMA, (H.) kort berigt van dien Geleerden Man. 170

Venusziekte, Onzekerheid van derzelver Oorſprong. 328

Verdraagzaamheid, welke Landsvoordeelen dezelve te wege brengt. 81

Verkiezingsdagen, (Op de) in *America*, komt zeker ſlag van Ingezetenen ſlegt op. 594

Verlichters, of *Nieuwe Hervormers*, beſchreeven. 392

Verſtandsbegrippen, (*Zuivere*) volgens KANT, hoe ontleed. 123

Verzoeninge, (De Leer der) veelal verkeerd als eene *Voldoeninge* voorgedraagen. 8

Vlieland, Beſchryving van *dit* Eiland, 172. Getal der Inwoonderen. 173

Voorzeggingen, der Propheeten, wegens den MESSIAS, aanmerkingen van BONNET daar over. 320

VRIES, (HIDDE TJERKS DE) te onregt van lafheid en pligtverzuim beſchuldigd, 585

VULCANIUS, (BONAVENTURA) diens Graffchrift op de DOUSAS. 416

W.

WALLES, (TJERK) of TARQUINIUS VALLESIUS, *Berigt* wegens dien *Leeuwardſchen* Burgemeester. 66

Weelde, hoe zeer in *Nederland* daar aan nog geofferd wordt. 209

Wilden, (De Staat der) niet van Onderdrukking vry, opmerklyk Voorbeeld hier van. 218

Wilhelmus van Naſſauwen, egt berigt wegens 't voorgevallene over het ſpeelen en niet ſpeelen van dit Liedje te *Haarlem*. 62

WILLEM DE III, ydele twist tusſchen Hun¦ Hoog Mog. en Staaten van *Holland*, wegens het *eerst* verwelkomen van dien Vorst, 564. Waarin zyn geheim misdryf beſtaan hebbe, twyfelagtig, 587. Geduid dat het zyn Overſpel ware met Lady VILLERS. 580

——— DE V, diens overtocht na *Engeland*, uit egte ſtukken, 34. Optelling der Geldſommen, welke hy van den Lande getrokken heeft, 162. Welke gerugten wegens zyne Reis na *Zeeland* liepen. 206

WITT, (J. DE) Aanmerkingen over diens

diens Aanſpraak aan den herſtelden Koning CAREL, 446. Heulde op geene ongeoorloofde wyze met *Frankryk*. 449
Wonderwerk (Bepaaling wat men door een) te verſtaan hebbe, 313. Hoe zy de Godlykheid eener Leere ſtaaven, *ald.* Met deeze ten bewyze aan te voeren, redeneert men in geen cirkel, 316. Hoe zeer de Wonderen in de Euangeliſche Geſchiedenis zyn ingeweeven. 317

Z.

Zaan, (*Dorpen aan de*) de talrykheid van derzelver Inwoonderen met die der kleine Steden in *Holland* vergeleeken. 469
Zedemeesters, (*Nationaale*) noodig gekeurd voor ons Land. 511
Zeemagt, (*Staat van 's Lands*) in den Jaare 1786, en hoe gebezigd. 406
Zyde, in *Engeland*, een Artykel van Weelde, van laate dagtekening. 556

DRUKFEIL.

Bl. 416. Reg. 19, van boven, ſtaat: *Zamenſpanningen*, lees *Zamelpenningen*.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google